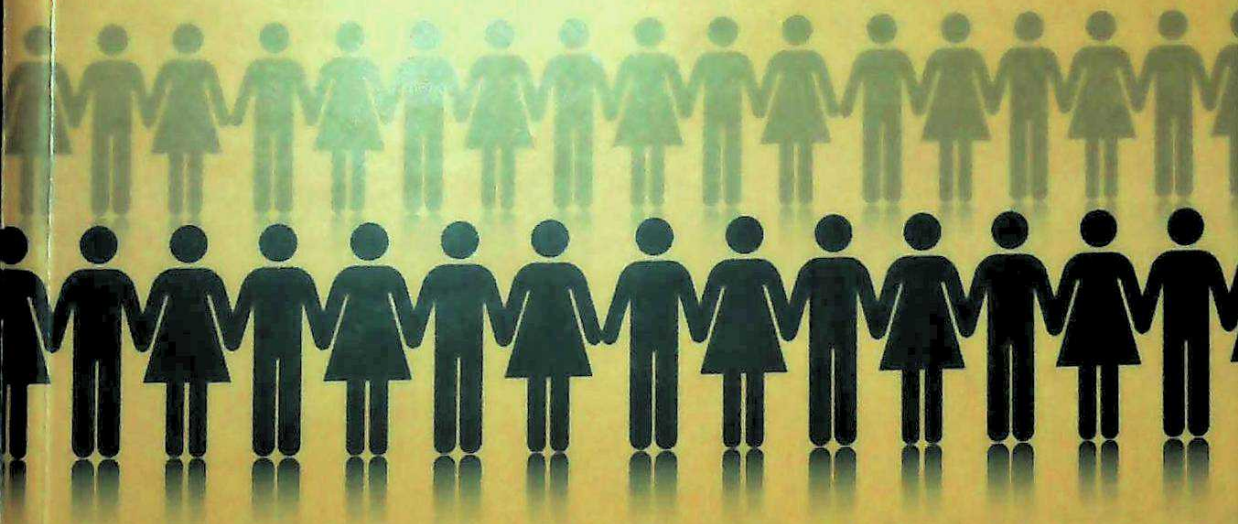

የትርክት ዕዳና በረከት

ዳንኤል ክብረት

2016 ዓ.ም.

አዲስ አበባ ፡ ኢትዮጵያ

የትርክት ዕዳ እና በረከት

ዳንኤል ክብረት

2016 ዓ.ም

የትርክት ዕዳና በረከት

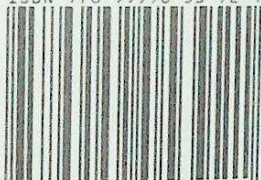
© ዳንኤል ክብረት ብርሃኔ

ሐምሌ 2016 ዓም፣ አዲስ አበባ

የሽፋን ዲዛይን

አገሽሁ አዳነ

ISBN 978-99990-53-92-1

9 789999 053921 >

በኢክሊፕስ ማተሚያ ቤት ታተመ
+251 115 572222/23

ማውጫ

መግቢያ.....	13
፩.....	15
የሀገራዊ ትርክት ተቃርኖ ከትናንት እስከ ዛሬ	15
ክፍል አንድ.....	16
የኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ትርክት እና ማናጠንጠኛዎቹ	16
ምእራፍ አንድ.....	17
ነፍጠኝነት፣ ትምክህተኝነት እና ጠባብነት	17
ምእራፍ ሁለት	29
ሰንደቅ ዓላማና የተቃርኖ ትርክት	29
ምእራፍ ሦስት.....	46
የጭቆና ሥሪትና ትርክቱ.....	46
ምእራፍ አራት.....	66
የማንነት ብያኔና አለመግባባት	66
ምእራፍ አምስት	70
የጋራ ታሪክ አለን? የለንም? መግት	70
ምእራፍ ስድስት	82

የቋንቋ ተቃርኖ	82
ምእራፍ ሰባት	87
ሕገ መንግሥትና ፌዴራሊዝም በኢትዮጵያ	87
ምእራፍ ስምንት	92
የብሔር፣ ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች ትርጓሜ ንትርክ...92	
ምእራፍ ዘጠኝ	100
ታሪክ፣የተመዘገበ ታሪክ፣የታሪክ ጥናት እና ትርክት.....100	
ታሪክና ጓዙ.....100	
ምእራፍ ዐሥር.....112	
ታሪክ ወለድ የትርክት ሥራቶች.....112	
ምእራፍ ዐሥራ አንድ	118
ሀገረ መንግሥትና ትርክት.....118	
ምእራፍ ዐሥራ ሁለት.....131	
የኢትዮጵያ ታሪክ የምንለው የቱን ነው?	131
ምእራፍ ዐሥራ ሦስት	140
የኢትዮጵያ ታሪክና የኢትዮጵያ ታሪክ አጻጻፍ.....140	
ምእራፍ ዐሥራ አራት	145
ትርክት እና ኅብረ ብሔራዊ አንድነት	145

ምእራፍ ዐሥራ አምስት.....152	
አዲስ የወይን ጠጅ በአዲስ አቀማዳ.....152	
፪.....161	
የተቃርኖ ትርክት ትውልዶች «ሐሐውሐት እስከ ጃውሳ».....161	
ክፍል ሁለት	164
ነገረ ሐውሐት.....164	
ምእራፍ ዐሥራ ስድስት.....165	
ሐውሐት ከታሪክ ወዲህና ከትርክት ወዲያ.....165	
ምእራፍ ዐሥራ ሰባት.....174	
የሐውሐት የትርክት እርጅኞች.....174	
ምእራፍ ዐሥራ ስምንት.....177	
የሐውሐት፣ ኦነግና የሻዕቢያ ጣምራ መሥመሮች.....177	
ሐውሐትና ሻዕቢያ	177
ምእራፍ ዐሥራ ዘጠኝ	187
ገጸ ብዙው ሐውሐት	187
ምእራፍ ሃያ	196
ቋጥኝ ተሸክሞ መክረም	196
ምእራፍ ሃያ አንድ.....202	

የሕወሐት የበላይነት ምንነት	202
ምእራፍ ሃያ ሁለት	206
ጠላትንና ወዳጅን የቀላቀለው የሕወሐት ትርክት	206
ምእራፍ ሃያ ሦስት	216
የቋጠሮው መፈታት	216
ደካማ ጎኑ ምንድን ነው?	217
ምእራፍ ሃያ አራት	220
ከዝናብ በኋላ ወደ ዋሻ	220
ምእራፍ ሃያ አምስት	229
በዕንቅርት ላይ ጆሮ ደግፍ	229
ምእራፍ ሃያ ስድስት	237
ከሰላም ወደ ጦርነት፤ ከጦርነት ወደ ሰላም	237
አልቦ ሰላም ወአልቦ ጦርነት	237
የሰላም ጥረቶችና የሕወሐት የንቀት ምላሾች	239
የነገሩ ፍጻሜ	241
ሕወሐት ለምን ወደ ኋላ ተመለሰ?	242
ከፕሪቶርያ እስከ ሐላላ ኬላ	248
እንደ ሀገር ምን ይደረግ?	257

ክፍል ሦስት	261
ነገረ ጃውሳ	261
ምእራፍ ሃያ ሰባት	262
የጃውሳው ጥንተ አብሶ	262
ቅድመ ለውጥ	262
ከለውጡ በኋላ	263
የአማራ ምሁራን መማክርት ጉባኤ፤/... ..	300
ምእራፍ ሃያ ስምንት	303
ጃውሳው በጥቅምት 24 ዋዜማ	303
ምእራፍ ሃያ ዘጠኝ	310
ጃውሳው በሰኔ 2013	310
ምእራፍ ሠላሳ	320
ጃውሳው፤ ከነጻ አውጪነት ወደ ዱርዩነት	320
ጃውሳ ራሱን የአማራ ነጻ አውጪ አድርጎ አቀረበ	324
ጃውሳ የሞቅታ ሐክት ፈጠረ	325
ጃውሳ የተደራጀ ነገር ስለሌለው ወደ መኮራመት መጣ	326
ወዳጆቹን መዝረፍና መግደል ጀመረ	327
ሕዝቡ መረረው	329

እርስ በርሱ መታኮስ ጀመረ.....	330
አሁን ወደ ተራ ሽፍታነት ወርዷል.....	331
ቀጥሎ ዱርዬ ይሆናል.....	332
ክፍል አራት.....	333
ነገረ ኦነግ.....	333
ምእራፍ ሠላሳ አንድ.....	334
የኦሮሞን ሕዝብ የደፈረሰ ውኃ ያጠጣው የኦነግ መንታ ሐሳብ	340
ምእራፍ ሠላሳ ሁለት.....	348
ንጹሐን ውኃ ያደፈረሰው የኦነግ ልሂቅ	348
ምእራፍ ሠላሳ ሦስት.....	357
ኦነግ እና የኦሮሞ ትግል ገጽታ.....	357
ምእራፍ ሠላሳ አራት.....	366
የኦነግ ዛሬ ለምን ራቀ?.....	366
፫.....	371
ሥልጣኔ እና ትርክት.....	371
ክፍል አምስት.....	372
ቀደምት የኢትዮጵያ አንዳንድ የሥልጣኔ መልኮች.....	372
ምእራፍ ሠላሳ አምስት.....	373

ሥልጣኔ ምንድን ነው?	373
ምእራፍ ሠላሳ ስድስት	375
የሰሜንና ሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች.....	375
አክሱም	375
ሮሐ.....	382
ጎንደር.....	388
ምእራፍ ሠላሳ ሰባት.....	401
የጊቤ ሥልጣኔዎች.....	401
ጎማ:-.....	407
ጉማ	408
ጌራ	408
ሊሙ - እናርያ.....	409
ጂማ.....	411
ምእራፍ ሠላሳ ስምንት.....	415
የወለጋ ሥልጣኔዎች	415
ሌቃ - ነቀምቱ.....	419
ሌቃ - ቂለም.....	421

ምእራፍ ሠላሳ ዘጠኝ.....	423
የምዕራብ ጠረፍ ሥልጣኔዎች.....	423
ምእራፍ ዐርባ.....	426
የመካከለኛው ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች.....	426
ይፋት.....	427
ሐድያ.....	432
ከምባታ.....	435
ጉራጌ.....	437
አንኮበር.....	439
ምእራፍ ዐርባ አንድ.....	451
የደቡብ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች.....	451
ዳሞት.....	451
ወላይታ.....	454
እናርያ.....	461
ከፋ.....	465
ዳውሮ.....	476
ምእራፍ ዐርባ ሁለት.....	480
የምሥራቅ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች.....	480

ደዋሮ.....	480
ሐርላ.....	482
ሐረር.....	487
ምእራፍ ዐርባ ሦስት.....	505
የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች አንድምታ.....	505
፬.....	513
«መደመር» የተቃርኖ ትርክቶችን መፍቻ.....	513
ክፍል ስድስት.....	514
ምእራፍ ዐርባ አራት.....	515
መደመር ለምን?.....	515
ምእራፍ ዐርባ አምስት.....	527
የሀገረ መንግሥቱ ተቃርኖ እና የመደመር ቀኖና.....	527
ምእራፍ ዐርባ ስድስት.....	535
መደመር በጉበረ ብሔራዊነት እና በወንድ/እናት-ማማችነት ዘውግ.....	535
ዕይታ አንድ- ብዝሃነትን ማክበር፣ አንድነትን ማጠናከር.....	539
ዕይታ ሁለት- መረዳት፣ መቀበል እና ማክበር፡-.....	541
ዕይታ ሦስት- ግንቡን መናድ እና ድልድዩን መገንባት፡-.....	542
የመደመር ትርክት እና ወንድ/እናት-ማማችነት.....	547

መግቢያ

ታሪክ የማኅበረሰባዊ ግንኙነት ቅሪት ነው። ግንኙነቱ ፖለቲካዊ ብቻ አይደለም። ኢኮኖሚያዊና ሰብአዊ ትሩፋትንም ያካትታል። በዚህ ውስጥ በሰዎችና በሀገራት መካከል የሚፈጠረውን ዕድገት፣ ግጭት፣ ውጣ ውረድና ፈተና ይመዘግባል። ሀብት መፍጠር፣ የግዛት መስፋፋትና መጥበብ፣ ጠላትና ወዳጅ መሆን፣ ወዘተ. የጋራ ዝክረ ጠባዮች ናቸው። እንግዲህ ትርክት ከዚህ ሥር የሚቀዳና የሚመዘገብ ውርስ ነው።

ትርክት ሆን ተብሎም ይሁን በተለምዶ በዓላማ የሚዘጋጅ ንግርት ነው። ብዙ ጊዜ ታሪክን፣ እምነትን፣ ባህልን እና አመለካከትን ይይዛል። የሚነገርበት ምክንያት አለው። የሚዘጋጀውም ለዚያ ምክንያት ሲባል ነው። የሚካተቱት ከተዘጋጀበት ዓላማ ጋር የሚሄዱ ሐሳቦችና ታሪኮች ናቸው። ብዙ ጊዜ የትርክቶች በጎነትና እኩይነት በትርክት ቀራጪዎቹ እጅና ፍቃድ ወይም ቁጥጥር ሥር ሲወድቅ ይታያል። እነዚህ ጉዳዮች በበጎ ዓላማ ከተዘጋጁ በአንድ ሀገር ሕዝቦች መካከል መግባባትንና አንድነትን እንደሚፈጥሩት ሁሉ፣ በዕኩይ ዓላማ ከተዘጋጁ ደግሞ መቃቃር በመፍጠር የግጭት አዙሪት ውስጥ ያስገባሉ።

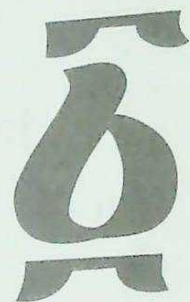
ለአንድ ወገን ዓላማ የተቀረጸ፣ ልዩነትንና ብዝሃነትን ያልተቀበለ፣ ማቀራረብና ማግባባት ዓላማው ያልሆነ፣ ጥበረ ብሔራዊ አንድነትን የማይፈጥር ትርክት፣ ባለፉት ዘመናት ኢትዮጵያን ብዙ ፈትኗታል። ብዙ ዋጋም አስከፍሏታል። በተከታታይ የተነሡ የፖለቲካ ኃይሎች የተከተሉት ወይም ሊከተሉት የሚፈልጉት የትርክት መንገድ ምን ያክል ስሉት እንደሆነ እና ሀገራችንን ወደ ውስብስብ ችግር እንዴት

እንደከተታት እናያለን። የትርክቶቻችን መወላገድ ሀገራችን የሚያግባባ ትእምርት እንዳይኖራት አድርጓታል።

ሀገር የትርክት ውጤት ናት። ትርክታቸው ከመጻፂ ዕጣ ፋንታቸው ጋር የገጠመላቸው ሀገራት የሀገረ መንግሥት እና የብሔረ መንግሥት ግንባታቸውን አጠናቀው ኢኮኖሚያዊ ፋክክር እና ዕሳቤያቸው በሉላዊ የዓለም ማኅበረ ፖለቲካ ገዢ እንዲሆን እየተፋለሙ ይገኛሉ። ሀገራችን ለዚህ የሥነ መንግሥት ዑደት ገና ናት። ለምን ቢባል የተቃርኖ ትርክት በጉብር ከማደግ ይልቅ በጨቋኝ ተጨቋኝ ትርክት ማባጀታችን ዋጋ አስከፍለዋል።

ይህ መጽሐፍ የነባር ሀገራዊ የትርክት ዕዳዎቻችን ወደ ገዢ ትርክት እንዴት መለወጥ እንደሚገባን ማሳየት ቀዳሚ ዓላማው ነው። ለዚህም መግባባት ያልደረስንባቸውን፣ በተቃርኖነት የሚታወቁትን ሀገራዊ መግባባት የሚያስፈልጋቸውን መሠረታዊ ጉዳዮች በዝርዝር ያስቀምጣል። ከሥነ ታሪክ ጥናት አንጻር የታሪክ እና የትርክት አስናዳጅን ይቃኛል። በተቃርኖ ትርክት ፖለቲካዊ ሥራታቸው የሚታወቁ ፓርቲዎች እና ዕሳቤዎቻቸውን እንዲሁም ሀገር ለመምራት ባይበቁም የተቃርኖ ትርክት መጥኝ ብለው የያዙ ነባር እና አዳዲስ ኃይሎችን በዝርዝር ይዳስሳል።

በመደምደሚያውም የሀገራችንን ቀደምት ሥልጣኔዎች እና የሙሉ ዕይታ ጉድለታችንን ይገመግማል። ከኋላ ቀርነት ወደፊት አስፈጻሚ የሚያወጣንን፣ ከተውሶ ዕሳቤ ነጻ የሆነውን፣ ኢትዮጵያ ገዢ ትርክት ባስፈለጋት ወሳኝ ሁኔታ ላይ የተከሠተውን የመደመር ዕሳቤን ያነሳል። ከጉብረ ብሔራዊነት እና ከሀገራዊ ነባራዊ ሁኔታችን አንጻር ሀገራዊ አሰላሳቢ ገዢ ትርክት በመደመር ዕሳቤ የምናበጀበትን ዘላቂ መንገድ ያሳያል።

የሀገራዊ ትርክት ተቃርኖ ከትናንት

እስከ ዛሬ

በዚህ ክፍል በኢትዮጵያ
ዘመናዊ ታሪክ ውስጥ አላግባባ
ያሉንን አንኳር ጉዳዮች
እንፈትሻለን። ነገሩ ምንድን
ነው? አላግባባ ባሉን ጉዳዮችስ
ያልተግባባነው ለምንድን ነው?
ያለመግባባቱ መነሻ ጉዳዩ ራሱ
ነው ወይስ ስለ ጉዳዩ
የሚነገረውና የሚታሰበው?
ነገሮቹ ሲፈተሹ ምን
ይመስላሉ? የሚሉትን
እንዳስሳለን።

ክፍል አንድ

የኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ትርክት እና ማጠንጠኛዎቹ

ምእራፍ አንድ

ነፍጠኝነት፣ ትምክህተኝነት እና ጠባብነት

ተቃርኖ መለያው በሆነው የሀገራችን የቅርብ ዘመን የፖለቲካ
ትርክት ውስጥ፣ የተለያዩ የፖለቲካ ኃይሎች የሐሳባቸው ተቃራኒ
የሆኑ ቡድኖችን ይፈርዳሉ። ከትብብር እና ከጎብረት ይልቅ ልዩነትን
ያጎላሉ። ይሄም የሀገራችንን ፖለቲካ ከሐሳብ ይልቅ ተቃርኖ ባህሉ
እንዲሆን አደርጎታል። ለተቃርኖ ፍረጃ በጥቅም ላይ ከዋሉት
የመለያ ስያሜዎች መካከል “ነፍጠኛ”፣ “ትምክህተኛ” እና “ጠባብ”
የሚባሉት በዋነኝነት የሚጠቀሱ ናቸው። እነዚህ የፍረጃ መለያዎች
ከተፈረጁት ቡድኖች ጋር ያላቸውን ግንኙነት ከታሪካዊ ዳሪ
በመነሣት በዝርዝር እንፈትሻቸው።

ነፍጠኝነት

“ነፍጥ” የሚለውን ቃል አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ሲተረጉሙት ብቁሙ ጠመንገ፣ የጦር መሣሪያ፣ በቀስትና በፍላጻ ፈንታ የገባ፣ ብዙ ስምና ዓይነት ያለው፣ ጫሂ፣ ፈጣን፣ እሳታም፣ ይሉታል። የደስታ ተክለ ወልድ መዝገበ ቃላት ደግሞ «በያይነቱ ጠመንገ፣ ከውስጡ ዐረር በወጣ ጊዜ ጠላትን የሚያሸሽ የጦር መሣሪያ፣ ካሽከር ገበየሁ፣ ከነፍጥ ጎበዛየኹ እንዲሉ» ይላል²።

የኢትዮጵያ ቀደምት ነገሥታት የጦር መሣሪያን በተመለከተ ግንኙነት የነበራቸው ከዓረቡ ዓለም ጋር ነበር። ዐፄ ይስሐቅ ነፍጥ የሚያሰጥንለት ቱርካዊ ቀጥሮ ነበር። በዐፄ ልብነ ድንግል ጊዜ የፖርቱጋል ሰዎች ነፍጥ ይዘው መጥተው ነበር። በሌላ በኩል ነፍጥን ይበልጥ የተጠቀመው ኢብን አሕመድ ኢብራሂም አልጋዚ እንደሆነ መዛግብት ያሳያሉ። ነፍጥ የሚለውን ቃል መጀመሪያ የምናገኘው በዐፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል ላይ ነው። የኑር እብነ አልሙጃሂዲንን ሠራዊት ሲገልጥ «ወመጠነ ፭፻ ሰብአ እለ ይነድፉ በነፍጥ ይላል³። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ በብዙ ዜና መዋዕሎች ላይ ተጠቅሷል⁴።

¹ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ(አለቃ)፣ መጽሐፈ ሰዋሰው ወግሥ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ፣ ኦርስቲክ ማተሚያ ቤት፣ 1948፣ ገጽ 645

² ደስታ ተክለ ወልድ፣ የዐማርኛ መዝገበ ቃላት፣ ኦርስቲክ ማተሚያ ቤት፣ 1962፣ ገጽ 865

³ ዓለሙ ኃይሌ፣ የዐፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል፣ 1998፣ ገጽ 96

⁴ Richard Pankhurst, Linguistic and cultural data on the penetration of fire arms in Ethiopia, (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 9, No. 1, January 1971), pp. 47-82፤ ዓለሙ ኃይሌ፣ የዐፄ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል፣ 2005፣ ገጽ 264

ነፍጥ የሚለውን ቃል ግእዝና አማርኛ እንደወሰዱት ሁሉ ትግርኛም ወሰደታል። በትግርኛ «ነፍጢ» ይባላል። ይሄንንም በ19ኛው መባባስ የተለያዩ መዛግብት መዝግበውታል። ቃሉ በ19ኛው መባባስ በጋፋት፣ በአገው፣ በጎንጋ፣ በሐረርና በሌሎችም ጥቅም ላይ ውሎ ነበር። በጊላም በጉራጌ ቸሐ እና ጎጎት ጥቅም ላይ ውሏል⁵። ይሄም የቃሉና የተግባሩ ጥቅም ከአንድ አካባቢና ከአንድ ብሔር የዘለለ መሆኑን አመለካች ነው።

ነፍጥ ያሻ፣ እና ነፍጠኛ የሚሉት ቃላት ከጎንደር ዘመን ጀምሮ ጥቅም ላይ ውለዋል። የዐፄ ቴዎድሮስን ዜና መዋዕል የጻፈው ደብተራ ዘነብ «በማዝያ ከጣና ባሕር ላይ በ500 ታንኳ አንድ ነፍጠኛ፣ አንድ ባለ ጋሻ፣ አንድ ቀዛሬ እያደረጉ ብሩ ኃይሉን ደቅ ላይ ከደሴቱ መቱት» ይላል⁶። ይሄም በእያንዳንዱ ታንኳ አንድ መሣሪያ ተኳሽ፣ አንድ በጋሻ ተክላካይና አንድ ቀዛሬ እንደነበር ያሳያል። ነፍጠኝነትም የተዋጊው ስም ነበር።

በዚህ ዘመን ቱርኮች የነበራቸውን አንድ የመሣሪያ ዓይነት «ተራዛሚ ነፍጥ» ይለዋል። የዳግማዊ ምኒልክን ታሪክ የጻፉት ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፣ ሊቀ መኳስ አባተን ሲገልጧቸው «በልህ ዓይነ ጥሩ ነፍጠኛ ነው» ይሏቸዋል⁷። ይሄም የተኳሽነት ሞያቸውን ለመግለጥ የዋለ ስያሜ ነው።

ነፍጠኛ የሚለው ቃል ከሥርዓት ጋር መገናኘት የጀመረው በ19ኛው መባባስ ነው። የተለያዩ ባላባቶችን ተክትሎ ወደ ደቡብ የዘመተውና

⁵ Richard Pankhurst, Linguistic and cultural data, 54

⁶ ኢኖ ሊትማን፣ የቴዎድሮስ ታሪክ፣ በበርሊን እንደሚገኝ አብነት፣ 1902፣ ገጽ 13

⁷ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፣ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ኦርስቲክ ማተሚያ ቤት፣ 1959፣ ገጽ 245

በዚያ የሠፈረው የንጉሥ ወይም የባላባት ወገን ዋና መሣሪያው ነፍጥ በመሆኑ 'ነፍጠኛ' ተብሎ መጠራት ጀመረ። በደቡብ ኢትዮጵያ ከ17ኛው መቅደስ በፊት ከሰሜንና ከመሐል ኢትዮጵያ ሄደው መኖር የጀመሩ ወገኖች አሉ። እነዚህ ወገኖች በዚህ ስም አይጠሩም ነበር። ብዙዎቹ በሃይማኖት፣ በንግድ፣ በአካባቢያቸው የተፈጠረን ችግር በመሸሸ ወይም በሌላ ተመሳሳይ መንገድ የሄዱ ናቸው። እነዚህ ከ19ኛው መቅደስ በፊት የሄዱ ወገኖች በአንድ አካባቢ ከመኖርና ከአካባቢው ጋር ከመላመድ በቀር የአካባቢውን ሥልጣን የሚገዳደሩበት ዐቅምም ፍላጎትም አልነበራቸውም። በዐፄ ምኒልክ ዘመን ወደ ደቡብ የሚደረገው ሠፈራ በብዛትና በስፋት በመደረጉ ይሄ ስም ለወታደሮቹ ብቻ ሳይሆን ለልጆቻቸውና አብረዋቸው ላሉት ሁሉ መሰጠት ጀመረ።

ነፍጠኝነት በሰሜንና በደቡብ ኢትዮጵያ የተለያዩ ትርጉም ነበረው። በሰሜን ኢትዮጵያ ከ15ኛው መቅደስ ጀምሮ ነፍጥ ይዞ መንግሥትን ወይም ባላባቱን ለሚያገለግለው ወታደር ወይም አንጋች የተሰጠ ስያሜ ነው። ከመሬት ሥሪትና ከግብር መሰብሰብ ጋር የሚያያይዘው ነገር አልነበረም። በደቡብ ኢትዮጵያ ግን መሬት ለመውሰድ፣ ግብር ለመሰብሰብና በኋላም የአካባቢውን ሥልጣን ለመያዝ የመጡ አካላት ስያሜ ሆኗል። ይሄ ስያሜ በደቡብ ኢትዮጵያ መሠረት ያገኘው የዐፄ ምኒልክን ወታደሮች ተከትሎ ነው።

በ1966 አብዮት ጊዜ በአብዛኛው ፖለቲከኞች ዘንድ “የነፍጠኛው ሥርዓት” የሚሉት ከ1890ዎቹ ጀምሮ እስከ 1966 ዓም ለ75

ዓመታት ያህል የነበረውን ሥርዓት ነው። በዚህ ዘመን ነፍጠኛ ማለት 'የኢትዮጵያ መንግሥት ጠመንገዥ ያዦች የሆኑ ከተለያዩ ብሔሮች የመጡ የተላኩበትን አካባቢ በመያዝና በአካባቢው ካምፖች በመሥራር (እነዚህም ከተማ ይባሉ ነበር። በኋላም የተለያዩ መንደሮችና ከተሞች ተፈጥረውባቸዋል)፣ የአካባቢውን ሕዝብና መሬት ገባር በማድረግ በኃይል የሚያሠሩ፣ ከሕዝቡ ግብር የመሰብሰብ ሥልጣን ያላቸው ናቸው። ይሄንንም መሬት አንድም የአካባቢውን ቀደምት ነዋሪዎች በመንቀል ወይም ደግሞ ባዶ ነው ተብሎ የሚታሰበውን መሬት በመውሰድ ያከናውኑ ነበር።¹⁰

በዚህ ሥርዓት ውስጥ መሬትን መንጠቅና ለሌሎች ማከፋፈል፣ ባለ መሬቱን ጨለኛ ማድረግ፣ ግብር መሰብሰብና የፖለቲካ ሥልጣኑን እንዲቆጣጠሩ አድርጓቸዋል። ለአንድ ወታደር ከ2 እስከ ዐሥር ገባሮች ሲኖሩት ለአንድ መኮንን ደግሞ ከ30-80 ይኖሩት ነበር። ይሄ የነፍጠኛው ሥርዓት ግን የአንድ ሕዝብ ሥርዓት አይደለም። የአማራ፣ የኦሮሞ፣ የጉራጌ፣ የትግራይ፣ ወዘተ፣ ገዥ መደቦች ተሳትፈውበታል። አብዛኞቹ ነፍጠኞች ኦርቶዶክስ ክርስቲያኖች በመሆናቸውና የዐፄ ምኒልክ ወታደሮች በመሆናቸው የተነሣ የአካባቢው ገበሬ ሁሉንም 'አማራ' ብሎ ይጠራ ነበር¹¹። ዋለልኝ መኮንንም ይሄን ማኅበረሰብ 'የአማራ' በተወሰነ መልኩም የትግራይ ነፍጠኛ ሥርዓት ይለዋል¹²።

¹⁰ Encyclopedia Aethiopica, vol. III, p.1099

¹¹ Siegfried Pausewang, The two-faced Amhara identity, Chr. Michelsen Institut, Bergen, 2005, p.276

¹² Walleigne Mekonnen, On the question of Nationalities in Ethiopia, Arts IV, HSIU Nov. 17, 1969

⁸ Uhlig, Siegbert, Encyclopedia Aethiopica, vol. III, 2008, p.1099

⁹ Bahru Zewde (2002), A History of modern Ethiopia, 1855-1991, Ohio University press p.276

እንዲሉ ለማድረግ የተወጠነ ዘዴ ነው። ይሄም ተግባራዊ ተደርጎ ታይቷል።

ሕወሐት በኢሕአዴግ በኩል ይሄንን ቃል በተደጋጋሚ ተጠቅሞበታል። በሜጋ አሳታሚ በኩል የብሔረሰብ ታሪክ የተዘጋጀላቸው ከ32 በላይ ብሔረሰቦች በመጽሐፋቸው ውስጥ ፀረ ነፍጠኛ ትግል የሚል ተመሳሳይ ምዕራፍ እንዲካተትባቸው ተደርጓል። የአማራን ሕዝብ በመወከል የኢሕአዴግ አባል ድርጅት የነበረው ብአዴን ራሱ በሰነዶችና በዲስኩሮች ይሄንን ቃል ይጠቀምበት ነበር። የ1986ቱ የብአዴን ፕሮግራም “ለረጅም ዓመታት ተንሰራፍቶ የኖረው ፀረ ሕዝብና ፀረ ዴሞክራሲያዊ የነፍጠኛ ሥርዓት ይላል”¹⁵።

በዚህ የተነሣ ነፍጠኛ የሚለው ስም ሙሉ የአማራ ሕዝብን የሚመለከት እየሆነ መጣ። እንደ አውነቱ ከሆነ ግን ወደ ደብብ ዘምተው የነፍጠኛ ሥርዓቱን የመሠረቱት የሸዋ አማራና ኦሮሞ፣ ጉራጌ፣ ትግራይ ተወላጆች ናቸው።

ነፍጠኛ የሚለው ቃል የማንነት ትርክቱን ጽንፍ በረገጠ መልኩ ለማስቀጠል ተደጋግሞ የሚጠቀስ ነው። በርግጥም ነፍጠኛ የሚለውን ጉዳይ ደጋግመው የሚያነሡ ልሂቃንና ፖለቲከኞች አሁን ማንን ነው ነፍጠኛ የምትሉት? ተብለው ሲጠየቁ የሚሰጡት ምላሽ እየደጋገሰ ከልብ የማይደርስ ሲሆን ይስተዋላል። “እኛ አንድን ብሔር ወይም ሕዝብ ነፍጠኛ አላልንም! እኛ በጉልበት ሊዝቡን የሚፈልጉትን የነፍጠኛ አመለካከት ያላቸውን ማለታችን ነው” ይላሉ። ነገር ግን የትኛውን አመለካከት? ሲባሉ መልሰው ከእነርሱ በተቃራኒ

ሐሳብ የቆሙትን የፖለቲካ አደረጃጀቶችን ወይም ወደ መንግሥት ጣታቸውን ከመቀሰር በስተቀር እዚህ ግባ የሚባል አመክንዮ ሲያቀርቡ አይታዩም።

ትምክህተኝነት

“ትምክህተኝ” የሚለው መለያ Chauvinism የሚለውን ቃል የተካ የፖለቲካ ስያሜ ቃል ነው። ትምክህት ማለት “የራስን ማኅበረሰብ ታላቅና ሁሉን ቻይ፣ ሌሎችን ደግሞ ደካማና የማይገባቸው አድርጎ፣ ያለ ምክንያታዊነት ማሰብ ነው”¹⁶። በሰው ልጅ ጉዞ ውስጥ ብዙ ዓይነት ትምክህተኝነቶች አሉ። የጾታ፣ የሃይማኖት፣ የጎሳ፣ የቡድን፣ የዕውቀት፣ ወዘተ. ትምክህተኝነቶች አሉ። የኛ ትኩረት የጎሳ ወይም የብሔረሰብ ትምክህተኝነት ላይ ነው።

የብሔረሰብ ትምክህተኝነት የምንለው አንድ ሰው የራሱን ጎሳ፣ ብሔረሰብ ወይም ብሔር ከሌሎች ጋር ሲነጻጸር “የበላይ ለመሆን የተገባው ነው” ብሎ ሲያስብ ነው። የእርሱ ጎሳ፣ ብሔረሰብ ወይም ብሔር የበላይ ስለሆነ በሌሎች ዝቅተኛ በሆኑ ቡድኖች መሥዋዕትነትም ቢሆን ያ ማኅበረሰብ የተለየ ጥቅም ሊያገኝ ይገባዋል¹⁷ ብሎ ማሰብ ነው። ዓለማችን ትምክህት ወለድ የሆኑ ብዙ ሺ ጥፋቶችን አስተናግዳለች። በትምክህተኝነት የተነሣ ሀገራት ከስመው ሀገራት ተወልደዋል። እኛ ነን ምርጦቹ ብሎ አዶልፍ ሂትለር ከሦስት ሚልዮን በላይ አይሁዶችን ጨፍጭፏል።

¹⁶ Heywood, Andrew (2014). Global politics (2nd ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan. p. 171.

¹⁷ Geert Van Cleemput, Russell Nieli, Clarifying nationalism, chauvinism, and ethnic imperialism [with comment and rejoinder] *International Journal on World Peace*, Vol. 12, No. 1 (March 1995), pp. 59-97, p.64

¹⁵ የብሔረ አማራ ዴሞክራሲያዊ ንቅናቄ (ብአዴን) ፕሮግራም፣ በኢሕአዴግ 3ኛ ድርጅታዊ ገባሌ የጸደቀ፣ ጥር 1986፣ ገጽ 1

የትምክህት አስተሳሰብ ማለት የብሔር ህልውናን የሚክድ፣ የሕዝቦችን የማንነት ልዩነት የማይቀበል፣ አንድ ዓይነት ሀገር አንድ ዓይነት ሕዝብ የሚል፣ ዲሞክራሲያዊ የሆነን የብሔር የመብት ጥያቄን የማይቀበል ነው። ማንኛውም ብሔራዊ የዲሞክራሲ ጥያቄ በሀገር ህልውና ላይ የተጋረጠ አደጋ አድርጎ በመውሰድ ይጨልቀዋል። ትምክህት የብሔርን እና የሕዝቦችን ህልውና የሚክድ፣ የአንድን ሕዝብ መገለጫ ብቸኛ የሀገር መለያ አድርጎ የሚወስድ አስተሳሰብ ነው። የሌሎችን ቋንቋ፣ ባህልና ወገኝ ዕውቅና ለመስጠት የሚቸገር በመሆኑ ተፈጥሯዊውን የሕዝቦች ልዩነት በዐደባባይ ይክዳል።

“ትምክህተኛ” የሚለው መለያ ቃል ወደ ሀገራችን ፖለቲካ የመጣው በተማሪዎች ንቅናቄ ጊዜ ነው። በተማሪዎች ንቅናቄ የተፈጠሩ የተለያዩ የፖለቲካ ቡድኖች ኢትዮጵያ ውስጥ የብሔር ትምክህት መኖሩን ያምናሉ። ደርግ ለትምህርትና ለብልጽግና ከጥቂት ብሔረሰቦች ውስጥ ብቻ መመልመላቸው፣ የአንዳንድ ብሔረሰቦችን ትምክህተኝነት የበለጠ አስፋፍቶታል። ይል ነበር¹⁸። ሕወሐትም በ1968 ባወጣው ማኒፌስቶ “የአማራ ሶሻሊስቶች” ወይም “የሸዋ ምሁራን” “ትምክህተኞች” ናቸው ሲል ወቅሷል። ሕወሐት ትምክህተኝነትን ለልሂቃንም ይሰጠዋል እንደ አመለካከትም ‘አታገለዋለሁ’ ይላል። ብአዴንም ተመሳሳይ አቋም አለው¹⁹።

ኢሕአዴግ በተለያዩ ወቅቶች በተወያየባቸው ሰነዶች ትምክተኛ ብሎ የፈረዳቸው የብሔር ብዝሃነትን የማይቀበሉ፣ በፍጹማዊ ሀገራዊ አንድዓይነትነት የሚያምኑ ኃይሎችን ነበር። እነዚህ ኃይሎችን ከድሮ

ባላባታዊ ሥርዓት ጋር በማስተሳሰብ የነፍጠኛውን ሥርዓት ለመመለስ የሚፈልጉ ኃይሎች አድርጎ ይፈርዳቸዋል። በጊዜ ሂደትም በሕዝብ ደረጃ ልክ እንደ ነፍጠኝነት ሁሉ ትምክተኝነትም ለአማራ ሕዝብ ተሰጠ። ይሄም ሕዝቡን ነጥሎ ለመምታት አገለገለ።

ጠባብነት

እንደ ነፍጠኝነት እና ትምክህተኝነት ሁሉ፣ “ጠባብ” የሚለው አገላለጽም ከተወሰነ የጥበረተሰብ ክፍል የወጣ ፖለቲከኞችን ለማሸማቀቅ የዋለ፤ ለፖለቲካው አትመጥኑም የሚል ትርጉም ያዘለ ነው። ጠባብ የሚለው ሐሳብ ለፖለቲካ ዲሲክሮ መቼ መዋል እንደ ጀመረ በቂ መረጃ የለም። ተሐሕት በ1968 ባወጣው ማኒፌስቶ ላይ ‘ጠባብ ብሔርተኝነትንና ትምክህተኝነትን በጥብቅ ይቃወማል’ ይላል።

ነገር ግን ኢሕአዴግ ወደ ሥልጣን ከመጣ በኋላ ይሄ ቃል በተለይ የኦሮሞ ፖለቲከኞችን ለማሳቀቅ ሲውል ይታያል። ‘ጠባብነት’ ራሱን ለሥልጣን በተስፋኝነት ከሚያጨው ንኡስ ባለ ሀብት የሚመነጭ አመለካከት ነው።

ጠባብነት ትምክህት ባለበት ቦታ ሁሉ የሚኖር፤ ብሔራዊ ጭቆናና አድሎ የሚወልደው፤ ያለፉ ቁርሾችን በማሰብ ለዲሞክራሲያዊ አንድነት ጀርባውን በመስጠት መነጠልን የሚያቀነቅን፤ አመለካከትና ተግባር ነው ይላል የኢሕአዴግ የርእዮተ ዓለም መጽሐፍ²⁰። ‘ጠባብነት’ ራሱን በመክብብና ተጠቂ በመሆን ስሜት ውስጥ በመክተት፣ የተናጠል መፍትሔዎችን የመሻትና የመከተል ዝንባሌ ነው ይላል በተጨማሪ። ጠባብነት ብሔራዊ ጭቆና የደረሰባቸውን ሕዝቦች እንወክላለን ብለው የተነሡ፣ ፀረ ሕዝብ እና ፀረ ዲሞክራሲ

¹⁸ የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጊዜያዊ ጽ/ቤት፤ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 75

¹⁹ የሕወሐት ማኒፌስቶ 1968፣ ገጽ 18፤ የብአዴን ፕሮግራም፣ 1993፣ ገጽ 7

²⁰ አዲስ ራሕይ፤ የካቲት/መጋቢት 2009 እትም፣ 11ኛ ዓመት ቅጽ 5፣ ቁ.7

አመለካከት የያዙ ግለሰቦችን እና ድርጅቶችን የሚወክል ፖለቲካዊ ፍረጃ ነው። በኋላ ግን ከኦሮሞ ፖለቲከኞች ጋር እንዲያያዝ እየተደረገ ሄደ።

እነዚህ ሦስት ስያሜ ቃላት ወደ ፖለቲካችን የገቡበት መሠረታዊ ምክንያት ሁለቱን ታላላቅ የኢትዮጵያ ብሔሮች አግልሎና አጋጭቶ ለመኖር ነው። ሕወሐት ዋናው የኢትዮጵያ የሥልጣን መሠረት ለሆነው ለመካከለኛውና ለደቡብ ኢትዮጵያ ሩቅ ነው። በኢትዮጵያ የሥልጣን ታሪክ የሥልጣን መሠረት ደቡብ ነው። ለዚህም ነው ከአኩስም ወደ ዛግዌ፣ ከዛግዌ ወደ ሐይቅ አካባቢ፣ ከሐይቅ አካባቢ ወደ ሸዋ የሥልጣን ማዕከል ወደ ደቡብ ሲዛወር የኖረው። በኢትዮጵያ የሥልጣን ትግል አሸናፊ የሚሆነው ደቡብን መያዝ የቻለ ኃይል ነው። ዛግዌ የአክሱምን ደቡብ ተጠቀመ፤ ይኩኖ አምላክ የወሎን ደቡብ ሕዝቦች ተጠቀመ፤ ዐፄ ምኒልክ ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ለነበረባቸው የሥልጣን ትግል የሸዋን ደቡብ ተጠቀመ።

ሕወሐት የሥልጣን ትግል ሲያደርግ የሚቸግረው ይሄ የሥልጣን ሂደት ነበር። ሕወሐት የተመሠረተበት አካባቢ ለደቡብ ኢትዮጵያ ሩቅ ነው። የሥነ ልቦናም ይሁን የባህል ቅርብ የሰለለ ነው። በአንድ ወቅት የኢሕዴን ሰዎች ለሕወሐት በዓል የብሔረሰቦችን ጭፈራ ሲያቀርቡ የትግራይ ታጋዮችና ሕዝብ ከባድ ድንጋጤ ተሰምቷቸው ነበር። የሚያዩት ነገር ሁሉ ሃውር፣ እና ሕባህል የወጣ ስለመሰላቸው። በዚህ ምክንያት ሕወሐት የወሰደው የሥልጣን ማስጠበቂያ መንገድ ሁለቱን ሕዝቦች ማጋጨት እና ማለያየት ነው። በዚህም የተነሳ አንዱን ትምክህተኛ ሌላውን ጠባብ የሚል ስያሜ ሰጣቸው።

ምእራፍ ሁለት

ሰንደቅ ዓላማና የተቃርኖ ትርክት

የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ ረዘም ያለ ታሪክ ካላቸው ሰንደቅ ዓላማዎች መካከል አንዱ ነው። መሮዬ የተባለ ሊቅ እንደሚለው የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ ታሪክ ከ10ኛው መቅባ ይጀምራል። መልኩም ሰማያዊ ነበር። በኋላም በዮዲት ጊዜ ቢጫ ሆነ። በዛግዌ ሥርወ መንግሥት ደግሞ ቀይ ተደረገ። ከንጉሥ ይኩኖ አምላክ በኋላ ሰማያዊው ሰንደቅ ዓላማ ተመልሶ ሲመጣ፣ በ1580 አካባቢ ቀይ መስቀል በመካከል ላይ ተደረገበት። በ1680 አካባቢ ደግሞ በመስቀሉ ላይ የፀሐይ ምልክት ተጨመረ²¹።

ይሄን መረጃ ከሌሎች ምንጮች ለማረጋገጥ ባለመቻሉ ብዙ ሊቃውንት ይጠራጠሩታል። በክብረ ነገሥትም ሆነ ስለ ወታደሮች

²¹ J. Morié, Histoire de l'Ethiopie (Paris, 1904), II, 37-39.

አለባበስና መሣሪያ በዝርዝር በሚተነትነው የዐፄ ዓምደ ጽዮን ዜና መዋዕል ላይ ስለ ሰንደቅ ዓላማ የተገለጠ ነገር የለም።

ፍራንሲስኮ አልቫዝ በባሕረ ነጋሽ ዘንድ ሰንደቅ ዓላማ እንደነበር ፍንጭ ሰጥቷል²²። በዐፄ ሰርጸ ድንግል ዜና መዋዕል ላይ ከባሕረ ነጋሽ ይስሐቅ ጋር ስለተደረገው ጦርነት ሲተርክ «ወሶቤሃ ነትዑ እምቅድመ ገጸመ ሰብአ ትረኩ ወወዓልተ ይስሐቅ ወነቀሉ ሰንደቅ እምነበ ነበረ ቀደሞ። ወነበ መካነ ውክቱ ሰንደቅ ቆሙ መስተቃትላነ ዝንቱ ንጉሥ መዋሂ - የቱርክ ሰዎችና የይስሐቅ አሽከሮች ከፊታቸው ሸሹ። ሰንደቅ ዓላማውንም አስቀድሞ ቆሞ ከነበረበት ቦታ ነቀሉት። ያ ሰንደቅ ዓላማ ቆሞበት በነበረው ቦታም የዚህ አሸናፊ ንጉሥ ተዋጊዎች ተተኩ ይላል። ይሄም ባሕረ ነጋሽ ይስሐቅ የራሱ ግዛት ወይም የአሸናፊነት ቦታ የሆነውን የሚያመለክትበት ሰንደቅ ዓላማ እንደነበረው ያሳያል።²³ ምን ዓይነት ቀለማት እንደነበሩት ግን አልተጻፈም።

ከ17ኛው መካከ ጀምሮ በማዕከላዊው መንግሥት ዘንድ የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ ተደርጎ የሚወሰደው መስቀል የተሸከመ የሞዐ አንበሳ ምስል ነበር²⁴። በዐፄ ሰርጸ ድንግል ሥርዓተ ንግሥ ጊዜ ዕጽ ዓላማ የሚባል ነገር ነበር። የንጉሡ ዓርማ የሚሰቀልበት እንጨት መሆን አለበት²⁵። ኢብን ኢብራሂም አልጋዚ ወታደሮቹን የሚያሰባስብበት

ሰንደቅ ነበረው። አንድ ብርጌድ ሲያደራጅ ለብርጌዱ መሪ ያንን ሰንደቅ ይሰጠው ነበር። ዐረብ ፋቂህ በተደጋጋሚ እንደሚገልጠው ኢማም ኢብራሂም ሰንደቅ ዓላማውን ለተለያዩ የጦር መሪዎች ይሰጥ ነበር። በታሪክ መጽሐፉ ውስጥ ነጭ፣ ጥቁር፣ ቀይና አረንጓዴ ሰንደቅ ዓላማዎች ተጠቅሰዋል። ዓረብ ፋቂህ እንደሚተርከው የኢትዮጵያ ንጉሥ ወታደሮችም ሰንደቅ ዓላማ ይጠቀሙ ነበር። ምን መልክ እንደነበረው ግን አይገልጥም።

ኢዮብ ሉዶልፍ በጻፈው የኢትዮጵያ ታሪክ ላይ የንጉሡ ድንኳን የሚተክልበትን ቦታ የሚወስነው ሹም «ንጉሣዊው ዓላማ የሚሰቀልበትን እንጨት መራት ላይ ይተክላል» ይላል²⁶። ከ19ኛው መካከ ቀደም ብሎ አረንጓዴ፣ ቢጫና ቀይ ቀለማት በተለያዩ አደራደር ጥቅም ላይ ይውሉ እንደነበር የዚያ ዘመን ተጓዦች ገልጠዋል²⁷።

በሽንብራ ኩሬ ጦርነት ጊዜ ሁለት የቤተ መንግሥቱ አገልጋዮች የንጉሣዊውን ሰንደቅ ከፍ አድርገው ይዘው እንደነበር የታሪክ ድርሳናት ይናገራሉ²⁸።

አልፎኋህ ሜንዴዝ እንደሚገልጠው የንጉሡ ጠባቂ ጦር የተለያዩ ቀለማት ያሉትን ሰንደቅ ከፍ አድርጎ ይጓዝ ነበር። መስቀል በመካከል የተሠራባቸው ሰንደቆችን ማየቱንም ገልጧል²⁹። ከ1617-

²² C. F. Beckingham and G.W.B. Huntingford, translation of the Embassy to Ethiopia in 1520, written by Father Francisco Alvarez (London, 1961), I, 129.

²³ ዓለሙ ኃይሌ፣ የዐፄ ሰርጸ ድንግል ዜና መዋዕል፣ 1999, ገጽ 67

²⁴ Manoel Barradas, "Tractatus Tres Historico-Geographici: (1634); A Seventeenth Century Historical and Geographical Account of Tigray, Ethiopia", (Elizabeth Filleul, trans., Richard Pankhurst, ed.), in Aethiopicistische Forschungen 43. Wiesbaden: Harrassowitz, 1996, p. 59. pp. 70-71.

²⁵ የዐፄ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል፣ ገጽ 79

²⁶ W.L. Conzelman, Chronique de Galâwdewos (Claudius), Paris, 1895, p. 14

²⁷ Manoel Barradas, 1996, p. 59.

²⁸ E. Basset, Histoire de la conquête de l'Abyssinie, XVIe siècle / par Chihâb ed-din Ahmed ben 'Abd el Qâder surnommé Arab-Faqih (Paris, 1897), p. 125

²⁹ Mendes, Alphonso. *Expeditionis Aethiopiae*. Edited by Camillo Beccari. 15 vols. Vol. 8 & 9, *Rerum Aethiopicarum Scriptores Occidentales Inediti a Saeculo XVI Ad XIX*. Rome: Printed for C. de Luigi, 1908. p. 113

1626 ምዕረቅ ኢትዮጵያን የጎበኘው ኢማኑኤል ባራዳስ እንደሚገልጠው በኢትዮጵያ የጦር አደረጃጀት ውስጥ ልክ እንደ አውሮፓ ዓይነት ሰንደቅ የለም። ነገር ግን ወታደሮች የሚሰበሰቡት በዓላማ ሥር ነው። ይሄም በጫፋ ላይ መስቀል ያለው በትር ነው³⁰። አልፎ ከዚህ ሜንዴዝ ግን በእንጨት ላይ የሚውለበት ሰንደቅ ዓላማዎች ማየቱን ጽፏል። የተለያዩ ቀለማት ያሉባቸውን ጨርቆች በሰንደቅ ዓላማ ላይ የያዙ ወታደሮች ስልፍ ሲያደርጉ ተመልክቻለሁ ብሏል³¹።

ባንዴራ የሚለውን ስም ጨምሮ በአውሮፓውያን መልክ የሚውለበት ሰንደቅ ዓላማ በኢትዮጵያ ያስተዋወቁት ፖርቹጋሎች መሆናቸው ይታመናል። በአንድ በኩል በተለያዩ ቀለማት የሚሠራ ባንዴራ፣ በሌላ በኩል ደግሞ በረዥም እንጨት የሚያዝ ዓርማ በፖርቹጋሎች ጊዜ ጥቅም ላይ ውለው ነበር።

ጄምስ ብሩስ እንደሚለው የተለያዩ ቀለማት ያሏቸውን አንበሶች በጨርቅ ላይ ስሎ በሰንደቅ ዓላማነት መጠቀም ከፖርቹጋሎች ዘመን ጀምሮ የተለመደ ነበር። በኋላ ግን እስከ ዐፄ ዮሐንስ ዘመን ድረስ ያን መጠቀም ተቀዝቅዟል። ምናልባትም ከንጉሥ ፋሲለደስ በኋላ በተፈጠረው ፖርቹጋሎችን የመቃወም ፖሊሲ ምክንያት ሊሆን ይችላል።

በጎንደር ዘመን ያለውን የሰንደቅ ዓላማ ነገር በተሻለ ሁኔታ የሚነግረን ጄምስ ብሩስ ነው። በረዥም ሰንደቅ ላይ የመስቀል ምልክት በአናቱ ሆኖ አነስተኛ የሐር ጨርቅ ይውለበባል።

³⁰ Barradas, 1996, p. 49

³¹ Alfonso Mendez, Lettera di Monsignor Patriarca, di Etiopia dell'anno 1626 (Roma, 1628) p. 11

የሚውለበት ባንዴራ ግን ወጥ ቀለም አልነበረውም። ቀይ፣ ነጭ፣ አረንጓዴና ቢጫ እንደ የሁኔታው ይሰቀላል ይላል።³²

በዘመነ መሳፍንት ሰንደቅ ዓላማን በተመለከተ የተመዘገበ ነገር አይገኝም ማለት ይቻላል። መሳፍንቱ እንጂ ነገሥታቱ የራሳቸው ወታደር ስላልነበራቸው ልማዱ እየቀረ መጥቶ ይሆናል። ብዙ ጊዜ ሰንደቅ ዓላማ ከወታደራዊ አገልግሎት ጋር የተገናኘ ነበርና። ዐፄ ቱዎድሮስም ሰንደቅ ዓላማን ለመጠቀማቸው አብረዋቸው የነበሩት የውጭ ሰዎችም ይሁኑ ዜና መዋዕላቸውን የጸፉላቸው ኢትዮጵያውያን ፍንጭ አልሰጡንም። ወጥነት ያለውን ሰንደቅ ዓላማ የመጠቀም አሠራር በሚገባ የሚስተዋለው በዐፄ ዮሐንስና በዐፄ ምኒልክ ዘመን ነው። የዚህ አንዱ ምክንያት ተደርጎ የሚወሰደው ደግሞ ሁለቱም ነገሥታት ከአውሮፓ ጋር የነበራቸው ግንኙነት ነው። በዐፄ ዮሐንስ ዘመን የመጡ ተጓዦች ተመሳሳይ ቀለም ያላቸው ሰንደቅ ዓላማዎች ከፍተኛ ተደርገው ተይዘው መመልከታቸውን ጽፈዋል። "ከድንኳኖቹ በአንዱ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዓርማ የሆነው የይሁዳ አንበሳ በተለያዩ ቀለማት አገጦ ይታያል። በሌላው ደግሞ የንጉሡ ማኅተም የይሁዳ አንበሳ ተስለብት ይታያል"³³።

በ1866 አካባቢ ጎንደርን የጎበኘው ራፍሬ የተባለው ፈረንሳዊ ተጓዥ «ከላለማዊው አባት በእጁ የኢትዮጵያ ቀለማት ያሉበትን ሰንደቅ ዓላማ እንደያዘ ሆኖ የተሳለ ሥዕል መመልከቱን ጽፏል። «እነዚህ ቀለማትም ወደ ጎን የተቀመጡ ሲሆኑ፣ ነጭ፣ ቀይና ነጭ ናቸው»

³² James Bruce, Travels to discover the Source of the Nile (Edinburgh, 1790) IV, 156.

³³ Henry M. Stanley, Coomassie and Magdala (Harper and Brothers, London, 1874), p. 45

ይላል³⁴። በዐፄ ዮሐንስ ቤተ መንግሥት የነበረው ሰንደቅ ዓላማ ግን ከዚህ የተለየ እንደነበር ዊንስታንሊ የተባለው ተጓዥ ይናገራል። በ1872 ኢትዮጵያ በነበረ ጊዜ በታላላቅ ኩነቶች ላይ የተመለከተው የንጉሡ ባንዴራ ግምጃ ከላይ፣ ነጭ በመካከል፣ ውኃ ሰማያዊ ከታች ያለው ሰንደቅ ሲሆን፣ በዓርማነትም የይሁዳ አንበሳ እንደ ነበረው አስፍሯል³⁵።

በዐፄ ዮሐንስ ዘመን ወጥ በሆነ መንገድ ሰንደቅ ዓላማ የመጠቀም ልማድ ቢኖርም ቀለማቱ ግን ወጥነት አልነበራቸውም። በ1874 ዓም አዲሱ ጳጳስ ሲመጡ የተያዘው ሰንደቅ ከላይና ከታች ቀይ ቀለም ያለው፣ በመካከሉ ቢጫ ሆኖ፣ የይሁዳ አንበሳ የተሳለበት እንደ ነበር ስምዖንና ራፋሬ ጽፈዋል³⁶።

የታሪክ መዛግብት እንደሚያሳዩን ሰንደቅ ዓላማ በኢትዮጵያውያን ዘንድ ያን ያህል ትኩረት የተሰጠው ጉዳይ አልነበረም። የወቅቱ ትኩረት ለዓላማው (ማለትም ብዙ ጊዜ መስቀል፣ ወይም መስቀል የተሸከመ አንበሳ) ነው። ጥቅም ላይ የሚውለውም አልፎ አልፎ ነው። ያውም ከበዓልና ከወታደራዊ ሥነ ሥርዓት ጋር በተገናኘ ጊዜ ብቻ ነው³⁷። ሰንደቅ ዓላማን በወጥነት መጠቀም ኢትዮጵያ ከምዕራቡ ዓለም ጋር ባደረገችው ግንኙነት የወረሰችው የመንግሥትነት ምልክት ነው።

³⁴ A. Raffray, Abyssinie(Paris, 1880), p. 30

³⁵ W. Winstanley, A Visit to Abyssinia (London, 1881) p, 24-5

³⁶ G. Simon, L'Ethiopie (Paris, 1885), p. 347.

³⁷ E. Count Gleichen, With the Mission to Menelik(London,1897), p. 203፤ Maurice de Coppet, Chronique du règne de Ménélik II, roi des rois d'Éthiopie, Cambridge Uni. Press, 1930, p. 618.

አረንጓዴ፣ ቢጫና ቀይ ቀለማት ኢትዮጵያውያን እጅግ በተደጋጋሚ የሚጠቀሙባቸው ቀለማት ናቸው። ቀደምት የብራና መጻሕፍትን ለማስገናኘት በብዛት የሚውሉት እነዚህ ሦስት ቀለማት ናቸው። ወደ ኢትዮጵያ መጥተው የኢትዮጵያን መዛግብት የተመለከቱ የውጭ ተጓዦችም ይሄንን ያነሣሉ³⁸። ቀለማቱ ከ14ኛው መካከ ቀደም ባሉት የብራና መጻሕፍትም ላይ ይገኛሉ። የሰንደቅ ዓላማው ቀለም ከዚህ የተወሰደ ነው ብሎ መደምደም አይቻልም። ምክንያቱም የብራና መጻሕፍቱ በዚህ መንገድ እየተጌጡ የሰንደቅ ዓላማው ቀለም ግን ሲለዋወጥ ቆይቷል።

የራስ ወልደ ሥላሴ ወታደሮች መስከረም 16 ቀን 1797 ዓም ባደረጉት ሰልፍ በእጃቸው ላይ አረንጓዴ፣ ቢጫና ቀይ አምባር አድርገው ማየቱን ሄነሪ ሶልት የተባለ ተጓዥ ጽፏል³⁹። በሰንደቅ ዓላማ መልክ ግን አልተጠቀሙበትም።

በ1948 ዓም ጎንደር ላይ ተደርጎ በነበረ አንድ ዐውደ ርእይ የዐፄ ዮሐንስ ነው የተባለ ሰንደቅ ዓላማ ቀርቦ ነበር። ሰንደቅ ዓላማው በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም ይገኝ ነበር። በወቅቱ የተመለከቱ ሰዎች በጥሩ ሁኔታ የተያዙ እንዳልነበር ይገልጣሉ። ሰንደቅ ዓላማው ሦስት ቀለማት አሉት። መካከሉ ነጭ ነው። የላይኛው ቀይ ግምጃ ሲሆን፣ የታችኛው ደግሞ ውኃ ሰማያዊ ቀለም አለው።

³⁸ P. V. Ferret and J. Galinier, Voyage en Abyssinie dans les Provinces Tigre, du Samen et de l'Amhara (Paris, 1847-48), II, 390.

³⁹ Viscount Valentia, Voyages and travels to India, Ceylon, the Red sea Abyssina and Egypt(London, 1809) III, 131.

የዐፄ ዮሐንስ ነው የተባለ ሰንደቅ ዓላማ ደብረ ታቦር በአጠገብ በጎረቤቱ ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን ይገኛል። ቀለማቱም ከላይ ቀይ ግምጃ፤ ከመካከል ነጭ እና ከታች አረንጓዴ ነገር ነው። በነጩ ላይ መስቀል የያዘ የሞዕ አንበሳ ምስል አለው። ሰንደቁ ወደዚህ ቤተ ክርስቲያን የመጣው ከመተማ ጦርነት በኋላ መሆኑ ይነገራል⁴⁰። በሌላ በኩል ደግሞ የዐፄ ዮሐንስ መሆኑ የሚነገር ሰንደቅ ዓላማ በመቀሌ ዐፄ ዮሐንስ ቤተ መንግሥት አለ። ሰንደቅ ዓላማው ከላይ አረንጓዴ፤ ከመካከል ቢጫ፤ ከታች ደግሞ ቀይ ነው። በቢጫው ላይ የቅዱስ ጊዮርጊስ ምስል ተስለውት ይታያል።

ዐፄ ምኒልክ በመጀመሪያው የንግሥና ዘመናቸው ይህ ነው የተባለ ሰንደቅ ዓላማ አልነበራቸውም። በኋላ ግን በ1867 ዓም ፔሬ አርኖክስ የተባለ ፈረንሳዊ ሰው አንድ ሰንደቅ ዓላማ በስጦታ መልክ አመጣላቸው። ሰንደቅ ዓላማው በሦስት ቀለማት የተሠራ ሲሆን ሰማያዊ፤ ነጭና ቀይ ቀለማት ነበሩት። አቀማመጣቸውም በቅደም ተከተል ከላይ ወደታች አግድም ነበር።⁴¹ በዚያው ዘመን ቀይ ግምጃና ነጭ ቀለማት በረዥም የቀርቀሃ እንጨት ተሰቅለው ማየቱን ይሄው ተጓዥ ጽፏል⁴²።

ዐፄ ምኒልክ ሐረር በገቡ ጊዜ የተያዘው ሰንደቅ ዓላማ ቀይ፤ ነጭና ቀይ ቀለማት ያሉት ነበር⁴³። ቀይ ብቻውን፤ ቀይ፤ ነጭና ቢጫ፤

በመካከሉ ኮከብ ተደርጎበት፤ ጥቅም ላይ ይውሉም ነበር⁴⁴። ኮከብ ያለበትን ቀይ፤ ነጭና ቢጫ ሰንደቅ ዓላማን ራስ መኮንን በሐረር ይጠቀሙበት እንደነበር መረጃዎች ያሳያሉ⁴⁵። የንጉሡ ሠራዊትም እስከ 19ኛው መካከ ማብቂያ ድረስ ይጠቀሙበት ነበር⁴⁶። አቀማመጣቸው ቢቀያየርም ቀይ፤ ነጭና ቢጫ ረዘም ላለ ጊዜያት አገልግለዋል።

በመካከሉም «ም» የሚለው የስማቸው የመጀመሪያ ፊደል በዓርማነት ይቀመጥ ነበር። እርሳቸው ካረፉ በኋላ ግን ይሄ ዓርማ ቀርቷል።

ዐፄ ምኒልክ በነገሡበት በጥቅምት 25 ቀን 1882 ዓም፤ 100 ክንድ በ250 ክንድ የሆነ ጠፈርና ባላዎች በአረንጓዴ፤ በሰማያዊ፤ በቢጫና በወርቀ ዘቦ ግምጃ ተሸልመው ነበር። መንበረ መንግሥቱ ደግሞ አረንጓዴ ሐር፤ ሰማያዊ ሐር፤ ግምጃ፤ ወርቀ ዘቦ ሐር በአራት ማዕዘን ተጋርዶ ነበር⁴⁷። እነዚህ ቀለማት ከጥንት ጀምሮ ለሰንደቅ ዓላማ በተለያየ ጊዜ ጥቅም ላይ የዋሉ ናቸው። ከዙፋኑ ኋላ ወደ ትልቁ ሠገነት የሚያስወጣ ባለሟሎችና መኳንንት የሚመለከቱበት፤ ያዕቆብ በፍጥነት ሎዝ ያየውን መሰላል የመሰለ መሰላል ነበረ። መሰላሉም በቀይ፤ በአረንጓዴ በብጫ ቀለም የተሸለመ ነበር⁴⁸። በዚህ ላይ እንደምንመለከተው እነዚህ ቀለማት ለመሸለሚያ እንጂ እንደ ሰንደቅ ዓላማ ሆነው አገልግሎት ላይ አልዋሉም ነበር።

⁴⁰ Stanislaw Chojnacki, Third note on the history of the Ethiopian national flag: the discovery of its first exemplar and the new documents on the early attempts by emperor Menilek to introduce the flag. (Rassegna di Studi Etiopici Vol. 28, 1980-1981), pp. 23-40.

⁴¹ L. Lande, "Un voyageur français dans l'Ethiopie méridionale" Revue des Deux Mondes, 15 Dec., 1878 p. 886

⁴² L. Lande, 1878 p. 893

⁴³ P. Paulitschke, Ethnographie Nordost-Afrikas (Berlin, 1896), II, 243

⁴⁴ Borelli, l'Ethiopie méridionale (Paris, 1900) p. 167; Soleillet, Voyages en Ethiopie, (Rouen, 1886) p. 308

⁴⁵ J. Morié, Histoire de l'Ethiopie (Paris, 1904), II, 37-39.

⁴⁶ Coppet, p. 618.

⁴⁷ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፤ ገጽ 157

⁴⁸ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፤ ገጽ 157

ከአምስት ዓመት በኋላ በመስከረም 1888 የጦርነት ዐዋጅ ሲታወጅ፤ ከምኒልክ መኖሪያ ፊት ለፊት ሰንደቅ እንዲተክል አገዘዘው ነበር⁴⁹። በዐድዋ ጦርነት ጊዜ መቀሌ በኢትዮጵያ ወታደሮች ሲያዝ «በጅሮንድ ባልቻ መቀሌ ከእርዱ ውስጥ ገብቶ የኢትዮጵያን ባንዴራ ተከለበት»⁵⁰ ይላል። ይሄም የኢትዮጵያ ባንዴራ በሚል ስያሜ ሲታወቅ የመጀመሪያው ሳይሆን አይቀርም። በዚህ ስም የተጠራውን ባንዴራ የተከለትም ባልቻ አባ ነፍሶ መሆናቸው ታሪካዊ አጋጣሚ ነው። ስለ ቀለማቱና ስለ አቀማመጣቸው ግን የሚነግረን ነገር የለም። የኢትዮጵያ ብሔራዊ ባንዴራ በዋናነት የዐድዋ ዘመቻ ውጤት ነው። ከዚህ በኋላ አረንጓዴ ቢጫና ቀይ ቀለማት በተከታታይነት ጥቅም ላይ ውለዋል። ባልቻ አባ ነፍሶ መቀሌ ላይ የተከለት ባንዴራም እነዚህን ቀለማት የያዘ ሳይሆን እንደማይቀር መገመት ይቻላል።

ዐሜ ምኒልክ በጥር 1888 ከጣልያን ወታደሮች ተልኮ ከመጣው ከማጆር ሳልሳ ጋር ሲነጋገሩ ሐላላጌ ጀምሮ ባንዴራችን የተተከለበትን አገር ይተውልኝ፤ ባንዴራችን ተመልሶ ይተክል ብሎ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ላከ። ዐሜ ምኒልክም ሲመልሱ እኔ የመጣሁ የተተከለውን ባንዴራ ላስነሣ ነው እንጂ እንደዚህ ያለውን ዕርቅ መቀበል አይቻለኝም።.....ባገራ በኢትዮጵያ መንግሥት የሮማ ባንዴራ አላስተክለበትም ብለው መለሱለት⁵¹። ይሄ ነገር አንድ የሚያመለክተን ነገር አለ። ጣልያኖች ግዛታቸውን የሚያመለክቱት በግዛታቸው ላይ ባንዴራ በመስቀል ነው። ይሄ ነገር ኢትዮጵያውያንን የራሳቸው ባንዴራ እንዲኖራቸውና አጥብቀው እንዲጠቀሙበት ሳያደርግ አልቀረም። የዳግማዊ ምኒልክን

⁴⁹ C. Keller, Alfred Ilg, (Frauenfeld, 1918), p. 84
⁵⁰ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 249
⁵¹ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 253

የመጨረሻ ዘመንና የልጅ ኢያሱን ዘመን ታሪክ የጻፉት አለቃ ገብረ እግዚአብሔር ስለ ንጉሥ ወልደ ጊዮርጊስ የምዕራብ ኢትዮጵያ ዘመቻ ሲነግሩን «እስከ ነጭ ዓባይ ሄደው ባንዴራ ተክለው ተመለሱ» ይላሉ⁵²። ባንዴራ ከነጻነትና ሉዓላዊነት ጋር እየተያያዘ መምጣቱንም ያሳየናል።

ምንም እንኳን አረንጓዴ፣ ቢጫና ቀይ ቀለማትን ለተለያዩ አገልግሎቶች መጠቀም ቆየት ያለ ታሪክ ያለው ቢሆንም በትእዛዝ ደረጃ ተደንግጎ በሰንደቅ ዓላማነት መያዝ የተጀመረው ከዐድዋ ጦርነት በኋላ በ1889 ዓም በዐሜ ምኒልክ ዘመን ነው¹። በዚህ ድንጋጌ መሠረት ንጉሡ ሰንደቅ ዓላማው ከታች ወደ ላይ ቀይ ቢጫና አረንጓዴ ሆነው በአራት ማዕዘን ቅርጽ እንዲውለበሉ አዘዙ።

አረንጓዴ፣ ቀይና ቢጫ ጨርቆች በተከታታይ ተደርገው በረዥም ሰንደቅ ላይ ይሰቀሉ ነበር። በጦርነት ጊዜም ሆነ በኦራሴላዊ መርሐ ግብሮችም ላይ ይሰቀሉ ነበር⁵³። ኤ.ቢ. ዌልድ እኤአ በ1901 (በኢትዮጵያ በ1893/ 94) በታተመው Modern Abyssinia በተሰኘው መጽሐፉ ሽፋን ላይ፤ አረንጓዴ፣ ቢጫና ቀይ ባንዴራን አስቀምጧል። ነቀምቱ በሚገኝ አንድ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ (ምናልባት ነቀምቱ ገነተ ኢየሱስ ሳይሆን አይቀርም) እኤአ በ1900 (በእኛ በ1892/93) የዐድዋ ጦርነት ሥዕል በአረንጓዴ ቢጫና ቀይ ሰንደቅ ዓላማ ተስሎ ማየቱን አንድ ተጓዥ ገልጦ ነበር⁵⁴። በዚህ

⁵² አለቃ ገብረ እግዚአብሔር ኤልያስ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 2016፣ ገጽ 83
⁵³ J. G. Vanderhaym, Une Expedition avec le Négous Ménelik (Paris, 1896) p. 129; une' Prince Henri d'Orléans, Une visite à l'Emperur menelick (paris, 1897), p. 173, illus. 175
⁵⁴ A. E. Pease, Travel & Sport in Africa, London: Arthur L. Humphries, 1902, Vol. 3, P. 76

ዓመት ወደ ኢትዮጵያ የመጣው ዶር ዲ. ካስትሮ የተባለ ሰው አረንጓዴ ቢጫና ቀይ ቀለም ያለው ባንዴራ በአገልግሎት ላይ መመልከቱን ጽፏል። ሐፊት ካለፉት ጎሳ ጎሳ ሁለት ከበሮ መቼቶች ከበሮዎቻቸውን ይዘው ተከተሉ። ከዚያም አረንጓዴ ቢጫና ቀይ ሰንደቅ ዓላማ የያዙ መጡ ብሎ አስቀምጧል⁵⁵።

የዐድዋ ጦርነት አያሌ ወታደሮችና ሲቪሎች ዋጋ የክፈሉበት በመሆኑ በየቤቱ ብዙ ንዝን ነበር። በዚህ የተነሣ የድሉን ያህል ደማቅ አካባቢ አልገጠመውም። የመጀመሪያው የዐድዋ ድል በዓል የተከበረው ጦርነቱ በተካሄደ በሰባተኛው ዓመት በ1895 ዓም ነው። በዓሉም ሲከበር የትዕቢትና የጥጋብ እንዳይሆን ጥንቃቄ ተደርጓል። እግዚአብሔርን ለማመስገን መሆኑም ተገልጧል⁵⁶። በዚህ ክብረ በዓል ላይ ያልተሳተፈ የኢትዮጵያ የሕዝብ ዓይነት አልነበረም። የጋሞ፣ የቦረና፣ የጉራጌና የምዕራብ ሸዋ፣ የእናርያና የከፋ፣ የወለጋ፣ የአማሮ፣ የቤኒሻንጉል፣ የአሩሲና የባሌ፣ የከንባታና የሐድያ፣ የሲዳማና የሰሜን ሸዋ፣ የይፍራታ፣ የግድምና ቀውት፣ የወሎና የአፋር፣ የኢሉ አባቦራና የጋምቤላ፣ የደቡብ አሞ፣ ሠራዊት በሰልፍ አልፏል። የተለያዩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች የተሳተፉበት በዓይነቱ ለየት ያለ በዓል ነበር ማለት ይቻላል። ከሀገራቸው መራቅ የተነሣ በእግራቸው እንዳይደክሙ ተብሎ ከባምብሎ እስከ አፋ፣ ከጨጨሆ እስከ መተማ፣ ሰቆጣ፣ ትግራይ፣ ዳሞት፣ ሐረርና አጋዴን አልመጡም⁵⁷።

የተደረገውን ነገር ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ሲገልጡ ሰንደቅ ዓላማው የእሳት ልሳን መስሎ ይውለበልባል⁵⁸ ብለዋል። የእሳት ልሳን መስሎ ያሉት በሚውለበልብበት በኩል ጫፉ ሦስት ማዕዘን ስለሆነ ነው። እያንዳንዱ ቀለም ለየብቻው ይሆንና ባለ ሦስት ማዕዘን ሆኖ ይደረደር ነበር። ያም ቢሆን ግን አደራደሩ ወጥነት አልነበረውም⁵⁹።

በ1923 የወጣው የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት ስለ ሰንደቅ ዓላማ አይደነግግም። በ1948 የወጣው ሕገ መንግሥት ግን በምእራፍ 8፣ በዐንቀጽ 124 ላይ «በሕግ ተዘርዝሮ እንደተወሰነው የንጉሠ ነገሥቱ መንግሥት ሰንደቅ ዓላማ ቀለም ከላይ ከመጀመሪያው አረንጓዴ፣ መካከለኛው ቢጫ፣ ከታች መጨረሻው ቀይ ሆኖ በአግድም የሚደረግ የሦስት ቀለማት ጨርቅ ነው» ይላል⁶⁰። ስለ ዓርማ ግን ምንም አይልም። «በሕግ ተዘርዝሮ እንደተወሰነው» ሲል ቀደም ብሎ የወጣ ሕግ መኖሩን ያጠይቃል።

በ1980 የወጣው የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት «የኢትዮጵያ ሕዝባዊት ዴሞክራሲያዊት ሪፐብሊክ ሰንደቅ ዓላማ ከላይ አረንጓዴ፣ ከመካከል ቢጫ፣ ከታች ቀይ ይሆናል» ይላል⁶¹። ዓርማውን በተመለከተ ግን በሕግ እንደሚወሰን ይገልጣል።

በ1987 ዓም የወጣው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሕገ መንግሥት ደግሞ «የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ ከላይ አረንጓዴ፣

⁵⁵ Lincoln de Castro, Nella terra dei negus (Roma, 1915) I, 211.

⁵⁶ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 306

⁵⁷ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 311-12

⁵⁸ ታሪክ ነገሥት ዘዳግማዊ ምኒልክ፣ ገጽ 310

⁵⁹ S. Chojnacki, Some Notes on the History of the Ethiopian National Flag (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 1, No. 2 (Jul. 1963)), pp. 49-63

⁶⁰ መጽሐፈ ሕግጋት ዐበይት፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣ 1962፣ ገጽ 477

⁶¹ የኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት፣ ክፍል አራት፣ ምእራፍ 16፣ ዐንቀጽ 113፤

ከመካከል ቢጫ፣ከታች ቀይ ሆኖ በመሐሉ ብሔራዊ ዓርማ ይኖረዋል፤ ሦስቱም ቀለማት እኩል ሆነው በአግድመት ይቀመጣሉ፤ ከሰንደቅ ዓላማው ላይ የሚቀመጠው ብሔራዊ ዓርማ የኢትዮጵያ ብሔሮች ብሔረሰቦች ሕዝቦች እና ሃይማኖቶች በእኩልነትና በአንድነት ለመኖር ያላቸውን ተስፋ የሚያንጸባርቅ ይሆናል⁶²፤ ይላል። በዚህም የመጀመሪያዎቹን ቀለማትና አደራደራቸውን በማስቀጠል ዓርማውን ብቻ ቀይሮታል። በኋላም የሰንደቅ ዓላማ ሕግ ወጥቷል⁶³። ስለ ሰንደቅ ዓላማ ለመጀመሪያ ጊዜ በሕግ የተደነገገው በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዘመን በኅዳር 1925 ዓም ነው። በዚህ ጊዜ የነበረው ሰንደቅ ዓላማ በዓርማነት የሚጠቀመው የሞዕ አንበሳን ምስል ነበር።

የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ የተለያዩ ቀለማትንና ዓርማዎችን እየተጠቀመ እስከ 19ኛው መካከ መጥቷል። በቀለማት ዘንድ ወጥነት ኑሮት ቢያንስ ወደ 150 ዓመታት ቆይቷል። ዓርማው ግን ከዚያም በኋላ እንደየ ሥርዓቱ ብቻ ሳይሆን እንደየ መሪዎቹም ሲቀየር ነበር። ዐፄ ምኒልክ የስማቸውን የመጀመሪያ ፊደል አድርገዋል። ቀዳማዊ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ደግሞ የሞዕ አንበሳን ምስል ተጠቅመዋል። በደርግ ጊዜ ማጭድና መደሻ ለዓርማነት ውሏል።

በ1987 ዓም የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ሲጸድቅ ከፍተኛ ክርክር ከተደረገባቸው ነገሮች አንዱ የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ ነው። በመጨረሻ ስምምነት ላይ የተደረሰበት አንዱ ምክንያትም ከአድዋ ዘመቻ ጋር የተገናኘው ምክንያት ነበር።

⁶² የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ ምዕራፍ 1፣ አንቀጽ 3፣ 1እና 2፤

⁶³ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ፣ የሰንደቅ ዓላማና ዓርማ ዐዋጅ፣ ዐንቀጽ 3

ስለ ሕገ መንግሥቱ በተጻፈው ሐተታ ዘምክንያት ላይ እንደተጠቀሰው አረንጓዴ ቢጫ ቀይ ቀለማት የሰንደቅ ዓላማው ቀለማት እንዲሆኑ የተደረጉት፡-

- የቀለማቱን ትርጉማቸውን በማቃናት
- አዳዲስ ቀለማትን በተለመደው ቦታ ማስገባት ከጥቅሙ ጉዳቱ እንደሚያመዝን ስለታመነበት
- በፀረ ቅኝ ግዛት ትግል የነበረውን ሚና በማውሳት መሆኑን ይገልጣል⁶⁴።

የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ እንደማንኛውም ሀገር ሰንደቅ ዓላማ የሂደት ውጤት ነው። ቀለማቱን ከጥንት ጀምሮ በየመጻሕፍቱ እናያቸዋለን። ሰንደቅ ዓላማ በሚል ዕሳቤ ግን ከጥንት ጀምሮ በወጥነት የነበረ አይደለም። አልፎ አልፎ የሚጠቀሙበት ነገሥታት ነበሩ። ሌሎች ነገሥታት ደግሞ ሌሎች ቀለማት ተጠቅመዋል። ኢብን ኢብራሂም አልጋዚም ሌላ ሰንደቅ ዓላማ ተጠቅሞ ነበር። ሃይማኖታዊ ምክንያት ያለው ወይም ከአንድ ብሔር ጋር የተገናኘ ታሪክም የለውም።

እንዲያውም ኢትዮጵያ ውስጥ ለባንዴራ ክብርና ትኩረት መስጠት የተጀመረው እጅግ ዘግይቶ በ19ኛው መካከ መጨረሻ እና በ20ኛው መካከ መጀመሪያ ነው ማለት ይቻላል። ትልቁን ቦታ ያገኘውም በዐድዋ ዘመቻ ጊዜ ነው።

በኢትዮጵያ ዙሪያ ያለፈለፉት ቅኝ ገዢ አውሮፓውያን የያዙትን ግዛት የሚያመለክቱት ሰንደቅ ዓላማቸውን በመትከል በመሆኑ ኢትዮጵያም በዘመናዊ ታሪኳ ሀገረ መንግሥቷን የምትወክልበት

⁶⁴ ሐተታ ዘምክንያት፣ አንቀጽ 3

ባንዴራ አዘጋጅች። ባንዴራን ያለ ጠባዩ ከሃይማኖት፣ ከብሔርና ከሌሎች ተፈጥሯዊ ካልሆኑ ማንነቶች ጋር የማስተማረና የማላከኩ ሂደት በኢትዮጵያ ውስጥ የማንነት ትርክት መዛነፍ አስከትሏል።

በቅርብ ዘመናት የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማ የውዝግብ አጀንዳ ሆኗል። ተወዛጋቢዎቹ ሦስት ቡድን ናቸው። በአንድ በኩል አረንጓዴ ቢጫና ቀይ ቀለማቱን ያለ ምን ዓርማ የሚቀበሉ፤ በሌላ በኩል አረንጓዴ ቢጫና ቀይ ቀለማቱን ከኮከቡ ዓርማ ጋር የሚቀበሉ፤ በሦስተኛ ደረጃ ደግሞ አረንጓዴ ቢጫና ቀይን ከየራሳቸው ዓርማዎች (የሞዐ አንበሳ፣ የኦሮሞዎች ወዘተ) ጋር የሚቀበሉ ናቸው።

የኮከቡ ዓርማ የሌለበትን ሰንደቅ ዓላማ የሚጠቀሙት የድሮው ሥርዓት ናፋቂዎች ወይም ነፍጠኞች ተብለው ሲወቀሱ፤ ኮከብ ያለውን ሰንደቅ ዓላማ የሚጠቀሙትን ደግሞ ታሪክ አፍራሾች፤ አክራሪ ብሔርተኞች፤ ኢሊሙናቲዎች ተብለው ይወቀሳሉ። ሁለቱም ግን የተሳሳተ ድምዳሜ ነው። ባንዴራው በዚህ መልክ ካገለገለበት ዘመን ጀምሮ ያለ ዓርማ አገልግሎ አያውቅም። መስቀል፣ አንበሳ፣ ማጭድና መደሻ ተደርጎበት ያውቃል። በደርግና በኢሕአዴግ ጊዜ የወጡ ሕግጋት መንግሥት ዓርማውን በሕግ እንደሚደነግጉ ገልጠዋል። ኮከብ ማድረጉም ከኢሉሚናቲ ጋር አይገናኝም። ራስ መኮንን ይጠቀሙት የነበረ ሰንደቅ ዓላማ በመካከሉ ላይ ኮከብ ነበረው።

ያለ ዓርማ መጠቀምም ከጥንት የተለመደ ልማድ ነው። አዲስ ነገር አይደለም። ሰዎች በዘፈቀደ ባለ ዓርማም ዓርማ የሌለውም ሲጠቀሙ ኖረዋል። ይሄ ልማድ ሰዎችን ከድሮ ሥርዓትና ከነፍጠኝነት ጋር

አያያይዛቸውም። የድሮ ሥርዓት ሰዎች ይጠቀሙ የነበሩት የየዘመናቸው ዓርማ የነበረበትን ሰንደቅ ዓላማ ነው።

ይህ ጉዳይ አጠቃላይ ከሀገረ መንግሥቱና ከማንነት ጋር በቀጥታ ግንኙነት እየያዘ የመጣውና አለመግባባት እንዲባባስ ያደረገው ራሱ ሰንደቅ ዓላማው አይደለም። ሰንደቅ ዓላማው የሌሎች ልዩነቶች መገለጫ እንዲሆን ተደርጎ በተሠራው ትርክት ነው። ሰንደቅ ዓላማ የትኛውም ታሪክ ቢኖረውም ወሳኝ ነገር በሀገሪቱ ልማድና ሕግ ውስጥ ያለው ቦታ ነው። ቀለማቱ፣ አቀማመጡ፣ ዓርማውና ትርጉሙ የሚደነገገው በሕግ ነው። ለዚህም ነው ዐፄ ምኒልክ በዐዋጅ፣ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ፣ ደርግና ኢሕአዴግ በሕገ መንግሥት የደነገጉት።

በንጉሡ ዘመን ከነበረው የቀለማት ትርጉም በደርግ ጊዜ የተለየ ነበር። ዓርማዎቹም የተለያዩ ናቸው። አሁንም በሕገ መንግሥቱ የተደነገገውን መቀበል፤ ወይም ተስማምቶ ድንጋጌውን ማሻሻል እንጂ ሰንደቅ ዓላማን የውዝግብ መነሻ ማድረግ ታሪኩን ካለማወቅ የሚመጣ ነው። ሰንደቅ ዓላማውን በተመለከተ የተሻለው መፍትሔ ብሔራዊ መግባባት መፍጠር ነው። ሰንደቅ ዓላማው በታሪካችን ውስጥ፣ በተለይም የሁላችን በሆነው የዐድዋ ታሪክ ላይ ዐሻራውን ያሳረፈ ነው። በዘመናዊ የሀገረ መንግሥት ታሪካችን በተሻለ ዕድል ዕውቅና አግኝቷል። በሀገራዊ ምክክራችን ሰንደቅ ዓላማን ዘላቂ ሀገረ መንግሥት መገንቢያ ዐቅም አድርገን ብዙኃኑ የተስማማበት እንዲሆን በማድረግ የተቃርኖ ምንጭነቱን ማክሰም ይገባናል።

ምእራፍ ሦስት

የጭቆና ሥሪትና ትርክቱ

የብሔሮች ጥያቄ የኢትዮጵያ ልዩ ክሥተት አይደለም። በዓለም ደረጃ የብዙ ፖለቲካዊ ንቅናቄዎች መነሻ፣ የግጭቶች ምንጭ እና የዓለም ጦርነቶች ሰበብ ነው። ከ1980ዎቹ ወዲህ ከማናቸውም የፖለቲካ ርዕሰ ጉዳዮች በላይ የተጻፈለት ጉዳይ ነው ይባላል። ያላደጉና በቅኝ ግዛት ተይዘው የነበሩ ሀገሮች ችግር ብቻ አይደለም። እንደ ካናዳ፣ ፖርቹጋል፣ እንግሊዝ፣ ቤልጅየም ያሉ ብዙ ያደጉ ሀገሮች ዋና ጉዳይም ነው። ዩጎዝላቪያን፣ ሶቪየት ኅብረትንና ቼኮዝላቫኪያን የበታተነ ጉዳይ ነው⁶⁵።

የብሔሮችን ጥያቄ በተመለከተ ምዕራቡ እና ምሥራቁ ዓለም ተመሳሳይ የአፈታት መርሕ የላቸውም። የምዕራቡ ዓለም የሊብራል አስተሳሰብ፣ የብሔረሰቦች ጥያቄን ቢቀበልም፣ ሊፈቱ ይችላሉ ብሎ የሚያስቀምጣቸው በሁለት መንገዶች ነው። የመጀመሪያው መንገድ

ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት በመገንባት ነው። ማንኛውም ብዝሃ ማንነት ያለበት ሀገር በሕገ መንግሥቱ ለብሔሮችና ለአናሳ ማኅበረሰቦች የላቀ ዴሞክራሲያዊ መብት የሚሰጥ ሕገ መንግሥታዊ ሥርዓት ሊዘረጋ ይገባል ይላል። ሁለተኛው ደግሞ የሰብአዊ መብቶች በተሟላ መልኩ መክበር ነው። የአናሳዎችን መብቶች መጠበቅ፣ የቋንቋና የባህል መብቶችን ማክበር፣ በማኅበራዊና በኢኮኖሚያዊ መስክ የማደግ መብቶቻቸውን ማክበር እንደሚገባ ያስቀምጣል⁶⁶። የምሥራቁ ዓለም ግን የብሔሮች ጥያቄ የሚመለሰው ብሔሮች ለመብታቸው በሚያደርጉት ትግል ነው የሚል ዕሳቤ አለው።

ዘመናዊት ኢትዮጵያ የብሔረሰቦች አስተሳሰብ ሀገር በቀል ሳይሆን ከውጭ የተቀዳ ነው። በዋነኛነትም ምሥራቅ ቀድሞ የሆነ የማርክሲስት ሌኒኒስት ርዕዮተ ዓለም ነው። የተማሪዎች ንቅናቄ ለብሔረሰቦች ጥያቄ መፍቻ እንደ ሞዴል የሚመለከታቸው ሶቪየት ኅብረትንና ቻይናን ነበር። የሶቪየት ኅብረት የብሔረሰቦች አመለካከት ሦስት ክፍሎች የነበሩት ነው። ማርክሳዊ አተያይ፣ የዘመናዊነት አተያይ እና የታላቁ አደጋ አተያይ።

ማርክሳዊ አተያይ የሚባለው በሶሻሊዝም ጊዜ ብሔረሰባዊ አተያይ ውጤታማ አይሆንም ብሎ የሚያስብ ነው። ምክንያቱም ሕዝቦች በመደብ ከመደራጀትና በመደብ ትግል አንድ ከመሆን ይልቅ በብሔረሰባዊ ጉዳዮች እንዲጠመዱ ያደርጋቸዋል ብሎ ያምናል። በዘመናዊነት አተያይ ደግሞ ብሔርተኝነት ከቡርኪደው ካፒታሊዝም ጋር የተግሠረ፣ በማኅበረሰብ ዕድገት ውስጥ ሊያልፉት የማይቻል

⁶⁵ Ayalew Yimam, The Ethiopian Student movement and The National question : Theory and Practice, 1950-1980, Basic Documents, 2013, p. 26.

⁶⁶ Shehadi kamal S. "Ethnic Self-determination and the break-up of States," Adelphi, paper 283, Dec. 1993, p.4

ደረጃ ነው ይላል። ሁሉም ሕዝብ በዚህ ዕድገት በማለፍ ወደ ሶሻሊስታዊ ዓለም አቀፋዊነት ያድጋሉ ብሎ ያስቀምጣል።

በታላቁ አደጋ አተያይ የጨቋኝ ብሔረሰቦች ብሔርተኝነትና የተጨቋኝ ብሔረሰቦች ብሔርተኝነት እንደሚለያይ ይተነትናል። በታላቁ ሩሲያ፣ የሩሲያ ብሔር በዛሩ መሪነት በሩሲያ ግዛት ውስጥ ተጽዕኖ ፈጣሪ ብሔር ሆኗል ይላል። የአንዱን ብሔረሰብ በሌላው የመዋጥ ሐሳብንም ይቃወማል⁶⁷። የኢትዮጵያ ማርክሲስቶች እነዚህን ሐሳቦች ሁሉ ወስደው ነው ነገሩን ያምታቱት።

የብሔረሰብ ጉዳዮችን በሶሻሊስት መንገድ የተነተነው ጆሴፍ ስታሊን ደግሞ ከተወሰኑ አካባቢዎች ጋር አገናኝቶታል። የብሔረሰብ ማንነት ዋና መገለጫውም የጋራ መልክእ ምድር መኖር መሆኑን አጽንዖት ሰጥቷል። ድንበር ዘለል የብሔረሰብ ግንኙነቶችንም ተቃውሟል⁶⁸።

የተማሪዎች ንቅናቄ የኢትዮጵያን ብሔረሰቦች ችግር ለመተንተንና ለመፍታት የሞከረው ከሩሲያ አብዮት በተቀዱ ሐሳቦች ነው⁶⁹። የኢትዮጵያን የዘውድ አገዛዝ ከሩሲያ የዛር አገዛዝ፣ አማራን እንደ ሩሲያ ብሔር፣ የኢትዮጵያንም ሁኔታ እንደ ሩሲያ የብሔር ሕግ አሥር

ቤት አድርገው ተመለከቱት⁷⁰። ችግሩን በስታሊናዊው “የብሔረሰቦች መብት እስከ መገንጠል” መንገድ ለመፍታት ሞክሩ⁷¹።

የኢትዮጵያ ዘመናዊ ፖለቲካ ከተማሪዎች ንቅናቄ ሐሳቦች ባለመላቀቁ ትንታኔና መፍትሔው በተለየ መልኩ ሲቀርብ አይታይም። በነዳር 1962 ዓም ዋለልኝ መኮንን ለተማሪዎች ያቀረበው የብሔረሰቦች ጥያቄ በኢትዮጵያ የሚለው ጽሑፍም መነሻው ይሄው ነው።

ዘመናዊ የኢትዮጵያ ፖለቲካ ውስጥ የኢትዮጵያን መንግሥት በተመለከተ ሦስት ዓይነት አተያዮችን ማየት ይቻላል። የመጀመሪያው ኢትዮጵያ የሦስት ሺ ዘመን አክራ ታሪክ ያላት፣ በሁለተኛው የተሟላች ሀገር ናት። ዐፄ ምኒልክ ኢትዮጵያን አንድ ያደረጉ፣ የዘመናዊቷ ኢትዮጵያ አንዱ መሥራች፣ የዘመናዊነት አባትና የዐድዋ ዘመቻ ጀግና ናቸው ይላል። እምብዛም ስለ ብሔረሰቦችና ስለ ጭቆናዎች አይተርክም።

ሁለተኛው ደግሞ ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር የተፈጠረችው ከምኒልክ በኋላ ነው። ከዚያ በፊት የተነጣጠሉ ግዛቶች ነበሯት። አፈጣጠሯም የቅኝ ግዛትና የጭቆና ነው። ምኒልክም በአውሮፓ ቅኝ ገዢዎች መንገድ ሌሎችን አካባቢዎች የተቆጣጠረ ንጉሥ ነው ይላል። ሦስተኛው ደግሞ ኢትዮጵያ በቅኝ ግዛት ሞዴል ወይም በብሔረ መንግሥት ግንባታ መልክ የተገነባች አይደለችም። በሁለቱ መካከል የምትገኝ ሀገረ መንግሥት ናት ይላል። የጭቆና ብያኔያችንና የብሔረሰብ ጥያቄያችንም ከእነዚህ ትንታኔዎች ይመነጫል።

⁶⁷ Terry Martin, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*. (Ithaca: Cornell University Press, 2001), pp.4-8.

⁶⁸ J.V. Staline, *Marxism and the Nationalities Question*, Vienna, 1913

⁶⁹ Adegehe, A. K. (2009, June 11). *Federalism and ethnic conflict in Ethiopia. A comparative study of the Somali and Benishangul-Gumuz regions.*, p.63

⁷⁰ Berihun Adugna Gebeye (Dr.), *The Four Faces of Ethiopian Federalism*, p.164

⁷¹ Temesgen Thomas Halabo, *Ethnic Federal System in Ethiopia: Origin, Ideology and Paradoxes*. International Journal of Political Science and Development, January, 2016, p. 4

ኢትዮጵያ ውስጥ ጭቆና ነበር ወይስ አልነበረም? በሚለው ጥያቄ ላይ እምብዛም ውዝግብ የለም። ምን ዓይነት ጭቆና? በሚለው ረገድ ግን አሁንም ያልተቋጩ ክርክር አለ። ኢትዮጵያ ውስጥ ነበረ የሚባለውን ጭቆና በተመለከተ ሁለት ዓይነት አተያዮች አሉ። የመጀመሪያው አስተዳደራዊ ወይም የመደብ ጭቆና፤ ሁለተኛው ደግሞ የብሔር ጭቆና የሚል ነው። ከእነዚህ አንዱን፣ ወይም ሁለቱንም የሚቀበሉ አሉ።

በመደብ ጭቆና ላይ የነበሩ የፖለቲካ ዲስኩሮች ከ1983 ዓም በኋላ እምብዛም አይሰሙም። የደርግ መውደቅና የመደብ ጭቆናን አገልግሎት ይገልጡ የነበሩ የተማሪ ንቅናቄ ፓርቲዎች እየደከሙ መምጣት፣ ዲስኩሩን አስቀርቶታል። የብሔር ጭቆና ጉዳይ ግን እስካሁን እንደተቀጣጠለ ይገኛል። የዚህ ዋናው ምክንያቱ ደግሞ ዋናዎች አቀንቃኞች ሥልጣን ላይ መሆናቸውና ሚዲያውን መያዛቸው ነው።

በ20ኛው መካከል በኢትዮጵያ የብሔረሰቦች ጥያቄ ጎልቶ እንዲወጣ ያደረጉ የተለያዩ ምክንያቶች መኖራቸውን የሚገልጡ ምሁራን አሉ። የመጀመሪያው በዐፄ ምኒልክ ዘመን ወደ ደቡብ የተደረገው መስፋፋትና የመሬት ወረራ ያስከተለው ኩርፌያና መገፋት ነው።

ኢትዮጵያ በዘመናዊት ሀገረ መንግሥትነት ዕሳቤ የተገነባችው በዐፄ ምኒልክ ዘመን ነው። የኢትዮጵያን ወሰኖችና ሉዓላዊነት በተመለከተ ክሌሎች ሀገሮች ጋር ስምምነቶች የተደረጉት በዚህ ዘመን ነው። በዚህ ዘመን የኢትዮጵያን ዘመናዊ ሀገረ መንግሥት ለመገንባት ሁለት ዓይነት ጥረቶች ተደርገዋል። እነዚህንም የውጭና የውስጥ ብለን ከፍለን ማየት እንችላለን።

የውጭ ትግል የምንለው በአካባቢው ለቅኝ ግዛት ቅርምት ከሚያንገኙበት ከእንግሊዝ፣ ከጣልያንና ከፈረንሳይ ጋር የኢትዮጵያን ዘመናዊ ወሰኖችና ሉዓላዊነት ለማስከበር የተደረገው ውይይትና ትግል ነው⁷²። የዐድዋ ዘመቻ የዚህ አንዱ መልክ ነው። ይሄ ቅርመታ ኢትዮጵያን ከሁለቱ ውኃዎች ውጭ የማድረግ ዘመቻም ነው። ከዓባይ እና ከቀይ ባሕር። ዛሬ የምናውቃት አብዛኛው ኢትዮጵያ ሀገረ መንግሥቷ በዚህ መልኩ የተፈጠረ ነው።

ሁለተኛውና በውስጥ የተደረገው ትግል አውሮፓውያን አካባቢውን ለመቀራመት ያደረጉትን ሙከራ ለማክሸፍ የኢትዮጵያ መንግሥት በተለይም ወደ ምዕራብ፣ ወደ ምሥራቅና ወደ ደቡብ በመስፋፋት አያሌ አካባቢዎችን የኢትዮጵያ ሀገረ መንግሥት አካል እንዲሆኑ ማድረግ ነው።

የሀገረ መንግሥቱ ዋና ፈተና የመጣው የውስጡን ግዛት ለማካተትና ለማጽናት በተከተለው መንገድ ላይ ነው። ይህ የውስጥ መስፋፋትና ማካተት ያስከተላቸው በደሎችና ቅያሜዎች አሉ። “የነፍጠኝነት ሥርዓት” የዚሁ በደል አንዱ መዘዝ ነው የሚሉ አሉ። አንድ ምሁር እንዳለው ኢትዮጵያ በትናንትናዋ ጫና ውስጥ የወደቀች ሀገር ናት⁷³።

በዚህ ሥርዓት የተወሰኑ ማኅበረሰቦች የሥልጣንና የመሬት የበላይነትን በማግኘታቸው የተነሣ የተገፉ ማኅበረሰቦች “የተገፋነው በማንነታችን ምክንያት ነው” የሚለውን ማሰብና በዚያም መታገል ጀመሩ። ሌላው መነሻ ደግሞ ከጥንታዊቷ ኢትዮጵያ በላይ በተለየ

⁷² በለጠ በላቸው፣ የኢትዮጵያ ዳር ድንበር ያልተቋጩ የቤት ሥራ፣ 2014 ዓ.ም. በዝርዝር ያብራራዋል።

⁷³ Czelaw Jesman, The Ethiopian Paradox, Oxford University press, 1963, p.1

መልኩ ማዕከላዊነት እየጠነከረ መምጣቱ ነው። ከዐፄ ምኒልክ ዘመን መጨረሻ ጀምሮ አካባቢያዊ ሥልጣኖች እየተሻሩ፣ ማዕከላዊነት እየተጠናከረ መጣ። በተወሰነ መልኩ በአካባቢያቸው ላይ የፖለቲካና የመሬት ሥልጣን የነበራቸው ማኅበረሰቦች በማዕከላዊ መንግሥቱ ማዕከላዊነት መጠናከር የተነሣ ያላቸውን የሀብትና የሥልጣን ዕድል እያጡ መጡ።

በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዘመን ደግሞ የነፍጠኝነት ሥርዓት ቢዳከመም ሌላው ነገር ተባባሰ። አማርኛ ብቻውን ብሔራዊ ቋንቋ መሆኑ፣ የአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በንጉሡ ሥልጣን ሥር መሆኗ፣ ከኤርትራ ጋር የነበረው ፌዴሬሽን ተገቢ ባልሆነ መንገድ መፍረሱ፣ መከላከያውንና የሀገር ውስጥ ሚኒስቴሩን የመሳሰሉ ተቋማት ማዕከላዊውን መንግሥት እንዲያገለግሉ ሆነው መዋቀራቸው ችግሩን አባባሰው። ማዕከላዊ መንግሥትም ስለ ማዕከላዊነት በነበረው አመለካከት የቀደሙት ወራሽ ሆኖ ነው የመጣው⁷⁴። ይሄም የተለያዩ ብሔረሰቦች የማንነት ጥያቄ እንዲያነሡ አደረጋቸው።

ሦስተኛው ደግሞ የተሳትፎ ጥያቄ ነው። የተለያዩ ማንነቶች በማዕከላዊው መንግሥትና በማዕከላዊው መንግሥት ትርክት ውስጥ ያገኙት ተሳትፎ የለም ወይም አነስተኛ ነው። ይሄ ተሳትፎ የተለያዩ ማንነት ያላቸው ሰዎች በማዕከላዊ መንግሥት መወከላቸውን የሚመለከት ሳይሆን ለዚያ ቡድን የተሰጠውን ፍትሐዊ የሥልጣን ድርሻ የሚያመለክት ነው። ለምሳሌ የኢትዮጵያ ታሪክ ሲባል በተለያዩ አካባቢዎች የነበሩ ሕዝቦችን ታሪክ ያካትት ነበር ወይ?

⁷⁴ Yilkala Alayew Workineh, Reactions to Nation - Building: The Roots of Amhara Nationalism in Ethiopia and its Implications, Published Online, Dec. 01, 2023

ብዝሃነትን ለማካተት ፖሊሲ ነበረው ወይ? አንድነትን ለመፍጠር በተደረገው ጥረት የተፈጠረውን ሕመም ለማከም ፖሊሲ ነበረ ወይ? እና የመሳሰሉት ጥያቄዎች በበቂ አለመመለሳቸው ያመጣው ጣጣ ነው።

በሀገራችን የፖለቲካ ጉዳዮች ላይ ጥናቶችን በማድረግ የሚታወቀው ክርስቶፊር ክላፋም እንደሚለው የተለያዩ ማንነቶች በሥልጣን ላይ የመወከል ጉዳይ የተለያዩ ግለሰቦችን ከማስቀመጥ በላይ ነው። በኢትዮጵያ ታሪክ ከአርቶዶክስ፣ ከአማራና ከትግራይ ውጭ የመጡ ልሂቃን በወታደራዊ፣ በሃይማኖታዊና በፖለቲካዊ ሥልጣን ላይ ተቀምጠው ያውቃሉ። ነገር ግን ብዙኃኑን ወደ እነዚህ ቦታዎች ለማምጣት የተሠራ ሥርዓት አልነበረም። የብሔረሰቦች ጉዳይም ሳይፈታ የግድ አብዮቱን የሚጠብቅ ጉዳይ ሆነ⁷⁵።

አራተኛው የማርክሲስት ሌኒኒስታዊ ዕሳቤ እየተስፋፋ መምጣቱ ያስከተለው የአመለካከት ለውጥ ነው። በመጀመሪያው የተማሪዎች ንቅናቄ ዘመን “የብሔሮች ወይም የመገንጠል ጥያቄ የሕዝቡ ጥያቄ አይደለም። በካምፓስም ይሁን በሀገር ቤት ዋና ጉዳይ አይደለም” የሚል አስተሳሰብ ነበረ። በኋላ ሰንብቶ ደግሞ “አካባቢያዊነትና ኅላዊነት ሀገር አፍራሽ ነው፤ የሚል አስተሳሰብ ቦታውን እየያዘ መጣ⁷⁶።

የአውሮፓ ተማሪዎች ማኅበር ዛግራብ ላይ ባደረገው በ8ኛው ጉባኤ (እኤአ 1968) እና የአሜሪካ ተማሪዎች ማኅበር በፊላደልፊያ

⁷⁵ Christopher Clapham, The Ethiopian State's Long Struggle for Reform (in' Melaku Gebeye Desta et al, Ethiopia in the wake of Political Reform, Tsehay publishers, 2010,) p.48

⁷⁶ Ayalew Yimam, The Ethiopian Student movement and The National question, p.

ባደረገው 17ኛው ጉባኤ (ኦገስት 1969) የመገንጠል ጥያቄዎችን (የኤርትራን ጨምሮ) የኢትዮጵያ ሕዝቦች ከፊውዳሊዝምና ከኢምፔሪያሊዝም ለመላቀቅ ለሚያደርጉት ትግል ተቃራኒ ነው። በሚል አውግዘውት ነበር⁷⁷። እየቆየ ግን በተለይ በሀገር ቤት የነበሩ የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች የብሔር ጥያቄን ዋና የአብዮቱ ጥያቄ አድርገው ወደፊት አመጡት። በዚህ የተነሣ የአሜሪካ የተማሪዎች ማኅበር የ17ኛውን ጉባኤ አቋም በ19ኛው ጉባኤ በ1964 ዓ.ም. ሻረው።

በተማሪዎች ንቅናቄ ዋና የፖለቲካ መርሕ የሆነው ማርክሲስት ሌኒኒስት ርእዮተ ዓለም ከሚበይናቸው ጉዳዮች አንዱ ብሔሮችንና የብሔር ጥያቄዎችን ነው። በዚህም የተነሣ የብሔር ብያኔዎችና የብሔር ጥያቄዎች የፖለቲካ መልክ እየያዙ መጡ⁷⁸። በአውሮፓና በአሜሪካ በነበሩ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ውይይቶች አንዱ ዋና አጀንዳ የብሔር ጥያቄና የብሔር ጭቆናና አፈታቱ ነበር። በዚህ ጉዳይ ላይ በሁለቱም ማኅበራት ጠቅላላ ጉባኤያት የተወሰኑትን ውሳኔዎች ባለመቀበል የተለዩ ልሂቃንም ነበሩ⁷⁹። የአውሮፓው 'የብሔር ጥያቄ' የሚለውን ቃል ሲጠቀም፣ የአሜሪካው መጀመሪያ ላይ አካባቢያዊ ጥያቄ (the problem of Regionalism) የሚለውን ይጠቀም ነበር።

እኔስ በ1971 በሎስ አንጅለስ ባደረገው ጉባኤ ግን 'የብሔሮች ጥያቄ' የሚለውን በመጠቀም በብርሃነ መስቀል ረዳ (በብዕር ስም ጥላሁን ተከሥተ) የተጻፈውን ጽሑፍ ተነጋግሮበታል። የብርሃነ መስቀልን ጽሑፍ ብዙዎች ቢደግፉትም በውይይቱ መጨረሻ አባላቱ በሐሳብ ሳይስማሙ ለሁለት ተከፍለዋል።

የኢትዮጵያ አብዮት እንዲቀጣጠል ካደረጉት ጉዳዮች አንዱ የብሔሮች ጥያቄ ነው። የብሔሮች ጥያቄ አንዳች መልክ መያዝ የጀመረው በ1960ዎቹ ነው። በዚህ የተነሣ በዐፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመን መጨረሻ ሊወጣ የነበረው ሕገ መንግሥት በአንቀጽ 45 ላይ ለብሔረሰቦች ቋንቋዎች ዕውቅና ሰጥቶ ነበር⁸⁰። ደርግን ጨምሮ በ1966 የተነሡ የፖለቲካ ኃይሎች የብሔር ጥያቄን ለመፍታት የተለያዩ መንገዶችን ተጠቅመዋል። ብሔሮችን እና የኢትዮጵያን የሀገረ መንግሥት ግንባታን በተመለከተ ኢትዮጵያ ውስጥ አራት ምልክታዎች አሉ።

የብሔሮች ጭቆና አተያይ (National Operation thesis)፡- ይሄ በዋናነት በሕወሓትና በኋላም በኢሕአዴግ ድርጅቶች ይቀነቀን የነበረው ነው። ሕወሓት ገና ሲጠነሰስ 'ኢትዮጵያ የብሔረሰቦች እሥር ቤት ናት' የሚለውን አተያይ አጽድቆ ነው የተነሣው⁸¹። ኢትዮጵያ ውስጥ የብሔር ጭቆና አለ ብሎ ይተነትናል። የተደረገው ትግልም ብሔሮች ከጭቆና ነጻ ለመውጣት ያደረጉት ትግል ነው።

⁷⁷ Ayalew Yimam, The Ethiopian Student movement and The National question, p. 30
⁷⁸ C. Clapham, Nationalism and Regionalism in Ethiopia, lecture to The Anglo-Ethiopian Society 1995; Mebratu Kelecha, Political and Ideological Legacy of Ethiopia's Contested Nation-Building: A Focus on Contemporary Oromo Politics, March 16, 2023
⁷⁹ ታጠቅ መጽሔት ቁ. 1፣ የ2014 ድጋሚ ዕትም፣ ገጽ 9

⁸⁰ Getachew Anteneh and Derib Ado et al, Language Policy in Ethiopia: History and Current Trends (Ethiopian Journal of Education and Science, Vol.2, No.1, Sep. 2006), p. 46

⁸¹ Mulugeta G. Hiwot, Laying the Past to Rest: The EPRDF and the Challenges of Ethiopian State-Building, Hurst Pub., 2020, p. 45.

ይላል። ብሔሮችን ጨቋኝና ተጨቋኝ ብሔሮች ብሎ ለሁለት ይከፍላቸዋል።

ሕወሐት በብሔር ስም ለሚደረግ ትግል የሚመቹ ሁለት ነገሮች ከመነሻው አግኝቷል። በደቡብ ከሚገኙ አንዳንድ አውራጃዎች ውጭ በአንድ ብሔር ስም የተሰየመ ነባር ግዛት ከትግራይ ውጭ ኢትዮጵያ ውስጥ አልነበረም። “ትግራይ” የሚለው የግዛት ስም ከጥንት ጀምሮ አንድ ወጥ ግዛት ሆኖ ኖሯል። በዚህም ሕወሐት በቀላሉ የብሔር ትግል ለማድረግ የተመቸ አንድ ወጥ ግዛት አግኝቷል።

ሁለተኛው ትግል/ ትግራይ የተባለ ከጥንት ጀምሮ የሚጠራ ሕዝብ ማግኘቱ ነው። ይሄም በቀላሉ እንደ ሌሎች ብሔሮች የትርጉም ፈተና ሳይገጥመው የብሔር ጥያቄውን ለማነቃነቅ ረድቶታል። አነጻ ለብዙ ዘመን የተቸገረው እነዚህ ሁለቱን ለማግኘት ነበር። አሮሞ የሚባል ሕዝብ ቢኖርም፣ አሮሚያ የሚባል ከጥንት ጀምሮ የታወቀ ግዛት አላገኘም። ሕዝቡ በተለያዩ አስተዳደሮች እየተቀያየረ ሲተዳደር ኖሯል።

ሕወሐት ደርግንም በብሔረሰብ ጨቋኝነት ይከሰዋል። ደርግና ሕወሐት ግን ስለ ብሔረሰቦች ያላቸው ልዩነት እጅግ አነስተኛ ነው። ደርግ ጉዳዩን ከመደብ ትግል አንጻር ሲመለከተውና መፍትሔውም የመደብ ትግል ውጤት ነው ሲል፣ ሕወሐት ግን መፍትሔው ራሱን ችሎ የብሔረሰቦች ነጻ መውጣት ነው ብሎ ያስቀምጥ ነበር። በኋላም ይሄን ሐሳብ በሕገ መንግሥትና በሀገሪቱ አወቃቀር ላይ ገልጦታል።

የሀገር ግንባታ(Nation building thesis) ትንታኔ፡- ይሄ ትንታኔ በኢትዮጵያ ውስጥ የተፈጠሩ ችግሮች በሙሉ ለሀገር ግንባታ የተከፈሉ ዋጋዎች እንጂ ጭቆናዎች አይደሉም በሚል ይተነትናል።

ኢዲሳ የዚህ ዋነኛው አራማጅ ፓርቲ ሲሆን አያሌ የአማራ ልሂቃንም ይሄንን ይቀበላሉ።

የቅኝ ግዛት አተያይ(colonial thesis)፡- የኢትዮጵያ ብሔሮች በቅኝ ግዛት የተያዙ እንጂ የአንድ ሀገር አካል አልነበሩም። ትግላቸው ከቅኝ ግዛት የመላቀቅ ትግል ነው የሚል ትንታኔ ነው። ከመደብ ትግል በላይ የብሔር ትግል ወሳኝ መሆኑን ያምናሉ። መፍትሔውም መገንጠል ነው የሚል አቋም ወስደዋል⁸²። ሕወሐት፣ አነጻና ሻዕቢያ የዚህ አቀንቃኞች ነበሩ።

ኅብረ ብሔራዊ ማርክሳዊ ትንታኔ(Multinational marxist thesis)፡- ብሔር ብሔረሰቦች ጭቆና ነበረባቸው። ጭቆናው ግን የሥርዓት እንጂ አንዱ ብሔር ሌላውን በመጨቆን የተከናወነ አልነበረም። ትግላቸውም በጋራ ከመደብና ከብሔር ጭቆና ነጻ ለመውጣት ነው። ጭቆናው እንደ ብሔር ዕውቅና ባለማግኘት፣ የቡድን መብቶቻቸው ባለመክበር የተከናወነ ጭቆና ነው የሚል ትንታኔ ነው። በዋናነት ይሄንን የሚያራምዱት ኢሕአፓና ሌሎች የተማሪዎች ንቅናቄ ፓርቲዎች፣ ቡድኖችና ልሂቃን ናቸው።

ኢሕአፓ በሰነዱ ላይ ኢትዮጵያ ውስጥ የብሔር እኩልነት እንደሌለ ገልጧል⁸³። ብሔሮች በአካባቢያቸው ራሳቸውን ማስተዳደር እንዳለባቸው አቋም ወስዷል⁸⁴። ዕጣ ፈንታቸውን የመወሰን ሙሉ መብት እንዳላቸውም ያምናል⁸⁵፤ በግዳጅ የሚደረግ አማራጭነትን

⁸² Ethnic Federal System in Ethiopia: Origin, Ideology and Paradoxes. January, 2016, p. 5

⁸³ የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮታዊ ፓርቲ ፕሮግራም፣ ነሐሴ 1967፣ ገጽ 11

⁸⁴ የኢሕአፓ ፕሮግራም፣ ነሐሴ 1967፣ ገጽ 2

⁸⁵ የኢሕአፓ ፕሮግራም፣ ነሐሴ 1967፣ ገጽ 13

ይቃወማል⁸⁶። ለዚህ መፍትሔው ግን የመደብ ትግል እንጂ የብሔር ትግል አይደለም የሚል መርሕ ነበረው። በዚህ መርሁ ከመኪሶን ጋር እንደሚስማማ የሚገልጹ አሉ⁸⁷። ትክክል ግን አይመስልም።

የመኪሶን ሰዎች እነ ኃይሌ ፊዳ፣ ነገደ ገበዜ፣ ከበደ መንገሻና አንዳርጋቸው አሰግድ የነበሩበት የአውሮፓው የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ያዘጋጀው ታጠቅ ቁ.1 መጽሔት «በኢትዮጵያ ውስጥ የብሔሮች ጭቆና አለ፤ ጭቆናውም አማራ ባልሆኑ ብሔሮች ላይ ነው፤ ኢትዮጵያዊነት ተብሎ የሚነገረው የአማራው ባህል ነው፤ ብዙዎች ብሔሮች ከመቶ ዓመታት ወዲህ ተወርረው በኃይል የተያዙ ናቸው፤ በሚል ያስቀምጣል። በዚህ ከኢሕአፓ ይለያል። በኢትዮጵያ ውስጥ ከብሔሮች ትግል ተቀዳሚነት የሚሰጠው የመደብ ትግል መሆኑንም ይገልጣል⁸⁸። በዚህ ከኢሕአፓ ጋር ይስማማሉ። ልዩነቱ እንዳንድ ጊዜ እንደ ሁኔታው የብሔሮች ትግል ከመደብ ትግል ቅድሚያውን ይወስዳል የሚለው የመኪሶኖች ትንታኔ ነው።

መኪሶኖች የብሔሮችን መብት በተመለከተ መንታ መንገድ ይከተሉ ነበር። የብሔሮችን ራስን በራስ የማስተዳደር መብት እስከ መገንጠል ይደግፋሉ፤ በሌላም በኩል ብሔሮች በመከባበር፣ በአኩልነትና በመፈቃቀድ የሚኖሩባት ኢትዮጵያ እንድትኖር ይሠራሉ⁸⁹።

ደርግ በበኩሉ ጨቋኝና የተጨቋነ ብሔር እንዳለ ይቀበልና፣ የብሔር ትግል የሚደረገው ግን በጨቋኝ ብሔር ውስጥ ያለው ቡርክና በተጨቋኝ ብሔር ውስጥ ባለው ቡርክ መካከል ነው ይላል።

⁸⁶ የኢሕአፓ ፕሮግራም፣ ነሐሴ 1967፣ ገጽ 14

⁸⁷ Temesgen Thomas Halabo, January, 2016, p. 5

⁸⁸ ታጠቅ መጽሔት ቁ. 1፣ ገጽ 23

⁸⁹ ታጠቅ መጽሔት ቁ. 1፣ ገጽ 35

«የብሔረሰቦች ጥያቄ በመሠረቱ የመደቦች ጥያቄ ነው፤ የብሔር ጭቆናም በመሠረቱ የመደብ ጭቆና ነው» ይል ነበር⁹⁰። ጭቆናውን የገዥ መደቦች ጭቆና ያደርገዋል። በሁለቱ ብሔሮች ውስጥ ያሉ ገዥዎች ብሔሮቻቸውን በመቀስቀስ ለበላይነት የሚደርጉት ትግል የብሔር ትግል መልክ እንደሚኖረው ይገልጣል⁹¹። «የብሔር ትግል በካፒታሊዝም ዕድገት ጊዜ የሚነሳና በቡርክ መደቦች መካከል ያለ ትግል ነው» ይላል⁹²።

ጭቆናው የሚደረገው በጨቋኝ ብሔር የገዥ መደቦች ነው ብሎ ያምናል⁹³። ማርክሲስቶች የብሔር ጭቆናን ከመደብ ጭቆና ነጥለው አይመለከቱትም፤ በግለሰቦች መካከል ብዝበዛ ሲቀር በብሔሮች መካከል ያለው ብዝበዛ ያቆማል፤ በአንድ ብሔር ውስጥ የመደብ ቅራኔ ሲቆም፤ በብሔሮች መካከል ያለው ጥላቻ አብሮ ይወገዳል የሚል ትንታኔ ደርግ ነበረው⁹⁴።

ደርግ የስታሊንን ትንታኔ መሠረት አድርጎ «የብሔሮች ጥያቄ የወዝ አደሩ አብዮትና በአጠቃላይም የወዝ አደሩ የበላይ ገዥነት ጥያቄ አካል ነው...የተሟላ መፍትሔውም ሶሻሊስት ሥርዓት ነው» ይል ነበር⁹⁵። ደርግ የብሔረሰብ ጥያቄ እንጂ የብሔር ጥያቄ የለም ብሎ ይሟገታል⁹⁶።

⁹⁰ የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጊዜያዊ ጽ/ቤት፣ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 31፣ 37

⁹¹ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 17

⁹² ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 18

⁹³ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 32

⁹⁴ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 38

⁹⁵ መስከረም መጽሔት፣ ታኅሣሥ-መጋቢት፣ 1974፣ ገጽ 26

⁹⁶ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 74

ደርግ ብሔርን ከብሔረሰብ በኋላ የሚመጣ “ሀገር አክል” ዕድገት አድርጎ ይቆጥረዋል። ኢትዮጵያ ውስጥም ብሔረሰቦች እንጂ ብሔሮች ገና አልተፈጠሩም ብሎ ያስብ ነበር⁹⁷።

ደርግ መሠረታዊው ችግር የብሔረሰቦች ቅራኔ ነው፤ የቅራኔውም መነሻ የፊውዳሉ ሥርዓት ነው ይላል። የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ወደ ቅራኔ እንዲገቡ የተደረገው ለገዥው መደብ አገዛዝ እንዲያመች ነው። የካፒታሊዝም መምጣት ቅራኔውን እንዳባባሰውና አብዛኛው ብሔረሰብ እንዲጨቁኑ ማድረጉን፤ የአንዳንድ ብሔረሰቦች አባሎች ይበልጥ ተጠቃሚ መሆናቸውን፤ ይሄም የአንዳንድ ብሔረሰቦች ትምክህተኝነትን ይበልጥ እንዳስፋፋው፤ የጭቁን ብሔረሰቦችን የበታችነት ስሜትም ይበልጥ እንዳባባሰው ይገልጣል⁹⁸።

ደርግ በዚህ ሰነዱ ላይ ያስቀመጣቸው መሠረተ ሐሳቦች፡-

- እያንዳንዱ ብሔር ራሱን ለማስተዳደር መብት አለው፤
- የቀድሞ ሥርዓት ለአንዳንድ ብሔረሰቦች ደንግጎት የኖረ የቋንቋ፣ የሃይማኖትና የባህል ክፍተኛነት አለ። ይሄም መደምሰስ አለበት፤
- እስካሁን የገዢ መደብ ብሔረሰብ ቋንቋ፣ ሃይማኖትና ባህል ብቻ እንደ ጠቅላላ የኢትዮጵያ ቋንቋ፣ ሃይማኖትና ባህል ተብለው ሲወደሱ ኖረዋል፤
- ብዙኃኑ የኢትዮጵያ ሕዝቦች ቋንቋዎች፣ ሃይማኖቶችና ባህሎች በሀገር ውስጥም ሆነ ከሀገር ውጭ በዝቅተኛ ደረጃ እየታዩ ወይም ፈጽሞ እንደሌሉ እየተቆጠሩ ኖረዋል⁹⁹።

ደርግ በአፈጻጸም ካልሆነ በቀር በርእዮተ ኃላምና በመርሕ ደረጃ ከኢሕአዴግ የተለየ የብሔረሰብና የብሔረሰብ ጭቆና አተያይ ያለው አይመስልም።

ደርግ በ1969 ባወጣው የብሔራዊ አብዮታዊ ዴሞክራሲያዊ ፕሮግራም ሰነዱ ላይ ራስን ለማስተዳደር እንጂ ለመገንጠል ቦታ አልሰጠም። ሌሎችም የወቅቱ የፖለቲካ ቡድኖች፣ የጭቆናውን ዓይነትና ብሔረሰቦች የኖሩበትን አካሄድን በተመለከተ ይለያያሉ እንጂ፤ የብሔረሰቦችን ማንነትና ጭቆና ይቀበላሉ። የሁሉም መሠረታዊ ችግር ለመነጋገር አለመቻል ነው።

ደርግን ጨምሮ የተማሪዎች ንቅናቄ የወለዳቸው የፖለቲካ ቡድኖች በብሔረሰቦች ኢትዮጵያ ውስጥ መኖር፣ የእምነት፣ የቋንቋና የባህል ብዝኃነት እንዳለ፣ የብሔረሰቦች ጭቆና መኖሩንና ይሄም መፈታት እንዳለበት ያምናሉ። ምን ዓይነት? እንዴት? የሚለውን ግን መነጋገር ይቻል ነበር። ሁሉም የየራሳቸውን መርሕና አካሄድ ብቸኛና ትክክለኛ ለማድረግ የተከተሉት የጭቆና ትርክት፣ የሚጋጩ ትርክቶችን ኢትዮጵያ ውስጥ እንዲፈጠሩ አድርጓል።

ሕወሐት/ተሐሕት ከመጀመሪያው አንሥቶ “አንድ ብሔር ሌላውን ብሔር ጨቁኗል” ብሎ ያምን ነበር። ተሐሕት በ1968 ባወጣው ማኒፌስቶ ላይ «በኢትዮጵያ ያሉት ጭቁን ብሔሮች፣ በተለይም ብሔረ ትግራይ፣ በጨቋኝ የአማራ ብሔር የሚደርስባቸው ተጽዕኖ ከጊዜ ወደ ጊዜ እየጎላና እየተባባሰ ሄዷል» ይላል። በዚህ ትንተናው፡-

1. ኢትዮጵያ ውስጥ አንድ ብሔር በሌላ ብሔር ይጨቁናል፤

⁹⁷ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 71

⁹⁸ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 75

⁹⁹ ማርክሲዝምና የብሔር ጉዳይ፣ 1968፣ ገጽ 76-77

2. ጨቋኝም አማራ የሚባል ብሔር ነው የሚሉ ሁለት ነገሮችን አስቀምጧል¹⁰⁰።

የተሰሰትን ዓላማ ሲገልጥም «ፀረ የአማራ ብሔራዊ ጭቆና መሆኑን ገልጧል¹⁰¹። የአማራን ሶሻሊስቶችም «ትምክህተኞችና አድርባዮች ይላቸዋል። ከ1983 በኋላ የኢትዮጵያን የፖለቲካ አየር የያዘው ይሄ ሐሳብ ነው።

ኢሕአዴግን ከመሠረቱት ድርጅቶች አንዱ የሆነው ኢሕአዴን በብሔረሰቦች ላይ የሚደርሰውን ጭቆና «ብሔራዊ ጭቆና» ይለዋል። የተጀመረውም በዐፄ ምኒልክ ዘመን መሆኑን ይገልጻል። የጭቆናው መገለጫ አድርጎ ያቀረባቸው ሁለት ናቸው። የፖለቲካ ሥልጣን ጥያቄ እና የአኮኖሚ(የመሬት) ጥያቄ¹⁰²። ድርጅቱ የታገለበትን ዓላማ ሲገልጥም «ጭቁን ብሔር/ ብሔረሰቦች ብሔራዊ መድሎና ጭቆና እንዲወገድ ነው» ይላል¹⁰³።

በኢሕአዴን 3ኛ ጉባኤ የጸደቀው የብሔራዊ ፕሮግራም፡-

- የነፍጠኛው ሥርዓት የኢትዮጵያን ብሔረሰቦች መጨቆኑን
- በየአካባቢው የነበሩ ነጻ መንግሥታትን በኃይል አፍርሶ ወደ ማዕከላዊ መንግሥት ማስገባቱን
- የነፍጠኛው ሥርዓት በዋናነት ከአማራው ብሔር የወጣ መሆኑን
- በተለይ በደቡብ፣ በምዕራብና በምሥራቅ የነበሩ ብሔሮችን መጨቆኑን

¹⁰⁰ የሕወሓት ማኒፌስቶ፣ 1968፣ ገጽ 8-9፤ 15፤ 16፤ 36
¹⁰¹ የሕወሓት ማኒፌስቶ፣ 1968፣ ገጽ 18
¹⁰² አከለ አሳዬ(ብ/ጄኔራል)፣ በድልና በመሥዋዕትነት የደመቀው የኢሕአዴን ሠራዊት ታሪክ፣ ቅጽ 1፣ 2003፣ ገጽ 1
¹⁰³ የኢሕአዴን/ ብሔራዊ ታሪክ፣ 1973-2008፣ ገጽ 4

- ጭቆናውም ሁለትን በመውሰድ፣ የነፍጠኛ ባህልን እንዲቀበል በማድረግ፣ ራሱን በራሱ እንዲያስተዳድር በማድረግ መሆኑን፤ ይገልጻል¹⁰⁴

በአንድ በኩል «ጨቋኝና ተጨቋኝ ብሔር» የሚለውን የሚያራምዱት አካላት ሥልጣን ላይ በመቆየታቸው የተነሣ የጭቆና ትርክት ጉዳይ የተዛባና ያልተፈለገ ፍቺ እንዲይዝ፤ በሕዝቦች መካከልም የጠላትነትን ስሜት እንዲፈጠርና በቀላላነት እንዲወሰድ አድርጓል። በሌላ በኩል ደግሞ «ምንም ዓይነት ጭቆና አልነበረም» የሚሉት ወገኖችና ልሂቃን፣ ለነበሩት ግፎችና ጭቆናዎች ምንም ዓይነት ዕውቅና ስለማይሰጡ፣ የብሔር ጥያቄ ያላቸው ወገኖች ወደ ጽንፍ እንዲሄዱ ገፍተዋቸዋል።

እነዚህ የብሔር ልሂቃንና ምሁራን ሁኔታውን አጥርተው ባለመረዳታቸው የተነሣ በሀገራችን የሚካሄዱት ሁሉም ትግሎች ጨቋኝናል የሚሉትን ሥልጣን ላይ ያለውን ግለሰብ ወይም ብሔር ይታገላሉ እንጂ ችግሩን(ጭቆናውን) ለማስወገድ የተደረገ ትግል አልነበረም።

በአብዮቱ ዋዜማ በኢትዮጵያ ሁለት ዓይነት የፖለቲካ ድርጅቶች ተፈጥረው ነበር። ብዝሃ ማንነት የነበራቸው (መኢሶን፣ ኢሕአፓ፣ ደርግ) ድርጅቶችና የብሔር ድርጅቶች (ሕወሓት፣ ኦነግ፣ ኦብነግ፣ ሻዕቢያ)። በሂደት እንደታየው በኢትዮጵያ ፖለቲካ ውስጥ ተጽዕኖ የፈጠሩትና በመጨረሻም ደርግን ያሸነፉት በብሔር የተደራጁት ፓርቲዎች ናቸው። የኢትዮጵያን የፖለቲካ መልክእ ምድርም የቀየሩት እነርሱ ናቸው። ለምን?

¹⁰⁴ የብሔራዊ ፕሮግራም፣ 1986 ዓ.ም፣ ገጽ 3-5

በአንድ በኩል የብሔር ጥያቄ በኢትዮጵያ ውስጥ ከመደብ ጥያቄ የበለጠ የመታገያ መንገድ መሆኑን ያሳየናል። ለማህበረሰቡ ክርእዮተ ዓለማዊ ግንዛቤ ይልቅ አካባቢያዊ ግንዛቤ ቅርብ ነው። ከመደብ ይልቅ ብሔር ቅርብ ነው። “የመደብ ጭቆና ማብቃት ሁሉንም ጭቆናዎች ያስቀራቸዋል” ብለው ከታገሉት ይልቅ “የብሔር ጭቆና ማብቃት ሁሉንም ጭቆናዎች ያስቀራቸዋል” ብለው የታገሉት ተሳክተዋል።

ሁለተኛው ደግሞ የተማሪዎች ንቅናቄ እታገላቸዋለሁ የሚላቸው ኢምፔሪያሊዝምና ፊውዳሊዝም ለኢትዮጵያ ማህበረሰብ ሩቅ መሆናቸው ነው። በተወሰነ መልኩ ፊውዳሊዝም ሊቀርበው ይችላል ይሆናል። ያውም ቋንቋው ከገባው። ጭቆናውን ግን የፊውዳሊዝምና የኢምፔሪያሊዝም አድርጎ ከሚመለከተው የማንነቱ አድርጎ ቢመለከተው ለሥነ ልቡናውም ለዕውቀቱም ይቀርባል።

ሦስተኛ ደግሞ ከዓለም አቀፋዊነት ይልቅ ብሔራዊነት ስለሚቀርብ ነው። የሶሻሊዝም አስተሳሰብ በዓለም አቀፍ ወንድማማችነት ላይ የተመሠረተ ነው። ይሄ ሊሠራ እንደማይችል ገና ከመነሻው ነበር የታየው። በአንደኛውና በሁለተኛው የዓለም ጦርነት ጊዜ የተለያዩ ሶሻሊስት ንቅናቄዎች የሀገራቸውን ጦር ደግፈው በሌላው የሶሻሊስት ንቅናቄ ላይ ዘምተዋል¹⁰⁵። ይሄም ከሰው ልጅ ባሕርይ የመነጨ ለራስ የማድላት ሁኔታ ነው። ኢትዮጵያ ውስጥም ሩቅ ከሆነው ዓለም አቀፋዊነት ይልቅ፣ ቅርብ የሆነው ብሔራዊ ጥያቄ ቦታ መውሰዱ አይገርምም።

አራተኛው ጉዳይ የሐቲት(ቴሲስ) እና የመድፍን ሐቲት(አንቲ ቴሲስ) ጉዳይ ነው። የብሔር ጥያቄ ለብዙ ዘመናት ሲቀነቀን ለኖረው

¹⁰⁵ Ayaleww Yimam, The Ethiopian Student movement and The National question, p. 26

የአንድነት ሐቲት(ቴሲስ) የመጣ መድፍን ሐቲት (አንቲ ቴሲስ) ነው። መድፍን ሐቲት ደግሞ አፍላ በሆነበት ዘመን የብዙዎችን ቀልብ መሳቡ አይቀራ ነው። በኢትዮጵያም የሆነው ይሄው ነው። ሐቲቱን ይዘው የተነሡ ከሚመስሉት ፓርቲዎች ይልቅ መድፍን ሐቲቱን የያዙት የበለጠ ኃይል አግኝተዋል። መደመር የዚህ ሥምረተ ሐቲት (ሲንተሲስ) ነው። ጥበረ ብሔራዊ አንድነትን ስለሚያቀነቅን።

ምንም እንኳን በተወሰነ መልኩ ችግር ቢኖርበትም፣ ኢትዮጵያ ከ1983 ዓም በኋላ የብሔረሰቦችን መብቶች በፌዴራል አወቃቀር ውስጥ ለመፍታት ብዙዎቹ የዓለም ሀገሮች ከሄዱበት ርቀት በላይ በሦስትዮሽ መርሕ ለመሄድ የሞከረች ሀገር ናት። የሦስትዮሽን መርሕ በሕገ መንግሥቷ ውስጥ በማካተት የብሔር ብዝሃነትን ለመቀበል ሞክራለች። እነዚህም ፌዴራሊዝም(federalism)፣ ብሔረሰባዊነት(ethnicity) እና የራስን ነገር በራስ መወሰን(self determination)¹⁰⁶ ናቸው። እነዚህ ሦስትዮሾች ያስፈለጉበትን ምክንያትና ያመጡትን ውጤት በተመለከተ ግን ዛሬም ያልተግባባ የፖለቲካ ክርክር አለ።

¹⁰⁶ Lovise Aalen, Ethnic Federalism and Self-Determination for Nationalities in a Semi-Authoritarian State: the Case of Ethiopia (International Journal on Minority and Group Rights, Vol. 13, No. 2/3(2006), pp.243-261), p.243; Hagmann & Abbink, Twenty years of revolutionary democratic Ethiopia, 1991 to 2011 (Journal of Eastern African Studies 5(4), November 2011) pp.579-595, p. 579.; Christopher Clapham, in "Wendy James(ed) & Others, Remapping Ethiopia: Socialism and after. James currey, Ohio Uni. press and Addis Ababa Uni. press, 2002", Controlling space in Ethiopia, p. 27.

ምእራፍ አራት

የማንነት ብያኔና አለመግባባት

ማንነትን በመባዩን ረገድ ኢትዮጵያ ውስጥ አንድ ወጥ የሆነ ታሪካዊና ባህላዊ ዕሳቤ የለም። አካባቢያዊ፣ ማኅበረሰባዊ፣ ሃይማኖታዊ፣ ሀገራዊ ዕሳቤዎች ጥቅም ላይ ውለዋል። ሰዎች ራሳቸውን ጎጃሜ፣ ጎንደራ፣ ሸዋዬ፣ ወሎዬ፣ የሐረር ልጅ፣ የጅማ ልጅ፣ የቦረና ልጅ፣ የድሬዳዋ ልጅ ብለው ሲገልጡ አካባቢያቸውን የማንነታቸው መገለጫ እያደረጉት ነው። አሮሞ፣ አማራ፣ ተጋሩ፣ ወላይታ፣ ወዘተ. ሲሉ ደግሞ በብሔረሰባዊ ማንነታቸው እየተገለጡ ነው። ሙስሊም፣ ኦርቶዶክስ፣ ፕሮቴስታንት፣ ካቶሊክ ሲሉ በሃይማኖታዊ ማንነታቸው ራሳቸውን መግለጣቸው ነው። ኢትዮጵያዊ፣ ሐበሻ፣ የሚለው ደግሞ ሀገራዊ መገለጫ ነው። ከዚህም አልፎ የጾታና የርዕዮተ ዓለም የማንነት መገለጫዎችም አሉ።

ኢትዮጵያ ውስጥ ለማንነት መገለጫ የዋሉትን ነገሮች በሁለት ክፍለን እንመልከታቸው። ተሻጋሪና የማይሻገሩ። ተሻጋሪ የምንላቸው ከአንድ አካባቢ ወይም የብሔር ማንነት የሚሻገሩትን ነው። ሃይማኖት፣ ጾታ፣ ርዕዮተ ዓለምና ሀገር በዚህ ሥር የሚጠቃለሉ ናቸው። የብሔርና የአካባቢ ማንነቶች ደግሞ የማይሻገሩ ማንነቶች ናቸው።

ኢትዮጵያ ውስጥ በጥንቱ ባህል ከአጠቃላይ የብሔር/ብሔረሰብ መጠሪያ ይልቅ ጎሳ/ወገን የበለጠ የማንነት መጠሪያ ሆኖ እናየዋለን። ዘርዐ ያዕቆብ አኩስማዊ፣ ወልደ ሕይወት እንፍራንዛዊ፣ ተሥፋ ገብረ ሥላሴ ዘብሔረ ቡልጋ፣ አፈ ወርቅ ገብረ ኢየሱስ ዘብሔረ ዘጌ፣ ዘሰራዬ፣ ዘሐማሴን። በኦሮሞ፣ በሶማሌ እና በአፋር ሕዝቦችም ዘንድ ይበልጥ ከጎሳዎች ጋር ማንነትን ማስተሳሰብ አለ።

ኢትዮጵያ ውስጥ በማይሻገሩና በሚሻገሩ ማንነቶች መካከል ግንኙነት እንዲፈጠር ያደረጉ ምክንያቶች አሉ። በተለይም አራቱ ተጠቃሽ ናቸው። ፍልሰት፣ ንግድ፣ የሃይማኖት ትምህርት እና ጦርነት። ከጥንት ዘመን ጀምሮ በተመዘገበው ታሪካችን እና በአፈ ታሪኮቻችን እንደምንረዳው በጦርነት፣ በተፈጥሮ ችግር ወይም በመሬት ጥበት የተነሣ ከአንዱ ሥፍራ ወደ ሌላው መፍለስ የተለመደ ታሪካችን ነው። በዚህ ፍልሰት የተነሣ የሕዝቦች መስፋትና መቀነስ፣ መገናኘትና መቀየጥ ተፈጥሯል። ይሄም የባህል፣ የእምነትና የታሪክ መጋራቶችን ፈጥሯል።

ንግድ የባህልና የሕዝብ ግንኙነቶችን በማሳለፍ ረገድ ከፍተኛ ሚና ተጫውቷል። ወደ ሰሜን፣ ምዕራብ፣ ምሥራቅና ደቡብ በሚያመሩና መካከሉን በሚያቋርጡ የሚራራ ነጋዴ መንገዶች በኩል የሃይማኖት ሰባክያን ተገዝዋል፤ ፍልሰተኞችም ያንን መንገድ ተከትለው ሄደዋል።

ጦርነቶችም በዚያ መንገድ ተመርተው ተካሂደዋል። እነዚህ ሁሉ የባህል ልውውጥ እንዲደረግ አስችለዋል። አንዱ ስለ ሌላው አካባቢ የሚያውቅበትን ጥንታዊ መንገድም ፈጥረዋል።

የክርስትናና የእስልምና ሃይማኖቶች ኢትዮጵያውያንን አካባቢ ተሻጋሪ ማንነት እንዲኖራቸው አድርገዋል። አስተማሪዎቹ ከአንድ ቦታ ወደ አንድ ቦታ በሚያደርጉት ጉዞ ሕዝቦችን እና ባህሎችን ያገናኛሉ። አነሰሱን ተከትለው የሚሄዱ ወገኖችም በሌላ ሥፍራ ይሠፍራሉ። ሃይማኖታዊ ትምህርት ለማግኘት ወይም የሃይማኖት ቦታዎችን ለመሳሰለው በሚደረግ ጉዞም የባህል ልውውጥና የሕዝቦች ትውውቅ ይደረጋል። ከሀገር ውስጥም አልፎ ኢትዮጵያውያን ከውጭ ዓለም ጋር እንዲገናኙ፣ የውጭው ዓለም ሐሳብ፣ ዕውቀት፣ ቴክኖሎጂና መረጃ ወደ ኢትዮጵያ እንዲደርስ በማድረግ ሃይማኖቶች ሚና ተጫውተዋል። ኢየሩሳሌም፣ እስክንድርያ፣ ሮም፣ መካና መዲና የሚሄዱ ተሳሳሚዎች ይሄንን ሚና ሲወጡ ነው የኖሩት። እስልምናና ክርስትና ማኅበረሰቦችን ከማገናኘትና ወገን ዘለል ማንነት ከመፍጠርም በተጨማሪ፣ ሁለቱም የሚጋሯቸውና ከእነርሱም የሚዘል ማንነት ፈጥረዋል¹⁰⁷።

ኢትዮጵያ ከውጭ የመጡ ወራሪዎችን ስትከላከልና በውስጥ የእርስ በርስ ጦርነቶች ስትታመስ የኖረች ሀገር ናት። እንደ አሁኑ ቋሚ ሠራዊት ስላልነበራት ከየአካባቢው የሚንቀሳቀስ ሠራዊት ነበራት። ይህ ሠራዊት ሀገርን ለማስከበር ከመሐል ወደ ዳር ይሄዳል። በእርስ

በርስ ጦርነት ጊዜ ደግሞ ከአንዱ የኢትዮጵያ ክፍል ወደ ሌላው ይጓዛል። በዚህ እንቅስቃሴ ውስጥ የባህል፣ የእምነት፣ የንግድ፣ የዕውቀት ልውውጥ ይደረጋል። ከሠራዊቱ መካከል አካባቢ ለመጠበቅ በሄዱበት የሚሠፍሩ አሉ። በዚያው ይቀራሉ። በምርኮ እና በቅጣት ወይም በግዞት የአንድን አካባቢ ሰዎች ወደ ሌላ ቦታ ይወስዳሉ። ይሄም አካባቢ ተሻጋሪ ማንነቶችን ሲፈጥር ኖሯል።

በእነዚህ እንቅስቃሴዎች ውስጥ በአንድ አካባቢ ወይም ማኅበረሰብ ተጠብቀው የኖሩና የተጋሩ ማንነቶች ተፈጥረዋል። ኢትዮጵያ ውስጥ ዛሬ የምናገኛቸውን ማንነቶች ከፈጠሩት ነባር ሂደቶች መካከል እነዚህ አራቱ ወሳኞች ናቸው።

በሀገራችን በአካባቢያቸው መጠራት የሚፈልጉ፣ በብሔረሰባዊ ማንነታቸው መጠራት የሚፈልጉ፣ በሀገራዊ ማንነታቸው መጠራት የሚፍልጉ፣ በቅደም ማንነታቸው መጠራት የሚፈልጉ ወገኖች አሉ። የምንፈጥረው ትርክት አንዳንድ ጊዜ ለሀገራዊ ማንነት የሚያደላ፣ ሌላ ጊዜ ለብሔረሰባዊ ማንነት የሚያደላ ነው። እነዚህ ሁለቱም ግን ሌሎቹን ለማቀፍ ይቸግራቸዋል። የኢትዮጵያን ነባራዊ ሁኔታ ባለ መረዳት በአንድ በኩል ጠባብ መጤ፣ ወራሪ፣ ሰፋሪ፣ ወዘተርፈ፣ የሚሉ ስያሜዎች ለብሔረሰቡ እንዲታደል በማድረግ አጥላይና አጥላይ ግንኙነቶች እንዲዳብሩ አድርገዋል። በሌላ በኩል ደግሞ በአካባቢያዊም ይሁን በብሔረሰባዊ ማንነቱ ለሚኮራው ወገን ቦታ እንዳይኖረው ተደርጓል። ኢትዮጵያውያን ንብርብር ማንነቶች ያሉን ሕዝቦች ነን። አካባቢያዊ ወይም ማኅበረሰባዊ ማንነቶችን ስንጠራ ኅብራዊነታችን ይገለጣል፤ ሀገራዊ ማንነትን ስንጠራ ደግሞ ኅብራ ብሔራዊ አንድነታችን ይገለጣል።

¹⁰⁷ በግእዝ ሥነ ጽሑፍ የምናገኘው «ላዕሌሁ ሰላም» የሚለው ከአንድ ቅዱስ ስም ቀጥሎ የሚመጣው ሐረግ እና የዓረብኛው «አላይሂ አስ ሰላም» ተመሳሳይ ትርጉም ነው ያላቸው። ይሄም በሥነ ጽሑፍ መወራረስ የመጣ ነው። (ዳንኤል ክብረት፣ እጩጌ ዕንባቆም፣ አግዮስ አሳታሚ፣ 2008፣ ገጽ 77)

ምእራፍ አምስት

የጋራ ታሪክ አለን? የለንም? ሙግት

ታሪክ ማለት በዛሬው አመለካከት ላይ ተመሥርቶ ስለ ትናንት የሚነገር ትርክት ነው። የዛሬ አመለካከት በተቀየረ ቁጥር የታሪክ ትርክትም አብሮ ይቀየራል። ምክንያቱም ምንም እንኳን ትናንትን ለመቀየር ባንችል፣ ዛሬ የሚቀየረው አመለካከታችን ስለ ትናንት የተለያዩ ጥያቄዎችን እንድናነሳ ያደርገናል¹⁰⁸።

ኢትዮጵያ ውስጥ ብዙ ጊዜ የታሪክ ሙግቶች ከትናንት ይልቅ በዛሬ ላይ የተመሠረቱ ናቸው። ክርክሩ ትናንት ያ ድርጊት በመደረግ

የሚመጣ ሳይሆን፣ ዛሬ ያንን ድርጊት በምንመለከትበት መነጽር የተነሳ የሚመጣ ነው። የሰው ልጅ አመለካከት እስከተለዋወጠ ድረስ በታሪክ ላይ የሚኖረን ክርክር መቼም ቢሆን ይኖራል።

የኢትዮጵያ ገዢው የታሪክ ትርክት በዋናነት ሁለት መንገዶችን የተከተለ ነው። የመጀመሪያው ከጥንት በትውፊታውያን ሊቃውንት የዳበረውና በኋላም በዘመናዊ ሊቃውንት ሳይንሳዊ መልክ የያዘው «የታላቋ ኢትዮጵያ ትርክት» የሚባለው ነው። ሁለተኛው ደግሞ ይሄን ትርክት ለመገዳደር የተፈጠረውና በዋናነት ከተማሪዎች ንቅናቄ ጀምሮ የሚቀነቀነው «ተገዳዳሪ ትርክት» ነው።

በአሁኑ ጊዜ የኢትዮጵያን ፖለቲካዊ ታሪክ በተመለከተ የሚነሡ ጥያቄዎች አሉ። ጥያቄዎቹ በዘመን ርዝመት፣ በአካታችነትና በጋራ ታሪክ ላይ የሚያተኩሩ ናቸው። የመጀመሪያው ክርክር የኢትዮጵያ ታሪክ ስንት ዓመት ነው? የሚለውን የተመለከተ ነው። ክርክሩ ከ6000 ሺ ዘመን እስከ 100 ዓመት ይደርሳል። ኢትዮጵያ ታላቅ፣ የጥንት ሥልጣኔ የነበረባትና ለብዙ ዘመናት ራሷንና መንግሥቷን ከውጭ ወራሪዎች ተከላክላ የኖረች ሀገር ናት የሚለውን ትርክት የሚቀበሉ አካላት (የታላቋ ኢትዮጵያ ትርክት) የኢትዮጵያን የታሪክ ዘመን እስከ 6000 ዓመታት ያደርሱታል።

በዚህ ትርክት መሠረት ዛሬ ኢትዮጵያ በምትባለውና ከኢትዮጵያ ጋር የተገናኘ ታሪክ ባለው አካባቢ የተፈጠሩ ታሪኮች ሁሉ ከዚህ ጋር ይያያዛሉ። የአርኬዎሎጂ መረጃዎች እንደሚጠቁሙት ግን የኢትዮጵያ ታሪክ የሚልየኖች ዘመን ታሪክ ነው። ከታችኛው የአጭ

¹⁰⁸ Christopher Clapham, *Rewriting Ethiopian History*, (Annales d'Éthiopie Année 2002), 18. P. 37.

ሸለቆ እስከ ትግራይ ድረስ የተለያዩ ዘመናትን የሚጠቁሙ የአርኬዎሎጂ መረጃዎች ተገኝተዋል¹⁰⁹።

ብዙ ጊዜ የዘመን ክርክር የሚነሳው የኢትዮጵያን ታሪክ ከሀገረ መንግሥት(State) ታሪክ ጋር ስለምናገናኘው ነው። ያም ቢሆን የኛ የብቻችን አስተሳሰብ አይደለም። ብዙው የዓለም ታሪክ የሀገረ መንግሥት ታሪክ ነው። የዚያ ታሪክ አጻጻፍ ዋናው ጉዳይም ያ ሥርዓተ መንግሥት እንዴት አድርጎ ሕዝቡን እንዳስተዳደረና ህልውናውን ጠብቆ እንዴት እንዳደገ ማሳየት ነው። ሀገረ መንግሥታት በጠፉ ጊዜ ታሪካቸውም አብሮ የሚጠፋው ለዚህ ነው¹¹⁰።

በሌላ በኩል ደግሞ “አሁን ኢትዮጵያ የምንላት ሀገር ከዐሜ ምኒልክ በኋላ የተፈጠረች (አንዳንዶችም በቅኝ ግዛት የተፈጠረች ይላሉ) ሀገር ናት¹¹¹። የሀገረ መንግሥቷ አፈጣጠርም በቅኝ ግዛት/ወይም በጭቆና የተለያዩ ግዛቶችን በመጠቅለል ነው። ከዚያ በፊት የተለያዩ አካባቢዎችና ብሔረሰቦች የየራሳቸው አስተዳርና ነጻነት ነበራቸው” የሚሉም አሉ።

¹⁰⁹ በአፋር-ዲኪካ አካባቢ የ3.3 ሚልዮን እድሜ ያላት የሰው ዝርያ (ሰላም- Australopithecus afarensis)፤ በአዋ አካባቢ ከ12500 ዓመት በፊት የነበረ የሰው ዘር ቅሪት አካል(Homo sapiens fossils)፤ በባሌ ተራሮች፤ ፊንጫ ሐበራ አካባቢ፤ 30 ሺ ዓመት የሆነው የዋሻ መጠለያ፤ ወደ 2 ሚልዮን ዓመት የሞላው የመልካ ቁንጥሬ የአርኬዎሎጂ ግኝት፤ በኮንሶ ጋርዱላ የተገኘው እስከ 1.45 ሚልዮን የሚጠጋው የሰው ዘር ቅሪት አካል(Homo erectus) ተጠቃሾች ናቸው።

¹¹⁰ Christopher Clapham, Rewriting Ethiopian History, P. 39.

¹¹¹ በ1985 ዓም ስለ አብዮታዊ ዴሞክራሲ ለማሠልጠን የተዘጋጀ የኢሕአዴግ ሰነድ የኢትዮጵያ ታሪክን ከ1890 ጀምሮ ይተርክዋል።

ይሄን ትርክት(የተገዳዳሪ ትርክት) የሚቀበሉ አካላት “አሁን ያለችው ኢትዮጵያ ከተፈጠረች ከ150-100 ዓመት ይሆናታል” ይላሉ¹¹²። ሁለተኛው መግት የሚመጣው ከዚህ ጋር ተያይዞ ነው። “የኢትዮጵያ ታሪክ ተብሎ የሚነገረው ታሪክ የአቢሲኒያ ታሪክ ነው። በአካባቢ ሰሜን ተኮር፤ በሕዝብ የአማራና የትግራ፤ በሃይማኖት የኦርቶዶክስ፤ በመደብ የገዢው መደብ ታሪክ ነው። ስለዚህም ሁላችንን በታሪክ አጻጻፉ አያካትትም” በማለት የአካታችነት ጥያቄ ያነሡበታል።

የታላቋ ኢትዮጵያን ትርክት የሚከተሉ ወገኖች በበኩላቸው፤ “የታሪክ አጻጻፍ ጉድለት አለ፤ ይህ ግን በኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን በሌሎች ዓለማትም ያለ ነገር ነው። በኢትዮጵያ የታሪክ አጻጻፍ ውስጥም ቢሆን በተሟላና በሚጠበቀው ልክ ባይሆንም የተለያዩ አካባቢዎችና ሕዝቦች ታሪኮች ተካትተዋል። የተሻለው ነባሩን እንዳለ መተው ሳይሆን እያሟሉ መሄድ ነው” ይላሉ።

የኢትዮጵያ ታሪክ የምንለው በዛሬዋ ኢትዮጵያ ግዛት የተካተቱ ሕዝቦችንና አካባቢዎችን ታሪክ፤ ከአነርሱም ጋር ግንኙነት ያለውን ታሪክ ከሆነ፤ የኢትዮጵያ ታሪክ ከ5000 ዘመናት ታሪክ ይዘላል። የለገ አዳ የዋሻ ሥዕሎች ይሄንን ይነግሩናል።

ሦስተኛው ጥያቄ የጋራ ታሪክን የተመለከተ ነው። “የኢትዮጵያ ሕዝቦች በየራሳቸው የየራሳቸውን ታሪክ ሲሠሩ የኖሩ ናቸው። ምንም ዓይነት የጋራ የሚባል ታሪክ የላቸውም። ስለዚህም የኢትዮጵያ ታሪክ የሚባል ነገር የለም። ያለው የአማራ፤ የትግራ፤

¹¹² Sara Marzagora, ‘History in twentieth-century Ethiopia: The “Great Tradition” and the counter histories of national failure’, (Journal of African History 58/3), PP. 425-44.

የአሮሞ፣ የወላይታ፣ የሶማሌ ታሪክ ነው። ወይም የገዥ መደቦች ታሪክ ነው። የሚሉ ተከራካሪዎች አሉ። በሌላ በኩል ያሉት ወገኖች ደግሞ “ኢትዮጵያውያን የጋራ ታሪክ አላቸው። ታሪካችን እርስ በርስ የተሣሠረ ነው። በተለይም ማኅበራዊ ታሪካችን የተያያዘ ነው። ምናልባት ችግሩ በሚገባ መንገድ ባለመጻፉና ባለመነገሩ ይሆናል። ታሪክን መሥራትና ታሪክን መጻፍ የተለያዩ ነገሮች ናቸው። ታሪክን መጻፍ በጥናትና በምርምር እንደገና እየተሠራ ሊሄድ የሚችል ነው። ስለዚህም የጋራ ታሪካችንን ለማጉላት መፍትሔው በሚገባ ማጥናትና መጻፍ ነው” ይላሉ።

እዚህ ላይ ስለ ታሪክ አጻጻፋችን ስናነሳ መዘንጋት የሌለብን ነገር አለ። የአክሱም የድንጋይ ላይ ጽሑፎችን ብንመለከት የሚያተኩሩት በዚያ ዘመን በአካባቢው ስለሚታወቁ ሕዝቦች ነው። በዛሬው ትግራይ፣ ኤርትራ፣ እስከ ሰሜን ጎንደር (ሰሜን፣ ወልቃይት) የሚደርስ ነው¹¹³። በሌላ በኩል ደግሞ በይፋት ሠልጣኔት ዘመን የተጻፉ የወላዝማ ሥርወ መንግሥት ታሪኮች አሉ። እነርሱም ከምሥራቅ ሸዋ እስከ ዘይላ ባለው አካባቢ ላይ ያተኩራሉ¹¹⁴። በዚህ አካባቢ የተጻፈው የወረሴ(ወረሼሐ) ታሪክም አለ¹¹⁵። በምዕራብ ወለጋ የነበሩ ሥልጣኔዎችን የተመለከቱ መዛግብትም በአካባቢው ተጽፈዋል¹¹⁶። በሐረርም የኢብን ኢብራሂምን ታሪክ ጨምሮ

በዓረብኛ የተጻፉ አያሌ መዛግብት አሉ¹¹⁷። የጎንደር ዘመን ዜና መዋዕሎች አሉ¹¹⁸። የጎጃምን ታሪክ ይዘው የተጻፉ መዛግብትም አሉ¹¹⁹። በትግራይ አካባቢ ከተያይ ታሪክን የጻፉም አሉ¹²⁰። የእነዚህ መዛግብት ትኩረት አካባቢያዊ ነው። ሌላው አካባቢ እና የውጭውን ዓለም የሚያነሡትም አካባቢያቸው ጉዳይ ጋር በተያያዘ ነው። የኢትዮጵያን ታሪክ በተሻለ አሟልቶ ለማወቅ እነዚህንና ሌሎችን እያነጠሩ መረዳት ይጠይቃል።

ሌላው ቀርቶ ጥንታውያኑ ሰዎች ከ5000-1200(ቅልክ)¹²¹ የሠሩት የለገ አዳ፣ ለገ ጋፍራ፣ ሴርካማ፣ ገንዳ ቢፍቱ፣ ሼካ ሼሪፋ፣ እና የጎዴ ሮሪሶ የዋሻ ላይ ሥዕሎች (ጽሑፎች)¹²²፣ ገና በሚገባ ያልተመረመረውን ጥንታዊ፣ ግን አካባቢያዊ ታሪኮች የያዙ ናቸው። ታሪካችን የእነዚህ ሁሉ ድምር ነው።

ከመካከለኛው ዘመን ጀምሮ በግእዝ በተጻፈው የታሪክ መዝገባችን ውስጥ እንኳን የተለያዩ የኢትዮጵያ ማኅበረሰቦች በጋራ የሠሯቸው

¹¹⁷ Ewald Wagner, Three Arabic Documents on the History of Harar (Journal of Ethiopian Studies Vol. 12, No. 1, Jan. 1974), pp. 213-224.; Paul L. Stenhouse (tran.), The Conquest of Abyssinia Futuh Al-Habasa, Annotation by Richard Pankhurst, Tsehay Publishers, 2004

¹¹⁸ Chronique abrégée des rois d'Éthiopie XIXème siècle (Cote: Éthiopien 242, Ancienne cote : Mondon-Vidailhet 55)

¹¹⁹ አለቃ ተክለ ኢየሱስ ዋቅጅራ፣ የጎጃም ትውልድ በሙሉ ከዓባይ እስከ ዓባይ፣ The Goğgām chronicle/by Alāqa Tāklā Iyāsus Waqḡera; translated from the Amharic and edited by Girma Getahun.

¹²⁰ ታሪኽ ኢትዮጵያ ብደብተራ ፍስሐ ጊዮርጊስ ዓቢየዝ፣ ማኅበረ ባህሊ ትግራይ፣ መቀለ፣ 1993

¹²¹ Neolithic pastoral period

¹²² Hugo Gomes and others, Identification of pigments used in rock art paintings in Gode Roriso-Ethiopia using Micro-Raman spectroscopy. (Journal of Archeological Science, 40 (2013)4073-4082).

¹¹³ Sturt Munro-Hay, Aksum An African Civilisation of Late Antiquity, Edinburgh University Press, 1991.

¹¹⁴ Cerulli, Enrico. Islam: Yesterday and Today translated by Emran Waber. Istituto Per L'Oriente. 2013

¹¹⁵ Deresse Ayenachew, A historical overview of the Wärgəḥ Muslim community in the Christian highland of Šäwa (Afrique, 2016)

¹¹⁶ ተሰማ ታላ እና አሌሳንድሮ ትሪውዚ፣ የወለጋ የታሪክ ሰነዶች፣ ከ1880ዎቹ እስከ 1920ዎቹ(እኤአ)2003

ታሪኮችን እናገኛለን። በዛግዌ ዘመን የአገውን፣ የትግሬን፣ የአምሐራን፣ የብሌንን፣ የዳሞትን፣ ታሪክ እናገኛለን። በዐፄ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ታሪክ ውስጥ ከደቡብ ጋሞ እስከ ሰሜን ኤርትራ፣ ከምሥራቅ ሐርላ እስከ ምዕራብ ዳሞት የነበሩ ሕዝቦች ተጽፈዋል።

ከምሥራቅ የተነሣው ኢብን ኢብራሂም አልጋዚ የምሥራቅ ኢትዮጵያን ሕዝቦች እስከ ትግራይ ድረስ ወስዷቸዋል። በዚህም ውስጥ የብዙ የኢትዮጵያ ክፍሎችና ሕዝቦች ታሪኮች ተካትተዋል። በዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ ታሪክ ውስጥ የኤርትራ፣ የትግራይ፣ የአምሐራ፣ የጋሞ፣ የወላይታ፣ የሐድያ፣ የባሌ፣ የአርሲ፣ የጉራጌ፣ የጋፋት፣ የከምባታ፣ ወዘተ. ሕዝቦች ታሪክ አለ።

በዐፄ ሰርጸ ድንግል ታሪክ ውስጥ የአሮሞ ሕዝብ ታሪክ እስከ ኤርትራ ድረስ ደርሶ እናገኘዋለን። በዐፄ ሱስንዮስ ዘመን ደግሞ የአሮሞ ሕዝብ ታሪክ በጎንደር ታሪክ ውስጥ ይገኛል። ንጉሡን ተከትሎ ወደ ጎንደር የገባውና መንግሥቱን የመሠረተው 400 ቂሮ ነው። የንጉሡ ታሪክ ጸሐፊ ተክለ ሥላሴ ጤኖ ነው። ራሱ ሱስንዮስ በግንደ በረት አሮሞዎች ቤት በሞጋሳ ያደገ ነው። በጎንደር ታሪክ ውስጥ የሐድያ፣ የከምባታ፣ የጋሞ፣ የአሮሞ፣ የትግሬ፣ የቋራ፣ የጉምዝ፣ የወልቃይት፣ የቅማንት፣ የአገው፣ የጋፋት፣ የወላይታ፣ ወዘተ. ሕዝቦች ታሪክ አለ።

ከአንዱ ቦታ ወደ ሌላ ቦታ ሲደረግ የነበረው ንቅናቄ በዐቅም ማጣትና በዐቅም ማግኘት የተነሣ ሲደረግ የነበረ ነው። በድርቅ፣ በወረርሽኝ፣ ከሌላ አካባቢ በሚመጣ ግፊትና በሕዝብ ቁጥር መጨመር የተነሣ ይደረግ የነበረው የኢትዮጵያውያን ንቅናቄ ችግር ገፍ ንቅናቄ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ «ዐቅም ገፍ» የሆኑ ንቅናቄዎችም ነበሩ። አንዱ

ወገን ኃይል ሲያገኝና ተጨማሪ ሀብት ሲፈልግ ከአንዱ ቦታ ወደ ሌላው ቦታ ይንቀሳቀሳል፣ ይዋጋል፣ ይስፋፋል።

ይሄም በኢትዮጵያ ብቻ የተከሠተ ታሪክ አይደለም። “የታሪክ ማሳደር ፍልሰቶችን፣ ጦርነቶችን፣ ፌሽታና መከራን፣ የተነሡና የጠፉ መንግሥታትን፣ ሌላውንም ሁሉ የሚያካትት ነው።”¹²³ እንደውም በአጠቃላይ የሰው ልጅ ታሪክ ሲታይ፣ በሕዝብ ብዛትና ፍልሰት አሁን ያለውን ቅርጽ ለመያዝ የቻለ ነው።¹²⁴

ተካልኝ ወልደ ማርያም የኢትዮጵያውያንን የቦታ እንቅስቃሴ በሁለት ዘመን ይከፍለዋል። ቅድመ 19ኛው መክብ እና ድጎረ 19ኛው መክብ። ቅድመ 19ኛው መክብ የነበሩት የሕዝብ እንቅስቃሴዎች በአብዛኛው በአካባቢያዊ ምክንያቶች የተነሣ የሚከናወኑ ነበሩ። ዘለግ ላለ ጊዜ ቀስ በቀስ የተፈጸመ፣ ይሄም በሕዝቦች መካከል ዝምድናና ጎረቤታዊ ትሥሥርን በሚፈጥር መልክ ነበረ። ከ19ኛው መክብ በኋላ የተደረጉት ግን በኃይል፣ በትእዛዝና በተደራጀ የሦስተኛ ወገን ፍላጎት የተደረጉ የሕዝቦች እንቅስቃሴዎች መሆናቸውን ይገልጣል።¹²⁵

መረጃዎች እንደሚያሳዩት የኢትዮጵያ የመስተጋብርና የግንኙነት ታሪክ በሁለት ግዙፍ ታሪካዊ ኩነቶች ይገለጣል። የመጀመሪያው መንግሥት ወደ ሕዝብ ሰብሮ በመግባት የሚፈጠረው ነው።

¹²³ Richard Olaniyan, ed., *African History and Culture* (Lagos: Longman, 1990 [1982]), P.2.

¹²⁴ Paul Kennedy, *Preparing for the Twenty-First Century* (New York: Random House, 1993), cover page.

¹²⁵ ተካልኝ ወልደ ማርያም(ዶር)፣ የሕዝብና የቁሳቁስ እንቅስቃሴዎች፣ አንቀሳቃሾችና አካላዊት በኢትዮጵያ፣ ጽንሰ ሐሳባዊና ታሪካዊ ንባቢ፣ “ትስስርና ታሪካዊ መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ(2015)”፣ 78 25-30

መንግሥታት ተጨማሪ ሀብት ፍለጋ ወደ አንድ ማኅበረሰብ ነባር መኖሪያ በጋይል ይዘምታሉ። የኢትዮጵያ የተለያዩ አካባቢዎች የግዛት ማስፋፋት ታሪክ የዚህ ማሳያ ነው። ሁለተኛው ደግሞ ሕዝብ ወደ ነባሩ የመንግሥት ግዛት፣ ሥርዓትና ተቋማት ሰብሮ መግባት ነው¹²⁶።

እንቅስቃሴዎቹ በተለያዩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች እና አካባቢዎች ሲከናወኑ ነበር። የአክሱም አካባቢ ሕዝብ በሰሜን፣ በሰሜን ምዕራብና በደቡብ የነበራቸው ፍልሰት፣ የአገው ሕዝብ ቅድመ መካከለኛው ዘመን ወደ ሰሜን ጫፍና ወደ ደቡብ ያደረጉት ፍልሰት፣ የአምሐራ ሕዝብ ከ8ኛው መቼዝ ጀምሮ ወደ ደቡብ ያደረጉት ፍልሰት፣ የጋፋት ሕዝብ ከሰሜን ወደ መካከለኛው ኢትዮጵያ ያደረጉት ፍልሰት፣ የአፋርና የሶማሌ ሕዝቦች ከደቡብ ወደ ምሥራቅና ወደ ሰሜን ምሥራቅ ያደረጉት ፍልሰት¹²⁷፣ የዳሞት ሕዝብ ከደቡብ ኢትዮጵያ ወደ መካከለኛ ኢትዮጵያ ያደረጉት መስፋፋት¹²⁸፣ የሶማሊና የሐረር ሕዝቦች ወደ መካከለኛውና ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ በ16ኛው መቼዝ መጀመሪያ ያደረጉት መስፋፋት፣ የኦሮሞ ሕዝብ ወደ መካከለኛውና ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ ያደረጉት መስፋፋት ለዚህ ተጠቃሾች ናቸው።

¹²⁶ አውግቸው አማረ አጎናፍር(ዶር)፣ በኢትዮጵያ የሕዝቦች መስተጋብርና ትስስር ልምድ፣ የኦሮሞ ሕዝብን የሚመለከቱ አንዳንድ ጉዳዮች፣ “ትስስርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ”፣ 2015፣ ገጽ 14

¹²⁷ Mohammed Hassen, the Oromo and the Christian kingdom of Ethiopia 1300-1700, Cambridge University Press, 2015, p. 5

¹²⁸ አንዳንዶች በንግሥት ዮዲት(እሳቶ) በኩል እስከ አኩስም ያደርሱታል። Knud Tage Andersen, The Queen of the Habasha in Ethiopian History, Tradition and Chronology (Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 63, No. 1 (2000), pp. 31-63), p. 36

አንዳንድ ምሁራን የሰሜንና ደቡብ ኢትዮጵያን መስተጋብር በመፍጠር ረገድ ሁለት ሕዝቦችን ያነግሉ። የአገውና የኦሮሞ ሕዝቦችን። የአገው ሕዝብ ከሰሜን በመነሣት ወደ ደቡብ የተዘረጋ ሕዝብ ነው። በዚህም የሰሜንና የደቡብ ኢትዮጵያ ሕዝቦችን የሚያገናኝ ማኅበራዊ ድልድይ ሆኗል። ከአክሱም በፊት የነበረውን፣ የአክሱምን፣ የዛግዌን፣ የመካከለኛው ዘመን ሥልጣኔዎችን እስከ ዘመናችን ያገናኛል። ከኤርትራ እስከ ደቡብ ኢትዮጵያ ይደርሳል። በዚህም ሕዝቦችን እና ሥልጣኔዎችን ያስተማራል¹²⁹።

በሌላ በኩል ደግሞ የኦሮሞ ሕዝብ ከደቡብ ወደ ሰሜን በመሄድ የደቡብን ሕዝብ ከሰሜኑ ሕዝብ የሚያስተማሥር ማኅበራዊ ድልድይ ሰፍቷል¹³⁰። የኢትዮጵያን መስተጋብር የበለጠ ለማወቅ ይሄንን ታሪካዊ የመስተጋብር ሃደት መመልከት እጅግ ጠቃሚ ነው።

ሸዋን መሠረት አድርጎ በ18ኛው መቼዝ የተፈጠረው አዲሱ መንግሥት የአምሐራ፣ የኦሮሞ፣ የጉራጌ፣ የሐድያ፣ የትግራይና የሌሎችም ሕዝቦች የተቀናጀ መንግሥት ነው¹³¹። የሥልጣንና የሀብት ውክልናቸው ዛሬ በምንፈልገውና በምናስበው ልክ ላይሆን ይችላል። አንዳንድ ምሁራን እንደሚሉትም ለምሳሌ በ16ኛው መቼዝ ከደቡብ ወደ ሰሜን የተደረገው የኦሮሞ መስፋፋትና በዐፄ ምኒልክ

¹²⁹ የታደሰ ታምራትን Process of Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of the Agaw (The Journal of African History, Vol. 29, No. 1 Special Issue in Honour of Roland Oliver (1988), pp. 5-18) ማንበብ ጥሩ ነው።

¹³⁰ የመሐመድ ሐሰንን The Oromo and the Christian Kingdom of Ethiopia: 1300-1700 Woodbridge, Suffolk: James Currey, 2015. እና የአውግቸው አማረ አጎናፍር፣ በኢትዮጵያ ሕዝቦች መስተጋብርና ትሥሥርና ልምድ የኦሮሞን ሕዝብ የሚመለከት አንዳንድ ጉዳዮች፣ “ትሥሥርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ” ማንበብ ይጠቅማል።

¹³¹ ባሕሩ ዘውዴ፣ መቅደም፣ “ትስስርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ” 2015፣ ገጽ 7

ዘመን ከመሐል ወደ ደቡብ የተደረገው የኦሮሞን ሕዝብ የማጠቃለል ሂደት መንታ ታሪክ ፈጥሯል¹³²። በሌላው የኢትዮጵያ ሕዝብ ዘንድም እንደዚሁ ነው። ይሄም ነው የኢትዮጵያን የብሔሮች ጉዳይ ውስብስብ የሚያደርገው። በመንገዱ ለመፍታትም የሚችላለው። እንዳንዱ የታሪክ ክሥተት ባንፈልገውም የጋራ የድል ብቻ ሳይሆን የጋራ ሕመም እንዲኖረን አድርጓል።

አብዛኞቹ የዓለም ሀገሮች የተመሠረቱት በኃይል ነው። ጀርመንን በብረትና በደም መርሕ የገነባው ኦቶ ቫን ቢስማርክ እንዳለው ብሔረ መንግሥትን መንግሥት ሶሴጅ እንደመሥራት ነው። በሚሠራበት ጊዜ አስጠላታና ደስ የማይል ነው፤ ሲጠናቀቅ ግን ጣፋጭ ይሆናል።¹³³ ትልቁ ችግር የሚመጣው ግን በኃይል ከተመሠረቱ በኋላ የሚኖረው የልዩ ልዩ ሕዝቦችና እምነቶች አያያዝ ነው። አያያዙ የብሔረ መንግሥት ግንባታውን ውጤታማነት ይወስነዋል። ኢትዮጵያ ውስጥም ዋናው ፈተና ዘመናዊው ሀገረ መንግሥት ከተመሠረተ በኋላ የተከተለው የብሔረ መንግሥት ግንባታ ነው። የብሔር፣ የእምነትና የአመለካከት ብዝሃነትን ለማካተት የተከተለው መንገድ ከኢትዮጵያ መሠረታዊ ባህርይ ጋር የማይጣጣም መሆኑ ነው።

ይሄ የታሪክ ሙግት በሀገረ መንግሥት ምሥረታና በብሔረ መንግሥት ግንባታ አለመግባባት ላይ ጥላውን አሳርፏል። የተገዳዳሪ ትርክት ወገኖች በከፊል የሀገረ መንግሥት ምሥረታ ሂደቱ እንደተጠናቀቀ ይቀበሉና የብሔረ መንግሥት ግንባታው ላይ ግን

ጥያቄ ያነሣሉ። በተቃራኒው የታላቋ ኢትዮጵያ ትርክት ወገኖች ያሉት ግን ከዚህ የተለየና ሁለቱም የግንባታ ሂደቶች ቀደም ብለው መጠናቀቃቸውን ያነሡና አሁን የብሔረ መንግሥት ግንባታ ላይ ጥያቄ ያላቸውን ወገኖች በክህደት ይወቅሷቸዋል። መወቃቀስ አያዛልቅም። የሚያዛልቀው በብሔረ መንግሥትና በሀገረ መንግሥት ግንባታ ሂደት የተፈጠሩ ችግሮችን የሚያርምና መልካም ነገሮችን የሚያጸና ተግባራት መፍጠር ነው።

የጋራ ታሪክ አለን? የለንም? የሚለው ትርክት ጥርስ ያበቀለው፣ በሁለት ጎራ ተከፍለው በሚጠዛጠዙ የልሂቃን አስተሳሰብ ምክንያት ነው። የኢትዮጵያ ዘውዴ ፖለቲከኞች የብሔር ጭቆና በብሔሮች ላይ ደርሷል ብለው በተነሡበት ዘመን እርስ በርሳቸው መናከስና መባላት ጀምረው፣ በሂደት ወደ ሕዝቡ በመግባት ንጹሐንን ወደማባላት አሳድገውታል። እነርሱ ምቹ ሥፍራን (safe zone) ከያዙ በኋላ ለመደበኛ ነዋሪው የበዳይ ተበዳይ ትርክትን አያቀበሉ በሕዝቡ ዘንድ መጠራጠርና አለመግባባት እንዲሰፍን አድርገዋል።

የኢትዮጵያ ሕዝቦች የጋራ ድልም የጋራ ሕመምም ሞልቷቸዋል። የታሪክ አጻጻፋችን ግን የአካታችነትና የብደኔ ችግር አለበት። የኛ ዘመን የታሪክ ሊቃውንት ዋናው ሥራም የማቃናትና የማካተት ተግባር ነው። ለዚህም የሚሆኑ መረጃዎችና ማስረጃዎች ደግሞ ሞልተውናል።

¹³² Merera Gudina (Ph.D), The Ethiopian State and the Future of the Oromos: 'Self-Rule vs. Shared-Rule' (2009)

¹³³ ትሥሥርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ፣ ገጽ 37

ምእራፍ ስድስት

የቋንቋ ተቃርኖ

ኢትዮጵያ ብዙን ቋንቋ የሚነገርበት ሀገር ናት። ከ87 በላይ ቋንቋዎችና የቋንቋ ዘዬዎች ይነገሩባታል። ኢትዮጵያ ውስጥ ከምንም ነገር በላይ ለብሔር ማንነት ትልቁ ተጨባጭ መገለጫ ቋንቋ ነው። ቋንቋን ከማንነት ጋር ማያያዝ የኢትዮጵያ ብቻ መገለጫ አይደለም። በስዊዘርላንድ የሚገኙ ጀርመንኛ ተናጋሪ ማኅበረሰቦች እንደ ጀርመን ማኅበረሰብ ነው የሚታዩት። ፈረንሳይኛ ተናጋሪዎችም እንደዚህ¹³⁴። በጋናም የተለያዩ ማኅበረሰቦች በቋንቋቸው ስም ይጠራሉ¹³⁵። በዚህም

¹³⁴ Alesina Alberto, et al. 2003. Fractionalization. Journal of Economic Growth 8(2): 155-194.

¹³⁵ Langer, A., Ukiwo, U. Ethnicity, Religion and the State in Ghana and Nigeria: Perceptions from the Street. In: Stewart, F. (eds) Horizontal Inequalities and Conflict. Conflict, Inequality and Ethnicity. Palgrave Macmillan, London (2008).

የተነሣ የቋንቋ መብት ከብሔር መብት ጋር በአጅጉ የተያያዘ ሆኗል። አንደኛው መልክ ይሄ ነው።

ኢትዮጵያ ውስጥ ከአንድ ቋንቋ በላይ የሚናገረው ሕዝብ ቁጥር ብዙ ነው። ይሄም ሌላኛው መልክ ነው። የሀገረ መንግሥቱን ታሪክ እንኳን ብንመለከት ሳባዊ፣ ግእዝ፣ ግሪክ፣ አገውኛ፣ አማርኛ፣ ዳሞት፣ ሶማሊ፣ ከፍኛ፣ ሐድይኛ፣ ይፋትኛ፣ ዓረብኛ፣ ኦሮምኛ፣ ሐረሪኛ፣ የሀገሪቱ የመንግሥታቱ ቋንቋዎች ሆነው ያውቃሉ። ይሄም ሦስተኛው መልክ ነው። በእነዚህ መልኮች የተነሣ የቋንቋን ብዝሃነት ማስተናገድ የኢትዮጵያን ነባራዊ መልክ መቀበል ማለት ነው።

ኢትዮጵያ ውስጥ ብዙን ቋንቋና አንድ ቋንቋን በሚቀበሉ መካከል ረዘም ያለ መግት አለ። አንድ ቋንቋ ብሔራዊ ወይም የሥራ ቋንቋ እንዲሆን በወዋጅ የተገለጠው በቀዳማዊ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመን ነው። በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ጊዜም ቢሆን በነሐሴ 1923 በወጣው የመጀመሪያው ሕገ መንግሥት ላይ ስለ ብሔራዊም ሆነ ስለ ሥራ ቋንቋ የሚገልጠው ነገር አልነበረም¹³⁶። ከዚያ በፊት መንግሥት በይፋ የሚቀበለው የሥራና ብሔራዊ ቋንቋ አልነበረውም። በአኩስም ዘመን ሳባዊ፣ ግሪክ፣ ግእዝ የሥራ ቋንቋዎች ሆነው ያገለግሉ። በዛግዊ ዘመን ግእዝ፣ አማርኛና አገውኛ ጥቅም ላይ ውለዋል። በአዳል ሥርወ መንግሥት ደግሞ ዓረብኛ፣ ሶማልኛና ሐረሪ ተሠርቶባቸዋል። በአባ ጂፋር መንግሥት ዓረብኛ፣ ኦሮምኛ የሥራ

¹³⁶ Getachew Anteneh and Derib Ado et al, Language Policy in Ethiopia: History and Current Trends (Ethiopian Journal of Education and Science, Vol.2, No.1, Sep. 2006), p. 44

የንቋዎች ነበሩ። በጎንደር ዘመን አማርኛ፣ ትግርኛና ኦሮሞኛ የቤተ መንግሥቱ ቋንቋዎች ሆነው ያውቃሉ።

አንድ ቋንቋ አማርኛ የመንግሥት ቋንቋ እንዲሆን በዐዋጅ የተደነገገበት ጊዜ የዐፄ ኃይለ ሥላሴ ሁለተኛው ዘመን ነው። በ1948 የወጣው ሁለተኛው ሕገ መንግሥት በአንቀጽ 125 ላይ «የንጉሠ ነገሥቱ መንግሥት ግዛት መደበኛ (አራሲዬል) ቋንቋ አማርኛ ነው» ይላል። ይህ ዘመን ደግሞ ኢትዮጵያ ውስጥ ዘመናዊ የብሔር ዕሳሴዎች በተጀመሩበት ጊዜ በመሆኑ ነገሩ ከብሔረሰቦች መብት ጋር አብሮ ትግል እንዲደረግበት ሆኗል። በዚህም የተነሳ በንጉሡ ዘመን መጨረሻ የተዘጋጀው ረቂቅ ሕገ መንግሥት «በሕገ መንግሥቱ የተገለጡትን ሌሎች አንቀጾች በማይጥስ መልኩ የኢትዮጵያ ነገዶችና ብሔረሰቦች ቋንቋቸውንና ባህላቸውን የመጠበቅና የማሳደግ መብት አላቸው» ይል ነበር¹³⁷።

የአንድ ቋንቋን ብሔራዊነት የሚደግፉ ልሂቃን ከሀገር አንድነት፣ ከቀላልነትና ከርካሽነት ጋር ያያይዙታል። የተለያዩ ቋንቋዎችን መጠቀም ሀገርን ለብተና አደጋ ይዳርጋል የሚል ሥጋትም አላቸው¹³⁸። ብዙ ቋንቋዎችን ማስተማር ከባድ፣ በአኮኖሚም ረገድ ውድ ነው ብለው ይሞግታሉ። ደርግ ይሄንን ብዝሃነት በመጠኑ በመሠረት ትምህርት 15 ቋንቋዎች እንዲሰጡ አድርጎ ነበር¹³⁹። በሬዲዮም ከአንድ በላይ ቋንቋዎችን ጥቅም ላይ ለማዋል

¹³⁷ Getachew Anteneh and Derib Ado et al, p. 46

¹³⁸ Yirgalem Alemu, Language Policy of Education and National Identity in Ethiopia, Munich, GRIN Verlag, 2019.

¹³⁹ እነዚህም አማርኛ፣ አፋን ኦሮሞ፣ ወላይታ፣ ሶማሊ፣ ሐድያ፣ ከምባታ፣ ትግርኛ፣ ትግረ፣ ሲዳማ፣ ጊደኦ፣ አፋር፣ ከፋ - ሞቼንጋ፣ ሳሆ፣ ኩናማ፣ እና ስልጢ ናቸው። እነዚህ ቋንቋዎች 90% የሚሆነው የሀገሪቱን ሕዝብ ይሸፍኑ ነበር። McNabb, C. 1988. "From Traditional

ሞክሯል። የብዝሃ ቋንቋን ፖሊሲ በይፋ ተቀብሎ ለመተግበር ግን አልቻለም።

የብዝሃ ቋንቋ ልሂቃን በበኩላቸው፣ ብዝሃነት የኢትዮጵያ ተፈጥሮ በመሆኑ ሕግና አሠራር ይሄንን ተፈጥሮ ሊቀበሉ ይገባል ይላሉ። ኢትዮጵያ ውስጥ ያሉትን ቋንቋዎች በየደረጃው በማሳደግና ለብሔራዊ ጥቅም እንዲውሉ በማድረግ፣ ለብሔረ መንግሥት ግንባታ የሚጠቅም ፖሊሲና ስትራቴጂ ያስፈልጋል ብለው ይሞግታሉ። የብሔረ መንግሥት ግንባታ ማለት የሚገባበት፣ የሚገናዘቡ እና የሚከባበሩ ማኅበረሰቦችን በአንድ ሀገር ውስጥ ለመፍጠር መቻል ነው። ለዚህ ደግሞ የቋንቋ ብዝሃነትን በሚገባ የሚያስተናግድና ለብሔረ መንግሥት ግንባታ የሚያውል ፖሊሲ፣ ሕግና አሠራር መቅረጽና ያንንም በቆራጥነት መተግበርን ይጠይቃል¹⁴⁰።

ኢትዮጵያ ውስጥ ከ1983 ዓም ጀምሮ የብሔረሰቦችን ማንነት ለማስከበር የሚያስችሉ ርምጃዎች ተወስደዋል። ብሔረሰቦች የራሳቸውን ቋንቋ ለትምህርትና ለሥራ እንዲጠቀሙ መብት አግኝተዋል። በዚያው መጠን የብሔረ መንግሥት ግንባታ ዓላማ የሚግባቡ ሕዝቦች መፍጠር መሆኑ ግን ተዘንግቷል። ቋንቋዎች ከማኅበረሰባቸው በላይ በትምህርት እንዲሰጡ፣ በሌሎች ማኅበረሰቦች እንዲነገሩ ለማድረግ ብዙም ጥረት አልተደረገም። ቢያንስ ክልሎች ሁለት ሦስት ቋንቋዎችን የሥራና የትምህርት ቋንቋዎች

Practice to current policy: The change pattern of Language use in Ethiopian Education." In Tadesse Beyene (Ed.) Proceeding of the Eighth International Conference of Ethiopian Studies (Vol. 1. pp. 715- 728). Addis Ababa: Institute of Ethiopian Studies, Addis Ababa University.

¹⁴⁰ Yirgalem Alemu, Language Policy of Education and National Identity in Ethiopia,

እንዲያደርጉ የግድ ማለት ያስፈልግ ነበር። በዚህም የተነሣ የቋንቋ መዋረሶች እንደ ጸጋ ሳይሆን እንደ መወረርና ማንነትን እንደ ማጣት ተደርገው ይወሰዳሉ። በዚህም ጥያቄ እያነሡ መቆራቆሱ ዛሬም እንደ አዲስ ቀጥሏል።

ይህ የብሔር ፖለቲካው ያዋለደው ዕሳቤ መሆኑን የታሪክና የፖለቲካ ሊቃውንት ይናገራሉ። በሀገራችን ቋንቋ ዳቦ ሆኖ፣ ቋንቋ የጦር መሣሪያ እያስታጠቀ እያጋደለን ያለበት ጊዜ ላይ መድረሳችን የፖለቲካችን የብስለት ችግር እንጂ የቋንቋዎች ችግር አይደለም። ቋንቋ በተለያዩ ምክንያቶች ሊስፋፋም ላይስፋፋም ይችላል። በደረሰንበት ዘመን የተስፋፋውን መቀነስ ያልተስፋፋውን መርሳት መፍትሔ አይሆንም። ቋንቋዎች ሁሉ በቻሉት መጠን እንዲያደጉና እንዲከበሩ ማድረግ፣ በራሳቸው በቋንቋዎች ውድድርና ትሥሥር መርከ እንዲመሩ መተውና ብዝሃነትን የሚያከብር ፖሊሲ መከተል ዘላቂታዊ መፍትሔ ሊሆን ይችላል። ክልሎች ቢያንስ ከአንድ በላይ የሥራ ቋንቋዎችን እንዲጠቀሙ ማድረግ፣ በትምህርት ቤቶች ብዙ ቋንቋዎች በትምህርት እንዲሰጡ ማበረታታት፣ የፌዴራል የሥራ ቋንቋም ከአንድ በላይ እንዲሆን ማስቻል፣ የኢትዮጵያ መልክ የሚጠይቀው ነው። ቋንቋዎቻችን የብሔርን ወሰን መሻገር አለባቸው። በአጠቃላይ ቋንቋን የወራሪ፣ የነፍጠኛ፣ በግድ የተጫነ ከሚለው ታርጋ ባለፈ የብሔራዊ ቋንቋ ጥያቄና ዐመጽ፣ ዛሬም በሀገራችን የፖለቲካው ራስ ምታትና የተቃሮ ትርክት ማጫወቻ ቁልፍ እንደሆነ ቀጥሏል። መፍትሔው ግን የቋንቋ ብዝሃነትን በፖሊሲ ማስጠበቅና ቋንቋ ብሔር ዘለል እንዲሆን ማድረግ ነው።

ምእራፍ ሰባት

ሕገ መንግሥትና ፌዴራሊዝም በኢትዮጵያ

“ፌዴራሊዝም” የሚለው ቃል በኢትዮጵያ ፖለቲካ ጥቅም ላይ የዋለው በ1950ዎቹ ከኤርትራ ጥያቄ ጋር በተያያዘ ነው¹⁴¹። ኤርትራ ከጣልያን ቅኝ ግዛት በኋላ ወደ ኢትዮጵያ ስትቀላቀል ከተነሡት ሐሳቦች አንዱ ፌዴራሊዝም በመሆኑ ሕዝብም ይሄንን ቃል በኢትዮጵያ ፖለቲካ ውስጥ መስማት ችሏል። ኤርትራ በዚህ የፌዴራል ሥርዓት እኤአ ከ1952-1962 ለዐሥር ዓመታት ቆይታለች¹⁴²። በኋላም የኤርትራ ፌዴሬሽን ያለ ተገቢ ምክንያት መፍረስ ለኤርትራ የተራዘመ ጦርነት አንዱ ምክንያት ሆኗል። እንደ ጸሐፊው ትእዛዝ አክሊሉ ሀብተ ወልድ ያሉ የዚያ ዘመን ልሂቃን ፌዴራሊዝምን የሌሎች የኢትዮጵያ አካባቢዎች የችግር መፍቻ

¹⁴¹ Dr. Berihun Aduugna Gebeye, the Four Faces of Ethiopian Federalism. (London Law research paper, 04/2023) P.158

¹⁴² the Four Faces of Ethiopian Federalism. P.158

ሥርዓተ መንግሥት ለማድረግ ፍላጎት እንደነበራቸው መረጃዎች ያሳያሉ¹⁴³። ፌዴራሊዝም ይበልጥ ጥቅም ላይ የዋለው ግን ከ1987 ሕገ መንግሥት በኋላ ነው። ፌዴራሊዝም የኢትዮጵያ መንግሥት ማንነት መጠሪያም ሆኗል።

ኢትዮጵያ በታሪኳ አራት ሕግጋተ መንግሥትን አሳልፋለች። ከእነዚህ ሁለቱ በንጉሠ ዘመን የወጡ፣ አንዱ በደርግ ጊዜ የወጣ ሲሆን አንደኛው አሁን የምንጠቀምበት ሕገ መንግሥት ነው። በመካከል በ1966 አካባቢ በነተክለ ጸድቅ መከራይ አማካኝነት የተዘጋጀ ረቂቅ ሕገ መንግሥት ነበረ¹⁴⁴። ወደ ሕግነት ግን አልተቀየረም።

የ1987ቱ ሕገ መንግሥት ሠላሳ ዓመት ሊሞላው ቢሆንም አሁንም ግን በሊቃውንቱ እና በሕዝቡ ዘንድ እያሟገተ ነው¹⁴⁵። ብሔር ተኮር አወቃቀሩን በተመለከተ ሦስት ዓይነት አተያዮች አሉ።

የመጀመሪያዎቹ ሕገ መንግሥቱ የብሔሮችን መብት ይሞክራሊያዊ በሆነ መልኩ ያስከበረ ዘመናዊ ሕገ መንግሥት ነው የሚል ነው። ኢትዮጵያ አንድነቷን ጠብቃ መቀጠል ከፈለገች አሁን የያዘችውን በብሔር ላይ የተመሠረተውን እና የቡድን መብትን የሚያስከብረውን

¹⁴³ ዘውዴ ረታ፣ የኢርትራ ጉዳይ በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዘመን መንግሥት, ገጽ 423
¹⁴⁴ Rita Pankhurst, Personalia In memoriam Tekle Tsadik Mekouria (1913-2000). (Aethiopica4,2001,pp.201-210).p.20
¹⁴⁵ Assefa Fiseha, Federalism and the Accommodation of Diversity in Ethiopia: A Comparative Study (2006); Yonatan Tesfaye Fessha, Ethnic Diversity and Federalism: Constitution Making in South Africa and Ethiopia (2013); Semahagn Gashu Abebe, The Last Post-Cold War Socialist Federation: Ethnicity, Ideology and Democracy in Ethiopia (2014); Yohannes Gedamu, The Politics of Contemporary Ethiopia: Ethnic Federalism and Authoritarian Survival (2021).

ፌዴራላዊ አወቃቀር መያዝ አለባት። አሁን የተፈጠረው የፌዴራላዊ አወቃቀር ችግር በብሔር በመደራጀቱ ምክንያት የመጣ ሳይሆን ይሞክራሊክ እና መንግሥታዊ ተጠያቂነት በሚገባ ባለመስፈኑ የተከሰተ ነው ይላሉ¹⁴⁶። ሁለተኛዎቹ ደግሞ ሕገ መንግሥቱ የኢትዮጵያን አንድነት የዘነጋ፣ ኢትዮጵያን በብሔሮች ስብስብ እንደገና ለመፍጠር የሚፈልግ፣ የመገንጠልን ሐሳብ በማስገባቱም ሀገር የሚበታትን ነው የሚሉም አሉ። ኢትዮጵያ አንድነቷን ጠብቃ መቆየት ከፈለገች በብሔር ላይ የተመሠረተውን ፌዴራላዊ ሥርዓት በብሔር ወዳልተመሠረተ ፌዴራሊዝም መቀየር አለባት። የፖለቲካ ሥርዓቱም እንደ ሌሎች ሊብራል መንግሥታት በግለሰብ መብት ላይ መሠረት ማድረግ አለበት ይላሉ¹⁴⁷።

በብሔር ላይ የተመሠረተው ፌዴራሊዝም የብሔር ግጭትንና ፍጥጫን በሀገሪቱ ውስጥ ከማባባስም በላይ ይሞክራሊና ሕገ መንግሥታዊነት እንዳይስፋፋ ዕንቅፋት ፈጥሯል ብለው ያምናሉ¹⁴⁸።

¹⁴⁶ Aduagna Gebeye, Toward Making a Proper Space for the Individual in the Ethiopian Constitution, 18 Human Rights Review 439 (2017); Assefa Fiseha, Federalism, Development and the Changing Political Dynamics in Ethiopia, 17 International Journal of Constitutional Law 151 (2019).
¹⁴⁷ Semahagn Gashu Abebe, The Last Post-Cold War Socialist Federation: Ethnicity, Ideology and Democracy in Ethiopia (2014), supra note 11.
¹⁴⁸ Assefa Mehretu, Ethnic Federalism and Its Potential to Dismember the Ethiopian State, 12 Progress in Development Studies 113 (2012); Asnake Kefale, Federalism and Ethnic Conflict in Ethiopia: A Comparative Regional Study (2013); Legesse Tigabu Mengie, Ethnic Federalism and Conflict in Ethiopia: What Lessons Can Other Jurisdictions Draw? 23 African Journal of International and Comparative Law 462 (2015); Semir Yusuf, Drivers of Ethnic Conflict in Contemporary Ethiopia (2019).

ሦስተኛዎቹ ደግሞ ሕገ መንግሥቱ አንዳንድ የብሔር፣ የእኩልነትና የዴሞክራሲ መብቶችን መልሷል፤ ነገር ግን የብሔሮችን መብት ከሚገባው በላይ ለጥጦታል የሚል ሐሳብ አላቸው። ስታሊናዊውን የመገንጠል መብትም በግልጽ በመቀበል በየትም ዓለም የሌለ አሠራርን ተከትሏል ይላሉ።

የኢትዮጵያ ዘመናዊ የፖለቲካ ጥያቄዎች በዋናነት በብሔር፣ በመሬትና በዴሞክራሲ ጥያቄዎች ላይ የተመሠረቱ ነበሩ። በደርግ ጊዜ የወጣው ሕገ መንግሥት ለብሔር ብሔረሰቦች ማንነት ዕውቅና ቢሰጥም፣ ያንን ፖለቲካዊ ቅርጽ ለመስጠት ግን አልቻለም። የመሬት ጥያቄን ግን ደርግ በ1967 ዓም በመሬት ለአራሹ ዐዋጅ በመሠረታዊነት እንዲፈታ አድርጓል¹⁴⁹። “በ1983 የተደረገው የሥርዓት ለውጥ ከዚያ በፊት የተገለሉና የተጨቆኑ ብሔረሰቦችን መብት በማስከበር ረገድ ዐቢይና አዎንታዊ ሊባል የሚችል ሚና ተጫውቷል።”¹⁵⁰ በዚህም ሁለተኛውን መሠረታዊ ጥያቄ፣ የብሔሮችን ጥያቄ ከመሠረቱ ፈትቶታል። ለእኛ ዘመን የተላለፈው የዴሞክራሲ ጥያቄ ነው።

ሕገ መንግሥቱ ለብሔሮች ጥያቄ መሠረታዊ መልስ ለመስጠት መሞከሩ የሚመሰገንበት ነው። ነገር ግን ሁሉንም የኢትዮጵያ ጠባዮች በብሔር መልክ ብቻ ለመመልከት መሞከሩ ግን ስሕተት ነው። ራሳቸውን በውሐድ ማንነት የሚገልጡትን ኢትዮጵያውያን ሕገ መንግሥቱ ቦታ አልሰጣቸውም። ለወገን ዘለል ትሥሥርም በቂ

¹⁴⁹ እንዳንዶች ይሂንን የመሬት አብዮት ሲሉ ይጠሩታል። Marina Ottaway, Land Reform in Ethiopia 1974-1977, (African Studies Review, Vol. 20, No. 3, Peasants in Africa (Dec., 1977), pp. 79-90), p. 79

¹⁵⁰ በሕሩ ዘውዴ፣ መቅድም፣ “ትስስርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ” 2015፣ ገጽ 6

የሆነ ትኩረት አልሰጠም። የኢትዮጵያን የውስጥ አስተዳደርም በብሔር መሥመር ብቻ ማስቀመጡ ሌሎችን ግንኙነቶች ዕውቅና እንዳያገኙ አድርጓቸዋል።

ሕገ መንግሥቱ ያለፈውን የተዛባ የሕዝቦች አመለካከት በመለወጥ ኢትዮጵያን በሕዝቦች እኩልነት ላይ የተመሠረተች ሀገር አድርጓታል። የሕዝቦች እኩልነት በውስጡ የዜጎች፣ የጾታ፣ የሃይማኖት፣ የቋንቋና የባህል እኩልነትን ያካተተ ጥልቅ አስተሳሰብ ነው። ፌዴራሊዝም ያመጣው ሕገ መንግሥት የኢትዮጵያ ብሔሮችን፣ ብሔረሰቦችንና ሕዝቦችን ሉዓላዊ የሥልጣን ባለቤት አድርጓቸዋል የሚለው ሐሳብ በትክክልም የነበረውን ሁኔታ የሚገልጽ ሳይሆን ሕወሐት ለሚፈልገው ዓላማ የነበረው ትርጉም ነው በማለት የሚወቅሱ አሉ።

በተቃራኒው የአፈጻጸም ችግር ቢኖርበትም የብሔሮች መብት ተረጋግጦታል በማለት የሚሞግቱ ጥቂት አይደሉም። ሆኖም ሕገ መንግሥቱና ፌዴራሊዝም የተዛባ ግንኙነት ለማስተካከል የተፈጠረ ነው የሚለው ሐሳብ፣ በሕዝቦች ዘንድ አዲስ ፖለቲካዊ ቀውስ እንዲፈጠር አድርጓል። ይሄም የፌዴራሊዝም ተፈጥሯዊ ችግር ሳይሆን ፌዴራሊዝም በሀገራችን በተሳሳተ አረዳድ እንዲተገበር በመደረጉ ያልተገባ ቁርሾ ውስጥ እንድንገባ አድርጎናል የሚል ሕጻጽ ያነሡበታል።

የኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም የቡድን መብቶችንና ግለሰባዊ መብቶችን የማጣጣም፣ ኅብረ ብሔራዊነትን ከአንድነት ጋር አገናዝቦ የመጓዝ ቅኝት ይፈልጋል። በቅርቡ ዘመናችን የፌዴራልን አደረጃጀት የሚቃወሙ ድምጾች እምብዛም አይሰሙም። የፌዴራሉ ሥርዓትን ሚዛን የተመለከቱ ጥያቄዎችን ግን በሀገራዊ ምክክሩ መፍታት የግድ ይለናል።

ምእራፍ ስምንት

የብሔር፣ ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች ትርጓሜ ንትርክ

“ብሔር”ና “ብሔረሰብ”¹⁵¹ የሚሉት ሐሳቦች ፖለቲካዊ ትርጉም ይዘው የመጡት ከተማሪዎች ንቅናቄ ጋር ተያይዞ ነው። መነሻቸው ሶሻሊስታዊ ጽሑፎች ናቸው። ከዚያ በፊት ብሔርና ሕዝብ የሚሉት ቃላት እንጂ ‘ብሔረሰብ’ የሚለው ቃል አይታወቅም። ኢትዮጵያ ውስጥ የተለመዱት የቡድን መገለጫዎች ጎሳ፣ ነገድ፣ ቤተሰብ፣ ወገን፣ ቤት ናቸው።

ጌታቸው ኃይሌ እንደሚሉት “ብሔር” የግዕዝ ቃል ነው። ትርጉሙ “ሰው የሚኖርበት ሀገር” ማለት ነው። “እገሌ ዘብሔረ

ቡልጋ፣ ዘብሔረ ጅማ፣ ዘብሔረ ሸዋ፣ ዘብሔረ ኢትዮጵያ፣ . . .” ይባላል። (“እግዚአብሔር” ማለት “የመላዋ ምድር ጌታ” ማለት ነው።) ብሔር የሚያመለክተው ምድሩን (ቀየውን) እንጂ፣ በምድሩ ላይ የሰፈረውን ሰው አይደለም።

“ብሔረሰብ” የሚለው “ብሔር” እና “ሰብ[እ]” ተናብበው የተፈጠረ ቃል ነው። “ብሔር” ያው እንዳልኩት “ሀገር፣ ምድር፣ ቀየ” ማለት ነው። “ሰብ[እ]” በግዕዝ “ሰው” ማለት ነው። “እ” ወድቃ ቃሉ “ሰብ” ሆኗል። “ቤተሰብ”(የአንድ ቤት ሰው) የሚለውን ቃል እናውቃለን። በዚያው ዘዴ፣ “በአንድ ሀገር የሚኖሩ ሰዎች” ለማለት “ብሔረሰብ” የሚለውን ቃል ፈጠሩ። የብልጥ ፈጠራ ነው።¹⁵²

ከዚያ በፊት በነበረው ትርጉም ብሔር ቦታን የሚያመለክት ነበር። ዘብሔረ አክሱም፣ ዘብሔረ ቡልጋ፣ ዘብሔረ በጌምድር፣ ዘብሔረ ዘጌ፣ ዘብሔረ ጂማ፣ ሲባል የትውልድና የዕድገትን ሥፍራም ያመለክታል። የተለያዩ ማኅበረሰቦችን ለመጥራት ከዚያ በፊት ጎሳ፣ ነገድ፣ የሚሉት ጥቅም ላይ ውለው ነበር። ነገድ የግዕዝ፣ ጎሳ የኦሮምኛ ቃል ናቸው።

ብሔርን ከቦታ አውጥቶ ለማኅበረሰብ መጠሪያ ያዋለው የተማሪዎች ንቅናቄ ነው። በተማሪዎች ንቅናቄ ዋዜማ በአውሮፓና በአሜሪካ የተመሠረቱ የተማሪ ማኅበራት ነበሩ። የአሜሪካው የተማሪዎች ማኅበር ጽሑፎችን በእንግሊዝኛ ሲያወጣ፣ የአውሮፓው በአማርኛ ያወጣ ነበር። ምናልባትም እነዚህን ቃላት መጠቀም የጀመሩት የአውሮፓ ተማሪዎች

¹⁵¹ Nation and Nationalities

¹⁵² ጌታቸው ኃይሌ፣ ብሔር፣ ብሔረሰብ፣ ሕዝብ፣ ነገድ (Ethiopia Nege, June 15, 2021)

ማኅበር ልሂቃን ሊሆኑ ይችላሉ። በነሐሴ 1963 ዓም በበርሊን ከተማ የተካሄደው 11ኛው የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ንቅናቄ ካሳለፋቸው ውሳኔዎች አንዱ ስለ ብሔሮች ጉዳይ በየቅርንጫፎቹ ውይይት እንዲደረግ ነው¹⁵³። 19ኛው በአሜሪካ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር ጠቅላላ ጉባኤም ስለ ብሔሮች ጥያቄ አቋም ወስዶ ነበር።

ይሄንን ውሳኔ ተከትሎ በየካቲት 1965 ዓም በአውሮፓ የኢትዮጵያ ተማሪዎች ማኅበር በሚታተመው «ታጠቅ» መጽሔት ቁጥር 1 ላይ የብሔሮች ጉዳይ በሚል ርዕስ ሰፋ ያለ ጽሑፍ አስነብቦ ነበር። ጽሑፉ «ንጋቱ አምዴ» በተባለ የብዕር ስም የወጣ ነበር። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ስለ «ብሔሮች» እንጂ ስለ ብሔረሰቦች የሚገልጥ ነገር የለውም።

ብሔረሰብ የ1966 የተማሪዎች ንቅናቄ ፈጠራ ነው። ማርክሲዝም ሌኒኒዝም መዝገበ ቃላት ብሔረሰብ የተመሠረተው ከደም አንድነት ይልቅ በክልል፣ በቋንቋና በባህል አንድነት ላይ ነው። ብሔረሰብ የነገድ ከፍተኛ ደረጃ የሆነ የብዙ ነገዶች ውሕደት ውጤት ነው፤ የብሔረሰብ ከፍተኛ ደረጃ ብሔር ነው ይላል።¹⁵⁴

በመጀመሪያዎቹ ፖለቲከኞች ዘንድ ብሔር እና ብሔረሰብ የዕድገት ደረጃዎች ናቸው ተብሎ ይታመን ነበር። በኋላ ግን ተመሳሳይ ትርጉም እየያዙ መጡ። ጆሴፍ ስታሊን እንደሚለው ብሔር ማለት፡-

¹⁵³ ታጠቅ መጽሔት ቁጥር 1 እንደገና ሲታተም የወጣው መግቢያ፣ ታኅሣሥ 2014፣ ገጽ 4
¹⁵⁴ ማርክሲዝም ሌኒኒዝም መዝገበ ቃላት፣ ኩራዝ አሳታሚ፣ 1978፣ ገጽ 206

- በአንድ አካባቢ የሚኖር
- አንድ የመግባቢያ ቋንቋ ያለው፣
- ተመሳሳይ ሥነ ልቡናዊ ዘይቤ ያለው
- በከፍተኛ ኢኮኖሚ የተግሠረ
- በታሪክ የተቆራኘ የጸና ማኅበረሰብ ነው።

ከእነዚህ አንዱ እንኳን ካልተሟላ ብሔር አይባልም¹⁵⁵። ብሔርም በዘር ወይም በደም የተግሠረ ሳይሆን በታሪክ ሂደት የተግሠረ ማኅበረሰብ ነው። ቂሮስና እስክንድር እንደመሠረቱት ያለ ማኅበረሰብ ብሔር አይሆንም። ብሔር ለመባል የአንድ ወቅት ክሥተት ሳይሆን በታሪክ ሂደት የተመሠረተ ዘላቂ ቁርኝት ያስፈልገዋል። ብሔር የሚያድገው በካፒታሊስት ሥርዓት ውስጥ ነው። ብሔር እንዲከሠት ለሂደቱ መሪ የሆነው የቡርጂዊ መደብ ነው¹⁵⁶። የስታሊንን ጽሑፍ መነሻ ያደረገው የአኛ ሀገር ትንታኔ ይሄን አልተከተለም። በአብዛኞቹ የፖለቲካ ሰነዶችን ብሔርና ብሔረሰብ ተመሳሳይ ትርጉም ነው የተሰጣቸው።

ስታሊን እንደሚለው ብሔር በመሠረቱ አንድ ማኅበረሰብና የአንድ ማኅበረሰብ ሕዝብ ነው። ይህ ማኅበረሰብ ዘርና ጉሣን ነገድን አይመለከትም። ለምሳሌ የአሁኑን የኢጣልያ ብሔር ብንመለከት ከሮማውያን፣ ከኢትዮጵያኖች፣ ከቲውቶኖች፣ ከግሪኮች፣ ከዓረቦችና ከሌሎችም የተመሠረተ ነው። የፈረንሳይ ብሔር የተመሠረተው ከሮማውያን፣ ከብሪቶኖች፣ ከጀርመኖች፣ ከጉሞሎችና ከሌሎችም

¹⁵⁵ Joseph Stalin, Marxism and The National and Colonial Question p.8
¹⁵⁶ ማርክሲዝም ሌኒኒዝም መዝገበ ቃላት፣ ገጽ 213

የተገነባ ነው። ስለ ብሪታንያ፣ ስለ ጀርመንና ስለ ሌሎችም በተመሳሳይ መናገር ይቻላል። ሁሉም ከተለያዩ ነገዶችና ጎሳዎች የተመሠረቱ ብሔሮች ናቸው።¹⁵⁷

ስታሊን በዚህ ሰነዱ ስለ ብሔሮች እንጂ ስለ ብሔረሰቦች ብዙም አይተነትንም። ሶቪየት ኅብረት የተመሠረተችበትን ሁኔታና የዚያን ወቅት የአውሮፓ ሁኔታ ስንመረምረው ስታሊን ብሔር የሚለው ሀገር አክል ለሆኑ ማኅበረሰቦች መሆኑን እንረዳለን። በኛ ሀገር በመጀመሪያው የአብዮቱ ሰሞን የተደበላለቀ ትርጉም ቢይዝም የደርግ የርእዮተ ዓለም ሰነዶች ግን ቀደም ብለን እንዳየነው ብሔርንና ብሔረሰብን ይለያሉ።

በአሁኑ ጊዜ አራት ዓይነት መምታታቶች አሉ። የመጀመሪያው የማንነት ጥያቄ ነው። ብሔር፣ ብሔረሰብ፣ ሕዝብ - ይለያያሉ? ወይስ ተመሳሳይ ናቸው? ከተለያዩ ምን ማለት ናቸው? አንድ ከሆኑ በሦስቱም ቃላት መግለጥ ለምን አስፈለገ? የሚሉትን ጥያቄዎች በተመለከተ የጠራ መልስ የለም።

ሁለተኛው ደግሞ ኢትዮጵያ ውስጥ ማነው ብሔር፣ ማነው ብሔረሰብ፣ ማነው ሕዝብ? የሚለው ነው። የ1984ቱ የሽግግር መንግሥቱ¹⁵⁸ ቻርተር ለ“ብሔር” እና “ብሔረሰብ” ተመሳይ ትርጉም ይሰጣል። የ1987 ሕገ መንግሥትም ለሦስቱም ቃላት ተመሳሳይ ትርጉም ነው የሰጣቸው¹⁵⁹። በሕገ መንግሥቱ አርቃቂዎች የተዘጋጀው አጭር ማብራሪያ ብብሔር፣ በብሔረሰብና በሕዝብ

¹⁵⁷ Joseph Stalin, *Marxism and The languages press*, Paris, 2021, p.5
¹⁵⁸ ዐዋጅ ቁ.7/1984፣ ምእራፍ1/2፣ ቁ. 7
¹⁵⁹ አንቀጽ 39፣ 5

መካከል የመጠንና የስፋት ልዩነት ያለ ቢሆንም፣ በአንቀጽ 39 የተቀመጡትን መብቶች በሚመለከት ግን በሦስቱም መካከል አንዳች ልዩነት አይደረግም፣ ይላል። በምሳሌነትም በአማራ ክልል ውስጥ ያሉትን አማራን ብሔር፣ አገውን ብሔረሰብ፣ እንዲሁም ኦሮሞን ሕዝብ ይላቸዋል። በዚህ በሦስቱ መካከል የመጠንና የስፋት ልዩነት እንዳላቸው ይገልጻል። በተጨማሪም ኦሮሞን ብሔር፣ አፋርን ብሔረሰብ፣ ኮሎን ሕዝብ በማለት ያብራራል¹⁶⁰። እስካሁን ግን በሚገባ ተለይቶ ብሔር፣ ብሔረሰብና ሕዝብ ማን እንደሆነ አይታወቅም።

ሦስተኛው ደግሞ ብሔረሰቦችስ እነማን እንደሆኑና ስንት እንደሆኑ ይታወቃል ወይ? የሚለው ነው። ውበሽት ሙላት በአንድ ወቅት እንዳቀረበው ጥናት በደርግ ጊዜ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ተቋም ጥናት ውጤት ላይ ለመረዳት እንደሚቻለው ብሔረሰቦች 89 ናቸው። ነገር ግን ጥናቱ 89 ብቻ አለመሆናቸውን ያስረዳል። ታሪካቸው በአጭሩ የተጻፈው የ75ቱ ብቻ ሲሆን የሌሎቹ ግን ስማቸው ብቻ ተዘርዝሯል።

በሽግግር ወቅት፣ በ1984 ዓ.ም በወጣው ዐዋጅ ቁጥር 7/84 ላይ 64 ብቻ ተዘርዝረዋል። በ1987 ዓ.ም. በተደረገው የሕዝብና ቤት ቆጠራ እና የፌዴሬሽን ምክር ቤት በሕዝብና ቤት ቆጠራው ሪፖርት መሠረት 84 ተቆጥረዋል። የፌዴሬሽን ምክር ቤት መቀመጫ የነበራቸው ደግሞ 67 ብቻ ነበሩ።

ከ1993 ጀምሮ በነበረው የፌዴሬሽን ምክር ቤት ወደ 76 ከፍ ያለ ሲሆን፣ በ2008 ዓ.ም ሥራውን የጀመረው የፌዴሬሽን ምክር ቤት

¹⁶⁰ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት ማብራሪያ፣ ገጽ 97

ደግሞ መቀመጫ ያላቸው ብሔረሰቦች 77 ናቸው። በ1999 ዓ.ም. በተደረገው የሕዝብና ቤት ቆጠራ ደግሞ 85 ሆነዋል። በ1987 ላይ ከተጠቀሱት ውስጥ አምስቱ ያልተካተቱ ሲሆን ሌሎች ስድስት ግን ተጨምረዋል¹⁶¹። ከዚህ በኋላ ቅማንነት በብሔረሰብነት ዕውቅና አግኝቷል። በዚህ መልኩ ቁጥራቸውንም በተመለከተ የሚያግባባ ቁጥር የለም። ብሔረሰብ ናቸው ከተባሉት በላይ ብሔረሰብ ነን የሚሉ አሉ።

አራተኛው ደግሞ ከሁለት ወይም ከዚያ በላይ ብሔረሰቦች የተገኙ ኢትዮጵያውያን ቦታቸው የት ነው? የሚለው ነው። ኢትዮጵያውያን በየብሔረሰቡ ታጥረው የተቀመጡ አይደሉም። በተለያዩ ምክንያት መተሳሰር ፈጥረዋል። በዚህ መተሳሰር የተገኙ ውሑድ ማንነት ያላቸው ኢትዮጵያውያን አሉ። በተለይም በከተማና ብዙ ብሔረሰቦች በተቀራረቡ ቦታ በሚገኙባቸው አካባቢዎች የውሑድ ማንነት ቁጥሩ ይጨምራል። እነዚህ ኢትዮጵያውያን የግድ አንድ ብሔረሰብ እንዲመርጡ ይገደዳሉ። ለምን?

በእነዚህ ቃላት ወይም ሐሳቦች ዙሪያ የሚደረጉ ንግርቶች (rhetoric) ላይ እንደ ሀገር ተቀራራቢ ዕሳቤ ባለመያዙ ሀገራዊ አንድነትና መግባባት ላይ ፈተና መሆኑ አልቀረም። በርግጥ የብሔር፣ የብሔረሰብና የሕዝብ ብዬ በዓለም አቀፍ ደረጃ ወጥ የሆነ ትርጉምና ፍቺ ተቀምጦለት አያውቅም። በየሀገራቱ አጥኚዎቹ ወይም ፖለቲከኞቹ ወይም ፈላስፎቹ ወይም ልሂቃኑ በሚያስቀምጡት የምክንያት - ውጤት ፋይዳዎች ላይ ሲወሰን ይታያል።

¹⁶¹ ውበሽት ሙላት፣ Ethioreference, December 9, 2017

ለምሳሌ ካርል ማርክስ የመደብ ትግል የብሔር ጥያቄዎችን ይመልሳል የሚል እምነት ሲኖረው ስታሊንና ሌኒን ደግሞ ጭቆናን ከብሔር ጥያቄና መልስ ጋር ቢያስተሳሰቡም በተግባር ግን መራት ሳይደርስ ቀርቷል። በዩግዝላቪያና በሶርቪያ የነበረው የብሔር ትርክት ከነገሥታት አገዛዝና በደል ጋር ተገናኝቶ በመተረኩ በመጨረሻም ሀገሪቱን አፈራርሷል።

አሁን አሁን የሚወጡ ጥናቶች ግን ክልሂቃን ሐሳብ ውጪ በመደበኛው ወይም በተርታው ሕዝብ ዘንድ የተባለው ዓይነት ጭቆና አለመኖሩን ያመለክታሉ። በአጠቃላይ ብሔር የሚለው ቃል በተሟላ መልክእ ምድር፣ ኢኮኖሚ፣ ሥነ ልቦና፣ ባህል፣ ወዘተ. ይወሰናል በባልም ይህ ተሟልቶ የታየባቸው እውነቶች ጥቂት ናቸው። ሐሳቡን ከውጭ አምጥተን ራሳችንን ልንበይንበት ስለሞከርን እስካሁን እንዳስቸገረን ነው።

በሀገራችን ቃላቱ ያለጥናት፣ ያለምርምር፣ ያለ ውይይት እና ያለ ሀገራዊ ብዬ በመቀመጣቸው፣ በልሂቃን መካከል አለመግባባቶችን ሲያስፋ ይታያሉ። አረዳዱ የሐሳብ ግልጽነት የጎደለው በመሆኑ ከፍተኛ ዋጋ አስከፍሎናል የሚል ክስ የሚያነሡ አሉ። በሌላ በኩልም በብዬው የተነሣ የሌሎችን ማንነት ለማወቅ ረድቶናል የሚሉም በርካታ ናቸው። በኢትዮጵያ አንዳንዱ ሰፊ ቁጥር ያለው ሕዝብ ብሔር ሲባል፣ በተቃራኒው ጥቂት ቁጥር ያላቸው ደግሞ ሕዝብ ብሔር ሲባል፣ በተቃራኒው ጥቂት ቁጥር ያላቸው ደግሞ የጎደለውንና አደናጋሪ ትርክት ለመፍጠር ከመቻኮል ይልቅ በመሠረታዊነት የዲሳይንና የነባራዊነት አረዳድ ክፍተት ካለ በንግግርና በሞያዊ ሂስ ማስተካከል እንጂ ለመነታረክና ለግጭት ማዋል ተቀባይነት ሊኖረው አይችልም።

ምእራፍ ዘጠኝ

ታሪክ፣ የተመዘገበ ታሪክ፣ የታሪክ ጥናት እና ትርክት

ታሪክና ጓዙ

ታሪክ፣ የታሪክ አጻጻፍ እና ትርክት ያላቸውን አንድነትና ልዩነት መረዳት ትርክትን በሚገባ ለማወቅ ጠቃሚ ነው። ታሪክ የትናንትናው የሰው ልጅ ጉዞ ሥርዓታዊ በሆነ መንገድ ማጥናትና መሰነድ ነው። የዛሬውን የሰው ልጅ ሕይወት የቀረጹ የትናንት ኩነቶችን ጉዞ ሥርዓት ባለው መንገድ ለማወቅና ለመሰነድ የሚደረግ ሥርዓት ያለው አካሄድ ነው¹⁶²። ታሪክ በቀዳሚነት በማስረጃ ላይ ስለሚመሠረት ከጽሕፈት መፈጠር በፊት ያለው ዘመን ቅድመ ታሪክ

እየተባለ ይጠራል። በዋናነትም በአርኬዎሎጂ ቁፋሮች ላይ ይመሠረታል።

ታሪክ እንዲሁ አይጻፍምም፤ አይጠናምም። የሚጻፍበትም የሚጠናበትም ምክንያት አለው። ሄግል ስታሪክ ሥር፣ በተለይም ከዓለም ታሪክ ሥር አንድ ወሳኝ ግብ አለ። ይሄም ግብ በዚያ ታሪክ ውስጥ የሚታወቅ ሲታወቅም የሚኖር ነው። ይህም አምላካዊ ዓላማ (the Plan of Providence) ነው። በታሪክ ውስጥ ምክንያት አለ። እሱም በፍልስፍናዊ መንገድ ሊታይ የሚገባው አስፈላጊ ነገር ነው ይላል። ያ ዓላማ የሌለው ታሪክ ወይም ምልክታ የሌለው ታሪክ አንዳች እርባና የሌለው ያለፈው ጊዜ ሐሳባዊ ዕይታ ነው¹⁶³።

የታሪክ ጥናት ማለት ከዛሬ አንጻር በሚጠየቅ ጥያቄ ትናንትን መመርመር ነው። ይሄንን ምርምር ለማድረግ የተለያዩ መረጃዎችና ማስረጃዎች ያስፈልጋሉ። እነዚህ መረጃዎችና ማስረጃዎች ቃላዊ፣ ጽሑፋዊ፣ ቁሳዊ፣ ኩነታዊ ሊሆኑ ይችላሉ። አንዳንዶቹ በወቅቱ የተዘጋጁ ናቸው። ሌሎቹ ደግሞ ቆየት ብለው የተጻፉ ወይም የተሠሩ ይሆናሉ። እነዚህን አንጥሮ በመመርመር ማጥናት የታሪክ ጥናት ይባላል።

የታሪክ ጥናትና ራሱ ታሪክ የተለያዩ ናቸው። ታሪክ የሰው ልጅ የትናንት እንቅስቃሴ ነው። ተመዘገበም አልተመዘገበም ሰው ታሪክ ይሠራል። ታሪክ የማይኖረው ሰው ሳይኖር ብቻ ነው። ነገር ግን ይሄ የሰው ልጅ የትናንት እንቅስቃሴ ሊመዘገብም ላይመዘገብም ይችላል። የታሪክ ጥናት የሚመሠረተው በማስረጃ ላይ በመሆኑ ያልተመዘገበ የሰው ልጅ ታሪክ ሊጠና አይችልም። ምዝገባው ታስቦበትም ይሁን

¹⁶²Brian Scott, What is History? *Teaching History*, No. 20 (February 1978), pp. 5-7; J. W. Swain, What is History? *The Journal of Philosophy*, Vol. 20, No. 11 (May 24, 1923), pp. 281-289.

¹⁶³K. Rosenkranz, G.S. Hall Hegel's philosophy of history (*The Journal of Speculative Philosophy*, Vol. 6, No. 4 (October, 1872), pp. 340-350)

እይታሰበበት ሊሆን ይችላል። ታስቦበት ማለት ሰዎች ታሪካቸውን እመመዝገብ ይሁኑ ብለው የሚያስናደቸው ናቸው። የድንጋይ ላይ ጽሑፎች፣ የፓፒርስ ጽሑፍ፣ የብራና ጽሑፍ፣ የወረቀት መጻሕፍት፣ የድምጽ ቅጂዎች፣ ጋዜጦች፣ መጽሔቶች፣ ፎቶዎች፣ ሐውልቶች፣ ወዘተ. ናቸው። ያልታሰበባቸው የሚባሉት ደግሞ ሰው ሰው ሆኖ ሲኖር እንዲሁ የሚያፈራቸውና በኋላ የታሪክ ማስረጃዎች የሚሆኑ ናቸው። የሃይማኖት ዕቃዎች፣ የወግ ዕቃዎች፣ የቤተ መንግሥት ንብረቶች፣ የሰዎች አልባሳት፣ የሕንጻ ፍርስራሾች፣ የመቃብር ሥፍራዎች፣ ወዘተ. በዚህ የሚካተቱ ናቸው።

እንደ ማጠራጠሥ ታሪክ መሥራቱ አይቀርም፤ ላይመዘገብለት ግን ይችላል። አልተመዘገበም ማለት ታሪክ አልሠራም ማለት አይደለም። የዚህን ሕዝብ ታሪክ ለማወቅ አፈ ታሪኮችን፣ የወግ ዕቃዎችን፣ ቅርሶችን፣ የተበታተኑ ሰነዶችን ማሰባሰብ፣ የአርኬዎሎጂ ምርመራዎችን ማካሄድ ሊያስፈልግ ይችላል።

የሰው ልጅ ታሪክ መሥራቱ አይቀረው ነው። ችግሩ የሚገኘው ታሪኩን ከመሰነድ ላይ ነው። ለምሳሌ የሥነ ጽሕፈት ሀብት ያልነበራቸው ሕዝቦች ታሪካቸውን ላይሰንዱ ይችላሉ። እንዲህ ዓይነቱን ችግር የሚፈታው የታሪክ ጥናት ነው። የታሪክ ጥናት ላይንሳዊ መንገዶችን በመጠቀም በሰው ልጅ የትናንት ጉዞ ላይ ጥናት ያደርጋል።

የእኛ ሀገር ብቻ ሳይሆን የብዙ ሀገር ሕዝቦች ታሪክ በቃላዊ መንገድ ሲተላለፍ ጥሯል። ለእነዚህ ቃላዊ መረጃዎች ትኩረት በመስጠት ታሪካችንን የማሟላት ሳይንሳዊ ሥራ መሥራት አለብን። ቃላዊ መረጃዎችም ይሁኑ ጽሑፋዊ መረጃዎች በእኩል መንገድ

ሊመረመሩ፣ ሊጣሩና ሊገናዘቡ ይገባል¹⁶⁴። አንዱን ክልላው ማስበለጠን ትቶ አንዱን ክልላው እያዛመዱና እያነጠሩ መሄድ የተሻለ መንገድ ነው።

ይሄም ጥናት በሆን እየተሟላ ይሄዳል እንጂ በአንድ ጊዜ አይጠናቀቅም። ስለዚህም የማንም ታሪክ በተሟላ ሁኔታ ሊመዘገብ ወይም ሊታወቅ አይችልም።

ኢትዮጵያ ውስጥ ባለው ነባራዊ ሁኔታ ታሪክ ያልሠራ ሕዝብ የለም። ችግሩ ያለው በሁለት መልኩ ነው። የሁሉም ማጠራጠሥ ቀርቶ የአንድ ማጠራጠሥ ሁሉም ዓይነት ታሪክ አልተመዘገበም፤ የታሪክ ጥናታችን ሁሉንም ሕዝብና ሁሉንም ዓይነት መልክ ገና አላካተተም። ስለዚህም ሁነኛ መፍትሔው የታሪክ ጥናትን በማበረታታት ሁሉንም ዓይነት ማጠራጠሥና ሁሉንም ዓይነት የማጠራጠሥ የታሪክ መልኮች እንዲዳስስ ማድረግ ነው። የኢትዮጵያ ታሪክ የሚባል አለን። ግን የተሟላ አይደለም። መቼም ደግሞ አይሟላም። እየተሟላ መሄድ ግን ይችላል። ለዚህ ደግሞ የታሪክ ጥናት መስክን ማበረታታት ነው። በተለይም የጥናት መስኩ ላላዳረሳቸው የማጠራጠሥ ክፍሎችና የታሪክ መልኮች ትኩረት እንዲሰጥ ማድረግ ነው።

ትርክት

“ትርክት” የሚለው ቃል በዚህ ጽሑፍ Narrative የሚለውን የእንግሊዝኛ ቃል የሚተረጎም ነው። ትርክት የሚለው ሐሳብ መሠረቱ ከቋንቋና ከሥነ ጥበብ ዘርፎች ነው። በአሁኑ ጊዜ ግን

¹⁶⁴ Jan Vansina, *Oral Tradition as History* (Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1985), p. 199.

በዚህም የማኅበራዊ ሳይንስ መስኮች ውስጥ በስፋትና በጥልቀት ሚጠኑ ጽንሰ ሐሳቦች ውስጥ አንዱ ሆኗል¹⁶⁵። ከሥነ ጽሑፍ ገጽ ሲታይ ትርክት(narrative) የተለያዩ ገጽ ባህርያትን ተግባር፣ ጭነትና ማንነት በተወሰነ መቼት፣ ቅደም ተከተል ያቀናበረ፣ ጥጀመሪያና መጨረሻ ያለው ሄራ (plot) ማለት ነው¹⁶⁶።

ዚህ መነሻ፣ በማኅበራዊ ጥናት መስክ ትርክት (የወል ወይም ጋራ) የሚለው ቃል የአንድን ማኅበረሰብ ወይም ሕዝብ የወል ግንኙነት ለመግለጽ የሚያገለግል፣ በቅደም ተከተል የተሰነዳና የማኅበረሰቡ ባህልና ምግባር በሰፊው ተቀባይነት ያገኘ፣ ታሪካዊና ባራዊ ክሥተቶች፣ ቁሳዊና ኢ-ቁሳዊ ትሩፋቶች እና ዕሴቶች ማለት ነው¹⁶⁷።

ትርክቶች ታሪካዊ ክሥተቶችን፣ ባህላዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ተሞክሮችን ተንተርሰው ከአንድ ትውልድ ወደ ሌላው ትውልድ በሀገር እና በማንነት ግንባታ ሂደት በተለያዩ የማኅበራዊነት ወኪሎች (ትምህርት፣ ማኅበረሰብ፣ መገናኛ ብዙኃን፣ ቤተሰብ፣ የፖለቲካ ድርጅቶችና ሌሎች አካላት) አማካኝነት ይተላለፋሉ። እነዚህ ብሔራዊ ወይም የወል ማንነትን መሠረት ያደረጉ ትርክቶች ተረቶችን፣ ጀግኖችን፣ ጠላቶችን፣ የበሬት የጀግንነት፣ የጦርነት ወይም የጭቆና ዘመኖችን፣ የሥነ ጥበብና የሥነ ጽሑፍ ውጤቶችንና ትዝታዎችን መሠረት አድርገው ተቀርፀው ይሠራጫሉ።

ከዚህም በተጨማሪ የታሪክና የፖለቲካ ሳይንስ ጸሐፊያን ትርክትን ነጠላ ትርክቶች(specific narratives) እና ዋና ወይም ገዢ ትርክቶች(metanarratives or master-narratives) ብለው ይከፍሏቸዋል።

ነጠላ ትርክቶች፡- የሚባሉት በተወሰኑ የማኅበረሰብ ጀግኖች ወይም ተወካዮች፣ መቼቶች፣ ቀኖችና ክሥተቶች ዙሪያ አንድን ማኅበረሰብ በመወከል የሚደረጉ ትርክቶች ናቸው።

ገዢ ትርክት፡- የሚባለው አንድን ማኅበረሰብ በሰፊው፣ በምሉዕ እና በዋናነት በተለያዩ መዋቅሮች ውስጥ በማሥረጽ የሰዎችን አስተሳሰብና ዕውቀት ቅርጽ የሚሰጥ ነው¹⁶⁸። ገዢ ትርክቶች የተለያዩ ዓይነት ማኅበረሰቦችን ወሰኖች ሊሻገሩ ይችላሉ። ለዚህ እንደ ጥሩ ምሳሌ የሚቀርበው በሃይማኖቶች የሚነገረው የሰው ልጅ ታሪክ ነው። ይህ ታሪክ በአራት ዋና ዋና አንጻሮች የሚተረክ ነው። የሰው ልጅ መፈጠር፣ የሰው ልጅ ወድቀት፣ የሰው ልጅ መዳን እና የሰው ልጅ ትንሣኤ - የሚሉ ናቸው። ይሄ በአብዛኛው የሰው ልጅ ታሪክ ውስጥ በተለያዩ መንገዶች የሚተረክ ገዢ የሰው ልጅ ጉዞ ትርክት ነው።

ከዚህ አንፃር አንድን ማኅበረሰብ የሚበይኑ የተለያዩ ተመሳሳይ፣ ዝርዝር ወይም ተገዳዳሪ ትርክቶች ሊኖሩ እንደሚችሉ ታሳቢ ይደረጋል። ነገር ግን ማኅበረሰቡ፣ የፖለቲካ ልሂቃኑና ሀገረ መንግሥቱ መገለጫዬ ናቸው የሚሏቸውን ትርክቶች ያሠራጫሉ። ከተገዳዳሪ ትርክቶች ውስጥ የትኛው ለአንድ ማኅበረሰብ የበለጠ እንደ

¹⁶⁵ Jerome Bruner. The Narrative Construction of Reality. Critical Inquiry. Vol. 18. No. 1 (autumn 1991) pp.1-21.

¹⁶⁶ David Rudrum, From Narrative Representation to Narrative Use: Towards the Limits of Definition Narrative, Vol. 13, No. 2 (May, 2005), pp. 195-204.

¹⁶⁷ James V. Wertsch. Voices of Collective Remembering. Cambridge, 2002.

¹⁶⁸ Linus Hagstrom & Karl Gustafsson, Narrative powers: how Storytelling Shapes East Asian International politics. (Cambridge Review of International Affairs. Vol. 32, 2019).

ማለቱ ያለግላል? የሚለው ማግከረሰቡ ባለው የአኮኖሚ ዐቅምና ፖለቲካ ሥልጣን ይወሰናል። አንዳንድ ሊቃውንት ደግሞ¹⁶⁹ ...በተለያዩ ጊዜያት ተባራሪ ወይም ተገዳዳሪ ትርክቶች ሊከሰቱ ይችላሉ። ማግከረሰቦች የራሴ የሚሏቸውን ዋና ትርክቶች (dominant narratives) በማግከረሰቡ አባላት ውስጥ የበላይነት (hegemony) እንዲኖራቸውና በዓለም አቀፍ ማግከረሰቡ ዘንድ ትርክቶችን ትክክለኛነት (validity) ለማሳመን ይጥራሉ። ይላሉ።

የትርክት መነሻዎች እውነተኛ ታሪኮች ሊሆኑም ላይሆኑም ይችላሉ። ለትርክቶቹ መነሻ እውነተኛ ጭብጥ ቢኖር እንኳን ለትርክቱ ወሳኝ ሚና ያለው በትክክል የሆነው ነገር ሳይሆን ዛሬ “ያን ተረክ” የሚያወራው ወይም የሚጽፈው ሰው የሰጠው ትርጓሜ እና አረዳጅ ነው። በዚህም ምክንያት ከጀርባቸው እውነት ይኑርም አይኑርም ትርክቶች በሙሉ የማግከራዊ ፈጠራ ውጤቶች ናቸው ተብሎ ይታመናል።

ትርክቶች “ማግከራዊ ፈጠራ” በመሆናቸው አብዛኛውን ጊዜ አንድ የታወቀ ደራሲ የላቸውም። ይልቁንም ተናጋሪና አድማጭ በጋራ የሚያዳበሯቸው ናቸው፤ ከሰው ወደ ሰው በተሸጋገሩ መጠን እየደደሩና እውነት እየመሰሉ የሚመጡ፤ የብዙ ሰዎች የጋራ ፈጠራ ውጤቶች ናቸው። ይሁን እንጂ አንፃራዊ በሆነ መጠን ትርክቶችን በመፍጠር ረገድ የላ ድርሻ ያላቸው ወገኖችን መለየት ይቻላል። በየትኛውም ማግከረሰብ ውስጥ ያሉ የፖለቲካ፣ የእምነትና የአካዳሚ

ልሂቃን በትርክት ቀረፃ ላይ ከፍተኛ ሚና ካላቸው ወገኖች ይመደባሉ።

የማግከረሰቡ ልሂቃን የሚናገሩትን አምነው ከሚቀበሏቸው ተከታዮቻቸው ጋር በመሆን ለራሳቸው ቡድን ተስማሚ የሆኑ ትርክቶችን በጋራ ፈጥረው (co-create) በማግከረሰቡ ውስጥ እንዲሠራጩ ያደርጋሉ። የትርክቶች የጋራ ፈጠራ ታስቦበት በጥናት ሊደረግ የሚችል ቢሆንም አብዛኞቹ ትርክቶች በዕቅድ የተፈጠሩ አይደሉም። ሆኖም ግን እያንዳንዱ ትርክት ሊያሳካ የሚፈልገው ግብ አለው። ያንን ግብ የሚጋራ ሁሉ ትርክቱን ያሠራጫል። አብዛኛውን ጊዜ ልሂቃን የተቋማት መሪዎች በመሆናቸው የሚስማሟቸውን ትርክቶች የተቋሞቻቸው መመሪያ ሊያደርጉ ይችላሉ። በዚህም ምክንያት ትርክቶች የሚዲያ፣ የፖለቲካ ፓርቲዎች፣ የእምነት ስብስቦች፣ የአካዳሚ ክባባት ሥውር (አንዳንዴም ግልጽ) መርሆች ሊሆኑ ይችላሉ። የአካዳሚ ልሂቃን እንዲህ በደቦ የተፈጠረው ትርክት መሠረት ከያዘላቸው፣ “ታሪክ” ሆኖ በትምህርት መጻሕፍት ውስጥ ሳይቀር እንዲገባ ማድረግ ይችላሉ። በኢንፎርሜሽን ኮሙኒኬሽን ቴክኖሎጂ ዘመን የምንገኝ መሆናችን ደግሞ የአፍራሽ ትርክቶች ሥርጭት የተቀላጠፈና ጉዳታቸውም የበዛ እንዲሆን አድርጎታል።

ትርክት ከሰው ልጅ የማግከራዊ ኑሮ ባህርይ የመነጨ መሆኑን ምሁራን ይናገራሉ። የሰው ልጅ አብሮ ተባብሮ የሚኖር ፍጡር ነው። ከመነሻው ከቤተሰብ እስከ ከፍተኛው ዓለም አቀፋዊ ማግከረሰብነት ድረስ የሰው ልጅ አኗኗር የኅብረት ነው። ይሄን ማግከራዊ አንድነትና አብሮ የመኖር ዕሴት ለማምጣት፣ ከመጣም በኋላ ለማጠናከር ከሚያስፈልጉት ነገሮች አንዱ ትርክት ነው።

¹⁶⁹ Oren, N. Nets- Zehngut, R., & Bar-tal, D. Construction of The Israeli-Jewish conflict - supportive narrative and the struggle over its dominance. political psychology 36(2):215-230) p. 215

የትርክት ብያኔ

“ትርክቶች” (Narratives) ከዚህ በፊት በታሪክ ተፈጽመው ይሆናል ተብለው በሚታሰቡ ክሥተቶች መነሻነት በዛሬ ሕይወታችን ላይ ተጽዕኖ ለማሳደር በቃል፣ በጽሑፍ፣ በትውና ወይም በሌላ አመቺ የመገናኛ መንገዶች ከአንዱ ወደ ሌላው፣ ከዚያም አልፎ ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፉ መልእክቶች ናቸው። እነዚህ መልእክቶች እንደ ታሪክ ይነገራሉ፤ በግለሰቦችና በቡድኖች ክርክር ወቅት በማስረጃነት ይቀርባሉ። ሰዎች ለባህሪያቸው፣ ለወሰዷቸውና ለሚወስዷቸው ርምጃዎች ትክክለኛነት ትርክቶችን በማስረጃነት ያቀርባሉ።

ትርክቶች የትናንት ታሪኮችን እንደ እርሾ በመጠቀም ዛሬ ላይ ለምንፈልገው አሉታዊም ይሁን አዎንታዊ ፍላጎቶቻችን የምንጠቀምባቸው፣ ፍላጎቶችን የምናሰባስባቸው መሣሪያዎች ናቸው። ትርክት ተቀባይነት የሚኖረው ስለ ማኅበረሰቡ አጠቃላይ እንቅስቃሴ ግልጽ በሆነ የጊዜና የድርጊት ፍላጎት ሲቀርብ፣ ድርጊቱ ደግሞ ትርጉም ባለው ሁኔታ መቀመጥ ሲችል ነው።

ትርክቶችን በአግባቡ መረዳት በዘመኑ ውስጥ የተስተናገዱትንና የነበሩትን በርካታ የተበታተኑ ክሥተቶችን በወቅትና በቦታ በማደራጀት እና በማቀናጀት፣ በማኅበረሰቡ ዙሪያ ስለነበረው ሁኔታ ማወቅ፣ መረዳትና ማስተዋል እንዲሁም ማኅበራዊ ማንነቶቻቸውን (ዕሳቤያቸውን) በመገንዘብ ዛሬ ላይ የሚበጀንን የአኗኗር ሥርዓት ለመመሥረት ያስችላሉ። ይህ ማለት ግለሰባዊና ሀገራዊ ክሥተቶች ተነጣጥለው ከነበሩበት፣ የታሪክ ቅኝቶችን በማድረግ፣ አገናኝ መሥመሮችን በአግባቡ በማጥናትና ከሌሎች ክሥተቶች ጋር በተያያዘ ያሉትን የክዋኔ ውጤቶችን ለማግኘት የሚደረግ ሂደትንም

ያጠቃልላል። በመሆኑም የሀገራት የታሪክ ክፍሎች በዚህ ሂደት ባለፈው የነበረውን፣ በአሁኑ እና በወደፊቱ መካከል የሚኖረውን ትሥሥርሽ የሚያስተካክሉ ዲስኩራዊ ጥቅል ገለጻዎች በባለሞያዎች ‘ትርክት’ ተብለው ይበየናሉ።

ትርክት የአብሮነት ታሪካዊ መሠረት ነው። ሰዎችን ከየት እንደተነሡ እና ወዴት እንደሚደርሱ የሚያመለክታቸው ትርክት ነው። ለአብሮነታቸው ትርጓሜ የሚያገኙት ከትርክት ነው። ትርክት የሰዎችን የማንነት ግንዛቤ ይፈጥራል። በሕዝብ ውስጥ መነሣሣትን፣ አብሮነትን እና መለያየትን የሚፈጥር የሀገርን ታሪክ፣ የወደፊት ተስፋዋን እና ዛሬ ላይ የሚኖረውን ሚና እና የሚከሰቱ ክሥተቶችን የምንመለከትበት መነጽር ነው።

ታሪክ የሚጻፈው በትርክት መሠረትነት ነው። ታሪክ ዝም ብሎ አይሠራምም፤ አይመዘገብምም። የታሪክ ምዝገባ ዓላማን ተከትሎ የሚሄድ ነው። ለምሳሌ አንድን ሰው ለሆነ ኃላፊነት ብናጨው ስለዛ ሰው የምናቀርበው ታሪክ ከኃላፊነቱ ጋር የተያያዙ ነገሮችን ነው። ዓላማው የታሪክ አጻጻፉን ይወስነዋል። ዓላማው የሚመጣው ከትርክቱ ነው። “አሜሪካ ከጥንት ጀምሮ ሰዎች ሲኖሩባት የኖረች ሀገር ናት” ብሎ የሚያምን ሰው “ኮሎምቦስ አሜሪካን አገኛት” የሚለውን ተረክ አይቀበልም። አሜሪካ ተገኘች/አልተገኘችም የሚለው የታሪክ አገላለጥ በዓላማ የሚነገር የትርክት ውጤት ነው።

እ.ኤ.አ በ1990ዎቹ አጋማሽ ትርክት ወለድ ግጭቶች በዓለም አቀፍ ደረጃ በመበራከታቸው የማኅበራዊ ሳይንስ ተመራማሪዎችን ቀልብ የሳበ ክሥተት ነበር። በመሆኑም በትርክት ዙሪያ በርካታ ጥናቶች በተለያዩ ዕይታ እንዲጠኑ ዕድል ከፈተ። ትርክት ሲገነባና ሲያፈርስ በየሀገራቱ በክሥተትነት ተዘግቦ በታሪክ ድርሳን ተቋጠረ። ለዚህ

ምክንያት የሆነው በታሪክ ላይ የሚኖር መረዳት መለያየቱ ነው። በአሁኖቹ ዐውዳዊ ትርጓሜ ከመለያየት ወደ ቅራኔ ማደጉ ችግሩን አጠቃልሏል። የተፋለሱ የታሪክ አረዳዶች ፖለቲካዊ ዐመጾችን ፈጥረዋል። ሥር የሰደዱ አለመግባባቶችን ከማካረፋቸውም ባለፈ፣ የፖለቲካ አሰላለፎችና የሰዎች መዋቅራዊ የስትራቴጂ ቀረፃዎች በጊዜና በሂደት ለውጥ “ፖለቲካው” የተወሰነ ማኅበረሰብ ላይ ብቻ ያተኮረ ሥርዓት እንዲሆን አድርጎታል። ይህ ሁኔታ በሂደት የሥልጣን ሽኩቻ እንዲፈጠር ሰብብ ሆኗል። እነዚህ የፖለቲካ ዐመጾች የነበረውን ወይም የተጀመረውን የሀገረ መንግሥትና የብሔረ መንግሥት ግንባታ በብዙ ሀገራት ወደ ጎሳ መልሰዋል።

በሌላ በኩል የተሳኩ የኅብረ ብሔራዊ ተረኮች በኅብረተሰቡ ውስጥ ሥር እንዲሰዱ ከተደረጉ በሀገር ላይ ያላቸው ሰጋ ተጽዕኖ ቀላል የሚባል አይደለም። ጃዩ ዋንግ የተባለ ሰው በአንድ ጥናቱ ቻይና የአንድ ፓርቲ ሥርዓትና የብዝሃ ሕዝብ ተሳትፎ በሚለው ዘመናዊው ትርክቷ “የቻይናን ሕልም” በሕዝቡ ውስጥ ማሥረጽ ያልከበዳት ሚዲያዎቿን በአግባቡ በመጠቀሟ ነው ይላል። በአሜሪካን የሚገኙ ትልልቅ ሚዲያዎች ግን በሁለቱ ሀገራት መካከል ያለውን ባላንጣነት ታሳቢ ያደረገ በሚመስል ሁኔታ የጂ ሺፒንግ ሕልም እና ቅዠት በማለት ማጣላቸው በቻይናውያን የውስጥ አንድነት ላይ ትርጉም ያለው ተጽዕኖ መፍጠር አልተቻለውም ይለናል¹⁷⁰።

የትርክት ጽንሰ ሐሳብ ከሥነ ጽሑፋዊ ሀልዮት ባሻገር በሌሎች የጥናት መስኮች መቃኝት መጀመሩ የቅርብ ጊዜ ክሥተት ነው።

ማርጋሪት ሶመር የተባሉ ሶሲያሎሊስት 1994(እ.ኤ.አ) እንዳሉት ትርክት በማኅበራዊ ሳይንስ የትምህርት ዘርፍ የምርምር አጀንዳ ሆኖ እስኪዋሐድ ድረስ የተወሰነ ጊዜ እንደወሰደ ጽፈዋል። ይህ በመሆኑ ፖለቲከኞች በተለይ በግራ ዘመም (የፈጠራ ወሬዎችን በመደጋገም እውነት አድርጎ ማቅረብ/ማሳመን ይቻላል ብለው የሚያምኑ) ርእዮተ ዓለም የተዋጁ በድኖች፣ የወጡበትን ማኅበረሰብ የተበዳይነት ስሜት በማሥረጽ በርካታ ጥፋቶች እንዲፈጠሩ አድርገዋል¹⁷¹።

ለውስ እና ሐግስትሮን እንደሚነግሩን “ከልብ ወለድ እና ከአፈ ታሪኮች ገለጻ በበለጠ ትርክቶች በታሪክ ትምህርት ይገለጻሉ፤ ምክንያቱም ታሪካዊ ትርክቶች ተበታትነውና ቅርጽ አልባ ሆነው ከሚነገሩበት ሂደት ተላቀው ክዋኔዎቹ በአግባቡ ተገጣጥመው፣ ትርጉም ያለው ክዋኔ መሆናቸውን ማመላከት ይችላሉ።

ከፍ ብሎ ከተጠቀሰው አካዳሚያዊ አተያይ በተለየ መልኩ፣ በፖለቲካ ውስጥ ያሉ ተዋንያን በዓለም አቀፍ ደረጃ ትርክቶች እያስገኙ ያሉትን ተጽዕኖ ይገነዘባሉ። በዚህም የተነሣ ከማኅበረሰቡ ጋር ራሳቸውን ለማስተግሠርና ለተነሡበት ዓላማ ስኬት ሊሉ ጉዳዩን እንደ ተግባራት መሣሪያ አድርገው ይጠቀሙታል። ለምሳሌ የቻይና መንግሥት “የቻይናውያንን ታሪክ በአግባቡ መተረክ” ለሚለው ሐሳብ ከፍ ያለ ትኩረት መስጠቱ፣ ቻይና ላስመዘገበችው ሁለንተናዊ ዕድገት ምክንያት መሆኑን ሊምና በርጋ በ2018 (እ.ኤ.አ) ባዘጋጁት ጽሑፋቸው ውስጥ አውስተዋል።

¹⁷⁰ Narrative mediatisation of the “Chinese Dream” in Chinese and American media, *Journal of Language and Politics*, 15(1), January 2016, p. 45-62

¹⁷¹ *Theory and Society*, Vol. 23, No. 5 (Oct., 1994), pp. 605-649

ምእራፍ ዐሥር

ታሪክ ወለድ የትርክት ሥራቶች

ታሪካዊ ትርክት፤ ይህ ሐሳብ ለመጀመሪያ ጊዜ በግሪካዊው ፈላስፋ መምህር አርስጣጣሊስ ብያኔ እንደተቀመጠለት ይነገራል። መደበኛ ቅርጽ እንዲይዝ የተደረገው ግን በጣልያናዊው አሳሽና የታሪክ ፈላስፋ በሲሴሮ ነው። በዚህኛው ዘመን በአመዛኙ የታሪክ እውነታዎች የሚቃኙበት፣ ቀደምት ፖለቲካዊ እና ማኅበራዊ ሕይወቶች ምን እንደሚመስሉ፣ ጠቃሚ እንዲሆን ተደርጎ የፈላስፎች መልእክት በመጻሕፍት ውስጥ በአግባቡ የሚቀርብበት ሂደት ነው።

ትርክቱ በአመዛኙ በታሪክ ሂደት ውስጥ በነበሩ ችግሮች ላይ የሚያተኩር ነው። ታሪክን በሳይንሳዊ አጠናቀቅ ገለልተኛ ሆኖ በማጥናት እውነታዎችን የሚያቀርብ ሳይሆን በቀደመው ዘመን የነበሩትን ታሪካዊ ዘገባዎች የሚከሥት ብቻ ነው። በመሆኑም በታሪክ አቅራቢው ወይም ተናጋሪው ፍላጎትና ዓላማ ክዋኔው ሊጋነን፣ ሊዛባ፣ ሊዘለል ወይም

ሊጠፋ ይችላል። ከ1990ዎቹ (እ.ኤ.አ) ወዲህ በምሥራቅ የአውሮፓ ሀገራት (በተለይ የቀድሞ ሶቪየት ኅብረት አካል በነበሩ) በፖለቲከኛ ሚዲያዎች የተጀመረውና የበዳይ ተበዳይ ትርክትን ያቀነቀኑበት ክሥተት በምሳሌነት ይጠቀሳል።

ምንም እንኳን ታሪካዊ ትርክቶች ልብ ወለዳዊ ሐሳብ እንዲኖራቸው ተደርገው ቢነገሩም፣ የቀደመውን ታሪካዊ እውነታ ሊቀይሩት አይችሉም። አንዳንድ ጊዜ ታሪካዊ ትርክቶች አማልክታዊ አፈ ታሪኮችን አካተው ስለሚነገሩ የታሪኩን እውነትነት ሊያዛንፉና በጊዜው በትክክል ምን እንደተከናወነ ለማወቅ አዳጋች ሊያደርጉ ይችላሉ። እነዚህ አፈ ታሪኮች በአንድ ማኅበረሰብ ወይም አካባቢ ብቻ የተፈጠሩ ሳይሆኑ በሁሉም የማኅበረሰብ ክፍሎች ውስጥ የተለመዱ ናቸው። በመሆኑም በእነዚህ አፈ ታሪካዊ ትርክቶች ውስጥ በአመዛኙ የተዛቡ ትርክቶች አየተመረጡ ለፖለቲካዊ ፕሮፖጋንዳ እንዲውሉ ተደርገዋል።

በታሪካዊ ትርክት አቀራረብ ውስጥ አንድ የተለመደ አቀራረብ አለ፤ አርሱም ትርክትን ማስጮህ (Amplification) ነው። ይህ ሂደት ከነበረው ታሪካዊ ጣዕምና ሐሳብ በተቃራኒው ለራስ ሐሳብ እንዲመች አድርጎ ማቅረብ ማለት ነው። በዚህ ጊዜ ሀገራዊና ማኅበረሰባዊ ታሪክ ተቀባይነት እንዲያጣ ለማድረግ ስለሚሠራ ታሪኮቹ አሻሚና አጠራጣሪ እንዲሁም ወገንተኛ እንዲሆኑ ይደረጋል። እነዚህ ታሪክ አዛዦች የሚይታሙት፣ ውሸታሞች፣ ቃል አባዮች እና የራሳቸው የፖለቲካ ወይም የሥልጣን አጀንዳ ያላቸው ናቸው። ለዚህ ፕሮፖጋንዳ ትልቅ መሣሪያ ሆነው የሚያገለግሏቸው ደግሞ፡-

- 1) ከማኅበራዊ እስከ ግዙፎቹ የመገናኛ ብዙኃን እውታሮች፤
- 2) የነጠላ ርእዮተ ዓለም አራማጅ ሚዲያዎች (ትርፋቸውን ብቻ ታሳቢ የሚያደርጉ የሚዲያ ገበያዎች)
- 3) ታሪካዊ ባላንጣ ሀገራት (የእጅ አዙር የጦርነት ድጋፍ እና የፖለቲካ ትርፍ ለማግኘት) አልያም፤

4) ጂኦ ፖለቲካዊ ሁኔታውን ለመቆናጠጥ በሚደረጉ ሽኩቻዎች አሸናፊ ለመሆን የሚውተረተሩ ተቀናቃኝ ሀገራት መሆናቸው ይነገራል። በሌላ በኩል ታሪካዊ ትርክቶች እማሬያዊና ፍካሬያዊ ፍቺ እንዲኖራቸው ተደርገው ይቀርቡና በሰላሙ ጊዜ ጥሬ ሐቁን በመተንተን ሕዝባዊ ቅቡልነት ለማግኘት ጥረት ይደረጋል፤ በተቃራኒው ሀገራዊ ፖለቲካዊ እውነታ ለአነርሱ የማይመች ከመሰላቸው ለጠብና ለክርፊያ ወቅት ብለው ያስቀመጡትን ድብቁን የፖለቲካ ፍቺ ይዞ በመቅረብ፤ ሀገራዊ የፖለቲካ ቅኝቱን ከጎደሎ የታሪክ ገጾች ጋር በማቅረብ ትርጉም የመፍጠር አካሄድ አሁን አሁን ይበልጥ ፋሽን እየሆነ የመጣ ጉዳይ ሆኗል።

ታሪክ የቀደምት ክሥተቶች፣ ሁነቶች፣ ድርጊቶች፣ አስተሳሰቦችና እምነቶች ቅደም ተከተላዊ አቀማመጥ ነው። ይሄን ቅደም ተከተል ሕይወት የሚዘራበት ትርክት ነው። በትርክቱ ውስጥ ትርጉም፣ ተጽዕኖ እና ብያኔ አለ። ያ ትርጉም፣ ተጽዕኖና ብያኔ የሚሰጠው ደግሞ በዛሬው ዕውቀት፣ ፍላጎትና የዕድገት ደረጃ ላይ ሆኖ ነው። የታሪክ ሂደትን ለማቅረብና ለብጥብጥ የሚዳርገው ከክሥተቱ በላይ ለክሥተቱ የሚሰጠው ትርጉምና ብያኔ፣ ክሥተቱም ዛሬ ያመጣል ተብሎ የሚታሰበው ተጽዕኖ ነው። ትኩት አተራረክ ነገሮችን በቅደም ተከተል ከማስቀመጥ በላይ ነው¹⁷² የሚባለው ለዚህ ነው።

በሌላ አንድ ሕዝብ የሚነገሩ ታሪካዊ ትርክቶች በሁሉም ረገድ የተሟሉ ናቸው ብሎ ማሰብ ስሕተት ነው። በራሱ በትርክት ጠባይ፣ ወይም በተራኪው ፍላጎት፣ አልያም ደግሞ ዘመኑ በሚፈጥረው ተጽዕኖ የተነሣ በአንድ ወይም በጥቂት ነገሮች ላይ ሊያተኩር ይችላል። በዘመኑ የደረሰ ሰው ማድረግ ያለበት እያሰፋ፣ እያካተተና እያሟላ መሄድ ነው።

¹⁷² C. Behan McCullagh Source, History and Theory, Vol. 26, No. 4, Beiheft 26: The Representation of Historical Events (Dec., 1987), p. 30

የሀገራትን ታሪክ የሚያሳዩ ታሪካዊ ትርክቶች ጠቡ ጊዜ የዚያን ሀገር ሕይወት በሚያሳዩ በአንድ ወይም በጥቂት የታሪክ ገጽታዎች ላይ ሊያተኩሩ ይችላሉ። ለምሳሌ በሀገር ፖለቲካዊ ገጽታ፣ በማኅበራዊ ሕይወት፣ በኢኮኖሚያዊ ታሪክ፣ በሃይማኖት ጉዞ፣ በሥነ ጥበብ ወይም በሌላም ላይ ሊያተኩሩ ይችላሉ።¹⁷³

የአንድን ታሪክ የትርክት ዋና ሐሳብ የመምረጥ ጉዳይ የታሪክ ባለሙያውን ወይም ደግሞ የታሪክ ባለሙያዎቹን ፍላጎት የሚያንጸባርቅ ነው። ለምሳሌ የኢንዱስትሪ አብዮትን በተመለከተ የሚጻፉ ታሪኮች ዋና ጉዳይ ከጊዜ ወደ ጊዜ ሲቀያየር እንደነበር ጥናቶች ያሳያሉ። ከ1880-1920 በነበረው ዘመን በዋናነት ኢንዱስትሪ አብዮት በማኅበራዊ ሕይወት ላይ ያመጣውን ተጽዕኖ የሚያሳዩ ነበር። ከ1930-1950 በነበሩት ጥናቶችና ጥትመቶች ደግሞ በኢኮኖሚው አዘራረብ መዋገር ላይ አተኩረዋል።

ከ1950-1970 የነበሩ የኢንዱስትሪ አብዮት ጥትመቶች ደግሞ የኢኮኖሚ ዕድገቱን የተመለከቱ ነበሩ። በ1974 አካባቢ ደግሞ የኢኮኖሚ ዕድገቱን ስለሚወስኑ ነገሮች ትኩረት ያደርጉ ነበር¹⁷⁴።

በሀገራችን ሸማ በየፈርጁ ይለበሳል፤ ታሪክ በየመልኩ ይነገራል፤ የሚባለው አባባል ከዚህ ጋር የተስማማ ነው። ትርክቶች ምንም እንኳን በታሪክ እውነታና ክሥተት ላይ የተመረከቱ ቢሆኑም ዓላማቸው ግን ሊፈጥሩት የሚያስፈልጉ ነገር ነው። ትርክት ዓላማ ተኮር ነው። የትርክት ተረክንም የሚያወናክለው በዚህ ዓላማ መሠረት ነው።

ሌላው በትርክት ሂደት ሊታይ የሚገባው ነጥብ የታሪክ ክሥተት የማግኘን ጠባይ (Rhetoric Amplification methods) ነው። ይህ

¹⁷³ C. Behan McCullagh Source, The Truth of Historical Narratives, p. 32
¹⁷⁴ David Cannadine, "The Present and the Past in the English Industrial Revolution 1880-1980," Past and Present 103 (1984), 131-172.

የማንን ጠባይ በተለይ ለአሉታዊ ጉዳዮች ሲጠቀሙበት ይበልጥ የመገባትና ክፍ ብሎ የመስማት ዕድል እንዲኖር ያደርጋል። ይህንን የሚያደርገው ሐሳብ ችግሮችን ብቻ እየነቀሰ የማስጮህ ሥራት ስላለው ነው በማለት ሄንሪ ቶልታርድ ሥልጣን በፖለቲካዊ ትርክት ውስጥ በሚለው የአሜሪካን ምርጫ በታዘበበት ጽሑፉ ውስጥ ገልጦ ነበር¹⁷⁵።

ይሄም ፖለቲከኞች ወይም ዘውጎች ልሂቃን የታሪኩ ባለቤት የሆነውን ማገበረሰብ ለማሳመጽ፣ ለማሳመንና ተቀባይነት ለማግኘት የተለያዩ የትርክት አቀራረብ አማራጭ ስልቶችን በመንደፍ የተበየነ መሆኑም ይወሳል። ዓላማውም፣ ታሪክን ማሳወቅ ሳይሆን ለፖለቲካ ዐመጽ መሣሪያነት መጠቀም ነው።

ቋንቋን፣ ባህልን፣ ሃይማኖትን፣ ወዘተ. ታሳቢ በማድረግ የሚነዙት ትርክቶች በአራት ዐበይት ክፍሎች ይቀመጣሉ።

ክሥተቱን ማሳን (Domination of incrementum) ይህ ተፈጥሯል የሚሉትን ታሪካዊ ጥፋት ለማገበረሰብ ደጋግሞ በማቅረብ፣ ክፍ ባለ የቁጣ ድምጽ በመናገር የተበዳይነት ስሜት እና ቁጭት የተሰማቸው ለማስመሰል መጣር ነው። የእያንዳንዱን የታሪክ ክሥተት ቃላትን ረገጥ እድርጎ በመናገር ትኩረት መሰብሰብና እውነት ማስመሰል ዋነኛ ገጽታቸው መሆኑ ይነገራል። በርግጥ ይህን ለመልካምና ለሀገር ግንባታ ቢጠቀሙት በዚያው ልክ ማገበረሰቡን ማንቃትና ማስተማር ያስችላቸው ነበር። ግን በበርካታ ሀገራት ይህ አልሆነም።

ገጽጽ ማድረግ (Comparison) አንድን ታሪክ ወይም የአንድን ወገን በተለይ በዳይ ነው የሚሉትን ማገበረሰብ ነጠላ ታሪክ በመምዘዝና በመጠምዘዝ ለገጽጽ ይጠቀማሉ። የትርክቱ ይዘት ከነበረው ሐቅ ጋር

¹⁷⁵ Henry Tolchard, The Power in a Political Narrative, Berkeley Political Review, 2024.

የማይዛመድ፣ በዘመን፣ በቦታና በሥልጣኔ የተለያየ፣ ጉዳዩ የማይገናኝና ከማገበረሰቡም ጋር አብሮ የማይሄድ መሆኑን ልቦናቸው የሚያውቅ ቢሆንም ቅሉ ለብሔር ልሂቃኑ ግን ይህ ትርጉም አይሰጣቸውም ወይም አያስጨንቃቸውም።

በግምት/ በጨበጣ ማሳመን (Presumption) ይህ የሐሰት ትርክትን በመፈብረክ ማገበረሰቡን ለዐመጽ ለማነሣሣት የሚጠቀሙት ነው። በዚህም ማገበረሰብ እነርሱ በሰፊት የታሪክ ልክ ብቻ እንዲላክ የሚያደርጉበት ሂደት ነው።

አፍራሽ ቃላትንና ሐሳቦችን ማደርጀት (Cumulation-congeries)፣ ይህ ለአንድ ማገበረሰብ በሌላው የተሰጡ ናቸው የሚሏቸውን ቃላት፣ ቅጽል ስሞች፣ ሐሳቦች፣ ተረቶች፣ ግግግሮችና አባባሎች ወዘተ. በመሰብሰብ ትርክቶቻቸውን ለማሳመን እንደቅመም የሚጠቀሙበት አካሄድ ነው። ዓላማቸውም በማገበረሰቡ ውስጥ ሥር የሰደደ ጥላቻ እንዲፈጠርና አለመተማመን እንዲነግሥ ማድረግ ነው። እንዲህ ያሉትን የተወሳሰቡ ቃላትን በሚዲያ ጭምር ለፖለቲካዊ ፕሮፖጋንዳ መጠቀም በተማሩት ልሂቃን ዘንድ የተለመደ ሆኗል።

በኛም ሀገር አሁን ታሪክ የፖለቲካ አሽከር ሆኗል። መማሪያ ሳይሆን መማረሪያ፣ እየተዳወረ ያለውም ከላይ በተጠቀሱት አራት መማሪያዎች ነው። ይህ ትውልድ ነቅቶ ታሪክን ትጥቅ በማስፈታት ሲቪል ማድረግ አለበት።

ምእራፍ ዐሥራ አንድ

ሀገረ መንግሥትና ትርክት

ኢትዮጵያ በጥንታዊና በዘመናዊ ታሪኳ በውጭና በውስጥ ያሳለፈችው ጦርነት በብሔረ መንግሥት ግንባታዋና በሀገረ መንግሥት ግንባታዋ¹⁷⁶ ላይ ያሳረፈው ጠባሳ በኢኮኖሚያዊ፣ በማኅበራዊ፣ በፖለቲካዊ ሥራዎች እና በተቋማት ግንባታ ላይ

¹⁷⁶ በዚህ ጽሑፍ ላይ ብሔር የሚለውን በተለመደው መንገድ መተርጎሙ ተመርጧል። ብሔር በግእዝ ሀገር ማለት ነው። ነገር ግን ትርጉሙን ቀይሮ ሕዝብ ማለት ከሆነ ከግማሽ ምእተ ዓመት በላይ ሆነው። ሕዝብም በዚህ ትርጉሙ የበለጠ ያውቀዋል። በዚህ የተነሣ በልውጡት ባገኘው ትርጉሙ (Nation) የሚለውን መተርጎሚያ ሆኗል። ቃላት አንዳንድ ጊዜ በሂደት ትርጉም መቀየራቸው የተለመደ ነው። (ሰረጸ) በግእዝ ወጣ ማለት ነው። በአብዮቱ ዘመን ግን (ገባ) ወደ ማለት ተቀይሯል። (ቲዮሪ በሰፊው ሕዝብ ውስጥ ሲሰርጽ ቁስ እካል ይሆናል) ይባል ነበር። ሲሰርጽ ማለት ሲገባ ማለት ነው። ከ14ኛው መባዘን በፊት nice የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል (ጥንቅ፣ ተልካኝ) ማለት ነበር። መነሻው ፈረንሳይኛ ነው። በኋላ ደግሞ (እጅግ ውድ የሆነ ልብስ የሚለብስ) ማለት ሆነ። በመጨረሻም ዛሬ የያዘውን (ምርጥ፣ ሽጋ) የሚለውን ትርጉም ያዘ።

የብሔረ መንግሥት ግንባታ የሚለውም (Nation Building) የሚለውን ይተረጎማል። (ሀገረ መንግሥት) ሲባልም (State) የሚለውን በመተርጎም ነው። (የሀገረ መንግሥት ግንባታ) ስንልም (State building) ማለታችን ነው።

ይታያል። እረፍት አልባው ጦርነት የመንግሥታትን ትኩረት ወንበር ማጽናት ላይ ስላደረገው፣ ስብራቱን ከማከም በስብራት ላይ ስብራት እየደራረበ እንዲሄድ አድርጎታል። ቁስሎቹ ዘመናትን እየተሻገሩ ዛሬም የብሔረ መንግሥትና የሀገረ መንግሥቱ ፈተናዎች ሆነው ቀጥለዋል። ያልተጠናቀቀው የብሔረ መንግሥት ግንባታና ያልደረጀው የሀገረ መንግሥት ግንባታ፣ በትርክቶች ውል አልባነት ሀገረ መንግሥቱን የቅብልነት ፈተና ውስጥ ከቶታል።

የብሔረ መንግሥት ግንባታንና የሀገረ መንግሥት ግንባታን ብዙ ጥናቶች እየደባለቁ እና እየቀያየሩ ይጠቀሙባቸዋል። በእነዚህ ሁለት ጽንሰ ሐሳቦች ዙሪያ በርካት ያለ ክርክርና ምልክታ ተቀምጧል። የትኛው ይቀድማል? ከሚለው የመከራከሪያ ነጥብ አንሥቶ በአንድነት ሊጓዙ ይችላሉ ወይ? እስከሚል የደረሰ። አሁን ድረስ ለጽንሰ ሐሳቡ የነጠረ ብያሄደዋል ልዩነት ስላልተቀመጠለት በብዙ የጥናትና የፖሊሲ ሰነዶች ውስጥ እያቀያየሩ ይጠቀሙባቸዋል። የሆኖ ሆኖ ብዙ ተመራማሪዎች 'የሀገረ መንግሥት ግንባታ' እና 'የብሔረ መንግሥት ግንባታ' የተለያዩ ሂደቶች መሆናቸውን ያስረዳሉ።

የሀገረ መንግሥት ግንባታ ማለት አንድ መንግሥት የመንግሥትነት ግዴታውን እንዲወጣ የሚያስችሉ መዋቅሮችን በብቃት ለመገንባት መቻል ማለት ነው። በአንፃሩ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ማለት በአንድ ሀገር ውስጥ ያሉ የተለያዩ ቡድኖች በመካከላቸው የሚፈጥሩትና የሚጋሩት የጋራ ረቂቃዊ ማንነት ግንባታ ማለት ነው። የሀገረ መንግሥት ግንባታ የመንግሥት ተቋማትን በመገንባትና በማጠናከር ላይ የሚያተኩር ሲሆን የብሔረ መንግሥት

ግንባታ ግን በዜጎች እና በግዛታቸው መካከል ስላለው ግንኙነት በይበልጥ ያተኩራል።

ቤኔዲክት አንደርሰን የተባለ የፖለቲካ ሳይንቲስት “ሐሳባዊ ማኅበረሰቦች (Imagined Communities)” በተሰኘው መጽሐፉ ላይ ብሔረ መንግሥት ማለት በሐሳብ ያለ ማኅበረሰብ ነው፤ ያም ስለ ማኅበረሰቡ የጋራ ማንነትና ዕቤቶች ያላቸው የጋራ ትርክት ነው። ይሄም ትርክት ስለ ተሳታፊ ማኅበረሰቦችና ስለ መሪዎቻቸው፤ የአክሲዮን ማኅበረሰብ ምን ልዩ እንዳደረገው፤ በተለይም ደግሞ ከሌሎች ጋር በተነጻጸረ መልኩ የሚሰጥ ገለጣ ነው፤ ይላል¹⁷⁷።

ሀብታሙ አለባቸው ታላቁ ተቃርኖ በተሰኘው መጽሐፉ በዝርዝር ሲታይ የሀገረ መንግሥት ምሥረታ አራት ዋና ዋና የተለያዩ አላባውያንን የግድ የማጣመር ሥራ ነው። እነሱን በማገናኘት አንድ የራሱ ህልውና ያለው የፖለቲካ አካል(entity) መፍጠር ተብሎም ሊወሰድ ይችላል፤ ይላል¹⁷⁸። ሀብታሙ አራት አላባውያን የሚላቸው፡-

- በዓለም አቀፍ ውሎችና ስምምነቶች ዕውቅና ያለው የአየር፤ የመሬትና የውኃ ግዛት መከለል፤
- መንግሥታዊ ተቋማት፤ አካላት፤ የአደረጃጀት አውታር ወይም ሀገረ መንግሥቱን የሚመሩ የገዢዎች ስብስብ በድን መንግሥት ማቋቋም ወይም ማዋቀር፤

¹⁷⁷ Benedict Anderson, Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso, 1983.
¹⁷⁸ ሀብታሙ አለባቸው፤ ታላቁ ተቃርኖ፤ 2009፤ ገጽ 44

- ከማንኛውም የውጭ ኃይል ቁጥጥርና ተጠሪነት፤ ቢያንስ በመርሕ ደረጃ፤ ሙሉ በሙሉ ነጻነት ያለው ሉዓላዊነትን ያረጋገጠ ለመሆን መቻልና፤
- ራሱን ከእነዚህ አላባውያን ጋር በአንድም ሆነ በሌላ መልኩ ያስተማሠረ ሕዝብ መኖር ናቸው¹⁷⁹።

የብሔረ መንግሥት ግንባታ በአንድ ሀገረ መንግሥት ውስጥ የሚኖሩ ማኅበረሰቦች በቡድንና በግለሰብ ደረጃ የሀገረ መንግሥቱ አባልነት ስሜት እንዲያደርግባቸው የማድረግ ተልእኮ ነው። የአንድ ሀገር አብዛኛው ሕዝብ የጋራ ማንነት የሚፈጥርበትና የሚያዳብርበት የተራዘመ ተግባር ነው። የብሔረ መንግሥት ግንባታ የመነጣጠል መንፈስን ከማዳከም በተቃራኒ የሚፈጠር ‘አንዳዊነት’ ነው። ማለትም ሕዝቡ በአንድነት ለመኖር የሚወስነው ምክንያታዊ በሆነ ምርጫና ውሳኔ ነው። ከውሳኔው ጀርባ ሊጠበቅ የሚገባው የውሳኔ ሚዛን አለ።

በአንድ በኩል ሕዝቡ ለብሔራዊ አንድነት ሲል የክፈለው መሥዋዕትነት አለ። በሌላ በኩል አብዛኛው ሕዝብ ከአንድነቱ አገኛለሁ ብሎ የሚጠብቀው ተጨባጭ ጥቅም አለ። የብሔረ መንግሥት ግንባታ ውጤታማ ሆነ የሚባለው በሁለቱ ፍላጎቶች መካከል በቂ የሚባል መመጣጠን ሲኖር ነው። ይህ ሚዛን ካልተጠበቀ በአንድ ሀገር ውስጥ በአንድነት መኖር የሚያንጓ አይሆንም¹⁸⁰።

¹⁷⁹ ሀብታሙ አለባቸው፤ ታላቁ ተቃርኖ፤ ገጽ 44
¹⁸⁰ ሀብታሙ አለባቸው፤ ታላቁ ተቃርኖ፤ ገጽ 51-53

የብሔረ መንግሥት ግንባታና የሀገረ መንግሥት ግንባታን በተመለከተ ያሉ ልዩነቶችን ለመረዳት የሚከተሉትን ነጥቦች መመልከት የተሻለ ነው።

1. ሁለቱ የያዟቸው መሠረታዊ ነገሮች ይለያያሉ። ሀገረ መንግሥት ሲባል፡- ሕዝብ፣ ግዛት፣ የጋራ ቋንቋ(ዎች) እና ሉዓላዊነት ያስፈልገዋል። የብሔረ መንግሥት ግንባታ ደግሞ የጋራ ትውስታ፣ ዕሴት፣ ሥነ ልቡና፣ ታሪክና የጋራ የአንድነት ትሥሥር ያለው ማጠራሰብ ነው። እነዚህንም ነገሮች በተለዋዋጩ ዓለም ውስጥ ጠብቋቸው ይኖራል። ትርክት በዋናነት ለብሔረ መንግሥት ግንባታ ወሳኝ ነው። የተሣሠረ ሐሳባዊ ማጠራሰብን ስለሚፈጥር።

2. ሀገረ መንግሥት ፖለቲካዊ ተቋም ነው። ብሔረ መንግሥት ግን ማጠራዊ፣ ባህላዊ፣ ሥነ ልቡናዊ፣ ስሜታዊ እና ፖለቲካዊ ትሥሥር ነው። ሀገረ መንግሥት የሕዝብ ውጫዊ ሁኔታዎችን ሲያሟላ፣ ብሔረ መንግሥት ግን የሕዝብን ውስጣዊ ሁኔታዎች ያሟላል።

3. ለሀገረ መንግሥት አንድ የታወቀ ግዛት ወሳኝ ነው። ለብሔረ መንግሥት ግን ወሳኝ አይደለም። አንድ ብሔረ መንግሥት ምንም እንኳን የታወቀ ግዛት ባይኖረው፣ የአኗኑ ሀገር ትውስታና ስሜት ካለው የብሔረ መንግሥት ግንባታውን ይዞ መኖር ይችላል። ለዚህ ከ1948 በፊት የነበሩ እሥራኤላውያን በምሳሌነት ይነሣሉ። ይሄንን ትውስታና ትሥሥር የሚፈጥረው ትርክት ነው።

4. ለአንድ የሀገረ መንግሥት ግንባታ ሉዓላዊነት የግድ ነው። ሀገረ መንግሥትን ከሌሎች ተቋማት የሚለየው ዋናው ጉዳይም ይሄ

ነው። ለብሔረ መንግሥት ግንባታ ግን ሉዓላዊነት የግድ አይደለም። ወሳኙ የሚያስተሣሥር ታሪክ፣ ሥነ ልቡና፣ የአንድነት ስሜት፣ የጋራ ትውስታና ዕሴት ነው። ሕንድ ከ1947 በፊት በእንግሊዝ ሥር ስለነበረች ሀገረ መንግሥት አልነበረችም። የብሔረ መንግሥት ግንባታ ግን ነበራት።

5. ብሔረ መንግሥት ከሀገረ መንግሥት በላይ ሊሰፋ ይችላል። ሀገረ መንግሥት በግዛቱ የተወሰነ ነው። ብሔረ መንግሥት ግን በዚያ ግዛት ብቻ ተወስኖ ላይኖር ይችላል። ጀርመን የተሰኘው ሀገረ መንግሥት በጀርመን ግዛት የተወሰነ ነው። ጀርመን የተሰኘው ብሔር ግን በጀርመን፣ በፈረንሳይ፣ በቤልጅየም፣ በስዊዘርላንድ፣ በኦስትሪያ፣ በሌስተንስታይን፣ በሉክሰምበርግ፣ ወዘተ. በብዛት ይኖራል።

6. ሀገረ መንግሥት የሰው ልጅ ፈጠራ ነው። የብሔረ መንግሥት ግንባታ ግን የብዙ ዘመናት ሂደት ውጤት ነው። ከሁለተኛው የዓለም ጦርነት በኋላ ጀርመን ለሁለት ሀገረ መንግሥት ተከፍላ ነበር። የጀርመኖች የብሔረ መንግሥት ግንባታ ግን አልተከፋፈለም።

7. ሀገረ መንግሥት አንድነቱንና ጽናቱን ለመጠበቅ የጸጥታና የፍትሕ ተቋማትን ይጠቀማል። ብሔረ መንግሥት ግን ባህሉን፣ እምነቱን፣ ዕሴቱንና ታሪኩን ለአንድነቱና ለትሥሥሩ መጠበቂያነት ይጠቀማል።

በምዕራቡ ዓለም ታሪክ፣ የሀገረ መንግሥት ግንባታ ከብሔረ መንግሥት ግንባታ እንደቀደመ ይተረካል። ለዚህም መነሻ የሚያደርጉት የመንግሥት ምሥረታውና ግንባታው በሀገራው መጀመሩና መጎልበቱ ነው። በአንፃሩ በቅኝ ግዛት ሥር የነበሩ

ሀገራት ማንነታቸውን በተቻለ መጠን የመጠበቅ ነገር ቢኖርም፤ በሀገረ መንግሥት ግንባታ ውስጥ የነበራቸው ድርሻ ይሄ ነው የሚባል አልነበረም። በመሆኑም በቅኝ ግዛት ሥር የነበሩ ሀገራት በአመዛኙ ከሀገረ መንግሥት ግንባታው ይልቅ የብሔረ መንግሥት ግንባታ(የማንነት ፈጠራው) በታሪክ ይቀድማል።

በዚህ ጽንሰ ሐሳብ የኢትዮጵያ ሥነ መንግሥት ታሪክ በሀገራው ሰው አንዴ በጋራ አንዴም በተናጠል የየራሱ የሀገረ መንግሥት ግንባታዎችን አሳልፏል። በመሆኑም ከሞላ ጎደል የኢትዮጵያ የሀገረ መንግሥት ግንባታ ታሪክ ከብሔረ መንግሥት ግንባታ ይቀድማል ማለት ይቻላል።

ይሁንና የሀገረ መንግሥት ግንባታው በግዛት ማስፋፋት የተነሣ የእርስ በእርስ ግጭት የበረከተበት በመሆኑ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ሃይቱ በግጭቶች ተሸብሶ በአፍራሽ ትርክት እየተጠላለፈ እንዲመጣ አድርጎታል። ከዚህም በተጨማሪ በአንድ የመነሻ ሐሳብ ለረዥም ጊዜ የዘለቀ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ስላልነበረ፤ የተጠናቀቀ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ልንፈጥር አልቻልንም።

ፕሮፌሰር መረራ በአንድ ንግግራቸው ላይ እንዳሉት፡- የዘመነ መሳፍንትን ክሥተት በመለወጥ የተጀመረው የዛሬዋን ሰሜናዊ ኢትዮጵያ አንድ የማድረግ ሕልም፤ በግማሽ ምዕተ ዓመት ውስጥ ከሦስት እጥፍ በላይ የሰፋች ኢትዮጵያን መፍጠር ችሏል። ይህ የታሪክ ክሥተት የሦስት ምኞቶች ውጤት ነበር። እነዚህም፡-

1ኛ/ተበታትና የነበረችውን የዛሬዋን ሰሜናዊት ኢትዮጵያ ሕዝቦችን ለማስባሰብ የታሰመ ምኞት፤

2ኛ/የኦሮሞና የሶማሌ ሕዝቦችን ጨምሮ ሰፊውን የደቡብ ክፍል የማስጠበር ምኞት፤

3ኛ/አፍሪካን ለመቀራመት ከመጡትን የአውሮፓ ሀገሮች ጋር የመፎካከር ምኞት ነበሩ¹⁸¹።

ከዐፄ ቴዎድሮስ ጀምሮ የመጡ መንግሥታት እነዚህን ሕልሞች መሠረት አድርገው የብሔረ መንግሥትና የሀገረ መንግሥት ግንባታውን ለማከናወን ሞክረዋል። በመሠረታዊነት ዐፄ ምኒልክ፤ ልጅ ኢያሱ፤ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ፤ ደርግና ኢሕአዴግ የተከተሏቸው የግንባታ መርሆችና መንገዶች የተለያዩ ብቻ አልነበሩም። የሚጣረሱም ጭምር ነበሩ። ይሄም የብሔረ መንግሥት ግንባታውን ደካማና በተቃርኖ የተሞላ አድርጎታል።

የኢትዮጵያ ሀገረ መንግሥት በተለያዩ ዘመን የማዕከላዊ መንግሥት አካል የሆኑ፤ አንዳንድ ጊዜ መልሰው የራሳቸውን ግዛትና መንግሥት ሲመሠርቱ የነበሩ፤ የተለያዩ ሥልጣኔዎች የሚገኙበትና የተለያዩ እምነቶች ያሉበት፤ ከውጭ ወራሪዎች ጋር ሲታገል የኖረ፤ ከፖለቲካዊ ትሥሥሩ ይልቅ ማኅበራዊ፤ ሃይማኖታዊና ኢኮኖሚያዊ ትሥሥሩ የሚበልጥ ነው። ይሄን ከግምት ውስጥ ያስገባ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ይፈልጋል።

በዓለም ላይ የብሔረ መንግሥት ግንባታዎች በሁለት መንገድ ተፈጽመዋል። በመጠቀላልና በመቀበል¹⁸²፤ በመገንጠልና በማካተት¹⁸³።

¹⁸¹ መረራ ጉዲና (ፕሮፌሰር)፤ በኢትዮጵያ የሀገረ መንግሥት ግንባታ የታሪክ ዳራ፤ በእኩልነት ላይ የተመሠረተች ሀገር ለመፍጠር የተደረጉ ሙከራዎች፤ ያጋጠሙን የታሪክ ፈተናዎች ያመለኩን ዕድሎች በብሔራዊ መግባባት መነጽር ሲታዩ፤ ለብሔራዊ መግባባት ውይይት የቀረበ ጥናት፤ ነሐሴ 2012

¹⁸² Elimination or Accommodation (Wayne Norman, Negotiating Nationalism: Nation Building, Federalism and Secession in the Multinational State (2006).)

መጠቅለል፡- የሚባለው በአካባቢው ወሳኝና ተጽዕኖ ፈጣሪ በሆነው ባህል፤ ቋንቋ እና ሃይማኖት ሌሎችን ማንነቶች መጠቅለል ነው። በፈረንሳይ እንደተከናወነው።

መቀበል፡- የሚባለው ደግሞ ብዝሃነትን ተቀብሎ ባለ ብዙ ማንነት የብሔረ መንግሥት ግንባታን መከተል ነው። የተለያዩ ማንነቶች እርስ በርስ እንዲተሳሰሩ፤ አብረው እንዲኖሩና የጋራ ዕቅዶችን እንዲያጎለብቱ ይሁኑን ተብሎ ገዢ ትርክት መሥራት ነው። ለዚህ በምሳሌነት የምትነሣው ናይጄር ናት።

መገንጠል፡- የሚባለው ከነበረው የብሔረ መንግሥት ግንባታ ሂደት ተገንጥሎ፤ የራስን ሌላ የብሔረ መንግሥት ግንባታ መመሥረት ነው። ልክ እንደ ኤርትራ።

ማካተት፡- በተለያዩ የመገናዘብ መንገዶች ብዝሃነትን ማስተናገድ ነው። በሥልጣን ክፍፍል፤ የራስ ገዝ ሥልጣን በመስጠት፤ ብዝሃ ማንነት ያለው ፌዴራሊዝምን በመመሥረት የሚከናወን ነው። ቤልጂየም፤ ካናዳና ስዊዘርላንድ የዚህ ምሳሌዎች ናቸው። ኢትዮጵያ ውስጥ ከአራቱ በአንዱ መንገድ ተከናውኖ የተጠናቀቀ የብሔረ መንግሥት ግንባታ የለም።

ምንም እንኳን ግልጽ የሆነ ሕግና ፖሊሲ ባይኖርም በቀደመው ጊዜ የመጠቅለልን መንገድ በመከተል የብሔረ መንግሥት ግንባታውን ለማከናወን እንደተሞከረ የሚገልጡ አሉ። በባህል የሴማዊውን ባህል፤ በቋንቋ አማርኛን፤ በእምነትም ኦርቶዶክስን በማስፋፋት የብሔረ መንግሥት ግንባታውን ለማከናወን ተሞክሮ ነበር። ይሄም

¹⁸³ Integration or accommodation (Dr. Mohammed Dejen Assen, Ethnic Federalism as a New State-Building Approach in Post-1991 Ethiopia: Its Pitfalls and the Way Forward.) p. 243

ቢሆን ግን ጠንክር ተደርጎ ውጤት እስኪያመጣ ድረስ አልተሄደበትም።

በሀገሪቱ በሚፈጠሩ የመንግሥታት የቦታ መለዋወጥ፤ የእርስ በርስ ግጭቶች፤ የማዕከላዊ መንግሥት መድከም፤ የመገናኛና ትራንስፖርት መሠረተ ልማቶች አለመሟላት፤ ወዘተ. የተነሣ ሊሳካ አልቻለም።

ቀዳማዊ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ በዘመነ መንግሥታቸው፤ በሕግና በአሠራር የተደገፈ አንድ ወጥ ማኅበረሰብ የመፍጠር የብሔረ መንግሥት ግንባታ ቢከተሉም¹⁸⁴ ሊሳካ ግን አልቻለም። እንዲያውም የብሔር ጥያቄዎችን አባባላቸው።

ደርግ የኢትዮጵያን ብዝሃ ማንነቶች ቢያውቅም በብሔረ መንግሥት ግንባታ ረገድ ርእዮተ ዓለምን ተከትሏል። ብሔረ መንግሥቱ ብዝሃነትን ሳያበረታታ፤ ለአንዳንድ ቋንቋዎች መጠነኛ ዕውቅና ሰጥቶ፤ ለአንዳንድ አካባቢዎችም “ራስ ገዝነት” ፈቅዶ የብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩትን በመመሥረት አንድ ሶሻሊስት ማኅበረሰብ ለመመሥረት ሠርቷል። ይሄ አዲስ የብሔረ መንግሥት ግንባታ መርሕም አልሠራም። ኢሕአዴግ ከ1983 ዓም ጀምሮ ብዝሃ ማንነትን በመቀበል ሌላ ዓይነት የብሔረ መንግሥት ግንባታ ጀምሮ ነበር።

የሁለተኛው የዓለም ጦርነት ማብቃትን ተከትሎ በርካታ ሀገራት ከቅኝ ግዛት በመውጣታቸው፤ የሀገረ መንግሥት ግንባታውና የብሔረ መንግሥት ግንባታው በሀገራው እጅ ገባ። በቅኝ ገዢዎች ከፋፍለህ ግዛ መርሕ የብሔረ መንግሥት ግንባታ(ማንነት) በልዩነት

¹⁸⁴ Dr. Mohammed Dejen Assen, Ethnic Federalism as a New State-Building Approach, p. 254

ቋፍ ውስጥ እንዲቆይ በመደረጉ፤ የሀገረ መንግሥት ግንባታ ሂደት በግጭት የተሞላ ሆነ። አስተሳሰብ ማንነቶች ባለመገንባታቸው በሀገር ውስጥ ያሉ የተለያዩ ማንነቶች በመንግሥት ግንባታ ሂደት ላይ ወደ እርስ በእርስ ግጭት አመሩ። ከልዩነቶች ባሻገር ቅኝ ገዢዎች የፈጠሩት ትርክት¹⁸⁵ እርስ በእርስ ግጭቱን በማቀጣጠል ትልቅ ሚና ነበራቸው። አፍሪካን ጨምሮ በላቲን አሜሪካና በእስያ የሀገረ መንግሥቱ ስብራት ዜጎች በድህነት እንዲማቅቁ አድርጓቸዋል።

የቀዝቃዛው ጦርነት ማብቃትን ተከትሎ ዓለምን በሊብራል ዕሴቶችና በሊብራል ባህል መሠረት ላይ መገንባት የአዲሱ የዓለም ሥርዓት መርሕ ሆኖ ወጣ። ሀገራት በውስጣቸው ያሉ ልዩ ልዩ ማንነቶችን መሠረት በማድረግ የጋራ ማንነትን ከመፍጠር ይልቅ፤ የሊብራል ሐሳቦችን የጋራ ዕሴት እንዲያደርጉ ግፊት ተደረገባቸው። ከዚህ እምነት የተነሣ ዓለም አቀፍ ድጋፍና ርዳታዎች በብሔራዊ መንግሥት ግንባታ ላይ በማተኮር የብሔራዊ መንግሥት ግንባታው በሊብራል ዕሴቶች ተኪነት ገሸሸ እንዲል ተደረገ። አፍሪካውያን በድኅረ ቅኝ ግዛት፤ በራሳቸው ትርክት ብሔራዊ መንግሥታቸውን ከመገንባት ይልቅ ከምዕራባውያን በተዋሷቸው የሊብራል ሐሳቦች ለመገንባት ሞክረዋል። ይሄንንም እንዲያደርጉ የኢኮኖሚና የፖለቲካ ጫና ተደርጎባቸዋል። በዚህም የተነሣ ከሥነ ልቡናቸው ውጭ ስብራትን በዋግምት እንዲያክሙ ተደርገዋል።

¹⁸⁵ ቅኝ ገዢዎች ከአፍሪካ ሲወጡ ለሐዲሱ ቅኝ ግዛት የሚሆናቸውን ትርክት ተክለው ነው የሄዱት። ጎሳዎችንና ማኅበረሰቦችን የሚያጋጭ፤ ቁምንጥ በቀልን የሚያነሣ ትርክትን ጽፈዋል፤ አስተምረዋል፤ አሥርጸዋል። በዚህም የተነሣ በአፍሪካ ድኅረ ቅኝ ግዛት የጎሳ ግጭቶች እንዲበረክቱ ሆነዋል።

በተለይ ከ9/11 የመንትዮች ሕንጻ ጥቃት በኋላ በአሜሪካ የሚመራው የምዕራብ ዓለም ከሊብራል ሐሳብ በተቃርኖ ያሉ ሀገራትን መንግሥታቸውን በመቀየር የብሔራዊ መንግሥት ግንባታውን በሊብራል ሐሳብ ለማካሄድ ቢሞክሩም በተግባር ግን ተፈትኖ ወድቋል።

ከውጭ የሚመጣው ጣልቃ ገብነት ውስጣዊ መከፋፈል በመፍጠር፤ ጦርነትን በማባባስ፤ የበለጠ አክራሪዎችን ፈጠረ። በዚህ የተነሣም ብዙ ድጋፍ የተደረገለት የብሔራዊ መንግሥት ግንባታ ከስብራቱ ቀና ከማለት ይልቅ እንዲንኮታኮት ሆኗል። ይህም የብሔራዊ መንግሥት እና የሀገረ መንግሥት ግንባታ መሳ ለመሳ መሄድ እንዳለባቸው አረጋግጧል።

በምዕራቡ ዓለም ለሀገረ መንግሥት ግንባታ የተደረጉ ርዳታዎች መሠረት በማጣታቸው በአፍሪካውያን፤ በኢራቅ፤ በሊቢያ፤ በየመንና በሶሪያ መፈራረስን እንጂ የሀገረ መንግሥት ግንባታው መጠናከርን አሳሳዩም። በሊብራል ሐሳብና በሀገራዊ ዕሳቤ ግጭት የተነሣ ብዙ ሀገራት የመፈራረስና የመከፋፈል አደጋ ገጥሟቸዋል።

ዶናልድ ትራምፕ እ.ኤ.አ 2016 “ቅድሚያ ለአሜሪካ” (አሜሪካ ፈርስት) በሚለው መፈክር ለነጩ ቤተ መንግሥት በቁ። ብሪታንያ ደግሞ ከአውሮፓ ኅብረት ወጣች። ይሄም የሊብራል ዕሳቤዎች በማንነት ጥያቄ እየተሸነፉ መምጣታቸውን አሳይቷል። በደቡብ ምሥራቅ እስያ፤ በመካከለኛው ምሥራቅ እና በአፍሪካ፤ ወደ ውስጥ በመመልከትና የጋራ ሀገራዊ ማንነትን በማጎልበት የሊብራል ዕሴቶችን የሚገዳደሩ ሀገር በቀል ዕሴቶች እየታዩ ናቸው። ይህም በሀገር ውስጥ ለብሔራዊ መንግሥት ግንባታ አስተሳሰብ ክሮችን በማውጣት የሀገረ መንግሥት ግንባታውን ማደርጀት ለሰላምና

ለዕድገት ዋስትና መሆኑ እንዲታመን ሆኗል። በአጠቃላይ የብሔራዊ መንግሥት ግንባታ ከአንድ ቦታ የሚጫን አልያም በአብዮትና በወዋጅ የሚጸና ሳይሆን፤ በማኅበረሰብ ፍቃድ ለረዥም ጊዜ በገዥ ትርክት ግንባታና ሥርዓት የሚገነባ ነው።

ኢትዮጵያ ውስጥ ከነገሥታቱ እስከ አብዮታዊ ዴሞክራሲ ድረስ የነበሩ የሐሳብ ገበታዎች፤ ሁሉንም ማኅበረሰብ ወደ መሰቡ የማይጋብዙ እጅ ሸባቢ በመሆናቸው በማዕዳ ዙሪያ ኩርፊያና ትግል እንዲበዛ አድርጓል። የብሔራዊ መንግሥቱን ችግር ለመፍታት በተወሰነ የመጡ ርዕሶች ዓለማዊ ሐሳቦች ተሞክረው ያውቃሉ። ነገር ግን ከሀገሬው ጋር ባለመጣጣማቸው በአንድ በኩል ሲጠቡ በአንድ በኩል እየሰፉ ልክኛ መልስ ማግኘት አስቸጋሪ ሆኖ ቆይቷል። ወትሮም በግጭት አዙሪት ለከረመ ሀገር መውጫ መፍትሔ ከማበጀት ይልቅ የመከፋፈያ ሐሳብ የሰጠ ሆኗል። ከዚህ የሐሳብ እንግልትና ግራ መጋባት ለመውጣት የጠራና የነጠረ አዲስ ሐሳብ መያዝ ያስፈልጋል።

በዚህም መሃሻው ራስን፤ ሀገርን፤ አዎንታዊ ገጽን እና እንደ ሀገር የተሠራገበትን ልቡናዊ ውቅር መረዳትና አሻጋሪ ሐሳብ ለራሳችን ከራሳችን መቀመር ይጠይቃል። በሀገራችን ምድር ላይ በሰው ሕይወት ላይ ተፈትነው የታዩ ሐሳቦች ምን እንዳስከተሉ መገምገም አለብን። ከዚያም በመነሣት የመውጫ መንገዳችን ምን ይሆን? እያልን መጠየቅ ገድ ነው። በዚህ ዕሳቤና ዕይታ የዛሬው የፖለቲካ ምኅዳር ምን አማራጭ አቀረበ? የሚቀርቡ ሐሳቦችስ ወዴት ይወስዱናል? ተሞክሮ የከሰረን ሐሳብ ለምን የሙጥኝ አልን? እነዚህንና መሳሉ ጥያቄዎችን እያነሳን የተውሰ ሐሳብ ከመሸከም ተላቅቅቀን የጠራና ተራማጅ ሐሳቦችን በመቀመር አዲስ ማኅበራዊ ውል ልንቋጥር ይገባናል። መደመር - ይሄንን መፍትሔ ለማምጣት ይሞክራል።

ምእራፍ ዐሥራ ሁለት

የኢትዮጵያ ታሪክ የምንለው የቱን ነው?

የብሔራዊ መንግሥት ግንባታ አለመጠናቀቅ ለመዋቅራዊና ሥነ ልቡናዊ ስብራት ዳርጎናል። ታሪክን መቼቱ ያደረገው ፖለቲካችን በሚፈጥራቸው ትርክቶች መዋቅራዊ ስብራትና ሥነ ልቡናዊ ጉዳታችን ቶሎ እንዳይጠገን አድርጎታል። ዘውግ፤ ሃይማኖትና ኢኮኖሚን መሠረት አድርገው ከሰሜን ወደ ደቡብ ከደቡብም ወደ ሰሜን የተደረጉ ግጭቶች መዋቅራዊ ስብራት፤ ማኅበራዊና ሥነ ልቡናዊ መሻከር መፍጠራቸው አይታበልም።

በሀገራችን የሆነው በሌላ ዓለምም የሆነው ነው። ይሄም ቢሆን ግን ጥፋትን ትክክል አያደርገውም። እንዲሁም በበደል ላይ ቆሞ

በቁጭት መንገዳቸውም ትክክል አይደለም። ታሪክን አጣቅሶ በደልን መምዘዝ ለግጭት መጠቀም ታሪክን ከመማሪያነት ያወጣል። ይሁን እንጂ በሀገራችን ዘመናዊ የፖለቲካ አስተሳሰብ፣ ታሪክን በፖለቲካ ትርክት ማበጃጀት እንደሞያ ተይዟል። በደልን መካድም ሆነ በደልን መቁጠር አይጠግንም። በደል የሚቀለው በዳይም ተበዳይም ወደራሳቸው መመልከት ሊችሉ ብቻ ነው።

ከዚህ በተቃራኒ በኢትዮጵያ ውስጥ ታሪክን በመማሪያነት ሳይሆን ለአሁን ፖለቲካ ግብና ራስ ያለ መሰነድ የማዋል አዝማሚያ አለ። የምሥራቁንም የምዕራቡንም ዕውቀት የመረመረው ትውልድም ሆነ ዛሬ በሊብራል ዓለም የሚኖረው ልሂቅ በረጅሙ የሥነ መንግሥት ታሪክ የተከሠቱ ቁስሎችን ከማከም ይልቅ በትርክት ጨው ቁስል ይቀስቁስባቸዋል። እንዲሁም የታሪክ ብቸኛ ባለቤትና ባለታሪክ ነን የሚሉት የጭድ ክምሮች ካባ ደርበው፣ ዘውዳቸውን በምሥጢር ኪሳቸው ደብቀው ግፍን በቅድስና፣ በደልን በጌጥነት እያነሡ የአባቶቻችን ወራሾች ነን የሚል ትርክት ይነዛሉ።

ወደ ጌላ የመመለስ ትርክት የሀገረ መንግሥቱም ሆነ የሀገረ መንግሥት ግንባታ ስብራት እንዳይታከም ያደርገዋል። በመማሪያነት ያልተዘጋው የታሪክ ምእራፍ በተበዳይና በናፋቂው ኃይል ጉተታ የሀገረ መንግሥቱን ቅብልነት ደካማ አድርጎታል። ዛሬንና ነገን እንደ ትናንት በበደልና በቁጭት ከመዳወር ውጪ መውጫ የሚፈልግ አይመስልም። በዚህ ትርክት የሚናወጠው የሀገራችን የፖለቲካ ምኅዳር ለሀገረ መንግሥት ጽናትም ሆነ ለብሔረ መንግሥት ግንባታ ዕንቅፋት ነው።

የኢትዮጵያን ታሪክ በተመለከተ ከፖለቲካዊ ዓላማ አንጻር የተለያዩ ፈተናዎች አሉብን። እነዚህንም በሚከተሉት አንጻሮች እንመልከታቸው።

የኢትዮጵያ ታሪክ የምንለው የቱን ነው?

ኢትዮጵያ የረዥም ዘመን የሀገረ መንግሥትነት ታሪክ ያላት ሀገር ናት። በዚህች ሀገር ውስጥ የተለያዩ ዓይነት ሕዝቦች ኖረዋል፤ እየኖሩም ነው። የኢትዮጵያን ሕዝቦች ስንመለከት ሁለት ዓይነት ሕዝቦች ማለታችን ነው። ያሉና የጠፉ። ኢትዮጵያን ኢትዮጵያ ያደረጓት ዛሬ ያሉት ኢትዮጵያውያን ማኅበረሰቦች ብቻ አይደሉም። ኢትዮጵያ ውስጥ እንደ ማኅበረሰብ ኖረው የጠፉ ሕዝቦችም አሉ። የመጥፋታቸውም ዋና ምክንያት ሁለት ነው። በጦርነት ምክንያት ማኅበረሰቡ ሲበተንና በሌሎች ማኅበረሰቦች ሲዋጥ። በአክሱም የድንጋይ ላይ ጽሑፎች የምናገኛቸው ማኅበረሰቦች ሁሉ ዛሬ የሉም። ከአዳሊስ ወደብ በ520 ዓም አካባቢ በአንድ ተጓዥ የተገለበጠው የአክሱም ንጉሥ የድንጋይ ላይ ጽሑፍ ከአክሱም በስተ ደቡብ ይገኛሉ ብሎ እነዚህን ሕዝቦች ይዘረዝራል። ሐውል፣ ዚንጋቤን፣ አጋቤ፣ ቲያማ፣ አታጋው፣ ካላ፣ ስሜን፣ ከእነዚህ መካከል ዛሬ የሚታወቁት ሐታጋው ያላቸው አገሮች ብቻ ናቸው። ስሜን ያለው በዛሬ ስሜን የሚኖር በዚህ ስም የሚጠራ ሕዝብ ነበረ ማለት ነው።

እነዚህ ሕዝቦች ለኢትዮጵያ አስተዋጽኦ አድርገዋል። ጋፋት፣ ዳሞት፣ ዶባ፣ ቂዳ የተባሉ ሕዝቦች ታላላቅ ሥልጣኔዎች ነበሯቸው። ዛሬ ግን እንደ ማኅበረሰብ የሉም። በምሥራቅ ኢትዮጵያ የነበሩት የሐርላ ሕዝቦች ዛሬ የት ናቸው? በደቡብ ምዕራብ የነበሩት የአናርያ እና ዲና ሕዝቦች የት ገቡ? ሌሎች ዛሬ ስማቸውን የማንጠራው ሕዝቦች

ተበትነው ወይም ተዋሕደው እንደ ማኅበረሰብነት ከመታወቅ ጠፍተዋል።

ዛሬ ያሉት የኢትዮጵያ ማኅበረሰቦች የእነርሱ ብቻ ውጤቶች አይደሉም። የጠፉት ማኅበረሰቦች ባህል፣ ቋንቋ፣ እምነት፣ ወግ ሥርዓት በውስጣቸው አለ። ትሥሥሩ አንዱ ብሔር ከሌላው ብሔር ብቻ ሳይሆን ከጠፉት ማኅበረሰቦችም ጋር ጠንካራ ታሪካዊ ትሥሥር አለ።

ስለሆነም የኢትዮጵያ ታሪክ ስንል አሁን በማኅበረሰብነት የሚታወቁት ሕዝቦች ታሪክ ብቻ ሳይሆን ጥንት የነበሩትን ማኅበረሰቦች ታሪክ ጭምር ነው። ኢትዮጵያ የእነርሱ መሥዋዕትነት ውጤት ጭምር ስለሆነች። የኢትዮጵያ ታሪክ ስንል ከጥንት እስከ ዛሬ ኢትዮጵያ ውስጥ የኖሩና ያሉ ኢትዮጵያውያን የሠሩትን በገም ይሁን ክፉ፣ ስኬትም ይሁን ውድቀት፣ ፍቅርም ይሁን ግጭት፣ ድልም ይሁን ሽንፈት፣ ከፍታም ይሁን ዝቅታ ያካትታል። የኢትዮጵያ ታሪክ ከዘመናዊቷ ኢትዮጵያ ወሰን ይሰፋል። ከኢትዮጵያ ታሪክ ጋር የተጣሠሩ ማኅበረሰቦች፣ ከተሞች፣ ግዛቶች ታሪክንም ያካትታል።

የኢትዮጵያ ታሪክ ይሄ የምናውቀው ብቻ ነውን?

የማንኛውም ሀገር ታሪክ ተጠንቶና ተጽፎ አላለቀም። የመጀመሪያው ምክንያት ትናንትን ማወቅ ውድ ስለሆነ ነው። በተለይም ወደ ጎላ ዘመኑ በራቀ ቁጥር ትናንትን ማወቅ ከባድ ይሆናል። ለዚህ ደግሞ የምርምር ሥራዎች አስፈላጊዎች ናቸው። የምርምር ሥራዎች ደግሞ ውድ ናቸው። ሁለተኛው ምክንያት የታሪክ ማስረጃዎች በየጊዜው እየተገኙ ስለሚሄዱ ነው። አዳዲስ ቴክኖሎጂዎች

በተፈለሰፉ ቁጥር፣ አዳዲስ ጥናቶች በተደረጉ ቁጥር፣ አዳዲስ ግኝቶች በተገኙ ቁጥር የታሪክ ዕውቀታችን ይጨምራል። ይሻሻላል ወይም ይቀየራል። እኤአ ከ2020 ጀምሮ እንግሊዝ ውስጥ በኤሌክትሪክ ፕሮጀክቶች የተነሣ በተደረገ ቁፋሮ፣ አዳዲስ የታሪክ መረጃዎች ተገኝተዋል። እነዚህ መረጃዎች ከዚያ በፊት የነበረውን የእንግሊዝ ማኅበረሰቦች ታሪክ አመለካከት የሚቀይሩ ሆነዋል።

ሦስተኛው ምክንያት በታሪክ አጻጻፋችን ወይም አነጋገራችን፣ ወይም አጠናናችን የተነሣ ያልተካተቱ የታሪክ መልኮች አሉ። የአንዳንድ የማኅበረሰብ ክፍሎች፣ የአንዳንድ እምነቶች፣ የሥራ ዘርፎች፣ አካባቢዎች፣ የታሪክ ክፍሎች፣ ወዘተ. ታሪክ ሆን ተብሎ ወይም ባለማወቅ ሳይካተት ሊቀር ይችላል። አራተኛው ምክንያት አመለካከታችን በየጊዜው መቀያየሩ ነው። ታሪክ በአንድ ወቅት የተፈጸመ ድርጊት ቢሆንም ታሪኩን የምንመለከትበት አመለካከት ግን እንደ የዘመኑ፣ እንደ የፍላጎታችንና እንደ የዕውቀታችን ይለያያል። ይሄም ለታሪካዊው ድርጊት የምንሰጠውን ቦታ ይወስነዋል።

ከላይ ካነግናቸው ነጥቦች አንጻር እንኳን ብንመለከተው የኢትዮጵያ ታሪክ እስከ ዛሬ ታሪክ ነው ብለን የምናውቀው ብቻ አይደለም። በየጊዜው በሚደረጉ ጥናትና ምርምሮች የሚጨመሩና የሚቀነሱ ነገሮች ይኖራሉ። ትክክልና ስሕተት የሚሆኑ ነገሮችም ይኖራሉ። የኢትዮጵያ የታሪክ ጥናት በተለምዶ ሦስት ነገሮች ላይ ያተኩር ነበር። በአካባቢ ሰሜንና መካከል፣ በሃይማኖት ክርስቲያናዊ ታሪክ፣ በማኅበረሰብ የንጉሣዊ፣ የወታደራዊና የክህነታዊ ማኅበረሰብ፣ በዚህ የተነሣ ሌሎች የኢትዮጵያ አካባቢዎች፣ እምነቶችና የማኅበረሰብ ክፍሎች በታሪክ አጻጻፍና አጠናን ባህላችን ውስጥ ተገቢውን ቦታ አላገኙም ማለት ይቻላል። ይሄንን ክፍተት ማሟላት የሚቻለው

የታሪክ ተቋማት፣ ምሁራንና ትምህርት ቤቶች ያልተዳሰሱትን የሀገራችን አካባቢዎች፣ ማኅበረሰቦችና የታሪክ ክፍሎች ትኩረት እንዲደረግባቸው ሲያበረታቱና ሲደግፉ ነው። የሙዝየሞች መስፋፋት፣ ለምርምር የምንሰጠው በጀት መጨመር፣ ሞያዊ የታሪክ መጻሕፍትን ማበረታታት፣ ወዘተ. ይሄንን ክፍተት ለመመላለስ ርምጃውን ያፋጥኑታል።

ተጨማሪ የጥናትና ምርምር ሥራዎች መበራከትም የታሪክ ዕውቀታችንን እያሟላው ይሄዳል። ለምሳሌ በሰው ልጅ አመጣጥ ታሪክ ውስጥ በኢትዮጵያ የተለያዩ አካባቢዎች የሚደረጉ የአርኬዎሎጂ ቁፋሮ ጥናቶች በሰፊና በጨመሩ ቁጥር ዕውቀታችን እየሰፋም እየጨመረም ይሄዳል። በምዕራብ ሐረርጌ የሚገኘው የሰባ አዳዋሽ ሲገኝና ሲጠና ስለ ጥንት ኢትዮጵያውያን የምናውቀውን ነገር ጨምሮታልም፤ ቀይሮታልም። በሐርላ የተደረገው የአርኬዎሎጂ ጥናት ከ12ኛው - 15ኛው መባባስ በኢትዮጵያ ስለነበረው የእስልምና ታሪክና ሥልጣኔ አዳዲስ መረጃዎችን አስገኝቷል። ምሥራቅ ኢትዮጵያ ከግብጽ፣ ከፋርስ ባሕረ ሰላጤ ሀገሮች፣ ከሕንድ፣ ከማዳጋስካር፣ ከየመን፣ ከቻይና፣ ከማልድቪቭ ጋር የነበረውን ግንኙነት በተመለከተ አዳዲስ መረጃዎችን አስገኝቷል።

በሮሐ ላሊበላ የተደረገው የአርኬዎሎጂ ጥናት ከውቅር አብያተ ክርስቲያናቱ በፊት በአካባቢው ስለነበረው አኗኗርና ሕይወት አዳዲስ ነገሮችን እንድናውቅ ረድቶናል። በምዕራብ ኢትዮጵያ በአንፊሎ በቅርቡ የተደረገው የአርኬዎሎጂ ጥናት ስለ ምዕራብ ኢትዮጵያ ታሪክ አዳዲስ መረጃዎችን አምጥቷል። የሰው ልጅ አመለካከት ተቀያይሮ ነው። በዚህም የተነሳ ለታሪካዊ ጉዳዮች የሚኖረን አመለካከት ይቀያይራል። እንዲያውም ታሪክን የበለጠ አከራካሪና

አጨቃጫቂ የሚያደርገው ከታሪካዊው ነገር ይልቅ፣ ለታሪካዊው ነገር የምንሰጠው ትርጉም ነው።

በኢትዮጵያ ታሪክ በሁሉም እንስማማበታለን?

ታሪክ በማስረጃውና በትርጓሜው የተነሣ ለክርክር የተጋለጠ ነው። እንደ ተፈጥሮ ሳይንስ የሚጨበጥ ማስረጃ በተሟላ ሁኔታ አይገኝለትም። ከማኅበረሰብ ሕይወት ጋር የተገናኘ በመሆኑም ለሰው ሕይወት ቅርብ ነው። በየትኛውም ማኅበረሰብ ታሪክ ነጋሪ ሰው የተከበረ ነው። አፍሪካ ውስጥ ሽማግሌዎች ካላቸው ሚና እንዲለተኩ ትውልድ ታሪክን፣ ጥበብንና ባህልን በተገኘው አጋጣሚ ሁሉ መንገር ነው¹⁸⁶።

በብዙ ሀገራት፣ በሀገራቱ ትናንት ላይ ክርክሮችና አለመማጣባቶች አሉ። ለምሳሌ በአሜሪካ በ2021 በተደረገ ጥናት ይሄ ልዩነት ታይቷል። 84 በመቶ ሪፐብሊካኖች “ታሪክ የአሜሪካን ትናንት አክብሮ ሊያቀርብ ይገባል” ሲሉ፤ 70 በመቶ ዴሞክራቶች ደግሞ “የአሜሪካ ታሪክ የአሜሪካን ትናንት የበለጠ ጥያቄ ውስጥ ሊያስገባ ይገባል” የሚል ሐሳብ ሰጥተዋል¹⁸⁷። የሰብአዊ መብት እንቅስቃሴንና ባርነትን በተመለከተ በአሜሪካ በየግዛቱ ያለው የታሪክ ትምህርት አሰጣጥ የተለያየ መሆኑን ሌሎች ጥናቶች አመልክተዋል¹⁸⁸። በካናዳ ሀገራዊ የታሪክ ትምህርት ላይ በእንግሊዝኛ ተናጋሪ ክልሎች፣

¹⁸⁶ Stuckelberger A. A transgenerational perspective on peace and on violence prevention: role of older persons and grand-parents in the culture and development of peace and non-violence. (New York Academy of Science 2005: Kluwer Edition).

¹⁸⁷ Time magazine, April 29, 2021

¹⁸⁸ CBS TV, February 19, 2020/8:16 AM EST

በፈረንሳይኛ ተናጋሪ ክልሎች እና በነባር ነዋሪዎች መካከል ልዩነቶች አሉ።

በኢትዮጵያ ታሪክ በሁሉም አንስማማም፤ በሁሉም አንለያይም። ታሪክን በተመለከተ የታሪክ ትምህርትን፤ የታሪክ ጥናትን እና ለታሪክ የመንግሥት ትኩረትን በተመለከተ የሚኖረንን አታይ መለያየት አለብን። የታሪክ ትምህርት በዋናነት ዓላማ ተኮር ሆኖ መዘጋጀት አለበት። ኢትዮጵያ የታሪክ ትምህርትን የምታስተምረው ለምንድን ነው? በዓለም ላይ ለዚህ ጥያቄ መልስ ለመስጠት የተሞከሩ ሙከራዎችን መዳሰሱ መልካም ነው። መልሱ እንደየሀገሩ ፍላጎት ይለያያል።

ለምሳሌ ቻይና የታሪክ ትምህርቱ ዋና ዓላማ ሀገራዊ አንድነትን በተለያዩ ማኅበረሰቦች መካከል ማምጣት ነው። ይሄም በቻይናውያን መካከል ሰላማዊ የሆነ አብሮ የመኖር ባህልን ለመገንባት የታለመ ነው። ለዚህም የታሪክ ትምህርቱ ብዝሃ ማንነትን የሚቀበልና አንድነትን የሚጠናከር ሆኖ እንዲዘጋጅ ተደርጓል¹⁸⁹። ማላይያ ቻይናና ሕንድ ክልሎች አነስተኛ ቁጥር ካላቸው ማኅበረሰቦች ጋር የሚኖሩባት ማሌዥያ የትምህርቷ ዋና ዓላማ ኅብረ ብሔራዊ አንድነትን መፍጠር ነው። የታሪክ ትምህርቱም በዚህ የተቃኘ ነው¹⁹⁰።

በታላቋ ብሪታንያ ነባር ባህል መሠረት ብሪቱይን የነጭ አንግሎ ሳክሶኖች ሀገር ብቻ ተደርጋ ትቆጠር ነበር። የታሪክ ጥናቱ፤

¹⁸⁹ Samuel Hinton. Ethnic Diversity, national unity and multicultural education in China. (US-China Education Review, ISSN 1548-6613), p. 731

¹⁹⁰ Hazri Jamil and Santhiram R. Raman, Malaysian educational policy for national integration: Contested terrain of multiple aspirations in a multicultural nation (Journal of Language and Culture Vol. 3(1), pp. 20-31), p. 22

ትምህርቱ፤ ትእምርቱና ሌላው በዚህ ቅኝት ይጓዝ ነበር። በታላቋ ብሪቱይን ውስጥ ጥቁር ሕዝቦች ከሮም መንግሥት ዘመን ጀምሮ እንደነበሩ፤ ለብሪቱይን ሥልጣኔ የጎላ አስተዋጽዖ እንዳበረከቱ፤ በተለይ ደግሞ በንግሥት ኤልሳቤጥና በንግሥት ቪክቶርያ ዘመን ወሳኝ ሚና እንደነበራቸው የሚታወቅ ሐቅ ቢሆንም ይህ ግን በብሪቱይን ታሪክ ውስጥ ተገቢውን ቦታ አግኝቶ አልኖረም።

አፍሮ ካሪቢያን ማኅበረሰብ እና አንዳንድ ነጭ እንግሊዛውያን ባደረጉት ትግል ግን ለውጥ ሊመጣ ችሏል። በዚህ ትግል የተነሣ እንግሊዛዊነት ምንድን ነው? እንግሊዛዊ ማነው? የሚለው እየተለወጠ መጥቷል። የታሪክ ትምህርቱና የታሪክ ጥናቱም ብዝሃ ማንነቶችን እንዲያካትት እየተደረገ ነው¹⁹¹።

የታሪክ ጥናትና ምርምርን በተመለከተ ሞያዊና ነጻ ሆኖ እንዲሄድ ለባለሞያዎች መተው አለበት። ዓላማውም እንደ ማንኛውም ሳይንሳዊ ምርምር እውነትን ማወቅ ነው። መንግሥት ለታሪካዊ ነገሮች በሚሰጠው ቦታ ግን ዓላማ ሊኖረው ይገባል። በተለይም ከሀገረ መንግሥትና ከብሔረ መንግሥት ግንባታ አንጻር። መንግሥት መታሰቢያዎችን፤ በዓላትን፤ ስያሜዎችን፤ ሐውልቶችን፤ ሙዝዩሞችን፤ ወዘተ. ሲገነባና ሲደግፍ ዓላማ ተኮር መሆን አለበት። የእነዚህ ነገሮች ዓላማ ኅብረ ብሔራዊ አንድነትን በማምጣት የብሔረ መንግሥቱን ግንባታ የተሳካ ማድረግ መሆን አለበት።

¹⁹¹ Bhikhu Parekh, Unity and Diversity in Multicultural Societies, Geneva, March 2005, p. 16

ምእራፍ ዐሥራ ሦስት

የኢትዮጵያ ታሪክና የኢትዮጵያ ታሪክ አጻጻፍ

ከዚህ በፊት እንደተመለከተው ታሪክ(History) ድርጊቱ ሲሆን፤ የታሪክ አጻጻፍ(Historiography) ደግሞ ድርጊቱ የተመዘገበበት መንገድ ነው። በተለምዶ ብዙ ጊዜ ታሪክ የምንለው የታሪክ አጻጻፍን ነው። የኢትዮጵያ ታሪክ የሁሉም ማህበረሰቦች፣ የሁሉም ዘመናትና የሁሉም ዓይነት ክሥተቶች ታሪክ ነው። ይህ ግን በተሟላ ሁኔታ ተጽፎ ላይገኝ ይችላል። ይሄም የታሪክ ችግር ሳይሆን የታሪክ አጻጻፍ ችግር ነው። የታሪክ አጻጻፍ ችግር የሚስተካከለው በጥናትና በምርምር እንዲሁም በታሪክ ክርክሮችና ውይይቶች ነው። የታሪክ ጥናትና ምርምር ትኩረት ያላገኘ፣ የተዛቡ፣ የተለወጡ፣ ወዘተ.

የታሪክ ጉዳዮችን የማቃናት ዕድል አለው። የታሪክ ክርክርና ውይይት ደግሞ የታሪክ እውነታዎችን የማጥራትና የማንጠር ዕድል ይሰጣል። ኢትዮጵያ ውስጥ በታሪክ አጻጻፍ ምክንያት የገጠመንን ፈተና መወጣት የምንችለው የታሪክ ጥናትና ምርምርን በማብዛትና በማስፋት፣ የታሪክ ክርክርና ውይይትን በማበረታታት ነው።

አሐድነትና ብዝሃነት - የሀገር አንድነትና መለያየት

ኢትዮጵያ የረጅም ታሪክ ባለቤት ናት ስንል ብዝሃ ማንነት ያላቸው ልጆቿ በኅብረ ብሔራዊ አንድነት የቆሙበት የታሪክ ክፍታ እንዳለ ሁሉ በእርስ በእርስ ግጭት የተፋለሙበት የታሪክ ምእራፍ እንዳላቸው እንገነዘባለን። በሀገረ መንግሥት ምሥረታ ውስጥ አንድ ዓይነት ታሪክና ማንነት መያዝም ሆነ ብዝሃ ማንነትን መያዝ አንድን ሀገር እንደ ሀገር ለማጽናት ዋስትና አይሆንም።

ብዝሃነት የሁሉም ሀገር ጠባይ ነው። ልዩነቱ የብዝሃነቱ ዓይነት ነው። ተፈጥሯዊ ብዝሃነት የጾታ፣ የብሔር፣ የመልክ፣ ወዘተ. አለ። አመለካከት፣ ሃይማኖት፣ ፓርቲ፣ የሀብት ደረጃ፣ የሞያ ልዩነት፣ ወዘተ. የመሳሰለ ሰው ሠራሽ ብዝሃነትም አለ። ከእነዚህ የተወሰኑትን የማያስተናግድ ሀገር የለም። ወላች ጉዳይ እነዚህን ማንነቶች አጣጥሞና አግባብቶ እንዴት መጓዝ ይቻላል? የሚለው ነው። በአንድ ሀገር ውስጥ የሚነሣ የማንነት ትግል ለሀገር ባለቤትነት የሚደረግ ትግል ነው። ይህም የዚያ ሀገር ባለቤት ማነው? ማንስ አይደለም? የማን ፍላጎትና ጥያቄ ነው ቅድሚያ እየተሰጠው ያለው? የሚለውን ለመወሰን የሚደረግ ትግል ነው። የማንነት ትግልም በነባሩ ዕይታ ለመቀጠል በሚፈልጉትና አዲስ ዕይታ እንዲኖር በሚፈልጉት

መካከል የሚደረግ ነው¹⁹²። ይሄ ትግል ብዙኃነትን እንዴት ማስተናገድ እንደሚገባ ይሁነኝ ተብሎ በተሠራ ፖሊሲ፣ ሕግና አሠራር ካልተመራ ወደ ሀገራዊ ትርምስ ይወስዳል።

የአንድ ዓይነት ማንነት መኖር ብቻውን የአንድን ሀገር አንድነት አያስጠብቅም። በቀዳሚነት ልንጠቅሰው የምንችለው የኢትዮጵያና የኤርትራን ሁኔታ ነው። ኢትዮጵያና ኤርትራ ተመሳሳይ ሕዝቦች፣ ተመሳሳይ ታሪክ፣ ተመሳሳይ ሃይማኖት የነበራቸው ናቸው። ይህ ግን አብሮ ለመቆየት ዋስትና አልሆነችውም። ከማንነታቸው በላይ በታሪክ ምእራፍ ያሳለፉትና የፈጠሩት ትርክት ለጦርነት ብሎም ለመለያየት አብቅቷቸዋል። በብዙ የጥናትና የክርክር መድረኮች አንድ ዓይነትነት ለጸና የመንግሥት ግንባታ ዋስትና እንደማይሆን በቀዳሚነት አስረጃ ተደርጋ የምትቀርበው ሶማሊያ ናት። ሶማሊያ በጎሳ ብትለያየም በብሔር፣ በሃይማኖት፣ በኑሮ ዘይቤ ተመሳሳይ ማኅበረሰብ አላት። ነገር ግን የሚያሰባሰባቸው ኃይል አጥተዋል። እንዲሁም ሁለቱ ኮሪዎች አንድ ዓይነት ማንነት አስተማሥሯቸው አንድ ሀገር ለመመሥረት አልቻሉም። ርእዮተ ዓለም ለያይቷቸዋል። ረጅም የሀገረ መንግሥት ታሪክ መኖርም በዘለቄታው የሠመረ መንግሥት ለመመሥረት ዋስትና እንደማይሆን ፓኪስታን ከሕንድ ወጥታ ሀገር ሆና በመቀጠሏ ታይቷል። በሕንድና በፓኪስታን መካከል የሚጋሯቸው ማንነት፣ ታሪክና ሥልጣኔ ቢኖሩም የሃይማኖት ልዩነት መስለሞቹ በሂንዱዎች የመዋጥ ሥጋት ፈጠረዋቸው።

¹⁹² Bhikhu Parekh, Unity and Diversity in Multicultural Societies, Geneva, p. 16

የሕንድ መስለሞች የመሠረቱት የሙጋል ሥርወ መንግሥት¹⁹³ በሕንድ ታሪክ ውስጥ ታላቅ ድርሻና ፀሻራ ቢኖረውም ከሕንድ ጋር ለመቀጠል ዋስትና አልሆናቸውም። መስለሞቹ ቅርስና ታሪካቸውን ትተው ወደ ፓኪስታን ሄዱ። ይሄም አንድ ማንነት ከአንዱ ማንነት ሊቀድምና ሊበላለጥ እንደሚችል ያሳያል።

ኢትዮጵያ የረጅም ዘመን የመንግሥትነት ታሪክ ስላላት የመንግሥት ምሥረታዋ የጸና ይሆናል ማለት አይደለም። እንዲሁም የምንጋራው ማንነት ቢበዛ አብሮ ለመኖር ዋስትና ነው ማለት አይቻልም። በዚህ ዕይታ ብዙን ማንነት ለሀገረ መንግሥት ግንባታም ሆነ ለብሔረ መንግሥት ግንባታ ዕንቅፋት ነው ማለትም አይደለም። አንድም ሆነው የተበተኑ እንዳሉ ሁሉ ብዙን ማንነትን ይዘው ታላቅ መንግሥት የገነቡ ሀገራት አሉ። በሀገረ መንግሥትና በብሔረ መንግሥት ግንባታ የደረጁ ሀገራትም ሆኑ የፈረስና የተዳከሙ ሀገራት ውጤቱን ያመጣው የትርክት ዕይታቸው ነው።

በኢትዮጵያ ፖለቲካ ክርእዮተ ዓለም፣ ከፖሊሲም ሆነ ከፕሮግራም በላይ የታሪክና የተረክ ጉዳይ ትልቁን ቦታ ይይዛል። ሀገርን ከድህነት ያወጣሉ ተብለው የተቀረጹ ፕሮግራሞችንና ዕቅዶችን ማንም ወደ ኋላ ዞር ብሎ ሲፈትሽና ሲመረምራቸው አይታይም። ታሪክን በሚመች መልክ እየተረከ በግጭት መነገድና ወደ ሥልጣን መንጠላጠል የግልና የቡድን ኢኮኖሚያዊ ጥቅም ያስከበራል የሚል እምነት በልሂታኑ በመያዙ፣ ነገን አስፈሪ ያደርገዋል። ታሪክን ለፖለቲካ ያስገዛው ዕይታ መነሻው ለየቅል ቢሆንም፣ የፖለቲካ ሥልጣንን የሀብት ምንጭ አድርጎ መመልከት ዋናው መነሻው

¹⁹³ John F. Richards, The Mughal Empire (The New Cambridge History of India), 1996, p. 2

ነው። ዐድዋን የመሰለ የጋራ ታሪክ ቢኖረንም፣ በትርክት መዛባት የተነሣ በእርሱም ላይ አለመግባባቶች ሲነሡ ይደንቃል።

«የእኛ» እና «የእነርሱ» በሚል ታሪክ ተሸብበን፤ «አትድረስብኝ፤ አልደርስብህም»፤ «አትይብኝ፤ አላይብህም»፤ «ያንተ እንደ ታሪክ ይቆጠራል፤ አይቆጠርም» በሚል ትርክት ታሪኮችን ከፍና ዝቅ ማድረግ፣ ብዝሃነትን አለማክበርና ዋልታ ረገጥ ዕሳቤ የትናንት እሥረኞች አድርጎናል። ብዝሃነትን ማክበር የራስን አጥር አጥር የራስን ታሪክና ዝና ማሳደግና ማንቆለጸጸስ አይደለም። ከራስ ተሻግሮ የሌሎችንም ማድነቅና መውደድን ይጨምራል። ብዝሃነትን ማክበር ለሌሎች ባህል ራስን ማጋለጥን ይፈልጋል። ብዝሃነትን ማክበር የሌሎችን ታሪክ፣ ባህልና ቅርስ ማክበርን ይሻል።

በአክሱም ሐውልት ዶርዜው ሲደነቅና አክሱምን የራሱ ሲያደርገው፤ አክሱሙ ደግሞ በዶርዜው ድንጉዛ ጥበብ ሲደነቅና ሲወደው፤ ብሎም እንደራሱ ሲለብሰው ብዝሃነትን ማክበር ይሆናል። ከሰሜን ንፍቀ ክብብ የሚመጡ ጎብኝዎች በአክሱም፣ በላሊበላና በጃጎል የሰው ልጅ ድንቅ ሥራ ተደምመው በሶፍ ዑመር ዋሻ፣ በወንጪ ተፈጥሮ፣ በሐመር ባህልና ጭፈራ እንዲደነቁና እንዲወዱት የሚያደርጋቸው የሰው ልጅ ጸጋና ብዝሃነትን ለመቀበል በመቻላቸው ነው። እነዚህ አስተሳሰቦችና አገናኝ ትርክቶች የሀገሪ መንግሥት ግንባታ ድርና ማግ ናቸው።

ፖሊሲዎቻችን ክልሎችና ዞኖች የሌሎች አካባቢዎችን ታሪክ፣ ባህል፣ ቅርስና ዕሴቶች እንዲያውቁ የሚያስችሉ መሆን አለባቸው። በትእምርቶች፣ በሐውልቶች፣ በቦታ ስያሜዎች፣ ወዘተ. ከራስ አካባቢ ውጭ ላሉ ማኅበረሰቦች ይሁኑን ብለው ትኩረት መስጠት አለባቸው። ብዝሃነት ተሻጋሪነትንም ይፈልጋልና።

ምእራፍ ዐሥራ አራት

ትርክት እና ኅብረ ብሔራዊ አንድነት

እንደ ኢትዮጵያ ያለ ኅብረ ብሔራዊነት ላለው ሀገር ኅብረ ብሔራዊ አንድነትን ለማምጣት ትርክት ወሳኝ ቦታ አለው። ምክንያቱም የማኅበረሰቡ አንድነት ከሃይማኖት፣ ከቋንቋ፣ ከባህል ወይም ከብሔር አንድነት የሚመጣ ሳይሆን ከጋራ ዕሴት፣ ከጋራ ሕልምና ከጋራ ታሪክ የሚመጣ በመሆኑ። ወይም በቀላል ቋንቋ አንድነቱ ፖለቲካዊና ኢኮኖሚያዊ አንድነት በመሆኑ ነው። ይሄንን ኅብረ ብሔራዊ አንድነት ለማምጣት ኅብረ ብሔራዊነትን ከአንድነት ጋር አጣምሮ የያዘ፣ ትናንትን አግባብቶ ለነገ የሚያሻግር ስትራቴጂያዊ ትርክት ይፈልጋል።

ስራቴጂያዊ ትርክት ማለት በተወሰኑ ተዋንያን በተለይም በፖለቲካ ልሂቃን አማካኝነት የሚቀነቀን የተግባብት መንገድ ሊሆን፣ ዓላማውም ለትናንት፣ ለዛሬና ለነገ ወሳኝ የሆነ ትርጉም መስጠት

ነው¹⁹⁴። የአንድ ትርክት ስትራቴጂያዊነቱ የሚታወቀው የረዥም ጊዜ ግብንና የፖሊሲ አጀንዳን መሠረት ባደረገው ዓላማው፣ ወይም የፖሊሲ ዐሻራ ለማሳረፍ በመቻሉ ብቻ አይደለም። ነገር ግን በድንገት ያልተፈጠረ፣ ታስቦበትና ታቅዶ የተቀመረ፣ ከአሁኖቹ ሁኔታዎች በመነሣት እንዲፈጸም የተደረገ በመሆኑ ጭምር ነው።

ስትራቴጂያዊ ትርክት የጋራ የሆነ ነገን የሚያልምና በተወሰኑ ወሳኝ ጉዳዮች ላይ መግባባትን የሚፈጥር ነው። ስትራቴጂያዊ ትርክት ዋና ዓላማው ብዙን ማንነት ባለበት ሀገር እነዚህን ማንነቶች በተወሰኑ ነገሮች ላይ በማግባባት ለነገ የሚሆን የጋራ ማንነት እንዲገነቡ፣ አብሮ የመኖሪያ ምክንያት እንዲኖራቸውና በነገው ጉዟቸው ላይ እንዲግባቡ ማድረግ ነው። ኢትዮጵያ ትርክት ላይኖራት የኖረች ሀገር አይደለችም። ትርክቶቿ ግን የሁላችንም ሆነው ሁላችንንም ወደ ነገ ሊወስዱን አልቻሉም። ስለዚህ ነው ስትራቴጂያዊ ሀገራዊ ትርክት የማዘጋጃና የመግባቢያ ጊዜ ላይ የምንገኘው።

ስትራቴጂያዊ ትርክት ሲቀመር በሚያግባቡ ትናንቶች ላይ የሚመሠረት፣ የተመረጠና የሚያግባቡ ቃላትን የሚጠቀም፣ ማኅበረሰቡ የራሱ አድርጎ ሊገዛው የሚችል፣ ገዥ እንዲሆን በሁሉም አካላት ዘንድ የሚቀነቀን (በተለይም በመንግሥት ሰዎች፣ በልሂቃን፣ በትምህርት ቤት፣ በኪነ ጥበብ፣ በሚዲያ፣ በእምነት ተቋማት፣ ወዘተ.)፣ በቀላሉ በማኅበረሰቡ ዘንድ ሊታወቅ የሚችል፣ ለተገዳዳሪ ትርክቶች መልስ ለመስጠት ሳይሆን ራሱን ገዥ

ለማድረግ የተቀነበበ፣ ግልጽ ዕሴቶችና ግቦች ያሉት ለመሆን ቢችል የተሻለ ነው።

ከቀዝቃዛው ጦርነት በኋላ የቻይና ዋና ስትራቴጂያዊ ትርክት የሆነው የቻይና ተሐድሶ ትርክት(rejuvenation of the Chinese nation) በዚህ መንገድ የተቀመረ ነበር። የቀዝቃዛው ጦርነት ማብቃት፣ በምሥራቅ አውሮፓና በምሥራቅ እስያ የኮሙኒዝም የበላይነት ማክተም፣ የታያሚን ተቃውሞ መከሰት፣ የቻይና መሪዎችንና ልሂቃንን በቻይና ጉዞ ላይ እንዲያስቡበት አድርጓቸዋል። ቻይና ውስጥ አንድ ትልቅ ብሔር እና 55 አናሳ ማኅበረሰቦች ይገኛሉ። በሀብት፣ በዕውቀትና በአመለካከት ልዩነቶች እየለፉ መጡ። ሁሉንም ቻይናዊ በአንድ የኢኮኖሚ ሥርዓት ማስተሣሰር የማይቻል ሆነ። ስለዚህም የቻይና የተሐድሶ ትርክት ተፈጠረ።

የቻይና የተሐድሶ ትርክት የቻይናን የ5000 ዘመን ታሪካዊ ጉዞ፣ ሥልጣኔና ለዓለም ያበረከተችውን አስተዋጽዖ የያዘ፣ በዚህ የ5000 ዓመት ጉዞ ውስጥ ቻይና የሚገባትን ሚና በኢኮኖሚና በፖለቲካ ረገድ እንዳትጫወት ያደረጋትን ገጽታ የገመገመ፣ ዛሬና ነገ ምን ማድረግ እንዳለባት የተለመደ ትርክት ነው። ለአንድ ቻይና የተለያየ የኢኮኖሚ ሥርዓት፣ የሚለውን አሠራር ያመጣው ይሄ ትርክት ነው። ኅብረ ብሔራዊነትን ለመቀበል እንዲቻል ብዙን ማንነትን የሚመለከቱ ሕጎችና አሠራሮች እንዲኖሩ ተደረገ። አምስት ራስ ገዝ አካባቢዎችም ተቋቋሙ። ይሄን የሚከታተል መንግሥታዊ ተቋምም ተመሠረተ።

በዘመናዊ ሀገረ መንግሥትነት የቆመችው ሌላዋ ሀገር ካናዳ ብዙኃነትን ከአንድነት አጣጥማ ለመጓዝ አንዱ ኃይል አድርጋ

¹⁹⁴ Miskimmon, A., O'Loughlin, B. & L. Roselle (2013) *Strategic narratives: communication power and the new world order*, Abington, UK ; New York, NY: Routledge, p. 5

የተጠቀመችው ትርክትን ነው። ካናዳ እንዲያውም “የካናዳ ትርክት ፕሮጀክት” እስከ መቅረጽ ተገብሏል። የጋራ ጠቃሚ ታሪክ አለን፤ በታሪካችን ውስጥ ሁላችንም ልንረዳው የሚገባ የጋራ ሕመምም አለን። የጋራ ነገም አለን፤ እንደማንኛውም ሀገር ታላቅ መሆን እንፈልጋለን የሚሉ መርሆችን የተከተለ ትርክት ነው። ዋና ሐሳቡም ሐንዳችን ለሌላችን መኖር - Mutual accommodation idea ይባላል።

ይሄ ካናዳውያንን ያለፈውን ቁስል ሽረው፤ የነገውን ሕልም ሰንቀው የዛሬውን ችግር እንዲቋቋሙ አድርጓቸዋል። በሦስቱ ዋና ዋና ማኅበረሰቦች (ነባር ሕዝቦች፣ ትውልደ እንግሊዛውያንና ትውልደ ፈረንሳውያን) መካከል፤ በፌዴራልና በክልሎች መካከል፤ በክፍሎችና በፕሮቴስታንቶች መካከል፤ ወደ ካናዳ በመጡ የተለያዩ ሀገሮች ትውልዶች መካከል፤ ያለውን ግንኙነት ሚዛን ጠብቆ ለመኖር የሚያስችለው ሐንዳችን ለሌላችን ስንኖር ነው ብለው ያምናሉ።

በኢትዮጵያ የትርክቶች ዕድገትና ፍላጎት ጤናማነት ይጎላቸዋል። በትርክቶቹ ዙሪያ ያሉን ልዩነቶች ካልረገቡና አንድ የሚያግባባንን ትርክት ካልቀመርን አደጋው ለሁሉም ነው። በዐባቶችና በደርግ ሥርዓት ላይ የነበረንና ያለን ትርክት ወደ ታሪክ ማገደር ካልተመለሰ ዛሬም ነገም መነታረኩ ይቀጥላል። ለምሳሌ የዐባ ምኒልክ የግዛት መስፋፋት ኢትዮጵያን እንደ አዲስ በመልክክ ምድር አተልቋታል ወይም ወደ ቀደመ ሰፊ ግዛቷ መልሷታል። ይህ በየትኛውም የዓለም ክፍል የነበረ የጋራ ታሪክ ነው። በኢትዮጵያ የነበረው ታሪክ ከዚህ አይለይም። ይልቁንስ የግዛት መስፋፋቱ ዐድዋን የሚያክል አንጸባራቂ

ድል አስገኝቷል። ግን ደግሞ ልንክዳቸው የማንችላቸው የታሪክ ጥፋቶችም ነበሩት።

ከዚህ መንታ ገጽታ ባለፈ፤ የዐባ ምኒልክ የግዛት ማስፋፋት የትርክቶች ሰበዝ የሚመዘዝበትና አሁንም ለፖለቲካ ገበያው የሚውልበት አሠራር ሊኖር አይገባም ነበር። ይሄንን ዘመን በተመለከተ ሊኖረን የሚገባውን የጋራ ትርክት ወስደን ሌላውን ለታሪክ ምርምር መተው ነው። ከዚህ ስብራትና ጥንካሬ ውስጥ ብዙ ትምህርት፣ ብዙ ብርታት፣ ብዙ ሐሳብ፣ ብዙ እኛነታችንን የምናገኛቸው ዕድሎች አሉና አጽንዖታችን ለእነርሱ መሆን ይገባዋል።

ወደፊት እንደምናየው ኢትዮጵያ ውስጥ የተለያዩ ግዛቶች ነበሩ። በእነዚህ ግዛቶች ሁሉ የነበሩት ነገሥታት፣ አሚሮች፣ ሠልጣኖች፣ ሞቲዎች፣ አማሞች፣ ወዘተ፣ ናቸው። እነዚህ መሪዎች አያሌ የሥልጣኔ ተግባራት እንደፈጸሙት ሁሉ ግፎችንም ሠርተዋል። ግዛት ሲያስፋፉ ሕዝቦችን በድለዋል፤ ባሮችን ሽጠዋል፤ በኃይል እምነት አስፋፍተዋል፤ ቅርሶች አውድመዋል፤ ማኅበራዊ ሕይወት በትነዋል። ይሄ የሁሉም መሪዎች ጠባይ ነበር። በጓደኛውን ይዘን ክፉውን አየጣልን ካልሄድን የሚተርፍ አይኖርም። ታሪኩ ቢያልፍም፤ እኛ ግን ልናሳልፈው ፈቃደኞች አልሆንንም። ያለፈውን ካላሳለፍን ደግሞ አዲሱን መሥራት አንችልም።

ከዚህ ታሪክ ሥር፤ “የእኛ አባቶች ያቆሟትና የሠሯት ሀገር የኛ ብቻ ነች” በማለት ራሳቸውን ያለፉት አገዛዛች ወራሽ አድርገው ለማቅረብ የሚሞክሩ አሉ። ያለፈው ታሪክ የተለየ ብቸኛ ወራሽ የለውም። የኢትዮጵያ ታሪክ ነው። ደገም ክፉውም የሁላችን ነው። እነዚህ ሰዎች ታሪክ በታሪክነቱ እንዲቀመጥ አይፈልጉም። የዚያ ዘመን የታሪክ ምእራፍ በሚዛናዊነት እንዲታይ የሚፈልጉ አይመስሉም። ያለፈውን ታሪክ ሁሉ “የቅዱሳን ታሪክ” ያደርጉታል።

በሁለቱም ጎራ ሆነው ታሪክ የሚገነቡትና ትርክት የሚበጣጥሱ ሰዎች ዓላማም ሆነ የጠራ ሀገራዊ ግብ የላቸውም። የሚያከራውም ሆነ በጉድለት የሚነሣው ታሪካችን የጋራ የኛው ታሪክ እንዲሆን አይችም። ኢትዮጵያውያንን የሚያግባባን፣ ለከራቴም ለሕመሙም እኩል ዕውቅና መስጠት ነው።

በአጠቃላይ ከታች በየክፍሎቻቸው የተቀመጡት ትርክቶችና ውጤታቸው የፈጠሩትን ተጽዕኖ እንዲሁም በቀጣይ መደመር ለትርክቶች ያገባቸውን ሐሳቦች እንመለከታለን። ሂደትና ውጤቱን ግን ከኛ ብሎ ከተዋቀረው ንድፈ ሐሳባዊ ውቅር ጋር እያገናዘቡ ማንበብ የሐሳብ ግብይቱን ያጠናክራል።

ታሪክን መሠረት አድርገው የሚነገሩ ትርክቶች ዋጋ የሚኖራቸው በቀደመው ዘመን የተከወኑትን ወደኋላ ተገብ ምን ተፈጸመ? ለምን ተፈጸመ? እንዴት ተፈጸመ? የት ተከወነ? መቼ ተከወነ? እና ማን ፈጸማቸው? ወዘተ. የሚለውን በአግባቡ ተገንዝቦ መማር ሲቻል ነው። ትርክቶች ትርጓሜ ማግኘት ያለባቸው በመጀመሪያ በውስጣቸው በያዙትና ባልያዙት የወቅቱ ጉዳዮች፣ ሁለተኛ ታሪኩ /ጉዳዩ/ መቼቱ ሲገለጽ ምን ዓይነት ቃላት ወይም አገላለጽ ተጠቅሟል? ወይም ስሜት ነበረው፣ ሦስተኛ የድርጊት አገላለጹ ከብሔር፣ ከማንነት ማግኘትና ጉዳዩን የተለየ ለማድረግ ዓላማ አለው ወይስ በገለልተኝነት የተደረገ ነው? የሚለው አጽንዖት ሲሰጠው እንደሚገባ ልምዳቸውን ካካፈሉ ምሁራንና ሀገራት መማር ይገባል።

በቀደመው ዘመን ተከወኑ የሚባሉ ክዋኔዎች ሁሉንም የሀገራችን ሕዝቦች መንኳታቸውን ማመን ያስፈልጋል። በተረጋገጠም ሆነ ባልተረጋገጠ ጉዳዮች ላይ ድንጋይ ከመወራወር ወደ ራስ ትክክለኛ እውነታ መመለስ ተገቢ ነው። የኢትዮጵያን ታሪክ እያሟላነው መሄድ እንችላለን። አልተጻፈም ወይም አልተካተተም ማለት የለም ማለት

አይደለም። ሌላውን ለማካተትም የነበረውን መተው አያስፈልገንም። ነገሩን ለታሪክ ባለሞያዎች በነጻነት እንስጥ፤ የዕውቀት ዘርፍ በመሆኑ የውይይትና የክርክር መስክ ይሁን። ኅብረ ብሔራዊ አንድነትን ሊያመጣ በሚችል መልኩ የታሪክ ትምህርትን እንቃኘው።

ማንኛውንም ጉዳይ ወይም ሁኔታ በእልህ ለማረም ወይም ለማስተካከል ከሚወሰድ የበቀል ርምጃ መቆጠብ ሁላችንንም አሸናፊዎች ያደርጋል። ፖለቲከኞች፣ ልሂቃን፣ ቡድኖችና ግለሰቦች በገጠሙት ንትርክ የሚገኝ ውጤት አለመኖሩን ከሌሎችም ከራሳችንም መማር ይኖርብናል። ትርክቶችን በአግባቡ መጠቀም ከቻልን እርስ በእርስ ለማለባለብ፣ አንድ የጋራ ዓላማና ግብ እንዲኖረንና ሌሎችም ከኛ ጋር እንዲቆሙ ልናደርጋቸው እንችላለን።

ሁሉም የኢትዮጵያ ሕዝቦች የራሳቸውና የጋራ ታሪክ አላቸው። የጋራ ታሪካችንን እናጎልብተው። በሌላም በኩል በየትኛውም አካባቢና ሕዝብ የተፈጸመን ታሪክ የሁላችን ታሪክ አድርገን እንቀበለው። በሁሉም ቦታ መኖር፣ በሁሉም ኩነት መሳተፍ የለብንም። የጥንቱ ታሪክ ባንኖርበትም የኛ ነው ብለን ሀገራዊ ወራሽ እንሆናለን። እንደዚሁም ሁሉ በየትኛውም ማዕዘን ለተሠራው ታሪክ ባለቤቶቹ ሁላችንም ነን።

ምንም እንኳን ትግራይ፣ አማራና ኦሮሞ በትልልቅ የትርክት ርዕደ መሬት እየተመቱና የትርክቶቹም ዳፋ ሥር ለዶ ጥፋቶቹን እያበዛ ቢያሳዩንም፣ እንደ እውነቱ ከሆነ የትኛውም የኢትዮጵያ ሕዝብ ከትርክት ጥፋት አላመለጠም።

በመሆኑም ያየናቸውን አይተናል። ከእንግዲህ ያልተገቡ ትርክቶችና አተያዮች የሚቆሙበትን መንገድ መቀየስ ያሻል። ሁሉንም የመራራቅና የመቃቃር አሰላለፎች ለማስቆምና ለመሸገር የጠራ አሻጋሪ ሐሳብ መያዝ ያስፈልጋል።

ምእራፍ ዐሥራ አምስት

አዲስ የወይን ጠጅ በአዲስ አቀማዳ

በድሮ ዘመን የወይን ጠጅ የሚቀመጠው በአቀማዳ ነበር¹⁹⁵። ወይን ጣዕም እንዲኖረው ጊዜ ወስዶ መስክን አለበት። ጊዜ በወሰደ ቁጥር ጣዕሙና ጉልበቱ እየጨመረ ይሄዳል። እናም የተሸከመውን ቆዳ ቀስ በቀስ እየበላ ይጨርሳል። ያንን በማድረጉ ወይን በሚገባ ሳይደርቅ የቋጠረው አቀማዳ ይቀደዳል፤ ወይንም ይፈሳል። ስለሆነም ለአዲስ የወይን ጠጅ አዲስ አቀማዳ ያስፈልግ ነበር። ሁለቱም አብረው ያረጃሉና አይጠፋፉም ነው ነገርየው። አርጌ አቀማዳ ላይ የተቀመጠ አዲስ ወይን ግን ገና በጠዋቱ አቀማዳውን በልቶ ይጨርሰዋል። ባለወይኑ ለአቀማዳው በማሰብ ሳይሆን ለወይኑ በማሰቡ ብቻ ስለ አቀማዳው ምርጫ ይጠነቀቃል። ለዚህ ነው መጽሐፉ “በአረጃ ልብስ አዲስ እራፊ የሚያኖር የለም፤ መጣፊያው

¹⁹⁵ ኢ.ዋሱ 9፣3

ልብሱን ይበጭቀዋልና፤ መቀደዱም የባሰ ይሆናል። በአረጃ አቀማዳ አዲስ የወይን ጠጅ የሚያኖር የለም፤ በደረግ ግን አቀማዳው ይፈነዳል፤ የወይን ጠጅም ይፈሳል፤ አቀማዳውም ይጠፋል፤ ነገር ግን አዲሱን የወይን ጠጅ በአዲስ አቀማዳ ያኖረዋል፤ ሁለቱም ይጠባበቃሉ።” የሚለው¹⁹⁶።

በተመሳሳይ አዲስ ርእዮተ ዓለም ወይም አስተሳሰብ ለማሥረጽ ሲፈለግ አዲስ ትርክት ያስፈልጋል። በአርጌ ትርክት ላይ አዲስ ሃልዮት ሊተክል አይችልም። ርእዮተ ዓለም ማለት ስለ ተለያዩ ተቋማትና ማኅበራዊዎች ሂደት የተቀመረ የዕሴቶችና የእምነቶች ሥርዓት ነው። ይሄም በቡድኖች ዘንድ እንደ እውነታ ተቀባይነት ያገኘ ነው። ርእዮተ ዓለም ለአማኝ ምን እንደሆነችና ምን መሆን እንዳለባት የዓለምን ሥዕል ይሰጠዋል። ይሄንም የሚያከናውነው ውስብስቡን ዓለም ቀላልና ለመረዳት የሚችል አድርጎ በማቅረብ ነው¹⁹⁷።

ርእዮተ ዓለም በጠባዩ «ወጥነት ሊኖረው ይገባል።» ምክንያቱም ርእዮተ ዓለም ግልጽ እና ፍንትው ብለው የቀረቡ ሐሳቦች ሥርዓታዊ መንገድ ነውና¹⁹⁸። ሐሳቦቹ ተጠያቂዊ በሆነ መንገድ ወጥነት ኖሯቸው፤ ምንም እንኳ ተፎካካሪ ርእዮተ ዓለም ቢገጥማቸው ለረዥም ጊዜ ጸንተውና የውስጥ አንድነታቸውን ጠብቀው የሚዘልቁ ናቸው። በዚህ ጠባያቸው የተነሣ ርእዮተ ዓለሞች ትርክቶች ይሆናሉ ወይም ትርክትን ይጠቀማሉ። አዲስ ርእዮተ ዓለምም አዲስ ትርክት

¹⁹⁶ ሉቃስ. 5፣37-38

¹⁹⁷ Sargent, L. Contemporary political ideologies: A comparative analysis. Independence, KY: Cengage Learning(2009). p.2

¹⁹⁸ Raul Lejano and Jennifer Dodge, The Narrative Properties of Ideology and The Implications for Public Deliberation, p.2

ወይም የትርክት መንገድ ይፈጥራል። በርእዮተ ዓለሞች ጠባይ ውስጥ ያየናቸው አላባውያን ማለትም ወጥነት፣ ጸንቶ መዘለቅ እና የውስጥ አንድነት ለትርክትም አስፈላጊዎች ናቸው።

አዲስ ሃይማኖትም ይሁን አዲስ የፖለቲካ ርእዮተ ዓለም ለማስፋፋት አዲስ ትርክት ያስፈልጋል። ለምሳሌ የሰው ልጅ ሁሉ በጥንተ አብሶ ርግማን ሥር ነው የሚለው ትርክት የአዳኝ ወይም የታዳጊ አስፈላጊነትን ያሳያል። ሰው ሁሉ በባህሪው ኃጢአተኛ ነው የሚለው ትርክት ለክርስትና አስተምህሮ መሠረት የሆነ ትርክት ነው። ትርክቶች እውነትም ውሸትም ሊሆኑ ይችላሉ። ዋናው ጉዳይ የትርክትን አስፈላጊነት ለማሳየት እንጂ ትርክቱን ለመገምገም አይደለም።

ነገር ግን በሚገባ ከተቀረጹ እና ከተተረኩ በታሪክ ጥናት አፈ ታሪክ ናቸው የተባሉት እንኳን ጠንካራ ትርክት መሥርተው ለረጅም ዘመናት ሊቆዩ ይችላሉ። ለምሳሌ በሮማ ታሪክ ተከላ እንዳሳደገቻቸው የሚነገርላቸው የሮሙልስና ሬመስ ታሪክ በሀገሪ መንግሥት ግንባታቸው ውስጥ ገዥ ትርክት ሆኖ ዘልቋል። የሮምን የሕግ፣ የፖለቲካ ሥርዓት፣ የእምነት እና የማኅበራ ተቋማት መሠረት የጣለው፣ ከሁለቱ ወንድማማቾች አንዱ የሆነው ሮሙልስ ነው። ይሄ ትርክት አፈ ታሪክንና ታሪክን የቀላቀለ ትርክት ነው።

በሀገራችንም ዘውዳዊው የዘር ሐረግ የነገደ ይሁዳ ዘር ነው፤ ከንጉሥ ዳዊት ይወለዳል የሚለው ትርክት ቢያንስ ለሰባት መቶ ዓመታት ቆይቷል። ዛሬም ብዙ ተቀባይ አለው። ለአንድ ሺ ዓመታት ያህል በአንድም በሌላም መንገድ እየተፈራረቁ ኢትዮጵያን የገዙ ነገሥታት ራሳቸውን ለሎሞናዊ ብለው ይጠሩ ነበር። ነገሥታቱ ትውልዳቸው ሲጠና አማራዎች፣ ተጋራዎች፣ አሮሞዎች፣ አገዎች፣ ሐድያዎች፣

ወዘተ. ሆነው ሳለ ሌላውን ለመከላከልና የቤተ መንግሥቱን ነጋሚዎች ፋክክር ለመቀነስ ነገዳቸውን መቀየር ነበረባቸው። የሀገራችን ደጋማው አካባቢ ክርስትና በተስፋፋበት እና ለሃይማኖቱ እጅግ ታማኝ በነበረበት ወቅት የተቀመረው የክብረ ነገሥት ትርክት ከ700 ዓመታት በላይ ብዙም ተቀናቃኝ ሳያገኘው ቆይቷል። ለምን?

ትርክቱ በቀጥታ ከሃይማኖት ጋር የተያያዘ እና የቤተ ክርስቲያን ድጋፍ ወይም መሪነት የተጨመረበት ስለነበር ከሰባት ክፍለ ዘመናት የበላይ ትርክት ሆኖ ኖሯል።

ትርክቱ በሚገባ ስለተቀመረ፣ ትርክቱ ከታሪክ፣ ከእምነት፣ ከጂኦግራፊ፣ ከፖለቲካዊ ሁኔታዎችና ከኢትዮጵያ ባህል ጋር ተዛምዶ በሚገባ ተቀምጯል። ክብረ ነገሥት ዋናው ሰነዱ ነው። አያሌ መዛግብትም መነሻቸውን ክብረ ነገሥት በማድረግ አስፋፍተውታል።

ትርክትን ለማስተላለፍ በሚችሉ የትምህርት፣ የሃይማኖትና የባህል ተቋማት ስለተደገፈ፣ ትርክትን መሠረት አድርጎ ገዥ ለማድረግ ተቋማት ወሳኝ ናቸው። ትርክቱን በተለያዩ መንገድ ወደ ሕዝብ ለማሥረጽ፣ ተቀናቃኝ ሲገኙ መው ለመከላከልና ምላሽ ለመስጠት ተቋማት ያስፈልጉታል።

ይሄ ትርክት ከነድክመቱም ቢሆን በታሪካችን ውስጥ ቢያንስ ለሁለት ነገሮች አገልግሏል። የመጀመሪያው ለንግሥና የሚፎካከሩትን ቁጥር ለመቀነስና የመንግሥትን መረጋጋት ለማምጣት፤ ሁለተኛው ደግሞ ለሚነግሡው ሰው ቅቡልነት ለመፍጠር ናቸው። ጉዳዩን ይበልጥ ለማብራራት “ለመሪነት የተፈጠሩ ጥቂት የዘር ሐረጎች አሉ” የሚል ትርክት የአንድ ቤተሰብ የዘር ሐረግን ንግሥና አስፈላጊነት የግድ ይላል። ስለዚህ ንጉሣዊ ሥርዓትን ለማስቀረት እና በሌላ ዓይነት ሥርዓት ለመተካት ብሎም ማንም ብቃት ያለው መምራት ይችላል።

የሚለውን አስተሳሰብ ለማሥረጽ በመጀመሪያ የሰው ዘር እኩል ነው የሚል ትርክት መቅደም ይኖርበታል።

ይህ ትርክት ብዙ የሚተሻባቸው ጎኖች ነበሩት። ኢትዮጵያውያን ለተወሰኑ ቡድኖች ሰጥ ለጥ አድርጎ ለመግዛት የተፈጠረ ትርክት መሆኑ፤ በብዝሃ ማንነት ለተፈጠረችው ኢትዮጵያና ኢትዮጵያውያን ቦታ የማይሰጥ በመሆኑ፤ በአንድ ሃይማኖታዊ አስተሳሰብ፤ አተረጓጎም ቅርጽ ብቻ የሚመራ መሆኑ፤ ትርክቱ ለኢትዮጵያዊነት ክብር ነጥሎ ለውጭ ዜግነት የበለጠ ዋጋ የሚሰጥ መሆኑ፤ የሚጠቀሱ ናቸው።

ይህ አስተሳሰብ “ኢትዮጵያውያን ሊቃውንት የራሳቸውን ጳጳስ ሊሾሙ አይገባም” ከሚለው ግብጻዊ አመለካከት ጋር የሚመሳሰልና ቀድሞም ለራሱ ክብር የነሣ አስተሳሰብ ነበር። ይህ ትርክት ምንም እንኳን በ1966ቱ አብዮት ያከተመ ቢሆንም ጠባሳው ብቻ ሳይሆን ባልተለመደ ሁኔታ አስተሳሰቡ ዛሬም ተገዳዳሪ አስተሳሰብ ለመሆን በድፍረት እየተገነዳገደ ይገኛል።

ትርክት ዘመናዊ ሀገራትን ለመገንባት አስፈላጊ ብቻ ሳይሆን የግድም ነው። ሁለት ፓክስታናውያን ምሁራን ባጠነት ጥናት ላይ ሐሳብ ያለው ትርክት ለሕዝቡ አሁኖ ፍላጎት ምላሽ የማይሰጥና በብዙ ምክንያቶች ጊዜ ያለፈበት በመሆኑ ፓክስታን አዲስ ትርክት ያስፈልጋታል። ይሄም ትርክት ማንነትን ለመገንባት፤ ለፖለቲካዊ ብስለት፤ ለትምህርት ዕድገት፤ ለጠንካራ ጸጥታና ደኅንነት፤ ለኢኮኖሚያዊ ብልጽግና፤ ለመልካም አስተዳደር፤ ሃይማኖታዊነትን እንደገና ለመቃኘት፤ ለፈጠራዊ ክሊሎቶች፤ ለሚዲያ ብስለት፤ ለብሔራዊ መንግሥት እንድንት አስፈላጊ ነው። እርሱም ለጠንካራና ለአቻዮ ማኅበረሰብና ሀገረ መንግሥት የሚያበቃ አዲስ ማኅበራዊ መዋቅር የሚገነባ ነው። እንዲህ ያለውን አዲስ ትርክት መገንባት በፓክስታን

ብሔራዊ መረጋጋትን ለማስፈን በ21ኛው መካከ እጅግ አስፈላጊ ስትራቴጂ ነው ይላሉ¹⁹⁹።

የትርክትን አስፈላጊነት የተገነዘቡ ቅኝ ገዢ ነጮች ጥቁር አፍሪካውያንን ለመግዛት ብሎም እንደ ዕቃ ለመሸጥና ለመለወጥ የተወሰነበ እና የተጠና ትርክት መፍጠር ነበረባቸው። ለዚህም የታሪክና የሥልጣኔ ብያኔ እና የፈጣሪ መልክ የተሰኙትን እንመልከት።

በአውሮፓ የሕዳሴ ዘመን²⁰⁰ እና በ18ኛው መካከ የተነሡ ምሁራን²⁰¹፤ በአጠቃላይ በአብርሃት ዘመን የመጡ አሳቢዎች፤ የሰው ልጅን በአጠቃላይ ቢቀበሉም የአውሮፓን ሥልጣኔና ባህል ግን እንደ ላቀ ሥልጣኔና ባህል ይቆጥሩ ነበር²⁰²። የሰው ልጆችን የሰለጠኑና ያልሰለጠኑ፤ ሥልጣኖችና አረመኔዎች የሚለው ክፍፍል በታላላቅ ፈላጎቶችና ምሁራን ሳይቀር ይቀነቀን ነበር። ያልሰለጠኑት ከሰለጠኑት፤ አረመኔዎች ከሥልጣኖቹ ያነሰ መብት እንዳላቸው ይነገር ነበር። በ18ኛው መካከ አንትሮፖሎጂስት በጆርጅ ቡፎንና ዮሐንስ ብለ-መንባሕ²⁰³ የመጣው አዲስ ሐሳብ ደግሞ የሰውን ዘር በደረጃ ማስቀመጥ ጀመረ። እንደ አርተር ዲ. ጎቢናው አገላለጥ አርያናውያን የዓለም ወሳኝ ዘሮች ናቸው። በኋላ ዘመን ማኅበራዊውን ዳርዊናዊነት ያመጣውም ይሄ ነበር²⁰⁴። በማኅበራዊው የዳርዊናዊ ሐሳብ መሠረት

¹⁹⁹ Qamar A. Cheema and Taimur S., 21st Century and Pakistan's New Narrative for National Stability. p.133

²⁰⁰ Vitoria, Suarez, Gentili, Grotius, Pufendorf, Wolff and Vattel, Las Casas and Montaigne

²⁰¹ Montesquieu, Diderot, Rousseau, Smith, Kant
²⁰² A. Pagden, The Enlightenment and Why It Still Matters (New York: Random House, 2013), p. 149-292

²⁰³ Georges Buffon and Johann Blumenbach
²⁰⁴ M. Hawkins, Social Darwinism in European and American Thought (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 36, 138-45, 184-215.

አፍሪካውያን፣ እስያውያንና የአሜሪካ ነባር ሕዝቦች ዝቅተኛ የሰው ዘርፍ ናቸው። ነጮች ደግሞ በእእምሮ፣ በባህልና በሌሎች መስኮች የበላይ ናቸው²⁰⁵።

እንደ ሄግል ባሉ የአውሮፓ ፈላስፎች ዕይታ ታሪክ በሠለጠኑ ሕዝቦች የሚጻፍ ነው²⁰⁶። ታሪክ ለመባልም የግድ መጻፍ አለበት። ታሪክ በእስያ ቢጀመርም የተጠናቀቀው ግን በአውሮፓ ነው። አፍሪካ የዓለም የታሪክ ሂደት አካል አይደለችም። ምንም የሚታወቅ እንቅስቃሴም ሆነ ዕድገት የላትም። ካለም በሰሜኑ ክፍል ነው። ያም ቢሆን የእስያና የአውሮፓ ታሪክ አካል ነው። ቅርጣግና²⁰⁷ እጅግ ተሻጋሪ የሆነ ሥልጣኔ ነበራት። ነገር ግን የእስያ አካል የሆነችው የፊንቄ ቅኝ ናት። ግብጽ ከምሥራቅ እስከ ምዕራብ ባለው ጉዞ ውስጥ የሰው ልቡና ጎዳና ነበረች ማለት ይቻላል። ነገር ግን ያም ቢሆን የአፍሪካ መንፈስ ውጤት አይደለም። ስለ አፍሪካ በሚገባ የምናውቀው ነገር ቢኖር ታሪካዊ አለመሆኗን፣ ያልባሰ መንፈስ እንዳላት፣ አሁንም ቢሆን ጥሬ በሆነው ተፈጥሮ ውስጥ ያለች፣ የዓለም ታሪክ ውጣኔ ላይ እንዳላች ነው²⁰⁸። ሄግል እንደሚለው የአፍሪካ ታሪክ ልቡና አልባ፣ ያልተቀናጀ፣ የአረመኔዎች ተግባር ነው።

²⁰⁵ L. L. Snyder, *The Idea of Racism* (Princeton: D. Van Nostrand, 1962), 7-75; B. McGrane, *Beyond Anthropology: Society and the Other* (New York: Columbia University Press, 1989); M. Banton, *Racial Theories* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998, 2nd edition), 17-80; T. Todorov, *On Human Diversity: Nationalism, Racism, and Exoticism in French Thought* (Cambridge: Harvard University Press, 1993) [1989]; Vincent, 'Race and International Relations', 659-62.

²⁰⁶ ይሄም ቢሆን ትክክለኛ መግት አይደለም። አፍሪካውያን በግብጽ፣ በኑቢያና በኢትዮጵያ የራሳቸው ጽሕፈት ነበራቸው። ታሪካቸውን ከድንጋይ እስከ ፓፒረስና ብራና ጽፈዋል።
²⁰⁷ Carthage ከክርስቶስ ልደት በፊት በ9ኛው መቶ ዓመት በፊቱ ያለው የአማካኝነት፣ በዛሬው ተኒዚያ የባሕር ጠረፍ የተቆረቆረ የሥልጣኔ ከተማ ነበረች።
²⁰⁸ G. W. F. Hegel, *The Philosophy of History* (New York: Dover Publications, 1956), p. 92

አፍሪካ በዚህ የታሪክ ምዕራፍ ላይ ያለች አህጉር በመሆኗ አፍሪካ አልሠለጠነችም። ስለዚህም የሚያሠለጥናት አካል ያስፈልጋታል። የሠለጠነ አካል ያልሠለጠነውን አካል የማሠልጠን የሞራል ግዴታ አለበት ተባለ። ያልሠለጠነውን ዓለም የማሠልጠን ተልዕኮ ከ17ኛው እስከ 19ኛው መቶ ዓመት አውሮፓውያን ቅኝ ግዛትን ምክንያታዊ፣ ፍልስፍናዊና ሞራላዊ ለማድረግ የተጠቀሙበት ትርክት ነው። ይሄ አመለካከት ነው አያሌ የአፍሪካ፣ የእስያና የላቲን አሜሪካ ሀገሮችን ለቅኝ ግዛት የዳረጋቸው። አውሮፓውያንም እነዚህን ሀገሮች ሲወርሩ፣ በቅኝ ሊገዙና በባርነት ሲሸጡ እንደ መከራከሪያ የተጠቀሙት ይሄን ሐሳብ ነበር²⁰⁹።

ያልተጻፈ ታሪክን እንደ ኋላ ቀርነትና እንደ ተራ ነገር የሚታይበት ዘመን የተለያዩ ሊቃውንት ባደረጉት ተጋድሎ እየታረመ መጥቷል። በዚህ የተነሣ በአሁኑ ዘመን አያሌ የታሪክ ሊቃውንት የቃል ታሪኮችን በመፈተሽ ያለፈውን የሰው ልጅ ታሪክ ማጥናት እንደሚገባ እየተስማሙ ናቸው²¹⁰።

ነጮች ከፈጠሯቸው ትርክቶች ሁለተኛው ምሳሌ ስለ ፈጣሪ የፈጠሩት ትርክት ነው። ፈጣሪና መላእክት ነጮች ሲሆኑ ሰይጣንና ተከታዮቹ ጥቁሮች ናቸው። ስለሆነም እኛ የእግዚአብሔር አምላክ የሆንን ነጮች ካልገዛናችሁ ጨለማ ውስጥ ትኖራላችሁ አሉ። ሳይንቲስቶቻቸው

²⁰⁹ Gong, the Standard of 'Civilization' in International Society; Delanty, *Inventing Europe*, 95.

²¹⁰ Jan Vansina, *Oral Tradition as History* (Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1985); Robert H. Lowie, *Oral Tradition and History*, *The Journal of American Folklore*, Vol. 30, No. 116 (Apr.-Jun., 1917), pp. 161-167; Oral Tradition as Source of Construction of History of Pre Literate Societies K. Vijaya Kumari Assistant Professor, *Asian Review of Social Sciences* ISSN: 2249-6319 Vol.7 No.3, 2018, pp. 140-142; Ruth Finnegan, *A Note on Oral Tradition and Historical Evidence History and Theory*, Vol. 9, No. 2 (1970), pp. 195-201.

ይሄንን ሐሳብ በሳይንሳዊ መንገድ ለመደገፍ የጥቁር ዘር የሰው ዘር አይደለም፤ የጥቁሮች IQ ልክ እንደ አህያ እና ፈረስ ነው የሚል የፈጠራ ጥናት ማቅረብ ነበረባቸው። ጥቁርነትን ፍጹም ካለመሠልጠንና ከኋላ ቀርነት (barbarism and savagery) ጋር አዛምደው የጥናት ማሳደር እስከመከተብ ደርሰዋል።

የሃይማኖት ሰባክያንም ጥቁሮች በነጮች አስተምህሮና አገዛዝ ሥር ሲሆኑ ብቻ ነጻ እንደሚወጡ እና እንደሚድኑ መስበክ ነበረባቸው። አንድ ሊቅ እንዳለው ለቅኝ ግዛት ሲባል ቅርስቶስ ነጭ አውሮፓዊ እንዲሆን ተገደደ፤ ምንም እንኳን እንደዚያ ባይሆንም ቅሉ²¹¹።

የኬንያው የነጻነት ታጋይና መሪ ጆሞ ኬንያታ እንዳሉት “ሚሲዮናውያን በመጡ ጊዜ አፍሪካውያን መሬት፣ ሚሲዮናውያን ደግሞ መጽሐፍ ቅዱስ ነበራቸው። እኛን ዓይናችንን ጨፍነን እንዴት መጸለይ እንዳለብን አስተማሩን። ጸሎታችንን ጨርሰን ዐይናችንን ስንከፍት እነርሱ መሬት ሲኖራቸው እኛ ደግሞ መጽሐፍ ቅዱስ ብቻ ይዘን ቀረን” ብለው ነበር²¹²። ሥነ ጥበብንም ቢሆን ለዚህ ትርክታቸው ግብዓት አድርገው መጠቀማቸው ሊታወስ ይገባል። ፈጣሪን በነጭ ሥዕል በመወከል፣ ጥቁርነትን ደግሞ በሰይጣን በመመስል እጅግ አምታች ትርክት ለዘመናት አሥርጸዋል። የዚህ ቁልፍ ዓላማ ቅኝ ግዛትን ሕጋዊ፣ ኅሊናዊ እና ሃይማኖታዊ ለማድረግ የተነጠፈ የትርክት መሠረት ነበር። ይህ ትርክት ከትርክቶች ሁሉ የከፋ እና የሰውን ዘር ያዋረደ ትርክት ሲሆን፣ ትርክቱ በወገድም የትርክቱ አሉታዊ ተጽዕኖ ግን ውድመት አያስከተለ ይገኛል።

የተቃርኖ ትርክት ትውልዶች

«ከሕወሐት እስከ ጃውሳ»

²¹¹Tatang Iskarna, the Relation between Christianity and Colonialism, (Journal of Language and Literature, pISSN 1410-5691; eISSN 2580-5878) p.186
²¹²Veronika Bernard, Serhan Oksay, Images of the poor: The conference proceedings, 2013, p. 150, Paul Stenning, Rage Against The Machine-Stage Fighters, John Blake publishers, 2008, p. 30

የኢትዮጵያ ፖለቲካ ዘመናዊ ታሪክ የሚባለው የፖለቲካ ፓርቲዎች፤ የፖለቲካ አንቅስቃሴዎችና የፖለቲካ አማራጮች መቅረብ የጀመሩበት ዘመን ነው። የዚህም ጀመራው በ1960ዎቹ መግቢያ በተማሪዎች ንቅናቄ አማካኝነት ነው።

የፖለቲካ ዘመናዊ ታሪካችን በሀገራችን ላይ ያሳደረው ተጽዕኖ ዛሬም የሚታይ ነው። በዕሳቤ፣ በፖለቲካ ባህል፣ በፖለቲካ አደረጃጀት፣ በፖለቲካ መዛግብተ ቃላት፣ በፖለቲካ ሰብአናና በፖለቲካ ግንኙነት ላይ ከፍተኛ ዕሻራውን አሳርፏል። በዚህ የፖለቲካ ታሪካችን ላይ ያደረውን ተጽዕኖ ማምጣት ብቻ ሳይሆን ዛሬ ያለውን የፖለቲካ ትርክታችንን እየወሰነ ያሉትን ሦስት አካላት በዚህ በመጽሐፍ ሁለት አንገመግማለን። ሕወሐትን፣ አነግንና ጃውሳውን።

ሕወሐትና አነግ የተማሪዎች ንቅናቄ የወለዳቸው ናቸው። ሁለቱ የተመረጡት በምክንያት ነው። ሕወሐት የተማሪዎች ንቅናቄ ውጤት ሆኖ፣ የትጥቅ ትግል አካላዊ፣ መንግሥት ለመሆን በቅቶ፣ ተመልሶ ወደ ትጥቅ ትግል የገባ ድርጅት ነው። አነግ የተማሪዎች ንቅናቄ ውጤት ቢሆንም

የተነሣበትን ዓላማ ማሳካት ያልቻለ፤ አሁንም የሚያነክስ ድርጅት ነው። ሁለቱንም አንድ የሚያደርጋቸው ከትናንት ትርክት ጋር መታረቅ ያልቻሉ፤ ትናንትን ከዛሬ እና ከነገ ጋር ማሰናኘት ያልቻሉ፤ ከተግባር ይልቅ ሕልማቸውን የሚያምኑ ድርጅቶች ናቸው።

ጃውሳው ከሁለቱም በአፈጣጠርም በአካሄድም ይለያል። ጃውሳው መርሕ የሌለው፤ የከረመና ጊዜው ያለፈበትን ሐሳብ አንጦቶ ለመታገል የሚሞክር ነው። የ18ኛው መክብ አስተሳሰብን በ22ኛው መክብ ለማራመድ ይሞክራል። የጃውሳው ሁኔታ የፖለቲካችንን የድክመት ጥግ ያሳያል።

የዚህ መጽሐፍ ዋናው ዓላማም እነዚህ አካላት ማን ናቸው? ምን አመጡ? ለምን እንዲህ ሆኑ? ያስከተሉትን ዕዳ ለማቃለልና ለማጥፋትስ ምን ይደረግ? የሚለውን መመርመር ነው።

በየመካከሉና በመጨረሻ ደግሞ ከመደመር ትርክት አንጻር መፍትሔ እናቀርባለን።

ክፍል ሁለት
ነገረ ሕወሐት

መጀመሪያ አካባቢ ከፊውዳሊዝም፣
ከኢምፔሪያሊዝምና ከቢሮክራሲያዊ
ካፒታሊዝም ነጻ መውጣት የሚል
ፕሮግራም ቀረጸ። ትግራይ የመደብ
ጭቆና እና የአማራ ጭቆና አሰባት
ብሎ ደመደመ። በኋላ ደግሞ
በ1968 ማኒፌስቶው የትግራይ
ትግርኝ ሪፐብሊክ መመሥረትን
ዓላማው አድርጎ ነበር።

የትግራይ ሕዝብ ብሔራዊ ትግል
ፀረ የአማራ ብሔራዊ ጭቆና፣ ፀረ
ኢምፔሪያሊዝም እንዲሁም ፀረ
ንኡስ ከበርቱያዊ ጦጋኝ ለውጥ
ነው። ስለዚህ የአብዮታዊው ትግል

ዓላማ ከባላባታዊ ሥርዓትና
ከኢምፔሪያሊዝም ነፃ የሆነ
የትግራይ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ
ማቋቋም ይሆናል። ብትግራይ ፀረ
አማራ ጭቆናና ፀረ አማራ ተጽዕኖ
የተደረጉ አያሌ ዐመጾች ነበሩ
ይላል።

ምክራፍ ዐሥራ ስድስት

ሕወሐት ከታሪክ ወዲህና
ከትርክት ወዲያ

የ1960ዎቹ የተማሪዎች ንቅናቄ ከፈጠራቸው የፖለቲካ ተቋማት
አንዱ ሕወሐት ነው። ሕወሐት እንዲፈጠር ያደረጉ የተለያዩ
ምክንያቶች ነበሩ። እነዚህን ምክንያቶች ውጫዊ፣ ወቅታዊና ውስጣዊ
ብለን በሦስት መልክ ብንመለከታቸው ነገሩን ግልጽ ያደርጉልናል።

ውጫዊ፡- ውጫዊ ምክንያት የምንለው ከኢትዮጵያ ውጭ በነበሩ
አካላት የተደረገውን ነው። ከኢትዮጵያ ውጭ የነበሩ አካላት በጦርነት
ብቻ ሳይሆን የተለያዩ የተቃውሞ እንቅስቃሴዎችን በማደራጀት
ጭምር ኢትዮጵያን ለማዳከም ሠርተዋል። አስገራሚው ነገር ይሄ
አካላቸው ዛሬም አልተቀየረም።

ጥንት ጀምሮ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ጠላቶች የሆኑት ግብጽና ኢትዮጵያን ለማዳከም ከተከተሉት ስልት አንዱ የታላቋ ሶማሊያ የሮጀክት ነው። ይሄን ስልማቸውን እውን ለማድረግ ግብጽ የሶማሊያ ወጣቶች ሊግ አቋቋመ። ይሄን ሊግ በመጠቀም በ1955 ዓ.ም በአጋዴን በኩል ጦርነት እንዲከፈት አደረጉ። ነገር ግን ሳይላካላቸው ቀረ። ሆኖም ግብጾች ዐርፈው አልተቀመጡም። የምሥራቅ ኢትዮጵያ መከራቸው ሲከሸፍባቸው በሰሜኑ በኩል ሌሎች የመገንጠል ስልም ያላቸውን እንቅስቃሴዎች ወደ መርዳትና ወደ መደገፍ ተሸጋግረዋል። በዚህም እንደ ጅብሐ እና ሻዕቢያ ዓይነት ድርጅቶችን ሲያስታጥቁ እነዚህ ድርጅቶች ደግሞ ለሕወሐት መመሥረት ቡራኬ ሰጪዎች ለመሆን በቅተዋል።

ውስጣዊ፡- የትግራይ ልሂቃን የሰሜኑን ኢትዮጵያ መሠረት አድርጎ ከጥንት ጀምሮ የነበረው መንግሥት የሥልጣን ተቀናቃኝ ሆነው ኖረዋል። የአክሱም መንግሥት በኋላ “ትግራይ” የተባለውን አካባቢ ዋና መሠረቱ አድርጎ የተመሠረተ ነው። የአክሱም መንግሥት ተዳክሞ ወደ ሮሐ ሲዛወር በመረብና በተከዘ መካከል ያለው አካባቢ ደስተኛ አልሆነም። አካባቢው በተደጋጋሚ በፖለቲካና በማኅበራዊ ቀውስ ተመታ። እየቆየ የሰሜኑ መንግሥት ማዕከል ይበልጥ ወደ ደቡብ ሲላብ የፖለቲካ ልሂቃኑም አንዴ ከመንግሥት ጋር ሲቆሙ ሌላ ጊዜ ሲጋጩ ኖረዋል።

ሕወሐት የአክሱምን ሥልጣን የትግራይ ሥልጣን ያደርገዋል። ከ10-13ኛው መቶ ድረስ ያለውን ዘመንም “የትግራይ የነጻ

መንግሥትነት ዘመን” ያደርገዋል። የዐቤ ዮሐንስን ዘመን የትግራይ ልሂቃን ትግል ውጤት አድርጎ ይቆጥረዋል²¹³።

የትግራይ ልሂቃን በተለይም በዐቤ ዮሐንስ አማካኝነት የማዕከላዊውን መንግሥት በትረ ሥልጣን ለመያዝ ተስፋ ነበራቸው። ከዐቤ ዮሐንስ በኋላ ግን ሥልጣኑ ወደ ሸዋ መጣ። ይሄም የፈጠረው ቁጭት ነበር። ከዚያም በኋላ የተከሠተው ተደጋጋሚ ድርቅ ያስከተለው የኢኮኖሚ ችግር የተበዳይነት ስሜቱን በትግራይ ልሂቃን ዘንድ አንሮታል²¹⁴።

ይሄ ቁጭትና የበደል ስሜት ከሌሎች ነገሮች ጋር ተዳምሮ በ1935 ቀዳማዊ ወያኔ የሚባለውን ዐመጽ ወለደ። በቀዳማዊ ዐቤ ኃይለ ሥላሴ ንጉሣዊ አገዛዝ ላይ፣ ከ1935-1936 ዓ.ም የትግራይ ገበሬዎች ዐምጸው ነበር። ይህ የገበሬዎች እንቅስቃሴ ለሕወሐት መመሥረት በምክንያትነት ይነሣል። ነገር ግን ቀዳማዊ ወያኔ ሹመታችንን ተነጠቅን፣ ጥቅማችንን አጣን፣ ተገፋን፣ ወዘተ. ብለው በጣልያን ወረራ ወቅት በርካታ የጦር መሣሪያ ለመታጠቅ በቻሉ የዋጅራትና የራያ አዘቦ ነዋሪዎች²¹⁵ እና በተወሰኑ የትግራይ አውራጃዎች የተካሄደ እንቅስቃሴ ነበር። በዚህም የዐቤ ኃይለ ሥላሴን አገዛዝ በመቃወም በግንቦት 1935 ዓ.ም በማዕከላዊ መንግሥት ላይ በማመጽ እንደተነሣ የታሪክ ድርሳናት ይነግሩናል።

ስለዚህ የቀዳማዊ ወያኔ ዐመጽ ከሕወሐት ትግል ጋር በሁለት ምክንያቶች ግንኙነት እንደሌላቸው የሚናገሩ አሉ። አንደኛ

²¹³ People's democratic programme of the Tigray People's Liberation Front (TPLF) Adopted by second Organizational Congress of the TPLF, May 1983, article 1.

²¹⁴ ባሕሩ ዘውዴ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 1847-1983፣ ገጽ 271

²¹⁵ በደቡብ ትግራይ ባላባቶችና መኪንንት ተጠንስሶ ገበሬውን በመቀስቀስና በማሳመን የተካሄደ

ቀዳሚውን ዐመጽ በማክሸፉ ሂደት ውስጥ የመካከለኛና የምዕራባውያን ትግራይ ባለባቶች ከፍተኛ ሚና ስለተጫወቱ ዐመጹ መላውን የትግራይን ሕዝብ ብሶት የሚያጠቃልል አልነበረም። ሁለተኛ፡ የቀዳሚያ ወያኔ ጥያቄ የግብር ይቀነሰልን ዐመጻ እንጂ የብሔር ጭቆና ደርሶብናል የሚል የርእዮተ ዓለም ፍልሚያ የተካሄደበት አይደለም። ቢሆንም ግን ማዕከላዊውን መንግሥትና የትግራይን የተወሰነ ማኅበረሰብ አኳርፎ አልፏል።

ከማዕከላዊው መንግሥት ጋር የተፈጠረው ኩርፊያ እየጨመረ ከመምጣቱ ጋር የ1960ዎቹ የተማሪዎች ንቅናቄ ተከሠተ²¹⁶። ይህም የትግራይ ተማሪዎች ለነባሩ ቁርሾ አዲስ ፖለቲካዊ ትርጉም እንዲሰጡት አደረጋቸው።

ወቅታዊ፡- በ1960ዎቹ የተጀመረው የተማሪዎች ንቅናቄ የተለያዩ ግራ ዘመም የፖለቲካ ድርጅቶችን ፈጥሯል። በ1962 በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ “የትግራይ ተማሪዎች ማኅበር” የሚባል ተቋቋመ። ዋና ጉዳዩም የትግራይን ጉዳይ በማርክሲስት ሌኒኒስት መንገድ መመልከት ነው። ከሕወሐት በፊት ግንኙነት (ግንባር ገደሊ ሐርነት ትግራይ) የተባለ ድርጅት በትግራይ ተመሥርቶ ነበር። ድርጅቱ ከሻዕቢያ በኋላ በሰሜን ኢትዮጵያ የተቋቋመ የትጥቅ ትግል ድርጅት መሆኑ ይነገራል። የድርጅቱን ብዙ ሐሳቦች በኋላ ሕወሐት ወርሷቸዋል። ግንኙነት የሚከተሉት ሐሳቦች እንደነበሩት አንዳንድ መዛግብቱ ያሳያሉ፡-

²¹⁶ የሕወሐት ቀደምት ሰነዶች ይሄንን ኩርፊያ ይጋግመው ነው የሚያነሱት (Some stands of the Marxist - Leninist core in the Tigray People's Liberation front, TPLF, 1984) ዐፄ ዮሐንስ በሌላው የሀገሪቱ ክፍል ላይ የነበራቸውን አገዛዝ በዝምታ ያልፉትና ጭቆናውን ከምኒልክ ዘመን ይጀምራታል(ዝኒ ከማሁ፡ገጽ 4፤ የሕወሐት ማኒፌስቶ፡ 1968፡ ገጽ 1)።

የታሪክ ግምገማው በትግራይ የመቶ ዓመታት ታሪክ ላይ የሚመሠረት ነው።

የታሪክ ክፍሉን በሦስት ምዕራፍ ይከፍለዋል። የሥልጣን ዘመን፣ የመወላወል ዘመንና የውድቀት ዘመን በማለት። የሥልጣን ዘመን የሚለው የዐፄ ዮሐንስን ዘመን ሲሆን፣ የመወላወል ዘመን የሚለው ደግሞ ከዐፄ ዮሐንስ ዘመን በኋላ የነበረውን የነገሱ መንገሻ ዘመን ነው። ከዐፄ ምኒልክ ዘመን በኋላ ያለውን ደግሞ የውድቀት ዘመን ይለዋል።

እንደ ሕወሐት ትርክት ከሆነ ትግራይ የሚባለው አካባቢ ኤርትራንም ይጨምራል፤ የሁለቱ አካላት የጋራ መጠሪያም ትግራይ ትግርኝ ይባላል፤ ከዐፄ ምኒልክ ዘመን በፊት የትግራይ ትግርኝ ግዛት ራሱን የቻለ ነጻ ግዛት ነበር ይላል።

ሰሜናዊው የትግራይ ትግርኝ ክፍል የሆነው ኤርትራ በጣልያኖች ቅኝ ግዛት ሥር ሲወድቅ፣ ደቡቡ ክፍሉ የትግራይ ትግርኝ ክፍል ደግሞ በዐፄ ምኒልክ ቅኝ ግዛት ሥር ወደቀ ይላል። በዚህም የትግራይ ጥያቄ የቅኝ ግዛት ጥያቄ ነው ብሎ ይተነትናል²¹⁷።

ከዚህም በተጨማሪ ጠርናፊት ኮሚቴ፣ ኢሕአፓና ሌሎችም በትግራይ ይንቀሳቀሱ ነበር። በኋላ ከሕወሐት ጋር እየተዋጉ ሁሉንም ከትግራይ መሬት አጥፍቷቸዋል።

²¹⁷ ገብሩ አሥራት፣ ሉዓላዊነትና ዴሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ 2007፣ ገጽ 36-37፤ በዚህ ትርክት ላይ አንድ አስቂኝ ነገር አለ። በዓለም ታሪክ በቅኝ ግዛት የገዛውን ሀገር መልሶ አስተዳድሮ ገዢ ፓርቲ የሆነ የለም። ከሕወሐት በቀር። ሕወሐት ግን ቅኝ የገዛቸው ኢትዮጵያን መልሶ አስተዳድሯል።

ከሕወሐት ውጭ፤ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ይማሩ በነበሩ ተማሪዎችና በሌሎች ምሁራን፤ ፒያሳ ላይ መስከረም 4 ቀን 1967 ዓም የትጥቅ ትግል ለማድረግ የወሰነ ሌላ የትግራይ ድርጅት እንደተመሠረተ ይነገራል²¹⁸። በዚህ ስብሰባ የተገኙ የትግራይ ሰዎች በሦስት ነገሮች ላይ ተስማሙ።

1. የሁሉም ብሔረሰቦች መብት የሚከበርባት ዴሞክራሲያዊት ኢትዮጵያን መገንባት፤
2. የገጠር የትጥቅ ትግል መጀመርና ወደ ከተማ መምጣት፤
3. የትጥቅ ትግል እስከሚጀመር ድረስ ንቅናቄው በከተማ መሠረት ባደረገ ድርጅት(ማኅበር ገሥገሥቲ ብሔረ ትግራይ፤ ጎሳ ላይ ደግሞ “ተጋድሎ ሐርነት ሕዝቢ ትግራይ/ተሐሕት”) እንዲመራ²¹⁹።

በአዲስ አበባ የተመሠረተው የማግበት ስብስብ በኢትዮጵያዊነት ማሕቀፍ ለመታገል ሐሳብ ነበረው። በጎሳ ግን ስታሊን ለብሔሮች ያስቀመጠውን መሥራርት ሕወሐት ለትግራይ በመስጠቱ ትግራይ ብሔር ናት፤ ስለዚህ የራሷን ዕድል በራሷ የመወሰን መብት አላት። በሚል ተረጎመው²²⁰። የማግበት አመራር አባላት ሦስት ዐበይት የሥራ ክፍፍል አደረጉ፤ አንደኛው ቡድን ከሻዕቢያና ከጅብሐ²²¹ ጋር ግንኙነት መመሥረት፤ ሁለተኛው ቡድን ሕዝብን የማደራጀት ሥራ መሥራት፤ ሦስተኛው ደግሞ የትጥቅ ትግል የሚጀመርበትን ቦታ

²¹⁸ ገብሩ አሠራት፤ ሉዓላዊነትና ዴሞክራሲ በኢትዮጵያ፤ 2007፤ ገጽ 33

²¹⁹ Aregawi Berhe, A political history of the Tigray People's Liberation Front(1975-1991)Tsehai pub.,2009, p.41

²²⁰ Aregawi Berhe, A political history of the Tigray People's Liberation Front, p.7

²²¹ የኤርትራ ነፃ አውጭ፡- በግብፃውያን ድጋፍና ፍላጎት የተቋቋመ ድርጅት

(ደደቢት) የመምረጥ ሥራ አከናውነዋል። በመጨረሻም አሥራ አንድ ሰዎችን ያካተተው ቡድን፤ የካቲት 11 ቀን 1967 ዓ/ም በደደቢት የትጥቅ ትግል ጀመረ።

በዚህ ሂደት ካየነው ማግበት የሕወሐት ወላጅ ነው ማለት ይቻላል። ማግበት ሕወሐትን ከመመሥረቱ በፊት ከሕግሓኔ (ሕዝባዊ ግንባር ሐርነት ኤርትራ) ጋር የጠበቀ የሥራ ግንኙነት ነበረው። እናም ስሙንም ከዚህ ድርጅት ሳይዋስ እንዳልቀረ ይነገራል።

መጀመሪያ አካባቢ ከፊውዳሊዝም፤ ከኢምፔሪያሊዝምና ከቢሮክራሲያዊ ካፒታሊዝም ነጻ መውጣት የሚል ፕሮግራም ቀረጸ። ትግራይ የመደብ ጭቆና እና የአማራ ጭቆና አለባት ብሎ ይመደመ። በጎሳ ደግሞ በ1968 ማኒፌስቶው²²² የትግራይ ትግርኝ ሪፐብሊክ መመሥረትን ዓላማው አድርጎ ነበር። የትግራይ ሕዝብ ብሔራዊ ትግል ፀረ የአማራ ብሔራዊ ጭቆና፤ ፀረ ኢምፔሪያሊዝም እንዲሁም ፀረ ንኡስ ክብርቱያዊ ጠጋኝ ለውጥ ነው። ስለዚህ የአብዮታዊው ትግል ዓላማ ከባላባታዊ ሥርዓትና ከኢምፔሪያሊዝም ነፃ የሆነ የትግራይ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ማቋቋም ይሆናል። «ትግራይ ፀረ አማራ ጭቆናና ፀረ አማራ ተጽዕኖ የተደረጉ አያሌ ዐመጾች ነበሩ» ይላል²²³።

ሕወሐት ትግራይን ነጻ አወጣለሁ(ሪፐብሊክ እመሠርታለሁ) ከሚለው ስሜቱ መብረድ የጀመረው በደርግ ጊዜ የነበረው

²²² በዋናነት በመለስ ዜናዊና በስብሐት ነጋ እንደተዘጋጀ የሚገልጡ አሉ። (Paulos Milkias, Ethiopia, The TPLF, and the roots of 2001 political Tremor.Note 4)

²²³ Aregawi Berhe, A political history of the Tigray people's Liberation Front, 158-156; The Manifesto of the TPLF on "Republic of Greater Tigray" and The Current Border Conflict Between Ethiopia and Eritrea, (Aug.3,1998) available at <http://denden.com/Conflict/tplf-manifesto-98.html>.

የኢትዮጵያ ሠራዊት ትግራይን ከለቀቀ በኋላ፣ የተነጠለውን ትግራይ በኢኮኖሚ ራስዋን ማስቻል ሲያቅተው ነው። ሕወሓት ዓላማው ትግራይን ነጻ ማውጣት ቢሆን ኖሮ፣ የካቲት 1981 ዓም የመከላከያ ሠራዊቱ ትግራይን ለቅቆ ሲወጣ፣ ይጠናቀቅ ነበር። ግን ወደ መሐል መጣ። ይሄ የዓላማ መምታታት ነው ተከትሎት የመጣው።

ሕወሓት ወደ መሐል ኢትዮጵያ የመጣው ኢትዮጵያን ከደርግ ነጻ ለማውጣት ሳይሆን፣ ብቻዋን መቆም ለማትችለው ትግራይ ኢትዮጵያን ለማስገዛት ነው። ትግራይ ብቻዋን መቆም እንደማትችል እስከሚረዱበት እስከ 1981 ዓም ድረስ እነ አዲስ ዓለም ባሌማ በትግራይ ሕዝብ ውሳኔ እንዲደረግ ይገፋፋ ነበር²²⁴።

ሕወሓት በማኒፌስቶው ትግራይን የተመለከቱ ሁለት መሠረታዊ ነገሮችን አስቀምጦ ነበር። የመጀመሪያው የትግራይን ወሰን እንደገና መወሰን ነው። የትግራይ መሬት በደቡብ አለ ውኃ፣ በሰሜን መረብ ሲያካልሉት፣ በምዕራብ በኩል ደግሞ ወልቃይትንና ጸለምትን ያጠቃልላል ይላል²²⁵።

ሁለተኛው ደግሞ ከኤርትራ የጠረፍ አካባቢዎችን በማግኘት ራሷን የቻለች የትግራይ ሪፐብሊክ መመሥረት ነው። አፋርን እንደ ትግራይ ሕዝብ የቆጠረው ለዚህ ዓላማ ነው²²⁶። ሕወሓት ሌሎች የኢትዮጵያ የብሔር ነጻ አውጪዎች ያላገኙትን አንድ ዕድል አግኝቷል።

²²⁴ Paulos Milkias, Ethiopia, The TPLF, and the roots of 2001 political Tremor. Note 4
²²⁵ የማኒፌስቶው መቅደም
²²⁶ የማኒፌስቶው መቅደም

- የፖለቲካ ተቋም (political Institutionalization) እና
- ንቅናቄ (social mobilization)፤

አንድ ማኅበረሰባዊ ትግል ውጤት ለማምጣት ፖለቲካዊ ተቋምና ማኅበራዊ ንቅናቄ ይፈልጋል። ሕወሓትም ከዘመናት በፊት ጀምሮ ትግራይ በሚል ወሰን የሚታወቅ አካባቢ (political Institutionalization)ና ትግራይ በሚል ስም የሚታወቅ ማኅበረሰብ(social mobilization) አግኝቷል። ይሄም የብሔር ትግሉን በቀላሉ ለማንቀሳቀስ ረድቶታል።

ሕወሓት የተማሪዎች ንቅናቄ የፖለቲካ ዕሳቤ ውጤት እንጂ የትግራይ ሕዝብ ችግር የወለደው ድርጅት አይደለም። በዚህም የተነሣ ራሱን የቀደሙ የትግራይ ሕዝብ እንቅስቃሴዎች የታሪክ ወራሽ ለማድረግ ታሪክን እንደ ሐረግ ይስባል። ለምሳሌ ቀዳማይና ደኃራይ ወያኔን የሚያገናኛቸውና የሚያመሳስላቸው ቀጥተኛ የታሪክ ዳራ ለማስቀመጥ ይቸግራል። ሕወሓት ግን ራሱን ሣልሳይ ወያኔ ያደርጋል።

ከዚህ በተጨማሪ ሕወሓት የትጥቅ ትግል ለማካሄድ ከመወሰኑ በፊት ትግራይ ውስጥ ረዘም ላለ ጊዜ የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች፣ መምህራን፣ የመንግሥት ሠራተኞችና በሥርዓቱ የተከፉ ሰዎች የተሳተፉባቸው እንቅስቃሴዎች ይታዩ ነበር። ሕወሓት ለጀመረው ትግል ይረዳው ዘንድ ከዚህ የታሪክ ገጠመኝ ጋር በማቆራኘት የቀደሙት የትግል ቁጭቶች እንደወለዱት አድርጎ ራሱን በአዲስ ትርክት አስተዋወቀ።

ምእራፍ ዐሥራ ሰባት

የሕወሐት የትርክት እርሾዎች

የሕወሐት ትርክት መሠረቱ ጨርሶ በውሸት ላይ የተገነባ አልነበረም። የሕወሐት ትርክት መሠረቱ ታሪክን ለፖለቲካ ዓላማ በማዋልና የቀድሞውን የገዢነት ፍላጎት በመናፈቅ የተገነባ ነው። ነገር ግን ሌሎች ጉዳዮችንም አንሥቶ ነበር። ሕወሐት ለመነሣቱ ምክንያት አድርጎ የሚጠቅሳቸው በትግራይ የተፈጸመ በደል፤ እኩልነትና ፍትሕ ማጣት፤ የኢኮኖሚ ተጠቃሚነት መጓደል ናቸው ይላል። ግን ደግሞ ይህ ሚዛን ማጣት የትግራይ ብቻ ሳይሆን የሁሉም ኢትዮጵያ የጋራ ታሪክ ነው። የኢትዮጵያውያን የቆየ የወል እውነትም ነው። የአንድ አካባቢ ብቻ ሕመም አይደለም። ሕወሐት ይሄንን አይቀበልም።

ሕወሐትን የተጣጣው ዘውዳዊውን ሥርዓት ለመጣል ሲባል ከሶሻሊስት ቀኖና እንዳለ በተቀዱ ዕሳቤዎች በመመራት፤ የአንድን አካባቢ በደል ከሌላው አስበልጦ የማየት ሁኔታ ነበር። ይሄ የማጥላላት የትግል ትርክት ዘመን ተሻግሮ እስከ ዛሬ ድረስ መጥቷል። የዚህ የትርክት ጦስ ንጉሡን አስወግዷል። ደርግንም በልቷል። ነገር ግን የጭቆናው

ማጠንጠኛ ሳይቀየር ቀረ። የማታገያው ትርክት መነሻና ማረፊያ የሆኑ ፖለቲካዊ ቃላት፤ ሐረጎችና መሰል ጉዳዮች በአግባቡ ብያኔና ማንጸሪያ ስላልተቀመጠላቸው ችግሮች ከ1960ዎቹ ወዲህ ዘመን እንዲሻገሩ ሆኑ። ታሪክና ተረክ ሚዛናቸውን ሳቱ። አለመግባባቶች ሲነሡ ማረፊያቸው ቁጭትና ግጭት እስከመሆን ደረሰ። ይህ ሁሉ ስላልተሠራበትና በጥንቃቄ መነጋገር ስላልተቻለ የመጣ፤ ከትናንት ታሪክ የተቀዳ የትርክት ዳፋ ነው።

ሕወሐት ጭቆናን ከሥርዓት ጋር ማቆራኘቱ ባልከፋ ነበር።²²⁷ የአማራውን ሕዝብ እንዳለ በጨቋኝነት መፈረጃ ግን የችግሮች ምንጭና ምክንያት እንዲወሰድ አድርጎት ቆይቷል። የዚህ ትርክት መዘዝ ዛሬም የሀገረ መንግሥትና የብሔረ መንግሥት ግንባታ ጥያቄ ከማስነሣቱም ባለፈ፤ የተካሄዱ አለመግባባቶች እንዲፈበረከና እንዲያቆጠቁ ማድረጉ አልቀረም። የትግራይ ሕዝብም ጠላቱ የፖለቲካ ሥርዓቱ ሳይሆን፤ ጎረቤቱ የአማራ ሕዝብ ነው ብሎ እንዲያምን ተሠርቶበታል። በኋላም ሕወሐት ይሄንን ሐሳቡን ወደ ሌሎች የብሔር ድርጅቶች አዛምቷል። ሥልጣን ከያዘ በኋላ ደግሞ ይሄንን ዕሳቤ የሀገሪቱ የትምህርትና የፖለቲካ ሰነድ አድርጎታል።

ሕወሐት በኢትዮጵያ ጭቆናና የመደብ ልዩነት በሁሉም አካባቢ መንሠራፋቱን በታሪኩ ልክ ማስቀመጥ አልቻለም። የበለጠ የመበደል፤ የበለጠ የመጨቆን ገፈቱን ለራሱ አብዝቶ ወስዷል። ነገር ግን ከተማሪዎች እንቅስቃሴ ትንሽ ቀደም ብሎ በትግራይ(1935-1936 ዓ/ም- ወያኔ)፤ በጎጃም(1959 ዓ/ም-ዐመጽ)፤ በባሌ(1955-1960 ዓ/ም- ትጥቃዊ ዐመጽ)፤ በሲዳሞ(በ1950ዎቹና 70ዎቹ)፤ በኤርትራ(1950ዎቹና 1960 ዎቹ - የትጥቅ ትግል)፤ ከንጉሡ እስከ ደርግ ባሉ መንግሥታት ላይ

²²⁷ በ1960ዎቹ የተጻፉ የሕወሐት ሰነዶች (ትምክህተኝነት)ን እንጂ (ነፍጠኝነት)ን አያነሡም። ነፍጠኝነት በፖለቲካ ቃልነት የሚነሳው በደቡብ የፖለቲካ ልሂቃን ዘንድ ነበር።

የተነሡ የተቃውሞና የዐመጽ ታሪኮችን ናቸው። ሁሉም የሥርዓቱ ገፈት ቀማሽ ባይሆን ኖሮ፣ ሁሉም ለምን ዐመፀ?

ሕወሐት አማራን ለይቶ የትርክት ማዕከል ለማድረግ የሚያበቃ የታሪክ ሰበዝ የለውም። ለዚህ ያን ወቅት የተመለከቱ ሁለት ማሳያዎችን ማቅረብ ይቻላል። የመጀመሪያው በንጉሡ ላይ ከተነሡት ከባድ ተቃውሞዎች መካከል አንዱ የጎጃም ገበሬዎች ዐመጽ መሆኑ ነው። ጭቆናው ከአማራ ውጭ ያሉትን ብቻ የሚመለከት ቢሆን ኖሮ ለ60 ዓመታት በተብላላ ብሶት መነሻነት በ1960 ዓም የአያልፋሽ ጦርነት አይቀሰቀስም ነበር።

ሁለተኛው ማሳያ ደግሞ የብሔረሰቦችን መብት ካቀነቀነት ከወቅቱ ልሂቃን ውስጥ ግንባር ቀደሞቹ የአማራ ተወላጅ የሆኑ ልሂቃን መሆናቸው ነው። ርግጥ ነው፣ ከሕወሐት ባለፈ ሌሎች የዚያ ዘመን ታጋዮች (የአማራ ተወላጆችን ጨምሮ) አማራን የችግሩ ሁሉ ምንጭ አድርገው መነሳታቸው ሊዘነጋ አይገባም። ለምሳሌ በዋለልኝ ጽሑፍ መሠረት "ኢትዮጵያ ብሔር ሳትሆን በአማራው አገዛዝ ሥር ያለች የብሔሮች ስብስብ ነች።"²²⁸

እንዲህ ያሉት አሉታዊና ያልጠሩ አካሄዶች የኋላ ኋላ ትርክቶች እንዲዛቡ ሚናቸው ከፍተኛ ነው። ጤናማ ያልሆነ ብሔርተኝነት እንዲገነግን ማድረጋቸውም አይካድም። በሀገራችን ለተፈጠሩ ችግሮች ሁሉ ወደ አንዱ ጣት የመቀሰር ባህል እንዲለመድ ዕድል ፈጥሯል። አጀንዳዎች ሲቀረጹ በአንድ ብሔር ላይ ያነጣጠሩ እንዲሆኑ እያደረገም ቆይቷል። ከዚህ እኩል ሥልጣንና ሀገር የኛ ነው የሚለው የዘውድ አስመላሾች ውስጥ ለውስጥ ትርክት ፈጥረው መንቀሳቀሳቸው አልቀረም።

²²⁸ Wallelligne Mekonnen, On the question of nationalities in Ethiopia, Arts IV, HSIU, Nov. 17, 1969

ምእራፍ ዐሥራ ስምንት

የሕወሐት፣ አነግና የሻዕቢያ ጣምራ መሥመሮች

ሕወሐትና ሻዕቢያ

የሕወሐትና የሻዕቢያ (የትግራይና ኤርትራ ልሂቃን) ትውውቅና ግንኙነት የተጀመረው በአዲስ አበባ (በቀ.ኃ.ሥ) ዩኒቨርሲቲ እንደሆነ ይነገራል። ከዚያ በፊት ይህ ነው የሚባል መቀራረብና ትውውቅ አልነበራቸውም። ከተማሪዎች ንቅናቄ በፊት የራስን ዕድል በራስ ስለመወሰን መብት እና ስለ ጋራ ቋንቋቸው (ትግርኛ) እንኳን አውስተው አያውቁም ነበር። በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የነበረው የሁለቱ አካባቢ ተማሪዎች ግንኙነትም ቢሆን፣ በጤናማነቱ አይነግም። በጠላትነት ሲፈላለጉ ነው የኖሩት።

በትግራይና በኤርትራ ሕዝብ መካከል በርካታ የሚያመሳስሏቸው ነገሮች(ቋንቋ፣ እምነት፣ ባህል) ቢኖሩም፣ ቅሉ በልሂቃኑ መካከል ግን መቃረኖች ነበሩ። በተለይም ከ14ኛው መቅደስ በኋላ ከተከሄደው ወዲያ ያለው አካባቢ ሁለት አስተዳደር(ትግራይና መረብ ምላሽ) መሆኑ ለልዩነቱ አንዱ መነሻ ነው። ከዚያ በኋላም የትግራይ ልሂቃን የማዕከላዊውን መንግሥት ሥልጣን እየያዙ፣ ወይም ያንን እየተደገፉ በመረብ ምላሽ ላይ ተጽዕኖ ያሳድሩ ነበር። ይሄ ደግሞ በመረብ ምላሽ ያሉትን ትግርኛ ተናጋሪዎች ተጽዕኖውን ለመላቀቅ እንዲነሣሡ አደረጋቸው። በራስ ሚካኤል ስሑል፣ በደጃች ውቤ እና በኋላም በዐፄ ዮሐንስ ዘመን ይሄ ተጽዕኖ በሰፊውና በከባዱ ታይቶ ነበር። የትግራይ ልሂቃን የማዕከላዊውን መንግሥት ክንድ ይዘው ከመረብ ምላሽ ከበሳ የተባለውን አካባቢ የትግራይ ግዛት አድርገውት ነበር። ከበሳ በአሥመራና በመረብ መካከል ያለ ሥፍራ ነው። ዐፄ ዮሐንስ ይሄንን አካባቢ እንዲያስተዳድሩ ራስ ዓሉላን ሾመዋቸው ነበር።

የመረብ ምላሽ አካባቢ መጀመሪያ በቱርክ፣ ከዚያም በግብጾች፣ በመጨረሻም በጣልያኖች እየተያዘ ሲመጣ፣ የከበሳ አካባቢ አጨቃጫቂ ሆነ። ኤርትራውያን የትግራይ ተወላጆችን ከዚህ ቦታ ማፈናቀል ጀመሩ። ይሄም በሕዝቡ ውስጥ ቁርሾ ፈጠረ። የጣልያን ቅኝ ገዥዎች ይሄ እንዲፈጠር ድጋፍ ያደርጉ ነበር። በኋላም ጣልያኖች ይሄንን አካባቢ ራሱን እንደ ኤርትራ እንዲመለከት ለማድረግ የተለያዩ የማበረታቻና የማስገደጃ ሥራዎች ሠርተዋል።

የትምህርትና የሥራ ዕድል በመስጠት ራሳቸውን ከኢትዮጵያም ከኤርትራም ነጥለው እንዲያዩ አድርገዋል። አያሌ ኤርትራውያንን አሥፍረው በመቀላቀልም የትግራይነት ስሜቱን ለማቀዝቀዝ

ሞክረዋል። ከዚያ ይልቅ ከመረብ በላይና በታች በሚገኙት የከበሳ ሰዎች መካከል ቅራኔዎች እየተባባሱ እንዲመጡ ተደርጓል። ከመረብ ደቡብ ያሉትን ትግርኛ ተናጋሪዎች እንደ ኋላ ቀር፣ እንዳልሠለጠነ ሕዝብ መመልከት ጀመሩ²²⁹።

የሻዕቢያና የሕወሐት ግንኙነት የቅኝ ግዛት ጠባላ ግንኙነት ነው። የሻዕቢያና የሕወሐት ልሂቃን ይሄንን ወርሰዋል። በሕወሐትና በሻዕቢያ ልሂቃን መካከል የነበረው ግንኙነት በድኅረ ቅኝ ግዛት ትርክት ላይ የተመሠረተ ከመሆኑም ባሻገር የፖለቲካ ትግላቸውም ይሄንኑ የቅኝ ግዛት ግብን መሠረት አድርጎ የተቀረጸ ነበር። ለአካባቢው ፖለቲካ ቅርበት ያላቸው ምሁራን በጥናቶቻቸው እንዳረጋገጡት ሁለቱ ቡድኖች የነበራቸው ትልቅ ዓላማ የራሳቸውን ነጻ የፖለቲካ ሥልጣን መፍጠር ነበር።

ሻዕቢያ ሕወሐትን በመፍጠር ረገድ ጉልህ አስተዋጽዖ ነበረው። በርካታ የቴክኒክ፣ የሥልጠና፣ የሎጂስቲክና መሰል ደጋፊዎችን ለሕወሐት ያቀርብ ነበር። ከመሐል የሚመጣውን የማዕከላዊ መንግሥት ጦር እንደ መከላከያ ነበር ሕወሐትን የሚቆጥረው። በርእዮተ ዓለምና በመንግሥት ምሥረታ ስትራቴጂ ላይ ያላቸው አቋም ግን ለየቅል ነበር። ይህም ለተደጋጋሚ አለመግባባቶች ሲዳርጋቸው ቆይቷል። በርግጥም ሻዕቢያ በኤርትራ፣ ሕወሐት ደግሞ በኢትዮጵያ ጠያቂ የሌለው ጉልበትኛ ሆነው የመቆም ሕልም ነበራቸው። አድርገውታልም።

²²⁹ Richard M. Trivelli, Divided histories, opportunistic alliances: Background notes on the Ethiopian-Eritrean war, (afrika spectrum 33, 1998, 3: 257 – 289) p. 266; በኋላ የኢትዮጵያ ኤርትራን ጦርነት ያመጣው አንዱ ታሪካዊ ምክንያት ይሄ ነው። ከጦርነቱ በኋላ የሰሜን ትግራይ ሰዎች ወደ ደቡብ ኤርትራ ገብተው የበቀል ዝርፊያ አካሂደው ነበር።

በሕወሐት የአፈጣጠር ታሪክ ላይ ጥናት ያደረጉ ሰዎች እንደሚሉት ሕወሐትን በተመለከተ የተሟሉ ሰነዶችና ማስረጃዎች የሚገኙት በሻዕቢያ እጅ ነው። ሕወሐትን ያለ ሻዕቢያ ድጋፍ ማሰብ እጅግ አስቸጋሪ ነው። ለዚህ እንደ ጥሩ ማሳያ የሚያነሡት ሁለቱም ድርጅቶች አዲስ አበባንና አሥመራን ተቆጣጥረው ሀገር ማስተዳደር ከጀመሩ በኋላ የነበረውን ኢኮኖሚያዊ ሁኔታ ነው።

ሻዕቢያ አንዳች የቡና እርሻ በኤርትራ ሳይኖረው በኢትዮጵያ በነበረው ተጽዕኖ፣ በቡና ላኪዎች ሠንጠረዥ ውስጥ ከፍተኛውን ደረጃ እስከመያዝ ደርሶ ነበር²³⁰። በዚህ ምክንያት ሕወሐትን በኢትዮጵያ የሚገኝ የሻዕቢያ ወኪል አድርገው የሚጠቅሱ በርካቶች ነበሩ። ይህ እውነታ የኢትዮ-ኤርትራ ጦርነት በግንቦት ወር 1990 ዓ.ም እስኪቀሰቀስ ድረስ የቆየ ታሪክ ነው።

ሻዕቢያ በኤርትራ በረከት የትጥቅ ትግል ሲወጥን፣ በኤርትራ የነበሩ የትግራይ ተወላጆች የተለያዩ አመለካከት ነበራቸው። ብዙዎቹ ነገሩን በገለልተኝነት ነበር የሚመለከቱት። ወደ በረከት ከወረዱ የኤርትራ ታጣቂዎች ጋር የተማሩና ያደጉ ጥቂት የትግራይ ተወላጆች ደግሞ፣ አብረው ወደ በረከት ወርደዋል። ብዙ የትግራይ ተወላጆች ከኢትዮጵያ መካላከያ ሠራዊት ጋር ሆነው ሻዕቢያን ወግተዋል። ይሄንንም ከቀድሞ ጀምሮ ለነበረው የትግራይ-ኤርትራ ልሂቃን ትግል ማስቀጠያ አድርገውት ነበር።

ሕወሐት/ኢሕአዴግ የሚያራምደውን የብሔር ብሔረሰቦች መብት እስከ መገንጠል አቋም ሻዕቢያ አይቀበለውም ነበር። የዚህም ዋና ምክንያት

ሻዕቢያ ኤርትራን እንደ አንድ አካል እንጂ በብሔር ብሔረሰቦች ዓይን ለመመልከት አለመፈለጉ ነው። የሻዕቢያ አቋም ኤርትራ ውስጥ ያሉት ብሔር ብሔረሰቦች እንዲህ ያለ ጥያቄ ቢያነሡ የሚስተናገዱበት ፖለቲካዊ ምኅዳር ስለሌለ፣ ሥጋቱ ራሳቸውን ብቻ ያማክላ መሆኑ የሚያጠያይቅ አይደለም። በኋላም ለግንኙነታቸው መሻከር አንዱ ምክንያት ይሄ እንደሆነ የታሪክ ድርሳናት ነግረውናል።

ሻዕቢያና ሕወሐት በጥርጣሬ ሲተያየ ፍረዋል። የሁለቱ ግንኙነት ከዓላማ ይልቅ የጋራ ጠላትን ለማጥፋት ያለበ ነው። “የጠላቴ ጠላት..” በሚለው የተመሠረተ። መጀመሪያ ሁለቱም በጋራ ሆነው ኢሕአፓን ከአካባቢው አባረሩ፤ ከዚያም በሁለቱም በኩል የተነሡባቸውን ተገዳዳሪዎች ተባብረው አጠፉ። በኋላም ፀረ ደርግ በሆነው አቋማቸው የተነሣ መተባበር የግድ አስፈላጊነታቸው።

ሕወሐት በአንድ በኩል የብሔር ብሔረሰቦችን መብት እስከ መገንጠል ይደግፋል፤ ኤርትራን በተመለከተ ግን አካባቢውን እንደ አንድ አካል ብቻ ይመለከተዋል። በ1969 በሕወሐት የመጀመሪያው ጉባኤ የትግራይ ጥያቄ የቅኝ ግዛት ጥያቄ ነው፤ መልሱም ነጻ መውጣት ነው። የሚል አቋም አጸደቀ። ይሄ አቋም ከሻዕቢያ አቋም ጋር ተጋጩ²³¹። ሻዕቢያ የአርሱን የቅኝ ግዛት ትርክት የሚገዳደርበትም ሆነ የሚያሳንስበት አጀንዳ መስማት አልፈለገም። ሕወሐት ታላቋ ትግራይ የሚለውን ሐሳብ ይዞ ትግራይ የሚላቸውን ሁሉ አንድ ለማድረግ ሲነሣ፣ በሻዕቢያ በኩል የቀድሞው ትዝታ ተቀስቀሰ።

ትግራይ ኃይል ገዥዎች በነበሯት ጊዜ፣ የማዕከላዊውን ሥልጣን ለመጠቀም በቻሉባቸው ወቅቶች፣ ከመረብ በላይ ያለውን የከበሰ አካባቢ እንዴት የትግራይ ግዛት እንዳደረጉት ሻዕቢያዎች ሊረሱት አልቻሉም።

²³⁰Worku Abera, Asymmetric Benefits: The Ethio-Eritrea common market (1991-1998), (International Journal of African Development, Vol. 4, No. 1, Fall 2016), p. 60

²³¹Richard M. Trivelli, Divided histories, p.269

የሻዕቢያና የሕወሓት ግንኙነት በዚህ የተነሣ በመሸከሩ ሕወሓት ሻዕቢያን ትቶ ከጀብሐ ጋር ግንኙነት ጀመረ። በኋላ ግን ሁለቱ ኃይሎች ኢሕአፓን በተመለከተ በያዙት አቋም መለያየት የተነሣ ግንኙነታቸው ሊቀጥል አልቻለም። ነገሩ ከዚህ አልፎ በባድሜ፣ በበለላና በራጉሊ ወንዞች ዙሪያ የወሰን ጥያቄዎች ተነሡ።²³²

ከጀብሐ ጋር የነበረው ግንኙነት ሲበላሽ ሕወሓት መልሶ በ1971/72 ከሻዕቢያ ጋር ዳግም ግንኙነት መሠረተ። ሕወሓት ኤርትራ ውስጥ ለወዳጅ ያስፈልገው ነበር። ሻዕቢያም የኢሕአፓ መዳከም ደቡቡን ክፍሉን ለደርግ የሚያጋልጥበት ስለ መሰለው ሌላ ጠባቂ ኃይል ፈለገ። ግንኙነቱ ሲሻሻል ሻዕቢያ በሕወሓት ላይ ባደረገው ጫና የትግራይን የቅኝ ግዛት ጥያቄ ትቶ፣ የትግራይ ጥያቄ የብሔር ጥያቄ ነው፤ የሚፈታውም በኢትዮጵያ ውስጥ የብሔር ብሔረሰቦች ጥያቄ ምላሽ ሲያገኝ ነው፤ እንዲል አደረገው። ከበላ የትግራይ አካል ነው የሚለውን ጥያቄም ተወ።

በደርግ የመጨረሻ ዓመታት የሕወሓትና የሻዕቢያ ኃይሎች የጋራ ግንባር ፈጥረው ደርግን ተዋግተው አሸነፉ። ከ1983-88 የነበረው የሁለቱ ግንኙነት ኢትዮጵያን ለሻዕቢያ ፍላጎት ያስገዛ ነበር። ሻዕቢያ አማራጭ የሌለበትን ሕዝብ ውሳኔ አደረገ፤ የኢትዮጵያን የባሕር በር መብት የሚከራከርለት አጥቶ የአሰብ ወደብ ያለማንም ጠያቂነት ተወሰደ፤ በኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ውስጥ ሻዕቢያ ከልካይ የሌለው አዛዥ ሆነ። የኢትዮጵያ መንግሥት ሕዝብ ውሳኔውን እስኪቀበለው ድረስ የኢትዮ ኤርትራ የድንበር ጉዳይ በዝምታ እንዲታለፍ ተደረገ።

የትግራይ ክልል አስተዳደር ተቋቁሞ ወረዳዎችን ማዋቀርና አካባቢውን ማስተዳደር ሲጀምር ከቀድሞ ጀምሮ በሚያወዛግቡት ቦታዎች ውዝግቡ እንደገና ተነሣ። ለ1987 ዓ.ም. የሕዝብና ቤተሰብ ቆጠራ በኢትዮጵያ

ስታትስቲክስ ባለ ሥልጣን የተዘጋጀው ካርታ፣ በመረብና በሰቲት መካከል ያለውን ሰፊ አካባቢ ኢትዮጵያ በራስዋ ክልል ማካተቷ ታየ። የባድሜና የሽራሮ አካባቢዎችም ለቆጠራው በተዘጋጀው ካርታ ተካትተው ነበር። በኢሮብ ወረዳም ተመሳሳይ አወዛጋቢ ቦታዎች ነበሩ።

ሻዕቢያዎች ነገሩን በቀላሉ አላዩትም። ከሕወሓት ሰዎች ጋር ተነጋግረውበት ነበር²³³። ነገር ግን የተለየ ነገር አልተፈጠረም። ሕወሓቶች ቢፈልጉ እንኳን የሰሜን ትግራይ ሕዝብ የሚፈቅድ ልብ አልነበረውም። የተቋቋመው የወሰን ኮሚሽን ከመግባባት ላይ ሊደርስ አልቻለም። ልዩነቱ ለሕዝብ እንዳይገለጥ ተደርጎ ለብዙ ጊዜ ቆየ። በኢኮኖሚ ጉዳዮች የሚመክረው የሚኒስትሮች የጋራ ኮሚቴም ምንም ዓይነት እልባት ላይ ሊደርስ አልቻለም። ሂደቱ ግን ምሥጢራዊ ነበር።

የመጀመሪያው ግጭት የአሰብን የነዳጅ ማጣሪያ አጠቃቀም በተመለከተ በተነሣው ልዩነት ላይ ታየ። በ1987/88 ዓ.ም ላይ በአሰብ የነዳጅ ማጣሪያ ኢትዮጵያ ከምታጣራው ነዳጅ 40 በመቶ ለኤርትራ እንዲሰጥ ጠየቁ። ኢትዮጵያ ይሄን ለመቀበል አላቅማማችም ነበር። ነገር ግን 56 ሚልዮን ብር በውጭ ምንዛሪ ቅድመ ክፍያ ከኤርትራ በኩል ተጠየቀ። ይሄ ነገር የሚዋጥ አልሆነም። በአሰብ ወደብ ነዳጅ ከማጣራት ይልቅ የተጣራ ነዳጅ ከውጭ መግዛት ርካሽ ነበረ። ይሄንንም አማራጭ ኢትዮጵያ መጠቀም ጀመረች። ነዳጅንም ከአሰብ ይልቅ በጂቡቲና በሞምባላ ወደቦች ለማስገባት ሞክረች። በዚህ የተነሣ የነዳጅ ማጣሪያውን ሻዕቢያ በ1990 ዓ.ም ዘጋው።

ቀጥሎ የመጣው አወዛጋቢ ነገር የብርን አጠቃቀም በተመለከተ የተፈጠረው ነው። የጋራ ገንዘብ አጠቃቀም መግባቢያ ያስፈልጋል፤ በኢትዮጵያና በኤርትራ መካከልም የተጣጣመ የኢኮኖሚ ፖሊሲ ሊኖር

²³² Richard M. Trivelli, *Divided histories*, p. 270

²³³ Richard M. Trivelli, *Divided histories*, p. 280-81

ይገባል ብለው የኢትዮጵያ ባለሞያዎች ያቀረቡትን ሐሳብ ሻዕቢያ መቀበል አልፈለገም።

ሻዕቢያ በሥውር ያሳተመውን ናቅፋ ወደ ሥራ በማስገባት የተከማቸውን የብር ኖት ወደ ኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ማሻገር ፈለገ። ይሄም ልዩነቱን አባባሰው። ከዚህ ጋር ተያይዞ የኤርትራ ብሔራዊ ባንክ ያለበትን ዕዳ ለኢትዮጵያ ብሔራዊ ባንክ በሚከፍልበት መንገድም ላይ ልዩነት ተፈጥሮ ነበር። ኢትዮጵያ አዲስ የብር ኖት ማሳተሟም የሻዕቢያን የኢኮኖሚ አሻጥር አካላቸውታል።

ናቅፋና ብር በተመሳሳይ ዋጋ እንዲለወጡና በሁለቱም ሀገሮች ለዘውውር እንዲውሉ በሻዕቢያ በኩል ፍላጎት ነበር። ሁለቱም ገንዘቦች በሚገዙበት የአሠራርና የአካሄድ ደንብ ግን ሻዕቢያ መገዛት አይፈልግም ነበር። በዚህም የተነሳ የኢትዮጵያ መንግሥት በሁለቱ ሀገሮች መካከል የሚደረግ ግብይት ከጠረፍ አነስተኛ ግብይቶች በስተቀር፣ በውጭ ምግብ እንዲሆን ወሰነ። በዚህ መካከል የወሰነና የአካባቢዎች ውዝግብ መፍትሔ ሳያገኝ እንደቀጠለ ነበር። በመጨረሻም በግንቦት 1990 የኤርትራ ሠራዊት ወደ እነዚህ ቦታዎች በኃይል መግባቱ ተገለጠ። ይሄም የሻዕቢያና የሕወሓት ወዳጅነት መቋጫ፣ የኢትዮጵያና የኤርትራ ጦርነት መጀመሪያ ሆነ።

ሻዕቢያ እና አነግ

በትጥቅ ትግል ወቅት ሕወሓት እንደሚፈልገው አልሆንለት እያለ ሲያስቸግረው፣ ሻዕቢያ ሌላ ወኪል የሚሆነው ኢትዮጵያዊ ድርጅት ይፈልግ ነበር። መጀመሪያ ከኢሕአፓ ከተገነጠለው ከኢሕዴን ጋር ግንኙነት ለማድረግ ሞከረ። ሕወሓት ኢሕዴንን በራሱ ሥር አድርጎ ከሻዕቢያ ጋር ያለውን ግንኙነት አቀዘቀዘበት። ከዚያም ከተወሰኑ ጊዜያት በኋላ ሻዕቢያ ከአነግ ጋር ግንኙነት ጀመረ።

በ1972/3 ሻዕቢያ ለተወሰኑ የአነግ ተዋጊዎች ሥልጠና ሰጥቷል። የአነግ ትግል የኢትዮጵያን መከላከያ ሠራዊት ያዳክምልኛል ብሎ ስላለበት የሕወሓትን የመገንጠል ጥያቄ ያልተቀበለው ሻዕቢያ የአነግን የመገንጠል ጥያቄ ለታክቲክ ሲል ተቀበለ። በ1979/80 ከተማረኩ የደርግ ወታደሮች መካከል 3000 አርሞዎችን እንዲመለምል ለአነግ እስከመፍቀድ ድርሶ ነበር።

ሻዕቢያ አነግን የሚደግፈው ደርግን ለመጣል የሚካሄደውን ጦርነት እንዲያግዘው ብቻ ነው። አነግ በሻዕቢያ ትክሻ ልክ አርሚያን ገንጥቶ አስተዳድራለሁ የሚለውን ዕቅድ ሻዕቢያ አይደግፈውም። ሻዕቢያ ኢትዮጵያ ውስጥ ተጽዕኖ የማሳረፍ ውጥነትን ለማሳካት ሲል ሕወሓትም ሆነ የአርሞ ድርጅቶች ተባብረው ደርግን እንዲጥሉ ቢፈልግም፣ የአርሱ ዓይነት የነጻነት ጥያቄ እንዲያነሡ ግን አይሻም ነበር።

ሻዕቢያ “የአርሚያ ችግር የፊውዳል አገዛዝ ችግር እንጂ የቅኝ ግዛት አይደለም” የሚል የራሱ ትርክትና ብያኔ ነበረው። ከ1983 ዓም በኋላ ደግሞ ሻዕቢያ የመገንጠል ሂደቱን ሲያገባድድ፣ አነግን ገለል ማድረግ ጀመረ። ምክንያቱም የአነግ የመገንጠልም ይሁን የኮንፌዴሬሽን ጥያቄ ከሻዕቢያ የኤርትራ ጥያቄ ጋር እየተጋጨበት መጣ። ሁለተኛ ደግሞ አነግ ከሕወሓት ጋር እየተጣላ በመምጣቱ ሻዕቢያ ሕወሓትን መደገፍ መረጠ።

ሻዕቢያ ለራሱ ሲል በአንድ ሀገር የተለያዩና የሚጣረሱ ትርክቶችን ይከተል ነበር። በአንድ በኩል የኤርትራን ጥያቄ የቅኝ ግዛት ጥያቄ ነው ብሎ ያምናል። ሌሎቹ የየራሳቸውን ጥያቄ በዚህ መልኩ እንዳይበይኑ ግን ይከላከላል። የኤርትራ ጥያቄ የሚፈታው በመገንጠል ነው ይላል። የሌሎችን የመገንጠል ጥያቄ ግን ይቃወማል። የብሔር ድርጅቶች በኢትዮጵያ እንዲቋቋሙ ይደግፋል። በኤርትራ ውስጥ ግን እንዳይቋቋሙ ይከላከላል።

የታሪክ ስሕተቶች በአንድ ድርጅት ፍላጎትና ውሳኔ ሊታረቁ አይችሉም። በባለቤቶቹ ምክክርና ንግግር እንጂ። ስሕተት የሚረጋገጥ መፍትሔዎች በአንዲህ ዓይነት አደናጋሪ አካሄድ ለውጤት የሚያበቁ አይደሉም። ለምሳሌ፣ ቀደም ብለን እንዳንሣነው በእነዚህ ድርጅቶች መካከል በትግል ወቅት ከተነሣው አንዱና ትልቁ አለመግባባት፣ በ1969 ዓ.ም ሻዕቢያና ሕወሓት የተጣሉበት አጋጣሚ ነው።

የጸባቸው ዋና ምክንያት ደግሞ ሕወሓት “ከኢትዮጵያ እንጠላለሁ” የሚለው አቋሙና ሻዕቢያ ደግሞ “ከኔ በስተቀር ከኢትዮጵያ የሚገነጠል አካባቢ የለም፤ የኔ ጥያቄ የቅኝ ተገዥነት ጥያቄ ነው፤ የእናንተ ግን አይደለም” የሚል ሐሳብ በማንሣት ሕወሓትንም ሆነ አነግን መጫኑ ለኢትዮጵያ ተቆርቋሪ ሊያሰኘው አይችልም።

በገሐድ እንደታዘብነው የሻዕቢያም ሆነ የሕወሓት የትግል መስመርና የማታገያ ትርክት ውስጥ፣ የኢትዮጵያ ህልውናና ቀጣይ ዕጣ ፈንታ በጉልህ አልተቀምጠም፤ ወይም ትኩረት አላገኘም ነበር። አትመቺ ያላት ነፍስ ዓይነት ሆና ከቅርጫና ከአደገኛ ትርክቶች ፈቀቅ ብላ፣ ለዛሬ በቃች እንጂ። የትርክቶቹ ጭረትና የጅራፉ መስመር ግን ዛሬም ከገላዋ አሉ። በትርክት ስለት የተወጋችበት ጠባሳ አሁንም ይታያል። ትርክቱ የለኩለው እሳት ነበልባሉ ዛሬም ይፋጃል። የተዳፈነው ረመጥ ዛሬም በቀላሉ እየተንቀለቀለ፣ እንደ ትኩስ እሳት እዚህና እዚያ እልቂት እና አለመግባባት እያሰከተለ ይገኛል።

ምእራፍ ዐሥራ ዘጠኝ

ገጸ ብዙው ሕወሓት

ሕወሓት ከትግራይ ወጥቶ ወደ አዲስ አበባ ሲጓዝ ግቡ ምን እንደሆነ አልለየም የሚል መግት በአንድ በኩል ይነሣል። በሌላ በኩል ደግሞ የለም በ1981 ዓ.ም በበረሃ ኢሕአዴግ የሚባል ግንባር ስለተፈጠረ ሕወሓት መራሹ የትግል ቡድን መዳረሻ ግብና ሀገር የሚያስተዳድርበት ፍኖተ ካርታ ነበረው የሚል መግት በተቃራኒው ይቀርባል። ሕወሓት ከትግራይ ወጥቶ ወደ አማራ ክልል ሲገባ በአካሄድ ላይ ባለመግባባታቸው መከፋፈል ተፈጥሮ እንደነበር ይነገራል። እነዚህ ውስብስብ ጠባዮች ሕወሓት የረጋ ሀገራዊ ትርክት እንዳይኖረውና በሀገር ደረጃም ወጥ የሆነ አግባቢ ትርክት እንዳያሰፍን አስንፎታል የሚል የበረከተ ክስ ይነሣበታል።

ከእርሶ አደር እስከ ላብ አደር፣ ከመምህር እስከ ታክሲ ሹፌር፣ ከመለዩ ለባሹ እስከ ሊቢሉ፣ የተካሄደው ተቃውሞና ትግል የኋላ ኋላ የዘውዳዊው ሥርዓት እንዲያበቃ አደረገ። በግራ ዘመን

የጀመረው ፖለቲካዊ ትግል በርካታ ድርጅቶችን አታግሎና አጋድሎ በትጥቅ ታግዞ በመጨረሻ ወደ ድል አመራ። በ1983 ዓ.ም አዲስ የለውጥ ነፋስ እንዲነፍስ አደረገ። በሕወሓት የሚመራው የኢሕአዴግ መንግሥትም ወደ መንበሩ እንዲመጣ ሆነ።

ማርክሲስት ሌኒኒስት ሆኖ የጀመረው ሕወሓት ወደ መንበሩ ሥልጣን ሲመጣ ዓለም ተለውጣ ጠበቀችው። የካፒታሊስቱ ዓለም ገዢ የዓለም ዋልታ ሆነ። የሕወሓት የተምታታ ትርክት አንዱ መነሻም ይሄ ነበር። ሕወሓት በታሪኩ ብዙ ርእዮተ ዓለሞችን አገላብጧል። የሶቪየትን ማርክሲስት ሌኒኒስት መንገድ ተከትሎ ያውቃል፤ የአልባንያን ሶሻሊዝም ወርሷል፤ ከዚያም አብዮታዊ ዴሞክራሲን አምጥቷል፤ ልማታዊ መንግሥትም ለመሆን ሞክሯል²³⁴።

ኢሕአዴግ የተመሠረተው በሕወሓት መሪነት በ1981 ዓም ነው። ከኢሕአፓ የተገነጠለው ኢሕዲን፣ ከተማረኩ የደርግ መኮንኖች ተወጣጥቶ የተቋቋመው ኢዴመአን (በኋላ ደግሞ ኦሕዴድ) ተጨምረው ኢሕአዴግን መሠረቱ። ሕወሓት ይሄን ሲያደርግ ዓላማው ጦርነቱን ወደ መሐል ኢትዮጵያ ማስፋፋት ነው። ትግራይ ብቻን ሀገር ሆኖ እንደማትቆም ሕወሓት ተገንዝቧል። ኢሕአዴግን የመሠረቱት ድርጅቶች ላይ ጥያቄና አለመስማማት ቢኖርም ከሞላ ጎደል “የብሔር ብሔረሰቦች ጥያቄ መመለስ አለበት” በሚል የተሰባሰቡ ድርጅቶች መሆናቸውን መካድ አይቻልም።

ኢሕአዴግ አዲስ አበባ ገብቶ መንግሥታዊ ሥልጣኑን ለአንድ ወር ተቆጣጥሮ ከቆየ በኋላ 86 አባላት ያሉትና በቻርተር የሚተዳደር

²³⁴ Tefera Negash Gebregziabher, Ideology and power in TPLF's Ethiopia: A historic reversal in the making. July 2019 African Affairs 118(472):463-484, p.463

የሽግግር መንግሥት ተመሠረተ። ከምክር ቤቱ መቀመጫዎች 31 በመቶ የሚሆነውን አራቱ የኢሕአዴግ ግንባር አባላት ሲቆጣጠሩት፣ አነግ 12 በመቶ ድርሻ ነበረው።

በሽግግር መንግሥቱ ወቅት የኢትዮጵያን አንድነት ማስጠበቅና የብሔሮች መብት እስከ መገንጠል የሚለው ከፍተኛ አለመግባባት የነበረባቸው ሐሳቦች ነበሩ። በምክር ቤቱ የራሳቸውን ነጻ ሀገር ለመመሥረት የሚፈልጉ ድርጅቶችም ነበሩ። በሌላ መልኩም የነበረው የአንድነት አስተሳሰብ እንዲቀጥል የሚሹ ኃይሎችን ያቀፈ ነበር። እነዚህን ስብስቦች የሚያግባባና በጋራ የሚያቆም የወል ትርክት ባለመኖሩና ምንክልባትም ስላልታሰበበት ጫፍና ጫፍ ያሉ አስተሳሰቦችን ማስታረቅ አዳጋች ሆነ። ስለዚህ የመገንጠል መብትና የመሬት ጥያቄ በይደር እንዲቀመጥ ተደረገ²³⁵።

ኢሕአዴግ አዲስ አበባ ገብቶ የሽግግር መንግሥት ሲመሠረት ሦስት ጉዳዮች ከፊቱ ነበሩ። የመጀመሪያው የኤርትራ ጥያቄ ነው። ሁለተኛው የአነግ ሁኔታ ሲሆን ሦስተኛው ደግሞ ብዝሃ ማንነትን የምታስተናግድ ኢትዮጵያን የመመሥረት ሂደት ናቸው²³⁶።

የኤርትራ የነጻነትና የመገንጠል ጥያቄ ገና ከጀምሩ ሁለት ዓይነት ተቃውሞ ከኢትዮጵያውያን ገጥሞት ነበር። የመጀመሪያው

²³⁵ በተረቀቀ የሕገ መንግሥት ሰነድ ላይ፣ የተራራቁ አቋሞች ያሏቸውን ልሂቃን ከማወያየትና፣ በመጨረሻም የራስን ሐሳብ ከማስወሰን ይልቅ፣ በዋና ዋና ጉዳዮች ላይ አስቀድሞ መግባባት ወይም መቀራረብ የሚያመጣ ምክክር አስፈላጊ ነበር። ይሄ ባለመደረጉ እከራከሪ ጉዳዮች እንዳከራከሩ ዘልቀዋል። እሁን የምናደርገው ሀገራዊ ምክክርም ይሄንን ስብራት የሚጠግን ነው።

²³⁶ Aaron P. Micheau, The 1991 Transitional Charter of Ethiopia: A New Application of the Self-Determination Principle, (Case western reserve Journal of International law, 1996, Vol.28, Issue 2), p.378-379

መገንጠልን በምንም መልኩ ከማይደግፈው አካል ነው። ይሄ እካል ኤርትራ የኢትዮጵያ አካል ናት፤ የመገንጠል ጥያቄ ለውይይት ሊቀርብ አይገባም የሚል አቋም ነበረው። ሁለተኛው አካል ደግሞ በመርሕ ደረጃ የኤርትራ ጥያቄ ለሕዝብ ውሳኔ መቅረቡን ቢደግፍም፤ ሕዝብ ውሳኔ የሚካሄድበት መንገድ የመርሕና የአካሄድ ችግር አለበት ብሎ ያምን ነበር። በሕዝብ ውሳኔ ሂደቱ ላይ “አንድነትን ለማደግፋት የተመቻቸ ዕድል የለም፤ የኤርትራ ሁኔታ ከባሕር በር አንጻር መታየት አለበት፤ መገንጠሉን እውን የሚያደርግ ሁኔታ በኤርትራ መፈጠር አልነበረበትም፤ ወዘተ. የሚሉ ሐሳቦች ይነሡ ነበር።

የኤርትራን ዕጣ ፈንታ የሚወስነው ሕዝብ ውሳኔ ሊካሄድ በዋዜማው በ1985 ዓ.ም. የተመድ ዋና ጸሐፊ ግብዓዊው ቡትሮስ ቡትሮስ ጋሊ ጉዳዩን ሊያስፈጽሙ አዲስ አበባ ሲገቡ፤ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ተማሪዎች ከፍተኛ ተቃውሞ አስነሥተዋል። ለተቃውሞ አደባባይ ከወጡት የዩኒቨርሲቲው ተማሪዎች መካከል ጥቂቶች ተገድለው ብዙዎች ቆስለዋል። የኋላ ጊዜ ግንቦት 16 ቀን 1985 ዓ.ም በተካሄደ ሪፈረንደም ኤርትራ ሉዓላዊት አዲስ ሀገር መሆኗን አወጀች። የኢትዮጵያን መገንጠል የምትመኘው የግብጽ ተወላጅ የሆነው ቡትሮስ ቡትሮስ ጋሊ፤ የተመድ ዋና ጸሐፊ ሆነው ነገሩን ማስፈጸማቸው፤ ታሪክ በኢትዮጵያ ላይ የሳቀው የምጽት ሳቅ ነው።

ከኤርትራ ሕዝብ ውሳኔ ጎን ለጎን ይነሣ የነበረው የባሕር በር ነበር። በጊዜው ሕወሓት በወደብ ጉዳይ አንዳችም ምክረ ሐሳብም ሆነ ተቃውሞ እንደማይሻ ቁርጥ አቋሙን አስቀድሞ በማሳወቁ ሁኔታዎችን አባባላቸው። “ኢትዮጵያ የባሕር በር አልባ ሀገር እንዳትሆን” የሚለው የብዙ ዜጎች ጩኸት ሰሚ አጥቶ ቀረ።

የኤርትራ መገንጠል ጉዳይም እውን ሆነ። ይህ ከኢትዮጵያ አንድን አካባቢ ቆርሶ የመለየት ታሪክ ብቻ አልነበረም። እስከዛሬም በርካታ ውስብስብ ችግሮችንና የኢኮኖሚ ተጽዕኖን የፈጠረ ጉዳይ ነው።

ለዘመናት የባሕር በር የነበራት ሀገር መውጫና መግቢያዋ እንዲከፈታቸው ያደረገ አሳዘኝ ክሥተት ነው። ይሄን ጉዳይ አስመልክቶ አንድ የወቅቱ የሕወሓት ነባር ታጋይ በጽሑፋቸው «የኤርትራን ነጻነት የማይቀበሉ ሰዎችን ያለፈው ፊውዳላዊና ወታደራዊ ሥርዓት ናፋቂዎች ናቸው የሚል አመለካከት ነበረን። በማለት ሁኔታውን አስቀምጠዋል።

ሕወሓት መሪ ፓርቲ ሆኖ መንግሥታዊ ሥልጣኑን ከተቆጣጠረ በኋላ መፍትሔ ካላበጀላቸው ጉዳዮች ዋነኛው የወደብ ጥያቄና የባሕር በር ጉዳይ ነው። የወደብ ጥያቄዎችን፤ አረዳዶችንና የትርክት ክፍተቱን በሕግ ወይም በውይይት አልቋጩም። እርሱ “ወደብ የኔ ጉዳይ አይደለም” የሚል አቋም ነበረው። “ወደብ ሸቀጥ ነው፤ የትም ይገዛል” የሚል ሐሳብ ያራምድ ነበር። በተቃራኒው የፖለቲካ ፓርቲዎች፤ የሲቪክ ማኅበራት፤ ምሁራን፤ ፖለቲከኞች፤ የማኅበረሰቡ የተለያዩ ክፍሎች ደግሞ ኢትዮጵያ ወደብ እንዲኖራት ይፈልጉ ነበር። ጉዳዩ በዘላቂነት በሕግና በውይይት ሊፈታ ባለመቻሉ ዛሬም በይደር እንዲቀመጥ አድርጎታል። ይሄም የትርክት ክፍተት ፈጥሯል። የተመከረበት የመፍትሔ አማራጭና አቅጣጫ ባለመቀመጡ ትርክቱ እየተበላላ በሕወሓትና በሕዝብ መካከል የጸና ልዩነት እንዲፈጠር አድርጓል።

የዚህ የትርክት ሥራ ሕዝብ ጋ ብቻ የቀረና የተገደበ አልነበረም። በሕወሓት መሥራች አባላትና በከፍተኛ አመራሮች ውስጥም ስንጥቃት የፈጠረ እውነታ ነው። ከ1992 ዓ.ም የኢትዮ-ኤርትራ

ጦርነት በኋላ ለድርጅቱ መከፈል አንዱ ምክንያትም ይሄ ነበር። በሂደት የሕወሐት ወሳኝ የፖለቲካና ወታደራዊ ኃይል እንዲከፈልና እንዲዳከም እንዲሁም አስፈላጊው ኃይል እንዲበተን ያደረገ ክሥተትም ነበር።

የትርክቱ ውጤት ከሕወሐት ቤት ባለፈ የኢትዮጵያ የወደብ ጉዳይ በአግባቢና አሳማኝ የሕግ አካሄድ ባለመቋጩቱ፣ ለዳግም ጦርነትና ለወረራ ዳርጓታል። በዚህም የሰው ሕይወት ከፍላለች። እጅግ ከፍተኛ የሆነና በሒሳብ መዝገብ ተጣርቶ አዲት ያልተደረገ ብዙ ቢልዩን ዶላር የሚገመት ሀብቷን ከአሰብና ከቀይ ባሕር ወደቦቿ ላይ ተዘርፎ እንዲቀር ሆኗል። ፖለቲካውዊ ዳፋውም ቢሆን ቀላል አልሆነም። ሕወሐት የነበረውን ዕድል ተጠቅሞ ብዙ ጉዳዮችን ከኤርትራ ጋር ሰላማዊ ማድረግ አልቻለም። በዚህም አዲስ የበቀለችው ሀገር አዲስ ባላንጣ ጎረቤት እንድትሆን አድርጓል። ባለፉት ሃያ ዓመታት እንዲህ ያለው አለመግባባት እንዲፈጠርና ዛሬም ሞቅ በረድ የሚል የጥርጣሬ ግንኙነት እንዲፈጠር አድርጓል።

ሁለተኛው የተማሪዎች ንቅናቄ አንዱ ጥያቄ የሆነውን የብሔረሰቦች መብት ያስተናገደበት መንገድ ነው። ምንም እንኳን የብሔረሰቦች ጥያቄ በይፋ ምላሽ ማግኘቱ ትክክል ቢሆንም፣ ሕወሐት ግን ሁለት ነገሮችን በተቃራኒ እንዲሄዱ አደረጋቸው።

የመጀመሪያው የብሔር ፖለቲካ ከሀገር አንድነት ጋር በጽኑ ተጣጥሞ የሚጓዝበትን መንገድ አልለመተለመው ነው። ስለ ብሔሮች በተነገረው ትርክት፣ በአብዛኛው በብሔሮች ልዩነትና የእርስ በርስ ግጭት ላይ እንጂ በብሔሮች ትሥሥር እና ኅብረ ብሔራዊ አንድነት ላይ ትኩረት አይደረግም ነበር። በተለይም ከ1983 - 1990

ዋና የሰነዶቹም፣ የስብሰባዎቹም ሆነ የፖለቲካ አስተዳደሩ መገለጫ ልዩነትን ማራገብ ሆነ።

ሁለተኛው ደግሞ ውሑድ ማንነትን ለማስተናገድ የሚያስችል የፖለቲካ ሜዳ አለመኖሩ ነው። ማንኛውም ኢትዮጵያዊ፣ ኢትዮጵያዊ ለመሆን የግድ የአንድ ብሔረሰብ አባል እንዲሆን ተገደደ፤ ይሄም ከኢትዮጵያ የተፈጥሮ ሥሪት ጋር የተጋጨ ነው።

ለረዥም ዘመናት በኢትዮጵያ ሀገረ መንግሥት የነበረው የሕዝቦች ማኅበራዊ ትሥሥር ፖለቲካዊ ዕውቅና ሳያገኝ ቀረ። ይሄም በኋላ ላይ ነፍጠኛ፣ ጠባብ፣ መጤ፣ ነባር፣ ወራሪ፣ የሚሉ የግጭት መነሻ የሚሆኑ ዕሳቤዎችን አመጣ።

ሕወሐት-ኢሕአዴግ ሥልጣን በያዘባቸው ጥቂት ወራት ውስጥ ለብሔሮች መብት ዕውቅና ሰጥቻለሁ ማለቱና የፌዴራል ሥርዓት እውን እየሆነ መምጣቱን ተከትሎ፣ በወቅቱ በብሔር ተደራጅተው ሲታገሉ በነበሩት በተለይም እንደ ኦነግ፣ ኦብነግ፣ ሲነግ፣ ወዘተ. ባሉ ድርጅቶች ዘንድ ተቀባይነት አግኝቶ ነበር። ሆኖም በጊዜ ሂደት እነዚህ ድርጅቶች በሽግግር መንግሥቱ ውስጥ የሚፈልጉትን ድርሻ ማግኘት እንደማይችሉ ሲያውቁና በሕወሐት ሲገፉ፣ ራሳቸውን ለማራቅ ተገደዱ። የሰጡትንም ዕውቅና እና ድጋፍ በማንሣት ድርጅቱ ጨቋኝና አምባገነን መሆኑን ዐወጁ። ሕወሐትም አብዛኞቹን በማሳደድና ይፋዊ ጦርነት ጭምር በመክፈት ወደ ጫካ ሸኛቸው። በምትካቸውም እርሱን የሚመስሉ የተለያዩ የብሔር ፖለቲካ ድርጅቶችን አቋቋመ። ሕጋዊ የመንግሥትነት ካባውን ደርቦ ለራሱ ቅቡልነት በመስጠት፣ የሽግግር መንግሥቱን እውን አደረገ።

አነግ ከሽግግር ምክር ቤት ሰኔ 16 ቀን 1984 ዓ.ም በአቶ ሌንጼ ለታ በተጻፈ ደብዳቤ ለቅቆ መውጣቱን አሳውቀ²³⁷። አነግ እንዳለበው በኦሮሚያ ምርጫ ለባቸው መቅረብ አልቻለም። እንዲያውም ኦሮሚያን በሙሉ በእርሱ ቁጥጥር ሥር ባለማድረጉ በኦሮሚያ ሊያደርገው ያለበውን ሕዝብ ውሳኔ ማሳካት አልቻለም²³⁸። በዚህ ቀን የተሰበሰበው የሽግግር ምክር ቤትም የአነግን መውጣት በተመለከተ ተወያይቶ የሕወሐት ጦር የሚወስደውን ርምጃ አጸደቀ።

ይህ ሁሉ ሲሆን፤ ሕዝባዊ ድጋፍ ያለው መንግሥታዊ ቅቡልነት ከአንድ ወቅት የፖለቲካ ሆይ ሆይታና ድጋፍ የተለየ መሆኑን ሕወሐት ዘንግቶ ነበር። አብዛኛው ሕዝብ ለሚያስተዳድረው ሰውና ፓርቲ ሥልጣን የሚሰጠው በሚከተለው ርእዮተ ዓለም፤ በታሪክ አረዳዳ፤ በመንግሥት አደረጃጀቱና አመራሩ፤ በኢኮኖሚ ፖሊሲው፤ ማኅበረሰቡ ያለውን ዕሴት በመረዳቱ፤ እንዲሁም የተለያዩ የሥነ ምግባር ደረጃዎችን መሠረት አድርጎ ነው። ይህ ደግሞ ፍትሐዊና ዴሞክራሲያዊ ምርጫን በማካሄድ በሚያገኙት ድምጽ ልክ ሕጋዊ የማስተዳደር ቅቡልነትን እንዲያገኙ ይደረጋል። ከዚህ አንፃር ሕወሐት/ኢሕአዴግ በሥልጣን በቆየባቸው ዓመታት ውስጥ፤ በምልዐተ ሕዝቡ የቅቡልነት ፈተና ይገጥመው ነበር። ለምን?

አንደኛ፤ ገና ከጅምሩ በሕዝቦች መካከል ከፋፋይ ትርክት ይዞ ቀርቧል። በዚህም ጠላትና ወዳጅ የሚላቸው የጥበረተሰብ ክፍሎች በመፍጠሩ የትርክቱን አደገኛነት አጉልቶታል።

²³⁷ ስሜንህ ኪሮስ አሰፋ፤ ምሥጢር በአማርኛ፤ የጨዋ ዱለታ፤ 2015፤ ገጽ 261-62
²³⁸ Asafa Jalata, Oromia and Ethiopia: State Formation and Ethnonational Conflict: 1868-2004, 1993, p.181

መጀመሪያ በደርግ ዘመን የነበሩ ወታደራዊና ፖለቲካዊ አካላትን ከሁሉም ነገር አገለለ። «ጨፍጫፊና አውሬ ደርግ ኢሠፓ» የሚል ስያሜ ተሰጣቸው። በሽግግር መንግሥቱ ቻርተር ደርግ ያለፉት መንግሥታት ቅጣይ መሆኑ በግልጽ ተቀምጧል። ያለፈውን ሥርዓት የሚያደንቁ “ትምክህተኞች” ሲባሉ፤ “የብሔረሰቦች መብት በተባለው ልክ አልተፈጸመም” የሚሉት ደግሞ “ጠባቦች” ተባሉ²³⁹።

ተቃርኖን መሠረት ያደረገ የታሪክ አረዳድ ማራመዱና በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ የተናጠል እንጂ የጋራ ታሪክ እንደሌለን መናገሩ ደግሞ ይባስ ብሎ ሁኔታውን አክፍቶታል። እንዲሁም የሀገራችንን ታሪክ ስቦ በማምጣት አንድ መቶና ከዚያ በታች ማድረጉ በሀገረ መንግሥቱ ላይ ጥያቄዎች እንዲበዙ አድርጓል።

ሁለተኛ፤ ሕወሐት ቀርጾ ያቀረበው ሕገ መንግሥት በርካታ አደናጋሪና ስምምነት ላይ ያልተደረሰባቸው የሕግ ክፍሎችን ማካተቱ ነው። በሕገ መንግሥቱ ዋና ዋናና ወላጅ ጉዳዮች ላይ ሀገራዊ ምክክሮች በአግባቡ አለመደረጋቸው ሀገራዊ አለመግባባቶች ቀጣይነት እንዲኖራቸው ሆነዋል።

ሦስተኛ፤ የሕግና የፍትሕ ሥርዓቱ አድሏዊ፤ ወገንተኛ እንደ ሁኔታው ሆኖ እንዲሠራ መደረጉ በመንግሥታዊ መዋቅሩ ላይ መተማመን እንዲጠፋ አድርጓል።

አራተኛ፤ የአስተዳደር አወቃቀሮችና አደረጃጀቶች ለሙስናና ለሌብነት የተጋለጡ ከመሆናቸውም በላይ፤ ለአንድ ብሔር የቆሙ እስኪመስል ድረስ ተቋማዊ ብልሽታቸው መጨመሩ ከጊዜ ወደ ጊዜ በመላ ሕዝቡ ዘንድ በሕወሐት ላይ የነቀፌታ መዓት እንዲወርድበት ሆኗል። በዚህም ቅቡልነቱ አደጋ ውስጥ ገብቷል።

²³⁹ የልማታዊ ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት ግንባታ ትግላችንና ፈተናዎቹ፤ ሐምሌ 2006 ዓ.ም

ምእራፍ ሃያ

ቋጥኝ ተሸክሞ መክረም

የሕወሓትን የትግል ጉዞ እና ውጣ ውረድ ያጠኑና የተከታተሉ ሰዎች እንደሚሉት ድርጅቱ ሁለትና ሦስት ጊዜ ከውስጥ በሚነሣ የርእዮተ ዓለም አለመግባባትና በፖለቲካዊ አቋም ምክንያት የመጥፋትና የመከፋፈል አደጋ ተደቅኖበት ነበር። የ1967 ዓም ሕንፍሽፍሽና የ1993 ዓም የመሰንጠቅ አደጋ ለዚህ በምሳሌነት ይቀርባሉ።

ሕወሓት የመጀመሪያውን አለመግባባት፣ ውስጣዊ መሲደንና ክፍፍል ያስተናገደው በተቋቋመ በወራት ውስጥ ነበር። ጊዜው ደግሞ 1967 ዓ.ም ነው። የቀውሱ መነሻ በድርጅቱ ውስጥ የነበሩ በርካታ የሽራ ተወላጆች ሥልጣንና የተሻለ ትጥቅ ለመቆጣጠር በመፈለጋቸው የተፈጠረ ነው። የሕወሓት የትጥቅ ትግል የተጀመረው ምዕራብ ትግራይ ደደቢት ውስጥ ነው። በዚህ የተነሣ የሽራ አካባቢ ሰዎች

በብዛት ለመግባት ዕድል አግኝተዋል። ሻዕቢያ ሕወሓትን ሲያሠለጥን ወደ ኤርትራ ተልከው ጥቂት መሣሪያዎችን ለማግኘት ችለው ነበር።

ሠልጣኞቹ ሲመለሱ ከኤርትራ የመጡትና ደደቢት የቆዩት ተቀላቅለው በአዲስ መልክ ተደራጁ። ከዚያም የአመራር ሽግሽግና የመሣሪያ ድልድል ተደረገ። ይሄ ግን የሽራዎችን ሰዎች አላስደሰታቸውም። በዚህም የተነሣ አንዳች ርምጃ ለመውሰድ ተነሡ። ይሄን ሜራ አክሸፈዋል የሚባሉት እነ ስብሐት ነጋና መለስ ዜናዊ ወደራት ሲመጡ፣ የሽራዎቹ ታጋዮች እንዲገለሉ ሆነዋል²⁴⁰።

አረጋዊ በርሔ ምክንያቶቹን ከዚህም በላይ ይተነትናቸዋል። የትጥቅ ትግሉ በተጀመረበት የገጠር አካባቢ ከዩኒቨርሲቲ በመጡትና በገበሬ ታጣቂዎች መካከል የአመራር ልዩነት ነበር። ገበሬዎቹ፣ ተማሪዎቹን ያልጠገቡ የትምህርት ቤት ወጣቶች አድርገው ይመለከቷቸው ነበር። የትጥቅ ትግል ለሚፈልገው ጥንካሬና ቻይነት ብቁ አይደሉም ብለው ገምተዋል።

በዚህ መካከል የትጥቅ ትግሉን ቦታ ከደደቢት በረከ ወደ ማዕከላዊ ትግራይ ለማዞር አመራሩ ወሰነ። ለዚህ የተሰጠው ምክንያት እንደ ሻዕቢያና ጅብሐ ካሉ ሌሎች የትጥቅ ትግል ድርጅቶች ጋር በቅርበት ለመገናኘትና ድጋፍ ለማግኘት ነው የሚል ነበር። የአካባቢው ገበሬዎች ግን ወደማያውቁት አካባቢ ከሄዱ ተጽዕኖቸው እንደሚቀንስ አምነዋል። በዚህም የተነሣ ገበሬዎቹ በስሑል ገሠሠው ወንድም በዓለማየሁ ገሠሠው መሪነት ተማሪዎቹን ለማስወገድ ሜራ ሸረቡ። አረጋዊ በርሄ እንደሚለው ለሕንፍሽፍሹ መነሣት ምክንያቱ ይሄ ነው²⁴¹።

²⁴⁰ ገብሩ አሠራት፣ ሉዓላዊነትና ዴሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ 2007፣ ገጽ 63

²⁴¹ Aregawi Berhe, A political history of the Tigray People's Liberation Front, p. 74-75

ይሄ መከፋፈል ካለፈ ከሁለት ዓመት በኋላ፣ በ1969 ዓ.ም፣ ተሰባስቦ ከኢ.ዴ.ግ፣ ከኢሕአፓ፣ ከሻዕቢያ እና ከመሳሰሉት ደርጅቶች ጋር ግጭቶች ውስጥ ገብቶ ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ ውስጣዊ ጥያቄዎች በርካተውበት በአመራሩና በአባላቱ መካከል ውጥረት ነገሠ። ሆኖም በመሐሉ አንድ መልካም አጋጣሚ ለሕወሓት ተፈጠረለት። በአንድ በኩል ኢሕአፓ በከተሞች የዘረጋው የዐመጽ እንቅስቃሴ የደርግ መንግሥትን አላፈናፍን አለው። በሌላ በኩል ደግሞ ከወራሪው የሶማሊያ የዚያድባሬ መንግሥት ጋር ጦርነት ውስጥ ገባ። በዚህ የተነሣ ደርግ ሕወሓትን ችላ እንዲል፣ ወይም የሰሜኑን ጉዳይ እንዲያቆይ አደረገው። ይህ ደግሞ ሕወሓት እንዳይጠፋ እንደረዳው የወቅቱ ታጋዮች ይመስክራሉ።²⁴²

በሕወሓት ውስጥ ለሚነሡ ግጭቶች ዋነኛው ምክንያት ደርጅቱ የተመሠረተው ከፊውዳላዊ ማኅበረሰብ በወጡ ሰዎች ስለሆነ ነው። አመራሮቹም “ፊውዳሊዝምን የሚዋጉ ፊውዳሎች” ነበሩ። በዚህ የፊውዳል ጠባይ የተነሣ አመራሮቹ ትእዛዝ ከላይ ወደታች ማውረድ የሚሹና የታችኛውን አባል ሂስና አስተያየት መቀበል የማይፈልጉ ናቸው የሚል ክስ ከራሳቸው ነባር ታጋዮች ይሠነዘርባቸዋል።

አንዳንዶቹ አመራሮቹ ሥር የሰደደ ኋላ ቀርነትና ጎጠኝነት የሚያጠቃቸው ናቸው። ይባስ ብሎ በፊውዳሉ ኋላ ቀር አመለካከት ላይ በተውሶ የተገኘው ማርክሲዝም ሌኒኒዝም ሲታከልበት የድርጅቱ ዴሞክራሲያዊ ጠባይ ጎልቶ እንዳይወጣ ሆነ በማለት ሁኔታውን ያስታውሳሉ።²⁴³

²⁴² ገብሩ አሠራት፣ ሉዓላዊነትና ዴሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ 2007፣ ገጽ 64
²⁴³ ገብሩ አሠራት፣ ሉዓላዊነትና ዴሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ 2007፣ ገጽ 64

ሕወሓት በዚህ ወቅት ከዴሞክራሲያዊ ሥርዓት መዳበር ይልቅ ዴሞክራሲያዊ ማዕከላዊነት ላይ ያተኩር እንደነበር ይነገራል።²⁴⁴ ይሄንን አካሄዱን ሀገር ሲመራም ቀጥሎበታል። ማርክሲዝምን የሙጢኝ ማለቱ ያስገኘለት ጥቅም ቢኖር ከፍተኛ የሕይወት መስዋዕትነት ለሚጠይቀው የትጥቅ ትግል የሚያነሣ ትርክት ለመገንባት ማገዝ ብቻ ነው።

የደርግን መውደቅ ተከትሎ በትረ ሥልጣኑ በእጁ ከገባ በኋላም ሕወሓት መቆራቆሱን አላቆመም። ከሁሉም የበለጠ ፈተና ገጥሞት የነበረው የመለስ እና የነስዬ ቡድኖች ባደረጉት የመባደን ፍልሚያ ወቅት ነበር። አቶ መለስ ቦናፓርቲዝም ሲሉ የጠሩት የሕወሓት መከፋፈል (ሕንፍሽፍሽ) እና ምርጫ 1997 ሳይጠቀሱ የማይታሉ ናቸው።

ቦናፓርቲዝም ለሕወሓት የመጀመሪያው የመከፋፈል አደጋ አልነበረም። የመጀመሪያው ሕንፍሽፍሽ በሚል የሚታወሰውና በትግሉ ወቅት ተከሥቶ የነበረው ገበሬ ታጋዮች፣ ተማሪ መሪዎቻቸውን ለማስወገድ የሞክሩበት መከፋፈል ይቀድመዋል። ሆኖም በሕወሓት የሥልጣን ህልውና ላይ በዋናነት ጥላውን ያጠላው የ1993ቱ ሕንፍሽፍሽ ነበር።

ለሁለተኛው ሕንፍሽፍሽ ምክንያት ተብለው የሚጠቀሱ ነገሮች አሉ። የመጀመሪያው ከቀድሞ ጀምሮ የነበሩ አካባቢያዊነቶች በሥልጣን ዘመን እያደጉ መምጣታቸው ነው። በተለይም “ሥልጣኑ በዐድዋዎች ተይዟል” የሚለው ስሞታ ውስጥ ውስጡን ይካሄድ ነበር። ሁለተኛው ምክንያት በፓርቲው ውስጥ የተፈጠረው የሥልጣን ሽኩቻ ነው። ይሄም አቶ መለስ በሕወሓት ላይ የነበረው ተሰሚነት እንዲቀንስ እስከ ማድረግ የደረሰ የሥልጣን ሽኩቻ ነበር።²⁴⁵ ይሄን ሽኩቻ ለመመከት በ1992

²⁴⁴ የተሐሕት ማኒፌስቶ፣ 1968፣ ገጽ 20፣ ገብሩ አሠራት፣ ሉዓላዊነትና ዴሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ 2007፣ ገጽ 64
²⁴⁵ Paulos Milkias, Ethiopia, the TPLF and the roots of 2001 political Tremor. p. 16

መለስ በናፓርቲዝም የሚል ሰነድ አዘጋጅቶ መጣ። የድርጅቱ መከፋፈልም እየጎላ ወጣ።

ሦስተኛው ሻዕቢያ የሐኒሽ ደሴቶችን ሲወርር የተፈጠረው ሥጋት ነው። በተወልደ - ኃይለማርያም - ስያ የሚመሩ የተወሰኑ የሕወሓት አመራሮች “የሻዕቢያ ተግባር ወረራ በመሆኑ ልናወግዘው ይገባል። እኛም ከሻዕቢያ ጋር ያለንን ግንኙነት መመርመር አለብን” የሚል ሐሳብ አቀረቡ። የመለስና የስብሐት ቡድን ግን አልተስማማም²⁴⁶። እንዲያውም ሻዕቢያ በሄሊኮፕተርና በሌሎች የጦር መሣሪያዎች አገዙት። ቀጥሎም ጄኔራል ኃይለማርያም ተገደለ። ይሄም ነገሩን ከድጡ ወደ ማጡ ከተተወ።

አራተኛው ምክንያት ቅድመ ኢትዮ ኤርትራ ጦርነት የሚመጡ ኤርትራን የሚመለከቱ መረጃዎችን አቶ መለስ ለመቀበል ባለመፈለጉ የመጣ ልዩነት ነው። አንዳንድ የአሜሪካ የመከላከያና የውጭ ግንኙነት መረጃዎች እንደሚጠቁሙት ሻዕቢያ ኢትዮጵያን ለመውረር እየተዘጋጀ ነው የሚለውን የደህንነት መረጃ አቶ መለስ አይቀበልም ነበር።

ኤርትራ ኢትዮጵያን በመውረሯ የሕወሓት የፖሊት ቢሮ ሲሰበሰብ፣ አስቀድመው ኤርትራ ትወረናለች ብለው ሲያሳስቡ የነበሩ አመራሮች አቶ መለስን ፊት ለፊት ተቃውሟት። መለስ አሁንም የሻዕቢያን ወረራ ከፍተኛ ቦታ አልሰጠውም ነበር። የወረራው ጉዳይ በፓርላማ ላይሆን በጠቅላይ ሚኒስትር ጽ/ቤት መያዝ አለበት የሚል አቋም ነበረው²⁴⁷።

አምስተኛው ምክንያት በኢትዮ-ኤርትራ ጦርነት ወቅት ጠቅላይ ሚኒስቴር መለስ ዜናዊ በኤርትራ ላይ ርምጃ ለመውሰድ በማመንታታቸው የመጣ መከፋፈል ነው። በዚህ የተነሣ በሕወሓት

ለዎች መካከል ተከሥቶ የነበረው ግጭት ተጋግሎ፣ የሕወሓትን ህልውና አደጋ ላይ ጣለው።

በአክሲዮና በሌሎች ምክንያቶች የነበረው መከፋፈል፣ በአቶ መለስ የሥልጣን አሸናፊነት ተጠናቀቀ። የድርጅቱ ዋና ሊቀ መንበር በተቃረናቸው ቡድን ላይ የመሰናከት እንዲመሠረትባቸው በማድረግ፣ ወሳኒ እንዲወረዱ አድርጓቸዋል።

ከዚህ የሕወሓት መከፋፈል በኋላ፣ መለስን ይፎካከሩ የነበሩት የሕወሓት አባላት በቀላሉ ተወገዱ። መለስም ያለተቀናቃኝ በብቸኝነት የሥልጣን መንበሩ ላይ እንደተደላደለ ይነገራል። ቀድሞውንም ቢሆን ሌሎች የኢሕአዴግ አባል ፓርቲዎች ሕወሓትን የመገዳደር ቁመና ስሌላቸው፣ ሁኔታውን ለማርገብና ለማስተካከል የሞከረ ፓርቲ አልነበረም ማለት ይቻላል።

ከዚያ በኋላ፣ በራሳቸው በጠቅላይ ሚኒስትሩ “እንከን አልባ” እንደሚሆን የተነገረለት ምርጫ 97ትን ተከትሎ የተነሣው አለመግባባት እና ሕዝባዊ ተቃውሞ፣ ሌላው ሕወሓትን ሥጋት ውስጥ የጨመረ አጋጣሚ ነበር። ከዚህ አጋጣሚ በኋላ ሕወሓት/ ኢሕአዴግ ሥልጣን በምርጫ የማስረከቡ ነገር ጥያቄ ምልክት ውስጥ ገባ። ሂደቱም ሕወሓት ገና በረሃ እያለ ያነገበውን የአውራ ፓርቲ ሃልዮት አባራውን አራግፎ እንዲያነሣ አደረገው።

ይሄም ሆኖ፣ የሕወሓት ዋልታና ማገር የነበሩት፣ እንዲሁም ማስተር ማይንድ፣ በሚል ቁልምጫ የሚታወቁት አቶ መለስ ዜናዊ ነሐሴ 14 ቀን 2014 ዓም፣ በማይቀረው ሞት ተወሰዱ። የአቶ መለስን መሞት ተከትሎ በድርጅቱ ውስጥ በርካታ ምስቅልቅሎች ተፈጥሯል። ድርጅቱ ቀስ በቀስ ሞገሱን እያጣና በጎራ እየተከፋፈለ፣ ዘረፋና የሥልጣን ሽኩቻ እየተስፋፋ በመምጣቱ፣ በመጨረሻ ለውድቀት ተዳርጓል።

²⁴⁶ Paulos Milkias, Ethiopia, the TPLF and the roots of 2001 political Tremor. p. 18
²⁴⁷ Gregory R. Copley, "The End of the Ethiopian Facade: Meles Isolated as the Ruling TPLF Implodes," Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, March 2001.

ምእራፍ ሃያ አንድ

የሕወሐት የበላይነት ምንነት

የአንድ መደብ(ቡድን) የበላይነት ማለት ምንድን ነው? የሚለው ራሱን የቻለ ጽንሰ ሐሳብ ነው። እርሱም “የፖለቲካ መደብን የመቆጣጠር የሥልጣን ነቢብ - The Class Domination Theory of Power” ይባላል። በዚህ ጽንሰ ሐሳብ መሠረት የአንድ ቡድን የበላይነት መኖርና አለመኖር የሚረጋገጠው ሌሎች የሚተዳደሩበትን ሥርዓትና ደንብ ከመወሰን አንፃር ባለው ችሎታና ዐቅም ነው።

ዊልያም ደምሐፍ እና ቨርጋራ የተባሉ ምሁራ የአንድ መደብ(ቡድን) የበላይነትን፣ “በጥቂቶች ተጽዕኖ ለማድረግ መቻል ፍጹማዊ ቁጥጥር ማለት አይደለም። ነገር ግን ሌሎች ቡድኖች እና መደቦች እንዴት መንቀሳቀስ እንዳለባቸው የጨዋታውን መንገድ ለመወሰን መቻል ነው”²⁴⁸ ይሉታል።

ከላይ በተጠቀሰው ብያኔ መሠረት፣ “የሕወሐት የበላይነት”ን ማረጋገጥ የሚቻለው መንግሥታዊ ሥርዓቱ “የአንድ ቡድን የበላይነትን ይፈቅዳል ወይስ አይፈቅድም?” የሚለውን ዕሳቤ በመርመር አይደለም። ከዚያ ይልቅ፣ ሌሎች የሚተዳደሩበትን ሥርዓትና ደንብ ከመወሰን አንፃር ትልቁ ድርሻ የማን ነው? በሚለው አካሄድ ነው።

በዚህ ረገድ ሕወሐት በሥልጣን ላይ በነበረበት ወቅት ሁሉንም ክልሎች በእጅ አዙር ወይም በቀጥታ የሚዘውርበት አሠራሩ ያደረሰውን ቅዋሜና ወቀሳ በመገምገም ሁኔታውን መመልከት ይቻላል። ሕወሐት ወደ ሥልጣን ከመጣ በኋላ ክልሎች የሚተዳደሩበትን መንግሥታዊ ሥርዓት እና ደንብ የቀረፀው እርሱ ብቻውን ነበር ማለት ባይቻልም፣ ቀጥተኛ ተጽዕኖ አልነበረውም ማለትም ግን አይቻልም። በተጨማሪም የኢኮኖሚ አውታሮችን በመቆጣጠር ያደረሰውን ጥፋትና ስሕተት በማጤን የነበረውን ተጽዕኖ ለማየት ይቻላል።

በሌላ በኩል “የአንድ ቡድን የበላይነት” ማለት በአስተዳደራዊ መዋቅሩ ውስጥ ያሉ የሥልጣን ርክኖችንና መዋቅሮችን በመቆጣጠር ብቻ አይገለጽም። ከዚያ ይልቅ፣ የፖለቲካ ሳይንስ የሚለው የአንድ ቡድን የበላይነት የሚረጋገጠው አንደኛ፣ አስተዳደራዊ ሥርዓቱ የሚተዳደርበትን የሕግ ማሕቀፍ በራስ ፍላጎትና ግንዛቤ መሠረት በማጽደቅና ተግባራዊ በማድረግ ነው። በዚህ ረገድ፣ ኢትዮጵያ የምትተዳደርበት ሕገ መንግሥት በዋናነት በሕወሐት አነሣሽነት፣ የፖለቲካ ፍላጎት፣ አቋምና አመለካከት አንጻር ተነድፎ ተግባራዊ የተደረገ ነው።

²⁴⁸ “Domination by the few does not mean complete control, but rather the ability to set the terms under which other groups and classes must operate” G. William Domhoff, Power in America: The Class Domination theory(Who Rules

America.net, 8th edition, 2012); Vergara L.G., Elite, Political elites and social change in modern Societies (Revista de Sociologia, no. 28,2013, pp. 31-49),p. 37

ተፎካሪ ፓርቲዎች ከኢሕዴሪ ወደ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ በተደረገው ሽግግር ሚና ከፊቸው ለማለት አይቻልም²⁴⁹። ዋና ዋና የፖለቲካ ተፎካሪዎች ከመድረኩ መገለጻቸው፣ ማኅበረሰቡ በተፈለገው መጠን በሕገ መንግሥቱ ሂደት ላይ እንዳይሳተፍ አድርጎታል። ይሄም በሕወሓት የሚመራው የኢሕአዴግ ፍልስፍናዊ ሐሳቦች ሕገ መንግሥት ሆነው እንዲወጡ አድርጓቸዋል።²⁵⁰ በመሆኑም፣ “The Class Domination Theory of Power” ከሚለው የፖለቲካ ጽንሰ ሐሳብ አኳያ፣ “የሕወሓት የበላይነት” ነበር ለማለት ያስችላል።

በኢሕአዴግ ውስጥ ለነበረው የሥልጣንና የኃይል ሚዛን መዛባት መሻገው የሕወሓት የበላይነት ነበር። ሕወሓት በመንግሥት መዋቅር ውስጥ የነበረው ፈላጭ ቆራጭነት አይካድም። ሥልጣኑ ከልኩ በላይ ነበር። በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት፣ በፌዴሬሽን ምክር ቤት እና በሚኒስትሮች ምክር ቤት የነበረው ውክልና በአማካይ ከ5% ያልበለጠ ነበር። በተመሳሳይ በኢሕአዴግ ምክር ቤትና በሥራ አስፈጻሚ ኮሚቴ ውስጥ 25% ሲሆን፣ ይህም በልኩ የተወሰነ ነበር።

በተቃራኒው ሕወሓት ውክልናው ከሚፈቅድለት በላይ ቁልፍ የሚባሉ መንግሥታዊ ኃላፊዎችን ተቆጣጥሮ ነበር። በዋናነትም በመከላከያ፣ በደንበኝነት፣ በፌዴራል ፖሊስ የነበሩትን የጸጥታ ተቋማት፣ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርን፣ የፋይናንስና የኢኮኖሚ ተቋማትን፣ ወዘተ. በድርጅቱ ቁጥጥር ሥር አውሏቸው ቆይቷል። በዚህ ምክንያት የሕወሓት ሰዎች ለሌብነትና ለመብት መካፈል ተቋማቸው አልቀረም። እንዲህ ያለው ሁኔታ በመንግሥት ውስጥ የነበረውን የሕወሓት የበላይነት ያሳያል።

ሕወሓት ከፍ ሲል የቅርብ ሰዎቹ፣ ዝቅ ሲል ደግሞ ከተለያዩ አካባቢዎች ወይም ብሔሮች የተሰበሰቡትን (የኢሕአዴግ አባላትን) ሥልጣኑን

²⁴⁹ የሽግግር መንግሥቱን ቃለ ጉባኤዎች መመልከት ለዚህ በጣም ጠቃሚ ነው።
²⁵⁰ Adem Kassie Abebe, from ‘the TPLF Constitution’ to ‘the Constitution of the People of Ethiopia’: Constitutionalism and proposals for constitutional reform, p. 7

ለማጽናትና ተጠቃሚነቱን ለማስቀጠል ተጠቅሟቸዋል። ነገር ግን ይህን እውነታ በመዘንጋት የትግራይ ሕዝብ የበላይና በተለየ መልኩ ተጠቃሚ ነበር። ማለት የተዛነፈ ትርክት መፍጠር ነው።

የዐሜ ምኒልክንና የዐሜ ኃይለ ሥላሴን ሥርዓት የአማራ የማድረግ አካሄድና ፍራጃ ስሐት እንደሆነው ሁሉ፣ የሕወሓትን መንግሥታዊ ቆይታ ከትግራይ ሕዝብ ጋር ማስተማሠሩና የትግራይ የበላይነት አድርጎ ማቅረብ እንዲሁ በዚሁ ልክ የተሳሳተና አደናጋሪ ትርክት መሆኑን መገንዘብ ተገቢ ነው። በየትኛውም መመዘኛና መሥፈርት የ27 ዓመቱ መንግሥት በሕወሓት ምክንያት የትግራይ ሕዝብ ሥርዓት ተደርጎ ሊበየን አይገባውም።

በሌላ በኩል «ሕወሓት ለ27 ዓመት በሥልጣን ላይ በነበረው የኢሕአዴግ መንግሥት ውስጥ አንዱ ተጠያቂና አባል እንጂ ብቻውን መንግሥት አልነበረም፤ ለተፈጸሙ ጥፋቶችም ሆነ ወንጀሎች ሰፊ ድርሻ ቢኖረውም ሌሎችም ድርጅቶች የራሳቸው ሚና ከፊቸው፣ ስለዚህ ብቻውን ኃይልነትን ሁሉ የሚሸከምበት ትርክት ተቀባይነት የለውም፤ ወይም ብቸኛ የፖለቲካ ባለ ዕዳ ለማድረግ የሚደረጉ ትርክቶች መፍትሔ አያመጡም፤ የሚሉ ሐሳቦች ይሠነዘራሉ።

ርግጥ ነው፤ ለጥፋቱ ሁሉ ሕወሓትን ብቻ ተጠያቂ ማድረግ ሚዛኑን ያዛባዋል። ጥፋቱን ያለ ዐቅማቸው ለሌሎች ለማከፈል የሚደረግ አመክንዮም በአቅላይነት ሚዛኑን ያበላሸዋል። በሽርክና በተቋቋመ አንድ የንግድ ድርጅት የትርፍና ዕዳ ክፍፍል የሚወሰነው በነበራቸው መዋጮ ልክ ነው። አነስተኛ መዋጮ ያለው ባለ አክሲዮን በትርፍ ጊዜ ከከፍተኛው አዋጭ እኩል እንደማያገኘው ሁሉ፣ በኪሣራ ጊዜም አነስተኛ መዋጮ ያለው ከከፍተኛ ባለድርሻ እኩል ከፍተኛ ኪሣራ አይቀበልም። ባለፉት 27 የተሠራውን ጥፋት በአራቱ ድርጅቶች የመወሰን ድርሻ ልክ ማየት በተዛባ ትርክት ዳግም እንዳንወድቅ ያደርገናል።

ምእራፍ 4 ያ ሁለት

ጠላትንና ወዳጅን የቀላቀለው የሕወሐት ትርክት

በተማሪዎች ንቅናቄ ወቅት የተፈጠረው ነገደ አምሐራን ከነገደ ይሁዳ የመቀላቀሉን የተሳሳተ ትርክት፣ ሕወሐት ማዳበሪያ ጨምሮበት እና ውኃ አጠጥቶት የትርክቱ ዋና ማዕከል አደረገው። ለዚህ አስተሳሰብም የጎፍጠኛ ሥርዓት፣ እና የትምክህት አስተሳሰብ የሚል አዲስ ስም ሰጠው። በወታደራዊ ቡድን ለተገነባው የተማሪዎች አስተሳሰብ እና ጥያቄ የራሱ ቀለም ጨምሮበት ሕይወት ዘራበት። በሀገሪቱ የፖለቲካ እና የሕግ መሠረት እንዲኖረው አደረገው።

ሕወሐት አስተሳሰቡ ጥሩም ቢሆን መጥፎ በተደራጀ እና የትርክት ንጣፍን በማንጠፍ፣ አስተሳሰቡን በመትከል ረገድ ረጀም ርቀት ሂደል። በትርክቱ ውስጥ በሠራው ስሕተት ገዢውን እና ተገዢውን ቀላቅሎ በመተረኩ ሀገርን ችግር ውስጥ ጥሏል።

አንድ ሥርዓት እንደ ሥርዓት እንዲቆም ቢያንስ ሦስት ምሥራቆች ያስፈልጉታል። ምሥራቆቹ ፖለቲካዊ ሥልጣን/ኃይል፣ የኢኮኖሚ ዐቅም እና የጸጥታ መዋቅር ናቸው። ሆኖም እነዚህን ምሥራቆች ለመቆጣጠር እና/ወይም ለማጽናት ገዢ ትርክቱን መቆጣጠር ያስፈልጋል። አንድ ሥርዓት የቆመበት ትርክቱ ከተመታ የጸጥታ መዋቅሩ መልሶ ይበላዋል ወይም ይክደዋል። ከዚያ በኋላ የፖለቲካ ሥልጣኑንም የኢኮኖሚ ጉልበቱንም ያጣል።

በዐፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት የሆነው ይሄው ነው። ንጉሣዊ ሥርዓቱ የቆመበት ትርክት የማይዳሰስ እና የማይገሠሥ ይመስል ነበር። ለምን? የቤተ ክህነትና የጸጥታ ተቋማት ከፍተኛ ድጋፍ ነበረውና። ንጉሠ ነገሥታዊ ሥርዓቱን ያቆመው ትርክት ሲመታ ግን የሥርዓቱ ጠባቂ የነበሩ ወታደሮች እና የጸጥታ ኃይሎች ሥርዓቱን መክዳት ብቻ ሳይሆን የሥርዓቱ ቀንደኛ ተቃናቃኝ ሆኑ።

የደርግ ሥርዓተ መንግሥት የራሱ የሆነ ትርክት አልነበረውም። በሁለት ትርክቶች መካከል የሚዋልል ፍርንዳስ ትርክት ነው የያዘው። በአንድ በኩል ከተማሪዎች አፍ የነጠቀውን የማርክሲዝም አስተሳሰብ ይተርካል። በሌላ በኩል ደግሞ ከንጉሣዊ ሥርዓቱ የወሰደውን ኅብረ ብሔራዊነት አልባ አንድነት ይተርካል።

ደርግ 17 ዓመታት የቆየው በአራት ነገሮች ተደግፎ ነው። የመጀመሪያው ንጉሣዊ ሥርዓቱን በመጣሉ የፈጠረው ተስፋና ፍርሃት ነው። ተክክቶ የማይወቀውን የሺ ዓመት ዘውዳዊ ሥርዓት ሲጥል ሕዝብ የተሻለ ይመጣል ብሎ ጠበቀ። በሌላ በኩልም የማይከሰሰውን ከስሶ፣ የማይነካው ነክቶ በማሳየቱ ፍርሃትን ፈጠረ።

ሁለተኛው በወሰዳቸው አንዳንድ መሠረታዊ የለውጥ ርምጃዎች ነው። እንደ መሬት ላራሹ ያሉ ርምጃዎች የኢትዮጵያን የመሬትና

የፖለቲካ ሥራት እንዳይመለስ አድርገው የቀየሩ ናቸው። ሦስተኛው ለሀገር አንድነት በነበረው አቋም ሀገር እንዳትገነጣጠል የሚፈልጉ ልሂቃን ከነክፋቱም ቢሆን ስለደገፉት ነበር።

አራተኛው ምክንያት ወታደራዊ ሥርዓት በመሆኑ፣ በወቅቱ ጠንካራ ተቋማዊ ዐቅምና ዕዝ ያለው ወታደራዊው ተቋም የእኔ ነው ብሎ ስለተቀበለው ነው። በእነዚህና በሌሎች ምክንያቶች ተንጠላጥሎ ለ17 ዓመታት ደርግ ሊንገዳገድ ችሏል። ይሁንና ሥርዓቱ የነበረው ወሎን ተቀባይነት እየተመናመነ እና በሕዝብ ዘንድ እየተጣለ ሂደት ችግር ውስጥ ወድቋል።

ሕወሐትም ቢሆን በመጀመሪያ ከጉልበቱ ይልቅ ያሰነበተው ይዘት የመጣው ለብዙኃን ተስፋ የሆነ ትርክት ነበር። በተሟላ ሁኔታ ወታደራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ዐቅም ሳይኖረው፣ በዓለም ሕዝብ ዘንድ ተቀባይነትና ዕውቅና ከማግኘቱ በፊት፣ የሕዝብ አመኔታ አግኝቶ ነበር። ሁሉን ከጨበጠ በኋላ ግን ይሄ የሕዝቡ እምነት በቅጽበት የተፈረከረከው ትርክቱ በተቃርኖ የተሞላ በመሆኑ ነው።

ሕወሐት ወቅታዊ ተቀባይነት ያገኘው በአራት ምክንያቶች ነበር። የመጀመሪያው የደርግ ሥርዓት በሕዝቡ ስለተሰለፈና ስለተጠላ ነው። በጦርነቱ መራዘም፣ በሠፈራና በብሔራዊ ውትድርና ፕሮግራሞች፣ በመዋጮ ብዛትና በነገር ውድነት ሕዝቡ ተማርሮ ነበር። ሁለተኛው ለብዙ ጊዜ ሲንከባለል የኖረውን የብሔረሰቦች ጥያቄ አንግቦ ስለመጣና በሕግና በመዋቅር ለመመለስ ስለሞከረ ነው። ሦስተኛው የነገሩን ሥርዓት የፖለቲካና ወታደራዊ ልሂቃን አባርሮ በአዳዲስ ልሂቃን በመተካቱ የተፈጠረው የአዲስነት ስሜት ነው። የመጨረሻው ደግሞ በጦርነቱ ጊዜና ለተወሰኑ ዓመታት ያሳያቸው የነበሩ የዴሞክራሲ፣ የፍትሕና የእኩልነት ምልክቶች ናቸው። ልክ

የትርክቱ አዕማድ ሲመቱ ሁሉም ነገር በእጁ እያለ፣ በአስደንጋጭ ፍጥነት ሁሉን ነገር አጣ።

ትርክት የሥርዓት መሠረት መሆኑ እንዳለ ሆኖ፣ በፖለቲካ ሥልጣን፣ በኢኮኖሚ እና በወታደራዊ ጉልበት ካልተደገፈ ግን መቆም አይችልም። ልክ አቁማዳ ያለ ወይን ጠጅ የወይን ጠጅም ያለ አቆማዳ እንደማይቆሙት ሁሉ፣ ትርክትም በትርክቱ ላይ የሚተክል ሐሳብ እና ሐሳቡን የሚጠብቅ ሥልጣንና ኃይል ከሌለ ዋጋ አይኖረውም። ትርክት ስላለ ብቻ ሥርዓት መቆም አይችልም። የትርክት ንጣፋን ካነጠፉ በኋላ ወይም ትርክቱን እያነጠፉ ጎን ለጎን የፖለቲካ ሥልጣንን፣ የጸጥታ እና የኢኮኖሚ መዋቅርን መቆጣጠር እና ማጽናት ያስፈልጋል። ሕወሐትም ይሄንኑ ነበር ያደረገው።

የሕወሐት አስተሳሰቦች የተቀላቀሉ ናቸው። መሥመር ይላል እንጂ የተከተላቸው ግን ብዙ መሥመሮችን ነው። ያውም እርስ በእርሳቸው የማይስማሙ መሥመሮች። አብዮትና ዴሞክራሲን፣ ብሔርና መደብን ቀላቅሏል። የሕወሐት አስተሳሰብ ለውድቀት እንዲዳረግ ከሆነባቸው ምክንያቶች አንዱም ተቃራኒዎችን አንድ ላይ ለማራመድ መውደዱ ነው። ለምሳሌ ገዢውን የነገደ ይሁዳ ኃይል እና ጭቁኑን የነገደ አምሐራን ኃይል ቀላቅሏል። ይህ አስተሳሰብ የተማሪዎች ንቅናቄ የወጠነው አስተሳሰብ ቢሆንም፣ አጥንትና ሥጋ እንዲኖረው ያደረገው ግን መንግሥት የመሆን ዕድል የገጠመው ሕወሐት ነው።

ሌላው በተማሪዎች ንቅናቄ ውስጥ ተረግቦ በሕወሐት የተወለደው የማይገናኙትን የመቀላቀል ተግባር፣ የብሔር ጥያቄ እና የመደብ ጥያቄን መቀላቀል ነው። እንደ ኮሙኒስት ሕወሐት ግድ ሊለው ይገባ የነበረው ለሠርቶ አደሮች አጀንዳ ነበር። ሆኖም ልክ ጨቋኝ

እና ተጨቋኝ እንደቀላቀለ ሁሉ የብሔር ጥያቄ እና የመደብ ጥያቄን እንድ ላይ ቀላቅሎ አመጣ። በአንድ በኩል ለብሔሮች መብት ታጋይ ሆኖ ይቀርባል፤ በሌላ በኩል ደግሞ አርብቶ አደሩን እንደ ሁለተኛ ዜጋ በማየት መንግሥታዊ ሥልጣን እንዳይዝ አድርጓል። እናም የሕወሐትን ትርክት በቀላሉ ለመረዳት አስቸጋሪ ነው።

ይሁንና እያንዳንዱ የሕወሐት አስተሳሰብ የየራሱ የሆነ የእውነታ ነቁጥ ስለነበረው በሥልጣን ላይ ለረጅም ጊዜ ቆይቷል። በሥልጣን እንዳለ ኃይልም ፖለቲካውን ብቻ ሳይሆን ጸጥታውንም፣ ኢኮኖሚውን ተቆጣጥሮ መቆየቱ የሚታበል አይደለም። ሕወሐት በጣም ጠንካራ በነበረበት ጊዜ ምጣኔ ሀብታዊ፣ ጸጥታዊና ወታደራዊ ኃይልን ያጠቃለሉ ሦስት ክንፎች በተሟላ ሁኔታ ነበሩት። የኢኮኖሚው ክፍል የዓላማ ማስፈጸሚያ ስለሆነ በዚህ ክፍል አይዳሰስም። በዋናነት በፖለቲካ ክንፉ እና በጸጥታ መዋቅሩ ላይ በማተኮር ሕወሐት ለምን እዚህ ደረሰ? የሆነውስ ለምን እንደዚህ ሆነ? የተፈጠረው ቀውስስ ለምን እና እንዴት ተፈጠረ? የሚሉትን ጥያቄዎች በአጭሩ እንዳስሳለን።

ቀደም ሲል እንደተገለጸው አንድ ሥርዓት እንደ ሥርዓት እንዲቆም የሚቆምበት ትርክት ያስፈልገዋል። ሕወሐትም የቆመበት ትርክት ነበረው። የሕወሐት ትርክት “ኢትዮጵያ የብሔረሰቦች እሥር ቤት ናት” ከሚለው የተማሪዎች ንቅናቄ አስተሳሰብ የመነጨ ነው። ዘሩ የተዘራው በተማሪዎች እንቅስቃሴ ቢሆንም የበቀለው፣ የጎመራው እና የበሰለው ግን በሕወሐት ዘመነ መንግሥት ነው።

ሕወሐት በመሠረቱ ማርክሲስት ነው። ስለሆነም የሚታገለው ለመደብ ነው። ይሁንና ከማርክሲስት አስተሳሰብ ጋር ጥብቅ ግንኙነት የሌለውን እና በማርክሲስቶች ዘንድ የመታገያ ታክቲክ ተደርጎ የሚታሰብውን

የብሔር ጥያቄ እስከመገንጠል አቀነቀነ። ይህ ሐሳብ በሁሉም ብሔሮች ያሉትን መደቦች ለማቀፍ ካለው ማርክሲስታዊ ፍላጎት ጋር ይቃረንበታል።

ከብሔርተኝነት የሚመነጨው አስተሳሰብ “የራስን ዕድል በራስ መወሰን እስከ መገንጠል” ወደሚል ጥግ ሲወስደው፣ በማርክሲስትነቱ ደግሞ ዓለም አቀፋዊነትና መደባዊነት ወደ ተማከለ አሐዳዊነት ይጎትተዋል። በአንድ በኩል የኢትዮጵያ ብሔሮችን ከእሥር ቤት ያስወጣ የብሔር ታዲያ አድርጎ ራሱን ሲያቀርብ፣ በሌላ በኩል ደግሞ ራሱን የአርሶ አደር እና የወዝ አደሮች ወኪል አድርጎ ያቀርባል። እነዚህ የተወሳሳቡ እና የተራራቁ አስተሳሰቦችን አስታርቆ ለመሄድ ውስብስብ የፖለቲካ እና የፕሮፓጋንዳ ማሸነፊ እና ድርጅታዊ መዋቅር ዘርግቶ እንደነበር የሚካድ አይደለም። የሕወሐት ብሔርተኝ አስተሳሰብ እና ኮሙኒስታዊ አስተሳሰብ፣ እንደ ቅቡል ተወስዶ ከነበረው “ኢትዮጵያዊነት” እና “ኢትዮጵያ ታላቅነት” ጋር በቀጥታ አጋጨው።

ይህ የትርክት ምስቅልቅል ከሌሎች ተገዳሪ ትርክቶችም ጋር ተጋጭቷል። “ኢትዮጵያ ሀገረ እግዚአብሔር ናት” እና “ኢትዮጵያ ሀገረ ነጻነት ናት”፣ “ታላቅ ነበረች፣ ለአፍሪካ የነጻነት ተምሳሌት ናት” ከሚለው የሃረ ትርክት ጋር ሕወሐት ተጋጭቷል። የሕወሐት ትርክት የአሁኑን እና የወደፊቱን ብቻ ሳይሆን ወደ ጎላም በመመለስ የኢትዮጵያን ታሪክ የሚክልስ እና ነፃሩን ተረክ የጎሊት ሂደት የሚያርም ሆነ። ይህ የተዛባ እና የተቀላቀለ አስተሳሰብ ከሁለት ዓይነት ልሂቃን ጋር አላተመው። የመጀመሪያዎቹ የነገደ ይሁዳን ትርክት ተከትለው የሚኖሩ፣ ራሳቸውን የቀድሞ ሥርዓት ባለቤት አድርገው የሚቆጥሩ አንዳንድ የአማራ ልሂቃን ናቸው። ሁለተኛቹ ደግሞ በርግጥም በቅንነት ኢትዮጵያ ታላቅ ነበረች ብለው የሚያምኑ ከተለያዩ ብሔሮች የወጡ ልሂቃን ጭምር ናቸው።

አዲሱ ትርክት በአንድ በኩል በኢትዮጵያዊነት ስም ታሥረው የነበሩትን ብሔረሰቦች ነጻ የማውጣት ተልዕኮ ይዜ መጥቻለሁ የሚል አቋም መሆኑ ተገልጿል። በዚህ አስተሳሰብ ኢትዮጵያዊነት በጉልበት የተጣሳ ስለሆነ ብሔሮች ደግሞ እሥረኞች ናቸው፤ ኢትዮጵያም እሥረ ሴታቸው ናት የሚል ነው። ስለሆነም እሥረኞችን ነጻ የሚያወጣ ኃይል ያስፈልጋል የሚል ሐሳብ አለው።

በሌላ በኩል ገዢ መደብ እና ጭቁኖች አሉ። ጭቁኖቹ ከገዢ መደብ የሚያላቅቃቸው ኃይል ያስፈልጋል የሚል ነው። ይህም የመደብ ተወካይ አመራር ያስፈልጋል። በዚህ ሁኔታ ሕወሐት የሁለት ዓለም ድርጅት ሆነ ማለት አንችላለን። ሁለቱም አስተሳሰቦች እንደ ትርክት በብዙዎች ተቀባይነት የነበራቸው ቢሆንም፤ ሁለት አደጋዎችን ይዘው መጥተዋል።

አንደኛው “የቆየው ትርክት ባለቤት ሊኖረው የግድ ይላል” የሚለው አመለካከት ያመጣው አደጋ ነው። ሕወሐት ለቆየው ትርክት የአማራን ሕዝብ ባለቤት አደረገው። በሕወሐት አስተምህሮ ጨቋኙ ሥርዓት ብሔር ነበረው። ብሔሩም አማራ ሆነ። አንዳንድ ጊዜ “የአማራ ገዢ መደብ” ቢለውም እየዋለ እያደረ ነገሩ ከአማራ ሕዝብ ጋር መያያዝ አልቀረም። በሂደትም ጨቋኙ ሥርዓት የሚለው ትርክት ከአማራ ሕዝብ ታሪክ ጋር እየተጣሠረ ስለመጣ፤ አማራ ተሸናፊ ወይም የአሮጌው ትርክት ባለቤት ተደርጎ መታየት ጀመረ።

እየዋለ እያደረም የአማራ ልሂቅ የሞተውን ባላባታዊ ትርክት ከሞት ለማስነሣት የሚጥር ተደርጎ እንዲታይ ተደረገ። የጨቋኝነት ትርክት በአማራ ብሔርና በልሂቁ ላይ መለጠፉ ሳያንስ፤ የተወሰነው የአማራ ልሂቅ ደግሞ በተቃራኒው ርስት እና ጉልት አስመላሽ ነኝ እያለ ትግሉን አፋፋመው። በኩራትም ሕኔ የንጉሥ ልጅ ነኝ፤ ሕኔ ነፍጠኛ ነኝ ማለት ተጀመረ።

ራሱን የዙፋን ወራሽ አድርጎ የተቀበለው ኃይል ጉዳዩን ከሰፊው የአማራ ሕዝብ ጋር ስለስተጣሠረው፤ ያልተጠበቀ አደጋ ይዞ መጥቷል። ስለሆነም ሕወሐትን ለመታገል የሚፈልጉ ኃይሎች በተለይም የአማራ ኃይሎች፤ የሕወሐትን ትርክት ከማፍረስና ትርክቱን ባለቤት አልባ ከማድረግ ይልቅ ራሳቸውንና ሕዝባቸውን የሕወሐት ትርክት ባለቤት አድርገው ቀረቡ። በዚህም ሕወሐትን እንቃወማለን ብለው በተቃራኒ ሕወሐትን አገዙት።

ማንኛውም ድርጊት የራሱ ተመጣጣኝ ምላሽ አለው²⁵¹። ሕወሐት የአማራን ሕዝብ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጠላት አድርጎ ሲያቀርብ፤ የአማራ ልሂቃን ደግሞ ለኢትዮጵያ ውድቀቶች ሁሉ ተጠያቂው ሕወሐት ነው አሉ። ሕወሐትም በአማራ ልሂቃን ብሎም ቀስ በቀስ በአማራ ሕዝብ ዘንድ እንደ ጠላት እየታየ መጣ። ለአማራ የትኛውም ዓይነት ውድቀት ተጠያቂው ሕወሐት ተደርጎ ተቆጠረ። ይሄም አጋጣሚ በውትድርናው ውስጥ በተለያዩ ወታደራዊ እና ፖለቲካዊ ሥልጣን ላይ የነበሩ ኃይሎች ሕወሐትን ለመበቀልና አጋጣሚውን ለመጠቀም እንዲንቀሳቀሱ አደረጋቸው።

በሌላ በኩል ደግሞ “ኢትዮጵያ የብሔረሰቦች እሥር ቤት ነበረች” የሚለውን ትርክት ቢቀበሉም ቅሉ፤ ሕወሐት መልሶ የራሱ እሥረኞች አድርጎናል፤ ሕወሐት ከድርሻው በላይ ሄዶ ሁሉንም ነገር ተቆጣጥሯል፤ የሚል አቋም የነበራቸው ኃይሎች ከቀደመው ትርክት አቀንቃኞች ጋር ታክቲካዊ ትብብር በማድረግ ሕወሐትን መታገል ጀመሩ። ጉዳዩ ቀስ በቀስ የአጋርነት መድረክ በሆነው ኢሕአዴግ ውስጥም እየተስፋፋ ሂደት ሕወሐትን ከውስጥ እና ከውጭ ያዋክበው ጀመር። በተመሳሳይ አርሶ አደሮች እና ዝቅተኛ የነገር ደረጃ ያላቸው የከተማ ነዋሪዎች ሥርዓቱ

²⁵¹ የረውተን 3ኛው ሕግ

ከድቶናል፤ ሥርዓቱ በሙስና ውስጥ ተሠማርቷል፤ ሕዝቡን ከፋፍሎታል፤ በማለት ከሥርዓቱ ጋር ፍቺ በመፈጸም ለውጥ ፈለጉ።

ቀደም ሲል እንደተገለጸው ሕወሐት በኢሕአዴግ ውስጥ የፖለቲካ ትርክቱን እና ሥልጣኑን፤ ወታደራዊ ኃይሉን እና የደገንነት መዋቅሩን ከመጀመሪያው ጀምሮ መቆጣጠሩ ጥሬ ሐቅ ነው። እንደዚህ ከሆነ ለሥልጣን መልቀቁ ምክንያት የሆነው ውጫዊ ሁኔታ እንዳለ ሆኖ፤ ውስጣዊ ምክንያትስ ነበረው ወይ? ብሎ መጠየቁ ተገቢ ነው።

ሕወሐት ይዞት የመጣው ትርክት ሙሉ ለሙሉ የሚጣል ትርክት አይደለም። ትርክቱ ጥቂት እውነታ ስላለው ሰፊ ተቀባይነት መያዙም ሊያከራክር አይገባም። የሕወሐት የፖለቲካ እና የፕሮፓጋንዳ ክንፍ የጎትመትና የብሮድካስት ሚዲያውን በመቆጣጠሩ የተነሣ ጎልቶ የሚለማው ድምጽ የራሱ ብቻ ነበር።

ነገር ግን ሁለት ኃይሎች ይታገሉት ነበር። በአንድ በኩል ተቃናቃኝ ትርክት ያላቸው፤ በሌላ በኩል ደግሞ የሕወሐትን ትርክት ተቀብለው፤ ነገር ግን ለፍትሐዊነት እና ለእኩልነት የሚታገሉ ኃይሎች ታግለውታል። እነዚህ ኃይሎች በየሃይማኖት ተቋማት፤ በየዕድር ቤቱ፤ በየቴአትር ቤቱና በስደት በሚኖሩባቸው ሀገራት በመደራጀት የሕወሐትን ትርክት የበላይነት እየሸረሸሩ ሩቅ ተጉዘዋል። ስለሆነም ሕወሐት ቀስ በቀስ ትርክቱ አደጋ ውስጥ እየገባ ሄደ። አሱ ደግሞ ያንን ለማስታገሥ ኃይልን መጠቀም እያዘወተረ መጣ። ይህ የኃይል አጠቃቀሙ ደግሞ ከሕዝቡም ከወዳጅ ሀገራትም ጋር ቀስ በቀስ አጣላው።

በየዕድሩና በየቴአትር ቤቱ የነበረው የሕወሐትን ትርክት የመሰባሰብ ሂደት ከማግበራዊ ሚዲያ መምጣት ጋር ተያይዞ ተባባሰ። በሚዲያ ላይ የነበረው የበላይነትም እየተሸረሸረ መጣ። በዚህ የተነሣ

የሕወሐት ተቃራኒ የሆነው ትርክት የበላይነት እየያዘ መጣ። በርግጥ በለውጡ ዋዜማ ሕወሐትን ከመንቀፍ እና ትርክቱን ከመደብደብ በስተቀር ሌላ አማራጭ ትርክት ይዞ የመጣ ስለመኖሩ አይታወቅም ነበር። ለውጡም በተጨማሪም የተደራጀ አመራር እንዳለው ገና አልተገለጸም ነበር። እናም ሁሉም በየፊናው እና በየስሜቱ ይጓዝ ጀመር።

ሕወሐት የብሔሮችን እኩልነት እና ነጻነት መቀበሉ የተገባ ነው። ነገር ግን በልዩነት ውስጥ ያለውን አንድነት በሚገባ ባለመተረኩ እና ወደ ልዩነት በማዘጋጀት የትርክቱ ተጋሪዎችም ጭምር እየራቁት ሄደው ሌላ ዝምድና ፈጠሩ። ይሄም በሕወሐት የታየው ሌላው የትርክት ችግር ነበር። ይህ ሁኔታ ሕወሐት የገዛ የግንባሩ አባላትን በጥርጣሬ እስከማየት፤ በደገንነት መ/ቤቱ በኩል እስከ መከታተል እና እስከ ማሸማቀቅ አደረሰው። እንዲህ ዓይነት ክሥተቶች ከምርጫ 97 በኋላ እየጎሉ ሄደው ሕወሐት ይበልጥ ጉልበት የሚጠቀም፤ ፍትሕን የሚደፈጥጥ እና ዴሞክራሲን የሚገድል አካል እየሆነ መጣ።

በዚህ ሂደት ሕወሐት በምልዓተ ሕዝቡም ሆነ በወዳጅ ሀገራት በጥርጣሬ መታየት ጀመረ። ይህ ሁኔታ ሕወሐት ከሕዝቡም፤ ከአጋሮቹም፤ ከወዳጆቹም ጋር እያራራቀው ከመምጣቱም ባሻገር፤ የትርክቱ ተቃራኒዎችም ሆነ የትርክቱ ተጋሪዎች አጋርነታቸው እንዲጠብቅ አደረገ። በመጀመሪያ በውጭ ሀገራት፤ በሂደት ደግሞ ውስጥ ለውስጥ በሀገር ውስጥ ትሥሥሮች እየተጠናከሩ ሄዱ። ይህ ሁሉ እየሆነ ባለበት ሰዓት በራሱ በሕወሐትም ውስጥ የላላ ሌላ ቋጠሮም ነበረ።

ምእራፍ ሃያ ሦስት

የቋጠሮው መፈታት

ፈረንጆች "የሠንሠለት ብርታቱ ደካማውን የሠንሠለቱን ክፍል ያክል ነው - a chain is as strong as its weakest point" እንዲሉ። የአንድ ኃይል ብርታቱ የደካማ ክፍሉን ያክል ነው። የውጭ ተጽዕኖን መቋቋም የሚችለው የብርቱ ጎኑን ያክል ሳይሆን የደካማ ጎኑን ያክል ነው። እናም ከውጫዊው ተጽዕኖ በተጨማሪ ሕወሐት እንዲዳከም ያደረገው ውስጣዊ ችግሩም ጭምር ነበር።

ሕወሐት ከነ ሙሉ ኃይሉ እያለ ለምን ብርታት አጣ? የሚሉ አሉ። ብርታቱ የብርቱ ጎኑን ያክል ሳይሆን የደካማ ጎኑን ያክል ስለነበረ ነው። ከላይ እንደተገለጸው ሕወሐት ሦስት ጠንካራ ክንፎች ነበሩት። አንደኛው የፖለቲካ ኃይሉ በድርጅቱ ሥራ አሥራጻሚና ማዕከላዊ ኮሚቴ የሚመራ እና እስከ ቀበሌ ብሎም እስከ ቤተሰብ የተዘረጋ ጠንካራ መዋቅር ነበረው። በድርጅት ዲሲፕሊን የታነጸ ፖለቲካዊ መዋቅር ነበረው። ሁለተኛው ወታደራዊ ኃይሉ ሲሆን ቁልፍ

ወታደራዊ የዕዝ ሠንሠለቱ ነቁጣዎችን ሁሉ የተቆጣጠረ እና ውልፍት የማይል ትዕዛዝ አክባሪ መዋቅር ነበር። ሦስተኛው የደኅንነት መዋቅሩ ሲሆን ማናቸውንም አስፈሪ ርምጃዎችን የሚወስድ እና የገነነ ስም ያለው መዋቅር ነበር።

እዚህ ሦስቱ ተቀናጅተው እና ተናበው በሚሠሩበት ወቅት ሕወሐት እጅግ ጉልበታም ነበር። ነገር ግን ጉልበቱ የደካማ ጎኑን ያክል መሆኑን የተረዱት ኃይሎች ከውስጥ ደካማ ጎኑን እየፈለጉ መምታት ጀመሩ።

ደካማ ጎኑ ምንድን ነው?

አንደኛ፣ ሕወሐት ምንም ሦስት ክንፎች ቢኖሩት፣ የፖለቲካ ክንፉ የፓርቲው ጭንቅላት በመሆን ወታደራዊውንም የደኅንነት መዋቅሩንም ያለ ምንም ጥያቄ የማዘዝ ዐቅም ነበረው። ደኅንነታዊ እና ወታደራዊ መዋቅሩ ለፖለቲካ ኃይሉ የመገዛት ሞራላዊ ባህል ከትጥቅ ትግል ጀምሮ ገንብቶ ነበር። ይህ ዲሲፕሊን መጀመሪያ አካባቢ ሕወሐት ጠንካራ እንዲሆን አድርጎት ነበር። በኋላ ግን ይህ ድርጅቱን የሚያንቀሳቅስ ጭንቅላት ቀስ በቀስ በአንድ ሰው እጅ እየገባ መጣ።

ከ1993ቱ የሕወሐት የውስጥ ክፍፍል ጊዜ ጀምሮ በድርጅቱ ባህል የታወቀውና እንደ ጥንካሬ ይወሰድ የነበረው የቡድን አምባገነናዊ አመራር ወደ ግለሰባዊ አምባገነናዊ አመራር ወረደ። ሚቹ የቀድሞ ጠቅላይ ሚኒስትር አቶ መለስን የድርጅቱ ብቸኛ ጭንቅላት ወደ መሆን ከፍ አደረጋቸው። ይህ ሁኔታ ለተወሰነ ጊዜ ድርጅቱ ተማክሎ እንዲሄድና አንድ ቋንቋ እንዲናገር ቢያደርገውም በሂደት ግን እያዳከመው መጣ።

እንዴት? ለሚለው በአንድ በኩል የድርጅቱ ተቃዋሚዎች ድርጅቱ በአንድ ሰው የሚመራ መሆኑን እየተገነዘቡ ሲመጡ ከሊቀ መንበሩ

በኋላ ድርጅቱ እድሜ አይኖረውም ወደሚል ድምዳሜ ደርሰው ቀን የሚጠበቁበት ሁኔታ ተፈጠረ። በሌላ በኩል ደግሞ በድርጅቱ ውስጥ ጎልቶ ለመውጣት መከራ ያደረገ ሰው ሁሉ፣ የአቶ መለስ ተቀናቃኝ ተደርጎ እየተቆጠረ፣ በክድሬዎች ግምገማ ድራሹ እንዲጠፋ ይደረግ ነበር። እናም ከሊቀ መንበሩ ውጭ የሚጠበቅ እና የሚከበር ተተኪ እንዳይፈጠር ተደረገ።

ስለሆነም የፖለቲካ ክንፉ ቁልፍ ሰው አንድና አንድ ሆነ። የፖለቲካ ክፍሉ ቀደም ሲል የነበረው ጥንካሬ እና ዲሲፕሊን እየተሸረሸረ አድርባይነት እየዋጠው መጣ። ይህ ፖለቲካዊ ክሥተት ቀስ በቀስ ወደ ደኅንነት መዋቅሩና ወደ መከላከያ ኃይሉ እየተስፋፋ ሄደ። የደኅንነት መዋቅሩ እና የመከላከያ ኃይሉ በአንድ ሰው መጠራት ጀመሩ። የመከላከያ ኃይሉ ልክ እንደ ፖለቲካ ኃይሉ በሞያና በብቃት ሳይሆን በግለሰብ ፈቃድ እና ውዴታ መኮንኖች የሚባረሩበት ሁኔታ ተፈጠረ። ሞያ ቀስ በቀስ ዋጋ እያጣ ሄደ። በደኅንነት መዋቅሩም ቢሆን ቀስ በቀስ ሞያተኞች እየተጣሉ ታዛዥ ካድሬዎች የሚሾሙበት እና ቢሮክራሲውን የሚቆጣጠሩበት ሁኔታ ተፈጠረ።

ለምሳሌ መከላከያ ሚኒስቴሩ ሙሉ ለሙሉ በኢታማገር ሹሙ እጅ ወደቀ። መኮንኑ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ፍጹም ታዛዥ በመሆንና በመምሰል ወታደራዊ ተቋሙን ግን በቁጥጥራቸው ሥር አስገቡት። የደኅንነት መዋቅሩም ቢሆን የአንድ ሰው ኩባንያ እስኪመስል በአንድ ሰው ስም መጠራት ጀመረ። ይህ ክፍተት አቶ መለስ በሕይወት እስካሉ ድረስ ያን ያክል ችግር ያለው ነገር መስሎ አልታየም ነበር። ሁኔታው እስከ አቶ መለስ ገልፈት ድረስ ብዙም ሳይታወቅ ቆየ። ምክንያቱም የደኅንነት መዋቅሩም ሆነ ወታደራዊ ኃይሉ አቶ መለስ እስካሉ ድረስ ለፖለቲካዊ አመራሩ ፍጹም ተገዥ ነበሩና።

መቼም “ዙሮ ዙሮ ከቤት ኖሮ ኖሮ ከሞት/ከመሬት” እንዲሉ አቶ መለስ የሰው ሁሉ ዕጣ ደርሷቸው ሕይወታቸው አለፈ። በዚያ ቅጽበት አቶ መለስን የሚተካ ባለመገኘቱ (ተተኪ እንዳይኖር ተደርጎ ስለተሠራ) ሕወሐት በውስጡ ለሦስት ተከፈለ። የመከላከያ መዋቅሩ ራሱን የቻለ መንግሥት ሆነ። ለፖለቲካ ኃይሉም መታዘዙን አቆመ። የደኅንነት ኃይሉም ራሱን የቻለ መንግሥት ሆነ። ለፖለቲካ ኃይሉ መታዘዙንም አቆመ። በአቶ ኃይለ ማርያም የመሪነት ወቅት ቢያንስ አራት መንግሥታት ኢትዮጵያ ውስጥ ነበሩ ማለት ይቻላል። የአራት ኪሎው፣ የካህንቺሉ(ደኅንነቱ)፣ የአምባሳደሩ(መከላከያው) እና የመቀሌው መንግሥታት።

ሕወሐት ሁሉንም ነገር በቁጥጥር ሥር ለማዋል የመከላከያ ኃይሉንና የደኅንነት መዋቅሩን ይዞ ሀገራዊ ለውጡ እንዳይወለድ ብዙ ጥረት አድርጓል። የፖለቲካ ኃይሉ ነገሮችን ለማረም ለዐርባ ቀንና ሌሊት ግምገማ ገባ። ሆኖም አሁንም ገና ምን እየሆነ እንዳለ አላወቀም ነበር።

ግምገማው በተጨማሪ ምክንያቶች ላይ ሳይሆን ለንትና ፎቅ አለው። እገሌ ውሽማ አለው። የሚል የባጡና የቆጡ ወሬ እንደነበር ይታወቃል። ይሁንና የሕወሐት አመራር እርስ በእርሳቸው ሲዘላለፉ ከርመው እና ተተክተው “በጥልቅ ታድሰናልና አሁን በደንብ እንመራችኋለን” ብለው መጡ። በዚህ ሁኔታ ውስጥ መንግሥት ሳይፈርስ፣ ሀገር ሳይበተን፣ ኢሕአዴግንም ሀገርንም ለመታደግ ስለሚቻልበት መንገድ የሚተጋ እንደ ኃይል ተፈጠረ። ይህ ኃይል በኢሕአዴግ ውስጥ ቀስ በቀስ ዐቅሙን እያገለበተ እና ሁሉንም ከላይ ሆኖ እያየ ይጓዝ ነበር። ያ’ ኃይል በሃደት የለውጥ ኃይል ሆነ። ሕወሐት የለውጥ ኃይል መፈጠሩን ያወቀው ከአቶ ኃይለ ማርያም መልቀቅ ጋር ተያይዞ ለግምገማ ብሎም ለምርጫ በተቀመጠበት ጊዜ ብቻ ነበር። ከዚያ ወዲያ ያለው ሁሉ ላለፈ ከረምት ቤት መሥራት ሆነ። እንዴት?

ምእራፍ ሃያ ስራት

ከዝናብ በኋላ ወደ ዋሻ

አንድ ሰው ከዝናብ ለመጠለል ወደ ዋሻ ይገባል። ነገር ግን ዝናቡ ካለፈ በኋላ ከዝናብ ለመጠለል ወደ ዋሻ የሚሄድ የለም። ምክንያቱም ዝናቡን ፈርቶ ወደ ዋሻ ለመጠለል የሚሄድ ሰው ከቻለ ከዝናቡ በፊት፣ ዝናቡ ከደረሰበት ደግሞ በዝናብ መሐል ሮጦ ወደ ዋሻ ይገባል እንጂ ዝናብ ካለቀ በኋላ ዋሻ የሚገባ የለም። ዝናቡ ካለፈ በኋላ ወደ ዋሻ የሚገባ ሰው እንደ ጤናማ አይቆጠረም። ለዚህ ነው አንድ ነገር ከሞተና ካበቃለት በኋላ ችግሩን ለመፍታት የሚፍጨረጨር ሰው “ከዝናብ በኋላ ወደ ዋሻ የሚባለው”። “ጅብ

ከሄደ ውሻ ጮኸ” እንደ ማለት። ይህ ጉዳይ ከሕወሐት ጋር ምን አገናኘው? ብሎ የሚጠይቅ ካለ የሚከተለውን ይመልከት።

ሕወሐት እንደ ከባድ ዝናብ አደጋ እየመጣበት እንደሆነ ብዙ ጠቋሚዎች ቢኖሩም ቅሉ ምንም ሊሰማ አልቻለም ነበር። ችግሩ ምን እንደሆነ በቅጥ ሳይገነዘብ ወደ 40 ቀናት ግምገማ ገባ። ሕወሐት በለውጡ ዋዜማ በሀገሪቱ ምን እየሆነ እንዳለ ማወቅ አልቻለም። አንዳንዶች እንደሚሉት የጥንቱ ሕወሐት ደክሟል፤ አርጧል። ሕወሐት በውጭ እየተከናወነ ያለውን ብቻ ሳይሆን ራሱ ባቋቋመውና በሚመራው ግንባር እንኳን ምን እየሆነ እንደ ሆነ ማየት አልቻለም ነበር። ትርክቱ በመዳከሙ ሰሚ ጆሮና ፈጻሚ አካል እንደሌለው ማመን አልፈለገም። ሐሳቡ በተቀደደ የትርክት አቋማዳ ወደ ምድር እየፈለሰ ነበር።

ከዚያም በላይ በውስጡ የለውጥ ኃይል ተወልዶ፣ አመራር ፈጥሮ፣ ስትራቴጂ ነድፎ፣ ቀን እየጠበቀ ባለበት ሁኔታ ሕወሐት የደገነነት መዋቅሩን ቢቆጣጠርም ጆሮው ትክክለኛውን ለውጥ መስማት፣ ዓይኑም ናዳውን ለማየት አልቻለም ነበር። ለምን? ትርክቱም መሥመሩም ተበልቷል። አቋማዳው ተቀዷል፤ ወይኑም ፈሰሷል።

በለውጡ ዋዜማ ራሱን የቀድሞ ዙፋን ወራሽ አድርጎ የተቀበለ ስሐት ኃይል ተፈጥሮ ነበረ። ይህ ስሐት ኃይል የለውጡን ምጥ ተጠቅሞ «አባቶቼ» ያለውን ዙፋን ለመውረስ አሰናከፎ ነበር። ምክንያቱም ሕወሐት ከተወገደ፣ በፊቱ የሚቆም ሌላ ኃይል የለም የሚል እምነት ነበረው። ይሁንና ልክ ሕወሐት ያላለበው እና ያልጠበቀው የለውጥ ኃይል ተከሥቶበት ለመጋፈጥ እንደተገደደ ሁሉ፣ አድጋሪው ኃይልም ከለውጡ አመራር ጋር የተጋፈጠው ባልተዘጋጀበት ሁኔታ ነው።

ሁለቱም ፀረ ሰው ምክር ታይሎች ባልጠበቁት ሁኔታ እና ካልጠበቁት አቅጣጫ የጠጠሩ እና የደደረ የሰው ምክር አመራር መፈጠሩን ተገንዝበዋል። እናም ሁለቱም ታይሎች ይሄንን ያልጠበቁት ክሥተት ለመቋቋም እንደየ አምነታቸውና መስመራቸው አስፈላጊ ነው ያሉትን ርምጃ መውሰድ ነበረባቸው። የወሰዱትም ርምጃ ለየቅል ነው።

አድኃሪውና ተረፈ ባላባታዊው ታይል «ተጠግቶ መንጠቅ» የሚል ስትራቴጂ ይከተል ነበር። የሰው ምክርን ታይል ፊት ለፊት ከመግጠም ይልቅ ወዳጅ መስሎ ተጠግቶ የሰው ምክር አመራርን ወደ ራሱ ዓላማ መጠምዘዝና በመጨረሻም ሰው ምክርን ሥልጣኑን መንጠቅ። እናም ዋነኛ የሰው ምክር ታይል ራሱን አድርጎ ቆጠረ። ለጊዜው ግን ከላይ ያለውን አመራር መጠቀሚያ እንደሚያደርግ አምኖ የሰው ምክር አመራሩን ማወደስ እና ማጥጋስ ጀመረ።

አድኃሪው ታይል «አኛ» እያለ የሰው ምክር ታይሉ ወገን ነኝ አሉ። ለራሱ ደቀ መዛሙርት ግን «አኛ ማለት አኛ ብቻ ነን፤ ሌላውን አይጨምርም» የሚል መልእክት እያስተላለፈ መድረኩን ተቆጣጠረው። ይህ ታይል በተለያዩ አደረጃጀት፣ ቋንቋ እና ቅርጽ ቢከሰትም በዓላማ ረገድ ግን እየተናበበ «የሮድ ማጥጋት» የሰው ምክር ዘዋሪ፣ የመደመር ካልኩሌተር ባለቤት፣ የሰው ምክር አማካሪ እንደሆነ፣ የሰው ምክርን ታይል የመራው አሉ እንደ ሆነ መተንተን ጀመረ።

ሕወሐት በበኩሉ ተቃራኒ መንገድ ተከተለ። ሕወሐት ከመሸም ቢሆን የሰው ምክርን ታይል መጠቀሚያ ማድረግ እንደማይችል ተገንዝበዋል። በዚህ ጉዞ ላይ ከአድኃሪው ታይል የበለጠ

ማስተዋሉን የሚያሳይ ነው። ቢሆንም ግን እውነትን ተቀብሎ ከሰው ምክር ታይሉ ጋር ከመራመድ ወይም ከመደራደር ይልቅ የሰው ምክርን በጉልበት ወይም በሜራ ለመምታት ተንቀሳቀሰ። ለምሳሌ ሕወሐት የመከላከያ ታይሉ በመፈንቅለ መንግሥት ሥልጣን እንዲቆጣጠር እና የአብዮታዊ ዴሞክራሲ ዘብነቱን እንዲያስመለከር ጠይቆት ነበር። የመከላከያ ታይሉ ግን ምክንያቱ ምንም ይሁን ምን ይሄንን የመፈንቅለ መንግሥት ግብዣ ሊቀበል አልቻለም። ያን በማድረጉም ሀገሪቱን ታድንታል።

ሁለቱም ታይሎች ማለትም ሕወሐትና አድኃሪው ታይል ሰው ምክርን ፈጽመው አልተቀበሉትም። ሕወሐት ሰው ምክርን ባለመቀበል በግልጽ አቋም ከመያዙም በላይ ሰው ምክርን እሱ በሚፈልገው መንገድ ካልሄደ ለመቀልበስ እስከ ታይል ርምጃ ለመሄድ ዝግጅት ጀመረ። ቀደም ሲል በየፊናቸው ይሄዱ የነበሩ ደኅንነታዊና ወታደራዊ አመራሮች ከየተቋሞቻቸው እየለቀቁ ሕወሐትን መቀላቀል ጀመሩ።

በነገራችን ላይ ነባር የሕወሐት ሰዎች በጥቅምና በሥልጣን የመጣላት፣ በችግር ጊዜ ግን ከየጎራው ወጥቶ አብሮ የመቆም ልማድ አላቸው። ይሄንንም የሕወሐት ታሪክ ይነግረናል።

ሕወሐት በታሪኩ ስድስት ምዕራፎች አልፏል።

1. በተማሪዎች ንቅናቄ ጊዜ(1965-67)፣
2. በትግራይ በረከት እስከ ኢሕአዴግ ምሥረታ የተደረገ የትጥቅ ትግል(1967-1981)፣
3. ኢሕአዴግን ከመሠረተ በኋላ አዲስ አበባ እስከ ገባበት ጊዜ ድረስ(1981-1983)፣

4. በመጨረሻም የመንግሥትነት ታሪኩ ናቸው (1983-2010)።
 ከመንግሥትነት ታሪኩ በኋላ ደግሞ በሌሎች የአርክት ታላቅ
 ያልታዩ ሁለት ምዕራፎች አሳልፏል።

1. ከመንግሥትነት ወጥቶ እንደገና ወደ ትጥቅ ትግል ገባ፤

2. ከትጥቅ ትግል ወጥቶ እንደገና ወደ ክልል መሪነት ገባ።

አድኃሪው ኃይል በበኩሉ ያለውን ሥውር ዓላማ ደብቆ ለውጡን
 እየደገፈ እና የለውጥ አመራሩን እያሞገሰ ቀጠለ። ዓላማውም
 በለውጥ አመራሩ ዳላነት ሕወሐትን መምታት እና ፈጽሞ
 ማጥፋት ነበረ። አድኃሪው ኃይል አካሄዱ “እባብ ግደል ከነበረ
 ገደል” የሚለው ዓይነት ነበር። በለውጡ ኃይል ዳላነት ሕወሐትን
 በመምታት፣ በመጨረሻ እባቡንም ዳላውንም ገደል መጣል።
 ሕወሐት በተወሰነ ደረጃ ከለውጥ ኃይሉ ጋር ለመሥራት ወሰኖ
 የነበረ ሲሆን፣ በሦስት ምክንያት ግን ወደ ኋላ አፈገፈ።

አንደኛው ምክንያት፣ የለውጥ ኃይሉ በራሱ ትርክት እና በአዲስ
 አስተሳሰብ መምጣቱ አሳደረ። ይሄም ሌጋሲውን በተሟላ ሁኔታ
 እንደሚያጠፋበት ስላሰበ ከውሳኔው አፈገፈ። ሁለተኛው፣
 አድኃሪው ኃይል ከለውጥ ኃይሉ ጋር ለራሱ ዓላማ ሲል በመጣበቁ
 የለውጥ ኃይሉን እና አድኃሪውን ኃይል በአንድ መነጽር
 ተመለከታቸው። በዚህም የተነሣ የለውጥ ኃይሉን አጥፊ ኃይል
 ነው ብሎ ወደ ማምን አዘነበለ።

ሦስተኛው በኤርትራ መንግሥት የተነሣ ነው። በወቅቱ የኤርትራ
 መንግሥት ለራሱ ሁለት ዓላማዎች ሲል ለውጡን የደገፈ መስለ።
 ነበረ። የመጀመሪያው የለውጡ አመራርን ወጣትነት በመገንዘብ
 አታልዬ ድብቁን ዓላማዬን አስፈጽማለሁ ብሎ ስላሰበ ነው።

ይሄንን በማሰብ ለውጡን በሙሉ ልብ እንደሚደግፍ ብቻ ሳይሆን
 እንደ ራሱ ሀገር ለውጥ እንደሚቀበል አበሠረ። ሌላኛው ዓላማ
 ደግሞ ሕወሐትን መበቀልን ታሳቢ ያደረገ ነው። የኤርትራ
 መንግሥት በየአጋጣሚው ከለውጥ ኃይሉ ጋር ያለውን አንድነትና
 ሕወሐትን ለመበቀል ያለውን ዓላማ በመግለጹ ጉዳዩ ለሕወሐት
 የሚዋጥ አልሆነለትም።

በእነዚህና በሌሎች ምክንያቶች የተነሣ ሕወሐት ጫፍ ላይ
 ከነበረው የድጋፍ ውሳኔ ወዲያውኑ ተቀለበሰ። በዚህም ሕወሐት
 እንደገና ሌላ ስሕተት ሠራ። መካከለኛ መንገድ ይዞ መንዝ
 የጀመረውን የለውጥ ኃይል ከአድኃሪው ኃይል ጋር በአንድ ላይ
 በመጨፍለቅ፣ «የትምክህት ኃይል» ብሎ ፈረጀው። ከዚያም እርሱ
 ፌዴራሊስት የሚላቸውን ኃይሎች በማሰበሰብ፣ ፖለቲካዊ ዐቅም
 ለመገንባት ጥረቱን ቀጠለ።

አድኃሪዎቹ ከለውጥ አመራሩ ጋር በጋራ ተጨፍልቀው
 በመታየታቸው የተነሣ፣ ታሪክን ወደ ኋላ የመመለስ ዕቅዳቸው
 እየተሳካ መስሎ ተሰማቸው። ፖለቲካዊ ግቡን በወታደራዊ ኃይል
 ሊመታ እንደሚችል የገመተው ሕወሐት ደግሞ በሌላ በኩል
 ወታደራዊ ዝግጅት ማድረግ ጀመረ።

ወታደራዊ ዝግጅቱ ከፌደራል መንግሥቱ አልፎ የኤርትራ
 መንግሥትን ጥርጣሬ ውስጥ እንዲገባ አደረገው። እናም
 የኤርትራ መንግሥት በአንድ በኩል የቀደመ ቁጡን ለመወጣት፣
 በሌላ በኩል ደግሞ ልክ እንደ አድኃሪው ኃይል የለውጡን ኃይል
 መጠቀሚያ ይሆናል በሚል ስሌት፣ በሙሉ ጉልበቱ ሕወሐትን
 ለማጥፋት የሚቻልበትን መንገድ ማሳሰልን ተያያዘው።

የለውጥ ኃይሉ በሀገር ውስጥ ብቻ ሳይሆን በዓለም አቀፍ ማኅበረሰብም ዘንድ ተቀባይነቱ ከፍ አያለ መጣ። ለውጥ መገንዘብ የተሳነው ሕወሐት ግን አሁንም ፈዴራሊስት ብሎ የጠራቸውን ነገር ግን ማኅበራዊ መሠረት የሌላቸውን እና የተተፋ ኃይሎችን በውሎ አበል በማንበሽበሽ፣ ኮንፈረንሶችን ይካሄድ ጀመር። ይህ በፌዴሬሽኑ ውስጥ ፈዴሬሽን ለመመሥረት የተደረገው ጥረት ያለምንም መንገራገጭ በቀላሉ ከሸፈ። ሕወሐትም ለዳግም ኪሳራ እና ስሕተት ተዳረገ።

ሕወሐት ኢትዮጵያን ለመግዛት በነበረው የረዥም ዘመን ዕቅድ አንዱ ስትራቴጂ የአማራና የኦሮሞ ሕዝብን ማጋጨት ነበር። ለሁለቱም ሕዝቦች ትምክህተኛና ጠባብ የሚሉ ሰሞች በመስጠት ያሸማቅቅ ነበር። ሁለቱን ሕዝቦች ለማጋጨትም ስሐት ትርክቶችን በሚገባ ይጠቀም ነበር።

ሕወሐትን ለመገዳደር የሁለቱ ሕዝቦች ትብብር ያስፈልጋል ብለው ያሰቡ ኃይሎች ኦሮ-ማራ የተባለውን ጥምረት መሠረቱ። በኋላ ደግሞ እየገፋ የመጣውን ለውጥ ለመመከት ሕወሐት ሲነሣ ኦሮማራ የሚሰኘው ጥምረት ወደፊት ወጣ። ይህ ጥምረት ግን በአንድ በኩል የሁለቱ ሕዝቦች ጥምረት ለለውጡ ወሳኝ ኃይል ነው ብለው በሚያምኑ ቅን ታጋዮች የተቀነቀነ ነበር። በሌላ በኩል ደግሞ አድኃሪው ኃይል በውስጥ ተሠግሥኅ ሕወሐትን ለመምቻ ብቻ የሚጠቀምበት ጥምረት ሆነ።

አድኃሪው ኃይል ኦሮማራ በሚለው ጥምረት ሌሎችን አግልሎ የለውጥ ኃይሉን ይዞ ሕልሙን ለማሳካት ነበር ውጥነ። የለውጥ ኃይሉ ግን ምንም እንኳን የሁለቱ ሕዝቦች ትብብርና ትሥሥር

እጅግ አስፈላጊ ቢሆንም፣ የተረሱትን ክልሎች እና ሕዝቦችን በማቀፍ ለውጡ የሁለት ክልሎች ሳይሆን የመላ ኢትዮጵያውያን መሆኑን ብልጽግና ፓርቲን በመመሥረት አከሸፈው።

የብልጽግና ፓርቲ መመሥረት በአንድ በኩል እየተሟሟቀ በነበረው የአድኃሪው ኃይል ታሪክን ወደ ኋላ የመመለስ ዓላማ ላይ ቀዝቃዛ ውኃ ቸለሰበት። በሌላ በኩል ደግሞ ብዝሃነትን ብቻ በመተረክ የሀገራዊ አንድነት ገመድን ለመበጠስ ተቃርቦ በነበረው ከፋፋይ ትርክት ላይ ከባድ ምት አሳረፈበት።

ብልጽግና፣ ጽንፍን ያስወገደ፣ ሩኅብረ ብሔራዊ አንድነት የሚል አስተሳሰብ ይዞ እንደ ወራጅ ጎርፍ ብቅ ሲል፣ ለውጡ በቀላሉ እንደማይቀለበስ ሁለቱም ኃይሎች መገንዘብ ጀመሩ። አድኃሪው ኃይል በሁለት መንታ መንገዶች ሥራውን መሥራት ጀመረ። በአንድ በኩል በኦሮሚያ በሌላ በኩል በአማራ። ይህ ኃይል በሁለቱም መሥመር የራሱን ወታደራዊ እና ሌሎች የኃይል ሮምጃዎችን መውሰድ ጀመረ። ይህንን በማድረግም በርካታ ገጽታዎች ያሉት አፍራሽ ሮምጃ ወደ መውሰድ እና ሀገርን ወደ ማፍረስ ሮምጃ ገባ። (በየራሱ ክፍል በስፋት ተዳስሷል)።

አድኃሪው ኃይል ፀረ ለውጥነቱን ከደበቀበት ምክንያት አንዱ ሕወሐት ከተመታ የለውጡን ኃይል ለመምታት ይቀለጥል ብሎ ስላሰበ ነበር። በዚህም ምክንያት የተነሣ ሕወሐት አንዲመታና የትግራይ ሕዝብም ከፌዴሬሽኑ እንዲነጠል የሚያደርጉ በርካታ አንቅስቃሴዎችን ማፋፋም ጀመረ። በወቅቱ ከወሰዳቸው ሮምጃዎች አንዱ በአማራ ክልል በሚኖሩ የትግራይ ተወላጆች ላይ ሰላይ እና የሕወሐት አባል ናቸው እያለ ማሳደድ እና ንብረት መዘረፍ

የሚጠቀሱ ናቸው። ከዚህም አልፎ በክልሉ በኩል ወደ ትግራይ የሚጓዙ ጭነቶችን ባደራጃቸው ኃይሎች በኩል መዝረፍ ጀመረ። የትግራይ ተወላጆችም ከአማራ ክልል እንዲወጡ ተደረገ።

አድኃሪው ኃይል ወደ ትግራይ የሚሄደውን ሽቀጥ ከመዝረፍ አልፎ መንገዱን ጥርቅም አድርጎ ዘጋው። ገና በመደራጀት ላይ የነበረው የለውጥ ኃይል ይሄንን በፍጥነት ለማስቆም አልቻለም። ሕወሐትም ይሄንን ተጠቅሞ የለውጥ ኃይሉ የትግራይን ሕዝብ የመገዳት ዓላማ አለው የሚል ፕሮፓጋንዳ ነዛበት። በመሆኑም ቅራኔው እየሰፋ እና ወደ ሕዝብ እየወረደ ሄደ። እነዚህ እንቅስቃሴዎች በአድኃሪ ኃይሉ የተጠኑ እና የተደራጁ ነበሩ። ምክንያቱ ደግሞ በለውጡ ኃይል እና በሕወሐት መካከል ጦርነት እንዲቀሰቀስ እና ሁለቱ ኃይሎች ከተዳከሙ በኋላ ዘውዱን ለመጫን ነበር።

ይሄ ተግባር ልዩነቶችን ከማስፋቱም በተጨማሪ፣ «የለውጥ ኃይሉ የትምክህት ኃይል ነው፤ የቀድሞ ሥርዓት ናፋቂ ነው» የሚለውን ተረክ እውነትነት ለማረጋገጥ ሕወሐት በከፍተኛ ሁኔታ ተጠቀመበት። በሌላ አቅጣጫ ደግሞ የሻዕቢያ መንግሥት ለኢትዮጵያ ተቆርቋሪ በመመስል “ወያኔ ጌም አሸር” እያለ በየአጋጣሚው በመለፈፍ፣ የትግራይ ሕዝብ ሥጋት ውስጥ እንዲወድቅና ራሱን መከላከል አለብኝ ብሎ እንዲያስብ አደረገው። በዚህም ምክንያት አንቅሮ ተፍቶት ከነበረው ሕወሐት ጋር የትግራይ ሕዝብ እንደገና እንዲተሳሰር አስገደደው። ሁኔታው በዚህ ላይ እያለ ሌላ ትኩሳት ደግሞ መጣ።

ምእራፍ ሃያ አምስት በዕንቅርት ላይ ጆሮ ደግፍ

በፖለቲካ ውስጥ በርካታ ዘመናቸውን ያሳለፉ ሰዎች እንደሚሉት፣ የፖለቲካ ግጭትን ሜዳ ጠርጎና አመቻችቶ የሚደለድለው የፖለቲካው ቋንቋ ነው። ይሄም ንስሐን ወደ ክስ፣ ትንተናን ወደ ፕሮፓጋንዳ፣ እውነታን ወደ ውሸት እየለወጠ አሳሳች ትርክት መከፈር ሲጀምር ነው። ስሐት ፖለቲካዊ ትርክት የሚባለው ይሄ ነው። በሚያሳዝን ሁኔታ ሕወሐት የለውጡ መንግሥት በተደጋጋሚ ያቀረበለትን የይቅርታና የሰላም ጥሪ ከመቀበል ይልቅ፣ የተዛነፈ ፖለቲካዊ ትርጉም በመስጠት፣ የፌደራል መንግሥቱን ወዳልተገባ መካረር ውስጥ ለማስገባት ከፍተኛ ጥረት ማድረጉን ቀጠለ።

የለውጡ ኃይል ከመሬት አንቀጥቅጥና ደም አፍስስ አብዮት ይልቅ ራፎርም ማካሄድ ይሻላል ብሎ ያምን ነበር። ይሄም ማለት በነበረው ኦሮሚ ፓርቲ ውስጥ አዲስ ሐሳብ በመጨመር ተሻጋሪ (ትራንፎርማቲቭ) አስተሳሰብ መፍጠር ነው። በሀገራችን የተካሄደው

አብዮት ብዙ ነገር አሳጥቶናል። ሕዝብም ለውጥን እንዲፈራ አድርጎታል። ለዚህ ነው ሪፎርም ይሻላል የተባለው።

በኢሕአዴግ ቀደምት አመራሮች እና የለውጥ ሐሳብያን መካከል የፖለቲካ ጡዘቱ ተካርሮ አደጋ እንዳያስከትል፤ የለውጡ አመራር ከፍተኛ ጥረትና ጥንቃቄ አድርጓል። በተለይ በሕወሐት ዘዋሪነት በሚሸከረከረው ኢሕአዴግ ውስጥ፤ የዳርና የመሐል ፖለቲካው ጫፍና ጫፍ የቆመ፤ በዋና ባለድርሻና በተመጽዋች ስብስብ የተዋቀረ ነበር። ትእዛዝ ሰጭ እና ትእዛዝ ተቀባይ በጎራ የተመደቡበት ነው። የፖለቲካ ማደጎነት የተጎሰራፋበትም ነበር። በአንድ ሀገር ገዢ ፓርቲ ውስጥ የሁለት ሀገር ፓስፖርት ያለው የሚያስመስል የፖለቲካ ሥርዓት ነግሦ ነበር። እኩልነት፣ ፍትሕ፣ ዴሞክራሲ፣ አሳታፊነት፣ ነጻነት፣ ወዘተ. ከሰነድ ግብአትነት ባለፈ በገቢር ታይቷል ለማለት ይቸግር ነበር።

የለውጡ አመራር ይሄን መድሎ በማስቀረት ለእኩልነት ሲታገል፤ ይህ የፖለቲካ ዕድገት ካስቆጣቸው ውስጥ ቀዳሚው ሕወሐት ነው። ሕወሐት የኢትዮጵያን ሕዝብ ሊያዋቅርበት የሚፈልግ የራሱ የፖለቲካ ትርክት ነበረው። እርሱ ሰፍሮ ከሚሰጠው ያለፈ ድርጅትም ሆነ ግለሰብ ቅጽል ስም ተሰጥቶት ግዙብ ይፈጸምበታል። የፖለቲካው ትርክቱ መዳረሻ “መንታ አውራ ፓርቲ” መፍጠር ነበር። በኢሕአዴግ ውስጥ ሕወሐት፣ በኢትዮጵያ ውስጥ ኢሕአዴግ አውራ ፓርቲ ይሆናሉ። የመጣው እኩልነት ይሄን ይንድብኛል ብሎ ስለሠጋ ለውጡን ለመቀበል ተናነቀው። ከባህሪው አልዋሐድ ብሎት አብዝቶ ታገለው።

የሕወሐት ኩርፌያ አንደኛው ምክንያት የለውጥ ኃይሉ የሕወሐት ፖለቲካዊ ጉልበት በክብደቱ ልክ መሆን አለበት፣ በማለቱ ነው። ይሄ

ሐሳብ በኢኮኖሚው ውስጥ የተዘረጉ የሕወሐት ረጃጅም እጆች እንዲሰበሰቡ ያስገድዳል፤ የሚፈጽማቸው የሰብአዊ መብት ጥሰቶች እንዲቆሙ ያደርጋል፤ ከዚህ ቀደም ለተፈጸሙ ወንጀሎች ተጠያቂነት እንዲኖር ይጠይቃል፤ በማን አለብኝነት ሲፈጸሙ የነበሩ ተግባራትም ሥርዓት እንዲይዙ ያደርጋል፤ በክልሎች ውስጥ የነበሩ ጣልቃ ገብነቶች ፈር እንዲይዙ ያስችላል፤ የፍትሕና የደኅንነት ተቋማትም ከፖለቲካዊ ተጽዕኖ እንዲላቀቁ ያደርጋል፤ ይሄ ነው ሕወሐትን የከረረ ቁጣና ንዴት ውስጥ የከተተው።

በርግጥ ሕወሐት ከፌዴራሉ መንግሥት ጋር ጸብ ውስጥ ለመግባት ሲል በተደጋጋሚ ትዕግሥት አስጨራሽ ጥፋቶችን ፈጽሟል። ለማሳያ ያህል ጥቂቶችን እንያቸው። ኢሕአዴግ ሪፎርም ያስፈልገዋል የሚለውን ድርጅታዊ አቋም ራሱም ሲደግፍና ሲያስተጋባ ቆይቶ ነበር። በሐዋሳው 11ኛ ጉባኤ(መስከረም 23-25 ቀን 201 ዓም) ይሄንኑ አረጋግጧል። በኋላ ግን ጉዳዩን ከሀገራዊ ለውጥ/ሪፎርም ጋር በማቆራኘት ራሱን ከድርጅቱ ተሐድሶ አገለለ። ከጉባኤው በኋላ ሕወሐት የለየለት አኩራፊና ተቆጫ ሆኖ ከመሐል ሀገር ወደ መቀሌ ሸሸ። በመሐል ሀገር ፖለቲካ ዘዋሪነት የነበተ ልምድ ያለው ፓርቲ ራሱን በአንድ ክልል አጠረ። ለሀገርም ለራሱም ከለውጡ መንግሥት ጋር በመተባበር ብዙ ማበርከት የሚችሉ አመራሮችን ከውስጥም ከውጭም ወደ ፖለቲካ ስበት ማዕከሉ ወደ ትግራይ ሰበሰቡ።

ሕወሐት መቀሌ ከተመለሰ በኋላ፣ በለውጡ መንግሥትና አዲስ በተወለደው ብልጽግና ፓርቲ ላይ ትርክት እየነደፈ፣ ተረክ እያዋለደ ማስተጋባቱን ቀዳሚ ሥራው አደረገ። የብልጽግና አመራሮችን በመሳደብና በማጥላላት ወደ ቀደመ ኃይልነቱና ገዢነቱ ለመመለስ

ብዙ ደክመ፤ ብዙ ባዘነ። «የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች ዋስትና ጠበቃ ነች፤ የነጻነታችሁ የነፍስ አባት እኔው ነችና ወደኔ ኑ» የሚል ጩኸት አበዛ። መቀሌ ላይ ድንኳን ጥሎ፤ ድግስ አሰናድቶ፤ በኢትዮጵያ ላይ እልቂትና ጥላቻን ለማቃመስ ባተለ። ሕወሐት ከለውጡ በኋላ መቀሌ ገብቶ ስድስት ዓይነት ርምጃዎችን ለመውሰድ ሞክሯል።

የመጀመሪያው ኃይል ማደራጀት ነው። ለውጡን ይቃወሙልኛል ብሎ ያስባቸውን ኃይሎች ወደ መቀሌ ጋብዞ ነበር። በግብዣውም “የፌዴራል ኃይሎች” የተባሉ አኩራፊዎችን፤ ማንነታቸው በጉልህ የማይታወቅ ግለሰቦችንና የብሔረሰብ ውክልና አለን የሚሉ ድርጅቶችን ታዳሚ አደረጋቸው። አስገራሚው ነገር እነዚህ ኃይሎች ገሚሶቹ ከዚህ ቀደም በእርሱ ተሳዳጅ የነበሩ ሲሆኑ፤ የተቀሩት ደግሞ በራሱ ተጠፍጥፈው የተሠሩ መሆናቸው ነው። ይሄም ቀደም ብለን እንዳየነው ሎሌ የመሰብሰብ አባዜው ውጤት ነው።

እጅግ ከፍተኛ የሀገርና የሕዝብ ሀብት ባወጣበት በዚህ ድግስ መገባደጃ ላይ “ሕገ መንግሥት ይከበር” የሚል መግለጫ አወጣ። ሆኖም የማታ ማታ ድብቅ ዓላማው የተገለጠላቸው «ፓርቲዎች» ሕወሐትን ከስብስቡ በማገድ መግለጫ አወጡ። ያን ጊዜ ደግሞ ወደ ሌላ ትርምስ ውስጥ እንዲገባ ገፍተውታል።

ሁለተኛው፤ በመላ ሀገሪቱ በቀጥታና በተዘዋዋሪ ግጭቶችን ማቀጣጠል ነው። ሰኔ 16 ቀን 2010 ጠቅላይ ሚኒስትሩን በመስቀል ዐደባባይ ሰልፍ ላይ ለመግደል ከተደረገው ሙከራ በኋላ 113 ግጭቶችን ሕወሐት በመላ ሀገሪቱ ቀስቅሷል²⁵²። እነዚህም በሶማሌ፤

²⁵² የኢትዮጵያ ውሎ፤ ከ24-24፣2015፣ ገጽ XXVIII

በደቡብ፤ በቤኒሻንጉል፤ በኦሮሚያ፤ በአማራ እና በአዲስ አበባ ዙሪያ የተፈጸሙ ናቸው። ዓላማቸውም መንግሥትን ፋታ መንግሥት፤ ከሕወሐት ውጭ ሰላምና ጸጥታ ማስከበር አይቻልም ለሚለው ትርክቱ ማስረጃ ማቅረብና የውጭ ኃይሎችን ሥጋት ማናር ናቸው።

ሦስተኛው፤ ምርጫን በራሱ መንገድ ማካሄድ ነው። ከሕገ መንግሥቱ ውጭ ራሱ የምርጫ ቦርድ አቋቁሞ፤ ራሱ ተፎካካሪ ፈጥሮ ራሱ ምርጫ ሊያደርግ ተነሣ። ሕወሐት ይሄንን ሲያደርግ ዓላማው ምርጫውን ለራሱ ፍላጎት ለማንበርከክ ነበር። በምርጫ አማካኝነት ከእነዚህ ፌዴራሊስት ከሚላቸው ኃይሎችና እና በግልጽ ካልተሰለፉ ሌሎች የአሮሞ ኃይሎች ጋር ሥልጣን ለመከፋፈል ያስብ ነበር።

ይሄንን ዕቅድ ነድፎ በሚጠባበቅበት ጊዜ የኮቪድ 19 ዓለም አቀፋዊ ክሥተት መጣ። ሀገራት እንደየሁኔታው ማሳበራዊ፤ ፖለቲካዊና ኢኮኖሚያዊ ርምጃዎችን በመውሰድ ክሥተቱን አስተናገዱ። የኢትዮጵያ መንግሥትም በምርጫ ቦርድ በኩል የቀረበለትን ምርጫ ማድረግ አይቻልም፤ የሚለውን ሐሳብ በፓርላማው በኩል አጸደቀ²⁵³።

ሕወሐት የምርጫ መራዘምን በኢሕገ መንግሥታዊነት በመፈረጅ በጽኑ ተቃወመው። እናም በራሱ መንገድ ምርጫ እንደሚካሄድ አቋሙን ይፋ አደረገ²⁵⁴። ሕወሐት ራሱ ዋና ሆኖ በተዘጋጀው ሕገ መንግሥትም ሆነ፤ እርሱ ገዢ ኃይል ሆኖ በታወጁ ዐዋጆች ምርጫ

²⁵³ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ፌዴሬሽን ምክር ቤት 5ኛ የፓርላማ ዘመን 5ኛ ዓመት የሥራ ጊዜ 2ኛ መደበኛ ስብሰባ ውሳኔ፤ ምክር ቤቱ፤ የቀረበውን የውሳኔ ሐሳብ በአራት አባላት ተቃውሞ፤ በእንደ ድምጽ ተወቅቶ እና በ114 አብላጫ ድምጽ አጽድቋል።

²⁵⁴ የትግራይ ክልላዊ መንግሥት ምክር ቤት ባካሄደው 5ኛ የሥራ ዘመን፤ 7ኛ እስከኪይ ጉባኤ ውሳኔውን አሳልፏል።

ማስፈጸም የምርጫ ቦርድ ኃላፊነት ብቻ መሆኑን ያውቃል²⁵⁵። የአርሱ ነገር ሲፋጅ በማንኪያ፣ ሲበርድ በእጅ ነው።

ሕወሐት የማኅበረሰብን ችግር በሰብአዊነትና በኃላፊነት አይቀበለውም። ዓላማው ከችግሩ ማትረፍ ብቻ ነው። ልክ ቁስሉን እያሳየ እንደሚለምን ሰው። ለዚህ አንድ የቀደመ ማሳያ እናንሣ። በትጥቅ ትግል ወቅት በትግራይ በተደጋጋሚ ረሃብ ተከሥቶ ነበር። ሕወሐት ያኔ ለሕዝቡ ራርቶ ረሃቡ ሰው እንዳይጨርስ አልታገለም። ከዚያ ይልቅ ረሃቡን የርዳታ ማሰባሰቢያ፣ የስም መገንቢያና ለጦር መሣሪያ የሚሆን ገንዘብ ማግኛ ነው ያደረገው።²⁵⁶ የኮቪድ ሕመምንም ለፖለቲካ ጥቅም ለማዋል ተነሣ እንጂ የሕዝቡ ማለቅ ግድ አልሰጠውም። በቅርቡም በትግራይ ረሃብ ተከሥቷል ብሎ ለጦር መሣሪያ መግባቱ የሚውል ገንዘብና ስንቅ ለማሰባሰብ ነው ሊጠቀምበት የፈለገው።

አራተኛው፣ የፌዴራል መንግሥትን ህልውና መከፋፈል ነው። ሕወሐት ምርጫ ለማድረግ ከመወሰን ባሻገር የፌዴራሉን መንግሥት ህልውና በመሠረዝ ሕመስከረም 30 በኋላ መንግሥት የለም፣ የሚል አደገኛ ዐዋጅ አስነገረ። በተለያዩ የመንግሥት ተቋማት በኃላፊነት እና በሕዝብ ተወካይነት ተቀምጠው የነበሩትን አባላቱን ሥልጣን ለቅቀው ወደ መቀሌ ጽሕፈት ቤቱ ሪፖርት እንዲያደርጉ ጠራ። በዚህም የተነሣ በምክር ቤቶች እና በአስፈጻሚው ውስጥ የነበሩ አባላት ከሞላ ጎደል ለቅቀው መቀሌ ሂዱ።

²⁵⁵ የኢ.ፌ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ዐንቀጽ 102፤ ዐዋጅ ቁጥር 532/1999፤ ክፍል ሁለት፣ 5/1 እና 7/1
²⁵⁶ የአረጋዊ በርኔን "A Political History of the Tigray People's Liberation Front(1975-1991): Revolt, Ideology and Mobilisation in Ethiopia" ማንበብ ለዚህ መረጃ ይሰጣል።

ሁኔታው በእንዲህ ላይ እያለ የአርቲስት ሐጫሉ ሁንዴላ ግድያ፣ ሰኔ 22 ቀን 2012 ዓም. ምሽት ላይ ተከሠተ። የግድያው ዓላማ ምንም ይሁን ምን ሕወሐት እና የተወሰኑ የኦሮሞ የፖለቲካ ልሂቃን ወይም ኃይሎች የለውጥ ኃይሉን በአድኃሪነት(ትምክህት) በመፈረጅ የብሔረሰቦችን ድጋፍ ጠየቁ። እነዚህ የኦሮሞ ኃይሎች የአርቲስት ሐጫሉን ግድያ ምክንያት አድርገው መንግሥትን ለመገልበጥ ማሄድ ጀመሩ። መንግሥትም ሀገረ መንግሥቱን ለመጠበቅ ርምጃ መውሰድ ጀመረ። መንግሥትን የመገልበጥ ዓላማቸውም ከሸፈ። ይሁንና ይህ ክሥተት በሕወሐት እና በለውጡ ኃይል ወይም በፌዴራል መንግሥት መካከል የነበረውን ቅራኔ እጅጉን አባባሰው።

በዚህ ሁኔታ ሕወሐት እና የትግራይ ክልል አስተዳደር ምርጫ ለማካሄድ ወሰኑ። ይሄንን ውሳኔ ለማጽናትም ከሕግ ውጭ ክልላዊ የምርጫ ቦርድ አቋቋመ። የፌዴራሉ መንግሥት ከምርጫ ቦርድ ዕውቅና ውጭ የሚደረግ ምርጫን እንደማይቀበል ከመግለጹም በላይ ሕጋዊ ርምጃ እንደሚወስድ አስጠነቀቀ። የፌዴራሉን ማስጠንቀቂያ ችላ በማለት በትግራይ ምርጫ ተካሄደ። በምርጫው መሠረትም እዲስ መንግሥት ተቋቋመ ተባለ። ይህ ተግባር ለሕወሐት በተወሰነ መልኩ በጎ ዕይታ የነበራቸውን የብሔር ድርጅቶች እና ልሂቃንን ቅር አሰኘ። ይልቁኑም ትግራይ ተገንጥላ የራስዋ ሀገረ መንግሥት እንዳቋቋመች ወይም ለማቋቋም እንደወጠነች አድርገው ወለዱት። ይህ ሁኔታ ቅራኔው ይበልጥ እየከረረ እንዲሄድ አደረገው።

ከምስተኛው፣ ጦር መገንባት ነው። ሕወሐት የትጥቅ ትግሉን ጨርሶ ወደ መንግሥትነት ሲመጣ በትግራይ በረሃዎች የነበሩ ማዕልጠኛዎቹንና አሥር ቤቶችን አልዘጋም። የተወሰኑ

መሣሪያዎችን በየበረከት ደብቆ ይኖር ነበር። በትግራይ ክልልም በልዩ ኃይል ስም ቀደም ብሎ ከ200ሺ በላይ ታጣቂዎችን በመንግሥት በጀትና በመከላከያ ትጥቅ አማካኝነት ያሠለጥን ነበር። አሠልጣኞችም በመከላከያ ውስጥ የነበሩ መኮንኖች ናቸው። ይሄንን ኃይል በየበዓላቱ አውጥቶ በማሳየት ሌላው ሕዝብ በፍርሃት ስሜት ውስጥ እንዲሆን ለማድረግ ሞክሯል። ይሄን ታጣቂ ሲያሠለጥን ዓላማው የመከላከያን ትጥቅና ስንቅ ነጥቆ መልሶ ለመውጋት እንደሆነ ጥቅምት 24 ቀን ታይቷል።

ስድስተኛው፤ አፍራሽ ፕሮፓጋንዳ መንዛት ነው። ሕወሐት ለፕሮፓጋንዳ ሥራ አራት ዓይነት አካላትን አሠማርቶ ነበር። በትግራይ የሚገኙ ሚዲያዎችን፣ በመሐል ሀገር የሚገኙ ተቀጣሪ አክቲቪስቶችን፣ ከሀገር ውጭ የሚገኙ የዳያስፖራ አክቲቪስቶችንና የተዘዙ የውጭ ሰዎችን። በትግራይ የነበሩትን ድምፀ ወያኔ የትግራይ ቴሌቪዥን ሕዝብን ከሕዝብ ለማጋጨትና የትግራይን ሕዝብ ከሌላው ለመነጠል ተጠቅሞባቸዋል። በትግራይ የነበሩ እንደ ፋና ፊዲዮና ቴሌቪዥን ያሉትን ንብረቶች ወስዶ ለፕሮፓጋንዳ ሚዲያው ማጠናከሪያ አውሎታል።

በመሐል ሀገር የነበሩ፣ ከዚህ በፊት ከሕወሐት ጋር ሲሠሩ የኖሩ፣ አሁን እርሱ ገንዘብ የሚረጭላቸው አክቲቪስቶች ሕወሐትን በመደገፍ ግጭት ሲቀሰቅሱና ሕዝብ ሲያተራምሱ ነበር። ከእነዚህም አለፍ ብለው በውጭ የሚኖሩ አክቲቪስቶች ገንዘብ ተመድቦላቸውና ሚዲያ ተከፍቶላቸው የፕሮፓጋንዳው አካል ሆነዋል። በአውሮፓና በአሜሪካ የሚኖሩ፣ ከዚህ በፊት ለሕወሐት በመንግሥት በጀት ሲሠሩ የነበሩ የውጭ ሀገር የሚዲያ ሰዎችና ምሁራንም የፕሮፓጋንዳውን ሥራ ተቀላቅለው ነበር።

ምእራፍ ሃያ ስድስት

ከሰላም ወደ ጦርነት፤
ከጦርነት ወደ ሰላም

አልቦ ሰላም ወአልቦ ጦርነት

ሕወሐት በሕዝብ ገፊነትና በኢሕአዴግ ውስጥ በተነሣው የለውጥ እንቅስቃሴ ሳቢነት የተፈጠረውን ለውጥ በመፍራት፣ ወደ መቀሌ ሸሸ። ከሸሸቱ በኋላ የመጣውን ለውጥ ለመቀልበስ ያካሄደው ጥረት ሁሉ እዚህ ግባ የሚባል ውጤት ሊያስገኝለት ሳይችል ቀረ። በዚህ ንዴት ሦስት ጉዳዮችን ጎን ለጎን አካሂዷል።

የመጀመሪያው የትግራይ ሕዝብ ለሕወሐት ሰዎች ሰብአዊ ጋሻ ሆኖ የሚቆይበት ሁኔታ እንዲቀጥል፣ ከፍተኛ የመጠቃትና የመከበብ ስሜት እንዲሰማው የሚያደርግ ትርክት ደጋግሞ አስምቷል። የተደጋገመ ወሬ እውነት ይመስላል የሚለውን የቆየ እምነቱን በሚያደያዎቹ ተግባራታል። ሕዝቡንም እልህ ውስጥ በመክተት አነሣሥቷል። የመጣው ሀገራዊ ለውጥ ትግራይን የሚያጠፋ፣ በትግራይ ሕዝብ ኪሳራ የሚተገበርና የትግራይን ሕዝብ ጠላት ያደረገ ነው የሚለውን ትርክት በከፍተኛ ሁኔታ የሚዲያ ቅስቀሳ

በመፈጸም፤ የፌደራሉን መንግሥት ከትግራይ ሕዝብ ጋር የማቃቃር ሥራ ሠርቷል።

ሁለተኛው፤ በተለያዩ የሀገራችን ክፍሎች የእጅ አዙር ግጭቶችን አቀነባብሯል፤ ወይም በቀጥታ መርቷል። አካባቢያዊ ድርጅቶችን ፈልፋሏል። አስታጥቋቸዋል፤ የገንዘብ ድጋፍም አድጎላቸዋል። ከዚህም አልፎ የራሱን የጦር ጀኔራሎች፤ በመከላከያና በፌደራል ፖሊስ ውስጥ ያሠረጋቸውን አባላት በመጠቀም በየክልሉ ግጭቶችን አስነሥቷል። ንጹሐን እንዲሞቱ፤ እንዲሰደዱና እንዲፈናቀሉ አድርጓል።

በደገነነትና በጸጥታው ዘርፍ በነበረው የበላይነት ምክንያት ለግጭትና ለአስመረጋጋት ተጋላጭ የሆኑ የሀገሪቷን አካባቢዎች (ኮሪደሮችን) በሚገባ ለይቶ ያውቃል። ይህም ለፈጠረው ችግር ምቹ ሁኔታ ፈጠረለት።

በአንድ ሀገር ለውጥ ሲመጣ ሁሉም ሊከሰቱ የሚችሉ መንገራገጮች አሉ። ሕወሐት በእነዚህ አስመረጋጋቶች ላይ ያሻውን ትርክት እየጨመረ የለውጥ ኃይሉን ለማዳከም የቻለውን ሁሉ ሠርቷል። ያገኛቸውን አጋጣሚዎች ሁሉ እንዴት ወደ ግጭት መቀየር እንደሚቻልም ተግባራዊ ልምድ ያለው በመሆኑ በሚመቸው መልኩ ተጠቅሞባቸዋል። አንዳንድ ጊዜ ራሱ ግጭቶችን እየፈጠረ፤ ሌላ ጊዜ ደግሞ የተፈጠሩ አስመግባባቶችን እየተጠቀመ፤ በሚከፍላቸው ሚዲያዎች በኩል መንግሥትን ይከስ ነበር። እነዚህን ሐሰተኛ ዜናዎችና ዘገባዎች በመጠቀም፤ “ኢትዮጵያ የለየለት ቀውስ ውስጥ ናትና ያለ እኔ ሊፈውሳት የሚችል የለም” የሚል ትርክት በፖለቲካው ገበያ ላይ ሲቸበችብ ቆይቷል።

እኔን መልሱኝ የሚለው ጥሪው በዓለም ማኅበረሰብ ዘንድ ጨርሶ ፍሬ አልባ ነበር ማለት አይቻልም። ሕወሐት ወደ ሥልጣን ካልተመለሰ በቀር ሌሎች የፖለቲካ ኃይሎች የኢትዮጵያን ጸጥታና ደገነነት ማስጠበቅ አይችሉም የሚሉ የውጭ ሰዎች ነበሩ። አንዳንዶቹም ወደ መቀሌ ደርሰው በመጡ ቁጥር የሕወሐትን ኃይልነት መንገር የዘወትር ሥራቸው አድርገውት ነበር።

በመጨረሻም ተስፋ የመቁረጡን ጫፍ ፍንትው አድርጎ ያመላክተ ነውረኛ ድርጊት ፈጸመ። የሀገራችን ጋሻና መከታ የሆነውን የሰሜን ፅዝ፤ ጥቅምት 24 ቀን 2013 ዓም አጠቃ። ሰሜን ፅዝ ማለት ከትግራይ ሕዝብ ጋር ተጋብቶና ተዋልዶ የኖረ ሠራዊት ነው። እርሻውን እያረሰ፤ አንበጣውን እያባረረ፤ ትምህርት ቤትና የጤና ጣቢያዎችን ካለችው ላይ ቀንሶ እየሠራ ከ20 ዓመታት በላይ ትግራይ መሬት ላይ የኖረ የሀገር ዳር ድንበር ጠባቂ ነው። በዚህ ሠራዊት ላይ የግፍ ግድያና ዘረፋ በእኩል ሌሊት ፈጸመ። በዚህም በራሱ አንገት ላይ ድንጋይ አሥሮ ወደ ባሕር የመወርወር ያህል ከባድ ስሕተት ሠራ። ይህም ድርጅታዊና ግለሰባዊ ህልውናው እንዲከላሸ አደረገው።

የሰላም ጥረቶችና የሕወሐት የንቀት ምላሾች

የውጥረት ጉዞ ወደ ጦርነት እንዳያስገባን፤ በሰላማዊ መንገድ ያሉ ልዩነቶችና ውጥረቶች እንዲፈቱ፤ በለውጡ ኃይል ተከታታይ የሰላም ጥረቶች ተደርገዋል። በሕወሐት በኩል ግን በጎ ምላሽ ሳያገኙ ቀርተዋል። ለውጡን በሚመሩና ወደ ለውጡ በተቀላቀሉ ፖለቲከኞች ሲደረጉ የነበሩ ተከታታይ የሰላም ጥረቶች ውጥረቱን ማርገብ አልቻሉም።

የኢሕአዴግ አባላት የሆኑ ነባር ፖለቲከኞች መቀሌ ድረስ ሄደው ለምነዋል። እናቶች ትግራይ ድረስ በመሄድ በእናት አንደበትና በትኅትና ልዩነቶች በሰላማዊ መንገድ እንዲፈቱ አልቅሰው ለምነዋል። ግን አልተሳካም። ትግራይ ሰላም ነች፤ ችግሩን ሌላ ቦታ ፈልጎ የሚል የለበጣ ምላሽ ተሰጣቸው። የነበረው የሰላም ተስፋ ሁሉ በንቀት ተገፍቶና ተነቅሎ እንዲወድቅ የማድረጉ ሥራ ቀጠለ። ታዋቂ ሰዎች የሰላም መልእክት አንግበው መቀሌን ጎበኙ። አሁንም በተመሳሳይ በንቀት ተመልክተው የሰላም መልእክቱን እንደ ቁም ነገር ሳይወስዱት ቀሩ።

ይሄ ሁሉ እየሆነም የለውጡ አመራር ለሰላም ተስፋ አልቆረጠም ነበር። የትግራይ ባለ ሀብቶችን በማነጋገር ሂደቱ ወደ ጦርነት እንዳይወስድ እና ልዩነቶች በሰላማዊ መንገድ እንዲፈቱ በተደራጀ መንገድ የሰላም መልእክት ይዘው እንዲሄዱ ተደርጎ ነበር። ይሄንን ጥረትም ሕወሐቶች አናንቀው መለሱት። ሌላው ቀርቶ የትግራይ ገዳማት አባቶች አዲስ አበባ ድረስ መጥተው ችግሩ በሰላም እንዲፈታ መንግሥትን ጠይቀው ነበር። ሕወሐት ፈቃደኛ ከሆነ መንግሥት ዝግጁ መሆኑ ተገልጦላቸው ተመለሱ። ሕወሐት ግን ፈቃደኛ ሲሆን አልቻለም። በኢትዮጵያ የሚገኙ የታላላቅ ገዳማት አባቶችም መቀሌ ድረስ ሄደው ለምነዋል። እርሱም አልተሳካም። ሕወሐት ለሰላም የሚሆን ምንም ዕቅድ እንደሌለው አረጋግጦ ማኅተሙን አሳረፈበት።

በብልጽግና መወሰድ አላስፈላጊ እልህና ልፊያ ውስጥ የገባው ሕወሐት፣ በኃይልና በጦርነት ብቻ መፍትሔ ሲፈልግ ባጀ። ይሄም እጅግ ዋጋ አስከፍሎታል። ይህ ሁሉ ሲሆን የፌዴራል መንግሥት ለትግራይ ክልል የሚልከውን በጀትና ሌሎች ድጋፎች አላቋረጠም

ነበር። የገንዘብ መለወጥን ተከትሎ ለተለያዩ አካባቢዎች የብር ጥቶች ሊላኩ ወደ ትግራይም ተልኮ ነበር። እንዲያውም ሕወሐት በማግሥቱ ጦርነቱን ሊጀምር፣ በዋዜማው የብር ጥት የያዘው አውሮፕላን መቀሌ ዐርፎ ነበር። ከጥቂት ቀናት በፊትም የትግራይ ክልል ርዕሰ መስተዳድር የነበሩት ዶር ደብረ ጽዮን ያቀረቡትን ጥያቄ በመቀበል የፌዴራል መንግሥት ተጨማሪ በጀት ፈቅዶ ነበር። ይሄ በጀት ከመፈቀዱ ከቀናት በፊትም ነገሮች ሁሉ በሰላም እንዲፈቱ ጠቅላይ ሚኒስትር ዐቢይ በስልክ የክልሉን ርዕሰ መስተዳድር አናገረዋቸው ነበር። ሁሉም ጥረቶች ግን ውጤት አላመጡም። ትዕግሥትን ሞኝነት አድርጎ ቆጠረው።

የነገሩ ፍጻሜ

በመጨረሻም ሕወሐት የፌዴራሉ መንግሥት የኃይል ርምጃ ሊወስድብኝ ተዘጋጅቷልና ልቅደመው በሚል ስሌት በሰሜን ዕዝ ላይ እጅግ ዘግናኝ ዕቅዱን ጥቅምት 24 ቀን 2011 ዓም ፈጽመ። የፌዴራል መንግሥት ጥርጣሬና ሥጋት ቢኖርበትም ሕወሐት በዚህ መልክ ዘግናኝ ርምጃ ይወስዳል የሚል ግምት አልነበረውም። በመሆኑም ሁኔታው ከዚህም በባለ ከቁጥጥር ውጭ እንዳይሆን፣ የሀገርን ሉዓላዊነት የመከላከልና የመጠበቅ ግዴታ ስላለበት ወደ ጦርነት ውስጥ ገባ። ብዙ ጥፋት፣ ብዙ እልቂት፣ ብዙ አላስፈላጊና አስቃቂ ክሥተቶች ተፈጠሩ። በጦርነት መሐልም ቢሆን ጦርነቱ እንዲቆም ብዙ ተደክመ፤ ግን አደጋ የቀነሰ ቢሆንም በሚፈለገው ልክ ውጤት አላመጣም።

ይህ የሕወሐት ርምጃ በታሪክ የትግራይን ሕዝብም ሆነ ኢትዮጵያን ከባድ ዋጋ ያስከፈለ ሁኔታ እንዲፈጠር መነሻ ሆነ። የኤርትራ መንግሥት ከሰሜን ዕዙ ጥቃት አምልጠው ወደ ኤርትራ የገቡ

የሰሜን ዕዝ አባላትን ተቀብሎ መልሰው እንዲደራጁ ዕድል ሰጠ። በትግራይ የነበረው የኢትዮጵያ ሠራዊትም ከገዛ ወገኑ የመጣበትን ግፍ ለመሸሽ ከኤርትራ ውጭ አማራጭ አጣ። ይሄ ደግሞ ለሻዕቢያ የኢትዮጵያ ባለውለታ ነኝ ለማለት ብቻ ሳይሆን ሕወሐትንና ትግራይን ለመበቀል በር ከፈተለት።

በዚህ ክሥተት የተጀመረው ጦርነት ትግራይን አውድሞ፣ የትግራይ እናቶችን አስለቅሶ፣ የትግራይ ክልላዊ መንግሥትን አፍርሶ፣ ክልሉንም በብዙ ዓመታት ወደ ኋላ መልሶ፣ በርካታ የኢትዮጵያ እናቶችን በዕንባና ሳግ አንጀታቸውን አቁሰሎ ተፈጸመ። ይሄም የሕወሐት አምስተኛው ምእራፍ መጠናቀቂያ ሆነ። ጦርነቱ ከትግራይ በተጨማሪ፣ አንገራቸው የሆኑትን የአማራ እና የአፋር ክልሎች በእጅጉ ጎዳ፤ ሀገራችንንም በርካታ የኢኮኖሚ፣ የዲፕሎማሲ እና የገጽታ ዋጋ አስከፍሎ በፕሪቶሪያ የሰላም ስምምነት መቋጫውን አደረገ።

ሕወሐት ለምን ወደ ኋላ ተመለሰ?

ሕወሐት ከበረከቱ ታጣቂነት ወደ መንግሥትነት ከመጣ በኋላ፣ በመንግሥትነት 27 ዓመታት ቆይቷል። በታሪክ ውስጥ እንደገና ወደ በረከቱ ታጣቂነት የተመለሰ ብቸኛ የአርነት ንቅናቄ ሳይሆን አይቀርም፤ ጥያቄው ለምን? የሚለው ነው።

የመጀመሪያው ሊሆን የሚችለው የምክክር ባህል በድርጅቱ ውስጥ ስለሌለ ነው። ከመነሻው በትግራይ የነበሩ ድርጅቶችን ከውይይትና አብሮ ከመሥራት ይልቅ በተንኮልና በሜራ ነው ያጠፋቸው። ከዚያ በኋላም ቢሆን ራሱን በተንኮልና በሜራ ሲሠራና ሲያፈርስ የኖራ ድርጅት ነው። ኢሕአዴግን ሲመሠርትም በራሱ ልክ ልብሱን

ቀድሞና ሰፍቶ እንጂ ከሌሎቹ ጋር በአኩልነት ተነጋግሮ አልነበረም። በሰንደን ከደርግ ጋር የነበረውን ንግግርም በአሜሪካ አጋዥነት አፍርሶታል። የሽግግር መንግሥቱንም ራሱ ሕግ አርቅቆ፣ ራሱ መርቶ፣ እንደ ደቀ መዝሙር የሚከተሉትን ድርጅቶች ብቻ ለብስቦ ነው የተጓዘው።

በሽግግር መንግሥት ሃደት የተቃወሙትን እያጠፋና እያሠራ ነው የተራመደው። የዚህ እያጠፋ የመንዝ ጉዞ አንዱ የመሥዋዕት በግ አነግ ነው። በድርጅቱ የተከሠቱ ሁለት ሕንፍሽሾች በንግግርና በሰጥቶ መቀበል አልተጠናቀቁም። በአጥፊና ጠፊነት እንጂ። ሕወሐት ተነጋግሮና ተደራድሮ በፍትሐዊነት መንዝ ልማዱ እይደለም። መነጋገርና መደራደር የሚችለው ዳቦውን ራሱ ባርኮ፣ ራሱ ቆርሶ፣ ራሱ ካከፋፈለው ብቻ ነው።

ሁለተኛው፣ ከትጥቅ ትግል መንፈስ ባለመላቀቁ ነው። አብዛኛውን የድርጅቱን መዋቅራዊና ሐሳባዊ አመራር የያዙት አመራሮች የትጥቅ ትግል ሰዎች ናቸው²⁵⁷። ከትምህርት ቤት ወጥተው፣ በረከቱ ገበተው፣ ከበረከቱ ወጥተው መንግሥት የሆኑት ተመሳሳይ ሰዎች ናቸው። እነዚህ ሰዎች ከጠመንጃ ውጭ አይታያቸውም። እነርሱ

²⁵⁷ በኢሕአዴግ ጉዞ ውስጥ የሦስት ዓይነት ትውልድ ድርጅቶች ናቸው የነበሩት። ሕወሐትና ኢሕአዴግ የመጀመሪያው ትውልድ፤ ኦሕዴድ ሁለተኛው ትውልድ፤ ደኢሕዴን ደግሞ ሦስተኛው ትውልድ ናቸው። ሁለቱ የመጀመሪያዎቹ ድርጅቶች የተማሪዎች ንቅናቄ ውጤቶች ሲሆኑ ሁለቱ የኋላ ድርጅቶች ደግሞ የትግል ውጤቶች ናቸው። ከተማሪዎች ንቅናቄ ድርጅቶች ይልቅ በትግል ወቅት የመጡት ድርጅቶች አዳዲስ አባላትን የማከተትና ለአዳዲሶቹም ሥልጣን የመስጠት ባህል አዳብረዋል። የመጀመሪያዎቹ ደግሞ ሥልጣንን ይዞ የመኖር ልማድ አለባቸው። ይሄም ሁለቱን ድርጅቶች ከአዲሱ ትውልድ እንዲቀርብ አድርጓቸዋል።

ወደ አዲሱ ዘመን መጡ እንጂ አዲሱ ዘመን ወደ እነርሱ አልመጣም።

ሕወሐት በመንግሥትነት ዘመኑ ያዘጋጃቸው የፖለቲካ ሰነዶች አብዛኞቹ ወታደራዊ መንፈስና ስትራቴጂን ለፖለቲካ አካሄድ የሚጠቀሙ ናቸው። በፖለቲካ መስክ ከተፎካካሪዎቹም ሆነ ከተቃዋሚዎቹ ጋር የሚያደርገውን ትግል ልክ በበረከት እንደሚያደርገው የትጥቅ ትግል ነበር የሚያየው። ብዙ ነገሮች የሚፈጸሙት በኢሕአዴግ መቃብር ላይ ብቻ መሆኑን ደጋግሞ ይናገር ነበር። ኢሕአዴግ ሀገሪቱን በዋና እና በአጋር ድርጅት ለሁለት የክፈላት በትጥቅ ትግል ጊዜ ከሚከተለው መንገድ መላቀቅ ባለመፈለጉ ነው።

ሦስተኛው፤ ከዘመን ጋር ያለመዘመን ያመጣው ችግር ነው። ሕወሐት ወደ ትጥቅ ትግል ከገባ በኋላ ዓለም በብዙ ነገር ተቀያይራለች። የሶሻሊስቱ ካምፕ ፈርሷል፤ ዓለም ባለ ብዙ ዋልታ ሆናለች፤ የሚዲያ መልክአ ምድሩ ተቀይሯል፤ የተግባራት ዘዴዎችና መንገዶች በዝተዋል፤ ከተቋማት ይልቅ ግለሰቦች ተጽዕኖ ፈጣሪዎች ሆነዋል። ሕወሐት ግን የነባር አስተሳሰቡ እሥረኛ ሆኖ ዘመኑን መዋጀት አልቻለም።

ሕወሐት እንዲታደስ ከሁለት ወገን ትግሎች ተካሂደዋል። የመጀመሪያው ከራሱ ወገን የተነሡ ሰዎች ከትጥቅ ትግል ጊዜ ጀምሮ አዳዲስ ሐሳቦችን በማምጣት ሕወሐት እንዲታደስ ጠይቀው ነበር። በኢሕአዴግም ጊዜ ይሄው ትግል ቀጥሏል። የእነዚህ ሰዎች ዕጣ ፈንታ ግን መሰደድ፤ መታሠርና ከድርጅት መባረር ሆነ። ከውጭ የሚመጣውን የለውጥ ጥያቄ ደግሞ በኃይል ሲያፍን ነው የኖረው።

አንድ ድርጅት ይዞት የተነሣውን ዓላማ ሲያጠናቅቅ ወይም ይዞት የተነሣው ሐሳብ ሲዳከም ሁለት አማራጮች አሉት። ድርጅቱን መዘጋት ወይም ሐሳቡን መቀየር። ሕወሐት ሁለቱንም እምቢ አለ። ከላይ እንደተገለጠው አዲሱን ወይን ጠጅ በአሮጌ አቁማዳ ማስቀመጥ አልተቻለም። ብልሽቱን ከማደስ ይልቅ ከብልሽቱ ወደ ጎሬው መሰብሰብን መረጠ።

አራተኛው ደግሞ ለራስ የሚሰጥ የጋሽበ ዋጋ ነው። ሕወሐት ለራሱ የጋሽበ ዋጋ የሚሰጥ ድርጅት ነው። የጦርነት አድራጊ ፈጣሪ፤ የኢትዮጵያ ቁጥር አንድ ጀግና፤ የኢትዮጵያ ሀገረ መንግሥት ሠራዊ መጋቢ፤ የኢትዮጵያ ምሥጢር ዐዋቂ፤ አድርጎ ራሱን ይመለከት ነበር። የፖለቲካውን፤ የደኅንነቱን፤ የመከላከያ ሠራዊቱን፤ የኢኮኖሚውንና የሚዲያውን የበላይነት ይዞ ስለኖረ እርሱ ዘወር ሲል ኢትዮጵያ ነገር ዓለሙ ይዞርባታል ብሎ ያምን ነበር።

በዚህም የተነሣ ኢትዮጵያ ተንበርክካ ለምና ወደ ሥልጣን እንደምትመልሰው ያስብ ነበር። ከጦርነቱ በፊት በነበረው ቅስቀሳም ይሄን ነበር የሚያሳየው። ይሄንን የሕወሐት የጋሽበ ዋጋ ሁለት ኃይሎች እውነት መስሏቸው ተቀብለውት ነበር። በሀገር ውስጥ የጠሩ የእርሱ ቡችሎች መንግሥት የሕወሐትን ፍላጎት እንዲያከብር ሲሟገቱለት የነበረው፤ ለሰላም በነበራቸው ፍላጎት ላይሆን ሕወሐት ማሸነፉ አይቀርም ብለው ስላመኑ ነበር። ሁለተኛዎቹ ደግሞ የውጭ ኃይሎች ናቸው። በኢትዮጵያ መንግሥት ላይ ጫና ሲያሳድሩበት የጠሩ አንዳንድ የውጭ ኃይሎች ዋናው ምክንያታቸው ሕወሐትን አትችሉትም፤ የሚል የጋሽበ ዋጋ ነበር። ጦርነቱ ግን ይሄን አላሳየም።

የትግራይ ጦርነት ዕጣ ፈንታ

የሕወሐትን ወረራ ለመቀልበስ የተደረገው ጦርነት አራት ምእራፎችን የያዘ ነበር። የመጀመሪያው ምእራፍ የጥቅምት 24ቱን ሀገር የማፍረስ እንቅስቃሴ ለመቀልበስ የተደረገው ጦርነት ነው። ይሄም መቀሌን በመያዝ ተጠናቀቀ። ሁለተኛው ለትግራይ ገጠራ ሲባል መከላከያ ትግራይን ለቅቆ ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ ሕወሐት ደብረ ሲናና ደብረ ታቦር ድረስ መከላከያን ተከትሎ እስከመጣበት ጊዜ ድረስ ያለው ምእራፍ ነው።

ሦስተኛው መከላከያ መልሶ ማጥቃት አድርጎ የትግራይ ወሰኖች ድረስ የተጓዘበት ምእራፍ ነው። አራተኛው ደግሞ ወደ ትግራይ ገብቶ መቀሌን ለመያዝ ደጂ የደረሰበት የመጨረሻው ምእራፍ ነው።

ከሕወሐት ጋር አክሳሪው ጦርነት በሚካሄድበት ጊዜም ቢሆን በተለይ የመጀመሪያው የሕግ ማስከበር ሥራው ከተጠናቀቀና መቀሌ ከተገባ በኋላ(ጎዳር 19 ቀን 2013)፣ በፌዴራል መንግሥት በኩል የሰላም ዕድሎችን በተከታታይ ለመፍጠር ጥረቶች ተደርገው ነበር። ነገር ግን ቀና ምላሽ ባለማግኘታቸው ምክንያት ጦርነቱን በአጭሩና በአነሰ ኪሳራ እንዳይጠናቀቅ አድርገዋል።

መንግሥት ለትግራይ ሕዝብ በተለይም ለገበሬው ሲል በሰብአዊነት ከመቀሌ ሲወጣ(ሐምሌ 2013)፣ ሕወሐት ትግራይን ይዞ የሰላም ድርድር መጀመር የሚችልበት ዕድል አግኝቶ ነበር። ነገር ግን ይሄንን መንገድ በመተው ሰፊ የወረራና መንግሥትን የመቀየር አጀንዳ ይዞ ብዙ ተጉዟል። በአማራና በአፋር ዳግም ወረራ በመፈጸም እስከ ደብረ ሲናና ደብረ ታቦር ድረስ መጣ።

የኢትዮጵያ መንግሥት አስፈላጊውን ዝግጅት ካደረገ በኋላ ሕወሐትን በጥቂት ቀናት ውስጥ(ከጎዳር 14 - ታኅሣሥ 2014) ወደ ትግራይ እንዲመለስ አደረገው። ሕወሐት ሕልሙ ከሸፎበት ወደ ትግራይ እንዲመለስ ከተደረገ በኋላም የፌዴራል መንግሥት ወደ ትግራይ ላለመግባት ወሰነ። ከዚያም የሰላም አማራጭ አቅርቦ በተከታታይ በሲቪል እና በጽብቱ ከሕወሐት ጋር ለመነጋገር ሞክሮ ነበር። ከዚህም አልፎ ቀጥታ ግንኙነቶችን በመፍጠር መንግሥት የተናጠል ተኩስ አቁም ዐውጆ ለሰላም ዝግጁነቱን በሁሉም መንገድ ገልጧል። ነገር ግን ይሄ ሂደት ከአምስት ወር የዘለለ እድሜ ሊኖረው አልቻለም።

ከአምስት ወራት የሰላም ትንፋሽ በኋላ ሕወሐት ሌላ ጦርነት በመክፈት(ነሐሴ 2014) የሰላም ተስፋውን አጨለመው። በዚህም የትግራይን ሕዝብ እና ኢትዮጵያን ለተጨማሪ የከፋ ኪሳራ ዳርጓል። የፌዴራል መንግሥት አማራጭ ስላልነበረው አራተኛውን ምእራፍ ወጊያ(ከጥቅምት 2015 ጀምሮ) በማድረግ ሕወሐትን ዐቅመ ቢስ አደረገው። መቀሌ ለመግባት የሚችልበት ዕድል ቢኖረውም፣ ከተማዋን ከጉዳት ለመታደግ ሲባል በዙሪያዋ ብቻ ጦርነቱ እንዲቆም ተደረገ።

ለውጥ ተፈጥሯዊና አይቀራ ነው፤ ስለዚህም ለውጥን በጸጋ ተቀብሎ መሄድ ቢለመድ ምንኛ በታደልን ነበር። ሕወሐት ይሄንን ሁሉ ዋጋ የከፈለው እና የትግራይ ሕዝብ ከባድ ዋጋ እንዲከፍል ምክንያት የሆነው፣ ሕወሐት በተከተለው ስሐት ትርክትና ለውጥን በመግፋቱ ጭምር ነው።

ሕወሐት እንደ ፓርቲ ዋጋ ከፍሏል። የትግራይ ሕዝብም እንደ ሕዝብ እጅግ ውድ ዋጋ ከፍሏል። አጥሩ እንደፈረሰ ቤት ሁሉም

ትግራይ ውስጥ እየገባ የመሰለውን አድርጓል። ጉዳት አድርጓል። በአሁኑ ሰዓት ትግራይ በፌዴራል መንግሥት ሞግዚት አስተዳደር ሥር ትገኛለች። ይሄ ጉዳይ ለምን ሆነ? ከዚህ ምን እንማራለን? የተጀመረው ሰላም እንዴት ይስፋ?

ከፕሪቶርያ እስከ ሐላላ ኬላ...

የሁለተኛው ዙር ጦርነት ከትግራይ ወጥቶ አማራና አፋር ክልሎችን ጭምር አካተተ። ሕወሐት ተዋጊዎቹን ሰሜን ሸዋ ድረስ አስጠጋ። በመጨረሻ ግን ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኅዳር 14 ቀን 2014 ዓ.ም. ወደ ግንባር ዘመቱ። ሕወሐትም ወደ መቀሌ እንዲመለስ ተደረገ። ሦስተኛውም የጦርነት ምእራፍ በትግራይ ወሰኖች ላይ ቆመ።

ይህ ብቻውን ግን አዎንታዊ ሰላም አላመጣም ነበር። ሕወሐት ለሌላ ዙር ጦርነት ይዘጋጅ ጀመር። ይሄም አራተኛውን ዙር ጦርነት ጋበዘ። መከላከያ ወደ መቀሌ በሁሉም አቅጣጫ ገሠገሠ። መከላከያ ወደ መቀሌ መድረሱና የሕወሐት መደምሰሱ አይቀሬ እየሆነ ሲመጣ በሂደት ሕወሐት ከዚህ ቀደም የተደረጉትን አህጉራዊ የሰላም ጥሪዎችና የማሸማገል ጥረቶችን ለመቀበል ተገደደ።

መስከረም 25 ቀን 2014 ዓ.ም የአፍሪካ ኅብረት ያቀረበውን የሰላም ንግግር ጥሪ ሕወሐት ተቀበለ። በአፍሪካ ኅብረትና በሌሎች አሸማጋዮች አማካይነት የፌዴራል መንግሥት እና ሕወሐት ለሰላም ስምምነት ለመነጋገር በደቡብ አፍሪካ ፕሪቶሪያ ጥቅምት 15 ቀን 2015 ዓ.ም ተገናኙ። ለዐሥር ቀናት በተደረገ ድርድርም ጥቅምት 25 ቀን 2015 ዓ.ም የሰላም ስምምነቱ ተፈረመ።

ሕወሐት በሰላም ስምምነቱ ድርድር መካከልም የጦርነት አማራጮችን ይሞክር ነበር። የሰላም ስምምነቱን ለጦርነት

እንደመዘጋጃ ፋታ ወስዶት ነበር። ነገር ግን በተለይም በዐድዋ አካባቢ አዘጋጅቶት የነበረው ጦር ከባድ ምት በመመታቱ የሰላም ስምምነቱን የመጨረሻ አማራጭ አድርጎ እንዲቀበል ተገድዷል።

የፕሪቶሪያውን የሰላም ስምምነት ተከትሎ በናይሮቢ ከተማ ጥቅምት 28 ቀን በወታደራዊ መሪዎች መካከል በተደረገ ውይይት የማስፈጸሚያ ዕቅድ ወጥቶ ስምምነት ላይ ተደረሰ። ከዚያ በኋላ የሰላም ስምምነቱ በፍጥነት እንዲፈጸም የፌዴራል መንግሥቱ ብዙ ርቀት ተገቧል። ማንም ባልጠበቀው ሁኔታ በአዲሱ የቱሪስት መዳረሻ፣ በሐላላ ኬላ ተገናኘው በተጨማሪ አፈጻጸሞች ላይ ተወያይተው ወደ ሙሉ ትግበራ እንዲገቡም ሆነ።

በርግጥ በርካታ ሽማግሌዎችና የዳበረ የዕርቅ ባህል ባለባት ሀገር፣ በወንድማማቾች መካከል የተፈጠረን ችግር ለመፍታትና ሰላም ለማውረድ ድንበር ተሻግረን መሄዳችን የሚያከራፋ አይደለም። በውጤት ረገድ ግን የሚያስመሰግን ነበር።

ተዛብቶና ተጣምሞ ለፕሮፓጋንዳ የዋለው ትርክት ኋላ ላይ ተመለስ ቢሉት በቀላሉ የሚመለስና የሚስተካከል አልሆነም። ጊዜ በወሰደ ቁጥር እውነት እየመሰለ የመሄድ ዕድሉ ሰፊ ነው። ይሄ ስሕተት በጊዜ ገደብ እንዲበጅለትና ከባለ እልቂት ሀገርን ለመታደግ ማንኛውንም የሰላም ጥሪ ማስተናገድ የግድ ነበር። ይሄም ሆኗል። የሆነው ሆነና በቀጣይስ?

ጦርነቱ በሰላም ስምምነት እንዲቋቋም ለምን ተፈለገ?

የጦርነት ትክክለኛነት በውጤቱ ብቻ ሳይሆን በመነሻውም ይመዘናል። ጦርነት ከመግቢያው ይልቅ መውጫው ጠባብ ነው። ስለዚህም መውጫውንም አስቦና ወስኖ መግባት ያስፈልጋል።

ለማሸነፍ ያልተዘጋጀህበትን ትግል አትግጠም፤ ይባላል። ወደ ሰሜኑ ጦርነት የገባው፡-

- አማራጭ አጥተን ነው። በብዙ መንገዶች ለማስቀረት ሞክረናል፤ ግን አልቻልንም፤
- የሀገር ህልውናን የማስጠበቅ ሕጋዊም፣ ታሪካዊም፣ ሞራላዊም ግዴታ ስላለብን ነው።

መንግሥት ጦርነትን በተመለከተ ያለው መርሕ ማንኛውም ጦርነት እንዳይጀመር መሥራት፤ አስገዳጅ ሆኖ ከተጀመረ ደግሞ በአጭር እንዲጠናቀቅ ማድረግ ነው። የተራዘመ ጦርነት ዋና መነሻው ብሔርና ሃይማኖት መሆኑ ይታወቃል። እንደዋዛ የተጀመሩ ጦርነቶች እነዚህን ሁለት ካርዶች መጠቀም ከጀመሩ፣ የመራዘም ዕድል አላቸው።

የተራዘመ ጦርነትን የሚፈጥሩ የተለያዩ ምክንያቶች አሉ። ብዝሃነትን በሁሉም መስክ በአግባቡ አለማስተናገድ፤ በሕዝቦች መካከል የሚፈጠሩ ቅሬታዎችን በጊዜውና በተገቢው መንገድ አለመፍታት፤ መንግሥት ለአንድ ቡድን ወገንተኛ ከሆነ እና የውጭ ጣልቃ ገብነት ከተፈጠረ ጦርነት እንዲራዘም ያደርጉታል።

የፌዴራል መንግሥት እነዚህ ችግሮች እንዲፈቱ መሥራት የጀመረው ከለውጡ መነሻ አንሥቶ ነው። በሰሜኑ ጦርነት ጊዜ የውጭ ጣልቃ ገብነት ፍንጮች ነበሩ። የብሔር ካርድን ለመጠቀምም ተሞክሯል። እነዚህ ሁኔታዎች ጦርነቱን እንዳያራዝሙት መንግሥት ጥንቃቄ ወስዷል። የጦርነቱ ዓላማ ርቱዕ እንዲሆን አድርጓል። የጦርነቱ ዓላማ ተገዳዳሪውን ማጥፋት ሳይሆን ተገዳዳሪው ከጠባዩ ውጭ ለሰላም አማራጮች እንዲንበረከክ ማድረግ ነበር። በዚህም ተሳክቶለታል። የጦርነቱን እድሜም አሳጥሮታል።

ጦርነቱ ሳይራዘም ነገር ግን የጦርነቱ ዓላማ ተሳክቶ በመጨረሻ በሰላም ስምምነት እንዲጠናቀቅ የተደረገባቸው ምክንያቶች አሉ። የመጀመሪያው ሰላም የለውጡ መንግሥት አቋም ስለሆነ ነው። ጦርነት እንዳይጀመር እስከ መጨረሻዋ ሕቅታ መከራ ተደርጓል። ምክንያቱም የለውጡ መንግሥት ይዟቸው ከተነሡት የለውጥ ዕላቤዎች መካከል ሰላም፣ ፍቅርና ዕርቅ ግንባር ቀደሞቹ በመሆናቸው።

ሰላም ፈላጊነት የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕዝብ የጸና የኖረ አቋም ነው። በዚህ አቋማቸው የተነሣ የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕዝብ ከጥንት እስከ ዛሬ የራሳቸውን አይሰጡም፤ የሰውንም አይፈልጉም። በኢትዮጵያ የሺ ዘመናት ታሪክ ውስጥ ኢትዮጵያ በሌሎች የተወረረችበት እንዲሁ ሌሎችን የወረረችበት ታሪክ የላትም። እንዲያውም በኃይለኞች የተወረሩና የተጨቁኑ ሕዝቦችን ነጻ ለማውጣት ዋጋ ከፍላለች።

የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕዝብ ለሰላም ባላቸው የጸና አቋም የተነሣ የውጭም ሆኑ የውስጥ ጠላቶች በተነሡ ጊዜ ሁሉ፣ እየተጠቁም ቢሆን አስቀድመው የሰላምን አማራጭ ይፈልጋሉ። የፈሩ፣ ዐቅመ ቤሶችና ደካሞች መስለው እስኪታዩ ድረስ ችግሮችን በሰላም ለመፍታት እስከ ጥግ ድረስ ይሄዳሉ። እነዚህ የሰላም አማራጮች ተግባራዊ ማለቃቸውን ሲመለከቱ ግን እንደ አራስ ነበር ተነሥተው ጠላቶቻቸውን አደብ ያስገዛሉ። የጥንትም የቅርብም ታሪካችን ይሄንን ይመስክራል።

ሁለተኛው የጦርነቱ ዓላማ ሰላምን ማምጣት ስለሆነ ነው። ጦርነቱ ሳይጀመር እና የጥይት ድምጽ ሳይጮህ ጀምሮ መንግሥት ጦርነት እንዳይጀመር ከፍተኛ ጥረቶችን ሲያደርግ ቆይቷል። በሽምግልና፣

የቅርብ ወዳጆቻቸውን በማናገር፤ የአካባቢውን ባለ ሀብቶችና የሃይማኖት አባቶች በማናገር፤ ወዘተ. ጭምር ጦርነት እንዳይከሰት እና ሀገር አደጋ ውስጥ እንዳትገባ ለማድረግ ጥረት ሲያደርግ ቆይቷል።

ሕወሐት የሚያደርጋቸውን ትንኮሳዎች ሁሉ በትዕግሥት በማለፍ ጦርነት እንዳይከሰት መንግሥት የተቻለውን ሁሉ ጥረት ሲያደርግ ቆይቷል። ነገር ግን ሰላም በአንድ ወገን ጥረት ብቻ ሊመጣ አይችልም። መንግሥት እንዳለበው ሳይሆን ቀርቶ ጦርነት ሊጀመር ቻለ። የጦርነት መጀመር ለሰላም የሚያደርገውን ጥረት ሳያግደው ተጨማሪ ጉዳዮችን ለማስቀረት እንዲቻል በጦርነት ውስጥ ሆኖ እንኳን ሰላምን ለማምጣት ሲሠራ ቆይቷል።

በጦርነት ውስጥም ተኩሮ በየጦርነቱ ምእራፎች የሰላም ዕድል በመስጠት ሰላምን ለማምጣት ጥረቶች ተደርገው ነበር። በመጀመሪያው ጦርነት መቀሌ እስክንገባ የሦስት ምእራፍ የሰላም ዕድል ተሰጥቷል። መከላከያ ትግራይ ከገባ በኋላ የክልሉ ሕዝብ ወደ ሰላም እንዲመለስ ጊዜያዊ አስተዳደር ተዋቅሮ ነበር። ለዚህ ቀና ምላሽ ባለመኖሩ ምክንያት ትግራይን ለቅቆ በመውጣት የጽሞና ጊዜ ለመስጠት ሞክሯል። ከዚህ በኋላም የጽሞና ጊዜውን በመርገጥ በድጋሚ ወደ አማራና ወደ አፋር የገባውን የሕወሐት ታጣቂ አስወጥቶ፤ ነገር ግን መከላከያ ወደ ትግራይ ሳይገባ የሰላም አማራጭን አስቀድሟል።

ለሰላም ያለንን በጎ ፍቃድ በሚያሳይ መልኩ በሁለተኛው ዙር ጦርነት የተደቀነብንን አደጋ ከቀለበስን በኋላ ርዳታዎች እንዲገቡ በማድረግ ያለምንም ቅድመ ሁኔታ ለመደራደር ያለንን ፍቃደኝነት ገልጸናል። ይህም ብቻ ሳይሆን የሰላም አማራጭን በተመለከተ

በፓርቲ እስከ አባላት ድረስ፤ በመንግሥት እስከ ሕዝብ ድረስ፤ ከተለያዩ ፖለቲካዊ ኃይሎች ጋር ጭምር ተወያይተናል። መወያየት ብቻ ሳይሆን የሰላም ቀናዲነትን በሚገልጽ መልኩ መንግሥት እሥረኞችን ፈትቷል። የድርድር ኮሚቴ ጭምር በማዋቀር፤ ዝግጅት ሲያደርግ ቆይቷል።

ነገር ግን የሰላም መከራዎችን በመርገጥ ሕወሐት ሦስተኛ ዙር ጦርነት ከፈተ። ይሄንን ጦርነት በአስተማማኝ ሁኔታ በመቀልበስ ድል ብንቀዳጅም፤ ከዚህ ቀደም እንደነበረን አቋም አሁንም ለሰላም በራችንን አልዘጋንም። በዚህም ሕወሐት በደረሰበት ምት ወደም ይሁን ተገድዶ የቀረበለትን የሰላም አማራጭ ሲቀበል ለድርድር ተቀምጠናል።

ሦስተኛው ምክንያት በደም የተገኘን ድል በፖለቲካ ለማጽናት ነው። በኢትዮጵያ ታሪክ የምናየው አንዱ ክፍተት በደም የተገኘን ድል በፖለቲካ የማጽናት ችግር ነው። የሰላም ዕድል እንዲከፈት የደም ዋጋ ተከፍሏል። ዛሬ ላይ የመጣው የሰላም ስምምነት በተወሰኑ ጥረቶች ሳይሆን በብዙኃን መሥዋዕትነት የመጣ ውጤት ነው። ስንቶች በግንባር ተዋድቀው ያመጡት ውጤት ነው። የሰላም ስምምነቱ፤ በደም የተከፈለን ዋጋ ከታሪክ ተምረን በላብ የማጽናት ጥረታችን አንድ አካል ነው።

በደም በተከፈለ መሥዋዕትነት ድልን ማስመዝገብ፤ በተመሳሳይ እና በተደጋጋሚ በኢትዮጵያውያን ታሪክ የተጻፈ ነው። ነገር ግን የአሁኑን የሚለየው በደም የተከፈለውን ዋጋ በፖለቲካ ጥረት ለማጠናከር የሚያስችል ድል በመመዝገብ ነው።

ሀገራችን ከውጪ ኃይላትም ጋር ይሁን ከውስጥ ፀማጽያን ጋር በሚደረጉ ጦርነቶች ድል ማድረግ ተስኗት አያውቅም። ነገር ግን

በጦር ድል ያደረገችውን በፖለቲካ እና በዲፕሎማሲ ባለማጠናከሯ ትልቅ ፈተና ሲገጥማት ተስተውሏል። የጉራዕና የጉንደት ጦርነትን ለማሸነፍ ብንችልም በሂወት ስምምነት (ግንቦት 28 ቀን 1876) ራሳችንን ለአደጋ አጋልጠናል። የዐድዋ ጦርነት አንዱ መነሻ የውጫሌ ስምምነት (ሚያዝያ 25 ቀን 1881) የፈጠረው ክፍተት ነበር።

ደርግ ዐማጽያን በነበሩ ኃይላት ላይ ድልን ቢያደርግም በሰላም ስምምነት ባለማጽናቱ ለ17 ዓመት ሀገራችን በጦርነት ውስጥ እንድትቆይ አድርጓታል። በመጨረሻም ሀገሪቱን ለመከራ ትቶ ህልውናውን አጥቷል። በሚያዝያ 28 ቀን 1990 ዓም በተቀሰቀሰው የኢትዮ ኤርትራ ጦርነት ድልን ለማረጋገጥ ቢቻልም፣ በድህረ ጦርነት በታኅሣሥ 2002 ዓም በተደረሰው የአልጀርስ ስምምነት ግን የረባ ነገር አላገኘንበትም። እንደ ተሸናፊ ከመቆጠራችን በተጨማሪ፣ ከሃያ ዓመታት በላይ ሀገሪቱን ብዙ ዋጋ ባስከፈለ ሰላምም ጦርነትም በሌለበት ሁኔታ አሳልፈናል።

በታሪክ ውስጥ ድልን ካገኘን በኋላ ውጤቱን በማይገልጥ ድርድር ጥቅማችንን አሳልፈን በመስጠት፣ አልያም የተገኘን ድል በሰላም እና በስምምነት ለማጠናከር ፍቃደኛ ባለመሆን፣ በድል የተገኙ ውጤቶችን ስናፈርስ ቆይተናል። በተለየ ሁኔታ በሰሜን ጦርነት የገጠመንን አደጋ ለመቀልበስ የሄድንበት መንገድ በግንባር ያገኘነውን ድል ለሰላም በርን በመዝጋት፣ አልያም በድል የተገኘውን ውጤት በደካማ ድርድር ያፈረስንበት አይደለም። በተከፈተብን ጦርነት ሀገራችን ለከፍተኛ አደጋ ብትጋለጥም፣ በመስዋዕትነታችን አደጋውን ቀልብሰናል። ይሄንንም የኢትዮጵያን የግዛት አንድነት እና ሉዓላዊነት በሚያጠናክር የሰላም ስምምነት አጽንተናል።

በጦርነት ዘላቂ ግብን ማሳካት አይቻልም። ዘላቂ ግብን ለማሳካት ደንቃራ የሆኑ ጉዳዮችን ከመንገድ ላይ ማንሣት እንጂ። በመስዋዕትነት ደንቃራዎችን እያራገፍን መጥተናል። በሰላም ስምምነት ደግሞ ዘላቂ ግቦቻችንን ለማሳካት የሚያስችል በር ከፍተናል። በጦርነት ውስጥ ሆነን የሀገራችንን ህልውና ለማጠናከር የሚያስችል የደም መስዋዕትነት እየከፈልን፣ ለማጽናት የሚያስችሉ ሥራዎችን ሠርተናል። የሰላም ስምምነቱ ህልውናችንን ለማጽናት የምናደርገው የላብ ጥረታችን አካል ነው። በተለያዩ ፈተናዎች ውስጥ ሆነን ሀገርን ለማጽናት የሚያስችሉ ሥራዎችን በማስፋትና ዘላቂነትን በማረጋገጥ ተጨማሪ በር የሚከፍት ነው።

የሀገር ህልውናና ክብር በደም የሚገኝ ቢሆንም የሚጸናው በላብ ነው። በቅኝ ግዛት ሥር የነበሩ ሀገራት ነጻነታቸውን ያስከበሩት በደማቸው ነው። አሜሪካውያን በታላቋ ብሪታንያ ሥር ከነበሩበት የረዥም ጊዜ ቅኝ ግዛት የተላቀቁት ከዓመት በላይ በቆየ ጦርነት ነው።

አሜሪካውያን መስዋዕትነትን ከፍለው ነጻነታቸውን ቢያገኙም፣ ይህ ነጻነት ግን የታሰረው እና የጸናው በላባቸው ነው። የጦርነቱን ማብቃት ያበሠሩት እንዲሁም ያገኙትን ክብርና ነጻነት ያሠሩት የአዲሷ ጠንካራ ሀገር መስራችና ገዥ በሆነ የነጻነት ሰነድ ነው። በ1775 በደም መስዋዕትነት ጀምረው በ1776 በነጻነት ሰነድ ያረጋገጡት ነጻነት፣ በጥረታቸው በየዘመናቱ ይበልጥ እየታሰረና እየጸና፣ አሁን ላይ ያላቸውን ጠንካራ ሀገር ፈጥሯል።

የሰላም ስምምነት በሀገራችን የተደረገውን ጦርነት እና የመጣውን ድል ለማሠር ሁነኛ የመሸጋገሪያ መስመር ነው። አሜሪካውያን በውጊያ ያስከበሩትን ነጻነት ያጸኑት በውጊያ አይደለም። በነጻነት

ሰነዳቸው በማሠር እና በዚያ ላይ ተመሥርተው የሚያጸና ሥራ በመሥራታቸው ነው። የነጻነት ሰነዳቸው ከዚያ በኋላ እዚያ ላይ ተመሥርተው ለሠሩት ሥራ መነሻ የሆነ ነው። እንደዚሁም በደም ያስከበርነውን ሀገራዊ ሉዓላዊነት በሰላም ስምምነት ለማሠር የተደረገው ጥረት ለቀጣይ ዘላቂ ሰላምን ለማምጣት እንደ መነሻ እና እንደ መሸጋገሪያ የሚያገለግል ነው።

ባለፉት ዓመታት በአንድ በኩል ህልውናችንን በመሥዋዕትነት ለማስከበር ሳንሰስት፤ በሌላ በኩል በመሥዋዕትነት የሚገኝ ድልን የሚያጸኑ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ዲፕሎማሲያዊ ሥራዎችን በትጋት ስንሠራ ቆይተናል። በዚህም ሀገራችን ብትፈተንም ሳትሰበር በእሳት ተፈትና ጠንክራ ወጥታለች። ይህም በመሆኑ በመሥዋዕትነት የሚገኝ ድል በትጋት የማጽናት ሥራዎች ቀጥለው ለሦስተኛ ዙር የተቃጣበንን ጥቃት በመቀልበስ፣ የተገኘውን ድል ኢትዮጵያን አሸናፊ ባደረገ የሰላም ስምምነት ለማጠናከር ተችሏል።

አራተኛው ለዘላቂ ሀገራዊ አንድነት ሲባል ነው። ትግራይ የኢትዮጵያ ፌዴሬሽን አካል ናት። ሕዝቡም የኢትዮጵያ ሕዝብ አካል ነው። ችግሩ በአሸናፊና በተሸናፊነት ከተቋጨ ዘላቂ ሰላምና አንድነት ለማምጣት ፈተና ይሆናል። ስለዚህም በሰላማዊ መንገድ በውይይት ማጠናቀቁ ወንድማማችነትና እሳትማማችነትን ያሰፍናል።

የፌዴራል መንግሥት ሁሉን ነገር በኃይል ለመፈጸም የሚያስችል ወታደራዊ ቁመና ነበረው። ነገር ግን ጦርነቱ በጦርነት ከሚቋጭ ይልቅ በሰላም ስምምነት ቢቋጭ የተሻለ መሆኑን ስላመነ የፕራቶሪያውን የሰላም ስምምነት እንዲፈረም አድርጓል። ይሄንን ያደረገበት ከመርሁ የመነጨ ምክንያት ነበረው።

የትግራይ ሕዝብ የኢትዮጵያ አካል ሆኖ እስከ ዓለም ፍጻሜ መኖሩ አይቀርም። በምንም መልኩ ለትውልድ ቂምና በቀልን ማውረስ የለብንም። ጦርነት አሸናፊና ተሸናፊን ይፈጥራል። ሰላም ግን ሁሉንም አሸናፊ ያደርጋል። መጪው ትውልድ በአሸናፊና ተሸናፊ ትርክት ውስጥ ከሚያድግ ሁሉንም አሸናፊ በሚያደርገው የሰላም ትርክት ውስጥ ቢያድግ ይሻላል በሚል የተደረገ ነው።

እንደ ሀገር ምን ይደረግ?

ከአሁኑኑ ወደ አዎንታዊነት፣ የሕወሐት የስሜት ጡዘት፣ ትግራይ ሕዝብ ምን ሠራህልኝ ብሎ እንዳይጠይቀው ቀድሞ ክልሉን ያነቀበት ገመዱ ነው። የሕወሐት ፖለቲካዊና ወታደራዊ ኃይል ሕዝቡ ስለለውጡ በቂ ግንዛቤ እንዳይኖረው ማድረጉ ለጦርነቱ የራሱን ሚና ተጫውቷል። የማይካደው ሐቅ፣ ማንኛውም ሰው ከስሜት ውጪ ሆኖ አያውቅም፤ ወይም አይኖርም። አንዱ ዓይነት ስሜት ሲመጣ ሌላው ይደበዝዛል። ይህ የስሜት መለዋወጥ በየቀኑ፣ በየጊዜው ወይም በየወቅቱ ሊከሰት የሚችል ነው። በትግራይም የሆነው ይህ ነው። ሕወሐት ለትግራይ ሕዝብ አሁኑኑ ስሜት የሚቀሰቅስ ስብከቶችን በማብዛቱ፣ የተለየ ውጤት መጠበቁ አያዋጣም።

ምክንያቱም ሕወሐት የክልሉ ነዋሪ በለውጡ መንግሥት ላይ አሉታዊ ስሜቶችን እንዲጠቡና ንዴት፣ ጥላቻ፣ ፍርሐት፣ ገዝን ወዘተ. ዓይነት ስሜቶች እንዲፈጠሩ አድርጓል። እነዚህ ስሜቶች የትግራይ ሕዝብ የቀደመ ሰፊ ዕይታው ከሞላ ጎደል እንዲጠብ አድርገዋል። ማንኛውም በአሉታዊ ስሜት የተጠቃ ሰው በሥጋት፣ በፍርሐት እና በመጥፎ ክሥተቶች ላይ በማተኮር፣ ለአሉታዊ ስሜቱ ምላሽ ይሰጣል። በትግራይ የሆነውም ይህ ነው።

በመሆኑም የትግራይ ሕዝብ ስለ ራሱ፣ ስለ ክልሉ፣ ስለ አገራችን ሕዝቦች የነበረውን በጎ ስሜት መመለስ አለበት። ለዚህም የትግራይ ሕዝብ በተቻለ መጠን የሚሰማውን ስሜት እንዲገልጽ ማድረግ ያስፈልጋል። ጥናቶች እንደሚነግሩ የሰዎች ስሜቶች 7 በመቶ በሚናገሯቸው ቃላት፣ 38 በመቶ በድምጽ አወጣጣቸው ሁኔታ፣ 55 በመቶ ደግሞ በአካላዊ መገለጫዎችና እንቅስቃሴዎች ይገለጻሉ²⁵⁸።

ጎን ለጎንም የተፈናቀሉ ዜጎችን ጉዳይ በተገቢው መንገድ መፍታትና በሂደት የአፎይታ ስሜት እንዲሰማቸው ማድረግ ተገቢ ነው። በዚህ ሂደት ውስጥ የለውጡ መንግሥት ቀድሞም እነርሱን የመጥቶ ምንም ፍላጎት እንዳልነበረውና ሚዛናዊ አተያይን የሚያሳዩ የሥርጸት ሥራዎችን በሁሉም የሚዲያ አውታሮች መሥራት አለበት።

በትግራይ ክልል ያለውን ነባራዊ ሁኔታ መከታተል፣ ትግራይ ከኢትዮጵያ የፌዴራል አወቃቀሮች አንዱ ነው። ስለዚህ የፌዴራል መንግሥት የሚያውቀው አስተዳደር በክልሉ ሊኖርና ሊመሠረት ይገባል። መዋቅሮቹ የሚያንቀሳቅሱት በጀት፣ የፍትሕ ሥርዓቱን፣ የውጭ ግንኙነቱን፣ ስብሰባዎችን፣ ወዘተን ማወቅና አስፈላጊነታቸውን መረዳት አለበት። የሚመድበው በጀት ለምን እንደዋለ ካለውና በክልሉ እንቅስቃሴ ምን እንደሚመስል ካልተረዳ የወደፊቱን መጻፈ ሁኔታ ለማወቅ ይቸግራል። የፌዴራል መንግሥት ክትትል ከሌለ መስናና ሌብነቱ፣ ቅጥ ያጣ የአመራሮች እንቅስቃሴና አፍራሽ ፕሮፓጋንዳው ሕዝቡን የባለ መከራና ስቃይ ውስጥ ሊከትተው ይችላል። ስለዚህ የተጠያቂነት ሥራዎች መሠራት ይኖርባቸዋል።

የተሳሳቱ ትርክቶችን በሂደት ማረቅ፣ ስሑት ትርክቶች ኢትዮጵያንም አገራችንንም፣ አገራችንንም ክልሎችንም የሚመለከት ነው። እነዚህ ስሑት ትርክቶች ካልታረሙ የትግራይን ሕዝብ ከሌላው የኢትዮጵያ ሕዝብ፣ ከአገራችን ክልሎች ሕዝቦችና ከኤርትራ ሕዝብ ጋር ሲያጋጩ ይኖራል። ሕወሐት የትግራይን ሕዝብ በሚፈልገው መልኩ አንቀሳቅሷል፤ እንዳሻው ተጠቅሟል። በዚህ ምክንያት ጦርነት ውስጥ እስከማስገባት ተደርጓል።

አሁንም ቢሆን ትርክቶቹ አለመተማመንና ጥርጣሬን አስፍነው ይገኛሉ። ይሄ ደግሞ የሕዝቡን ማኅበራዊ፣ ሃይማኖታዊ፣ ባህላዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ መስተጋብር የሚያዳክም ነው። ይህ በሂደት የሚታረምበትና ከሕዝቡ ጋር መነጋጋር የሚቻልበት ሁኔታ መፈጠር አለበት። የምክክር ኮሚሽኑም ሥራውን ከሕዝባዊ ውይይት የሚጀምርበት ሁኔታ ሊፈጠር ይገባል።

“ሕወሐትና የትግራይ ሕዝብ አንድ ነው” የሚለውን ትርክት መቀልበስ፣ ሕወሐት የትጥቅ ትግል ከጀመረበት ጊዜ ጀምሮ ለሃምሳ ዓመታት ያህል ሕወሐትና የትግራይ ሕዝብ አንድ ነው የሚል ፕሮፓጋንዳ ነገቷል። በዚህም የተነሣ የትግራይ ሕዝብ ብቻ ሳይሆን ሌላውም ሕዝብ ይሄን በአዎንታዊም በአሉታዊም መልኩ እስከ ማመን ደርሷል። በመሆኑም ሕወሐትን በቀጥታ እንደ ጠላት እና እንደ አጀንዳ አድርጎ ከማቅረብ ትርክቶቹን የሚሸሩ አውነታዎችን ማስነገር ፋይዳው ከፍ ይላል።

ሕወሐትን ለአዲሱ ትውልድ፣ ሕወሐት፣ በቀደመ ቡድናዊና ፈላጭ ቆራጭነት መቀጠል በሚፈልጉና የአካሄድና የዕይታ ለውጥ ያስፈልጋል በሚሉ ኃይላት መካከል ፍትጊያ ፈጥሯል። እንደ ሕወሐት ባለ እድሜ ጠገብ ድርጅት ውስጥ እንዲህ ዓይነት ፍትጊያ

²⁵⁸ Jerry Weissman, The power Presenter, John Wiley & Sons, Inc., 2009, p. 4

መነሣቱ አይቀርም። በመሆኑም ከደም ፖለቲካ ወደ ሐሳብ ፖለቲካ የሚደረገውን ሽግግር የሚደግፉ ኃይሎች ሕወሐትን መረከብ ይገባቸዋል።

ለሰው ክብር፣ ለሕይወት ዋጋ የሚሰጥ ፖለቲካ መገንባት፡- ሕወሐት የትግራይን ልጆች አጥንትና ደም እየገበረ መኖር ይፈልጋል። ዛሬም በአዲሱ ትውልድ አጥንትና ደም ላይ ተረማምዶ መኖር የሚፈልግ ድርጅት ነው። ተተኪ ከማፍራት ይልቅ፣ አዲስ ሐሳብ ከማዋለድ ይልቅ፣ ለመሥዋዕትነት የሚቀርቡ አዳዲስ ወጣቶችን መመልመል ይወዳል። ሕወሐት ከሐሳብ ትግል የመሣሪያ ትግልን በዚህ ዘመንም ለማስቀጠል ይፈልጋል። ለሕወሐት ፖለቲካ ማለት የትግራይ ወጣቶችን አካል፣ ሥነ ልቡና እና ሕይወት ማጉደል ነው። ለሰው ሕይወት ዋጋና ክብር የሌለው ፖለቲካ የትግራይ ሕዝብን ምን ይጠቅመዋል? ሕወሐት በትውልዶች መንታ መንገድ ላይ ቆሟል። ለአንድ ትግራዊ ሕይወት ዋጋና ክብር የሚሰጥ ድርጅት የትግራይ ሕዝብ መውለድ አለበት።

መልሶ ግንባታና ሰብአዊ ርዳታን ማጠናከር፣ በጦርነት የተጎዱና የወደሙ መሠረተ ልማቶችን፣ ማኅበራዊ አገልግሎቶችን እና የክልሉን ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴን ወደ ነበረበት ለመመለስ የሚሠሩ ሥራዎችና እንቅስቃሴዎች ሕዝብን ከቁዘማ ያወጣሉ። ሰብአዊ ቀውስን ለፖለቲካ መጠቀም የተለመደ ስለሆነ ለሰብአዊ ችግሮች ፈጣንና ፍትሐዊ መልስ የመስጠትና የመከታተል ሂደቶች በቀላሉ እንዳይቀረቡ ይረዳሉ።

ክፍል ሦስት

ነገረ ጃውሳ

ከተለያዩ መረጃዎች ለማጠናቀር እንደተሞከረው በመርሳ፣ በመሐል አምባ፣ በኮምቦልቻ፣ በጋሸና፣ በሐይቅ፣ በመርሐ ቤቴ፣ በእንሣሮ (ሞተላሚ)፣ በወልድያ፣ በላሊበላ፣ በሊበን፣ በቡልጋ፣ በመካነ ሰላም፣ በየጁቤ፣ በሐርቡ፣ በራያ ቆቦ፣ በግዳን፣ በፍኖተ ሰላም፣ በሑመራ፣ በባሕር ዳር፣ በደንበጫ፣ በሸበል በረንታ፣ በጎንደር፣ (ፋኖዎች) ሠልጥነው ተመርቀዋል።

መረጃዎቹ እንደሚያሳዩትም ቢያንስ በሁለት ዙር ሥልጠና ተሰጥቶ በይፋ ምረቃ ተካሂዷል።

ምእራፍ ሃያ ሰባት

የጃውሳው ጥንተ አብሶ

ቅድመ ለውጥ

ከለውጡ ሁለት ዓመት በፊት በብሔራዊ ውስጥ የነበሩ የተወሰኑ አመራሮች፣ ከመከላከያ በሕወሓት ምክንያት የተገለሉ መኮንኖች እና የተወሰኑ ወጣቶች አንድ ዕቅድ ላይ ይመክሩ ነበር። ዕቅዱም፡-

- መጀመሪያ አማራጭ የአማራ ፓርቲ ማቋቋም፤
- አማራጭ የአማራ የጸጥታ ኃይል ማቋቋም፤
- ብሔራዊን ተጠቅሞ ሕወሓትን ታግሎ መጣል፤
- በመቀጠልም የተቋቋሙትን የፓርቲና የጸጥታ ኃይሎች በመጠቀም ብሔራዊን ራሱን መጣል።
- የክልሉን ሥልጣን መቆጣጠር፤ በመጨረሻም አማራን የምትመስል ኢትዮጵያን መመሥረት - የሚል ነበር።

በዚህ መሠረት በክልሉ አመራሮች ድጋፍ አንድ የፖለቲካ ድርጅት ተመሠረተ። አወጋን የሚባል፤ የአማራ ወጣቶች የጋራ ንቅናቄ። ይሄ ድርጅት ሁለት ድርጅቶችን አዋለደ። ቤተ አማራንና አብንን። አብን ተቀባይነት እንዲያገኝ ሲባል አመራሮቹ ታወሩ። ሕዝቡም መንግሥት ሲያሥራቸው ጊዜ ድጋፍ ሰጣቸው። ቤተ አማራም ዘመቻ ተከፈተበት። አብን በአንድ በኩል የአማራ መብት አልተከበረም ብለው የሚያስቡ ቅን ታጋዮች፣ በሌላ በኩል ደግሞ ዕድሉን በመጠቀም ብሔራዊን ማጥፋት የሚፈልጉ ሄረኞች ተጃምለው የፈጠሩት ፓርቲ ነው። ፓርቲው በኋላ ለገጠመው ፈተና መነሻው ይሄ የውልደት ስብራቱ ነው። ቤተ አምሐራ በሕወሓት ድጋፍ የተመሠረተው ለሁለት ዓላማ ነበር። የመጀመሪያው አማራው አክራሪ ብሔርተኛ ለማድረግ ሲሆን፣ ሁለተኛው ደግሞ አክራሪ ብሔርተኛ የሆነው አማራ መጣብህ ብሎ ትግራዊዎችን ለማስፈራራትና ለሕወሓት ድጋፍ ለማሰባሰብ ነው።

የተወሰኑ የቀድሞ መኮንኖች ደግሞ በክልሉ ውስጥ ለወታደራዊ ሥልጣና የሚሆን ቦታ ማፈላለግ የጀመሩት ከለውጡ በፊት ነበር። በዚህ ተግባር በወሎ፣ በጎጃምና በጎንደር ቦታዎች በዕጩነት ቀርበው ነበር። በመጨረሻም በጎጃም አዋ ዞን ጃዊ አካባቢ እንዲሆን ተወስኖ የቦታ ምርጫ ለማድረግ ሰዎች ወደ አካባቢው ተንቀሳቀሱ። በዚህ መካከል ለውጡ መጣ።

ከለውጡ በኋላ

በ2010 ለውጥ መጣ። ለውጡ የአማራ ክልልንም ቀየረው። ለውጡ የመጣው በኢሕአዴግ ውስጥ በነበሩ የለውጥ ኃይሎች ሳቢነትና በውጭ በሕዝቡ ገፊነት ነበር። ለውጡ መጀመሪያ ብሔራዊን ወደ አዲስ፣ ቀጥሎ ወደ ብልጽግና ቀይሮታል። ለውጡ አይቀሬ በሆኑ

ውጫዊና ውስጣዊ ሳቢና ገፊ ምክንያቶች ቢፈጠርም፤ አቤ ጎበኛ (ፖለቲካና ፖለቲከኞች) በተሰኘው መጽሐፉ ላይ እንደገለጠው ታሣሪውና ተገፊው ሁሉ ጀግና ሆኖ እንዲመጣ አድርጎታል። በጥፋቱም፤ በስሕተትም የታሠረውና የተገፋው ሁሉ ለውጡን እንዳመጣ፤ ለለውጡ እንደታገለና የለውጡ ጀግና እንደሆነ ራሱንም ማሳየት፤ በሰዎችም መታየት ጀመረ። ይሄም ማኅበራዊ መቃወሙን አስከተለ። በዚህ ጊዜ ከተፈጠሩት ስሕተቶች አንዱ በአማራ ክልል ለተደረጉት የለውጥ እንቅስቃሴዎች «ፋኖ» የሚል ስም መስጠቱ ነበር።

ፋኖ በታሪኩ የአንድ አካባቢ ስም ሆኖ አያውቅም። ቂሮ በኦሮሞ ባህል ለወጣቶች የሚሰጥ ስም ነው። ፋኖ ግን በመላ ኢትዮጵያ ለነበሩ የበጎ ፈቃድ ታጋዮች የተሰጠ ስያሜ ነው። ታሪኩም ከዚያ ያለ፤ በተማሪዎች ንቅናቄ ወቅት መቀስቀሻ የነበረ ነው። ይሄን ስያሜ በአማራ ክልል ለነበረ ለውጥ ደጋፊ ማኅበራዊ መስጠቱ የታሪክም፤ የባለቤትነትም የዐቅምም ችግር ነበረበት። የተሰጣቸው አካላት ስሙ ከብደቸው ነበር። በዚህም የተነሣ ስሙን የሚመጥን ሥራ እንሠራለን ብለው ወደማይችሉት ቀውስ እንዲገቡ ሆነዋል።

በአማራ ክልል ለውጡ እንዲመጣ ከፊት ሆነው በግልጽ ዓላማ የሚታገሉ እንዳሉ ሁሉ፤ ከኋላ ተደብቀው በድብቅ ዓላማ የሚታገሉም ነበሩ። የእነዚህ ኃይሎች ዓላማ ለውጡን መለወጥ ነው። ለውጡን መለወጥ ማለት ለውጡን ለራሳቸው ዓላማ ሲሉ አቅጣጫውን መለወጥ ነው።

በለውጡ የመጀመሪያ የጫጉላ ጊዜ ሦስት ዓይነት ኃይሎች የአማራ ክልልን ይዘውሩት ነበር።

- በአዲስ ውስጥ ያሉ ኃይሎች፤

- በተለያዩ መንገድ ከኢሕአዴግ ጋር ተጣልተው የነበሩና በለውጡ ወደፊት የመጡት ኃይሎች፤
- ከሁለቱም ውጭ ሆነው ተጽዕኖ በማሳረፍ የሚዘውሩ አክቲቪስቶች፤ የፖለቲካ ፓርቲዎች፤ ምሁራን፤ ነጋዴዎችና ታዋቂ ሰዎች፤

እነዚህ በአዲስ ውስጥና ዙሪያ ያሉት ኃይሎች ለውጡን በየራሳቸው መንገድ መልክና ቅርጽ ለመስጠት ይታገሉ ነበር። የአመራር ለውጥ እንዲመጣ የሚታገሉ ነበሩ። የአስተሳሰብ ለውጥ እንዲመጣ የሚታገሉ ነበሩ። የአደረጃጀት ለውጥ እንዲመጣም የሚታገሉ ነበሩ። ከሁሉም ጎልተው የወጡት ግን የአመራር ለውጥ እንዲመጣ የሚታገሉት ናቸው።

ጃውሳና የብአዴን 12ኛ ጉባኤ

ከለውጡ በኋላ በተደረገው የብአዴን 12ኛው ጉባኤ(መስከረም 17 ቀን 2011) የታየው ትርዒትም የዚህ ነጸብራቅ ነበር። የአመራር ለውጥ ለማምጣት የተደረገው ትግል የመጀመሪያ ምእራፍ የተቋጨው ዶክተር አምባቸውን ወደ ፕሬዚዳንትነት በማምጣት ነበር። ቀጣዩ ምእራፍ እስከ አሁን አልተቋጨም።

ምንም እንኳን ምእራፉ ዶክተር አምባቸውን ወደ ፕሬዚዳንትነት በማምጣት የተጠናቀቀ ቢመስልም ሂደቱ ግን በነባሩ አመራር መካከል ጤናማ ነገር ፈጥሮ አላለፈም። የብአዴን 12ኛው ጉባኤ በድርጅቱና በክልሉ ላይ አራት ጠባሳዎችን አምጥቷል።

ድርጅቱን መርሕ አልባ አደረገው፤ የፓርቲ ሕግ፣ አሠራር፣ መርሕ፣ መሥመር የሚባለው ነገር ያለ ኦራሴላዊ ውሳኔ ቀረ። ሕዝቡ ብሏል፤ ወቅቱ ይጠይቃል፤ ዘመኑ ይፈልጋል፤ በሚዲያ ወጥቷል፤ እነ እገሌ ተናግረዋል፤ ሆነ መመሪያው።

ሕዝቦችን በመርሕ ቦታ ተተካ፤ አዳዲስ ተብለው የተመረጡት አመራሮች በመርሕና በዐቅም ሳይሆን በሕዝቦችን መንፈስ የመጡ ነበሩ። ጉባኤው በድርጅት ዲሲፕሊንና በመርሕ የሚያምኑትን ነባር አባላት ከጥቅም ውጭ አደረጋቸው። የተተኩትም በሕዝቦች ነው። የጉባኤ ምሽቱን የአሻንቲ ሆቴል ስብሰባና የማኅበራዊ ሚዲያ ዘመቻ ማስታወስ ብቻ በቂ ነው። በክልሉ በሚደረጉ የድጋፍ ሰልፎች ጊዜ በአውሮፓና በአሜሪካ ያሉ ሰዎች፣ በክልሉ የሚገኙ ፖለቲከኞች፣ ባለሀብቶችና አክቲቪስቶች ፎቷቸውና ቅርጻቸው በሰልፈኞች ተይዞ ወደ ዐደባባይ ይወጣ ነበር።

ብዙዎቹ ባለ ባህር ፖለቲከኞች በሕዝቡ ፍቅርና ክብር ምክንያት ያንን ዕድል አግኝተው አይደለም። በደላሎች አማካኝነት ገዝብ ከፍለው (በተለይ ዶላር) ነበር ፎቷቸው እንደ ጀግና በዐደባባይ ይወጣ የነበረው። አንድ በዚህ የድላላ ሥራ ተሠማርቶ የነበረ ሰው፣ ከአንድ ታዋቂ ዳያስፖራ እስከ 2ሺ ዶላር መቀበሉን ገልጧል። ይሄ የሕዝቦችን ሁኔታ በዚህ መንገድ ተባብሶ ነው የቀረው።

መዋቅርን ማፍረስ ፋሽን እንዲሆን አደረጉ፡- በተለያዩ ወረዳዎችና ዞኖች፣ ከየት እንደመጡ የማይታወቁ ኃይሎች አመራሩን ያፈርሳሉ፤ እገሌን ተክተናል ይላሉ። ብዙዎቹን ክልሉ በዝምታ ነው የተመለከታቸው።

ብአዴን በሕዝብ ዘንድ እንዲጠላ የሚሠሩ ብአዴኖች መጡ፡- የብአዴን አባላትና አመራሮች የሆኑ፤ የዘወትር ንግግራቸው ስለ ብአዴን መጥፎ ጎን መናገር የሆነ፤ በዚህም በሕዝቡ ዘንድ እንደ ጀግና የሚታዩ ሰዎች መድረኮችን መያዝ ጀመሩ።

ይህ የአመራር ሰውጥ የፖለቲካ አመራሩን ብቻ ሳይሆን የጸጥታ አመራሩንም ቀይሮታል። በኦሮሚያ ጄኔራል ከማል ገልቺ ወደ

ጸጥታ መዋቅሩ መሪነት ሲመጣ፣ በአማራ ክልልም ጄኔራል አሳምነው ጽጌ ወደ ጸጥታ መዋቅር አመራርነት መጣ(ጥቅምት 2011)። አሳምነው ወደ ክልሉ የጸጥታ መዋቅር እንዲመጣ የተደረገው በአጋጣሚ አይደለም። ቀደም ብለን እንደተመለከትነው በብአዴን ውስጥ በነበሩት አመራሮች፣ በአዲሱ ፓርቲና ክልሉ የራሱ የጸጥታ አካል እንዲኖረው በሚሠሩት መኮንኖች የቀደመ ዕቅድ መሠረት የተከናወነ ነው። ዶክተር አምባቸው በየዋሕነት የዚህ ዕቅድ አስፈጻሚ ነው የሆነው።

ዶክተር አምባቸው የአሳምነው ጽጌ አድናቂም ተቆርቋሪም ነበር። ወደ ጸጥታ መዋቅር ኃላፊነት እንዲመጣም የእርሱ ድርሻ ከፍተኛ ነው። ጄኔራል አሳምነው ወደ ጸጥታ መዋቅሩ መሪነት ከመጣ በኋላ እነ ዶክተር አምባቸው ሦስት ዕድሎች ሰጥተውታል።

- የክልሉ የአስተዳደርና ጸጥታ ዘርፍ ኃላፊነትን ቦታ፤
- የራሱን ልዩ ኃይልና የስለላ መዋቅር እንዲያደራጅ የሚያስችል ሥልጣን፤
- የማይወራረድ 500 ሚልዮን ብር እንዲመደብለትና የፈለገውን የጸጥታ ተግባር እንዲያከናውን።

እነዚህ ዕድሎች ለጄኔራል አሳምነው ከልኩ በላይ ሥልጣን፣ ዐቅም እና መዋቅር አስገኝተውለታል። ጄኔራል አሳምነው ይሄንን እንዳገኘ ሁለት የጸጥታ ኃይሎችን ማዋቀር ጀመረ። አማራ ልዩ ኃይል እና የአማራ የስለላ ተቋም። የአማራ ልዩ ኃይል ሲዋቀር በዋናነት አኩራፊና ተቃዋሚ የነበሩ ወታደሮች ተሰባስበው። አንዳንዶቹ ከኢሕአዴግ ጋር ተጋጭተው ከመከላከያና ከልዩ ኃይል ስለወጡ ለውጡን እኛ ነን ያመጣነው አሉ። ከተለያዩ ወታደራዊ ማህልጠኛዎች የመጡ ኃይሎችም በነ አሳምነው እየተመረጡ ተቀላቀሉት።

ለምሳሌ ጥቅምት 30 ቀን 2011 ዓም ከነ ትጥቃቸው ጥያቄ አለን ብለው ወደ ቤተ መንግሥት የሄዱ ወታደሮች ነበሩ። ከአካሄዱ ወታደሮች የተወሰኑት በሕግ ተጠይቀው ሲታሰቡ። ብዙዎቹ ከሥራ ነው የተሰናበቱት። አሳምነው ጽጌ እንዚህን ወታደሮች ወደ ልዩ ኃይል እንዲገቡ አድርጓቸዋል።

አሳምነው የተገፉ ወታደሮችና መኮንኖች ከክልሉ ጥቅም ማግኘት አለባቸው ብሎ ያምን ነበር። በዚህ የተነሣ ወደ 180 ያክል ወታደሮች መሬት ወስደዋል። በዚህ ጥቅም ብዙዎችን ለማሳሰብ ችሎ ነበር።

ከልዩ ኃይሉ አባላት በተጨማሪ በፋኖ ስም በየአካባቢው የተደራጁ አካላትም ነበሩ። ያሠለጥናሉ፤ ያስታጥቃሉ፤ ያዘምታሉ። ቅንጅታቸው ከአሳምነው ጽጌ ጋር ነበር። አንዳንድ መረጃዎች እንደሚያሳዩት የክልሉ ባለ ሥልጣናት ለሥልጣናቸው ማስጠበቂያ በየአካባቢያቸው ፋኖ ያደራጁ ነበር። በአካባቢ ጥበቃ ስም ከክልሉ ግምጃ ቤት መሣሪያ እንዲሰጣቸው ይደረግ ነበር። ለምሳሌ ዛሬ የምሥራቅ አማራ ፋኖ እየተባለ የሚጠራውን ዘራፊና ጽንፈኛ ፋኖ እንዲደራጅና ለዚህ እንዲደርስ ሚና የተጫወተው አንድ ሰው ነው።

ይሄ ሰው የተወለደው ራያ ቆቦ ተክለሸ ነው። በአንድ ወቅት የሰደተኞችና ከሰደት ተመላሾች ኤጀንሲ ውስጥ የኮሙኒኬሽንና የውጭ ግንኙነት ዳይሬክተር ሆኖ ነበር። በአንዳንድ የአማራ ክልል አመራሮችና በምሥራቅ አማራ ፋኖ መካከል በድልድይነት እንዳገለገለ መረጃዎች ያሳያሉ።

ከዚህም በተጨማሪ ከኦሚያ ክልል ተጠርተው አማራ ክልል ወታደራዊ ሥልጣናት በመውሰድ መልሰው የተሠማሩ ወደ 10ሺ የሚጠጉ ወታደራዊ ሠልጣኞች እንደነበሩ መረጃዎች ያሳያሉ። በዚህ

የፋኖ አደረጃጀት ላይ የጎንደር ፋኖዎችና የጎጃም ፋኖዎች የአካሄድ ልዩነት ነበራቸው።

የጎንደር ፋኖዎች ፌዴራል መንግሥትን በክላሽ መጣል አይቻልም። በቅም እስክታገኝ ሠልጥን፤ ቀስ እያልክ መሣሪያ ያዝ፤ ሀብት ለብስብ የሚል መርሕ ነበራቸው። በዚህ የተነሣ ወልቃይት አካባቢ ኃላፊነቱ በተወሰነ የግል ማኅበር እየተደራጁ መሬት ወስደው ብዙ ፋኖዎች ተቀምጠው ነበር። ይህ ሁኔታ ሀብት ለማግኘት፤ መሣሪያ ለመቃጠቅና ለሥልጣናት አመቺ ቦታ ለማግኘት ጠቅሟቸዋል።

የጎጃም ፋኖዎች ግን ሥልጣን ላይ የነበሩትን የአካባቢውን ባለሥልጣናት በመተማመን መንግሥትን በክላሽ እንጥላለን ብለው ያምኑ ነበር። በተለይም የምዕራብ ጎጃምና የደጋ ዳሞት አካባቢዎች ብዙዎቹ የአማራ ክልል ባለሀብቶችና ባለ ሥልጣናት የወጡባቸው ነበሩ። እነርሱ የሚሰጧቸውን ማበረታቻ፤ መሣሪያና ገንዘብ ተማምነው መንግሥትን መጣል እንችላለን ብለው እንዲያስቡ ሆነዋል። ከዚህም በተጨማሪ በዚህ አካባቢ የሚኖሩት ገበሬዎች፤ ተማሪዎች፤ ነጋዴዎችና ካህናት፤ የለውጡ መንግሥት ፀረ ኦርቶዶክስ ነው፤ ሃይማኖታችሁን ሊለውጥባችሁ ነው፤ የሚል ነገር ከተለያዩ አመራሮች እንደሰሙ ገልጠዋል። በኋላም ጁንታው ይሄንን የቀደመ ትርክት በሚገባ ተጠቅሞበታል።

ከተለያዩ መረጃዎች ለማጠናቀር እንደተሞከረው በመርሳ፤ በመሐል አምባ፤ በኮምቦልቻ፤ በጋሸና፤ በሐይቅ፤ በመርሐ ቤቱ፤ በእንግሮ (ጥተሰሚ)፤ በወልድያ፤ በላሊበላ፤ በሊበን፤ በቡልጋ፤ በመካነ ሰላም፤ በየጁቤ፤ በሐርበ፤ በራያ ቆቦ፤ በግዳን፤ በፍኖተ ሰላም፤ በሐመራ፤ በባሕር ዳር፤ በደንበጫ፤ በሸበል በረንታ፤ በጎንደር፤ ፋኖዎች፤

ሠልጥነው ተመርቀዋል። መረጃዎች እንደሚሰጡትም በያንስ በሁለት ዙር ሥልጠና ተሰጥቶ በይፋ ምረቃ ተካሂዷል።

ጃውሳ በሰኔ 15 ዋዜማ

የክልሉ አኩራፊ አመራር ይሄን የፋኖ ኃይል ለማዕከላዊው ፖለቲካ እንደ መገዳደሪያ ዐቅም ነበር የተመለከተው። የአነጻ ሰዎች የፊንፊኔን ነገር እያከረሩ ሲመጡ ይሄ ኃይል ደግሞ የበረራን ትርክት የፈጠረው ለዚህ መገዳደሪያነት ነው።

እነዚህ ኃይሎች የክልሉን አመራር የሚንቁ፤ ራሳቸውን የወታደራዊ ሳይንስ ሁሉን ዐዋቂ አድርገው የሚገምቱ ነበሩ። በተደጋጋሚ በሚያደርጉት ውይይት የተጻፉ ማስታወሻዎቻቸው እንደሚሰጡት አካባቢያቸው ሁሉ ሥጋት ያረዘ መስሎ ነበር የሚታያቸው። በተለያዩ አካባቢዎች ያጋጠሙ ችግሮችን እጅግ አጋንነው በመመልከት የክልሉ ሕዝብ በመላው ዓለም ጠላት እንጂ ወዳጅ የለውም ብለው ደመደሙ። ከዲፕሎማሲ፣ ከፖለቲካ ትግል፣ ከሰጥቶ መቀበልና ከውይይት ይልቅ ሁሉም ነገር በጦርነት ይፈታል ብለው ያምኑ ነበር። የእነርሱም ተልዕኮ ይሄንን በነገረናቸው የፈጠሩትን ጠላት መደምሰስ ነው ብለው አሰቡ። ለዚህም ክልክ በሳይ የሆነ ልዩ ኃይል መገንባት ጀመሩ።

በተለያዩ የእጅ ጽሑፎቻቸውና ሰነዶቻቸው ላይ እንደተገለጠው በዚህ ጊዜ ሦስት ኃይሎች በየጊዜው እየተገናኙ ይወያዩ ነበር። የአብን አንዳንድ አክራሪ አመራሮች፣ የአሳምነው ጽጌ ሰዎች እና በብሔራዊ ውስጥ የነበሩ ሥልጣን ፈላጊዎች። አብዛኞቹ ሰነዶች እንደሚያመለክቱት የውይይቶቻቸው ሐሳቦች የሚከተሉት ነበሩ።

የአማራ ክልል የአደረጃጀት ችግር አለበት፤ በዚህ ጉዳይ ላይ በተደጋጋሚ ውይይቶችን አድርገዋል። የአማራ ክልል በአደረጃጀቱ ለልዩ ዞኖች የማይገባ ቦታ ሰጥቷል። ስለዚህም የኦሮሞ ብሔረሰብ፣ የአዊ እና የዋግ ሕምራ ብሔረሰብ ዞኖች መፍረስ አለባቸው። ለቅማንት የተፈቀደው ልዩ ዞንም ተግባራዊ መሆን የለበትም። አማራ ከሚለው በቀር ሌላ ስም በዚህ ክልል ውስጥ ሊጠራ አይገባም። በሌሎች ክልሎች ያልተደረገ አደረጃጀት በአማራ ክልል ሊደረግ አይገባውም። የአማራ ክልል የአማራ ብቻ ነው የሚል ነበር ውይይቱ። ይሄ በኋላ ጊዜ በብሔረሰብ ዞኖች ለተፈጠሩትና እስካሁንም ላልጠሩት ችግሮች መነሻ ነው።

የአማራ ክልል መሬት ተወስዷል፤ የአማራ ርስት የሚባለው ሐሳብ ከዚያ በፊትም ቢሆን በማኅበራዊ ሚዲያና በአንዳንድ የፖለቲካ ሰዎች ይነሣ ነበር። ይሄ የሦስትዮሽ ቡድን ይሄንን ሐሳብ ወስዶ የመታገያ አጀንዳ አድርጎታል። ቤኒሻንጉል ጉምዝ፣ አሮሚያ፣ ትግራይና ሱዳን የአማራን ርስት ነጥቀዋል። ስለዚህም ማስመለስ አለብን የሚለው ዋና አጀንዳው ነበር።

ይሄ አጀንዳ እስከዛሬ ድረስ ጥርት ባለ መልኩ ባለመመለሱና ጥያቄውም ባለመስተካከሉ ችግር እንደፈጠረ ነው። በአማራ ክልል ሐክት ከመነሣቱ በፊት በነ ዶክተር የወንድ ወሰን አሰፋ የተዘጋጀው 'ዓለም አቀፍ አማራዊ ንቅናቄ ለሰብአዊ ክብር (አማን)' ሰነድ ላይ የአማራ ግዛት ብሎ የሚዘረዝራቸው።

ሐሁን ያለው የአማራ ክልል፣ ወልቃይት፣ ራያ፣ ጠለምት፣ መተከል፣ አዲስ አበባ፣ መናገሻ አውራጃ፣ የረር አውራጃ፣ ግራርያ አውራጃ፣ ሐይቆች አውራጃ፣ አርባ ጉጉ አውራጃ፣ በምሥራቅ በሁጉምቡርዳና በአዋሽ/ዋቤ ወንዝ መካከል፣ በምዕራብ በተከሌና

በአንገር ወንዝ መካከል ያለው አካባቢ ነው። ርስት ማስመለስ ማለት እነዚህን ሁሉ ማስመለስ ነው።

አማራ በጠላት ተከብሏል፤ ይሄን አጀንዳ በተወያዩባቸው ሰነዶች እንደሚታየው ችግሩን ከ16ኛው መካከለኛው የኦሮሞ እንቅስቃሴ ጋር ያያይዙታል። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ አማራ በጠላት ተከብሏል። አሁን ደግሞ በባሰ ሁኔታ ላይ ይገኛል። የፌዴራል መንግሥቱም የአማራን ጥቅሞች አያስከብርም። ትግራይ ጠላት ነው፤ ኦሮሚያ ጠላት ነው። ቤኒሻንጉል ጉምዝ (በተለይ ጉምዝ ጠላት ነው) አፋርም በሰሜን ምሥራቅ አማራ የቦታ ጥያቄ አለው። ስለዚህም አማራን ከጠላት መታደግ ያስፈልጋል። እንዲጠፋ የተፈረደበት ሕዝብ ነው ይላሉ።

ይሄ አስተሳሰብ ሳይታረም እያደገ መጥቶ ዛሬም ድረስ የጃውሳው አጀንዳ ሆኗል። በአሳምነው ጽጌ ማስታወሻ ላይ እንደተገኘው፤ የኮምቦልቻ የዘይት ፋብሪካን በመጠቀም፤ በዘይቱ ውስጥ መርዝ በመጨመር የሆነ አካባቢን ማጥፋት ይቻላል የሚል ዕቅድም ነበረው።

የመከላከያ ሠራዊትን ከአማራ ክልል ማስወጣት፤ የመከላከያ ሠራዊት የአማራን ጥቅም አያስከብርም፤ የሚለው ነገር መነሣት የጀመረው ገና ከውጥኑ ነው። በየስብሰባቸው የአማራን ጥቅም የሚያስከብሩት «አማራዊ ኃይሎች ናቸው» ይላሉ። እንዲያውም «መከላከያ ወደ አማራዊ ኃይሎች የሚገቡ ወጣቶችን ይወስዳል» ብለው ይከሰታል።

ስለዚህም «መከላከያን በሚገባ ማጥናት፤ ከዚያም በሚዲያና በስብሰባ ማጥላላት፤ ከመከላከያ ወታደሮችን ማስከዳት፤ ወጣቱ ወደ መከላከያ እንዳይገባ መቀስቀስ፤ ከመከላከያ በተለያዩ መንገድ የግልና የቡድን መሣሪያዎችን ማግኘት፤ በመጨረሻ ሕዝቡንና መከላከያን በማጋጨት

መከላከያን ከክልሉ ማስወጣት ይላል ስትራቴጂው። በአንድ ወቅት ከባሕር ዳር የኢትዮጵያ ጀግኖች ዐርበኞች ማኅበር አመራር ጋር በተደረገ ውይይት፤ በሕይወት ዘመናቸው ወጣቱ በዚህ መልክ ወደ መከላከያ ሠራዊት ላለመግባት እምቢ ሲል አይተው እንደማያውቁ ተናግረዋል። እርሳቸው የሚመሩት የክልሉ ጀግኖች ዐርበኞች ማኅበር ቡድን በየቀበሌው ቅስቀሳ አድርገዋል። አንድም ሰው ያላገኙባቸው ቦታዎች ነበሩ።

የትግሉን ደጋፊዎችና ተቃዋሚዎች መለየት፤ «ክልሉና ከክልሉ ውጭ የአማራ ትግል ደጋፊዎችና ተቃዋሚዎች አሉት። ተቃዋሚዎቹን መምታት፤ ደጋፊዎቹን ደግሞ መጠበቅ ይገባል» የሚል አቅጣጫ ተይዟል። ትግሉን የሚደግፉ ባለ ሥልጣናትን፤ ባለ ሀብቶችን፤ ሚዲያዎችን፤ አክቲቪስቶችን፤ ወዘተ. መጠበቅ እንደሚገባ ይናገራል። ተቃዋሚዎችን ደግሞ አድኖ ማስወገድ እንደሚገባ ተግባብተውበት ነበር። ለዚህም ስም ዝርዝር አዘጋጅተው ነበር።

በዚህ መሠረት በተለያዩ ቦታዎች ለሚገኙ የአማራን ትግል ይደግፋሉ ለሚባሉ ሰዎች ጥበቃዎችን ይመድቡ ነበር። ይሄ ምደባ እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ አለ። ለትግሉ ደጋፊዎች ጥበቃ ከመመደብ በተጨማሪ በየቦታው ያሉ የጃውሳው ሰዎች የኢኮኖሚ ተጠቃሚ እንዲሆኑም ይሠራ ነበር። አንድ የአማራ ክልል ባለሀብት በሚያውቁት መንገድ በከባኝነት ውስጥ በሚሠሩ የጃውሳው ሰዎች በኩል በተመቻቸ ዕድል በተለያዩ ቦታዎች ያሉት የጃውሳው ወኪሎች የዘይት አስፋፋይነት ዕድል እንዲያገኙ ተደርጎ ነበር።

የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንን መታገያ ማድረግ፤ የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የአማራ መለያ ናት፤ አሁን የመጣው መንግሥት እይደግፋትም፤ እንድትጠፋ ይፈልጋል። ኦርቶዶክስን ማዳከም አማራን

ማዳከም ነው። ስለዚህም አባቶችን ማንቃት፣ መቀስቀስና የትግሉ ደጋፊ እንዲሆኑ ማድረግ ይገባል። ዓላማው የትግሉ ደጋፊ ማድረግ ብቻ ሳይሆን መዋቅሩን፣ የሰው ኃይሉንና ሀብቱን መጠቀም ነው። በምሥራቅ ጎዳም ደብረ ኤልያስ ዐፄ መልክአ ሥላሴ ገዳም ወደ ምሽግነት ተቀይሮ የተገኘው በዚህ ዓላማ መሠረት ነው። በአዲስ አበባና በባሕርዳር ከተማ አጠገብ በሚገኙ ሁለት ገዳማትም ወታደራዊ ሥልጠና ሲሰጥ ነበር።

እነዚህን አጀንዳዎች የአሳምነው ጽጌ ሰዎችና አክራሪ የአብን አመራሮች በይፋ እንዲናገሩ ሲደረግ፣ አንዳንድ የብአዴን ሰዎች ደግሞ ውስጥ ለውስጥ ያንጸባርቋቸዋል።

ልዩ ኃይሉንም ሐማራ በጠላት ተከብሏል፤ ሊጠፋ ተፈርዶበታል፤ አመራሩና መከላከያ አማራን አያድነውም፤ ስለዚህ ክልሉን መታደግ የልዩ ኃይሉ ኃላፊነት ነው። በሚል ዶክትሪን እንዲቀረጽ አደረጉት። ይሄን ዶክትሪን የሚያበረታታና የሚቀርጽ አኩራፊ የፖለቲካ አመራር ደግሞ በብአዴን ውስጥ ነበረ።

በነገራችን ላይ ጃውሳው በመከላከያ ጥላቻ የተለከፈው ገና ከጅምሩ ነው። የክልሉ ወጣቶች ወደ ልዩ ኃይልና ፋኖ እንጂ ወደ መከላከያ እንዳይገቡ ይከላከል ነበር። መኮንኖችንና ወታደሮችን ከመከላከያ እያስኮበለለ ወደ ልዩ ኃይል እንዳይገቡ ያበረታታ ነበር። ይሄን የሚያደርጉትንም እንደ ጀግና እንዲታዩ በጽንፈኛው ፕሮፓጋንዲስት በኩል ይቀሰቅሳል። በአንድ በኩል መከላከያ የአማራ አይደለም፤ በአንድ ብሔር እየተያዘ ነው ብሎ ይቀሰቅሳል። በሌላ በኩል ደግሞ ወጣቶች ወደ መከላከያ እንዳይገቡ ይገረግራል። የገቡትንም ያስወጣል። በሕግ ማስከበርና በህልውና ዘመቻ ወቅት ለመከላከያ አባላትን እንዲመለሙ ለተለያዩ ክልሎች ኮታ ተሰጥቶ ነበር።

የኮታው ዋና ዓላማ መከላከያ ኢትዮጵያን መምሰል እንዲችል ነው። ከታች ካልተመጣጠነ በቀር ከላይ ማመጣጠን ስለሚያስቸግር። በዚያ ዘመቻ ወቅት ከሕዝብ ብዛቱ አንጻር ዝቅተኛ ቁጥር ያስመዘገበው የአማራ ክልል ነው። የዚህ ዋና ምክንያት በመከላከያ ጥላቻ ባበዱ ፖለቲከኞች፣ ፕሮፓጋንዲስቶችና የጸጥታ አመራሮች የተያዘ ክልል ስለነበረ ነው።

ከክልሉ ልዩ ኃይል በተጨማሪ በአማራ ክልል የስለላ ተቋምም ተመሥርቶ ነበር። ይሄ የስለላ ተቋም ከለንደን መጥቶ አቫንቲ ሆቴል በሚኖር ሰው የሚሠለጥኑ ቁጥራቸው 108 ያህል ሰዎች ነበሩት።

ሥልጠናው የሚሰጠው ባሕር ዳር ቀበሌ 16 ብሉ ናይል ኮሌጅ በነበረበት ሕንጻ ነበር። ሥልጠናውን በንግግር የከፈቱት በፌዴራል ክፍተኛ ሥልጣን ላይ የሚገኙ የክልሉ ሰው ናቸው። በጀቱንና ሎጀስቲክስን ያዘጋጀው አሳምነው ጽጌ ነበር። በዚህ የስለላ ተቋም የሠለጠኑ ሰዎች በአዲስ አበባ፣ በኦሮሚያ፣ በቤኒሻንጉል፣ በትግራይና በሉዳን እንዲሠማሩ ታቅዶ ነበር።

የሥልጠናው ይዘት የስለላ ሥራ፣ የሽምቅ ውጊያ፣ የኢኮኖሚ አሻጥር አካሄድ፣ ኮንትሮባንድን ማስፋፋት፣ ዐመጽን የማስነሣት ዘዴዎች፣ ወዘተ. የሚሉ ነበሩ። ሠልጣኞቹም እንደ ልዩ ኃይሉ ሁሉ ሐማራ ተከብሏል፤ አማራን የሚያጠፋ ጠላት አለው፤ ግዛቱን ማስከበር አለበት። የሚሉ መቀስቀሻዎች ይነገሯቸው ነበር። ይሄ አሠልጣኝ ከባሕር ዳር የተባረረው አቶ ተመስገን ጥሩነህ የክልሉ ፕሬዚዳንት ሆኖ ሲሄድ ነው።

ይሄ አካሄድ ትክክል እንዳልሆነ፤ ከክልሉ ሥልጣንና ዐቅም እያለፈ መሆኑን የሚገልጠው የክልሉ አመራሮች ነበሩ። እነዚህ አመራሮች

ግን እንደ ደካማና አጎብዳጅ እንዲታዩ ይቀሰቀሰባቸው ነበር። በወቅቱ የነበሩት የክልሉ ፀረ ሽምቅ ኃይል አመራሮች ደጋግመው ይሄንን አንሥተዋል። በፌዴራል ደረጃ የነበሩ ከጸጥታ ጉዳዮች ጋር የሚወሩ አካላት ደጋግመው መክረዋል። በጊዜው ግን ሰሚ አልተገኘም። የክልሉ ሥልጣን በእጃችን ሊገባ ይገባ ነበር ብለው የሚያስቡ አኩራፊ የብአዴን ፖለቲከኞች ነገሩ እንዲባባስ ይገፋፋና ይመክሩ ነበር።

ይሄ፤ የጸጥታ መዋቅር አመራሮችና የብአዴን አኩራፊ አመራሮች ቅንጅት ሞጋችና የመርሕ ሰዎች የሆኑ የብአዴን አመራሮችን አንድ በአንድ ከክልሉ ማባረር ጀመረ። ወደ ተለያዩ አካባቢዎች ጦር እያዘመተ አሳዛኝ አፕሬሽኖች እንዲካሄዱ አደረገ። በሚያደርጋቸው ዲስኩሮች ክልሉና ሕዝቡ ጠብ ጫሪና ጦርነት ናፋቂ መስለው እንዲታዩ አደረገ።

የክልሉ የፀረ ሽምቅ ኃይል፤ የፖሊስ አመራሮችና አባላት ይሄ የጦረኝነት አካሄድ አላማራቸውም። በዚህም የተነሣ ከነ ጄኔራል አሳምነው ጋር በሐሳብ ተለያዩ፤ አልፎ አልፎም ግጭቶች ተጀመሩ። የክልሉ ወሳኝ አመራርም የፀረ ሽምቅ ኃይሉና የፖሊስ አመራሮች የሚያነሳቸውን ቅሬታዎች ከቁብ አልቆጠራቸውም። ከፀረ ሽምቅና ከፖሊስ አመራሮች በተጨማሪ የአዊ፤ የዋግ ሕምራ፤ የኦሮሞ ብሔረሰብ፤ የሰሜንና የደቡብ ጎንደር፤ የምሥራቅ ጎጃምና የወሎ አካባቢ የብአዴን አመራሮችም በልዩ ኃይሉ አካሄድ ላይ ያላቸውን ሥጋት በተደጋጋሚ አቅርበው ነበር።

የተለያዩ ሰነዶች እንደሚያሳዩት፤ በወቅቱ በተደረገ ምርመራ የተሳተፉ የሕግ ባለሙያዎች እንደሚገልጡት፤ በጊዜው የነበሩ የጸጥታ መዋቅር ውስጥ ያገለገሉ ሰዎች እንደሚናገሩት፤ የተወሰኑት የአማራ ክልል

አመራሮች የአሳምነውን አካሄድ ሲደግፉ የተወሰኑት ተቃውመዋል። ይክተር አምባቸው መጀመሪያ ሁለቱን ወገኖች ለማግባባት ማዕከላዊውን መንገድ መርጦ ነበር።

እነ አሳምነው ጽጌ የአማራውን ልብ ለማግኘትና የአማራ አለኝታዎች ነን ለማለት የተወሰኑ አፕሬሽኖችን ለማድረግ ወሰኑ። በዚህም መሠረት በቅማንት፤ በመተከልና በኦሮሞ ብሔረሰብ ልዩ ዞኖች አፕሬሽኖችን አቀዱ። ፋንቻ አምሳያ የሚባለው የመተከል ዞን የወቅቱ አስተዳዳሪ የአማራ ክልል ሰዎች መተከል የኛ ነው፤ በኃይል ይመለሳል የሚለውን በተደጋጋሚ ሲያቀነቅኑ ሥጋት አደረበት። መተከል ላይ ሕዝቡን ሰብስቦ ሕዝቡ አደጋ ላይ ነው፤ የአማራ ክልል ሊወርረን ነው፤ ስለዚህ በቀያዮች(አማሮችን ማለቱ ነው) ላይ ዝመቱ ሲል ቀሰቀሰ።

መጋቢት 1 ቀን 2011 ዓም በዳንጉራ ወረዳ የትራንስፖርት ታሪፍን አስመልክቶ በተነሣ ጭቅጭቅ አንድ የጉምዝ ወጣት ተገደለ። ከዚያም ነገሩ ወደ ብሔር ግጭት አደገ። አማራ የተባለውንም በቀስትና በሌሎች መሣሪያዎች መግደል ተጀመረ። 12 ሰዎችም ተገደሉ። ሁኔታው እየተሳሳተ ሄዶ በአዊ ዞን ጃዊ ወረዳ ላይ በጉምዞች ላይ ጥቃት ተጀመረ። ከ200-400 የሚደርሱ የጉምዝ ተወላጆችም ተጨፈጨፉ።

የኦሮሞ ብሔረሰብ ዞን በለውጡ ማግሥት እነ ጃዋርንና አነግን ተቀብሏል በሚል ጥርስ ተነክሶበት ነበር። እነ አሳምነውም ጠላት በመከላከልን አይኖርም። የሚል አመለካከት ያንጸባርቁ ነበር። የብሔረሰብ አስተዳደር ዞኑና ሕዝቡ ከክልሉ አድማ ብተና ፖሊስ ጋር መልካም ግንኙነት ነበራቸው። ልዩ ኃይሉን ግን አይቀበሉትም። በዚህ ዋና ምክንያቱ ደግሞ አሳምነውና የልዩ ኃይሉ ሰዎች ስለ

ኦሮሞ ሕዝብና ስለ ኦሮሞ ብሔረሰብ ዞን የሚያደርጉት አሉታዊ ንግግር ነው። በመጋቢት 25 ቀን 2011 ወደ አካባቢው የዘመተው የአማራ ልዩ ኃይል ከአካባቢው ነዋሪዎች ጋር ተጋጩ። ይሄ ልዩ ኃይል የሙስሊም አባቶችን ጸም እየጎተተ መሳለቂያ እስከ ማድረግ ድረስ ነበር። ሕዝቡ ልዩ ኃይሉ እንዲገባ አልፈለገም። በዚህ ግጭት የልዩ ኃይል አባላትና የአካባቢው ሰዎች ተገደሉ። በቅማንት አካባቢም ተመሳሳይ ግጭት እንዲፈጠር ነበር የተደረገው።

እነዚህን ጉዳዮች ለመመርመር አዲስ አበባ ግንቦት ወር ላይ አቶ ደመቀ መኮንን የመሩት ስብሰባ ነበር። በስብሰባው ወ/ሮ ሙፈርያት ካሚል፣ አቶ ብርሃኑ ጸጋዬ፣ ምግባሩ ከበደ፣ አሳምነው ጽጌና ሌሎችም ነበሩ። ዋናው አጀንዳ እነዚህ ግድያዎች በፌዴራሉ ዐቃቤ ሕግ ምርመራ እንዲደረግባቸው ለማድረግ ነበር። አሳምነው ጽጌ የፌዴራል መንግሥት ጣልቃ ሊገባ አይገባም ብሎ ተከራክረ። አቶ ምግባሩ ከበደ ምርመራው ሊደረግ ይገባል የሚል ቆራጥ አቋም ነበረው። ይህ ስብሰባ በግንቦት ተደርጎ ነው በሰኔ እነ ዶ/ር አምባቸው የተገደሉት።

እነ አሳምነው ጽጌ ወደ ጸጥታ መዋቅር አመራር ከመጡ በኋላ ከብሔራዊ ውጭ ካሉ የፖለቲካ ፓርቲዎች፣ ታጣቂዎችና አክቲቪስቶች ጋር በተደጋጋሚ እየተገናኙ ይወያያሉ። የአብን ፓርቲ አንዳንድ ሰዎች ለአሳምነው ሳያሳውቁ ምንም ነገር ላለመሥራት ወስነው ነበር። በርግጥ አርሱ ሳይነግራቸው የሚያካሂደው ነገር ነበረው። የፓርቲው የሥራ አስፈጻሚ ቃለ ጉባኤ ሳይቀር ለአርሱ ይደርሰው እንደ ነበር መረጃዎች ያሳያሉ። በዚህ ግንኙነት መሠረት ብሔራዊን የማጥፋት ዕቅድ ወደ ተግባር እንዲሄድ ተነደፈ።

ይሄንን ዕቅድ ሕዝባዊ ለማድረግ፣ በተለይም ደግሞ ወጣቶች እንዲቀበሉት ሁለት ወሳኝ ማኅበራት ይሠሩ ነበር። የአማራ ተማሪዎች ማኅበር እና የአማራ ወጣት ማኅበር። እነዚህ ሁለት ማኅበራት የአሳምነውን ሐሳብ በየወረዳውና በየከተማው እንዲያሠራጩ፣ ሰልፍ እንዲጠሩ፣ ዐመጽ እንዲያካሂዱ፣ እነ አሳምነው የሚወስዱትን ርምጃ ደግፈው ሕዝብ እንዲያሰባስቡ ነበር ተልዕኮ የተሰጣቸው። ይሄንኑ ፕሮፓጋንዳ ለማገዝ የተለያዩ ሚዲያዎች ተደራጅተው ነበር። አሥራት ሚዲያ ከእነዚህ አንዱ ነበር።

አማራ በጠላት ተከብሟል። ይሄንን ጠላት ብሔራዊና የፌዴራል መንግሥት ሊያስወግዱልን አይችሉም፤ ስለዚህ ብሔራዊ መወገድ አለበት፤ የአማራ ክልል የራሱ የጸጥታ ኃይል ሊኖረው ይገባል። ለዚህ ዕቅድ መጀመሪያ አብን እንደ ፓርቲ ተገምግሟል። አብን ተገዳዳሪ ኃይል ሊሆን ይችላል ተብሎ ታመነ። ያቋቋሙትም ሌሎች ስለሆኑ ለጊዜው መጠቀሚያ እንጂ ዘላቂ አጋር አይሆንም። ስለዚህም “ኅብር ኢትዮጵያ” የሚባል ፓርቲ ይቋቋም፤ አብንና ብሔራዊ ይክሰሙ፤ ክልሉን አዲሱ ፓርቲና የጸጥታ መዋቅሩ ይረከበው - የሚል ዕቅድ ተነደፈ።

አንዳንድ መረጃዎች የአሥራኤል የስለላ ተቋማት በዚህ ጉዳይ እጃቸው እንዳለበት ጠቁመዋል። ዶክተር ዐቢይ ወደ ዓረቦች እያደለ ነው። ስለዚህም የአማራ ክልልን ይዘን ይሄንን ሐሳብን ልንገዳደረው ይገባል የሚል አቋም ሳይኖራቸው እንደማይቀር በወቅቱ የነበሩ አንዳንድ አመራሮች ይገምታሉ። በክልሉ በሚገኙ የቤተ አሥራኤል ወገን በሆኑ ፋኖዎች በኩል ግንኙነት ማድረጋቸውን የሚጠቁሙ መረጃዎችም አሉ።

በሦስትዮሹ ቡድን አማካኝነት፤ የሚገደሉ አመራሮችና ዋና ዋና አቀንቃኞች ስም ዝርዝር ተዘጋጀ። ይሄ ዝርዝር የተዘጋጀው በዋናነት በአዲሱ ፓርቲ አንዳንድ አመራሮች ነበር። የነ አሳምነው ዓላማ ብአዴንን ተጠቅሞ ብአዴንን ማስወገድ ነበር። የብአዴን አመራሮች ቀስ በቀስ ተወግደው ሥልጣኑን እነርሱ መቆጣጠር እንዳለባቸው፤ ይሄም የሚደረገው ለክልሉ ሕዝብ ሲባል እንደሆነ ራሳቸውን ሆነ ተከታዮቻቸውን አሳመኑ።

ይህ በዚህ እንዳለ እነ ጄኔራል አሳምነው ጽጌ የነ ዶክተር አምባቸው አመራር ለአካሄዳችን ዕንቅፋት ነው ወደሚል መደምደሚያ እየደረሱ ነበር። በተለይም በግንቦት ከተደረገው “በፌዴራል ዐቃቤ ሕግ በኩል ምርመራ ይደረግ” ከሚለው ስብሰባ በኋላ ነገሩን በተለየ መልኩ ተመልክቶታል። ሁኔታው በፌዴራል መንግሥትና በክልሉ የሚገኙ አንዳንድ አመራሮችን አሠጋጥመዋል። በተደጋጋሚ በባሕር ዳርና በአዲስ አበባ በተደረጉ የድርጅቱ ግምገማዎች የልዩ ኃይሉ አመራሮች በክልሉ መፈንቅለ መንግሥት ወይም ግድያ ለመፈጸም የሚያስችል ዝግጅት እንዳላቸው በመረጃ ይነገር ነበር። ውሳኔ ወስኖ መፍትሔ ለመስጠት ግን ዳተኝነት ነበር።

በተለይም በአዲስ አበባ በምክትል ጠቅላይ ሚኒስትር ቢሮ የክልሉ አመራሮች በነበራቸው ስብሰባ የክልሉ ወቅታዊ ሁኔታ አሥጊ መሆኑን፤ መፈንቅለ መንግሥት የሚመስል ሂደት እየታየ መሆኑን፤ መገዳደል እንደማይቀር፤ አቶ ተመስገን ጥሩነህ በማስረጃ አስደግፈው አቅርበው ነበር።

ሰኔ 5 ቀን 2011 ዓም የአማራ ምሁራን ማኅበር ለክልሉ አመራሮች ባሕር ዳር ላይ አንድ ጥናት አቅርቦ ነበር። ከሁሉም የክልሉ አካባቢዎች የተውጣጡ ከአንድ ሺ በላይ ተሳታፊዎች በተገኙበት

በዚህ መድረክ ላይ ጄኔራል አሳምነው ጽጌም ተካፋይ ነበረ። የጥናቱ ርእሰ ቀረጽ የበላይነትን ማስከበር፤ የአማራን ሕዝብ ፖለቲካዊ እና ኢኮኖሚያዊ ጥቅሞችን እና መብቶችን በማረጋገጥ ረገድ ያለው ወሳኝ ሚና ይላል።

በአማራ ክልልና በአጠቃላይ በሀገር ደረጃ የሕግ የበላይነት በመከበሩ ያጋጠሙ ፈተናዎችን ይዳስሳል። የሕግ የበላይነትን ምንነት ይተነትንና የአማራን ሕዝብ የሕግ ተገዥነት ታሪክና ባህል ይዘረዝራል። በክልሉ በሕግ ማስከበር ረገድ ያጋጠሙ ተግዳሮቶችንም ያሳያል።

• የሕግ አስፈጻሚውን በተለይ የፍትሕ፤ የፖሊስ እና የጸጥታ ተቋማት ማኅበረሰባዊ ቅቡልነት እንዲያገኙና ሞራላቸውን እንዲገነባ በማድረግ ረገድ ይህ ነው የሚባል ሥራ አለመሠራቱ፤

ከላይ እስከታች የመንግሥት ተሿሚነት ዝናን ሳይሆን ለሕዝብ ጥቅም ሲባል ውግዘትን እና ርግማንን መቀበልን የሚጠይቅ ኃላፊነት እና ተግባር መሆኑ ተረስቶ በማኅበራዊ ሚዲያ ለሚገኝ ጭብጨባ በመሸነፍ የመንግሥት ተሿሚ እና ዝነኛ(celebrity) በመሆን ፍላጎት የተደባለቀ ስሜት የመናወዝ አባዜ መኖሩ፤

• በአማራ ሕዝብ ስም የሚታገሉ የተደራጁ የፖለቲካ ኃይሎች እና የፖለቲካ ልሂቃን መንግሥትነት የሚጠይቀውን ኃላፊነት እና ተግባር አለመረዳት፤ በዚህም የተነሣ ቅንነት በጎደለው እና ዳፋውን ባልተረዳ መልኩ የክልሉን መንግሥት የአስተዳደር ግዴታውን እንዲሁም ኃይልን በብቸኝነት

- የመጠቀም ሥልጣኑን ተጠቅሞ የሕግ የበላይነት የማስከበር ኃላፊነቱን እንዳይወጣ መሰናክል መሆን፤
- የራስ ድክመትን ለማረም በመታተር ፈንታ በራስ ድክመት ለተከሠቱ ችግሮች ውጫዊ ምክንያት በመስጠት (externalize) መጠመድ፤
- በየአቅጣጫው የብሔር ግጭት አትራፊዎች መበራከት እና በዚህ ረገድ ማኅበራዊ ሚዲያ እየተጨመተ ያለው አፍራሽ ሚና፤
- ከላይ በተገለጹት ምክንያቶች የተነሣ የአማራ ሕዝብ ፍትሐዊ የሆኑ ፖለቲካዊ እና ኢኮኖሚያዊ ጥቅሞችን እንዲሁም መብቶችን ለማረጋገጥ የሚያደረገውን ትግል ለማሰናከል ለሚፈልጉ ኃይሎች የግጭት ሢራ ተጋላጭ መሆን፤
- ከአማራ ሕዝብ ነባር ዕሴት ያፈነገጡ ባህሪዎች (ማጭበርበር፣ በሐሰት መመስከር፣ ፍጹም ግለኝነት፣ ከፖለቲካ ተለጥፎ ያለወዘ መክብር፣ ወዘተ.) የበላይነትን እየያዙ መምጣት፤
- ወጣቱን ቅድመ አያቶቹ በኑሮ ልማድ ዕውቀት ያዳበሩትን ጥበብ፣ በተለይም ስክነትን፣ አርቆ አስተዋይነትን፣ ሚዛናዊነትን፣ ይቅር ባይነትን እና መደማመጥን አለማስተማራችን፤
- የሃይማኖት ተቋማት ከአስተምህሯቸው ባፈነገጡ ተግባራት መንቀሳቸው እና ለተከታዮቻቸው የርትዕ ባህሪ ተምሳሌት ለመሆን አለመቻል፤
- ለረጅም ዘመናት የሕዝቡ መገለጫ የሆኑትን እና ህልውናውን አስጠብቆ ዘመናት የተሻገረባቸውን ከሕግና ሥርዓት እንዲሁም ከፍትሕ የተያያዙ ዕሴቶች እንዲሸረሸሩ ማድረግ፤

- ክልሉን የግጭት ቀጣና በማድረግ የክልሉ መንግሥት እና የአማራ የፖለቲካ ኃይሎችን የሌሎች አጀንዳ ተቀባይ እንዲሆኑ በማድረግ መሠረታዊ ጥያቄዎች እንዲሸፈኑ ማድረግ፤
 - በአጭር ጊዜ ሊፈቱ የሚገባቸው ኢኮኖሚያዊ (ንግድ፣ ሥራ አጥነት) እና ማኅበራዊ ችግሮች (ትምህርት፣ ጤና) የሚፈቱበት አስቸይ ሁኔታ እንዳይፈጠር ማድረግ፤
 - ከሀገር ውስጥ እና ከሀገር ውጭ ኢንቨስትመንትን እና ቱሪስትን በመሳብ የክልሉ ሕዝብ ሊጠቀምና ወጣቱም የሥራ ዕድል ሊፈጠርለት ይችል የነበረውን ሁኔታ እንዳይፈጠር ማድረግ፤
 - በክልሉ ጠንካራ፣ ዘመናዊና ውጤታማ መንግሥታዊ መዋቅር (ሕግ አስፈጻሚው እና የፍትሕ አካላትን ጨምሮ) የሚፈጠርበት አስቸይ ሁኔታ እንዳይኖር ማድረግ፤ በችግርነት ቀርበው ነበር።
- በዚህ ጉባኤ ላይ መንግሥት ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም መብቱን እንዲያስከብር፣ አመራሮች ከሕዝቦችነት ወጥተው በዕቅድና በሕግ እንዲሠሩ፣ በየቦታው የሚደረገው የታጣቂዎች እንቅስቃሴ እንዲገታ፣ በሌሎች የሀገሪቱ አካባቢዎች በአማራ ሕዝብ ላይ የሚደርሱ ችግሮችን ከፌዴራል መንግሥትና ከክልሎች ጋር በመሆን ክልሉ እንዲፈታ፣ የመንግሥት ባለ ሥልጣናት የሚናገሯቸው ያልታረሙ ግግሮች ሕዝብን ለግጭት ስለሚዳርጉ እንዲቆጠቡ፣ የሚሉ ውሳኔዎች ተደርሰው ነበር፤ ዘወር ብሎ ያያቸው ግን አልነበረም።
- በመጨረሻ አዲስ አበባ ላይ ሰኔ 13 ቀን 2011 የተደረገው ስብሰባ የነ ጄኔራል አሳምነው ጉዳይ ቁርጥ ያለ መፍትሔ ሊሰጠው እንደሚገባ አመለከተ። እነ ዶክተር አምባቸው ቅዳሜ ሰኔ 15 ቀን 2011 ፃም

በጉዳዩ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ ለመስጠት በክልል ደረጃ ባሕርዳር ፕሬዚዳንት ጽ/ቤት ተሰበሰቡ።

ርምጃው ቀደም ያለ ምክክርና ዕቅድ ነበረው። ሰኔ 10 ቀን 2011 ዓም. ክርስቲያን ታደለ(ደምለው ታደለ) በፌስ ቡክ ገጹ ላይ፡፡ «ጥቁሩን፣ ጥርስ ፍንጭቱንና ሕግ ዐውቃለሁ ባይ ቦቃውን፣ ቢበቅሉም ባይበቅሉም ከአፈር መዛመዳቸው ግድ እየሆነ መጥቷል፤ አሁን ገብርዬም አሽከሮቹን፣ አንበሴም ልዩ ኃይሉን ያሰናዳ፤ መሣሪያውንም ይወልውል - ሲል ጽፎ ነበር። ክርስቲያን «ጥቁሩን ሲል ዶ/ር አምባቸውን ማለቱ ሲሆን፣ «ጥርስ ፍንጭቱን ሲል ደግሞ ዕዘዝ ዋሴን ማለቱ ነበር። «ሕግ ዐዋቂ ነኝ ባይ ቦቃ ያለው ምግባሩ ከበደን ነው ተብሎ ተገምቷል።

አሳምነው ጽጌ የግድያ ወንጀሉን ሲፈጽም አራት ነገሮችን አድርጓል። አዲስ አበባ፣ በጄኔራል ሰዓረ ላይ ግድያ በመፈጸም ሀገራዊ ሑክት ለመፍጠርና መከላከያን ከአቅጣጫ ለማሳት፤ ወደ ባሕር ዳር መከላከያ እንዳይገባ ዘጊ ኃይል ለመመደብ፣ ይቃወሙኛል ያላቸውን በቤት ውስጥ ማቆየት፤ ለልዩ ኃይሉ ሥምራት መስጠት።

መከላከያ በመርጡ ማርያም በኩል እንዳይገባ እነ ኮሎኔል ፋንታሁን ጦር ይዘው እንዲዘጉ ተደረገ። የክልሉን የፖሊስ አመራሮች በቢሮ ውስጥ ለስብሰባ ጠርቶ በር ዘጋባቸው፤ ጥበቃም አስቀመጠባቸው። ልዩ ኃይሉን ኤ፣ ቢ፣ ሲ፣ ብሎ በ3 ክፈለው። ኤ፣ ሙሉ በሙሉ የእርሱን ትእዛዝ የሚቀበሉ፤ ቢ፣ ሁኔታውን አይተው የሚደግፉ፤ ሲ፣ የማይቀበሉ። የማይቀበሉ ያላቸውን ጎንደር ላካቸው።

በኋላ የወጡ መረጃዎች እንደሚያሳዩት ከእነ ዶክተር አምባቸው ጋር ተሰብስበው መረጃዎችን ለነ ጄኔራል አሳምነው የሚሰጡ አካላትም ነበሩ። በዚህ ጊዜ ነበር በጄኔራል አሳምነው የሚመራው ጦር በነ

ዶክተር አምባቸው ላይ ርምጃ የወሰደው። አሳምነው ዶር አምባቸውን ምን ያህል ይጠላው እንደነበር የታየው ከግድያው በኋላ በስክሪኑ ላይ በፈጸመው የጭካኔ ተግባር ነው።

ይሄ የክልሉ አመራሮች ግድያ ክልሉን ለበለጠ ቀውስ ዳረገው። በተለያዩ የክልሉ አካባቢዎች መካከል ያለውን መከፋፈል አባባሰው። የአመራሩን የውስጥ ሽኩቻ አጠዘው። የማታ ማታ አኩራፊው የብአዴን አመራር ከዶ/ር አምባቸው ግድያ በኋላ አራት ነገሮችን አድርጓል።

ሕዝቡ እንዲምታታ፤ በወቅቱ ማን ምን አደረገ? ለምን? ጥፋተኛው ማነው? የሚለው እንዳይነገር ተደርጎ ነበር። በሚዲያ የሚሰጠው መግለጫም የተደበሰበሰና ጎዘንን ብቻ የሚገልጥ ነበር። እነ ዶር አምባቸው በተገደሉ ጊዜ በባሕር ዳር ከተማ የአሳምነው እንጂ የአምባቸው ፎቶ ጎልቶ አልወጣም ነበር። ጥፋተኛው አሳምነው ሳይሆን አምባቸው ይመስል ነበር። ከነ ዶር አምባቸው ጋር ተሰብስበው «ከሞት የተረፉት» አመራሮች ወደ ሚዲያ ቀርበው ለመናገር ፈቃደኞች አልነበሩም። በቀብሩ ዕለት እንኳ በመድረክ ቆመው ስለ ግድያውና ስለ ዶ/ር አምባቸው እንዲናገሩ ሲጠየቁ ራሳቸውን አግልለዋል።

ሌላ ትርክት መንዛት፤ አኩራፊው አመራር በአክቲቪስቶች በኩል ግድያውን ከዶር ዐቢይ ጋር ለማያያዝ በርትቶ ሠርቷል። የክልሉ አመራሮች ግድያውንና ገዳዩን በቁርጥና በግልጽ ለማውገዝ ያሳዩት ዳተኝነት ይሄን ስሑት ትርክት ዕድል ሰጥቶታል።

ሁለት ጀግና መፍጠር፤ አሳምነው ጽጌ ገዳይ፣ ዶ/ር አምባቸው ሚች መሆናቸው ቀርቶ ሁለቱም በሌላ ሰው ጥፋት የሞቱ ጀግና ተደርገው እንዲቀርቡ ተሠርቷል። የአሳምነው አስከሬን እንደ ጀግና

ሰንደቅ ዓላማ ለብሶ ወደ ላሊበላ በአውሮፕላን በክብር መሸጉ አስደናቂ ነው። ሁለት ጀግኖችን የፈጠረ ሁኔታ ነበር። የክልሉ አመራሮችም አሳምነውን ከማውገዝ ይልቅ “ሁለቱም ወንድሞቻችን ናቸው፤ ክልላችን ሁለት ዕንቁዎችን አጣ” የሚል ንግግር ያደርጉ ነበር። በላሊበላ ከተማም የክብር ቀብር ነው ለአሳምነው የተከናወነለት። ይሄ ሁኔታ ወንጀለኛው፣ ነፍሰ ገዳዩና ጨካኝ አሳምነው እንደ ጀግና እንዲቆጠር አድርጎታል።

የፍርዱን ሂደት እንዲደብሰበት ማድረግ፤ የእነ አሳምነው የፍርድ ጉዳይ እስከ መጨረሻው አልተጓዘም። የተወሰኑት ፍርድ አገኙ፤ ሌሎች ግን ከጦርነቱ ጋር ተያይዞ ተደብሰዋል። የሕግ ጉዳዩን የያዙት ፖሊሶችና ዐቃቢዩን ሕግ ዛቻ፤ ማስፈራሪያና ጫና ከአመራር አካላት ይደርስባቸው ነበር። ነገሩ በፍርድ ሂደት ተጠናቅቆ አሳምነውን እንደ ጀግና መቆጠር እና የነ ዶክተር አምባቸውን ሞት ማንኳሰስ በሕግ ሊከለከል ይገባው ነበር። እንደ ሀገራዊ እውነታ መቆጠር ነበረበት። በብዙ ሀገሮች ናዚን ማጀገንና የአይሁድን ጭፍጨፋ መካድም ሆነ ማሳነስ በሕግ ያስጠይቃል።

በእነ ዶክተር አምባቸው ግድያ በጎዳር 2012 ክስ ሲመሠረት ከጉዳዩ ጋር በተያያዘ በክልሉ 212 ተጠርጣሪዎች እና ትጥቆች ተይዘዋል። በአዲስ አበባ ደግሞ 43 ተጠርጣሪዎችና 27 ክላሽንኮቭ ጠመንጃዎች እና ብዙ ሽጉጦች ተይዘዋል።

የአማራ ክልል ብልጽግና ፓርቲ ጽ/ቤት ሚያዝያ 3 ቀን 2012 ዓም አንድ መግለጫ አውጥቶ ነበር። በዚህ መግለጫ ላይ የሰኔ 15ቱ ግድያ ክሥተት አለመሆኑን ገልጧል።

ይህ ድርጊት ድንገት የተከሠተ የጥፋት ድርጊት ሳይሆን መሸራረርና ታዳሚ ያለው፣ በአዳራሽና በስታድየም ጭብጨባ የተሳካረ፤

በዐደባባይ ሰልፍና በአክቲቪዝም ጩኸት የተደናበረ፣ ከመላው ሕዝባችን ጋር በመሆን የመንግሥትን አምባገነናዊ ሥርዓት ተቃውመን በአስከፊ መሥዋዕት የወለድነውን የለውጥ ጎህ ወደ ግለሰብና ወደ ቡድን አምባገነናዊ አሰላለፍ የቀየረ፣ የፖለቲካ ሁኔታ የወለደው የዋልታ ረገጥ ጀብደኝነት አረመኔያዊ ውጤት ነው ብሎት ነበር። ይሄም ከላይ የተገለጠውን የሚያስረግጥ ነው። የሰኔ 15ቱን ግድያ የፈጠረው ኃይል ከዚያ በኋላም እጁ እንዳላረፈ ይሄው መግለጫ እንዲህ ሲል ያኔ ገልጦ ነበር።

የሰኔ 15 አስከፊ ገጽታ በዕለቱ ተጀምሮ በዕለቱ የተቋጨ አደገኛ አጋጣሚ አልነበረም። ዛሬም ድረስ የእድሜ ማራዘሚያ ፖለቲካዊ ክረን አየተሰጠው የክልሉን ሕዝብና መንግሥት እየረበሸው የሚገኝ መጥፎ ልክፍት ነው። በሰኔ 15 መጥፎ ድርጊት ኪሳራ የደረሰባቸው ድርጅቶችን ጨምሮ የሚችሉ ቤተሰቦችና መላው የክልላችን ሕዝብ ሲሆኑ፣ በድርጊቱ ትርፍ ያግባባሉ ግለሰቦችና ቡድኖች ቀላል አይደሉም። አስከፊናችን ካረፈበት የመቃብር ሥፍራ ወርቅ የሚያፍሱ እነዚህ የፖለቲካ ነጋዴዎች፣ የድርጊቱን አፈጻጸም ከመካድ አንሥተው ለድርጊቱና ለድርጊቱ ፈጻሚዎች የተለያዩ ቅርጽና ይዘት፣ ስያሜና ተረክ በማጎናጸፍ ሥርዓት አልበኝነትን የሚያጥካሽ የተንኮል ድር ሲሸርቡ ይውላሉ።

ከዚህ አሳዛኝ ክሥተት በኋላ የክልሉን የጸጥታና የፖለቲካ አመራር ለማጥራት የተደረገ ወሳኝ ሥራ አልነበረም። ነገሮች ሾላ በድፍን ሆነው ነው የቀሩት። አኩራፊውና ሢረኛው የፖለቲካና የጸጥታ አመራር አክቲቪስቶች፣ ባለ ሀብቱንና ሌሎች የፖለቲካ ኃይሎችን አየተጠቀመ ለሁኑም ክልሉን ማተራመስ ቀጠለ። በዚህ መካከል

የሰሜኑ ጦርነት መጣ። ይሄ ደግሞ ለአኩራፊውና ለአድፋጩ አመራር (አልል በቅምጤ) ሆነለት።

ክልሉ በህልውና ሥጋት ውስጥ ስለሆነ ያከረፉት ይምጡ፤ የሕግ ተጠያቂነት ያለባቸው በዝምታ ይታለፉ፤ የተባረሩት ይመለሱ የሚል ግፊት መጣ። ግፊቱን አኩራፊውና አድፋጩ አመራር፤ አክቲቪስቱና ባለሀብቱ በጋራ ነበር የሚያካሂዱት። እነዚያ የነ ዶክተር አምባቸውን ግድያ የመሩ ኃይሎች ወደ ክልሉ መሪነት ተመልሰው በጦርነት ስም ብቅ አሉ። በየአጋጣሚው ጀግና ጀግና መጨዋት ጀመሩ። አክቲቪስቱና ባለ ሀብቱ ይሄንን ጨዋታ አገዛቸው። እንዲያውም የክልሉን የጸጥታ ኃይል በእጃቸው ለማስገባትና የጸጥታ ኃይሉን በመጠቀም መንግሥቱን ለመቆጣጠር ጥረት ያደርጉ ነበር።

ዛሬ የምዕራብ ጎጃምን የጃውሳ ቡድኖች ከሚመሩት አንዱ የክልሉ ዐቃቤ ሕግ የነበረ ሰው ነው። ክልሉን ለማፍረስ ከክልሉ ውጭ ካሉ አካላት ተልዕኮ መቀበል የጀመረው በ2011 ነበር። ከጥቅምት 24 ቀን 2013 ጦርነት በኋላ በአማራ ክልል ፀረ መንግሥት ሰልፎችን በማስተባበር ሠርቷል። ይሄን ተግባሩን በሕግ ከማስቆም ይልቅ አኩራፊና አድፋጩ አመራር በየወሩ 20ሺ ብር እየከፈለው የማገበራዊ ሚዲያ ሠራዊት አድርጎ አሠማራው። በህልውና ጦርነቱ ጊዜ ፍጥነት ሰላም ላይ የምዕራብ ጎጃምን አስተዳደር ሽባ እንዲሆን ያደረገው እርሱ የሚመራው ኃይል ነበር። ያ ነቀርሳ ነው በአካባቢው ዛሬም አልጠራ ያለው። ይህ ሁሉ እየሆነ በጊዜው ርምጃ የሚወስድ አካል አልተገኘም። ይሄው የሚያዝያ 3 ቀን 2012 የክልሉ የብልጽግና ጽ/ቤት መግለጫ ይሄንን ያስረግጣል።

የሰኔ 15 ክሥተትንና አልፎ አልፎ እንደ ሕዝብ የሚያጋጥመንን ስብራትና የጸጥታ ሥጋት ሽፋን በማድረግ፤ በክልሉ መንግሥት

ሥር ከሚተዳደረው መደበኛ የጸጥታ ኃይልና የሚሊሻ ሠራዊት ዐቅም በላይ የሆነ ችግር የሌለ መሆኑ እየታወቀ፤ የሐሰት መረጃ በመልቀቅ ሕዝቡን ማሸበርና ማወክ፤ በከፍተኛ የጸጥታ ሥጋት ውስጥ እንዲወድቅ ሆን ብሎ ፖለቲካዊ ውሻጥነት በመልቀቅ፤ በመንግሥት የማይመራ አማራጭ የታጠቀ ኃይልን ወሳኝነት በሕዝቡ ሥነ ልቦና ውስጥ በመጫን፤ ከፍተኛ የሆነ ሢራ ሲሸረብብን ቆይቷል ይላል መግለጫው።

ክልሉ ከሚያዘው የፖሊስና የሚሊሻ ሠራዊት ውጭ የሆነ፤ የፌዴራል መንግሥቱ እንደ ፌዴራል ፖሊስና መከላከያ የማያዘው፤ የሆኑ አካላት የሚመሩት፤ የተለየ ኃይል ያስፈልጋል እየተባለ ይሰራፍ ነበር። ከመለፈፍም አልፎ እየተመለመሉ የሚደራጁ፤ በየአካባቢው ሥልጠና የሚወስዱም ነበሩ። ያሠለጠኑትንም በይፋ ሚዲያ ጠርተው ያስመርቁ ነበር። አኩራፊውና አድፋጩ አመራር በዝምታ ነበር የሚያያቸው። ይህ ኃይል ለምን ነበር ያስፈለገው? መግለጫው በጊዜው ጠይቆ ነበር።

ሳምን አማራጭ የታጠቀ ኃይል አስፈለገ? የሚል ጥያቄ ሲነሣ፤ የክልሉ መንግሥትም ሆነ የፌዴራል መንግሥቱ የዐቅም ውሳኔነት እንደ ችግር ይነሣል። ሐቁ ሕገ ወጥነትንና ሥርዓት አልበኝትን ከልክ በላይ በማስፋት፤ የግለሰቦችንና የቡድኖችን የኃይል አሰላለፍ ከመንግሥት ቁጥጥር ውጭ በማድረግ፤ ተጓበርካኪ ሥርዓት መፍጠርና ተገዳዳሪ የጦር ሠራዊት መገንባት ሆኖ እያለ፤ የመንግሥትን ሕግ የማስከበር ዐቅም ውሳኔነትና የሕዝብን ሰላም የማስከበር ፍላጎት እንደ ምክንያት መጠቀም ፖለቲካዊ ሽፍጥ መሆኑ ሊሠመርበት ይገባል። የክልሉ መንግሥት ክልሉን ከማንኛውም ውጫዊ ጥቃት ለመከላከል በቂ የፖሊስና የሚሊሻ

ኃይል ያለው መሆኑ የሚታወቅ ሲሆን፤ ከክልሉ በላይ የሆነ ችግር ሲያጋጥመው ክልሉን ከማንኛውም ጥቃት የመጠበቅ ተጨማሪ ኃላፊነት የፌዴራል ፖሊስና የሀገር መከላከያ ሠራዊት ግዴታ መሆኑ ይታወቃል።

ይህም አህጉራዊና ዓለም አቀፋዊ የሕግ መርሕ ያለው ሳይንሳዊ አመክንዮ ነው። ነገራዊ ሐቁ ይህ ሆኖ እያለ በምታ ነጋሪት በክተት ሠራዊት የሸፍጥ ፖለቲካ የሕዝብን ሰላም እያወከ ከመንግሥትና ከሕግ በላይ ለመሆን የሚደረገው ዝግጅት ጊዜ ያለፈበት የማፌያ ተግባር ስለሆነ፤ ለአፍታም ቢሆን ተጨማሪ ዕድል ማግኘት የለበትም ብለን እናምናለን።

መግለጫው “ተጨማሪ ዕድል መስጠት የለብንም” ቢልም አድፋጩና አኩራፊው አመራር ግን ከሚፈልጉት በላይ ተጨማሪ ዕድል አግኝተዋል። ዛሬ ከዓመታት በኋላ በጃውሳው የታየው ክፋትና ጭካኔ ጥንተ አብሶው በለውጡ መነሻ የታየ መሆኑን ይሄ መግለጫ በዝርዝር ገልጦታል።

“ወርቅ ላበደረ ጠጠር” እንዲሉ ለሐሳብ ነጻነት ብንታገልም ታግለን በጣልናቸው አምባገነን ኃይሎች ቦታ ላይ ሌሎች ኢመደበኛ አምባገነኖች ሲተኩ ታዘበናል። የመደራጀት መብትን የሚቃወሙ ኃይሎች የለቀቁትን ቦታ ሌሎች የፖለቲካ ኃይሎች ሲቆናጠጡትና የፀረ ዴሞክራሲና የአፈና ቀንበራቸውን በመዋቅራችንና በሕዝባችን ላይ ሲጭኑት የዴሞክራሲ ምኅዳሩ እየተነጠቀ መሆኑን ብንገነዘብም፤ ሕዝቡ ከተሞክሮው እስኪማር ድረስ አይተን እንዳለየን ለማለፍ ተገደናል።

ብዙህም ምክንያት ከቀበሌ እስከ ክልል ባሉ አመራሮቻችን ላይ ከፍተኛ ወከባና ለሰው አእምሮ የማይመች ግፍ እንዲፈጸምባቸው

ሆኗል። እንዲደራጁ ያገዝናቸው የፖለቲካ ኃይሎችና የሲቪክ ማኅበራት የኛንና የሌሎችን ዜጎች መደራጀት ተቃውመው በጠላትነት ተረባርበዋል። ያለ እኛ ፈቃድ መሰብሰብም ሰላማዊ ሰልፍ ማድረግም አይቻልም የሚል በተግባር የሚገለጽ ያልተጻፈ የሕግ ዕንቅፋት አስቀምጠዋል።

ብክልላችን ካሉ አባሎቻቸውና ደጋፊዎቻቸው ጋር ለመነጋገር ከሌላ አካባቢ የሚመጡ የፖለቲካ ኃይሎች፤ በትጥቅ በታዝ ተቃውሞ ክልሉን ጥለው እንዲወጡ ሲደረጉ፤ በክልሉ ውስጥ የሚገኙ አባሎቻቸውና ደጋፊዎቻቸው በለውጥ ሂደት እየበቀለ የመጣውን ኢመደበኛ የአፈና ሥርዓት ፈርተውና ተሸማቀው እንዲኖሩ ተገደዋል። ሌላው የዚህ አፈና ሰለባ የሆነው መላው ሕዝባችንና የመንግሥት መዋቅር ነው። እነዚህ ኢመደበኛ አደረጃጀቶችና የፖለቲካ ኃይሎች በግልጽና ውስጥ ለውስጥ በሚሠሩት ሕገ ወጥ ድርጊት ምክንያት፤ የዜጎች ሐሳብን በነጻነት የመግለጽ መብት ዛሬም ድረስ ጥያቄ ውስጥ እንደገባ ይገኛል። ዜጎች ያመኑበትን እንዳይናገሩ፤ ያላመኑበትን ሐሳብ እንዲሠነዝሩ ሥውር ግዴታ ተጥሎባቸዋል።

መግለጫው ይሄንን ካለባቸው ምክንያቶች አንዱ ዶክተር ብርሃኑ ነጋ በባሕር ዳር የገጠመው ነገር ነበር። ዶክተር ብርሃኑ ነጋ ከግንቦት ሰባት አባላት ጋር በባሕር ዳር ለመሰብሰብ መጋቢት 10 ቀን 2011 ባሕር ዳር ይገባል። ያረፈውም ድብ አንበሳ ሆቱል ነበር። ይሄን የሰማው አክቲቪስት፤ አድፋጭና አኩራፊ አመራር ሀገሩን በተቃውሞ ይቀውጠዋል።

ፋኖ ነኝ የሚለው ደግሞ ዶክተር ብርሃኑ እንዲገደል ውሳኔ አስተላልፏል። የዚህ ሂደት ዋና መሪና አቀናባሪ እነ አሳምነው ጽጌ

ነበሩ። ድብ አንበሳ ሆኔል ተከበበ። እነ ጄኔራል አሳምነው ጽጌና የፋኖ መሪዎች ነን የሚሉት ደግሞ ብርሃኑን እዚያው ድብ አንበሳ ባለበት ለመግደል ዕቅድ ነደፉ። በመጨረሻ ግን የፌዴራል አመራሮችና አንዳንድ የክልሉ አመራሮች ባደረጉት ከፍተኛ ጥረት ዶክተር ብርሃኑ በሕይወት ተርፎ አዲስ አበባ ተመለሰ።

መግለጫው ይቀጥላል።

(የክልሉ ነዋሪዎች) በሕገ ወጥ መንገድ ደረሰኝ የማይቆረጥበት አስገዳጅና ቁርጥ መዋጮ እንዲከፍሉ ይገደዳሉ። ቆርጠው ያሳወቁትን የገንዘብ መጠን መክፈል ያልቻለ ባለ ሀብት የተለያየ ወከባና ማስፈራሪያ ይፈጽምበታል። ዜጎች ቀን እስኪያልፍ እያሉ ተፈጥሯዊ መብታቸውን ለሕገ ወጥ ኃይሎች እየገበሩ እንዲኖሩ ተገደዋል። እገሌ የሚባለው "ፋኖ" አዟል እየተባለ በንጹሐን ዜጎች ላይ ብዝበዛ ይፈጽማል።

...በተለይም ከሀገርና ከሕዝብ ጥቅም በላይ ራሳቸውን አግዝፈው፣ በሕገ ወጥ መንገድ የግለሰቦችን ቤት ነጥቀው፣ ማሠልጠኛና እሥር ቤት አድርገው የሚጠቀሙ፣ ንጹሐን ዜጎችን አፍነው ሰብአዊነት የጎደለው ድርጊት የሚፈጽሙ፣ በርካታ ባለ ሀብቶችን አስገድደው እስከ 500 ሺ ብር የሚቀበሉ፣ ሴቶችን አስገድደው የሚደፍሩ፣ ሕጻናትን አፍነው ገንዘብ የሚቀበሉ፣ በዜጎች ሕይወት ላይ ጭነኔ የተሞላበት ኢሰብአዊ ግፍ የሚፈጽሙ፣ ሰውን የሚጠልፉ፣ የሚሠውሩ፣ የሚገድሉ፣ የመንግሥትን ተቋማት ከብዘው አስገዳጅ ውሳኔ የሚያስወስኑ፣ ሕገ ወጥ የጦር መሣርያ ዝውውር ላይ የሚሳተፉ፣ ሕገ ወጥ የመሬት ወረራና ግንባታ የሚፈጽሙና የሚያስፈጽሙ፣ የተለያዩ ሀገሮችን የብር ኖት በሐሰት የሚያዘጋጁ፣ በክልሉ የጸጥታ ኃይሎችና በመከላከያ ሠራዊት አባላት

ላይ የጅምላ ግድያ የሚፈጽሙ፣ ዜጎችን በማንነታቸው ብቻ ለይተው የሚያጠቁ፣ ያልወደዱትንና ትእዛዛቸውን ያልተቀበለውን ባለ ሀብት ሀገር ጥሎ እንዲሰደድ የሚያደርጉ፣ የሕገ ወጥ ኃይሎች ስብስቦች መኖራቸው ፀሐይ የሞቀው ሀገር ያወቀው ነባራዊ ሐቅ ነው።

በተለይም በክልላችን አንድ አንድ ከፍተኛ ከተሞች የሚፈጽሙ ነውር፣ ከላይ በዝርዝር ከሰፈረውም በላይ መሆኑ ሕዝብን ያስመረረና የፓርቲያችንንም ሆነ የመንግሥታችንን ህልውና የተፈታተነ የሥርዓት አልበኝነት ከፍተኛው ደረጃ ነው።

የክልሉ የብልጽግና ፓርቲ ጽ/ቤት መግለጫ ነገሩን እንደዚህ ዘርዝር ቢገልጠውም አድፋጩና አኩራፊው አመራር የበላይነቱን በመያዙ የተነሣ ችግሩ ተደባብሶ ኖረ። «በዕንቁላሌ ጊዜ በቀጣሽኝ የሚለው ብሂል ተረስቶ፣ ጃውሳው አድጎ፣ ጎልምሶ ለወግ ለማዕረግ ደረሰ። መግለጫውን ባወጣበት ጊዜ ክልሉ በቀጣይ ሊወስደው ያሰበው ርምጃ ምን እንደሆነ ጠቅሶ ነበር። ላለፉት ሦስት ዓመታት የሆነውን ስናይ ግን የታሰበው ርምጃ በታሰበው ልክ የተወሰደ አይመስልም።

ሰለሆነም ከዚህ ጥሬ ሐቅ በመነሣት የወንጀል ታሪክ የሌላቸውን፣ መልካም ሥነ ምግባር ያላቸውንና የክልሉን ፖሊስና ልዩ ኃይል ተቀላቅለው ሕዝባቸው የሚጠብቅባቸውን ኃላፊነት መወጣት የሚፈልጉትን የፋኖ አባላት፣ በአደረጃጀቱ ውስጥ እንዲገቡ ምቹ ሁኔታ ተፈጥሮላቸዋል። በተመሳሳይ የግል መተዳደሪያ ያላቸውና በክልሉ የጸጥታ አደረጃጀት ተቀላቅለው ለማገልገል ፈቃደኛ ያልሆኑ የፋኖ አባላት ወደ ግል ሥራቸው እንዲመለሱ፣ የግል መተዳደሪያ የሌላቸውና የክልሉ የጸጥታ ኃይል ሆነው አገልግሎት መስጠት የማይፈልጉ ካሉም መንግሥት በሚያመቻችላቸው የሥራ ዕድል እንዲሳተፉ ምቹ ሁኔታ ተፈጥሮላቸዋል። ይሁን እንጂ

የተመቻቸላቸውን ሁሉንም አማራጭ ወደ ጎን በመተው፤ በጀመርነው ሕገ ወጥ አሰላለፍና የወንጀል ድርጊት እንቀጥላለን የሚሉ አካላት ላይ ሕጋዊ ርምጃ እንደሚወሰድ በተቀመጠው አቅጣጫ መሠረት፤ የክልሉ መንግሥት ሕግ የማስከበርና የዜጎችን ደኅንነት ከጸጥታ ሥጋት የመጠበቅ ሥራውን ጀምሯል።

ሕጋዊ ርምጃ የተባለውን ርምጃ፤ ችግሩን ሊፈታ በሚችለው ልክ አልተወሰደም። የተከፈተውን ጦርነት ምክንያት በማድረግ ነገሩ እንዲለባበስ ተደረገ። በጉም ቀበሮውም ተጃምለው ወደ ጦርነት ገቡ። በጦርነቱ ጊዜ የተወሰኑት የልዩ ኃይሉ አባላትና ፋኖዎች ከልባቸው ለሀገራቸው ተዋግተዋል። በተለይም በመጀመሪያው የሕግ ማስከበር ሥራ የአባቶቻቸውን የጀግንነት ታሪክ ደግመውታል። ከጦርነቱ በኋላ ግን በተለይ አንዳንድ የፋኖና የልዩ ኃይል አመራሮች በሰሊጥና በመሣሪያ ንግድ ላይ ተሠማርተው ነበር። መዝመት እንጂ መሞት አይፈልጉም። የሚዘምቱትም ጀግና ጀግና ለመጨዋትና ለዝርፊያ ነው።

እነርሱ በየከተማው እየተዘናኑ ልዩ ኃይሉን በሪሞት መምራት ይፈልጉ ነበር። በተደጋጋሚ ልዩ ኃይሉ እየፈረሰ ወደኋላ ሲመለስ የነበረውና የዲሲፕሊን ጥሰት ውስጥ የገባው በእነዚህ አመራሮች የተነሣ ነበር። በመጨረሻም ልዩ ኃይሉ በመከላከያ ተጠርጓፎ እንዲዋጋ በመደረጉ የመጨረሻው ድል ሊመጣ ችሏል።

ከፓርቲው መግለጫ አንድ ወር ቀደም ብሎ መጋቢት 14 ቀን 2012 ዓም የወጣው የአማራ ምሁራን መማክርት ጉባኤ ተመሳሳይ ግምገማና የውሳኔ ሐሳብ አቅርቦ ነበር። የመማክርቱ መግለጫ ሲጀምር፡-

በሐሳብም ሆነ በተግባር ፋኖነትን የሚቃረኑ ሕገ ወጥ ቡድኖች በትክክለኛ ስማቸው ብውንብድና የተሠማሩ ወንጀለኞች ተብለው ሊጠሩ እና ተገቢ ሕጋዊ ርምጃ ሊወሰድባቸው ይገባል - ይላል።

በኋላ የፌዴራል መንግሥት “ወንበዴዎችና ወንጀለኞች ናቸው” ሲል ብዙዎች ሌላ መሰላቸው እንጂ ይሄንን ፍረጃ የክልሉ ምሁራን አስቀድመው ገልጠውት ነበር። በብቸኛነት ኃይል የመጠቀም ሥልጣን የመንግሥት መሆኑንም መግለጫው ያሳስባል። የፋኖነት ዕሴቶችም ይዘረዝራል። በወቅቱ የሚታዩ ሁኔታዎች ከፋኖነት ዕሴቶች ያፈነገጡ መሆናቸውንም ይናገራል። ፋኖ ነን በሚል የሚካሄደው ነገር ሥርዓት አልበኝነትን በሚያነግሥ፤ የሕዝብ ደኅንነትን እና ሰላምን አደጋ ላይ በሚጥል ተግባራት ሲሠማሩ ይስተዋላል። በተለይ በክልላችን በዚህ ዓይነቱ እኩይ ተግባር የተሠማሩ፤ የፋኖን ክብር የሚያጎድፉና በሕዝብ ዘንድ ያለውን አመኔታ የሚያሳጡ ሕገ ወጥ ቡድኖችና ግለሰቦች ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተበራከቱ መጥተዋል። እነዚህ ቡድኖችና ግለሰቦች ጎበዘተሰቡን ለማወናበድ እና ከሕግ ተጠያቂነት ለማምለጥ በአማራ ሕዝብ ታሪክ ትልቅ ስፍራ የሚሰጠውን ፋኖነትን እንደ ሽፋን መጠቀም ዋነኛ ስልታቸው መሆኑ ሀገር ያወቀው ፀሐይ የሞቀው እውነት ነው። መልክ ጥፋት በስም ይደግፉ እንዲሉ ይላል መግለጫው። በመጨረሻም የሕገ ወጥ ቡድኖችና ግለሰቦችን ድርጊት ጨምሮ የሕዝባችንን ሰላምና በሕግ የበላይነት የመመራት የበለጸገ ዕሴት እየሸረሸሩ ያሉ የተለያዩ በሀገር ውስጥና በወጭ የሚገኙ አካላት ከተግባራቸው እንዲቆጠቡና መንግሥትም አስፈላጊውን ርምጃ እንዲወስድ የምሁራን መማክርት ጠይቋል። ከድል በኋላ ፋኖ ወደ መደበኛ ኑሮው መመለስ እንዳለበት ገልጦ የአምስት ዓመቱን የጣልያን ወረራ ዐርቦኞች በምሳሌነት አንሥቶ ነበር።

የሰው ልጅ ተፈጥሯዊ አኗኗሩን ትቶ በመንግሥት ሥር በሚተዳደር የፖለቲካ ማኅበረሰብ ውስጥ መኖርን የሚመርጥበት አንዱና ዋነኛ ምክንያት በሕግ ከሌለ የደኅንነት ዋስትና ለማግኘት ነው። በመንግሥት በሚተዳደር የፖለቲካ ማኅበረሰብ ውስጥ ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም ሥልጣን የመንግሥት በመሆኑ ደካማውም ሆነ ጉልበተኛው በመንግሥት ኃይል ጥበቃ ከደኅንነት ሥጋት ነጻ ሆነው ተፈጥሯዊ ዐቅማቸው እና ችሎታቸው የፈቀደላቸውን ያህል የሕይወት ግባቸውን እያሳኩ የሚኖሩበት ሁኔታ ይፈጠራል ተብሎ ይታመናል።

ብየትኛውም የዓለም ክፍል መንግሥት ሕግና ሥርዓት ለማስፈን ሕግ ያወጣል፤ ያወጣውንም ሕግ በፍርድ ኃይል እንዲሁም እንደ ሕግ አስፈጻሚነቱ ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም ሥልጣኑን ተጥቅሞ ያስከብራል። እነዚህ ተግባራት በግለሰቦችና በቡድኖች ሊከወኑ የማይገባቸው የመንግሥት ተፈጥሯዊ ኃላፊነቶች ናቸው። መንግሥት ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም ሥልጣኑን ካልተገበረ የሕግ የበላይነትን በተሟላ ሁኔታ ማስፈን እና ለዜጎች አስተማማኝ የደኅንነት ዋስትና ማረጋገጥ አይቻልም።

የአማራ ሕዝብ በተለያዩ ዘመናት ሀገርንና ሕዝብን ለመጠበቅ ባደረገው ትግል ካፈራቸው የጀግንነት፣ የሀገር ወዳድነት እና ሕዝባዊነት ትሩፋቶችና እሴቶች ውስጥ አንዱ ፋኖነት ነው። የወላጆቻችንን ራስን ለሕዝብና ለሀገር አሳልፎ የመስጠት ባህል ውስጥ ተነጻጻሪነት የማይገኝለት የጀግንነት ዕሴት መግለጫ ይኸው ፋኖነት መሆኑ እሙን ነው።

ፋኖነት የቅርብ ጊዜውን ጨምሮ የአማራ ሕዝብ በተለያዩ ዘመናት ያጋጠሙትን መከራዎች እና ፈተናዎች ለመቋቋም ይጠቀምበት

የነበረ ታሪካዊ አደረጃጀት ነው። ፋኖነት ራስን አሳልፎ ለሕዝብ ደኅንነት፣ ጥቅምና ፍላጎት መቆም ነው። ፋኖነት በግልም በቡድንም ጥበቅ በሆነ ሥነ ምግባርና መርሕ የሚመሩበት ሕግ እና ሥርዓት አክብረው ለሕዝብ ደኅንነት ዘብ የሚቆሙበት አደረጃጀት ነው።

እነዚህን አንኳር የፋኖነት መግለጫዎች በተግባር የኖሩ፣ ለሕዝብ ብለው ቤተሰቦቻቸውን፣ ንብረታቸውንና ሕይወታቸውን መሥዋዕት ያደረጉ፣ አያሌ ተምሳሌት የሚሆኑ ፋኖዎች የአማራ ሕዝብ ሲያፈራ ቆይቷል፤ አሁንም አፍርቷል፤ ወደፊትም ያፈራል። በመሆኑም በባለፉት የትግል ዓመታት ፋኖዎች ለአማራ ሕዝብ ነጻነት ያበረከቱት ጉልህ አስተዋጽኦ ታሪክ በአግባቡ የሚዘክረው ነው።

ሆኖም ግን ከቅርብ ጊዜ ወዲህ በሀገራችንም ሆነ በክልሉ ከዚህ የፋኖ መግለጫ ተግባርና ከመደበኛ ሥርዓት ያፈነገጠ ነገር እያየን ነው። የመንግሥትን ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም ሥልጣን በሚጋፋ ሁኔታ እና የፋኖን ስም በሚያጠለሽ ሁኔታ የተለያዩ ኢ-መደበኛ አደረጃጀቶች ተፈጥረዋል። እነዚህ ቡድኖች “የሕዝብን ሰላም” እና ደኅንነት እናስከብራለን” በሚል ሽፋን በተቃራኒው ሥርዓት አልበኝነትን በሚያነግሥ፣ የሕዝብን ደኅንነት እና ሰላም አደጋ ላይ በሚጥል ተግባራት ሲሠማሩ ይስተዋላል። በተለይ በክልላችን በዚህ ዓይነት እኩይ ተግባር የተሠማሩ፣ የፋኖን ክብር የሚያጎድፉና በሕዝብ ዘንድ ያለውን አመኔታ የሚያሳጡ ሕገ ወጥ ቡድኖችና ግለሰቦች ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተበራከቱ መጥተዋል።

እነዚህ ቡድኖችና ግለሰቦች ንብረተሰቡን ለማወናበድ እና ከሕግ ተጠያቂነት ለማምለጥ፣ በአማራ ሕዝብ ታሪክ ትልቅ ሥፍራ የሚሰጠውን ፋኖነትን እንደ ሽፋን መጠቀም ዋነኛ ስልታቸው መሆኑ

ሀገር ያወቀው ፀሐይ የሞቀው እውነት ነው። መልክ ጥፋን በስም ይደግፋ እንዲሉ።

በመሆኑም በሐሳብም ሆነ በተግባር የሕዝባችንን መከራያ ዕሴት የሆነውን ፋኖነትን የሚቃረኑ ሕገ ወጥ ቡድኖች በትክክለኛ ስማቸው “በውንብድና የተሠማሩ ወንጀለኞች” ተብለው ሊጠሩ እና ተገቢው ሕጋዊ ርምጃ ሊወሰድባቸው ይገባል። ፋኖዎችና በፋኖ ስም የሚነገግ ወንበዴዎች መለየት አለባቸው። ፋኖ ለእግር ተጨማሪ ከዘራ ይሆናል እንጂ እግርን የሚሰብር ክትክታ አይደለም።

በሰሜን ጎንደር ዳባት አካባቢ የተፈጸመው ነውርና ወንጀል በፋኖ የተፈጸመ አይደለም። በፋኖ ስም በሚነገግ ወንበዴዎች እንጂ። የጸጥታ አካላት በመደበኛ የሕግ ማስከበር ሥራ ተሠማርተው እያሉ ውንብድናን ሥራቸው ባደረጉ ሕገ ወጥ ቡድኖች አደጋ ደርሷል። በዚህ የወንበዴዎች ድንገተኛ ጥቃት የአማራ ልዩ ኃይል እና ፖሊስ አካላት በመሠዋታቸው የምሁራን መማክርት ጉባኤው የተሰማውን ጥልቅ ኀዘን ለመግለጽ ይወድዳል። ለቤተሰቦቻቸው እና ለጓደኞቻቸው መጽናናትን ይመኛል።

የክልሉ መንግሥት በፋኖ ስም የሕዝብንና የሀገርን ሰላም የሚያውኩ፤ በክልሉ በተለያዩ ቦታዎች ውስጥ የሚገኙ አካላትን በተገቢው መንገድ እንዲያርምና የክልሉን ሰላምና ጸጥታ እንዲያስከብር ጥሪ ያቀርባል። እውነተኛቸው ፋኖዎች በስማቸው የሚፈጸመውን ውንብድና ከክልሉ ልዩ ኃይልና ፖሊስ ጋር በመቆም ወደ ሕግ እንዲያቀርቡም ይጠይቃል።

ከእውነተኛቸው ፋኖዎች ጋር ሲደረግ የነበረው ምክክር እንዲጠናከርና ለሕዝባቸው ክልብ የተሰለፉትን እውነተኛ ፋኖዎችን ባከተተ መልኩ ጠንካራ የጸጥታ መዋቅር እንዲኖር የሚደረገው ጥረት እንዲጠናከር

መማክርቱ የበኩሉን ድርሻ የሚወጣ ይሆናል። ይህ እንደተጠበቀ ሆኖ የሕገ ወጥ ቡድኖችና ግለሰቦችን ድርጊት ጨምሮ የሕዝባችንን ሰላምና በሕግ የበላይነት የመመራት የበለጸገ ዕሴት እየሸረሸሩ ያሉ የተለያዩ በሀገር ውስጥና በውጭ የሚገኙ አካላት ከተግባራቸው እንዲቆጠቡና መንግሥትም አስፈላጊውን ርምጃ እንዲወስድ የምሁራን መማክርት ይጠይቃል።

አጽንዖት ሰጥተን የምናሳውቀው ሐቀኛውና የሕዝባችን ደጀን የሆነውን ፋኖ በመንግሥት የተለያዩ አደረጃጀቶች የማከተትና የማቀናጀት ሥራ ግልጽነትን፤ ጥናትንና የጋራ መግባባትን መሠረት ባደረገ መልኩ እና የሀገር ሽማግሌዎችንና የሃይማኖት አባቶችን በማሳተፍ መፈጸም እንዳለበት መማክርታችን ያምናል። ወደ ጸጥታ መዋቅር ለመግባት ፍላጎትና ዝግጁነት ያላቸውን ተገቢውን ሥልጠና ተሰጥቶ በተለያዩ የመደበኛው የመንግሥት የጸጥታ መዋቅር ውስጥ ማከተት ዓይነተኛ መፍትሔ ነው።

ይሄም በክልሉ አንድ ወጥና የተጠናከረ የጸጥታ መዋቅር ብቻ እንዲኖር በማድረግ፤ የሕዝብን ደኅንነት በዘላቂነት ለማረጋገጥ ያስችላል። በተጨማሪም የመንግሥት ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም ሥልጣን ባልተከበረበት ሁኔታ ሕግ እና ሥርዓትን በተሟላ ሁኔታ ማስፈን የማይቻል በመሆኑ፤ ሐቀኛውን ፋኖ ወደ መንግሥት የጸጥታ መዋቅር ማከተት የመንግሥትን ኃይልን በብቸኝነት የመጠቀም ሥልጣን በማረጋገጥ፤ በክልላችን ሕግ እና ሥርዓትን በተሟላ ሁኔታ ለማስፈን ያስችላል። ጣልያንን ያባረሩ ዐርበኞች ከድል በኋላ በመደበኛው የሲቪል ወይም የወታደር ሕይወት ተጠቃለሉ እንጂ መሣሪያ የታጠቀ ሌላ ኃይል አልመሠረቱም።

ከጸጥታ መዋቅሩ በተጨማሪ ሐቀኛ ፋኖዎችን የተለያዩ የኢኮኖሚና የማኅበራዊ ዘርፍ አማራጮችን በማቅረብ ራሳቸውን የሚችሉበትና ሕዝባቸውን የሚያገለግሉበት ሌሎች ዘዴዎችም መቀየስ እንዳለባቸው መማክርቱ ያምናል። ለዚህም ፋኖዎችን ባሳተፈ መልኩ የተለያዩ ፕሮጀክቶችን በመቅረጽና የፋይናንስ ምንጮችን በማፈላለግ በፍጥነት ወደ ሥራ እንዲገባ እያሳሰቡን፣ ይህንን በመፈጸም ሂደትም የሚያስፈልገውን ሙያዊ ድጋፍ ለመስጠት መማክርቱ ዝግጁ መሆኑን ይገልጻል።

የአማራ ምሁራን መማክርት ጉባኤ!...

መጋቢት 14 ቀን 2012...

በየካቲት 14 ቀን 2014 ዓም የአማራ ምሁራን መማክርት ያዘጋጀው አንድ ጉባኤ በደሴ ከተማ ተካሂዶ ነበር። በጉባኤ ላይ ከሀገር ውስጥና ከውጭ የተጋበዙ የተለያዩ አካላት ተሳትፈዋል። የክልሉን ሁኔታ የሚገመግሙ ልዩ ልዩ ጥናቶችም ቀርበዋል። በዚህ ጉባኤ የተሳተፉ ሰዎች ጉባኤው የክልሉን የፖለቲካ ኃይሎች ግፊትና የአመራሩን ደካማ ዐቅም ያዩበት፣ የክልሉን ችግሮች ለመፍታት በምሁራንም፣ በአክቲቪቶችም፣ በክልሉ አመራርም ፍላጎትና ዝግጁነት የሌለበት፣ ነባር ተቋማት (የሃይማኖት ተቋማት፣ ሽምግልና፣ ወዘተ.) ቅቡልነት ያጡበት ጊዜ መሆኑን በግልጽ ያሳየ ነው። በማለት ይገልጡታል። ክልሉ ዐቅም በሌላቸው ሁለት ኃይሎች (በክልሉ አመራርም፣ በተገዳዳሪውም) እጅ የመውደቅ አዝማሚያ ላይ መሆኑን የገመገምንበት ነበር ይላሉ።

ነገሩ እንደዚህ እየተበላሸ ሲመጣ፣ የአማራ ክልልን ፋኖ እንመራለን የሚሉ ኃይሎች ደግሞ እየተዘጋጁ ነበር።

ዘመነ ካሴ ከዩኒቨርሲቲ እንደወጣ የአማራ ወጣቶች ማኅበር ሊቀ መንበር ሆኖ በብአዴን ተመድቦ ነበር። ከአማራ ወጣቶች ማኅበር ሲነሣ ግንቦት ሰባትን ተቀላቀለ። አንዳንድ መረጃዎች ወደ ግንቦት ሰባት የተላከው በሕወሐት ነው ይላሉ። የደገንነት ተቋሙ ያሳደደው እንዲመስል ተደርጎ ወደ ኬንያ ተሰደደ። በፋሲል የኔ ዓለም አማካኝነት ተመልሞሎ ግንቦት ሰባትን ተቀላቀለ። ወደ ኤርትራም ገባ። ዘመነ አንድም ቀን ውጊያ ላይ አልተሳተፈም። እጄን ተሰብሬያለሁ ብሎ አሥመራ ነው የከረመው። አሥመራ እያለ በዳያስፖራ አክቲቪስቶች በኩል “ዘመነ ታመመ፤ ውጭ ወጥቶ መታከም አለበት” እየተባለ ፕሮፓጋንዳ ይነዛለት ነበር።

ለምሳሌ በግንቦት 30 ቀን 2009 በተደረገ የድጋፍ ማሰባሰብ ዘመቻ ከአሜሪካና ከአውሮፓ የተውጣጡ 12 ድርጅቶች ተሳትፈው ነበር። በኋላም የኤርትራ ፓስፖርት ተሰጥቶት ኡጋንዳ ገባ። ለውጥ ሲመጣ አዲስ አበባ ተመለሰ። ከጄኔራል አላምነው ጋር ከተቀራረበ በኋላ አብረው መሥራት ጀመሩ። አላምነው ዘመነን በጣም ያምነው ነበር። 1.5 ሚልዮን ብር በአካውንቱ እስከ ማስገባት ደርሷል።

የሶሜኑ ጦርነት በመከላከያ ድልና በፕሪቶሪያው የሰላም ስምምነት ሲቋቋም፣ አኩራፊውና አድፋጩ የፖለቲካ አመራር ከተበላሸው የጸጥታ አመራር ጋር ሆኖ መልሶ ክልሉን ማመስገን ጀመረ። በነ ዶክተር አምባቸው ግድያና ክልሉን በማተራመስ የተከሰሱና ማስረጃ የቀረበባቸውን ተጠርጣሪዎች በአሁኑ ቀን እስከ መፍታት ደረሰ።

ጃውሳው ከክልሉ አኩራፊ አመራሮችና ከአንድ ጎረቤት ሀገር ጋር አብሮ በመሥራት ኃይሉን አደራጅቷል። ሦስተኛው የሶሜኑ ጦርነት

በመጠናቀቅ ላይ እያለ ከሱዳን ወደ አዲስ አበባ የመጣ እንደ ምሥጢራዊ መልእክት በጽጥታ ኃይሎች እጅ ገብቶ ነበር። በዚህ መረጃ ላይ፡-

- በጦርነት አሁን ያለውን መንግሥት ስለማስወገድ፤
- የፖለቲካ ሰዎችን እንዴት መያዝ እንደሚቻል፤
- ከጦርነቱ በኋላ የጽጥታ መዋቅሮችንና ክልሎችን እንዴት መምራት እንደሚቻል፤
- በአዲስ አበባ በየክፍለ ከተማው ታጣቂዎችን ማስገባታቸውን፤
- አመራሮችን ለመግደል የሚደረገውን ዝግጅት፤
- ነገሩ ወደ ኋላ ከተመለሰ የጃውሳው መጨረሻ እንደሆነ፤ ይገልጣል።

የፌዴራል መንግሥት ክልሉን የማጥራትና ጃውሳውን የመንቀል ሥራ በተገቢ መንገድ እንዳይሠራ አንዳንድ የክልሉ ተወካይ የሆኑ የፌዴራሉ አመራሮች እንዳይከሙት የሚገምቱ አሉ። በአንድ በኩል ትክክለኛውን የክልሉን ገጽታ እንዳይመለከት በተዛባ መረጃ ዓይነት በመሸፈን፤ በሌላ በኩል ለጃውሳው የሚያግዙ ደካማ ሰዎች በክልሉ እንዲመደቡ በማድረግ፤ ርምጃ ለመውሰድ ውሳኔ በሚወሰንበት ጊዜ ደግሞ ነገሩ በሽምግልናና በአማላጅ እንዲታለፍ በማድረግ የእርምት ርምጃው እንዲዘገይ ሳያደርጉ አልቀሩም። ይሄ ጥንተ አብሶ ነው ክልሉን ተጣብቶት እስከ አሁን አልለቀው ያለው። መጥራትም የሚችለው ይሄ ጥንተ አብሶ ሲወገድ ብቻ ይመስላል።

ምእራፍ 4ያ ስምንት

ጃውሳው በጥቅምት 24 ዋዜማ

አንዳንድ አካላት ጃውሳ የሕዝብ ጥያቄና ምሬት ውጤት ይመስላቸዋል። እስከ አሁን ድረስ ግን “የአማራ ክልል ጥያቄዎች” የሚባሉትን ቅርጽ አስይዞ ማቅረብ የቻለው አዴፓ ብቻ ነው። የጃውሳውና የሕዝብ ጥያቄ ጉዳይ ምናልባት የአውራ ዶሮ ጩኸትና የፀሐይ መውጣት ግንኙነት ሊኖራቸው ይችላል ይሆናል።

ጃውሳው በዋናነት ፍርሃት የወለደው ነው። የጃውሳው አካላት ሦስት ዓይነት ፍርሃት አለባቸው። የመጀመሪያው ፍርሃት በነ ዶክተር አምባቸው ግድያ ልንጠየቅ እንችላለን የሚል ፍርሃት ነው። ስለነ ዶክተር አምባቸው የኅልፈት ጉዳይ ገና ወደፊት በታሪክ የምንተነትነው ነገር አለን። በዚህ ታሪካዊ ቀውስ በአካልም፤ በሞራልም፤ በድጋፍም፤ በዝምታም የተሳተፉ የፖለቲካና የጽጥታ አካላት የጃውሳው አስኳል ናቸው።

የጃውሳው መሪዎች፤ ደጋፊዎችና የፍልስፍናው መሠረቶች በዋናነት እነዚህ አካላት ናቸው። በዚህም የተነሣ የአማራ ክልል ሰላም ከሆነ ተጠያቂነት ሊመጣ ይችላል ብለው ይፈራሉ።

ሁለተኛዎቹ ወገኖች ደግሞ በሰሜኑ ጦርነት ጊዜ በመከላከያና በሕዝባቸው ላይ ወንጀል የሠሩ አካላት ናቸው። እነዚህ ወገኖች ሁለት ዓይነት ናቸው። የፖለቲካ ኃይሎችና የጸጥታ ኃይሎች። የፖለቲካ አመራሮች ቅድመ አምባቸው ግድያና ድኅረ አምባቸው ግድያ በነበሩ ሜራዎች ተሳትፈዋል። በጦርነቱ ጊዜ የመንግሥትን በጀት አጥፍተዋል። ከባለ ሀብቶች የተሰበሰቡ ገንዘቦችን አባክተዋል። የጸጥታ ኃይሎች የነበሩት ደግሞ መከላከያ ለልዩ ኃይሉ የሰጣቸውን መሣሪያዎች ሸጠዋል። ንብረትና መሣሪያ ዘርፈዋል። እነዚህ ነገሮች ተጠያቂነት እንደሚያመጡ ያውቃሉ። ስለዚህም ሊጠይቃቸው የሚችለውን ኃይል ማስወገድና የራሳቸው የሆነ በወንጀላቸው የሚሰማማ ኃይል ፈጥረው ወደ ሥልጣን ዳግም መመስላቸው ይፈልጋሉ።

ሕወሓት ሰሜን ዕዝን አጥቅቶ ኢትዮጵያን መውረሩ፤ ለጃውሳው ምቹ ዕድል ነው የፈጠረለት። በተለይም በሁለተኛው ወረራ እስከ ሰሜን ሸዋና ደቡብ ጎንደር ሕወሓት መዝለቁ የአማራ ክልልን ሕዝብ ሥጋት ውስጥ ጥሎት ነበር። ይሄንን ዕድል ጃውሳው ለራሱ ዓላማ ተጠቅሞበታል። በሕግ የሚፈለጉ ጃውሳዎች ወደ ነጻነት እንዲመጡ አደረጉ። ከተደበቁበት መምጣት ብቻ ሳይሆን የክልሉ ታዳጊዎች ሆነው እንዲቀርቡ አገዛቸው። አኩራፊ የክልሉ አመራርም ከጀርባቸው ሆኖ ደገፈ። ዋና ማዕከላቸውም ምዕራብ ጎጃም ሆነ።

የሕወሓት ጦርነት ከመከፈቱ በፊት የጃውሳው መሪዎች (በፌዴራል ሥልጣን የተቀመጡ አንዳንድ አኩራፊ የብአዴን ሰዎች ጭምር)

ከሕወሓት ሰዎች ጋር ግንኙነት ነበራቸው። ከውጭ ሀገር በመጡ ሰዎች በኩል መቀሌ ላይ ሁለት ጊዜ ስብሰባ አድርገዋል። ሕወሓቶች ይሄንን ትብብር እንደ መረጃ ምንጭና መንግሥትን እንደማዳከሚያ ስልት ነው የተጠቀሙበት። ወረራውን እንደማያስቆማቸው ያውቁት ነበር። የአማራ ክልል ሰዎች ግን ሕወሓትን ይዘው ሌላውን አካል ለማዳከም ነበር የሚፈልጉት። አልተሳካላቸውም።

ከሥራቅ ጎጃም የዘመቱ ፋኖዎችና ከሰሜን ጎንደር የዘመቱ ፋኖዎች በተመሳሳይ የገጠማቸው አንድ ፈተና ነበረ። የክልሉ አንዳንድ ሰዎችና በፌዴራል ሥልጣን የነበራቸው የክልሉ ሰዎች እነዚህ ሁለት ኃይሎች ከመከላከያ ጋር ሆነው ሕወሓትን ከምራቸው መውጋታቸውን አልወደዱላቸውም። በዚህም የተነሣ የሁለቱን ፋኖዎች አመራሮች ቀርበው አናገሯቸው።

እኛ ከሕወሓት ጋር ያለን ጠብ ታክቲካል ነው። ዋና ዓላማችን የእርሞ ብልጽግና መንግሥትን መጣል ነው። ይሄን ጦርነት ለዚህ ዓላማ እንፈልገዋለን። ከላይ ሕወሓት ከታች እኛ መንግሥትን ለማዳከም እንሠራለን። ዝመቱ፤ ግን ከልባችሁ አትዋጉ። ይልቅ በመሣሪያና በገንዘብ ራሳችሁን ለቀጣይ ትግል አደራጁ። ከመከላከያ ጎላ ጎላ እየሄዳችሁ መሣሪያ ንጠቁ። ጦርነቱን የምር አታድርጉት" ተባለ።

የልዩ ኃይል እና የፋኖ አመራርና አባላት ነን የሚሉት ብዙዎቹ በጦርነቱ ላይ በግንባር አልተሰለፉም። በየከተማውና በየገጠሩ መሣሪያ አንገበው፤ በአቋቋሙ ታጥረው፤ ሲፎክሩና ሲሸልሉ ከረሙ። መከላከያ ርምጃ መውሰድ ከጀመረ በኋላ ግን ከኋላ ከኋላ እየተከተሉ ሕዝቡንም መከላከያውንም ዘርፉ። ለምሳሌ በመርጡል ማርያምና በደቡብ ወሎ በኩል በመቅደላ አድርገው የመጡት የጃውሳው

መሪዎች ከሰሜን ወሎ ደቡባዊ ክፍልና ከደቡብ ወሎ ብዙ ነገሮችን ዘርፈዋል።

ለምሳሌ በአንድ ወቅት ከደሴና ከደላንታ የተዘረፉ ሦስት ትልልቅ የጭነት መኪናዎችን መርጦለ ማርያም ከመድረሳቸው በፊት በአካባቢው ሕዝብ ትብብር እንዲመለሱ ተደርጓል። የምሥራቅ አማራ ፋኖ ነን የሚሉት ወደ ትግራይ በሚደረግ የኮንትሮባንድ ንግድ ዋና ተዋንያን ነበሩ። በተለይም በስኳርና በጤፍ ንግድ ተሠማርተው ነበር። ሸቀጡንም የሚያገኙት በዝርፊያ ነው። ይሄንን የሚቃወሙትን ያሥራሉ፤ ይገድላሉ። ኅዳር 3 ቀን 2015 የመጣ የአካባቢው መረጃ የምሥራቅ አማራ ፋኖ ከ100 በላይ አሥረኞችን በራሱ እሥር ቤት እንዳስቀመጠ ያሳይ ነበር። ይሄው ኃይል ከጦርነቱ በኋላ ጥሙጋን፣ አዲስ ቀኝን፣ በደና አለኮን፣ ኩቢ ድርባን ከየቤቱ እንደዘረፈ አመልክቶ ነበር። በመጋቢት 1 ቀን 2015 የነበረ አንድ ሌላ መረጃ ደግሞ ከአንድ የደሴ ነጋዴ ላይ አንድ መኪና ሙሉ ስኳር ዘርፈው ሸጠው እንደነበረ ያሳያል። የራሳቸውን ኪሳ ዘርግተው ቀረጥ እንደሚያስከፍሉም ያመለክታል። ከዚህ አልፎ የራሳቸውን እሥር ቤት አዘጋጅተው በራሳቸው ሥልጣን ያሥሩ ነበር።

እነዚህ አካላት የሰላሙ ጊዜ የሕዝብም የሕግም ተጠያቂነት ያመጣብናል ብለው ይፈራሉ። አንዳንዶቹም በመሣሪያና በሰለጥ ንግድ የደለቡ ናቸው። በብዙዎቹ የክልሉ ከተሞች ታክሲዎችና ባጃጆች አሏቸው። ቤትና መሬት ገዝተዋል። ፋኖ ነን ሲሉ የነበሩትና ዛሬ ጃውሳውን የተቀላቀሉትም ድኅረ አምባቸው ግድያ በዝርፊያና በእገታ ተሠማርተው የነበሩ ናቸው። በጎንደር ዙሪያ የነበረውን እገታና ዝርፊያ የምናስታውሰው ነው።

በሚያዝያ 2012 የጎንደር ከተማ አስተዳደር ባወጣው መግለጫ ከክፍስ ወከፍ እስከ ቡድን መሣሪያ የታጠቁ ኃይሎች በከተማው ዙሪያ ካምፕ መሥርተው የሚሠሩትን ግፍ ዘርዝሮ ነበር። እነዚህን ኃይሎች ለማስወገድ የክልሉ የጸጥታ ኃይል ባደረገው ዘመቻ 62 ፋኖ ነን የሚሉ እጃቸውን መስጠታቸውን፣ 15 ያህሉን በጸጥታ ኃይሉ በቁጥጥር ሥር መዋላቸውን፣ በተከታታይ ባደረገው አጥፊነትም 77 ያህሉን መማረኩን ገልጦ ነበር። ያኔም ግን ይቀርብ የነበረው ክስ ከዛሬው ጋር ተመሳሳይ ነበር። ሰላምን በከተማችንና በዙሪያው ባሉ አካባቢዎች እየወሰድነው ያለውን ሕግን የማስከበር ርምጃ ለማጣጣል እና “ፋኖነትን ለማጥፋት ነው” በሚል ሕዝባችንን የማደናገር ሥራ ሲሠሩ የከረሙ እና እየሠሩ ያሉ በርካታ የውስጥና የውጭ ኃይሎች አሉ። “አዛኝ ቅቤ አንጓች” እንዲሉ የጎንደርና የአካባቢው ሕዝብ ሰላሙ ታውኮ፣ ልማቱ ተደናቅፎ፣ ወጣቱ ተስፋው እየተሟጠጠ እያየት እና ለዚህ ምክንያት የሆነው ዋነኛ ኃይል ማን እንደሆነ እያወቁት፣ ለሕዝባችን ችግር ጆሮ ዳባ ልበስ ብለው የነበሩ ኃይሎች፣ መንግሥት ሕግ ሲያስከብር “የአማራ ሕዝብን የአያት ቅድመ አያቱ የአኩሪ ገድል መገለጫ የሆነውን ፋኖነት ለማጥፋት ነው” በሚል ሕዝቡን ግራ ማጋባት እጅግ አሳፋሪ ተግባር ነው ብሎ ነበር መገለጫው።

ገሙስ ሐምሌ 7 ቀን 2014 ዓም በምሥራቅ ጎጃም ዞን፣ ደብረ ኤልያስ ወረዳ የተፈጸመውን የጃውሳውን አስቃቂ ወንጀል መምህር መልክክ አማረ የተባሉ ሰው እንዲህ በምሬት ዘግበውት ነበር። ሐምሌ 7 የሚከበረውን የቅድስት ሥላሴ ዓመታዊ ክብረ በዓል ለመከፈል ደብረ ኤልያስ ወረዳ ውስጥ ወደሚገኘው ብሔረ ብፁዓን ጊዜ መልክክ ሥላሴ አንድነት ገዳም ሲጓዙ የገጠማቸው ዘግበዋል።

ከ10 በላይ መኪኖች ወደ ገዳሙ ሲጓዙ አባ ገኔ ሰፈር የተባለው ቦታ ደረሱ።

የቡድን መሣሪያ የጠመዱ፤ ከ15 በላይ የሚሆኑ ጣታቸውን ከስናይፐርና ከክላሽ ምላጭ ጋር ያገናኙ ታጣቂዎች፤ የተሳፈረውን ሕዝብ መልጭ አድርገው ዘረፉት። ከዝርፊያው ሠላሳ ደቂቃ በፊት የወረዳው የጸጥታ አካላት ከሽፍቶች ጋር የሰላምታ ልውውጥ አድርገው ወደ ገዳሙ መውረዳቸውን እና በዋዜማው ከተማ ላይ ከድርጊቱ ፈጻሚዎች ጋር ሆቴል ላይ ቁጭ ብለው ይጠጡ እንደነበር ታውቋል።

ጃውሳው በዚህ መንገድ ሲዘርፍ፤ ሲያሰቃይና ሲገድል የኖረ ኃይል ነው። የዚህ ትዝብት አቅራቢም በወቅቱ የገረማቸው በሌላ ቦታ ይደረጋል ሲባል የሰሙትን ነገር አካባቢዬ በሚሉት ቦታ በአካባቢያቸው ሰው ሲደረግ ማየታቸው ነው። ይሄ ነገር በወቅቱ አልታረም ብሎ ነው የደብረ ኤልያስ ሥላሴ ገዳም የወንበዴ ምሽግና ማሠልጠኛ እስከ መሆን የደረሰው። ከዓመት በፊት ሲለፈለፍ ዝም ብለው የነበሩ ሰዎች ናቸው በኋላ ስለማያውቁት ገዳም መለፍለፍ የጀመሩት²⁵⁹።

በዚህ መልኩ በየአካባቢው የመንግሥትና የነጋዴው ሀብት ሲዘርፍ የነበረ ነው በስመ ፋኖ ጀግና ጀግና እየተጫወተ ወደ ጦርነቱ የተቀላቀለው። ይሄ ነገር የሚያመጣበትን ተጠያቂነት ይፈራዋል። ስለዚህም ሰላም የሚባል አይስማማውም። ሁለተኛዎቹ ፊሪ ኃይሎች እነዚህ ናቸው።

²⁵⁹ የዚህ ገዳም ቸግር “ኢትዮጵያ የዓለም ብርሃን” የሚባል የእምነት ቡድንና ጃውሳ ተቀናቂተው የፈጠሩት ነው። ይሄ ቡድን፣ በቡድን በቡድን እያደረገ በመለ ሀገሪቱ ያደራጃቸው ሰዎች አሉት። ገንዘብና መረጃ ለመሰብሰብ ይጠቀምባቸዋል። አሁን ያላቸውን ኢትዮጵያ አይቀበሉም። አሁን ያሉትን ቤተ እምነቶችም አይቀበሉም። ከዚህ ቦታ መንግሥትና ሕዝብን የሚያውኩ መልእክቶች ይወጡ እንደነበር የተገኙ የምስልና የሰነድ ማስረጃዎች ያሳያሉ።

ሦስተኛዎቹ ልዩ ኃይል የነበሩ፤ ከሕግና ከሥርዓት ውጭ ከድተው ጃውሳ የሆኑ ናቸው። እነዚህ ሰዎች ወደ መከላከያና ወደ ፖሊስ መቀላቀል አይፈልጉም። የለመዱት ብዙ የተዘለለ ሕይወት አላቸው። ክልሉ ሰላም ከሆነና ሕግ ከተከበረ ሕገ ወጥነታቸውን በተመለከተ እንጠየቃለን ብለው ይፈራሉ። እነዚህ አካላት በጃውሳነታቸውም ጊዜ ተጨማሪ ዝርፊያዎችን ይፈጽማሉ፤ ሰዎችን ይገድላሉ። በአካባቢው ባህል ደግሞ ደም መመለስ የሚባል ነገር አለ። በዚህም የተነሣ ከጫካ መውጣትን ይፈሩታል። በሰሜኑ ጦርነትና ከጦርነቱ በፊት በየአካባቢው የነበሩ ታጣቂዎች ሁሉም ወደ ጃውሳነት አልተቀየሩም። ወደ ጃውሳነት ያልተቀየሩት ታጣቂዎች የተጠያቂነት ፍርሃት የሌላቸው ናቸው።

እነዚህ ሦስት ባህርያት ያሏቸውን ጃውሳዎች የሚያስተማሥራቸው ደግሞ ዘገምተኛ አመራር ነበረ። የአካባቢውን ሀብቶች ዐውቆ፣ ዐቅም ፈጥሮ፣ ወጣቶችን ሊያሠማራበት ወደሚችል የሥራ ዕድል መቀየር ይቃተው። አከራካሪ የወሰንና የማንነት ጉዳዮች እንዴት መፈታት እንዳለባቸው በተደረገው ስብሰባ ላይ ተገኝቶ ከተስማማ በኋላ በሕዝቡነት የተነሣ መፈጸም የተማነው፤ ራሱ ሊመልሳቸው የሚገቡ የመልካም አስተዳደርና የልማት ጥያቄዎችን ወደ ሌሎች የሚያላክክ፤ ከሌሎች ክልሎች ጋር እስከ መጨረሻው ተሟግቶና ተወያይቶ የክልሉን ሕዝብ መብቶች ከማስከበር ይልቅ ማከረፍና ማልቀስ የሚቀናው፤ በራሱ ዕሳቤ ሳይሆን በማንበራዊ ሚዲያ የሚመራ ዘገምተኛ አመራር።

የአመራሩ ዐቅምና አቋም ማጣት ጃውሳው ታላቅ መስሎ እንዲታይ አደረገው። ‘ዋርካ በሌለበት እምቧጮ ዋርካ ይመስላል’ እንደሚባለው የአመራሩ መዳከም ጃውሳው እንደ ምሽት ጥላ ገዝፎ እንዲታይ አስቻለው። አንዳንዱ ደካማ አመራርም ሦስቱንም ዓይነት ጃውሳዎች አይዟቸው እያለ የማይችሉት ገደል ውስጥ ጨመራቸው።

ምእራፍ ሃያ ዘጠኝ

ጃውሳው በሰኔ 2013

ከሰኔ 2013 ጀምሮ የሕወሓት ዳግም ወረራ የአማራ ክልልን አስጨነቀው። በዚህ ጊዜ ተደብቀው የነበሩ ጃውሳዎች ዕድሉን ተጠቀሙ። የመንግሥት ኃይል ተዳክሟል ብለው ስላሰቡ ሥልጣኑን በእጃቸው ለማስገባት ሁለተኛ ዕድል ያገኙ መሰላቸው። ዕቅዱ የሚከተለው ነበር።

- ዕድሉን መጠቀም፤ መሣሪያና ገንዘብ ማከማቸት፤
- መከላከያ ክልሉን እንደማይደነው ፕሮፓጋንዳ መጓዛት፤
- የበጎ ፈቃድ ዘማቾች ሥልጣና በመጀመር ከመደበኛው ይልቅ ኢመደበኛውን ኃይል ማብዛት፤

- በተቻለ መጠን በፋኖ መሪነት ስም ክልሉን የሚመራ ሌላ አመራር ማደራጀት፤

- በመጨረሻ ክልሉን ከብአዴን መንጠቅ የሚል ነበር።

ለዚህ ዓላማ ስኬት በርካታ የዩቱዩብ ቻነሎች ተደራጁ፤ የፌስ ቡክ ሠራዊት ተሠማራ፤ የዳያስፖራ አስተባባሪ ተዋቀረ። ለዚህም በሰሜን የሚገኙ ሁለት ሀገሮች በጀት መደቡ። “የክልሉ ሕዝብ ጠየቀ” እየተባለ የተለያዩ የቀድሞ የጸጥታ አመራሮች ወደ ክልሉ እንዲመለሱ ግፊት ቀጠለ። ክልሉም “በሕዝብ” ግፊት ፋኖዎችና ሌሎች ወታደራዊ ሥልጣና ያላቸውን እንዲጠራ ተገደደ። ከዚህ በፊት የተሰናበቱም ተመለሱ። ክልሉ ለበጎ ፈቃድ ዘማቾች ሥልጣና ጀመረ። ይህ ለነዘመነ ሠርግና ምላሽ ሆነ።

በተለያዩ መንገድ ሲሰባሰቡ የነበሩት ጃውሳዎች በየቦታው ክልሉ ወደሰበሰባቸው ታጣቂዎች እየሄዱ ፎቶ ይነሣሉ። ሥልጣናው የእነርሱ መሆኑን፤ የሠራዊቱ አዛዥ እነርሱ መሆናቸውን ለዩቱዩቦች ይገልጣሉ። በዚህም የገጽታ ግንባታ ይከናወናል። በዚህ ጊዜ አንዳንድ የጃውሳው አለቆች “የክልሉ አመራር እንድንዘምት አልፈቅድልን አለ” የሚል መግለጫ ሰጡ። በሕወሓት ወረራና በሕዝብ ግፊት ጫና ውስጥ የነበረው የክልሉ አመራርም “አልከለክልኩም” የሚል ምላሽ ሰጠ።

ነሐሴ 6 ቀን 2013 ዓም የተወሰኑ የጃውሳ አለቆች የሚመሩት ስብሰባ በፍጥነት ሰላም ከተማ ተካሄደ። በዚህ ስብሰባ በነዘመነ ካሄ አማካኝነት “የአማራ ሕዝባዊ ኃይል” የተባለ መቋቋሙ ተነገረ። ይሄ ኃይል ከመከላከያና ከክልሉ የጸጥታ መዋቅር ውጭ ነበር።

የአማራ ሕዝባዊ ኃይል አለቆች ዘማች ፋኖዎቻቸው የመንግሥት ሠራተኞች ስለሆኑ ፈቃድና ደመወዝ እንዲሰጣቸው ጠየቁ። መንግሥትም ቀን ቆርጦ መኪና አዘጋጅቶ መርጦል ማርያም ግብርና ኮሌጅ ይዛችሁ ኑ አለ። የተገኙት ግን 25 ብቻ ነበሩ።

በዚህ ጊዜ ክልሉ አሠልጥኖ ያስታጠቃቸውን ዘማች ወደ ደቡብ ወሎ ሊልክ በመርጡል ማርያም ከተማ በዝግጅት ላይ ነበረ። አንዳንድ መዝመት የማይፈልጉ የጃውሳ አዝማች በዘማች መካከል ገብተው አዛዦቻቸው ነን ብለው ፎቶ ተነሡ። ፌስቡክም የነገሩ ሠራዊት እያለ አሞካሸው። ክልሉም በራሱ ዘማች ጊጤ መሠራቱን ሲያይ የጃውሳ አለቃ ነን ባዮችንና 25ቱን ታጣቂዎች ከመርጡል ማርያም ከተማ አባረረ። እነዚህ የጃውሳ አዛዦች ነን ባዮች መሐል ከተማ ተቀምጠው፣ በታጣቂ ተከብበው፣ ጀግና ጀግና እየተጫወቱ፣ ከውጭ እና ከሀገር ውስጥ ገንዘብ ይሰበስቡ ነበር። እውነተኛ ፋኖዎች ደግሞ በየግንባሩ መሥዋዕትነት ይከፍላሉ።

በመካከል ወያኔ ወደ ደብረ ሲናና ወደ ደብረ ታቦር ተጠጋች። ሐሳውያን የጃውሳ አዛዦች መዝመት አልፈለጉም። ብአዴን እያበቃለት ስለሆነ ባሕር ዳር ሆነን ሥልጣኑን እንረከብ ብለው ወሰኑ። የተለያዩ ሰዎች እነ እገሌ የታሉ? የሚል ጥያቄ ማንሣት ሲጀምሩ ወደ መርጡል ማርያም ሄደው በረሃ ላይ ፎቶ ተነሥተው ይለጥፋሉ።

ሐሳውያኑ የጃውሳ መሪዎችም ጥቅምት 13 ቀን 2014 ደጀን ከተማ ተሰብስበው የዘመቻ ዐዋጅ ዐውጀናል አሉ። ዓላማቸው ግን ከሕወሐት ጋር እንደተስማሙት ራሳቸውን በመሣሪያና በገንዘብ ማደራጀት፣ መከላከያን ከጎሳው መምታትና መሣሪያ መገጠቅ፤

በመጨረሻም መከላከያ ሲሸነፍ ክልሉን በእጃቸው ማስገባት ነበር። ፈጽሞ የመዝመት ፍላጎት አልነበራቸውም።

እነዚህ ሰዎች መዝመት የፈለጉት ዶክተር ዐቢይ እዘምታለሁ ማለታቸውን ተከትሎ ነው። ዶክተር ዐቢይ አሕመድ ከኅዳር 14 ቀን 2014 ዓም ጀምረው ወደ ግንባር እንደሚዘምቱ ባስታወቁ ጊዜ የሕዝቡ ሥነ ልቦና ተቀየረ። ብዙ ሰዎች ከሀገር ውስጥና ከውጭ ራሳቸውን ለጦር ግንባር አዘጋጁ። የጃውሳ መሪዎች ነገር በሕዝቡ ዘንድ የተረሳ መሰለ።

በዚህ የተደናገጡት ሐሳውያኑ የጃውሳ መሪዎች፣ መከላከያ ደሴን ነጻ ካወጣ በኋላ በደቡብ ወሎና በመቅደላ በኩል ተከተሉ። መጀመሪያ ካሲታ ግንባርን ዘመነ ነጻ አወጣ ተባለ። እስካሁን ግን ካሲታን አያውቁትም። ከዚያም የጋሽና ግንባርን ምሽግ ሰበሩ ተባለ። ደሴ ከተማ ሰኞ ኅዳር 27 ቀን 2014 ነጻ አወጣች ከሁለት ቀናት በኋላ የጃውሳ አለቆችና ጆሌዎቻቸው ደሴ ገብተው ዝርፊያ ጀመሩ። ሕዝቡ በዘረፋው ሲቆጣ ከደሴ ተመልሰው ባሕር ዳር ገቡ። ከዚያ በሙሉዓለም አዳራሽ ከዘመቻ ለተመለሱ የአቀባበል ፕሮግራም አዘጋጁ።

እነዚህ የጃውሳ መሪዎች በተለያዩ ቦታዎች በመዘዋወር በጎበዝ አለቅነት ቀጠሉ። የአማራ ክልል በሚያዝያ 2014 ዓም ሕግ የማስከበር ዘመቻ ከፈተ። በዚህ ዘመቻ ወቅት 12ሺ 400 ተጠርጣሪዎች ተይዘው ነበር። የጃውሳ አለቆች ግን ጠፉ። ወይም እንዲጠፉ ተደረገ።

በየካቲት 24 ቀን 2014 በተገኘ አንድ መረጃ የአማራ ሕዝባዊ ኃይልና ባልደራስ አበል ከፍለው የዐድዋ በዓል አከባበርን እንዲረብሹ ያሠማሯቸው ግለሰቦች ነበሩ። ዘመነ ካሄና ጥላሁን አበጀ ባደረጉት

የመረጃ ልውውጥ ልጆቻችን ሽገር ላይ ምኒልክን አክብረው፤ እነሆን አዋርደዋል፤ እንኳን ላክናቸው ተባብለዋል። ጥላሁንም ብቀጣይ ዓመት ከንቲባ ስንሆን ከከንቲባው ጋር ታከብራለህ ብለውታል። ለበዓሉ መኪና ተከራይተው ወደ አዲስ አበባ የገቡ የአማራ ልዩ ኃይል አባላት ወደ ባሕር ዳር ሲመለሱ አበል እንደሚከፈላቸው ጥላሁን ገልጦ ነበር።

በ2014 ክረምት ላይ እነ ዶክተር ወንድወሰን የመሩት አንድ ስብሰባ በባሕር ዳር ከተማ ድብ አንበሳ ሆቴል ተደርጎ ነበር። ይህ ስብሰባ ድብቅ ስብሰባ አልነበረም። ክልሉ ያውቀዋል። በስብሰባው የተለያዩ አጀንዳዎች ነበሩ።

- ክልሉ ከሰሜኑ ጦርነት ምን ያትርፍ?
- ፋኖ እንዴት አንድ ዕዝ ይሁን?
- የሚገደሉ ሰዎች የስም ዝርዝር፤
- ሠራዊት አሠልጥኖ ወደ አዲስ አበባ ማስገባት፤
- የተማሪና የወጣት ማኅበራትን እንደገና ማንቀሳቀስ፤
- በብልጽግና ላይ የተደራጀ ጥቃት መክፈት፤
- የጦር መሣሪያ ንግድ ማጣጣፍ፤

በዚህ ስብሰባ የተካሄዱ አካላት በቁጥጥር ሥር ዋሉ። ስብሰባው ዋና ዓላማው ሽብር በሀገር ላይ መፍጠርና መንግሥትን መገልበጥ ነው። ክልሉ ጉዳዩ በፌዴራል መንግሥት እንዲታይ አልፈለገም። የክልሉ ዐቃብያን ሕግና ዳኞች ራሳቸው የጃውሳው አንድ ክንፍ ነበሩ። በዚህ የተነሣ የክልሉ ዐቃቤ ሕግና ፖሊስ የምርመራ መዝገቡን ማየት አይፈልጉም ነበር። በዚህ መንገድ የሚያዘቡትን በአማራ ክልል

ማስቀረት፤ ከዚያም ቀስ ብሎ ከእሥር መልቀቅ ነበር ስትራቴጂያቸው። እንደተባለውም ምርመራቸው ሳይጠናቀቅ እነ ዶክተር ወንድ ወሰን ተለቀቁ። ይሄ የጃውሳው ወረራ የዋዜማው ዋዜማ ነበር።

መጋቢት 16 ቀን 2015 እነ ዶክተር ወንድ ወሰን ባሠራጩት መግለጫ ወደ ጦርነት እየተንደረደሩ መሆኑን ያመለክት ነበር። ለቅዳሜ መጋቢት 23 ቀን ሰልፎችን ጠርተው ነበር። ይሄን ሰልፍ እንዲያስተባብሩ ተልዕኮ የተሰጣቸው፡-

- አወማ፡- የአማራ ወጣቶች ማኅበር
- አተማ፡- የአማራ ተማሪዎች ማኅበር
- የኦርቶዶክስ ኃይሎች፡- ሞዐ ተዋሕዶ
- አማን፡- ዓለም አቀፍ አማራዊ ንቅናቄ ለሰብአዊ ክብር
- አፋ፡- አማራ ፋኖ
- ማርዳ፡-(Media and reaserch Development of Amhara) ይሄ ተቋም በመስከረም አበራ የሚመራ የፕሮፓጋንዳ ተቋም ነው።
- ልካስ(ትርጉሙን ማግኘት አልቻልኩም)እና
- ዳያስፖራ ናቸው።

መስከረም 10 ቀን 2015 ዓም ለብዙ ጊዜ ሲፈለግ የነበረው የጃውሳ መሪ ባሕር ዳር ከተማ ውስጥ አንድ ቤት ውስጥ ተደብቆ ተያዘ። ከዚያም ወደ ፖሊስ ጣቢያ ገባ። ሂደቱ ጃውሳን የማጀገን እንጂ የፍርድ ሂደት አይመስልም ነበር። በየቀኑ ሰዎች እየተሰለፉ በፖሊስ ጣቢያ እንዲጠይቁት ይደረጋል። እርሱም ወንበር ተዘጋጅቶለት

ጠያቂዎቹን በክብር ይቀበላል። ስልክ ተፈቅዶለት ይጠቀም ነበር። በእሥር ቤት ውስጥ ስብሰባ ያደርግ ነበር። በውጭ ካለው ዘራሬ ቡድን ጋር ይገናኝ ነበር። ይሄም በማኅበራዊ ሚዲያ ይተላለፋል። በመጨረሻም በአንዱ ክስ ነጻ ተብሏል ተብሎ እሁድ መጋቢት 27 ቀን 2015 ተፈታ። በኢትዮጵያ ታሪክ በእሁድ እሥረኛ ሲፈታ ታይቶ አይታወቅም።

የጃውሳ አለቃው እሥር ቤት እያለ ከዶክተር ወንድወሰን በተጻፈለት አንድ ደብዳቤ ላይ፣ ጃውሳው ትግሉን ወደ ጦርነት እያንደረገው መሆኑን በግልጽ ያመለክት ነበር። በዚህ ደብዳቤ ላይ፡-

- በተለያዩ ቦታዎች «ፋኖዎችን» ለማሰባሰብ ጥረት እየተደረገ መሆኑን(በአብደራፊ፣ በቆቦ፣ በጎንደር)፤
- የጦርነት ዕቅድ መዘጋጀቱን፤ በዋናነት ወልቃይትና ሬያ በኃይል ከተመለሱና ፋኖን ለማጥፋት ጦርነት ከተጀመረ፤ ምን ምላሽ እንደሚሰጥ ዕቅዱ ያሳያል፤ የጎንደር ፋኖ ወደ ወልቃይት እንዲሄድ መደረጉን፤
- የየአካባቢው ፋኖ የየራሱን የጦርነት ዕቅድ እያወጣ መሆኑን፤
- ወለጋ ላይ ኃይል እንዳላቸው፤
- አማን ስለተባለው አዲስ አደረጃጀት፤
- በ130 ወረዳዎች የሚሠሩ አመራሮችን አንድ ቦታ ለማሠልጠን ዐቅደው እንደተነቃባቸውና በታችኛው እያሠለጠኑ መሆኑን፤
- 12 የሕዝብ አደረጃጀቶች መታሰባቸውንና ስምንቱን መፍጠራቸውን፤ እነርሱም፡-

አተማ፡- የአማራ ተማሪዎች ማኅበር(እንደ አዲስ የተደራጀ)

አተማ፡- የአማራ ወጣቶች ማኅበር(እንደ አዲስ የተደራጀ)

አጤ፡- የአማራ የጤና ባለሞያዎች ማኅበር

አፋኦ፡- የአማራ ፋኖ አንድነት ምክር ቤት

አክአክ(ስም አይጠፈ)፡- የሲቪክ ማኅበር ሲሆን ብዙ ምሁራን ያሉበት የተለያዩ የማኅበረሰብ ክፍሎችን የሚያሰባስብ

መመመ(ስም አይጠፈ)፡- ኦርቶዶክሳዊውን ትግል በብቃት እየመራ ነው፤

ማርዳ፡- ከ50 በላይ ጋዜጠኞች ያሉበት የሚዲያ ኔትወርክ ነው።

አማን የነባር እስልምና ቅንጅት(አህሉ ሱና ወል ጀመሰ የሚባለውን ቡድን ለማግኘት እየሠራ ያለ)

የጃውሳ መሪዎች ከመፈታታቸው በፊት ባሕር ዳር ያለው ቤታቸው በከፍተኛ ወጭ ታድሏል። የፋኖ ጦር በመትረገስ ቤቱን እንዲጠብቅ ተፈቅዷል። ዓርብ ዕለት ፍርድ ቤቱ መወሰኑን ተከትሎ አያሌ የፋኖ ጦር ቅዳሜ ባሕር ዳር ገብቷል። ይሄንን ሁሉ የክልሉ አመራር ያወቅ ነበር። የጃውሳ አለቆች በፋኖ ጦር ታጅበው ይኖራሉ፤ ይንቀሳቀሳሉ።

በዚህ ጊዜ ጃውሳው ጦርነት ለመጀመር ዕቅድ ነድፎ፤ ግንባር መርጦ፤ አዛዦች ሾሞ፤ ጠላት ለይቶ መቀመጡን የክልሉ አመራር በቂ መረጃ ነበረው። «የአማራ ፋኖ ወታደራዊ ዕቅድ» የተሰኘው ሰነድ ይሄንን በዝርዝር ያመለክት ነበር። ዐውቆ የተኛ ግን ቢቀስቅሱትም እቤት አላለም።

በአማራ ክልል «ፋኖ» ነኝ የሚለውን ቡድን በጀትና የሰው ኃይል ፈቅዶ ከማደራጀት በተጨማሪ፤ ክልሉ ኃይል ወደ «ፋኖ» እንዲገቡ ይደረግ ነበር። የልዩ ኃይሉን የሰው ኃይል አስተዳደር ይመሩ የነበሩ

ሰዎች እንደሚገልጡት፤ በአንድ ወር ውስጥ እስከ 2ሺ ልዩ ኃይል እየከዳ ከነ መሣሪያው ወደ ፋኖ ይቀላቀል ነበር። ይሄን ጉዳይ ለአመራሩ ሲያቀርቡ ደግሞ የተለመደ ነው፤ ከመከላከያም ይከዳልኩ የሚል ምላሽ ይሰጣቸው እንደነበር ይገልጣሉ።

ጃውሳና የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጉዳይ

ጃውሳ የአሳት ማቀጣጠያ በሚፈልግበት ጊዜ፤ በጥር 2015 ዓም፤ በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን አመራሮች መካከል ችግር ተፈጠረ። ችግሩ በአንድ በኩል ብሔር በሌላ በኩል ደግሞ ፖለቲካ የተቀላቀለበት ነበር። ጃውሳው ራሱን የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጠበቃ አድርጎ ቀረበ።

በቤተ ክህነቱ የተፈጠረው ችግር አዲስ አልነበረም። እንደ ነባር ችግር ለዘመናት፤ እንደ ቅርብ ፈተና ደግሞ ለአምስት ዓመታት ሲንከባለል የነበረ ነው። ችግሩ እንደተፈጠረ ጃውሳው፤ በአማራ ክልል የነበሩ የጃውሳው ደጋፊዎች እና በቤተ ክህነቱ የነበሩ የጃውሳው ወኪሎች ዕድሉን ተጠቀሙበት።

ጃውሳው የቤተ ክህነቱን ነገር መንግሥትን ከሕዝብ ለማጣሳት የሚጠቀምበት ስትራቴጂ አደረገው። ይሄንንም አኩራፊው የክልሉ አመራር እና በቤተ ክህነት ውስጥ የነበረው የጃውሳው ክንፍ ተቀበለው። በቤተ ክህነቱ ውስጥ የተለያዩ ኃይሎች በአማካሪነት ስም ከየአቅጣጫው ተሰበሰቡ። ጃውሳው የፖለቲካ ርምጃ ዕቅዶችን አወጣ። የሞዐ ተዋሕዶ ሰዎች ደግሞ በአንዳንድ መንፈሳውያን ማኅበራት ውስጥ ገብተው አመራሩን አነቃነቁ። ቤተ ክህነቱ የጃውሳውን ዕቅድ የሲኖዶስ ዕቅድ አድርጎ አጸደቀ። የአማራ ክልል ደግሞ የዚህ ዕቅድ ማስፈጸሚያ ሜዳ ሆነ።

በወቅቱ የወጡት የቤተ ክህነቱ የትግል ስልቶች ሃይማኖታውያን አልነበሩም። ጥቁር መልበስ፤ ከሥራ መቅረት፤ ሰልፍ፤ በመንግሥት ላይ የኃይል መግለጫ ማውጣት፤ ከተለያዩ የውጭ ኃይሎች ጋር መነጋገር፤ ቤተ ክህነቱን በወጣት ታጣቂዎች ማስጠበቅ፤ ወዘተ. ነበሩ ስልቶች። የእነዚህ ስልቶች ዓላማ የጃውሳውን ትግል ወደ አዲስ አበባ ስቦ ማስገባት ነበር። ይሄ ግን አልተሳካም።

ጃውሳውና የአቶ ግርማ የሺ ጥላ ግድያ

ጃውሳው የሚከተለው የትግል ስትራቴጂ ሺፍታዊ ነው። ማናቸውንም ፍላጎቶች በኃይልና በጭካኔ ማስፈጸም። ይሄም በሐሳብ የተለዩትን በሐሳብ ከማሸነፍ ይልቅ፤ ሐሳባቸውን በጥይት መቅበር የሚመርጥ ነው። በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንና በሌሎችም መስፈንጠሪያዎች በኩል ሽብር ለመፍጠር ያልተሳካለት ጃውሳው አመራሮችን በመግደል ሀገርን ለማሸበር ዐቀደ።

በዚህም መሠረት በተደጋጋሚ የጃውሳውን ሐሳብ በሚዲያ የሚቃወሙትን አቶ ግርማ የሺ ጥላን ለመግደል ወሰነ። የግድያው ዓላማ ሁለት ነው። በአንድ በኩል በክልሉ መዋቅር ለጃውሳው እንቅስቃሴ ዕንቅፋት የሚሆኑትን ማስወገድ ሲሆን፤ በሌላ በኩል ደግሞ ሌሎች እንዳይቃወሙት ማስፈራራት ነው። አቶ ግርማ የሺ ጥላ የአማራ ክልል የብልጽግና ፓርቲ ጽ/ቤት ኃላፊ ናቸው። በተደጋጋሚ የጃውሳውን አካሄድ ኮንነዋል። በክልሉ ከነበረው አኩራፊ አመራር ወጣ ያለ አቋም አንጸባርቀዋል። ጃውሳው እርሳቸውን መግደል ሌሎችን ዝም ሊያሰኝ ይችላል የሚል ሐሳብ ነበረው። በዚህም የተነሳ ቤተሰቦቻቸውን ለማየት ወደ ትውልድ ቦታቸው በሄዱበት ወቅት ሚያዝያ 19 ቀን 2015 ዓ.ም በደፈጣ ጥቃት ተገድለዋል።

ምእራፍ ሆሳሳ

ጃውሳው፣ ከነጻ አውጪነት
ወደ ዱርዩነት

ጃውሳና የፕሪቶሪያ ስምምነት

በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የተፈጠረውም ሆነ የአቶ ግርማ የሺ ጥላ ግድያ የሚፈለገውን ነውጥም ለውጥም ለጃውሳ አላመጣለትም። በዚህ መካከል የፕሪቶሪያ ስምምነት መጣ።

የብልጽግና ፓርቲም ሆነ ጠቅላይ ሚኒስትሩ የሰሜኑ ጦርነት በፖለቲካዊ መፍትሔ መቋጨት እንዳለበት በተደጋጋሚ ገልጠዋል። የብልጽግና ፓርቲ ከዚህ አልፎ በጉባኤ ተወያይቶበታል። በጉዳዩ ላይ ዝርዝር ሰነድ ተዘጋጅቶ ውይይት ተደርጓል። ይሄንን አቋምና ዕቅድ የአማራ ክልል አመራርም ያውቃል። ምናልባትም አንዳንድ አኩራፊ አመራሮች መረጃውን ለጃውሳው ሰዎች መስጠታቸው ይገመታል።

የፕሪቶሪያን ስምምነት ለመፈጸም ከተመረጡ ልዑካን መካከል አንዱ ከክልሉ አመራር አንደኛው ደግሞ ክልሉን ወክለው በፌዴራል ኃላፊነት ላይ ከሚገኙ አመራር የተወከሉ ናቸው። የሰላም ስምምነት

ተደራዳሪው የሚመሩትም ክልሉን ወክለው በፌዴራል ኃላፊነት ላይ የሚገኙ አመራር ናቸው። በሐሳቡም፣ በዕቅዱም፣ በሃይቱም ክልሉ አለ።

የድርድር ሂደቱን ለማሰናከል ሁለት ነገሮች ተከናውነዋል። የመጀመሪያው ክልሉ እንደተካደ ተደርጎ መውራት ተጀመረ። ከክልሉ አመራሮች የጀመረው ይሄ ወሬ፣ ወደ ሕዝቡም ወረደ። በአቋም ሂደቱን የሚያስረዳ አመራር ጠፋ። ከዚህም በተጨማሪ የአማራ ክልል ተደራዳሪ የሚባሉ አካላት በተለያዩ ወገኖች መስየም ጀመሩ። የሁለቱም ዓላማ ሂደቱን ማጠልሸት ወይም ማሰናከል ነው።

ሂደቱ ቀጥሎ የፕሪቶሪያውና የናይሮቢው ስምምነት ከተፈረመ በኋላ ክልሉ ተካዷል የሚለው ወሬ በስፋት ተዛመተ። የፌዴራል መንግሥት/መከላከያ ከሕወሐት ጋር ወግኖ ክልሉን እንደካደው ተነገረ። “መከላከያ ካደህ” የሚለው ፕሮፓጋንዳ ያልተለወጠ የጃውሳው የፕሮፓጋንዳ መልእክት ነው። ሕዝቡን የሚታደግ ሌላ ኃይል እንደሚያስፈልገውም ፕሮፓጋንዳ ተሠራ። በክልሉ ከሚገኙ ከፍተኛና መካከለኛ አመራሮች ጋር በተደጋጋሚ በተደረጉ ውይይቶች የሚንጸባረቀው ሐሳብ ፌዴራል መንግሥትን የሚከስ ነበረ። ይሄም በኋላ ለተፈጠረው የጃውሳው ቀውስ የመፍጠር እንቅስቃሴ ዋዜማው ነበር።

ጃውሳና የልዩ ኃይል መልሶ መደራጀት

የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት ለክልሎች የሚፈቅደው የፖሊስ ሠራዊት ብቻ ነው²⁶⁰። በኢትዮጵያ ውስጥ የክልል ልዩ ኃይሎችን ማደራጀት የተጀመረው በ1998 ዓም በሶማሌ ክልል ነው። መጀመሪያ አካባቢ ልዩ ፖሊስ ይባሉ ነበር። እየቆዩ ግን ሥልጠናቸውም ሆነ ትጥቃቸው ከፖሊስ በላይ እየሆነ መጣ።

²⁶⁰ ሊፈደረ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 52፣ ሰ

በዐቅምም የክልል መገዳደሪያ ኃይሎች ሆኑ። መጠሪያቸውም ልዩ ኃይል እየተባለ መጣ። በክልሎች መካከል በሚፈጠሩ ግጭቶች የሚጋጩት እነርሱ ናቸው። ከሀገር መከላከያ ኃይል ጋር የመገዳደር ጠባይ ማሳየት ጀምረዋል። በአንዳንድ ክልሎችም ወጣቶች ወደ ልዩ ኃይል እንጂ ወደ መከላከያ መግባት አይፈልጉም። ልዩ ኃይሎች ራሳቸውን የአንድ አካባቢ ወይም ብሔር ጠበቃ አድርገው ይመለከታሉ። እነርሱን የተመለከተ ሀገራዊ ሕግ ግን የለም።

በሶማሌ ክልልና በትግራይ በልዩ ኃይል ስም አያሌ ችግሮች ተፈጥረዋል። በዚህ የተነሣ ጉብረተሰቡ በየሱብሰባው ልዩ ኃይል የሚባለው አደረጃጀት ወደ መከላከያ መግባት እንዳለበት ይገልጥ ነበር። ክቡር ጠቅላይ ሚኒስትር ዐቢይ አሕመድ ሚያዝያ 10 ቀን 2015 ዓም ባወጡት መግለጫ ሒትዮጵያ ከክልል ልዩ ኃይሎች ጋር በተያያዘ ከአንዴም ሁለት ጊዜ የሀገርን ሉዓላዊነት እና አንድነት የተገዳደሩ ፈተናዎች ገጥመዋት እንደነበር አይዘነጋም። ከአንድነት እና ሉዓላዊነት ሥጋትነት በመለስም በክልሎች መካከል የማያስፈልግ ተፎካካሪነት እና ተገዳዳሪነት እንዲፈጠር መንግሥቱ ሲሆኑ እናያለን በማለት ገልጠው ነበር።

የብልጽግና ፓርቲ ከሰሜኑ ጦርነት በፊት የክልል ልዩ ኃይሎች እንደገና እንዲደራጁ ተነጋግሮበት ነበር። የመልሶ ማደራጀቱ ዓላማ ሕገ መንግሥቱን መሠረት በማድረግ አንድ ጠንካራ የመከላከያ ኃይል ማደራጀትና ክልሎች ልዩ ኃይል በመገንባት በጀታቸውን ከሚጨርሱ ይልቅ ወደ ልማት እንዲመለሱ ማድረግ ነው። ነገር ግን የሰሜኑ ጦርነት መነሣት ነገሩን አዘገየው።

ከጦርነቱ በኋላ የብልጽግና ሥራ አስፈጻሚ ባደረገው ስብሰባ የክልል ልዩ ኃይሎች በሦስት መልኩ እንዲደራጁ ወሰነ። ወደ መከላከያ

መግባት፣ ወደ ፖሊስ ሠራዊት መካተት ወይም ደግሞ ሲቪል ሆኖ መቀጠል። ይሄም በሁሉም ክልሎች በተመሳሳይ ጊዜ እንዲከናወን ተወሰነ።

ነገሩ ወደ አማራ ክልል ሲሄድ ግን ፈተና ገጠመው። መጀመሪያ የአማራ ክልል ልዩ ኃይል ትጥቅ እንዲፈታ መወሰኑን የሚያመለክት ደብዳቤ በመጋቢት 27 ቀን 2015 ዓም ተበተነ። ይሄም በልዩ ኃይል አባላት ዘንድ ተቃውሞ ቀስቀሰ። አስቀድሞ በተደረገው የሥራ አስፈጻሚ ሆነ የጸጥታ ኃይሎች ውይይት ወቅት፣ የልዩ ኃይል አባላትን ባሉበት ቦታ ሄዶ ለማወያየትና በሚደረሰው መግባባት መሠረት መልሶ ማደራጀቱን ለማከናወን ነበር የተወሰነው። በአማራ ክልል ግን በዚህ መልኩ አልተፈጸመም።

ከዚያ ቀጥሎ ደግሞ “ሕወሐት ትጥቅ ሳይፈታ”፣ “ሌሎች ክልሎች ሳይፈቱ”፣ ወዘተ የሚሉ ወሬዎች በፖለቲካ ኃይሎችና በሚዲያዎች መካከት ጀመረ።

ስለ ጉዳዩ ክቡር ጠቅላይ ሚኒስትሩ፣ የክልሉ ፕሬዚዳንት ዶር ይልቃል ከፋለ፣ ጄኔራል አበባው ታደሰ፣ የፌዴራል የመንግሥት ኮሙኒኬሽን አገልግሎት፣ የአማራ ክልል ኮሙኒኬሽን፣ መግለጫዎችን ሰጥተዋል። ነገሩ ግን የመስተካከል አዝማሚያ አላሳየም። የልዩ ኃይል አባላቱ ከሆነ ቦታ በሚመጣ አቅጣጫ የተከናወነ በሚመስል ሁኔታ፣ ከነ መሣሪያቸው ከካምፕ እየወጡ ሄዱ። በየአካባቢው ግጭቶች ተፈጠሩ። ሰልፎችን የማድረግ አዝማሚያዎች ታዩ። ይሄም በክልሉ ያለው ግጭት ተባብሶ አንዳንድ ከተሞችን ወደ መውረርና መንግሥትን በኃይል ለመጣል ወደ መዝመት ገባ።

የአማራ ክልል ፕሬዚዳንት ዶክተር ይልቃል ከፋለ ሐምሌ 27 ቀን 2015 ዓም ለዶክተር ዐቢይ በጻፉት ደብዳቤ፣ በክልሉ “የጸጥታ መደፍረስ” እንዲጋጠመ፣ ይሄንንም “በመደበኛ የሕግ ማስከበር

ሥርዓት ለመቆጣጠር አዳጋች" መሆኑን ገለጡ። የፌዴራል መንግሥት በሕገ መንግሥቱ መሠረት "ተገቢውን ርምጃ እንዲወስድም ጠየቁ። የሐምሌ 28 ቀን 2015 ዓም የሚኒስትሮች ምክር ቤት የአስቸኳይ ጊዜ ዐዋጅ ዐወጀ። የመከላከያ ኃይልም ወደ ክልሉ ግብቶ የክልሉን መንግሥት ከመፍረስ እንዲታደግ ተደረገ።

ጃውሳ ራሱን የአማራ ነጻ አውጪ አድርጎ አቀረበ

በተጠያቂነት ፍርሃት የተሰበሰበው ጃውሳ ማሞ ሌላ፣ መታወቂያው ሌላ፣ ሆነ። የተሰበሰበው በተጠያቂነት ፍርሃት ነው። በውጭ ያለው የፕሮፓጋንዳ ኃይል፣ በመንግሥት ውስጥ የሚገኘው አኩራፊ ኃይል እና በተቃዋሚ ስም የተሰበሰበው አፍራሽ ኃይል ሳይሆን ነው። በዚህ የተነሣ ጃውሳው ያላሰበበትን ስም አገኘ። ይህ ከጃውሳው ጠባይ በላይ የተሰጠው ስም ለክልሉና ለኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን ለጃውሳው ለራሱም አስቸግሮታል።

እንዴት ነው ለጃውሳው ያስቸገረው?

ጃውሳው ፈርቶ ጫካ የገባ ዘራፊና ጽንፈኛ ኃይል ነው። ዘራፊነቱ አኗኗሩ ነው። ጽንፈኝነቱ ደግሞ የፖለቲካ አስተሳሰቡ ነው። የተጠያቂነት ፍርሃት ብቻ ወደ ጫካ ያስገባው ኃይል በመሆኑ ራሱን የቻለ የርእዮተ ዓለም ዕሳቤ ሊያመጣ አልቻለም። ስለዚህም የተንኳሽነት ዕሳቤን መያዝ ግዴታው ነው። የተንኳሽነት ዕሳቤ ማለት ሕገ አገሉ እንዲህ እያደረጉን ነው። ሊያጠፋን ነው። ሊጨፈጭን ነው። ከሚል የፍርሃት ሐሳብ የሚመጣ ዕሳቤ ነው። ጃውሳ የትኛውንም ሕዝብ ነጻ ለማውጣት አስቦ የሸፈተ ኃይል አይደለም። አኩራፊው አመራርና ጽንፈኛው ፕሮፓጋንዳስት መጡና ከባህሪው ውጭ የሆነ ተልዕኮ ሰጡት እንጂ። አስቦበት የማያውቀውን ዋነኛ አውጪነት ስም ጫካብት።

ጃውሳው ነጻ አውጪ ስለሆነ ባንክ አይዘርፍም፣ የሰው ገንዘብ አይወስድም፣ ፋብሪካ አይነካም፣ የንግድ ተቋማትን አይሰርቅም፣ ተባለ። ይሄ ፕሮፓጋንዳ በጃውሳው ላይ ተጫነበት እንጂ የጃውሳው ዓላማ አልነበረም። ምክንያቱም የጃውሳው ዓላማ ዝርፊያ ስለሆነ። ወደ ጫካም የገባበት ምክንያት በዝርፊያ የተነሣ ከሚመጣበት ተጠያቂነት ለማምለጥ በመሆኑ።

እንዳንድ ሰዎች ጃውሳው ባንክ አልዘረፈም ብለው የገጽታ ግንባታ ለመሥራት ሞክረው ነበር። ጃውሳው ባንክ ያልዘረፈው ጨዋ ሆኖ አይደለም። ባንክ ውስጥ ያለው ገንዘብ የአካባቢው ሕዝብ ገንዘብ ነው። ባንክ ላይ እጁን ቢያነሣ ደም እንደሚቃባ ያውቀዋል። ሀገራው ሕንጊን እናቱ ሞታ እንዲያውም አልቅስ አልቅስ ብሎኛል ብሎ ነው የሚዘምትበት። ፈርቶ እንጂ ጨምቶ የተወው አይደለም። ጅብ እስኪክስ ያንክስ ነው ነገሩ። ይሄ ጉዳይ ጃውሳውን የህልውናውን መሠረት ነጥቅታል። ዘርፎ የሸፈተ ኃይል ካልዘረፈ እንዴት ሊኖር ይችላል? መሣሪያ፣ ስንቅ፣ ተሽከርካሪ ካልዘረፈ እንዴት ሊቀጥል ይችላል? ለጃውሳው ጭንቅ የሆነው ይሄ ነበር። በሰሜኑ ጦርነትና በድህረ ጦርነት ጊዜ የዘረፈውን ይዞ ለጥቂት ወቅት መቆየት ስለቻለ ፕሮፓጋንዳውን ሞቅታ መቆጣጠር አልቻለም።

ጃውሳ የሞቅታ ሐክት ፈጠረ

ጃውሳው ሦስት ኃይሎች በዋናነት ገፍተውት ወቅታዊ ሞቅታ ፈጥሮ ነበር። በአንድ በኩል በውስጡ ያለው የተጠያቂነት ፍርሃት ይገፋዋል። በሌላ በኩል ደግሞ ፕሮፓጋንዳስቱ ጽንፈኛ ሳይሆን ብሎ ያልጠበቀውን ባህሪ ጨመረበት። ከውስጥ የነበረው ዘገምተኛ አመራር ደግሞ ባልሠራው ሥራ እንዳይጠየቅ ጃውሳውን የኦሪት ጭል አደረገው። ከውስጡ የተፈጠረው ፍርሃትና ከውጭ

የተጨመረበት የአንበሳ ጎፈሬ ሞቅታ እንዲፈጠርበት አደረገ። በተለይም እሱ ራሱ ዐቅሙን ቢያውቀው እንኳን ተአምር ሠራ፤ ታሪክ ቀያሪ፤ አድራጊ ፈጣሪ ኃይል ተደርጎ በጽንፈኛው ፕሮፓጋንዳስት ተሳለ። በመዋቅር ውስጥ የነበሩ ሳቢዎች ደግሞ ወደ ጭፈራው ሳቡት፤ በዚህ ሞቅታ ተነሥቶ የአማራ ክልል አንዳንድ አካባቢዎችን ወረረ።

መንግሥት በአካባቢው ባህል፣ በሽምግልና፣ በፖለቲካዊ ንግግር፣ በክልሎች አመራሮች መካከል በሚደረግ ውይይት፣ ችግሮች ይፈቃሉ በሚል ታግሦ ነበር። ይሄ ትዕግሥት ግን ለጃውሳውና ለጽንፈኛው ፕሮፓጋንዳስት የዐቅመ ደካማነት ምልክት መሰለው። ይሄም የሞቅታ ስካሩ እንዲጨምርበት አደረገው።

ቀደም ብለን እንዳየነው ጃውሳው ወደዚህ ተግባር የገባው አስቦበት አይደለም። ተስቦና ተገፍቶ ነው። በውስጥ ባለው ደካማ አመራር ተስቦ፤ በፍርሃቱና በጽንፈኛው ፕሮፓጋንዳስት ተገፍቶ ነው - ከልኩ በላይ ወረራ የፈጸመው። ይህ ወረራው የመከላከያ ሠራዊት ሀገርን የማዳን ተልዕኮ እንዲወስድ አስገደደው። ይሄም ጃውሳን ወደ ሦስተኛው የዝግመተ ለውጥ ደረጃ አደረሰው።

ጃውሳ የተደራጀ ነገር ስለሌለው ወደ መኮራመት መጣ

ጃውሳው ከመከላከያ፣ ከክልሉ ኃይሎች እና ከክልሉ ሕዝብ ጋር በገጠመው ውጊያ ይዟቸው የነበሩትን አካባቢዎች ለቀቀ፤ ገቢ አገኝባቸዋለሁ ብሎ ያሰባቸውን ዕድሎች አጣ። በተለይም ደግሞ ፍርሃትን እንጂ የፖለቲካ መርሕን ተከትሎ የተነሣ ኃይል ስላልሆነ መኮራመት ገጠመው። ለዘርፊያ የተሠማራን ኃይል አራት ኪሎ እገባለሁ እንዲል ያደረጉት ጽንፈኛ ፕሮፓጋንዳስቶች ናቸው። ይሄም ከክብደቱ በላይ የሆነ ሸክም ተሸክሞ ልብ እንዲወርደው አደረገው።

በተለያዩ አካባቢዎች ያለው የጃውሳ ኃይል የሚያስተባብረው አካል የለም። እነዚህን የጃውሳ ቡድኖች አንድ የሚያደርጋቸው መዋቅራቸውና አደረጃጀታቸው ሳይሆን ፍርሃታቸው፣ ዘርፊያቸውና ጽንፈኝነታቸው ብቻ ነው። ይህ ሁኔታ ጃውሳውን ወደ ትንንሽ አካባቢያዊ ዐቅም ለውጦታል። ጃውሳው በማኅበራዊ ሚዲያ ላይ ብርጌድ፣ ክፍለ ጦር፣ ሻለቃ፣ ዕዝ፣ እያለ የሚባሉትን ነገር አለው። በወታደራዊ ሳይንስ እነዚህ የራሳቸው ልኬት አላቸው። ያውም የምንከተለው የወታደራዊ አደረጃጀት ፍልስፍና ይወስነዋል።

ጃውሳው ግን ክልሉ ኃይል የሸፈቱ ታጣቂዎች የሚሉትንና ጽንፈኛ ፕሮፓጋንዳስቶች የሰጡትን ብቻ ሰምቶ ዐሥሩንም፣ ሃምሳውንም፣ መቶውንም ክፍለ ጦርና ብርጌድ እያለ ይሰይማል። ምንም እንኳን በፌስ ቡክ፣ ባለ ብዙ ክፍለ ጦርና ባለ ብዙ ብርጌድ ቢመስልም፣ በመሬት ላይ ግን የመኮራመት ፈተና ውስጥ ገብቷል። አሁን በየሽጡ እየተደበቀ አደጋ ለማድረስ እንጂ የተደራጀ ውጊያ ለማድረግ ዐቅሙም ፍላጎቱም የለውም። ይሄም ወደ ቀጣዩ ዝግመተ ለውጥ አድርሶታል።

ወዳጆቹን መዝረፍና መግደል ጀመረ

እንደ ጠጣዋ <አልበላም አልጠጣም> ሲል የነበረው ጃውሳ፣ አሁን ሁሉም ነገር ሲጠርበት የገዛ ወዳጆቹን ሳይቀር ወደ መዝረፍ ገብቷል። በነሐሴ 2015 እንኳን ዘጠኝ ሚሊዮን ብር የሚያወጣ ቢራ ከመንገድ ላይ ዘርፏል። ያውም የዘረፈው ለጃውሳው ስስ ልብ አላቸው ከሚባሉት ነጋዴ ነው። አሁን ጃውሳው ችግር ላይ ስለሆነ የወዳጆቹንም የተቃዋሚዎቹንም ሀብት በመዝረፍ ላይ ነው። ነጻ ያወጣዋል ተብሎ በጽንፈኛው ፕሮፓጋንዳስት የተነገረለትን ክልልም እየዘረፈ አራቱታል። እስከ የካቲት 2016 ብቻ ጃውሳው የክልሉን

967 የጤና ተቋማት አውድሟል²⁶¹። 3225 ትምህርት ቤቶች ሥራ አቁመዋል። በክልሉ ኢንዱስትሪዎች ላይም እስከ ጥር 2016 ብቻ ከ141 በላይ በሁሉ ኢንዱስትሪዎች ላይ የ18 ቢልዮን ብር ውድመት ደርሷል። 1216 ኢንዱስትሪዎች ሥራ አቁመው ነበር። ከ1200 በላይ በሆኑ ኢንዱስትሪዎች ተቀጥረው ሲሠሩ የነበሩ፤ ከ6000 በላይ ሠራተኞች ከሥራ ውጭ ሆነዋል። ከ213 መኪኖች በላይ ታግተው ገንዘብ ከፍለዋል። 72 ሰዎች ተቆራርጠው ተገድለዋል። 21 ሰዎች ከነ ሕይወታቸው እንዲቃጠሉ ተደርጓል።

ጃውሳው ህልውናውን ለማስቀጠል አራት የዝርፊያ ዓይነቶችን ተጠቅሟል። የመጀመሪያው ወርሮ የመንግሥትና የማኅበረሰብ ሀብት መዝረፍ ነው። ሁለተኛው በነጋዴዎች ላይ አስፈራርቶ ግብር መጣል ነው። ለተወሰነ ጊዜ ገብቶ በነበረባቸው ቦታዎች ነጋዴዎችን በሦስት ከፍሎ ደረጃ ሀ-ሉ-ሐ- ብሎ የገንዘብ ግብር ጣለ። እሿ ያሉትን ተቀበለ። እምቢ ያሉትን መሉ በመሉ ዘረፈ። ሦስተኛ በክልሉ ከሚገኙ ኢንዱስትሪዎች መኪናዎችን፣ ነዳጅን፣ ጥሬ ዕቃን፣ ምግብና ልብስን ዘረፈ። አንዳንዶችንም እየነቀለ ወደ ሰሜን ወሰዱ ሸጡ። እስካሁን ድረስ ከ800 በላይ የጭነትና የሰው ማንጓገፍ ተሽከርካሪዎች በጃውሳው ተዘርፈዋል። አራተኛው ደግሞ በተለይ በመከላከያ በደረሰበት ምት ዐቅም እያጣ ሲመጣ፣ የንግድ ሽቀጦችን እና የመኖሪያ ቤቶችን መዝረፍ ጀምሯል። ይሄም ሕዝቡን አስመረረው።

²⁶¹ይሄ እንግዲህ ከሕወሐት ጋር በነበረው ጦርነት ከወደመው በተጨማሪ ነው። በአማራ ክልል በጦታ ምክንያት የጤናው ሴክተር ብቻ ወደ 14 ቢልዮን ብር ጉዳት ደርሶበታል። ጦርነት በነበረበት ቀጣናዎች የሚኖሩ 40 በመቶ የሚሆኑ እናቶች በቤት ውስጥ መውለድ ጀምረዋል። ጃውሳው ይገኙ ችግር ከመፍታት ይልቅ አባባሰው። ከዚህ ውስጥ ከ51 በመቶው በላይ በሕክምና ቁሳቁሶች ላይ የደረሰ ውድመት ነው። 118 አምቡላንሶች እንደተዘረፉ እና አሁን ላይ ምንም አምቡላንት የሌላቸው ወረዳዎች ስለመኖራቸው ተገልጦ ነበር። (መጋቢት 22፣ 2015 ዓ/ም፤ የክልሉ ጤና ቢሮ ጋላፊ ዶር ጋሹ ክንዱ እንደገለጡት)

ሕዝቡ መረረው

በውጭ ሀገር በጃውሳው ስም ብዙ ገንዘብ ይሰበሰባል። ሰብሳቢዎች አዲሶች አይደሉም። በቅርብ ዘመናችን ታሪክ ውስጥ የኢትዮጵያን ቁስል እያሳዩ ገንዘብ ሲሰበስቡ የነበሩ፣ የለመዱ ሰብሳቢዎች ናቸው። ጎብረትን፣ አማራጭ ኃይሎችን እና ቅንጅትን በዚህ መልኩ ዘርፈዋቸዋል። ዶላሩን የት እንዳደረጉት በግልጽ አይታወቅም እንጂ። አያሌ የአሜሪካ የጋዝ መሸጫዎች፣ 7/11 ሱቆች፣ የመኖሪያ ሕንጻዎችና የታክሲ ላይሰንሶች የዚህ ዝርፊያ ውጤቶች ናቸው። በጃውሳው ስም የተሰበሰበው ገንዘብ ለጃውሳው አይደርስም። ባለፉት ሁለት ዓመታት በተለያዩ ቡድኖች በኩል ከ3 ሚልዮን ዶላር በላይ ለጃውሳው ተሰብስቧል።

መጀመሪያ አካባቢ በባንክ መላክ ስለማንችል ነው ይባል ነበር። በኋላ ደግሞ አንድ ወጥ የጃውሳው ቡድን ስለሌለ ለማን ልክን ለማን እንተዋለን ተባለ። አሁን ደግሞ አዲስ አበባ ስትደርሱ እንሰጣችኋለን ተባለ። ነገሩ ላም አለኝ በሰማይ ሲሆንበት ጃውሳው ሕዝብ ወደ መዝረፍ ገባ። «ድመት መንኩሳ..» ነው ነገሩ። ድርም ጃውሳው የዝርፊያ ኃይል ነበር። ጃውሳውን አትዝረፍ ማለት ቀበሮን ሥጋ ቤት መድቦ ሥጋ አትንከ እንደ ማለት ነው።

የጃውሳው ወደ ዘራፊነት የመመለሱ ጠባይ ከሕዝቡ ጋር እያጋጨው ነው። ድንገት ሲፎገላ መንገድ ይዘጋል። አካባቢው ሸቀጥ፣ ማዳበሪያ፣ መድኃኒት እንዳያገኝ ያደርጋል። ገበሬው ያመረተውን መሸጥ ተቸግሯል። ሚስቱና ልጆቹ ይደፈራሉ። የተቃወሙት በአስቃቂ ሁኔታ ይገደላሉ። አምቡላንት ይወሰድበታል። ልጆቹ እንዳይማሩ ይደረጋሉ። ሕዝቡ እንኳን አዲስ ነገር ሊያገኝ የነበረውን እያጣ መጣ። ያለውን ጥራቱን ጃውሳው ይዘርፈዋል። ከብቱን

ይነዳበታል። የነጋዴውን ወረት ይቀማል። የመንግሥት ሠራተኛውን በጀትና ደመወዝ ይነጥቃል። በዚህ የተነሣ ሕዝቡ ራሱ ጃውሳውን መዋጋት ጀመረ። ይሄ ከሕዝቡ ጋር የተጀመረው እስከ አገገ በጃውሳው መካከልም መፈረካክስ አስከተለ።

የአማራ ክልል በጃውሳው ከተረበሸ በኋላ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ሰብአዊ ኪሳራ ገጥሞታል። ከ1200 በላይ ኢንዱስትሪዎች ሥራቸው ተስተንጉሏል። የቱሪዝም ገቢ በእጅጉ ተጎድቷል። ይሄም በቀጥታ የብዙ ድኾችን ቤት አራቁቷል። ገዳማቱንና አድባራቱን ጎድቷል። እንደ ግሼን ማርያም፣ ላሊበላ፣ የጎንደር ጥምቀት፣ የሸንኮራ ዮሐንስና የደብረ ታቦር በዓላት፣ የአገው ፈረሰኞች በዓል፣ የጻድቃኔ ማርያም፣ ወዘተ አካባቢዎችና አገልጋዮች ጫናው ከበደቸዋል። ሆኖም እነዚህን ዕዳ ውስጥ ጨምሯል።

በተለይ ደግሞ ችግሩን የሚያከፋው ክልሉ ይሄ መከራ የደረሰበት ከሁለት ችግሮች በኋላ መሆኑ ነው። ከኮሮናና ከሰሜን ጦርነት በኋላ። የንግድ እንቅስቃሴ ፈተና ውስጥ ገብቷል። በትራንስፖርት አገልግሎት የተሠማሩ የክልሉ ባለ ሀብቶች ከሥራ ውጭ ሆነዋል። ይህ ሁሉ ውጤት ጃውሳው ለክልሉ ያመጣለት ልማትና ዕድገት መገለጫ ነው።

እርስ በርስ መታኮስ ጀመረ

አሁን ጃውሳው እርስ በርስ መታኮስ ጀምሯል። መስከረም 27 ቀን 2016 በደብረ ኤልያስ በጥቅምት 2016 በሰሜን ወሎ እና በምዕራብ ጎጃም፣ በየካቲት 2016 በሰሜን ሸዋ አካባቢ፣ በሚያዝያና በግንቦት 2016 በምዕራብ ጎጃም፣ የተከሰቱት የጃውሳ የእርስ በርስ ግጭቶች የዚህ ማሳያ ናቸው።

እርስ በርስ የመታኮስ ምክንያቶች ሦስት ናቸው። የመጀመሪያው አንዱ ጃውሳ ከአካባቢው ሕዝብ ጋር ላለመጣላት ሲል ወደ ሌላው ጃውሳ አካባቢ ሄዶ ስለሚዘርፍ ነው። በዚህ ጊዜ የኔን ቤተሰብ፣ አክስትና አጎት ዘረፍክ በሚል ሁለት ጃውሳዎች ተኩስ ይገጥማሉ። በሌላ በኩል ደግሞ ነብር በሽንቱ ግዛቱን እንደሚያጥረው ሁሉ፣ እያንዳንዱ የጃውሳ ቡድን ወደ ዘጠኝ ትንንሽ ተቀይሮ የየራሱን ጎጥ ስለያዘ ነው። በአንደኛው ጃውሳ ሥርቻ ውስጥ ሌላኛው ጃውሳ ከተገኘ ርምጃ ይወሰድበታል።

ሦስተኛው ደግሞ ሁለት የጃውሳ ቡድኖች አንድን አካባቢ ለመዝረፍ በሚሠማሩበት ጊዜ መዝረፍ የኔ ተራ ነው። በሚል ወይም ይሄንን አካባቢ መዝረፍ የእኔ መብት ነው። በሚል ምክንያት የሚፈጠር መጨራረስ ነው። ሕዝቡን ያስመረረውና በጃውሳው ላይ ነፍጥ እንዲያነሣ ያደረገውም አንዱ ምክንያት ይሄው ነው።

አሁን ወደ ተራ ሽፍታነት ወርዷል

ጃውሳው አሁን ሁሉንም ነገር ትቶ ወደ ተራ የሽፍታነት ደረጃ ወርዷል። ዓላማው መዝረፍ፣ መግደልና መኖር ናቸው። ይዋል ይደር እንጂ አህያ የጅብ ናት። እንደሚባለው ውሎ አድሮ በመከላከያ እጅ እንደሚወድቅ ስለሚያውቀው ቀኑ እስኪደርስ ድረስ ከእናቱ ማጀትም ቢሆን እየዘረፈ፣ ስም ያስገኛልኛል ብሎ የሚያስበውን ተደብቆ እየገደለ ይኖራል።

ጽንፈኛው ፕሮፓጋንዲስት «አንድ ካልሆናችሁ ዶላር አናቀምስም» እያለ ቢያስፈራራቸውም ጃውሳዎች ይበልጥ እየተከፋፈሉ እንጂ አንድ እየሆኑ መሄድ አልቻሉም። በአሁኑ ጊዜ ጃውሳው ከ176 በላይ

አመራር ነን የሚሉ ሰዎች አሉት። ማንም በማንም ሥር አይደለም። ሁሉም ይዘርፋል፤ የግታል፤ በውጭ ወኪል መድቦ ደላር ይሰበሰባል። ለምሳሌ «የምዕራብ አማራ አዛዥ ነን» ብለው ለተለያዩ ሚዲያዎች መግለጫ የሚሰጡ ሰባት ሰዎች ናቸው። «የምሥራቅ አማራ አዛዥ ነን» የሚሉ ደግሞ ሦስት አሉ። የሰሜን ሸዋ አዛዦች የሚባሉ አራት ሲሆኑ፤ የምዕራብ ጎጃምን ጃውሳ እናዛለን የሚሉ ሦስት ናቸው። አንዱ «ደባልቅ» ያለውን ብርጌድ ሌላው «ሰንጥቅ» ብሎ መግለጫ ይሰጥበታል። የምዕራብ አማራ አዛዥ ነን እያሉ ለዩቱበሮች መግለጫ ከሚሰጡት ከሰባቱ መካከል ሦስቱ ከተማ ውስጥ የሚገኙ ናቸው። ብር እንጂ ብርጌድ የላቸውም።

እስክንድር ነጋና ዘመነ ካሄ በሥልጣንና በገንዘብ ስለተጣሉ እስክንድር ከጎጃም እንዲባረር ተደርጓል። ያውም አሜሪካ ያሉ ወዳጆቹ ለዘመነ ካሄ ሰዎች ገንዘብ ከፍለው ነው ከጎጃም ከነ ነፍሱ እንዲወጣ የተደረገው። በሰሜን ሸዋም ቢሆን ቹቹ ከተባለው ከሌለው የጃውሳ አለቃ ጋር ዓይንና ናጫ በመሆኑ ለግድያ ይፈልገዋል። በቅርቡም ዘመነ ካሄና ማስረሻ ሰጤ ተታኩሰዋል። አንዳቸው ወደ ሌላቸው ሰዎችን አሥርገው በማስገባትም ይጨራረሳሉ።

ቀጥሎ ዱርዬ ይሆናል

የጃውሳው መጨረሻ(መጨረሻ ካለው) ዱርዬነት ነው። ዱርዬነት ማለት ምንም ዓላማ ሳይኖረው፤ በባህሪዬ ችግር ምክንያት ቀማኝና ነፍስ ገዳይ ሆኖ መኖር ማለት ነው። ይሄም ወይ በትንንሽ ቡድኖች ወይም በግል ሊሆን ይችላል። በተለይም መከላከያ ምቱ እየጨመረ ሲመጣ ውኃ የምትቀዳውን ሴት የሚደፍር፤ ገበያ የሚወጣውን ገበሬ የሚዘርፍ፤ ሥራ የሚሄደውን የመንግሥት ሠራተኛ የሚያስቃይ የመንገድ ዳር ዱርዬ ይሆናል።

ክፍል አራት

ነገረ አነግ

የአሮሞ ሕዝብ ጥያቄም የሚመለሰው የኢትዮጵያብሔሮችጥያቄዎችአብረው ሲመለሱ ነው። የጋራ ጨቋኝ ባለበት ሀገር ለብቻ

የሚደረግ ትግል ውጤት አያመጣም። አነግ የአሮሞን ጥያቄ የቅኝ ግዛት ጥያቄ አድርጎ ወሰደው። ኢትዮጵያ የማን ሆና ነው አሮሞ ቅኝ ተገዥ የሚሆነው? ይሄ የአነግ አቋም ከሌሎች ኢትዮጵያውያን ጋር የሚኖረው የትግል ትሥሥር ደካማ አድርጎታል። የአሮሞ ጥያቄ በኢትዮጵያ ውስጥ በልኩ ተገቢውን ፍትሐዊ ቦታ የማግኘት ጥያቄ ነው። ከዚህ የሚበልጥም የሚያንስም ጥያቄ የለውም።

የቋንቋ፣ የሥልጣን፣ የኢኮኖሚና ሌሎች ጥያቄዎችም የፍትሕና የእኩልነት ጥያቄዎች ናቸው። በለውጡ መንግሥት ውስጥ የሚገኙ የፖለቲካ ልሂቃን የአሮሞን ጥያቄ የመለሱት የኢትዮጵያውያንን ጥያቄ በመመለስ ነው።

ምክራፍ ሠላሳ ስንደ

የኦሮሞ ሕዝብ ጥያቄ እና አነጻጽ

የኦሮሞ ሕዝብ ጥያቄ በዘመናዊ መልኩ መቅረብ የጀመረው የተማሪዎች ንቅናቄን ተከትሎ ነው። የሕዝቡን ችግሮች ለመፍታት የተደረጉ ሁለት ዓይነት እንቅስቃሴዎች ነበሩ። የመጀመሪያዎቹ በባሌ እንደተደረጉት ዓይነት የገበሬዎች ዐመጽ ሃደው። ሁለተኛዎቹ ደግሞ መጫና ቱለማን የመሰሉ የመረዳጃ ማኅበሮችን በማቋቋም በኦሮሞ ሕዝብ ውስጥ የሚታዩትን ማኅበራዊ ችግሮች ለመፍታት የተደረጉ ጥረቶች ናቸው። ከዚህ ጋር ሊጠቀስ የሚገባው ቢኖር የድሬዳዋው አፍረን ቀሎ የሙዚቃ ማኅበር ነው። ማኅበሩ ኦሮሞኛን ለሙዚቃና ለባህል መገለጫነት በመጠቀም አስተዋጽኦ አድርጓል።

የመጫና ቱለማ ማኅበር በ1956 ዓም መቋቋም በኦሮሞ ሕዝብ ዘንድ በኋላ ለተቀጣጠለው የፖለቲካ እንቅስቃሴ መደላድል መፍጠሩ ይታመናል²⁶²። የባሌ ገበሬዎች ዐመጽ በኃይል መሰበሩ፤ የመጫና ቱለማ ማኅበር መዘጋትና የአፍረን ቀሎ ሙዚቃኞች መሰደድ የሕዝቡን ጥያቄ ለመመለስ የትጥቅ ትግል ያስፈልጋል ወደሚል አስተሳሰብ መውሰዱ ይገመታል።

የኦሮሞ የፖለቲካ ልሂቃን በሁለት መንገድ ነበር የፖለቲካ ትግሉን የጀመሩት። በብሔርተኝነትና በብሔራዊ መንገድ። በአነጻጽ፤ በሕብገግ በአንድ በኩል፤ እንደ መኢሶን ባሉ ሌሎች የፖለቲካ ድርጅቶች ደግሞ በሌላ በኩል። በተለይም በመኢሶን ውስጥ አያሌ የኦሮሞ ልሂቃን ይሳተፉ ነበር።

መኢሶን የብሔር ጥያቄን በተመለከተ አስቀድሞ በግልጽ ሐሳቡን ያስቀመጠ ፓርቲ ነው። በሐምሌ 1960፤ በ8ኛው የአውሮፓ ተማሪዎች ማኅበር ጉባኤ ሐምሌ-ጥቅምት ላይ መኢሶን ተመሠረተ። አብዛኞቹ አባላቱ የነበሩበት የአውሮፓ ተማሪዎች ማኅበር በ1965 ባወጣው የታጠቀ መጽሔት ላይ የብሔር ጭቆናና የብሔር ጭቆና አፈታትን በተመለከተ ግልጽ አቋም አቅርቦ ነበር። ብዙዎቹ የዚህ ጽሑፍ አዘጋጆች በኋላ የመኢሶን አባላት ሆነዋል። በዚህ ጽሑፍ ዝግጅት የኃይሌ ፌዳ አስተዋጽኦ የላቀ መሆኑን የሚናገሩ አባላት አሉ።

ደርግ በመርሕ ደረጃ እንደ ሌሎች ሶሻሊስቶች የብሔሮችን ጥያቄ እንዲቀበል ያደረገው የመኢሶን ተጽዕኖ መሆኑ ይገመታል። መኢሶን ከደርግ ጋር በፈጠረው የግምገማዊ ድጋፍ ቅንጅት የተነሣ

²⁶² Asafa Jalata, *the Oromo Movement and Imperial Politics: Culture and Ideology in Oromia and Ethiopia*. London, 2020, p.4

መጨረሻው አላማረም። ደርግ በመኪሶን ሐሳብ ራሱን አጠናክሮ፤ አብዮታዊ ሰደድ የተባለ ድርጅት በመመሥረት፤ መኪሶንን አሳደደው።

የኦሮሞን ጥያቄ በአቋም ደረጃ ይዘው የገፉበት ሁለት ጥንቃቄያን የፖለቲካ ድርጅቶች ናቸው። አነግና አብነግ። የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ መንግሥት የኦሮሞ ተወላጆች ያቋቋሟቸውን ማኅበራዊ ተቋማት በመዝጋቱ የተነሣ የተለያዩ ልሂቃን ከሀገር እየወጡ በአንዳንድ ሀገሮች ወታደራዊ ሥልጠና ወስደዋል። አንዳንዶቹም የትጥቅ ትግል ያስፈልጋል ወደሚለው ሐሳብ መጡ።

የኦሮሞ ልጆች በ1964 ዓም የኢትዮጵያ ብሔራዊ ነጻ አውጭ ግንባር የሚባል ድርጅት መሠረቱ። ከ3 ዓመት በኋላ ደግሞ የኦሮሞ ነጻ አውጭ ግንባር(አነግ) ተመሠረተ። የኢብነአ መሥራቾች የኢትዮጵያ ብሔሮች ችግር የኢትዮጵያን ሥርዓተ መንግሥት ሪፎርም በማድረግ፤ ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት በመገንባት፤ ሲቪክና ፖለቲካዊ እኩልነትን በማስፈንና፤ ንጉሣዊ ሥርዓቱን በመቀየር የሚፈታ ነው ብለው ያምኑ ነበር። በመካከለኛው ግን የኦሮሞ ጥያቄ የቅኝ ግዛት ጥያቄ ነው ብለው የሚያስቡ ልሂቃን ነበሩ።

እነዚህ ልሂቃን በኢብነአ የችግር አፈታት ባለመስማማት፤ የኦሮሞ ጥያቄ በነጻነት ወይም በራስ ገዝነት ይፈታል የሚለውን አቋም ያዙ። ይሄም ለአነግ መመሥረት ምክንያት ሆነ።

አነግ ከ1966 ዓ.ም ጀምሮ ለግማሽ ምስተ ዓመታት ታግሏል። የኦሮሞን ሕዝብ ጥያቄዎች መመለስ ግን አልቻለም። እንዲያውም ከሕወሐት ጋር በ1983 ዓም በፈጠረው ባላንጣነት የተነሣ ከፊት ታጋይ ሀገር ለቅቆ ሲሄድ፤ ሌላው ጫካ ገብቶ ነበር። የጫካው

ትግልም ውጤት አላመጣም። እንዲያውም ድርጅቱ ለመጥፋት ተዳርሶ ነበር። ለምን? የሚለው በሚገባ መተንተን አለበት።

እንደ ኢትዮጵያ ባሉ ትምህርትና መረጃ ባልተሠራጨበት፤ መሠረተ ልማትና የመገናኛ ዘዴዎች ባልለመቡት ሀገር አንድን ሕዝብ የሚያካትት ትግል ማድረግ ፈታኝ ተግዳሮቶች አሉት። አንዱ ፈታኝ ትግል ሕዝቡን አንድ የሚያደርግ ማንነት መፍጠር ነው። በዚህ ረገድ የትግራይና የኤርትራ ትግሎች የተለዩ ዕድሎች ነበሯቸው።

ትግራይ ከመካከለኛው ዘመን ጀምሮ ብዙም ያልተነካካ ትግል/ትግራይ የሚባል ግዛት ነበራት። ሕዝቡም ራሱን በተከታይ በመረብ መካከል እንደሚገኝ አንድ ሕዝብ አድርጎ የመመልከት አዝማሚያ አዳበሯል። የኤርትራም ሕዝብ መጀመሪያ መረብ ምላሽ ወይም ባሕረ ነጋሽ ሲባል፤ በኋላ በጣልያን ቅኝ ተይዞ “ኤርትራ” የሚለውን መጠሪያ ሲያገኝ፤ በደርግ ጊዜም ክፍለ ሀገር ሲሆን የታወቀ ግዛትና ማንነት ያለው መሠረት አግኝቷል። በዚህ የተነሣ እነዚህን ሁለቱን አካባቢዎች ለትግል ማንቀሳቀስ ከሌለው አካባቢ በተለየ ቀላል ሆኖላቸዋል።

የኦሮሞ ሕዝብ ከሞያሌ እስከ ከሚሴ፤ ከሐረርጌ እስከ ቤጊ በሰፊው የኢትዮጵያ አካባቢ የሚገኝ ነው። ይሄን አካባቢ የሚያስተሳሰብ መገናኛም ይሁን የትራንስፖርት መሠረተ ልማት አልነበረም። የኖረውም በተለያዩ ነገሥታት ወይም ግዛቶች ሥር ነው። የጊዜ መንግሥታትንና የወለጋ የተለያዩ መንግሥታትን እንደ ምሳሌ መመልከት ይቻላል። በዚህ የተነሣ ሁሉንም የኦሮሞ ሕዝብ የሚመለከት አጀንዳ ቀርጾ በአንድነት ለማንቀሳቀስ ፈታኝ ሆኗል።

አነግ እንዲያልተሳካለት ምክንያት ይሄ ነው። ለትግሉ የሚሆነውን መደላደል አልፈጠረውም። ኦሕዴድ በአጭር ዘመኑ ሁለት ነገሮችን

ፈጥሯል። ኦሮሚያ የሚባል በወሰን የሚታወቅ አካባቢ፤ በመገናኛና በትራንስፖርት የሚተሳሰር ክልል፤ እንዲሁም ፖለቲካዊና ማኅበራዊ መዋቅር የሚያስተሳሰብ ራጥሯል። በ2010 ለውጥ ለማምጣት የቻለው በዚህ ምቹ ዕድል ነው። ማንኛውም ማኅበራዊ ንቅናቄ ያለ ተቋማዊ ዐቅም የሚሳካ አይሆንም። አነጻጽ ንቅናቄ ቢኖረውም፤ ኦሮሚያ የሚባል ማኅበራዊ ተቋም አልነበረውም። ኦሮሚያ ግን ኦሮሚያ የሚባል ማኅበራዊ ተቋምና ለውጥ የሚባል ንቅናቄ መፍጠር ችሏል።

አነጻጽ የኦሮሞን ጥያቄ ከኢትዮጵያ ሕዝብ ጥያቄ ነጥሎ ሊመልሰው ነው የፈለገው። ኢትዮጵያ ውስጥ ከተለያዩ ብሔሮች የመጡ ገዢ መደቦች ራሳቸውን በተለያዩ ስሞች አያቀረቡ ልዩ ተጠቃሚዎች ሆነዋል። ሕዝቦች ግን ደረጃው ቢለያይም የተለያዩ ጭቆናዎችን ተጋፍጠዋል። የኢትዮጵያን ሕዝቦች ከሚያስተሳሰባቸው ገመዶች አንዱ የጭቆና ታሪካቸው ነው።

የኦሮሞ ሕዝብ ጥያቄም የሚመለሰው የኢትዮጵያ ብሔሮች ጥያቄዎች አብረው ሲመለሱ ነው። የጋራ ጨቋኝ ባለበት ሀገር ለብቻ የሚደረግ ትግል ውጤት አያመጣም። አነጻጽ የኦሮሞን ጥያቄ የቅኝ ግዛት ጥያቄ አድርጎ ወሰደው። ኢትዮጵያ የማን ሆና ነው ኦሮሞ ቅኝ ተገዢ የሚሆነው? ይሄ የአነጻጽ አቋም ከሌሎች ኢትዮጵያውያን ጋር የሚኖረውን የትግል ትሥሥር ደካማ አድርጎታል። የኦሮሞ ጥያቄ በኢትዮጵያ ውስጥ በልኩ ተገቢውን ፍትሐዊ ቦታ የማግኘት ጥያቄ ነው። ከዚህ የሚበልጥም የሚያንስም ጥያቄ የለውም።

የቋንቋ፣ የሥልጣን፣ የኢኮኖሚና ሌሎች ጥያቄዎችም የፍትሕና የአኩልነት ጥያቄዎች ናቸው። በለውጡ መንግሥት ውስጥ የሚገኙ

የፖለቲካ ልሂቃን የኦሮሞን ጥያቄ የመለሱት የኢትዮጵያውያንን ጥያቄ በመመለስ ነው።

የአነጻጽ ትግል ፍሬ ሊያፈራ ያልቻለው አካሄዱ ችኮነት የተጣጣው በመሆኑ ነው። የግራ ዘመም ፖለቲካ አንድ ባህሪ ድርቅና እና አንድን ሐሳብ ወቅታዊነቱ እና አስፈላጊነቱ ግምት ውስጥ ሳይገባ የሙጥኝ ማለት ነው። በአነጻጽ የሚታይው ባህሪም ይሄው ነው።

በአሁኑ ሰዓት በተጨማሪም ያልተመለሰ የኦሮሞ የፖለቲካ ጥያቄ አለ ማለት አይቻልም። አነጻጽ ግን አሁንም ከ50 ዓመት በፊት የነበረው ጥያቄ ላይ ቆሟል። በርግጥ የኦሮሞ ሕዝብ እንደ ማንኛውም ሕዝብ ብሎም የማያቋርጥ የለውጥ፣ የኢኮኖሚ እና የመልካም አስተዳደር ጥያቄዎች እንዳሉት የሰው ልጅ፣ ጥያቄዎች አሉት፤ ወደፊትም ይኖራታል። እንዲህ ዓይነት ጥያቄዎች የሰው ልጅ በምድር ላይ እስካለ የሚቆሙ አይደሉም። ከዚህ ውጭ ግን ያልተመለሰ የኦሮሞ የፖለቲካ ጥያቄ የለም።

የኢኮኖሚ ጥያቄውም ቢሆን ከመሻሻል እና ከማደግ የሚመጣ እንጂ ልክ በመሬቱ ላይ ባለቤትነት በተነፈገ ጊዜ የነበረው ዓይነት ጥያቄ አሁን የለውም፤ ሊኖረውም አይችልም። ምክንያቱም መሬቱ በእጁ ነው። የሀገር ባለቤትነት ጥያቄው እና የአኩልነት ጥያቄው ተመልሷል። ስለሆነም አነጻጽ በአነጻጽ አስፈላጊ አይደለም። አነጻጽን አብቅቷል።

አነጻጽ በዚህ ሰዓት፣ ቀደም ሲል እንደ ነበረው የተቀላቀለ አዎንታዊ እና አሉታዊ ውጤት ሊያስከትል የሚችል አስተሳሰብ እንኳን የለውም። በአሁኑ ሰዓት የአነጻጽ ሚናው አሉታዊና አፍራሽ ብቻ ነው። ለምን እንዲህ ዓይነት መደምደሚያ ላይ እንደተደረሰ ማብራራት የዚህ ምእራፍ አንዱ ዓላማ ነው።

የሐሳብ ጥራት እጦት፣ በሁለት እግር ማንክስ

የአነግ መነሻ ዓላማ አሮሞን መጥቀም ሊሆን ይችላል። አሮሞ ከተመቸው ኢትዮጵያ ውስጥ ካልተመቸው ደግሞ የራሱ ሀገር እንዲመሠርት ባደርግ የአሮሞ ሕዝብ ይጠቀማል ብሎ ሊያስብ ይችላል። ይህ ሐሳብ በጥሬው ሲታይ ችግር የለውም። ለምን? በዚህም ሆነ በዚያ የአሮሞን ሕዝብ ለመጥቀም አስቦ በመነጣቱ። ቀደም ሲል እንደተገለጸው አንድ ኃይል የሰውን ዘር ለማዳን ሲባል የሰውን ዘር የሚያጠፋ ርምጃ ሊወስድ ይችላል። ከዚህ በመነጣት፣ በየወቅቱ የሚቀያይር ቢሆንም፣ የአነግ አመራር እና አባላት በሰ ዓላማቸው ቢጠየቁ “የአሮሞን ሕዝብ ነጻ ለማውጣት ወይም የአሮሞ ሕዝብ የራሱን ፖለቲካዊ፣ ማኅበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ዕድል በራሱ እንዲወስን ማስቻል ነው” ሊሉ ይችላሉ። ያ በራሱ ችግር ያለው አይደለም። ታዲያ ጉዳዩ እንዲህ ከሆነ አነግ ለምን ስኬታማ አልሆነም? የአሮሞ ሕዝብና ልሂቅስ ለምን አልተቀበለውም? ተብሎ ሊጠየቅ ይችላል። በርግጥም መጠየቅ አለበት።

የአሮሞን ሕዝብ የደፈረሰ ውኃ ያጠጣው የአነግ መንታ ሐሳብ

ቀደም ሲል የአንድ ድርጅት ወይም ፓርቲ አቋም መለካት ያለበት አሳካዋለሁ በሚለው ዓላማ ሳይሆን በሚመራበት መርሕ እና ርእዮተ ዓለም መሆን እንዳለበት ተገልጿል። ሆኖም አንድ ዓይነት የሆነ አቋም መያዙ ብቻ ሳይሆን የጠራ እና ያልተደበላለቀ አቋም መኖሪያም በጣም ወሳኝ ነው። ያ ማለት መንታ ልብ ያለው፣ መንታ ሐሳብ ያለው ሰው ወይም ድርጅት ወይም የሚያመነታ ሰውና ድርጅት፣

ይህም ያንንም መያዝ የሚፈልግ ኃይል ወይ ግለሰብ የሚያሳካው ሕዝባዊም ሆነ ሀገራዊ ዓላማ አይኖርም። የተሳካ ቢመስልም ፈራሽ እና ጠፊ ነው። ምክንያቱም ድል ማድረግ አይችልምና።

የሀገራችን ፖለቲካ፣ በተለይም ላለፉት 50 ዓመታት፣ ኮለል ብሎ የሚፈሰውን ንጹሕ ውኃ በማደፍረስ ረገድ ብዙ የታየበት እና የተሰማበት ግማሽ ክፍለ ዘመን ነው። የፖለቲካ አቋም በጣም ግልጽ እና ውግንና ያለው መሆን አለበት። ውግንና ማለት ሲያሳካውን የፈለገው ዓላማ፣ ሊጠቅመው የፈለገው የኅብረተሰብ ክፍል፣ ሥልጣን መያዝ ይገባዋል የተባለ አካል በግልጽ መለየትና ማስቀመጥን ያጠቃልላል። የግማሽ ክፍለ ዘመን የሀገራችን ፖለቲካ በአጠቃላይ በሥዕላዊ መንገድ የደፈረሰ ውኃ፣ የፖለቲካ መንታ ልብ፣ ያካሰበ ሐሳብ እና የጨቀየ መስክ ይመስላል ብሎ መግለጽ ይቻላል።

በሀገራችን ፖለቲካን በድርጅት መንገድ ማሰብ የተጀመረው በዚሁ ግማሽ ክፍለ ዘመን መሆኑ በአዎንታ የሚወሰድ ነው። መጥፎ አጋጣሚ ሆኖ ግን የፖለቲካ አደረጃጀቶች የተጀመሩት ግራንና ቀኝን በደባለቁ አስተሳሰቦች ነው። በዚህ ምክንያት ሁለት ዐበይት ችግሮች ነበሩባቸው። አንደኛው የሐሳብ ጥራት ችግር ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ የጎራ መደበላለቅና የወዳጅ ጠላት ትርክት መታጠቃቸው ነው።

በዚህ መንታ መንገድ በመንገዝ እስከ አሁን በመንገዳገድ ካሉት እና ለሕዝብ ስቃይ እና መከራ ምክንያት ከሆኑት የፖለቲካ አስተሳሰቦች አንዱ የአነግ መንታ መንገድ ነው። የአሮሞ ሕዝብ ልክ እንደ ሌላው የኢትዮጵያ ሕዝብ ይልቁንም እንደ ሌላው የደቡብና እና የምሥራቅ ሕዝብ የተደራረቡ ጭቆናዎች ሲደርሱበት የነበረ ሕዝብ ነው። ይህ መከራና ጭቆና በተለይም ዘመናዊና የተማከለ የኢትዮጵያ አስተዳደር

ከመጀመሩ እና ከጭሰኛ ወይም ከገባር የመሬት ሥርዓትና ፖሊሲ ጋር ተያይዞ የመጣ መሆኑን ቀድሞ ብለንም አይተናል። በዚህ የገባርና የጠሰኛ ሥርዓት ምክንያት ሕዝቡ ለብዙ መከራና ስቃይ የተዳረገ እንደነበር የሚያከራክር ጉዳይ አይደለም። ሌላው ቢያከራክር እንኳን የጭሰኛ የመሬት ፖሊሲ በኦሮሞ ሕዝብ ላይ ያደረሰውን ስቃይ የሚክድ ሰው አይኖርም።

የኦሮሞ ሕዝብ መሬቱ መነጠቁ ሳያንስ በአባቶቹ ርስት እና በግህንዞች እንደ ስደተኛ እና መጤ ተቆጥሮ ባህሉን፣ ዕቤቱን፣ ክብሩን፣ የስም አጠራሩን እና ማንነቱን እንዲተውና እንዲጸየፍ፣ ሞራቱ እንዲሰበር ያልተደረገ ጥረት አልነበረም። ይሄንን ያደረገው ኃይል የይሁዳ ነገድ ነኝ የሚለው ኃይል እና የእሱ መኳንንት ናቸው። ይህ ኃይል ለሥልጣንና ለጥቅም የተሰበሰበ ገዥ መደብ ነው። ገዥዎቹ የአማራም ሆነ የሌላው ብሔር ወኪሎች አልነበሩም።

የወቅቱ ገዥ መደብ ኦሮሞነቱን፣ አማራነቱን፣ ትግራዊነቱን እና አገውነቱን ክዶ ሌላ ደምና አጥንት ፍለጋ እሥራኤል የተሻገረ ኃይል ነው። ይህ ኃይል ሕዝቦችን ከመሬታቸው ነቅሎ፣ መሬታቸውን ለተላላኪዎቹ ሰጥቶ ሲያበቃ፣ ባለቤቱ መሬቱን አርሶ እና አለስልሳ ለመኳንንት ተብዬዎች እንዲያስረክብ ያደረገ ሥርዓት ነው። ይህ በምንም መልኩ የሚሸሞነሞን ሥርዓት እና የመሬት ፖሊሲ እንዳልሆነ ጤናማ የሆነን ሰው ሊያከራክር አይችልም። ለዚህም ነው አማራዎችን ጨምሮ በተማሪዎች ንቅናቄ ጊዜ ከተለያዩ ብሔሮች የመጡ ተማሪዎች ይሄን ሥርዓት የታገሉት። በርግጥ ሥርዓቱ የሞተ እና ያለፈ ነው። ቢሆንም አነግ እና መሰሎቹ በሠራተኛ የትርክት ስሕተት ምክንያት በርካታ ተረፈ። ዘውዳዊ ሥርዓት እና ራሳቸውን ወራሲያን ዘውድ አድርገው የሚቆጥሩ ኃይሎች

ተፈጥረዋል። እነዚህም በፋኖ እና በአማራ ብሔር ስም የተደራጁ ጽንፈኛ ኃይሎች ወይም በሌላ ስም የተደበቁ ተስፈኞች ናቸው።

ገዥው የይሁዳ ነገድ ምልዐተ ሕዝቡን በአጠቃላይ፣ የኦሮሞን ሕዝብ በተለይ ለመጨቆን፣ ጭቆናን በጸጋ ተቀብሎ “ሰማይ አይታረስ ንጉሥ አይከሰስ” እያለ ሰጥ ለጥ ብሎ እንዲኖር ለማድረግ የሕግ ማህቀፍን፣ ቢሮክራሲን፣ ቤተ ክህነትንና የትምህርት ሥርዓትን እንደ መሣሪያ በመጠቀም ለብዙ ዘመናት የቆየ ትርክት ተክሎ ነበር።

በሕግ ማህቀፍ አማካኝነት መሪነት ለአንድ ዘር እና የደም ትሥሥር የተሰጠ ጸጋ እንጂ በብቃት የሚገኝ እንዳልሆነ ተደንግጓል። ይሄንን አስመቀበል ደግሞ በሕግ የሚያስጠይቅ ሆኖ ነበር። ከዚያ አልፎም ይሄንን የሚያስፈጽመው አስፈጻሚ አካላት፣ የጸጥታ መዋቅር እና ፍርድ ቤት በማቋቋም ሥልጣኑን ጠብቆ ቆይቷል።

ከዘውዱ ጋር የደም ትሥሥር ያላቸው ወይም የሥርዓቱ አቀንቃኞች እየተመረጡ ቢሮክራሲው እንዲያዝ ተደርጓል። በዚህም ለሥርዓተ መንግሥቱ ያለመገዛት ወይም የመንቀፍ እና የመተቸት ምልክት ያሳየ ማንኛውም አካል የመንግሥት አገልግሎት እንዳያገኝ ይደረግ ነበር። በእነዚህ መሣሪያዎች በማስገደድ ላይወድ በግድ እንዲያገለግሉት ማድረግ ሌላው የዘውዱ ሥርዓት የሚጠቀምበት መንገድ ነበር።

በኋለኛው ዘመን የመጣው ሌላው ማደንዝገፍ ደግሞ የትምህርት ሥርዓቱ ነው። የትምህርት ሥርዓቱ ዘውዱን ከፍ በማድረግ፣ በፌጠራ ታሪክ የነገሥታቱን የዘር ሐረግ በ20ኛው ክፍለ ዘመን ከሰማይ የመጣ ወርቃማ ደም ነው እያለ ያስተምር ነበር። ይሁንና ይሄኛውን የትምህርት ሥርዓት በመጠቀም ጭቆናን የማራዘም ዘዴ በዘውዱ ሥርዓት ላይ ያልታሰበ ዱብ ዕዳ ይዞበት መጣ። አዳዲሶቹ

መገንጠል የሚለውን ጽንሰ ሐሳብ እንደ ኮሙኒስት ዋና ሐሳብ ተደርጎ እንዲወሰድ ተደረገ። በኮሙኒስቶች ዘንድ የብሔር ጭቆና መኖሩ ቢታመንም ዋነኛው የመደብ ትግል ነው፤ እርሱ ሲፈታ ሌላው ይፈታል የሚል መርሕ ነበር። በዚህም መደበኛነት የተነሳ የኦሮሞ ትግል በሀገር ውስጥ እንደ ገንጣይ በውጭ ደግሞ እንደ ፀረ ነጻነት ወይም እንደ ፀረ ሰብአዊነት እንዲታይ ተደረገ።

“የራስን ዕድል በራስ መወሰን” የሚለው አስተሳሰብ ዓለም አቀፍ የሕግ መርሕ እንዲሆን ለመጀመሪያ ጊዜ የተቀነቀነው በአሜሪካው ፕሬዚዳንት ውድሮ ዊልሰን ነበር²⁶⁴። በወቅቱ ሥልጣን ላይ የነበረው የሶቪየቱ ሌኒን ይህንን ሐሳብ እንደ መርሕ ሳይሆን እንደ ትግል ታክቲክ አድርጎ በፕሮግራሙ አካተተው። ይህ ሐሳብ ለሌኒን ንብረት እና መታገያ ፕሮግራም ነበር። የኛ ሀገር ኮሙኒስቶች ይሄንን ሐሳብ ለታክቲክ በሚል ሽፋን በየፕሮግራሞቻቸው ውስጥ እንዳለ ገልጠው አስቀመጡት። ሕወሐትም አነግሞ ይሄንን አደረጉ።

ቀደም ብለን እንደተመለከትነው የብሔሮችን ጥያቄ በስፋት የተነተነው ኮሙኒስቱ ስታሊን ነው። ስታሊን የሚጠቅሰው የብሔር ትርጓሜና ትንታኔ አውሮፓዊ መሠረት የነበረው፤ በካፒታሊዝም መሠረት ላይ የተገነባ ነው። እርሱም ቢሆን ጠቅላላ ጭቆና በኮሙኒዝም አማካኝነት ሲወገድ የብሔር ጭቆናም አብሮ እንደሚወገድ ያስብ ነበር። የኦሮሞ ሕዝብ ትግል የተጀመረው ይሄ የስታሊን ሐሳብ ወደኛ ሀገር ፖለቲካ ከመሥረጥ በፊት ነው። የተማሪዎች ንቅናቄ ግን የኦሮሞን ሕዝብ ትግል በፖለቲካ ትንሽ ጠልፎታል።

²⁶⁴ Allen Lynch, Woodro Wilson and the Principles of 'National Self-determination'. A reconsideration (Review of International Studeies, 2002, 28, 419-436).

እናም ዋነኛ የሕዝቡ የትግል ጉዳይ የሆነውን የእኩልነት እና ራስን የማስተዳደር ጥያቄ በታክቲክ ደረጃ ተቀበለ። ሆኖም ገዢው መደብ ይሄን ታክቲካዊ ፕሮግራም እንደ ስትራቴጂያዊ ፕሮግራም በመውሰድ ተገንጣይ እና ሀገር አፍራሽ በማለት ሕዝቡንም ፓርቲውንም ጥያቄ ውስጥ እንዲገቡ አደረገ።

በዚህ ሁኔታ አዲሱ ኮሙኒስታዊ የአነግ አስተሳሰብ ቅን፣ ቀጥተኛ፣ ጉልበታም የነበረውን የኦሮሞ ሕዝብ ጥያቄ ከመደብ ጥያቄ ጋር በመቀላቀል አጨቀየው። ወይም በነቢዩ ቋንቋ “ንጽሐን ውኃ አደፈረሰው”። የኦሮሞ ሕዝብ የእኩልነት እና የሀገር ባለቤትነት ጥያቄ የሁሉም ልሂቅ፣ የሁሉም የብሔሩ ተወላጅ፣ የሌላውም ኢትዮጵያዊ ጥያቄ ነበር። ሁሉንም ሊያነቃንቅ የሚችል ሐሳብ የነበረውን የሕዝብ ቀጥተኛ ጥያቄ ከመደብ ጋር በመቀላቀል መላ ቅጡን አጠፋው። ይህ ሁኔታ በአንድ በኩል የዘውዱን አሮን አስተሳሰብ የወረሰው በሌላ በኩል ደግሞ ተራማጅ የመደብ ታጋይ ነኝ የሚለው (ደርግ) የኦሮሞን ትግል ለመምታት ተጠቀመበት።

ምእራፍ ሠላሳ ሁለት

ንጹሐን ውኃ ያደረሰው የአነገ ልሂቅ

ነገሮች ቀጥተኛ ቅርጽ ይዘው በነበሩበት ወቅት ድብልቅ የተማሪዎች ንቅናቄ መጣ። ልክ ወቅቱን ያልጠበቀ ዝናብ ምርትን እንደሚያበላሽ ሁሉ፤ ፍሬ ለማፍራት እየተቃረበ የነበረው የኦሮሞ ፖለቲካ ድብልቅልቁ ወጣ። በአንድ በኩል በተማሪዎች ንቅናቄ ወቅት የጎላ ሚና የነበራቸው ኦሮሞ ተማሪዎች በማርክሲዝም አስተምህሮ ተጠመቁ። ይህ ማርክሳዊ አስተምህሮ ቀስ በቀስ የኦሮሞ ሕዝብ የትግል መስመር ወይም ርእዮተ ዓለም ሆነ ወይም ተደረገ። ለእኩልነት እና ለፍትሐዊነት የተነሣው ትግል ተጠለፈ።

በማርክሲዝም አስተምህሮ መሠረት ደግሞ የብሔር ጥያቄ እንደ ሁለተኛ እና ታክቲካዊ ትግል የሚታይ ጠባብ እና የሽግግር ጥያቄ

ነው። ማርክሲዝም ዓለም አቀፋዊነትን የሚያቀነቅን፤ የላብ አደሮች ወይም የወዝ አድሮች ትግል እንጂ የአርሶ አደሮች ወይም የአርብቶ አደሮች ትግል አልነበረም። ማርክሲዝም ሲጀመር የተወለደው በዛፒታሊስታዊ ሥርዓት ነው። ስለዚህም አርሶ አደሮች ወይም አርብቶ አደሮች መሠረቱ ሊሆኑ አይችሉም። የማርክሳዊ ትግል ጉዳይ ሠራተኛውን መደብ ከዛፒታሊስቱ መደብ እኩል ማድረግ አይደለም። መስራን ያለበት እኩልነት ሳይሆን ወዛደራዊ አምባገነናዊነት ነው የሚል ነው።

የኦሮሞ ሕዝብ ደግሞ በወቅቱ በዋናነት ወይ አርሶ አደር ነው፤ ወይም አርብቶ አደር ነው። እናም ላብ አደር(የፋብሪካ ሠራተኛ) ሥልጣን ቢይዝ ያው ሌላ በልቶ ያልጠገበ ገዥ መደብ ይመጣበት እንደሆነ እንጂ ለኦሮሞ ምኑም አልነበረም። እናም በመርሕ ደረጃ ትግሉ ወይም ትግሉ የሚመራበት አስተሳሰብ የኦሮሞ ሕዝብ የዘወትር ጥያቄ የሆነውን የእኩልነት እና የሀገር ባለቤትነትን የሚመለስ አልነበረም። የማርክሲስቶች ጥያቄ ደግሞ ሥልጣን መያዝ ያለበት ዘውዳዊ እና የመኳንንቱ ወገን እንደማይሆን ሁሉ አርሶ አደር እና አርብቶ አደር መሆን የለበትም የሚል ነበር። በኮሙኒስት ወይም በጎብረተሰባዊነት ሥልጣን የላብ አደር ወይም የወዝ አደር ነው።

ለመሆኑ ኢትዮጵያ ውስጥ ላብ አደር ነበረ ወይ? በየትኛው ፋብሪካ የሚሠራ? በአሥመራ፤ በአዲስ አበባና በድሬዳዋ በነበሩ ፋብሪካዎች ከነበሩ በጣት ከሚቆጠሩ ሠራተኞች በስተቀር የሠራተኛ መደብ የሚባል ነገር አልነበረም ነው መልሱ²⁶⁵። ደርግ ሠርቶ አደር የሚል

²⁶⁵ ደርግ በ1967 ዓም ኢንዱስትሪዎችን ሲወርስ በሀገሪቱ ውስጥ 273 መካከለኛና ከፍተኛ ኢንዱስትሪዎች ብቻ ነበሩ[Kindeye Fenta, Industry and Industrialization in

ከቻይና የተከረጀ ፕሮግራም በመውሰድ አርሶ አደሩንም ሆነ አርብቶ አደሩን ለማካተት ሞክሯል፤ ይህም ሌላ መደበኛነት ነው። ሠርቶ አደር ከሆነ የማይሠራ የለምና የዜጎች ፓርቲ ማለት ነው። ያ ደግሞ ትርጉም አልባ ነው። የዜጎች ሁሉ የሚባል ፓርቲ የለምና።

የሆነው ሆኖ በማርክሲስት አስተሳሰብ ከተቻለ በሶቪየት ደረጃ መደራጀት ካልተቻለ ደግሞ የነበረውን ሀገር ማጽናት እንጂ መገንጠል እና ሌላ ሀገር መመሥረት በመርሕ ደረጃ ተቀባይነት ያለው አይደለም። በመላ ዓለም የነበሩት ኮሙኒስቶች ያደረጉት ይሄንን ነው። ኮሙኒስቶች መርሐቸው ዓለም አቀፋዊነት ነው። ወዛደራዊ ዓለም አቀፋዊነት። ዓለም አቀፍ ሆኖ መገንጠል የማይሄድ ሐሳብ ነው። የአነግና የሕወሐት የተቃርኖ መንገድ።

የሩሲያው ኮሙኒስት ሶቪየትን ፈጠረ እንጂ ሩሲያ እንድትገነጣጠል አላደረገም። የምሥራቅ አውሮፓ ኮሙኒስት ዩጎዝላቪያን ፈጠረ እንጂ አልገነጣጠላትም። በሂደት ኮሙኒዝም በሥርዓትነት በመውደቁ ነው መገነጣጠሉ የመጣው። የቻይና ኮሙኒስቶች ራሳቸውን ከመቻልም አልፈው በጸጥታው ምክር ቤት ድምጽ በድምጽ የመሸር መብት የነበራትን ታይዋንን ካልጠቀለለኩ ይላል። ቲቤትን፣ ሆንግ ኮንግን፣ ወዘተ. ያካትታል እንጂ መገንጠልን አይደግፍም።

በአጭሩ፣ መገንጠል የኮሙኒስት ባህሪ አይደለም። አደናጋሪው ነገር፣ የራስን ዕድል በራስ መወሰን ገና ሥልጣን ያልሸኩ ኮሙኒስቶች ሥልጣን ላይ ያለውን ሥርዓት ለመምታት ብቻ የሚጠቀሙበት ታክቲካዊ ስልት መሆኑ ነው። በስሕተት ለሀገራችን የመገንጠል ፖለቲካ ምንጭ ተደርጎ የሚወሰደው ስታሊን የትውልድ

ሀገሩን የጆርጂያን ሰዎች በታንክ የጨፈለቀው እንገንጠል ስላለ ነበር።

በዚህ ረገድ መገንጠልን የሚጸየፈው ደርግ የበለጠ ኮሙኒስት ነበረ ማለት ይቻላል። ደርግ ርዕዮተ ዓለሙ በደንብ ገብቶታል ወይ? የሚለው ጥያቄ እንዳለ ሆኖ፣ አንድ የተማከለ እና ጠንካራ ሀገረ መንግሥት መመሥረት አለበት የሚለውን የኮሙኒስት ወይም የኅብረተሰባዊነት አስተሳሰብ ወደ መሬት ለማውረድ የሞከረው አሁኑ ነበር።

የደርግ ሥርዓት ምንም እንኳን የሠርቶ አደር ፓርቲ ነኝ ቢልም ካቢኔውን እና ምክር ቤቱን የሞላው ግን በወታደሮች ነበር። ስለሆነም ደርግ በተግባር የሠርቶ አደር ፓርቲ ሳይሆን የወታደር ፓርቲ ነበር። በርግጥ ወታደር በባህሪው ብሔርተኛ ነው። እንደ ወቅቱ የኢትዮጵያ ፓርቲዎች ደርግም ብዙ ነገር ደባልቋል። ቢሆንም ግን ደርግ የበለጠ ኮሙኒስት ነበር።

ወደ አሮሞ ሕዝብ ጥያቄ ስንመለስ፣ ጥያቄዎቹን በሁለት ክፍልን ልናያቸው እንችላለን። ጥያቄዎቹ የፖለቲካ እና የኢኮኖሚ ናቸው። የፖለቲካው ጥያቄ የሀገር ባለቤትነትና የአኩልነት ጥያቄ ሲሆን፣ የኢኮኖሚ ጥያቄው ደግሞ እንደ አርሶ አደር የሀብት መሠረት የሆነውን መሬትን በራሴ አርሼ በራሴ ልጠቀም፤ እንደ አርብቶ አደር ደግሞ ለጥሪ መዋያ እና ለግጦሽ የሚሆነው መሬት የእኔው ነውና እኔው ላስተዳደረው የሚል ነው።

በሌላ በኩል የማርክሲስቶቹ አስተሳሰብ ደግሞ “መሬቱን መቆጣጠር ያለበት የወዝ አደሮች ፓርቲ እና መንግሥት ነው” ባይ ነው። በዚህ ስሌት አነግ ቢሳካላት እና ሥልጣን ቢይዝ ኖሮ መሬቱን ከመሳፍንቱ ነጥቆ ለአርሶ እና ለአርብቶ አደሩ ሳይሆን ለወዝ አደሩ ፓርቲ ነበር

ይህ ስሕተት በተማሪዎች አንቅስቃሴ ተረግቦ በሕወሐትና በአነግ ተደግፎ፣ የተስፋፋ አስተሳሰብ ነው። ብዙ ሰዎች ይህ ሐሳብ የአማራን ሕዝብ ለአደጋ ያጋለጠ ብቻ ይመስላቸዋል። ይሁንና በዚህ የተዛባ ትርክት ምክንያት የኦሮሞም ሕዝብ ተጎድቶበታል። እየተጎዳበትም ነው።

በአሁኑ ሰዓት በኦሮሞ ሕዝብ፣ በክብሩ ብሎም በብሔራዊ ጥቅሙና በማንነቱ ላይ አደጋ የደቀነውን ተረፈ ባላባታዊ ሥርዓት እና የዘውዱ ሥርዓት አልጋ ወራሽ ነኝ ባይ ኃይል፣ መላ ኦሮሞን የጠመደበት አንዱ ምክንያት ከአነግ ስሐት ትርክት የሚነሣ ነው።

አነግ፣ ኦሮሞን የጨቆነውን የነገደ ይሁዳ ኃይል ከአማራ ሕዝብ ጋር አያያዘው። ይሄም ይሄንን ሥርዓት በሆነ መልኩ መመስሰ ለሚፈልጉትና ስሐት ተረኩን እንደ እውነት ለወሰዱት ግልብ ፖለቲከኞች ምክንያት አስገኘላቸው። በዚህ ስሐት ተረክ የተገኘ የኦሮሞ ሕዝብ እና ልሂቃኑ ፀረ አማራ ተደርገው እንዲታዩ እና በየመድረኩ እና በየዐደባባዩ ስማቸው እንዲዋረድ ተደርጓል።

ይህ ኃጢአት የአነግ ብቻ እንዳልሆነ ይታወቃል። ቢሆንም ከሕወሐት ቀጥሎ ወይም በአኩል ደረጃ “የአማራ ገዥ መደብ” የሚል ከእውነት የራቀ ተረክ በመፍጠርም ሆነ በማስፋፋት አነግ ሚናው ትልቅ ነው።

ይህ ትርክት ምን አስከተለ? እና ምን እያስከተለ ነው? የሚለውን ነጥብ ወደ ኋላ በዝርዝር የሚታይ ይሆናል። እውነት ለመናገር ለዐቤ ምኒልክ ከአማራ አርሶ አደር ይልቅ የትግራይ ዐቤ ዮሐንስ ይቀርቧቸው ነበር። ለዚህ ነው ሴት ልጃቸውን ለዐቤ ዮሐንስ ልጅ ለራስ አርአያ ድረው የነበረው። ከጎጃሙ ንጉሥ አዳል(ተክለ ሃይማኖት) ጋር ግን ተዋግተዋል። እንደዚሁም የወሎ ኦሮሞው ራስ

ባሊ ወይም ንጉሥ ሚካኤል ለዐቤ ምኒልክ ይቀርቡ ነበር። የጎጃም ገበሬዎችና የባሌ ገበሬዎች ሁለቱም በዐቤ ኃይለ ሥላሴ መንግሥት ላይ ዐምጸዋል። ሆኖም በትርክት ስሕተት ምክንያት የዘውዱን ሥርዓት በመታገል ረገድ ቀዳሚ ሚና የነበራቸውን የአማራ ልጆች እንኳን ግምት ውስጥ ሳያስገባ፣ የዘውዱን አበሳ ሁሉ ለአማራ ልሂቅ አሸከመው። ልሂቅ ደግሞ ከሕዝብ ተነጥሎ አይታይም።

በየትኛው ታሪክ እና ሀገር የልሂቅ እና የገዥ መደብ አበሳ፣ ልሂቁ/ገዥ መደቡ የመጣበት ሕዝብ አበሳ ተደርጎ ይወሰዳል። ይህ በንጹሕ ሐሳብ ደረጃ እውነት አይደለም የሚል ክርክር ቢነሣም፣ ከዚህ በፊት የሆነው፣ እየሆነ ያለው እና ወደፊት የሚሆነው ከዚህ የተለየ አይደለም። የአማራ ሕዝብ በማይመለከተው ጉዳይ የዘውዱን ሥርዓት አበሳ እንዲከፍል ተደርጓል። የትግራይ ሕዝብም የሕወሐትን ጣጣ ከፋይ ሆኖ በመከራ ውስጥ እያለፈ ነው። የኦሮሞ ሕዝብም የአነግ ስሕተትና አበሳ ባለ ዕዳ ነው።

ይህ መሆን የለበትም፣ ልሂቅ እና ሕዝብ አንድ አይደሉም፣ ፓርቲ እና መንግሥት ምን አገናኛቸው? የሚል የሞራል እና የሕግ ክርክር ማድረግ ይችላል። ይደረጋልም። ሆኖም በተግባር የተፈተነው እውነታ ልሂቅ ለሚያመጣው ጣጣ ከፋይ ሕዝብ መሆኑ ነው። ለዚህ ነው አቋም ሲያዝም ሆነ ሲወሰን ይሄንን ታላቢ ማድረግ ተገቢ የሚሆነው።

በዚህ ሁኔታ የአነግ ጥያቄ ይበልጥ እየደፈረሰ እና እየተደበላለቀ፣ የኦሮሞን ሕዝብ እያደማ እና እያቆሰለ፣ ከ50 ዓመት በላይ ቀጥሏል። አነግ ውስጥ ያሉ አመራሮች እና ተጋዮች ለኦሮሞ ሕዝብ ጥቅም የማያስቡ ናቸው ብሎ መውሰድ ስሕተት ነው። በኢትዮጵያ ፖለቲካም አስተዋጽኦ ማድረጋቸው አይካድም።

በፖለቲካዊ ንቃት፣ የኦሮሞን ጥያቄ ፖለቲካዊ መልክ በመስጠትና ተገዳዳሪ ኃይል በመፍጠር አስተዋጽኦ አድርገዋል። መሪዎቹም ሆኑ ተጋዮች ከልባቸው ወይም የምራቸውን ለሕዝቡ ዋጋ እየከፈሉ እና እድሜ ዘመናቸውን እየታገሉ ናቸው። ስሕተት ሊሆን የሚችለው ከስሕተት አስተሳሰባቸው ቶሎ አለመንቃቃቸው፣ የትግል መንገዳቸውን ቶሎ አለማቅናታቸው እና ምርጫቸውን ከኦሮሞ ሕዝብ ዘላቂ ጥቅም አንጻር አለመመዘናቸው ነው።

ኦነግ በድርቅና እና በመንቃ ልብ በመኖሩ ምክንያት ሁሌም ቢሆን ትግሉን ይነጠቃል። እርሱ ባለበት ይቆማል። ኦሕዴድ የኦነግን ትግል በመውሰድ (የኦሕዴድ እንዳለ ሆኖ) ከመጀመሪያው ውርጅናሌ የትግል ጥሪ ከፊሉን መልሷል። ለምሳሌ፣ የኦሮሞን ራስን በራስ የማስተዳደር ጥያቄ ለመመለስ ኦሮሚያ ክልልን መሥርቷል። የኦሮሞ ሕዝብ በቋንቋው እንዲማር እና እንዲተዳደር አድርጓል። ከዚያም አልፎ የለውጡ አመራርን ያረገዘ እና የወለደ ማኅጸን ሆኖም አገልግሏል።

ምክራፍ ሠላሳ ሦስት

ኦነግ እና የኦሮሞ ትግል ገጽታ

የኦሮሞ ሕዝብ ጥያቄ ከየትኛውም የሕዝብ ጥያቄ እኩል የጠራ እና የነጠረ ነበር። ጥያቄው የሀገር ባለቤትነት እና የእኩልነት ጥያቄ ነበር። ጥያቄው በሀገራችን ፖለቲካ በቁመት እና በወርዳችን ልክ በእኩልነት እንሳተፍ የሚል ነው። ጥያቄው ማንንም ሊያደናገር እና ሊያሳስብ አይገባም ነበር። አንድ ሕዝብ እኩልነቱን አፈልጋለሁ ማለቱን ማንም ጎሊና ያለው ወገን ሊደግፈው የሚገባ ነው።

“በሀገሬ የሚገባኝንን ሚና መጫወት አለብኝ” ስላለ የሚሠጋ ኃይል በእኩልነት የማያምን ውሱን ኃይል ብቻ ነው። ሆኖም ኦነግ የራሱ ብቻ ሳይሆን የሌሎች የኦሮሞ ልሂቃን አስተሳሰብ ሁሉ በጥርጣሬ

እንዲታይ አድርጓል። በአሁኑ ሰዓት የለውጡ ኃይል በየትኛውም ጉዳይ ሊታመን ይችላል። በኢትዮጵያዊነቱ ላይ ጥያቄ ማግኘት ግን በእውነትም ከቅንነት ፍጹም የራቀ ነው። ሐሜተኛው የራሱ ችግር ቢኖርበትም፤ መነሻው ግን ንጹሐን ውኃ ያደፈረሰው የአነግ አስተሳሰብ ነው።

አነግ በኮሙኒስታዊ መንገድ የኦሮሞን ፖለቲካ መዘወር ከጀመረበት ጊዜ ጀምሮ ብዙ ዐሠርት ዓመታት አልፈዋል። የሐሳብ መደፍረስ እና የአቋም መንታነት ግን አሁንም በቦታው አለ። በቅንነትና በሐቀኛነት የኦሮሞን ሕዝብ ትግል ለሚከታተል ሁሉ፤ “የአነግ ትግል በዚህ ሰዓት ምን ዓላማ ይዞ ነው የቆመው?” የሚለውን ጥያቄ ቢያነሣ መልስ አያገኝም። ጥያቄው የግል ወይም የቡድን ሥልጣን ከሆነ ብቻ ነው ትርጉም የሚሰጠው። የሥልጣን ፋክክር ደግሞ ግልጽ የሆነ የፖለቲካ ዓላማ እና ስትራቴጂ ይፈልጋል። ይህ ደግሞ አነግ የማይወጣው አቀበት ነው።

የኦሮሞን ሕዝብ የትግል ታሪክ በተመለከተ፤ አነግ ራሱን የትግሉ አልፋና የሚጋ አድርጎ እንደሚያቀርበው ሳይሆን፤ ከአነግ መፈጠር በፊት የተጀመረ እንደ ማንኛውም የጭቁን ሕዝቦች ትግል በተለያዩ ምእራፎች እና ውጣ ውረዶች ውስጥ እያለፈ እዚህ ደረጃ የደረሰ ትግል ነው። እንዲያውም ለአኩልነትና ለፍትሕ የተጀመረውን የኦሮሞ ሕዝብ ትግል አነግ አበላሽቶታል።

በአጭሩ ለማስቀመጥ አነግ የኦሮሞ ሕዝብ የትግል ዓርማ፤ የትግሉ ጀማሪ እና ብቸኛ ተወካይ አድርጎ ሌሎች የኦሮሞ ድርጅቶችን እንደተላላኪ እና ምንም ፋይዳ እንደሌላቸው የሚፈርድበት ትርክት ስሐት መሆኑን መገንዘብ ያስፈልጋል። አነግ በኦሮሞ ሕዝብ የፀረ ጭቆና ታሪክ ውስጥ ተፈጠረ እንጂ አነግ የኦሮሞን ሕዝብ ትግል

አልፈጠረም። ይሄንንም ሐሳብ በዝርዝር ለማስረዳት የኦሮሞ ሕዝብ ትግል ያለፈባቸውን ምእራፎች ማንሣት የግድ ይላል።

ከአነግ መፈጠር በፊት በ1950ዎቹ የጀመረው የኦሮሞ ሕዝብ የፀረ ጭቆና ትግል የመጀመሪያ ምእራፍ በባሌ አርሶ አደሮች ዐመፅ፤ በአፍሪንቀሎ የኪነት ቡድን የፀረ ጭቆና ንቅናቄ፤ በመጫ እና ቱለማ ምሥረታ እና በሌሎች የትግል እንቅስቃሴዎች ሊገለጽ የሚችል መሆኑን ቀደም ብለን ተመልክተናል። በዚያ ዘመን የኦሮሞ ሕዝብ ትግል ዋነኛ አጀንዳ የነበረው ፖለቲካዊ፤ ማኅበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ተሳትፎና ተጠቃሚነትን በወቅቱ ማረጋገጥ ነበር።

ከአነግ መፈጠር በፊት በ1960ዎቹ ተጠናክሮ የቀጠለው የኦሮሞ ሕዝብ የፀረ ጭቆና ትግል አንዱና ዋነኛ ማጠንጠኛው የኦሮሞን ሕዝብ ጥያቄ ከሌሎች ጭቁን የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ጥያቄዎች ጋር በማስተሳሰብ ለመመለስ ያለመ ነበር። በኦሮሞ ልጆች የተመሠረተው የኢትዮጵያ ብሔራዊ ነጻ አውጭ ግንባር ፕሮግራምም ይሄንን ያሳያል።

በዚህ ወቅት የነበሩ የኦሮሞ የፖለቲካ ልሂቃን በማርክሲስት ሌኒኒስት አስተሳሰብ በኢጭኦት (ባሮ ቱምሳ)፤ በመኪሶን (ዶ/ር ኃይሌ ፌዳ)፤ በወዝ ሊግ(ዶ/ር ሠናይ ልኪ) በሰደድ እና በሌሎች የፖለቲካ ድርጅቶች ውስጥ በመሳተፍ እና በመምራት የሕዝቡን ጥያቄ በኢትዮጵያ አንድነት ማሕተፍ ውስጥ ለማስመለስ ታግለዋል።

በዚህ ሂደትም የመሬት ለአራሹ ዐዋጅ ሲታወጅ የኦሮሞ ሕዝብ ከጭሰኝነት ተላቅቆ እስከነጉድለቱም ቢሆን የመሬት ባለቤትነት መብቱ ተረጋግጦለታል። ይህ የሚያመለክተን አነግ ቢኖርም ባይኖርም የኦሮሞ ሕዝብ ትግል ደረጃ በደረጃ እየጎመራ እና መብቶችን እያስጠበቀ ለመሄድ መቻሉን ነው።

አነግ በኦሮሞ ሕዝብ ትግል ውስጥ የጎላ እንቅስቃሴ የጀመረው በ3ኛው የትግል ምዕራፍ ነው። ደርግ የመሬት ለራሹን ጥያቄ ምላሽ ሰጥቶ የብሔር ጥያቄዎችን ቸል አለ። ኮሙኒስት እንደመሆኑ መጠን የብሔሮችን ጥያቄ ጉዳይ ቢቀበልም፣ ለመፍታት ያንኑ የኮሙኒስት መንገድ ተከተለ። የኢትዮጵያውያን ብሔራዊ ጥያቄ ከሆነው የብሔር ጥያቄ ይልቅ ዓለም አቀፍ የኮሙኒስት ጥያቄ ለሆነው የመደብ ጥያቄ ቦታውን ሰጠ። በዚህ የተነሣ በተለያዩ ድርጅቶችና በተማሪዎች ንቅናቄ ውስጥ የነበሩ የኦሮሞ ልሂቃን አነግን ሊያጠናክሩ ችለዋል።

አነግ ከተቋቋመበት ወቅት ጀምሮ የኦሮሞ ሕዝብ ትግል ወደ ትጥቅ ትግል ተሸጋግሯል። በዚህም ሂደት አነግ “ኢትዮጵያ የኦሮሞን ሕዝብ ቅኝ ገዢ ናት” የሚል ስሑት ትርክት ይዞ መጥቷል። የዐረቆች ሥርዓት ጥቂት ልሂቃን ያጠፏቸውን ጥፋቶች ለአማራ ሕዝብ ጠቅልሎ ሰጥቶ ሕዝብን በጠላትነት ፈርጏል።

የኦሮሞ ሕዝብ ከዐድዋ ድል ዘመን ጀምሮ በዐርበኝነት ውሎ እና በተለያዩ ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ እና ፖለቲካዊ መስተጋብሮች የኢትዮጵያን ሀገረ መንግሥት በመገንባት ሂደት የነበረውን የእንባል ድርሻ ክዶ፣ ከኦሮሞ አብራክ የተገኙ በኢትዮጵያ ግንባታ ጉልህ ሚና የተጫወቱ ጀግኖችን ማንቋሽሽ ጀመረ። ከዚያም ኢትዮጵያን እንደ ቅኝ ገዢነት ፈርጆ ተነሣ። ሆኖም ባለፉት 50 ዓመታት በዚህ ስሑት ትርክት ላይ ተመሥርቶ አነግ ያደረገው የትጥቅ ትግል እንቅስቃሴ፣ ለኦሮሞ ሕዝብ አንድ ድል አላመጣም። ከዚህ በፊት በሌላ ምዕራፍ በዝርዝር እንደተገለጸው፣ አነግ እርስ በእርስ በመባላትና ለሌሎች የውስጥ እና የውጭ ኃይሎች የፀረ ኢትዮጵያ ተልእኮ ማስፈጸሚያ መሣሪያ ሆኖ ቆይቷል።

የኦሮሞ ሕዝብ የዴሞክራሲ፣ የነጻነት እና የአኩልነት ጥያቄ በዘመነ ኢኮኖሚያዊም በተሟላ መልኩ ሊመለስ አልቻለም። በኦሮሞ ሕዝብ ስም የሚነግደው አነግ በዘመናት ቆይታው ምንም ለውጥ ለማምጣት ዐቅም አላገኘም። ሕዝቡም በአነግ ላይ የነበረው ተስፋ በመሟጠጡ ወደ ቂሮ ሕዝባዊ ትግል ተሸጋገረ።

የኦሮሞ ሕዝብ የመብት ጥያቄ ወደ ሕዝባዊ ትግል እንዲሸጋገር አስተዋጽዖ ያደረጉ ሦስት መሠረታዊ ነገሮች አሉ። የመጀመሪያው ባለፉት 30 ዓመታት የነበረው የትምህርት መስፋፋት የወጣቱን የንቃት ጎሊና ደረጃ ከፍ ማድረጉ እና የኦሮሞ ኪነ ጥበብ ዘርፍ መነቃቃቱ ነው።

ሁለተኛው ደግሞ ለሕዝባዊ ትግል ዐቅምና አመራር የሚሰጥ ኢኮኖሚ የተባለ ከፌዴራል እስከ ወረዳ መዋቅር ያለው ፓርቲ መኖሩ ነው። ሦስተኛው ኦሮሞ በብሔር ማንነቱ የሚታወቅበት ኦሮሚያ የሚባል የታወቀ ክልል መኖሩ ነው። አነግ ሦስቱን ለማድረግ አልቻለም።

በአራቱም ዋና ዋና የትግል ምዕራፎች ውስጥ የአነግን አስተዋጽዖ በአግባቡ በምንመረምርበት ወቅት በየደረጃው ምላሽ እያገኙ የመጡ የኦሮሞ ሕዝብ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ እና ማኅበራዊ ጥያቄዎች በመመለስ ጥረት ውስጥ አነግ የነበረው ሚና እዚህ ግባ የሚባል አይደለም። ይልቁንም በሚያሳፍር መልኩ በየትግል ምዕራፉ በተለያዩ የታሪክ አጋጣሚዎች በኢትዮጵያዊነት ማሕቀፍ ውስጥ ተንቀሳቅሰው የኦሮሞን ሕዝብ ጥያቄ ለመመለስ የሚታገሉ ድርጅቶችንና አመራሮችን ማጥላላት እና ማንቋሽሽ ብሎም መግደል የሰርክ ሥራው አድርጎት ቆይቷል።

የኦሮሞ ሕዝብ ከየትኛውም ኢትዮጵያዊ ያነሰ ኢትዮጵያዊነት የለውም፤ ኖሮትም አያውቅም። ሆኖም የተረፈ ዘውድ እና የተሰፈነ የስሐት ትርክት ውጤት የሆነው የዘውድ አልጋ ወራሽ፤ “የኦሮሞ ሕዝብ ኢትዮጵያን ያጠፋል፤ ይዟት ይሄዳል፤ የራሱ ሀገር እያዋለ፤ ነው፤ ከተማውን ወረሩት፤ ያንን ወሰዱት፤ ይሄንንም ነጠቁት፤ በሚል ወሬ ተጠምዷል። በአሉባልታና በፈጠራ ትርክት ተሳክሮ ሌሎችንም እያሰከረ ይገኛል። ይሄንን ተልካሻ ሐሳቡንም ለራሱ ወገን ብቻ ሳይሆን ለዓለም እያስተጋባ ይኖራል። ኦነግና ተረፈ ዘውድ በሁለት ጽንፎች ቆመው የኦሮሞንም የኢትዮጵያንም ዕድገት ለማደናቀፍ በዓላማ ተግባብተው እየሠሩ ናቸው። የኦሮሞ ሕዝብ ግን ሀገር የመሠረተ፤ ሀገር ያጸና፤ ለሀገር መስዋዕትነት የከፈለ ሕዝብ ነው። ማንም ስለ ሀገር አያስተምረውም።

ኦነግ አንድ ጊዜ ለነጻ ሀገር፤ ሌላ ጊዜ ለፌዴራሊዝም፤ ሲለው ደግሞ ለኮንፌዴሬሽን እታገላለሁ እያለ አመራሩ እየተከፋፈለ እና እየተገነጣጠለ ቅጥ ባጣ ሁኔታ ላይ ይገኛል። ከምሥረታው ጀምሮ ኦነግ በዚህ ዓይነቱ የተወለደ ከፈ ፖለቲካዊ ድንጋዝግዝ ውስጥ ብዙ ዓመታት አልፏል። ብዙ መሪዎችም መጥተው ሄደዋል። ሲበስባቸው አራት አምስት ቦታ ተሰነጣጥቀው ከእነርሱ በተረፈው መደንባበር ሕዝቡንም አደነባብረዋል።

ሆኖም ያልተቀየረ ነገር ቢኖር የኦነግ ተቸካይ ሐሳብ እና በኦነግ አስተሳሰብ ምክንያት የኦሮሞን ሕዝብ ለስቃይ መዳረጉ ብቻ ነው። የኦሮሞ ሕዝብ ይገደላል፤ ሀብቱ ይዘረፋል። ለልማት አመቺ እንዳይሆን እና ባለ ሀብቶችና የውጭ ኢንቨስተሮች ኢንቨስት እንዳያደርጉ ዛሬም በኦነግ ስም ዕንቅፋት ይፈጠራል።

በአሁኑ ሰዓት የኦሮሞ ሕዝብ መከራውን የሚያየው የኦነግ ወታደራዊ ክንፍ በነበረው እና ከኦነግ ማገጸን በፈለቀው የኦነግ ሽኔ ኃይል ነው። ኦነግ ሽኔ በሚንቀሳቀስባቸው አካባቢዎች ሞት፤ ስቃይ፤ መደፈር እና ዝርፊያ የዕለት ተዕለት ኑሮው አድርጎታል። አስከፊው ነገር፤ ከኦነግ አስተሳሰብ የሚመንጭ ተስፋ፤ ሕይወት እና ነገ የለም።

ለምን? አንድ ነጻ አውጭ ነኝ የሚል ኃይል ነጻ አወጣዋለሁ ያለውን ሕዝብ እንዴት ይገድላል? ለምን? ያስቃያል? ለምን? የኦነግ ሽኔ አባላት በሙሉ የኦሮሞ ልጆች ናቸው። ቢያንስ አመራሩ የኦሮሞ ተወላጅ ነው። ኦነግ ሽኔ ውስጥ ያሉት ታጣቂዎች ከሞላ ጎደል አሮሞዎች ናቸው። የኦሮሞ ሕዝብ ደግሞ በጨካኝነት አይታወቅም። ታዲያ ለምን እንዲህ ይሆናል? በኦነግ እና ከኦነግ ማገጸን በተወለደው የኦነግ ሽኔ አስተምህሮ የተጠመቀው ሁሉ ለምን ይጨካናል?

“ሰው በልቡ እንዳሰበ እንዲሁ ነው”²⁶⁶ እንዲል ሰው የተማረውን እና የያዘውን አቋም ይመስላል። ሰው የየትኛውም ወገን ይሁን ሌላ ትምህርት፤ ሌላ ንድፈ ሐሳብ ከያዘ ያንን ይሆናል። ሰው ወይም ድርጅት ሲጠና ማን ነው? የሚለውን ጥያቄ ከመጠየቅ ይልቅ እምነቱ ምንድን ነው? የሚለውን ጥያቄ ማንሣት ይበልጥ ጠቃሚ የሚሆነው ለዚህ ነው።

አንድ ፖለቲካዊ ኃይል የሚከተለው ሐሳብ ምንድን ነው? ብሎ መጠየቅ የበለጠ ጠቃሚ ነው። ነቢብ የሌለው ሰው ማለት፤ ምንም ዕውቀት የሌለው እና እንዲህ እና እንዲያ ነው ተብሎ ሊገመት የማይችል ሰው ነው። ሰው አሳቢ ነው። ሰው በሐሳብ እና በጽንሰ

²⁶⁶ ምሳሌ. 23፡7

ሐሳብ የተገነባ ነው። ከእነዚያ ውጭ ባዶ ነው። ጽንሰ ሐሳቡ ከባህሉ እና ከዕሴቱ ሊመነጭ ይችላል። ወይም ከሳይንሳዊ ንድፈ ሐሳብ ሊመጣ ይችላል።

በኦሮሞ ባህል ተኮትኩቶ ያደገ እና ያንን ባህል የተቀበለ ሰው የኦሮሞ ልብ ይኖረዋል። በማርክሲስት አስተምህሮ ያደገ ሰው የማርክሲስት ልብ ይኖረዋል። መንታ ሐሳቦችን ወይም ነቢዮችን የተቀበለ ሰው መንታ ልብ ይኖረዋል። መንታ ልብ መያዝ ደግሞ ከሁሉም የከፋ ነው። መንታ ሐሳብ ከመያዝ መጥፎ የሆነ ግልጽ እና ወጥ ሐሳብ መያዝ ይሻላል።

በዚህ ሰዓት የኦሮሞን ሕዝብ በሀገር ውስጥ፣ በዓለም መድረክ እና በየጦር ሜዳው ከስም ማጥፋት እስከ ግድያ እና ዝርፊያ እየደረሰ ያለውን ኃይል፣ የኦሮሞ ሕዝብ “የኦነግ ሸኔ ኃይል” ብሎ ይጠራዋል። ተረፈ ዘውዱ ኃይል ደግሞ ይሄንን ኦሮሞን የሚያጠቃ አሸባሪ ኃይል መልሶ ኦሮሞ ብሎ ይጠራዋል።

በተረፈ ዘውዱ ዘንድ፣ የኦሮሞ ሕዝብ እንደ ሀገር አፍራሽ፣ እንደ ገንጣይ እና ሀገርን እንዳዋረደ ኃይል ይቆጠራል። የኦሮሞ ሕዝብ በሁለት ጽንፈኞች እየተሰቃየ ነው። በአንድ በኩል በዐፄው ሥርዓት አልጋ ወራሾች ይወገዛል፣ ይገደላል። በሌላ በኩል በኦነግ ይጨፈጨፋል። ሕዝቡ ለዘመናት “እኔ ኦሮሞ የሆንኩ የኢትዮጵያ ሕዝብ እንጂ ኦነግ አይደለሁም” ቢልም ሰሚ አላገኘም።

በአንድ በኩል ይሄንን አጋጣሚ ተጠቅሞ ሕዝቡን ለማሰባሰብ የሚፈልገው አካል፣ ተረፈ ዘውድ የሚለውን ተቀብሎ ተነሥቷል። በሌላ በኩል የኦነግ እና የሌሎች ግራ ዘመም ኃይሎች ስሐት ትርክት እውነት መስሎት በኦሮሞ ጠልነት የተነሣ ግልብ ኃይል አለ። ይህ የተላለፉ ጥርቅም ኃይል በራሱ በደል የሚወቀስ እና

በራሱ ኃጢአት የሚኮነን መሆኑ እንደተጠበቀ ሆኖ፣ የተሳሳተ አቋም እንዲይዝ ካደረጉት ምክንያቶች አንዱ የእነ ኦነግ ስሐት ትርክት ነው።

የስሐት ትርክት ውጤት የሆነው ተላላ ኃይል “አራት ኪሎ የአባቱ ቤት ነው፣ የጎንደር ቤተ መንግሥት የእኔ ብቻ ነው፣ የአክሱም እና የየሐ አልጋ ወራሽ እኔ ብቻ ነኝ” እያለ እንዲያላዝን ብቻ ሳይሆን የኢትዮጵያን ስም ከማጥፋት አልፎ በሀገረ መንግሥቱ ህልውና ላይ እደጋ ይቅኗል። በርግጥ ማንኛውም ኢትዮጵያዊ የኢትዮጵያን ዙፋን ለመውረስ ዐቅም ካለው የኢትዮጵያ አልጋ ወራሽ ነው። ያ ግን በጦር ክትት ቀረርቶና ጉሰማ የሚሳካ ሳይሆን የሐሳብና የብቃት ጉዳይ ነው። ከዚህ አልፎ ግን በደምና በአጥንት የሚወረስ አልጋ የለም። ያ ጊዜ ያለፈበት ጌላ ቀር አስተሳሰብ ብቻ ሳይሆን፣ ነባራዊነትን የመረዳት ስንኩልነትም ነው።

አንድ የሕዝብ ዓላማ ተሸካሚ ነኝ የሚል ድርጅት፣ የያዘው አቋም እና የሚመራበት ርእዮተ ዓለም በጥንቃቄ እና ከጊዜ በጎላ ሊያስከተል በሚችለው አደጋና ጥቅም ጭምር መገመት አለበት። ኦነግ ግን ለዚህ ሐሳብ ባዳ ነው። ኦነግ በትግል ዘመኑ ሁሉ ባልታረመ ስሐት እምነቱ ምክንያት ለኦሮሞ ሕዝብ አደገኛ ጠላት ፈጥሮለታል።

ምእራፍ ሆሳሳ ስራት

የአነግ ዛሬ ለምን ራቀ?

የአነግ ዛሬ መቼ ነው? የኦሮሞ ሕዝብ እፎይ የሚለው መቼ ነው? የሚለው ጥያቄ በትንሹ 50 ዓመታት ተሻግሮ ዛሬ ላይ ደርሷል። አነግ አደራ ጠይቆ፣ አደራ ተሰጥቶት፣ አደራውን በአግባቡ ያልተወጣ ድርጅት ነው። የሐሳቡ ዝለት የዝ ሕዝቡ ላይ እስከመጨረሻ አድርጎታል። “መብቴን ያስጠብቅልኛል፤ ከሌሎች አኩል ሰላም ያመጣልኛል” ያሉት ስብስብ ስለት መዝገብ፣ ነፍጥ ወድሮ ለኦሮሞ ለሌሎች ብሔሮችም የመከራ ምንጭ ሆኗል። የኦሮሞ ሕዝብም በሌሎች ዘንድ በትክለኛው መነጽር እንዳይታይና እንደ ጠላትና እንደ ጨካኝ እንዲቆጠር አድርጎታል። የትናንት አደራን የበላ ለዛሬና ለነገ አምነት ሊቀበል አይችልም። መንግሥት ለኦሮሞ ሕዝብ እፎይታ ሲል በአነግ ላይ ዛሬም በሩን ጨርሶ አልዘጋም። ምክንያቱም የኦብሮነት መሠረቱ ይቅርታ ነው።

እዚህ ጋ አንድ አጭር ታሪክ እናንግ። ከናፖልዮን ወታደሮች አንዱ ወንጀል ይሠራና በወንጀሉ ጥት ይፈረድበታል። የጥት ቅጣቱ ከመፈጸሙ በፊት የወታደሩ እናት ይቅርታ ለመጠየቅ ትቀርባለች። ዳኞች ግን ለወታደሩ እናት... “የልጅዎት ጥፋት ለይቅርታ የሚመች አይደለም” ሲሏቸው፣ እናትም ዐውቃለሁ በማለት ትመልሳለች።

ትቀጥልና... “ምሕረት የሚያሰጥ ጥፋት ከሆነማ እውነተኛ ይቅርታ አይሆንም... ይቅር ማለት ከቂም ወይም ከዳኝነት በላይ መሆን ነው።” በማለት መለሰችላቸው። ይህን በሰማ ጊዜ ናፖልዮን የጥት ፍርድ ቅጣቱን ወደ ግዞት ዝቅ አደረገለት።

ከዚህ ታሪክ አንጻር አነግ ጥፋቱ ለይቅርታ ባይመችም ለዛሬና ለነገ ሲባል በምሕረት የሚዳኝበት ዕድሉ ጨርሶ ዝግ አይደለም። ግን ደግሞ የሚገርመው እስካሁን ድረስ ለዚህ ዝግጁ አይደለም። ለምን? ትንሽ ቅኝት እናድርግ።

አነግ ትዝታን ማቀንቀን የሚወድ ድርጅት ነው። ትናንትን መላቀቅ ሕመም ሆኖበታል። ትዝታና ቁዝማ ያስቸገረው ድርጅት ነው። ይሄን ከሕወሐት፣ ከሻዕቢያና ከጃውሳ ጋር የሚጋራው ዛሬን ጠል አስተሳሰብ ነው። እነዚህ ድርጅቶች ንትርክ ይወዳሉ። ዛሬን ይፈራሉ፤ ትናንትን ይወዳሉ። ታላቁን ትርክት ይሸሻሉ፤ ትንሹን ትርክት ይቀርባሉ። ሐሳብ ይፈራሉ፤ ስለትን ይወዳሉ። ውይይትንና ድርድርን ይርቃሉ፤ ክርክርንና ዘለፋን ያቆነጃሉ። ሐሰትን ያከብራሉ፤ እውነትን ያዋርዳሉ። መቀራረብን ይጠየሩሉ፤ መራራቅን ያከብራሉ። አንድነትን ያቀላሉ፤ መበታተንን ያንቀላጃሉ።

ከጥፋት ጋሻ ጃግሬዎቹ ፍቺ ፈጽሞና ከጥፋት ሐዲድ ወጥቶ አነግ መቼ ይሆን ለኦሮሞ ሕዝብ የሚመጥን ሐሳብ ይዞ የሚቀርበው? ይህ መልስ ያልተገኘለት የሐሳብ አጦት፣ ከትናንት ጋር አጋምዶት ከዛሬ ጋር ያሳረፈው እውነት ነው። ግን ደግሞ ዛሬ የሚባል የታሪክና የፖለቲካ ምእራፍ ሊኖረው ይገባል። ታዲያ ይህ ዛሬ፣ ይህ ነገ መቼ ነው? ሲዜው መልሱ “መልስ የለም” ነው። ለምን?...?

ማቆሚያ በሌለው ፍርሃት መጠቃት፤ አነግ ለምን ይፈራል። ድርድርን ይሸሻል። ከሌሎች ጋር በጣምራ የመሥራት ፍርሃት ተጠቂም ነው። ለኦሮሞ ሕዝብ ከሚታገሉ ወንድሞቹ ጋር ተባብሮ

መቆምን ይፈራል። ራሱን ይፈራል፤ ወንድሞቹን ይሠጋል። ሐሳብን ይፈራል። ታዲያ የት ይደርስ ይሆን? የሚለው ጥያቄ በእነዚህ በኩል መልስ አልተቀመጠለትም።

እነዚህ በነበረው ልምድ የበዛ ድፍረትና ጥንካሬ ሊኖረው በተገባ ነበር። ግን አልሆነም። ባለመማሩ እንዳይባል የሕወሐትና የሻዕቢያ ዐማጽን በዚህ ረገድ ከእርሱ እምብዛም አይርቁም። የፍርሃቱ ምንጭ የሌሎች ተላላኪ ሆኖ ብዙ ዘመኑን በመፍጀቱ የመጣ ነው። የተነሣበትን የትግል ምክንያት ሌሎች ነጥቀው የራሳቸውን ሲያስታጥቁት አሜን ብሎ በመቀበሉ ነው። የኦሮሞን ሕዝብ ፍላጎት፣ ጥያቄና ችግር በሌሎች በመተካት የራሱን ግለሰባዊ ስሜት በማስቀደም ነው። እንግዲህ ይህን ሁሉ ጉድፍና ኃጢአት የተሸከመ ድርጅት በምንም ሞራል ለኦሮሞ ሕዝብ ክብርና ነጻነት መታገል አይችልም።

ከሌሎች የፖለቲካ መንሽ ጋር ተቀይሮ መውቃት፤ የራሱ ሐሳብ ስለሌለው ሌሎች ተራና የሢራ ተንኮል ሲሰጡት በአልህና ግራ በመጋባት ያልተገባ የበቀል ርምጃ በመውሰድ ራሱን የሌሎች ሰብ እያደረገ ቆይቷል።

ግልጽ አቅጣጫ ማጣት፤ ለነጻነት የተቋቋመ የትግል ድርጅት ሁሉ እስከ መጨረሻው ሥራው ትግልና ትግል ብቻ አይሆንም። የእነዚህ የትግል ፍልስፍናና ስልት ከጅምሩ እስከ ፍጻሜው አንድና ያው ነው። ለንጉሡም፣ ለደርግም፣ ለኢሕአዴግም፣ ለብልጽግናም... ወዘተ. ተመሳሳይ የትግል ስትራቴጂ ነው የሚከተለው። ይሄም የፖለቲካ ዶግማው ሞራት የጎደለውና ለአንጻራዊ ተለዋዋጭነት ቦታ እንደሌለው አመለካከት ነው። ይህ በቀጥታ ከገቢር ነብነት (ፕራግማቲዝም) እጦት የሚመጣ ነው።

በትውልድ አለመተካት፤ እነዚህ ሐሳቦችን ትውልዱን በተሻለ ትውልድ አልተካም። ድርጅቱ የተከታይና የአባል ችግር ኖሮበት ባይወቅም ለውጤት ግን አልበቃም። ይህ እንከን የመጣው በተቸካይ የትግል

ስልቱ ነው። እነዚህ የተለየ ሐሳብ ከአባሉ ሲነሣ እርስ በርሱ ተቃኩሶ ይሰነጣጠቃል እንጂ ልዩነትን በውይይት አቻችሎ የቀጠለበት የፖለቲካ ባህል የለውም።

በፍቅረ ጫካ መመሰጥ፤ የከተማ ፖለቲካን፣ የፓርቲ ፖለቲካን፣ የሰላም ፖለቲካን፣ ወዘተ. አብዝቶ እየፈራ የኖረና ያለ ስብስብ ነው። የአዳራሽ ፖለቲካን በመፍራቱ፣ ኑሮና ሕይወቱን ጫካ ውስጥ ለማድረግ መርጧል። መነሻ የትግል አቅጣጫን መቀየርን ሽንፈትና ስንፈት አድርጎ ይወስደዋል። ይሄም እነዚህን በተነሣበት የክብር ልክ እንዳይገኝ አድርጎታል። በከፈለው ዋጋ ልክ እንዳይታሰብ በራሱ ላይ ፈርዷል።

ለነጻነት ጦርነትን ብቻ መምረጥ፤ የእነዚህ ዋነኛው ስንፍና ነጻነትን ከጦርነት ለያይቶ ባለማየት በሽታ መጠቃቱ ነው። በእነዚህ እምነት ነጻነትን መጎናጸፍ የሚቻለው በጦርነትና በጦርነት ብቻ ነው። በእነዚህ እምነት የሰላም አማራጮችና መንገዶች የመልፈስፈስ አካሄዶች ናቸው። ክብርን፣ ነጻነትንና እኩልነትን በጥይት ብቻ የሚሳኩ ዕሴቶች አድርጎ ማመን የጤና አይመስልም። እነዚህ ፍጹም በሆነ እምነቱ ለነጻነት ብቸኛ መፍትሔ ጦርነት ነው ብሎ የተማማሰ ድርጅት ነው። ነጻ መውጣትን ወይም ነጻነትን ማስከበርን ከጦርነት ጋር በአንድነት ሰፍቶና አዋህዶ ከማየት መላቀቅ አልቻለም።

እንዲህ ዓይነቱ እምነት በዓለም ላይ የተለመደና በብዙ ሀገራት የተከወነ ቢሆንም በሂደት በመጡ ለውጦች ምክንያት ለውጦችን ተቀብለው የትግል ስልቶቻቸውን ሲቀይሩ አስተውለናል። እነዚህ ግን ጆሮ ዳባ ልበስ ብሎ በለውጥ ሂደቶችና ዕድሎች ላይ አንቀላፍቶ ቆይቷል። በዚህ ምክንያት እነዚህ ሰላምን እየናቀ፣ ዕርቅን እየተጠየፈ መጥቷል።

ጣቱን ከኦሮሞ ሕዝብ ማስቀደም፤ ሕወሐትም ሆነ ሌሎች በሥጋት የሚመለከቱት የፖለቲካ ድርጅቶች፣ እነዚህን በተቻላቸው መጠን በአሳሳች ትርክት አደናግረው ዋጋ አስከፍለውታል። ከእርሱ እኩል የትግል ታሪክ

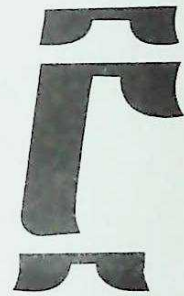
የሚቆጠሩት ድርጅቶች (አንዳንዶችም ከእርሱ በእጅጉ ያነሱ ናቸው) ድርጅቱ የትግል ስልት እንዳይቀይርና ወደ ከተማ ገብቶ በሰላማዊ መንገድ መንግሥትን እንዳይፎካከር፤ ለራሳቸው ትግል ግብዑ አድርገው በጫካ አስቀርተውታል።

አነግ ጫካ ገብቶ ግድያ ሲፈጽም “ኦሮሞ ገደለህ” ይላሉ፤ ሲያግት “የሽፍታ ሀገር ሆነ፤ የዜጎች መንቀሳቀስ መብት ተደፈረ፤ እገሌ የተባለ ብሔረሰብ በኦሮሞ እንዲጨፈጨፍ ተደረገ፤ የህልውና አደጋ ተጋርጦብናል፤ ወዘተ.” እየተባለ ተነግሮበታል። ምንም ግድያና ድርጊቱ ባልተፈጸመበት ጊዜና ቦታ ሳይቀር ሌሎች ወንድም ሕዝቦችን በኦሮሞ ላይ ለማነሣሣት በግብአትነት ተጠቅመውበታል።

አንዳንዶቹ አነግ በብሔራችን ላይ ግድያ እየፈጸመ በመሆኑ ለኛ መመሥረት ምክንያት ሆኗል ይላሉ። በአነግ ሰበብ የብሔር ፖለቲካ ፓርቲዎች እንዲፈለፈሉ እንደ ኢንክቤተር ሆኖ አገልግሏል። በዚህም አነግ ትርክት እየፈጠረ መድፍነ ትርክት²⁶⁷ ተፈጥሮበታል።

ይህ አነግን ባይጎዳም በኦሮሞ ሕዝብ ላይ የፈጠረው ጥርጣሬና ፈተና ቀላል አይደለም። አነግ ከዚህ ዓይነቱ ጥፋት እጁን ታጥቦ መቀመጥ አይችልም።

በዚህ ዓይነቱ ሂደት አነግ የሌሎች የብሔር ድርጅቶች መስመሩ፤ መነገጃ፤ ስሜት መኮርኮሪያ፤ ወጣት ማደራጃ፤ ሀብት ማከበቻ ሆኖ አገልግሏል። ንጹሐንን ገድለው በእርሱ ስም እንዲነገር አድርገዋል። አነግ በኦሮሞ ሕዝብ ስም ቆሞ፤ የበቀለኞች መሾ ማውረጃ ፎቶግራፍ ሆኖ አገልግሏል። በዚህም ገዳይና አስገዳዮች የኦሮሞን ሕዝብ በየጽንፋቸው ተጠቅመውበታል።

ሥልጣኔ እና ትርክት

²⁶⁷ መድፍነ ትርክት - ማለት ለአንድ ትርክት የሚሰጥ የትርክት ምላሽ ነው።

ምእራፍ ሠላሳ አምስት

ሥልጣኔ ምንድን ነው?

ክፍል አምስት

ቀደምት የኢትዮጵያ አንዳንድ የሥልጣኔ መልኮች

የኢትዮጵያን ልዩ ልዩ
ሥልጣኔዎች ስንገመግማቸው
የሚነግሩን ነገሮች አሉ።
የመጀመሪያው ኅብረ
ብሔራዊነት የኢትዮጵያ
ጥንታዊ መልክ መሆኑን ነው።
የትኛውም ሥልጣኔ የአንድ
ወገን ብቻ ውጤት አይደለም።
ሥልጣኔ በጠባይም ኅብረ
ብሔራዊነትን ይጠይቃል።
ለሥልጣኔዎች መጀመር አንዱ
ምክንያት የሰዎች ኅብረ
ብሔራዊ ግንኙነት ነው።
ለዚህም ነው ብዙዎች
ሥልጣኔዎች የከተማ
ሥልጣኔዎች የሆኑት። ምንም
እንኳን በአካባቢው በኖረው
ሕዝብ ቢጀመሩም፤
ሥልጣኔዎች በዚያው
አይቀጥሉም።

ሥልጣኔን በመበየን ረገድ የተለያዩ ሐሳቦች አሉ። አንዳንዶቹ ሐሳቦች ከዘር ጋር የተገናኙና አንዱን ከሌላው ከፍና ዝቅ ለማድረግ የተፈጠሩ ናቸው የሚል ቅሬታም ይቀርብባቸዋል። እንደዚህም ሆኖ ግን በሰው ልጅ ታሪክ ውስጥ ‘ሥልጣኔ’ እየተባለ የሚጠሩ ምእራፎች በመኖራቸው ሥልጣኔ የሚለው ሐሳብ አንዳች ብዬ ያስፈልገዋል ወደሚል ድምዳሜ ያደርሳል።

ሊቁ እንሰ ገብረ ዮሐንስ፤ ቃሉ ከላቲን Civis, Civitas የመጣ ይመስላል፤ ትርጓሜውም ከተማ ማለት ነው ይላሉ። በእውነት የከተማ ኑሮ ምን ጊዜም በየትም ቦታ ቢሆን ይበልጥ የተደራጀ ነው። ትምህርት ቤቱ፤ ቤተ እምነቱ፤ ፍርድ ቤቱ፤ ሐኪም ቤቱ፤ የሙዚቃና የቴአትር ቤቱ፤ ሌላም ይሄን የመሳሰሉ የሰው መንፈስ በረዥም ትግል ተጣጥሮ ያስገኛቸው የሥልጣኔ ሀብታት የሚገኙት በባላገር ሳይሆን በከተማ ነው። የሥልጣኔ ዘይቤ ከከተማ ዘይቤ ጋር የተያያዘ መሆኑ በዚህ ምክንያት ይመስላል ይላሉ²⁶⁸።

እንሰ ‘ሥልጣኔ’ የሚለው ቃል ‘ሠለጠ’ ከሚለው ቃል ጋር የተያያዘ ሆኖ ሥልጣን ከሚለው ቃል ጋር የተገናኘ መሆኑን ያስረዳሉ²⁶⁹። ሥልጣኔ ማለትም መጀመሪያ ሰው በኅሊናው ውስጥ ያሉትን ሀብታት መርምሮ፤ ተረድቶ መሪነቱን ካወቀ በኋላ ዝቅተኛውን የስሜት ወይም የፍትወት

²⁶⁸ እንሰ ገብረ ዮሐንስ፤ የከፍተኛ ትምህርት ዘይቤ፤ 1956፤ ግጥም ማተሚያ ቤት፤ ገጽ 31
²⁶⁹ የከፍተኛ ትምህርት ዘይቤ፤ ገጽ 32

ዓለም አርቆ ገርቶ፤ ለጎሊናው ያስገበረ እንደሆነ፤ በራሱ ላይ ሥልጣን ያለው እንደሆነ፤ የሚሰጠው ቅጽል ነው። ሁለተኛው በዙሪያው ያሉትን ሥነ ፍጥረቶች ለራሱ እንዲያገለግሉ ለማስገበር የሚያደርገው ጥረትና፤ ከዚያም የሚገኘው ውጤት ሥልጣኔ ይባላል - ይላሉ²⁷⁰።

በብዙ የታሪክ ሊቃውንት ዘንድ የተለመደው ብያኔ ሥልጣኔ ማለት የተወሰነ ማኅበረሰብ²⁷¹ ለመፍጠር መቻል ነው። የተወሰነ ማኅበረሰብ ማለት፡- የማኅበረሰቡን ጠባይ ለመግራት የሚችል የሞራልና የሕግ ሥርዓት ያለው፤ ተግባራትን የሚያቀላጥፍ የተግባራት ዘዴዎች ያሉት፤ ሽቀጦችን ለማምረት የሚችል የዳቦረ የምርት መሣሪያዎች ያሉት፤ ሥነ መንግሥት ያለው፤ የተትረፈረፈ የምግብ ምርት ያለው፤ እንዲሁም የላቀ ባህል መፍጠር የቻለ ማኅበረሰብ ማለት ነው²⁷²።

ምሁራን የሥልጣኔ መገለጫዎች ብለው የሚጠቅሟቸው ዕሴቶች አሉ። የከተሞች መኖር፤ የተደራጀ የግብርና ሥራ፤ የሥነ ጽሑፍና የትምህርት ባህል፤ የደረጃ ሥነ መንግሥት፤ የሥራ ክፍፍል፤ ብዝሃ ባህልን ለመያዝ መቻል፤ የዳቦረ ቴክኖሎጂ፤ የላቁ ተቋማት መኖር ናቸው²⁷³። በመሆኑም በቀጣዩ ምእራፍ የምናያቸው የሀገራችን ቀደምት ሥልጣኔዎች ከሞላ ጎደል እነዚህን ዕሴቶች የሚያሟሉትን ይሆናል። እነዚህ ሥልጣኔዎች በተለያዩ ዘመናት በተለያዩ የሀገራችን ቦታዎች የተፈጠሩትን ሥልጣኔዎች ለማሳየት በምሳሌነት የቀረቡ ናቸው።

²⁷⁰ የክፍተኛ ትምህርት ዘይቤ፣ 78፡ 36-37

²⁷¹ complex society

²⁷² Kabuye Uthman Sulaiman, Civilization: history, description, common characteristics and importance, (Journal of Education and Social Sciences, Vol. V (Oct.) 2016, p.27; Edward Burnett Tylor, Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom (1871); Haviland, William, et al. (2013). Cultural Anthropology: The Human Challenge. Cengage Learning. p. 250; Fernández - Armesto, Felipe (2001), Civilizations: Culture, Ambition and the Transformation of Nature. Simon & Schuster, 2021.

²⁷³ Kabuye Uthman Sulaiman, Civilization: history, description, common characteristics and importance, p. 27.

ምእራፍ ሠላሳ ስድስት

የሰሜንና ሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች

የጥንቱ የሰሜንና ሰሜን ምዕራብ ሥልጣኔ አክሱምን፤ ሳሊበላን፤ ቤተ አምሐራ ወሎን፤ ሰሜን ሸዋና ጎንደርን ያጠቃልላል። ስለሆነም የሰሜንና ሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ ሥልጣኔ መለያዎችን ስንመረምር ነጠላ መነጽርን ይዘን አይደለም። በእነዚህ የሥልጣኔ አካባቢዎች ለሺህ ዓመታት የዳቦሩ እና እያደጉ ያሉ ባህሎችን ማየት አለብን። እያንዳንዱ ንዑስ ሥልጣኔም ለሀገራችን ሥልጣኔ ዐሻራውን አስቀምጧል። ስለሆነም በዚህ አካባቢ ከተከሠቱት ውስጥ የተወሰኑ ሥልጣኔዎችን እንመልከት።

አክሱም

የአክሱም ግዛት በዋናነት የዛሬውን ኤርትራ፣ ትግራይ፣ ሰሜን ወሎ፣ ሰሜን ጎንደር፣ ወልቃይት፣ ሰሜንን ይዞ አንዳንድ ጊዜ እስከ ካርቱምና ሶማሊያ፣ ባሕር ተሻግሮ እስከ የመን ይደርስ ነበር። በአዲሱ እና በኢዛና የድንጋይ ላይ ጽሑፎች እንደተገለጠው

የአክሱም ግዛት የተለያዩ ማንነት የነበራቸው ሕዝቦች የጋራ መኖሪያ ነበር²⁷⁴።

የአክሱም ሥልጣኔ ማሳያዎች የሚባሉ ነገሮች አሉ። ጠንካራ ሥርዓተ መንግሥት፣ ጠንካራ ወታደራዊ ዐቅም፣ ገንዘብ፣ ከተሞች፣ ዓለም አቀፍ የዲፕሎማሲና የንግድ ትሥሥር፣ የእምነት ተቋማት፣ ኪነ ጥበብና ኪነ ሕንጻ፣ እንዲሁም ሥነ ጽሕፈት ናቸው።

የአክሱም ሥልጣኔ ወይም ሥርወ መንግሥት ከመነሣቱ ከፈጅሞ ጊዜ በፊት፣ እንደ ዳካማት ያሉ ጥንታዊ መንግሥታት እንደ የሐ ያሉ ሐውልቶችን በማነጽ የሥልጣኔያችንን ከፍታ አሳይተውናል²⁷⁵። የመስኖ ሥራን፣ እርሻን፣ ማሽላ መዝራትን፣ የብረት ሥራንና የጦር መሣሪያ ሥራን በማሳደግ ታላቅ አስተዋጽኦ አድርገዋል። የተወሰሱ እና ከአውሮፓ እስከ ሕንድና ቻይና የሚተሳሰሩ የንግድ መሥመሮችን ዘርግተዋል። ጠንካራ ዲፕሎማሲያዊና ኢኮኖሚያዊ ትሥሥሮችንም ቀይ ባሕርን ተሻግረው ፈጥረዋል።

እነዚህ ቀደምት ትሥሥሮች ለቀጣዩ አክሱማዊ ሥልጣኔ እና ዕድገት መሠረት ጥለዋል። በቀደመው ሥልጣኔ እና ዕድገት ላይ ተመሥርቶ ከፍተኛ ሥልጣኔ የገነባው አክሱማዊ ግዛት ደግሞ በታላቅነት እና በኃይልነት ከ1ኛ እስከ 8ኛው መቶ ክፍለ ዘመን(ቅልክ) ለስምንት ክፍለ ዘመን እንደገነዘበ ዘልቋል።

²⁷⁴ Tadesse Tamrat, Process of Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of the Agaw, *The Journal of African History*, Vol. 29, No. 1, Special Issue in Honour of Roland Oliver ((1988), pp. 5-18), p. 5
²⁷⁵ Shaw, Thurstan (1995), *The Archaeology of Africa: Food, Metals and Towns*. Routledge, p. 612

የአክሱም ሥልጣኔ በተማከለ ንጉሣዊ ሥርዓት የሚመራ ሥርዓት ነበር። ነገሥታቱ በተለያዩ ዘመን በአካባቢያቸው ያለውን ግዛት ለማስገበር ዘምተዋል። ይሄም ዘመቻ እስከ ዛሬ የመን ይደርስ ነበር። ለዚህም የሚሆን ጠንካራ ወታደራዊ ተቋም መሥርተዋል። ይሄ ወታደራዊ ተቋም የባሕር ኃይልን ይጨምር ነበር። ለምሳሌ ንጉሥ ካሌብ በናግራን ዘመቻ ጊዜ ከ120ሺ በላይ ሠራዊትና 311 መርከቦችን ይዞ ነበር የዘመተው። ከእነዚህ መርከቦች ውስጥ 141 ከውጭ የገቡ ሲሆኑ፣ 170 ያህሉ ደግሞ በሀገር ውስጥ የተመረቱ ነበሩ²⁷⁶። የአክሱም የድንጋይ ላይ ጽሑፎች ዋና ዓላማቸው ወታደራዊ ዘመቻዎችን መዘገብ ነው። እነዚህ የዘመቻ ጽሑፎች መጀመሪያ ለምን ጦርነቱ እንደተደረገ በአመክንዮ ያስረዳሉ። ከዚያም ጦርነቱ እንዳይደረግ የተደረጉ ሰላማዊ ጥረቶችን ያበራራሉ። በመጨረሻም የጦርነቱን ሁኔታና ድል ይዘግባሉ²⁷⁷።

የጦሩ አዛዥ ንጉሡ ሲሆን፣ የንጉሡ ወንድሞችና የቅርብ ዘመዶችም ዘመቻዎችን ይመሩ ነበር። ሠራዊቱ በክፍለ ጦር የተደራጀ ነው። የጦር አዛዦቹ ንጉሥ ተብለው ሲጠሩ ዋናው ንጉሥ ንጉሠ ነገሥት ይሆናል። በሠራዊቱ ውስጥ ኮማንዶ፣ የዝሆን ሠራዊትና እግረኛ ሠራዊት ነበረበት²⁷⁸። የአክሱም መንግሥት ከሰሜን አፍሪካ ወደ ደቡብ አፍሪካ፣ ከቀይ ባሕር ወደ መካከለኛው አፍሪካ፣ እንዲሁም በቀይ ባሕር ላይ የሚካሄዱ የንግድ መሥመሮችን ይቆጣጠር ነበር። በዚህ የንግድ እንቅስቃሴም እንደ ወርቅ፣ የዝሆን ጥርስ እና ዕጣን ያሉ ምርቶችን ወደ ውጭ በመላክ የታወቀ እና ገናና ነበር።

²⁷⁶ ዳንኤል ክብረት፣ የናግራን ሰማዕታት፣ 2004፣ ገጽ 657
²⁷⁷ Deutsche Aksum-Expedition, 1906 under Enno Littmann, (DAE 11)

²⁷⁸ Sergew Hable Sellassie, *Ancient and medieval Ethiopian History*, 1972፣ p.95

የአክሱም መንግሥት ክልዩ ልዩ ሀገሮች ጋር ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት ነበረው። በዋናነት ግንኙነቱ ከሮምና ከፋርስ መንግሥታት ጋር ነበረ²⁷⁹። ከእነዚህ በተጨማሪ ከግብጽ፣ ከደቡብ ዓረቢያ፣ ከመካከል፣ ከቁስጥንጥንያ፣ ከሕንድና ከሲሪላንካ፣ ከቻይና ሐን ሥርወ መንግሥት ጋር የአክሱም መንግሥት ግንኙነቶች ነበሩት²⁸⁰።

የአክሱም ሥልጣኔ እጅግ በገነነበት በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የክርስትና ሃይማኖትን እንደ መንግሥት ሃይማኖት በመቀበል በሥነ ሕንፃ፣ በሥነ ጥበብ እና በማኅበራዊ መዋቅሮች ላይ አዲስ ተጽዕኖ በማሳደር ትልቅ ለውጥ አምጥቷል።

የአክሱም ሥልጣኔ ከተማን ከገጠር ያዛመደ ሥልጣኔ ነበር። አክሱም ከተማ የመንግሥቱ ዋና ከተማ ስትሆን፣ አዱሊስ ደግሞ ዋና የቀይ ባሕር ወደብ ነበረች። የአክሱም መንግሥት የውጭ ገንደና ግንኙነት በአብዛኛው በአዱሊስ ወደብ በኩል የሚከናወን ነበር²⁸¹። ከአዱሊስ በተጨማሪ ሳሚዲ፣ ሳባት የተባሉት የቀይ ባሕር ወደብ ከተማ ከአዱሊስ በስተ ሰሜን ነበራቸው²⁸²። በአዱሊስና በአክሱም መካከል የነበረውን ጎዳና ይዘው ደግሞ ቆሃይቶ፣ ተኮንዶ፣ መጣ፣ ዘለ ቤት ማክዳ፣ ሐም፣ ኢጭማራ፣ ጉሎ ማክዳ፣ የሐ፣ ሕንዝት የተባሉ ከተሞች ተገንብተው ነበር²⁸³። እነዚህ ከተሞች ከገጠሩ ሕዝብ የሚገኘውን የእህል ምርት ወደ ሀገር ውስጥና ወደ ውጭ ገበያ በማቅረብ እና የከተማ ሥልጣኔና አስተዳደር ማዕከላት በመሆን

²⁷⁹ Stuart Munro-Hay, "The Foreign Trade of the Aksumite Port of Adulis," *Azania* 17 (1982): 107-125.

²⁸⁰ Stuart Munro-Hay, Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity, p. 49-55

²⁸¹ Stuart Munro-Hay, Aksumite overseas interests (*Northeast African Studies*, Vol. 13, No. 2/3 (1991), pp. 127-140)p. 127

²⁸² Tadesse Tamrat, Church and State in Ethiopia 1270-1527, 1972, p. 14

²⁸³ Stuart Munro-Hay, Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity, p. 45-46

አገልግለዋል። አክሱማውያን ገበሬዎች ከዝናም በተጨማሪ በመስኖና በግድብ እህል ያመርቱ ነበር²⁸⁴።

ለላው የአክሱም ሥልጣኔ ትልቁ መገለጫ የግእዝ ጽሕፈትና ሥነ ጽሑፍ ክፍታ ነው። አክሱማውያን የግእዝን ፊደል አዘጋጅተዋል። በወቅቱ የግእዝ ፊደል መዳበር የበለጸገ የሥነ ጽሑፍ ትውፊት እንዲፈጠር አስችሏል። ይህ ፈጠራ ሀገራችን ጥቂት የራሳቸው አልፋ ቤት ወይም ፊደል ካላቸው ሀገራት አንዷ እንድትሆን አስችሏታል። በዚህም ሁለት ዓይነት ሥነ ጽሑፍ አቆይተዋል። የመጀመሪያው የድንጋይ ላይ ሥነ ጽሑፍ ነው። በአክሱምና በአካባቢዋ የተገኙ የተለያዩ የድንጋይ ላይ ጽሑፎች አሉ። እነዚህ የድንጋይ ላይ ጽሑፎች የዚያን ዘመን መረጃዎች ይዘዋል።

179 የቅድመ አክሱም፣ 90 የአክሱም ዘመን፣ 17 በግሪክ የተጻፉና በከሞስ ኢንዶኮፖሊቲስ በኩል የደረሱት፣ አንድ ርግጠኛ ቋንቋው ያልታወቀ፣ 98 በተለያዩ ዕቃዎች ላይ የተጻፉ፣ 59 በዐለት ላይ የተጻፉ ሞኖ ግራሞች፣ አግኝተናል²⁸⁵።

አክሱማውያን በድንጋይ ላይ ከጻፏቸው መዛግብት በተጨማሪ የተለያዩ መጻሕፍትን ተርጉመዋል፤ ጽፈዋል። ትልቁ ሥራቸው መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ግእዝ መተርጎማቸው ነው። የእንዳ አባ ገራማ ወንጌል በዓለም ላይ እጅግ ጥንታዊ የወንጌል መጽሐፍ ነው²⁸⁶።

²⁸⁴ Siegbert Uhlig, Encyclopedia Aethiopica, Harrassowitz, 2005, Vol. II, p. 187

²⁸⁵ Alessandro Bausi, Pietro M. Liuzzo, 6 Inscriptions from Ethiopia. Encoding Inscriptions in Beta Masāḥaft; in 'Annunziata De Santis and Irene Rossi (ed.), Crossing Experiences in Digital Epigraphy From Practice to Discipline. De Gruyter Open Poland, 2018.'

²⁸⁶ Sergey Kim. New Studies of the Structure and the Texts of Abba Garima Ethiopian Gospels, (*Afriques*, 13, 202).

ኢትዮጵያዊ የሆኑትን የቅዱስ ያሬድ ድርሰቶች ጨምሮ ከግሪክ ዓለም የተተረጎሙ መጻሕፍት በአኩረም ዘመን ተጽፈዋል።

ከሥነ ጽሑፍ በተጨማሪ አክሱም በሥነ ሕንጻ የታወቀች ናት። አራት ዓይነት የሥነ ሕንጻ ጥበቦችን አግኝተናል። መጀመሪያዎቹ ፍልፍል ናቸው። ከዐለት የተፈለፈሉ ግዙፍና የተወሰኑ የሥነ ሕንጻ (አርክቴክቸር) እና የኢንጂነሪንግ ብቃትን የሚያሳዩ ሕንጻዎች በራሳቸው እጅ ቀርጸውና ገንብተው ከፍታቸውን አሳይተውናል። እነዚህም ጥርብና ረገፍኸም ድንጋዮችን በመፈልፈል የተሠሩትን እንደ አኩረም ሐውልት ዓይነቶችን እና እንደ ገርዓልታ አብያተ ክርስቲያናት ያሉትን አብያተ ክርስቲያናት ያካትታሉ።

ሁለተኛዎቹ መንገዶች ናቸው። ንጣፋቸው ድንጋይ የሆኑ ከአኩረም እስከ አዲስ የሚደርሱ ጎዳናዎችን አኩረማውያን ገንብተዋል። ሦስተኛዎቹ ግድቦችና መስኖዎች ናቸው። ግድቦችንና የውኃ ማቆያ ገንዳዎችን በታላላቅ የዐለት ክፋዮች መገንባት የዚያ ዘመን ፋሽን ነው። መስኖዎችን ከዐለት በተፈለፈሉ የውኃ መውረጃ ተቦዎች ይሠሩ ነበር። አራተኛዎቹ ለልዩ ልዩ አገልግሎቶች የሚውሉ የኢንጂነሪንግ ሥራዎች ናቸው። የሰዓት መቁጠሪያ ስምንት ማዕዘናት፣ ወንበሮች፣ ዙፋኖች፣ መንበሮች፣ መስቀሎች፣ ከዐለት ድንጋዮች ይሠሩ ነበር። ከተሞችን የሚያገናኙ የዋሻ ውስጥ መንገዶችንም ገንብተው ነበር።

እነዚህ ከዐለት የተፈለፈሉ አብያተ ክርስቲያናትና ኪነ ሕንጻዎች፣ ከብዙ ዘመናት በኋላ እስከ አሁንም እንደንኮራባቸው በምልክትነት ተቀምጠዋል። ለዚህ የሥነ ሕንጻ ጥበብ በኤርትራ፣ በትግራይ እና እና ላሊበላን ጨምሮ በአማራ ክልልና በአዲስ አበባ(የካ) የሚገኙ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት ህያው ምስክሮች ናቸው። እንደ ደብረ

ዳሞ እና ገርዓልታ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት ያሉትም ስለ ዘመነ-የሕንጻ ጥበብ አፍ አውጥተው ብዙ ይናገራሉ። ግን እኛ እንዴት እንመጥናቸው?

ሌላው የአክሱም ሥልጣኔ መገለጫ የራሷ የሆነ ገንዘቦች የነበሯት መንግሥት መሆኗ ነው። በሮም ግዛት ሥር ከሆኑት አካባቢዎች ውጭ የራሷ ገንዘብ የነበራት ጥንታዊት አፍሪካዊት መንግሥት አክሱም ናት²⁸⁷። ከ270 ዓም አካባቢ አንሥቶ እስከ 7ኛው መቃቢ ድረስ ለ500 ዓመታት ያህል አክሱም ገንዘቦቿን ለሀገር ውስጥና ለውጭ ንግድ እንቅስቃሴዎች ትጠቀምባቸው ነበር።

አክሱም የኢንዱስትሪ ግዛትም ነበረች። የብረት፣ የመስተዋት፣ የሸክላ፣ የጨርቃ ጨርቅ፣ የሐር፣ የቆዳ፣ የጌጣ ጌጥ ኢንዱስትሪዎች በአኩረም ከተሞች ተስፋፍተው ነበር። የእነዚህ ኢንዱስትሪዎች ምርቶች ለሀገር ውስጥና ለውጭ ገበያ ይቀርቡ ነበር። ዛሬም ድረስ በአርኬዎሎጂ ምርመራ የሚገኙት እነዚህ ውጤቶች ናቸው።

ሌላው የዚያ ዘመን ዐሻራ ሃይማኖትን ተቀብሎ አካባቢውን እንዲመስል በማድረግ የነበረው ሚና ነው። በዚህ የሥልጣኔ ዘመን የራሱ ቀለም ያለውን የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ክርስትና ልዩ የሆነ ሥርዓተ አምልኮ፣ የቅዱስ ያሬድ ሥርዓተ ዜማና ቅዳሴ፣ ትውፊት አስገኝተዋል። እንደ ደብረ ቢዘን፣ ደብረ ሲባኖስ(ዘሺምዛና) እና ደብረ ዳሞ ያሉ ጥንታውያን ገዳማት የመንፈሳዊና የባህል ማዕከላት ሆነው ይቆማሉ። እስልምናም በየትኛውም የውጭ ባህል ሳይበረዝ የራሱን መልክና ይዘት ይዞ ዘልቋል። በአክሱም ግዛት ልዩ ልዩ ሃይማኖቶች ተከባብረው እና

²⁸⁷ Stuart Munro-Hay, Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity, p. 150

ተቻችለው እንዲኖሩ በማስቻል ረገድ ትምህርት የሚሆን የሥልጣኔ ዘይቤ ነበረ። በአክሱም ግዛት ባህላዊ እምነቶች፣ የኦሪት እምነትና ክርስትና ተቻችለው ኖረዋል። ሙስሊሞች ስመካ በተሰደዱ ጊዜም በንጉሥ አርማሕ አማካኝነት ከእምነታቸው የመኖር መብትን አግኝተዋል።

የሰሜን ኢትዮጵያ ሥልጣኔ ካወቅነው በላይ በመሆኑ በቀጣይነት እንደ አክሱም፣ የሐ እና ላሊበላ ያሉ የአርኬዎሎጂ ቦታዎች ሲመረመሩ ብዙ ይነግሩናል። በምርምር የተገኙት መቃብሮች፣ ጽሑፎች እና ቅርሶች ስለ ጥንታዊ ሕይወት እና ባህሎች ያለን ግንዛቤ እያበለጸጉት ቢመጡም፣ በሰጡን ልክ ግን አልተጠቀምንባቸውም።

ሮሐ

ከአክሱም መንግሥት መውደቅ በኋላ የመጣው ጠንካራ ሥልጣኔ የላሊበላ (ሮሐ) ሥልጣኔ ነው። የሮሐ ሥልጣኔ ዛሬ የላሊበላ ከተማ በሚገኝበት ቦታ ላይ ከ10ኛው መቃብር እስከ 13ኛው መቃብር ገንዞ የወጣ የኢትዮጵያውያን ሥልጣኔ ነው። ደቡብ ኤርትራን፣ ትግራይን ወሎን፣ እንዳንድ ጊዜም ከፊል ሸዋን የሚያካትት ግዛት ነበረው። የሮሐ ሥልጣኔ በውጭ ግንኙነት፣ በላቂ ኪነ ሕንጻዎች እና ራስን በመቻል የሥልጣኔ ዕሴቶች የሚታወቅ ሥልጣኔ ነው።

የዛግዌ ሥርወ መንግሥት ልል ፌዴራሊዝምን ይከተል ነበር²⁸⁸። በግዛቱ ሥር አምስት ንዑሳን ግዛቶች ነበሩት። እያንዳንዱ ግዛት በብዙ ነገሮች የራሱን ጉዳዮች ይወስናል። በግብር፣ በሃይማኖታዊና ወታደራዊ ጉዳዮች ደግሞ ከማዕከላዊ መንግሥት ጋር ይገናኛል።

²⁸⁸ Tadesse Tamrat, Church and State in Ethiopia, 1972, p. 96; Tekeste Negash, The Zagwe period re-interpreted: post-Aksumite Ethiopian urban culture, 2006, p. 10

የዛግዌ ሥርወ መንግሥት ከኢየሩሳሌም፣ ከግብጽ እና ከዓረቡ ዓለም ጋር የውጭ ግንኙነቶች ነበሩት። ንጉሥ ይምርሐን ክርስቶስ ለቤተ መቅደስ ግንባታ የሊባኖስ እንጨት ከሊባኖስ እስከ ማስመጣት ደርሶ ነበር²⁸⁹። አያሌ ግብጻውያንና አርመናውያን ወደ ኢትዮጵያ መጥተው ከመኖራቸውም በተጨማሪ፣ በመስቀል ጦርነት ጊዜ ብዙ ሙስሊም ዐረቦች ወደ ኢትዮጵያ መጥተው ከመከራው ዘመን ተጠልለዋል። ከየመን የመጡ አይሁድም በዛግዌ ዘመን ኢትዮጵያ መጥተው ኖረዋል።²⁹⁰ የባዛንታይን ሰዎችም ወደ ኢትዮጵያ በብዛት መጥተው እንደነበር የሚገልጡ መዛግብትም አሉ²⁹¹።

የዛግዌ ነገሥታት ተገናዝቦ የመኖር የሃይማኖት ፖሊሲን ይከተሉ ነበር። ምንም እንኳን ክርስቲያን ነገሥታት ቢሆኑም ሙስሊም ኢትዮጵያውያን ከክርስቲያኖች ጋር በሰላም እንዲኖሩ የሚያስችል ፖሊሲ ነበራቸው። በዚህም የተነሣ በዘመናቸው የሁለቱ ማኅበረሰቦች ግጭት አልተመዘገበም። ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ የነበረው አርመናዊው አቡ ሳሊሕ እንደዘገበው አያሌ ሙስሊሞች ኢትዮጵያ ውስጥ በሰላም ይኖሩ ነበር²⁹²።

በሀገር ውስጥ የነበረው የሙስሊምና የክርስቲያን መልካም ግንኙነት የዛግዌ ነገሥታት ከዓረቡ ዓለም ጋር የነበራቸውን የውጭ ግንኙነት

²⁸⁹ Mengistu Gobeze, The Church of Yimrhane Kristos, an archaeological investigation, Lund University, 2018, p. 95

²⁹⁰ Kaplan S. The Bete Israel (falasha) in Ethiopia : From earliest times to Twentieth Century. New York, (New York University Press, 1992, 48-49

²⁹¹ ገደለ ይምርሐን ክርስቶስ (Tefamikael Takele, 2005 (EC), p. 60, 89; Marassini, P., Il, Gadla Yemrehanna Krestos. Introduzione, testo critico, traduzione, supplement no. 85 of the. Annali, Naples, 1995, p. 43, 53

²⁹² B. T. A. Evetts, Churches and Monasteries of Egypt and Some Neighbouring Countries attributed to Abu Ṣalih the Armenian, Oxford, 1895, p. 288

አጠናክሮታል። በተለይም ኢየሩሳሌም በዓረቦች በተያዘች ጊዜ ከዓረቡ ዓለም ጋር የፈጠሩት ግንኙነት ጠቅሟቸዋል። የምዕራቡ ክርስቲያን ዓለም ችግር ውስጥ በገባበት ወቅት ኢትዮጵያውያን በ12ኛው መባባስ በኢየሩሳሌም የራሳቸው የሆነ ቦታ እንዲኖራቸው አስችሏቸዋል²⁹³።

የዛግዌ ነገሥታት በተለይም ከሳላሕ ዲን ጋር መልካም ግንኙነት ነበራቸው። በ1172 እና በ1194 ወደ ግብጽ የተላከው የኢትዮጵያ መንግሥት (ምናልባት ከንጉሥ ላሊበላ) የልሕሳን ቡድን፣ ከሳላሕ ዲን ጋር በካይሮ ተገናኝቶ ነበር። በተለይም በሁለተኛው ጉዞ ከከሊፋ ሳላሕዲን ብዙ ነገር ለማግኘት ተችሏል። የመስቀሉን ቤተ ክርስቲያን ጨምሮ ሌሎች ቅዱሳት መካናትን ሳላሕዲን ለኢትዮጵያውያን ሰጠ። ኢትዮጵያውያን በኢየሩሳሌም መሬት የመግዛት መብት ተሰጣቸው። ለመኖሪያ የሚሆኑ ሁለት ቤቶች አገኙ። ከግብር ነጻ እንዲሆኑም ተፈቀደላቸው²⁹⁴።

በ12ኛው መባባስ ኢትዮጵያውያን በኢየሩሳሌም መሠረት ይዘው ይኖሩ ነበር። ይሄ ሁኔታ ከምዕራቡ ዓለም ጋር ተቋርጦ የነበረውን ግንኙነት እንደገና ለመመሥረት ረድቷል። ኢትዮጵያውያን ስለ ዛግዌ ነገሥታት ለአውሮፓውያን ያቀረቡት ትርክት «ቄሱ የሐንሰ (ፕሪስተር ጆን) ለተባለው ትርክት መነሻ መሆኑ ይነገራል»²⁹⁵።

የዛግዌ ነገሥታት አንዱ የሚታወቁበት ዕሴት ራስን የመቻል ዕሴት ነው። በአንድ በኩል ኢትዮጵያ የራሷ ጳጳሳት ኖረዋት ከግብጽ

²⁹³ Otto F. A. Meinardus, Christian Egypt, Faith and Life, Volume 2, American University in Cairo Press, 1970, p. 117

²⁹⁴ Sergew Hable Sellassie Ancient and medieval Ethiopian History, p. 262 Trimmingham, J. S. Islam in Ethiopia. (Barnes & Noble, Inc.) 1965, p. 56

²⁹⁵ Mengistu Gobezie, The Church of Yimrhane Kristos, p. 40

ጥገኝነት እንድትላቀቅ ሠርተዋል²⁹⁶። ይሄ ራስን የመቻል እንቅስቃሴያቸው እንደ ነውር በመቆጠሩ በአንዳንድ ሃይማኖታውያን መጸሐፍት ሳይቀር ውግዘትን አስከትሎባቸዋል²⁹⁷። ሌላው ራስን የመቻል እንቅስቃሴ ኢየሩሳሌምን በኢትዮጵያ ለማነጽና ኢትዮጵያውያንን ከድካም ለመታደግ የሄዱበት ርቀት ነው። ንጉሥ ላሊበላ አሥራ አንዱን ውቅር አብያተ ክርስቲያናትና አካባቢያቸውን ሲያገጽ አንዱ ዓላማ ይሄ ነበር።

የሮሐ ሥልጣኔ እጅግ የሚታወቀው እስከ ዛሬ በሚመሰክሩለት የኪነ ሕንጻ ጥበቦች ነው። በአኩስም ዘመን የነበረውን የውቅር ሕንጻ ጥበብ ወደ ላቀ ደረጃ ያሸጋገረው የሮሐ ሥልጣኔ ነው። በዚህም የተነሣ የሮሐ ሥልጣኔ «ኪናዊ ሥልጣኔ» ተብሎ ይጠራል።

የውቅር ሕንጻን ጥበብ ስንመለከት የዐለት ጥናት ዕውቀት መዳበሩን ያመለክተናል። የትኛው ዐለት በቀላሉ መፈልፈል እንደሚችል ብቻ ሳይሆን ለረዥም ጊዜ ጥንካሬውን ጠብቆ መኖር እንደሚችል ዕውቀት ነበረ ማለት ነው። እንዴት ዐለቶችን መቁረጥ እንደሚቻል ብቻ ሳይሆን ከላይ ወደ ታች እየጠረበ ቅርጽን ጠብቆ መሄድ እንደሚቻል ዕውቀቱ እንደነበረ ያሳየናል። ድንጋዩን ለመጥረብ አስቀድሞ ዲዛይን ያስፈልጋል²⁹⁸። ከተጠረበ በኋላ ደግሞ ፍርስራሹን ማንጓዝና አካባቢው ሳይረብሽ ማስወገድን ይጠይቃል። ይሄም የማንጓዣ ትራንስፖርትን ማቀናጀትን ይፈልጋል።

²⁹⁶ Sergew Hable Sellassie Ancient and medieval Ethiopian History, p. 261

²⁹⁷ የሚያዝያ 10 ስንክሳር

²⁹⁸ አንዳንዶቹ ዲዛይኖች በእንጨት የተሠሩ ሲሆኑ በውቅር አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ዛሬም ይገኛሉ።

የላሊበላ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት የአንድ መንግሥት ታላላቅ ፕሮጀክቶች ናቸው። በላሊበላ ዙሪያ ብቻ ወደ 200 የሚጠጉ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት ይገኛሉ²⁹⁹። ጉዳዩ የቤተ ክርስቲያን ግንባታ ብቻ አይደለም። በዚያ ዘመን የዓለም ክርስቲያኖች ማዕከል የሆነችውን ኢየሩሳሌምን በኢትዮጵያ የመፍጠር ፕሮጀክት ነው³⁰⁰። ፕሮጀክቱ ወንዝ ጠለፋ፣ የፍሳሽ ማስወገጃ ሥራ፣ የውስጥ ለውስጥ መንገድ ሥራ፣ የዋሻ ግንባታ፣ የአረንጓዴ ልማት ሥራ፣ የውኃ ማቆር ሥራ እና የግንባታ ጥበብ ሥራዎችን የያዘ ነው።

የዛግዌ ነገሥታት የግንባታን ጥበብ በሁለት መልክ አሳድገውታል። የመጀመሪያው ሁለንተናዊ መልክ በመስጠት ነው። ያም ማለት በአንድ ቦታ ላይ የተለያዩ የግንባታ ዓይነቶችን አካትተው መገንባት ማለት ነው። ይሄም ጠቀሜታን፣ መገናኛን፣ ውበትንና አካባቢን ያስተማራል ነው። የላሊበላ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት ለቤተ ክርስቲያን እንዲያገለግሉ የታነጹ ናቸው። ብቻቸውን ግን አልተሠሩም። ከቤተ ክርስቲያናቱ ውጭ በዮርዳኖስ አምሳል የተሠራ የውኃ ሥራ እና ለማጥመቂያ የተሠሩ የውኃ ገንዳዎች አሉ። የሐንጻዎቹ ፍሳሽ የሚያልፍበት በዲዛይን የተሠራ የፍሳሽ ማስወገጃም አለ። በአካባቢው በጌቱ ሴማኒ አምሳል የአረንጓዴ ዐሻራም ተሠርቶ ነበር። እነዚህን አብያተ ክርስቲያናት የሚያስተማሥር የውስጥ ለውስጥ መንገድም ተገንብቷል።

ሁለተኛው የታላቅ ፕሮጀክት መንገድ፣ ብዙ ተግባራትን በአንድ ጊዜ ለመሥራት መካተት ነው። ይሄም አሥራ አንድ ሐንጻዎችን በአንድ አካባቢ፣ አሥተማሥር የመገንባት ጥበብ ነው። ከተማን በፅኑ

²⁹⁹ Trimingham, J. S. Islam in Ethiopia, p. 56, n. 5
³⁰⁰ Sergew Hable Sellassie Ancient and medieval Ethiopian History, p.272

በመገንባት በኢትዮጵያ ቀዳሚ ሳይሆኑ አይቀሩም። የሰው ኃይልን፣ ቱክኖሎጂን፣ ማንኛንን እና በጀትን አጣጥሞ ለመጠቀም የሚያስችል ስልት ነው የነደፉት።

ምንም እንኳን በአዲስ አስተሳሰብና በአዲስ የግንባታ ጥበብ ቢገነቡትም የዛግዌ የሥነ ሕንጻ ጥበብ ከአኩስም ዘመን ጋር የተዛመደ ነበር³⁰¹። የጥንቱን ከዛሬ ያገናኘ።

የዛግዌ ነገሥታት መንግሥታዊ ሥራን በሞያ ከፋፍሎ ለመሥራት ሞክረዋል። የመጀመሪያው የቤተ ክህነቱ የሥራ ክፍፍል ነው። ሁለተኛው ደግሞ የቤተ መንግሥቱ የሥራ ክፍፍል ሲሆን፣ ሦስተኛው የተለያዩ ግዛቶች አለቆች ናቸው³⁰²።

የዛግዌ ነገሥታት ከዓረቡ ዓለምና ከሩቅ ምሥራቅ ጋር የባሕር ላይ ንግድ ነበራቸው። ከግብጽ የሚመጣው የሢራራ ነጋዴዎች መንገድ በዛግዌ ነገሥታትም ጊዜ ይሠራ ነበር። ለባሕር ላይ ንግድ ዋና ወደባቸው ዘይላ ናት³⁰³። የኢትዮጵያ መርከቦች ዋና መዳረሻ ኤደን ነበረች። በኤደን በኩል ነው ከሌላው የዓረብ ዓለም ጋር ግንኙነቱ የሚደረገው። ኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች የካሪማ ኮርፖሬሽን አባላት ነበሩ። የካሪማ ኮርፖሬሽን የግብጽ፣ የሱዳንና የኢትዮጵያ ነጋዴዎች የሚገናኙበት የንግድ ትሥሥር ነው³⁰⁴።

ከርሐ ከተማ መውደቅ በኋላ ኢትዮጵያ ቋሚ ዋና ከተማ ለማግኘት ብዙ መቶ ዓመታትን ወስደባታል።

³⁰¹ Buxton, D.1970.The Abyssinians. London: Thames and Hudson., p.104
³⁰² ዳንኤል ከብረት፣ ኢትዮጵያዊ ሱራፊ፣ አግዮስ አሳታሚ፣ 2011፣ ገጽ 297፣
³⁰³ Sergew Hable Sellassie Ancient and medieval Ethiopian History, p. 263
³⁰⁴ Sergew Hable Sellassie Ancient and medieval Ethiopian History, p. 263

ጎንደር

ሌላው የሰሜን ኢትዮጵያ የሥልጣኔ ዐሻራ ጎንደርን ማዕከል ያደረገውና ከ16-19ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የዘለቀው ንዑስ ሥልጣኔ ነው።

የጎንደር ሥልጣኔ ከሮሐ ሥልጣኔ በኋላ የተገኘ የሰሜን ኢትዮጵያ የከተማ ሥልጣኔ ነው። የዚህ ሥልጣኔ ዋናዎቹ ማሳያዎች፣ ጠንካራ ሥርዓተ መንግሥት፣ የዳበረ ከተሜነት፣ ጎብረ ብሔራዊነት፣ የተጠናከረ የሀገር ውስጥና የውጭ ንግድ፣ የውጭ ግንኙነት፣ የሃይማኖት ትምህርት ሥርዓት፣ የኪነ ሕንጻና የኪነ ጥበብ መስፋፋት እና ያልተማከለ የመንግሥት ሥርዓት ናቸው።

ለጎንደር ሥልጣኔ ዋና መነሻው የጎንደር ከተማ መመሥረት ነው። የጎንደር ከተማ ከመመሥረቷ በፊት በጣና ዙሪያ እንደ ጉዛራ፣ ደንቀዝ፣ ጎርጎራና አዞዞ ያሉ ከተሞች ለተወሰኑ ዓመታት የመንግሥታቱ መቀመጫዎች ሆነው ነበር። ጎንደር ከተመሥረተች በኋላ ግን ከ300 ዓመታት በላይ የኢትዮጵያ ዋና ከተማ ሆና የመዝለቅ ዕድል አግኝታለች።

ጎንደርን በ1628 ዓም የመሠረታት ንጉሥ ፋሲለደስ ነው። ለመመሥረቷ ብዙ ምክንያቶች አሉ። ለ80 ዓመታት ከዘለቀው የሃይማኖት ግጭት በኋላ ንጉሥ ፋሲለደስ አዲስ ትውስታ ያለው ቦታ ፈልጓል። ከቀድሞው ጭቅጭቅ ጋር ያልተገናኘ። ጎንደር ለዚህ ተመርጣለች። በአካባቢው በሰላት ተራሮች የተከበበች በመሆኗ ወታደራዊ ጠቀሜታ ነበራት። በዙሪያዋ ቤተ መንግሥቱን የሚያግፍ ለግብርና የሚሆን ለም መሬት(ደንቢያና ወገራ) አላት። የንግድ መሥመሮች መተላለፊያም ነበረች። ውኃ በቀላሉ ለማግኘት ለጣና

ቅርብ ናት። በግራና በቀኝም አንገረብና ቀሐ ወንዞች አሏት። ከጣና ከፍ ብላ መገኘቷም ከወባ ወረርሽኝ እንድትርቅ አድርጓል።

የጎንደር ዘመነ መንግሥት ያመጣው አንዱ ትሩፋት የደቡብና የሰሜን ሥልጣኔዎችን ለማገናኘት ጥረት ማድረጉ ነው። ምንም እንኳን ነገሥታቱ ኃይል የነበሩ ቢሆንም አስተዳደራቸው ግን ንግድና ያልተማከለ ነበር። ስለሆነም በንጉሠ ነገሥት ("የነገሥታት ንጉሥ") መመራት የተጠናከረበት ዘመን ነበረ። ንጉሠ ነገሥት የሚለው የግእዝ ቃል የሥርዓተ መንግሥትን ያልተማከለ መሆን ማሳያም ጭምር ነው።

የጎንደር ከተማ የአስተዳደር፣ የትምህርት፣ የኪነ ጥበብ፣ የንግድ እና የሃይማኖት ከተማ ሆና ነበር። የተለያዩ ማኅበረሰቦች መገናኛ ከተማ ነበረች። የአማራ፣ የትግራይ፣ የአገው፣ የቅማንት፣ የኦሮሞ፣ የጉራጌ፣ የክምባታ፣ የጋሞ፣ የጋፋት፣ የጉምዝ፣ ወዘተ. ማኅበረሰቦች መናኸሪያ ነበረች። ከኢትዮጵያውያን ባሻገር የመኖች፣ ቱርኮች፣ ግሪኮች፣ እርመኖች፣ ሱዳኖች፣ ሕንዶች፣ ፖርቱጋሎች ይኖሩባት ነበር³⁰⁵። ይሁዲነት፣ ክርስትናና እስልምናም የየራሳቸውን ቦታ በከተማዋና በአካባቢዋ አግኝተዋል።

የጎንደር ከተማ ስትራቴጂካዊ አቀማመጥ፣ የጣና ሐይቅን አዋሳኝ በመሆኗ እንዲሁም ለደቡብ እና ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ብሎም ለሱዳን ካላት ቅርበት የተነሣ ወሳኝ የንግድ መሥመር ነበረች።

የጎንደር ከተማ መመሥረት በሁለት ዓይነት የእርስ በእርስ ጦርነት ስትታመስ ለነበረችው ኢትዮጵያ ትልቅ ፋታ ነበር። የመጀመሪያው

³⁰⁵ Isabel Boavida, *The Indigenous and the Foreign in Christian Ethiopian Art*. Routledge, 2004, p. 3-4

በክርስቲያንና ሙስሊም መሪዎች መካከል የነበረው የእርስ በርስ ጦርነት ሲሆን፤ ሁለተኛው ደግሞ በታላቁና በአርቶዶክስ መካከል የተነሣው የሃይማኖት ጦርነት ነው። እነዚህ ሁለቱ ጦርነቶች ያስከተሉት ዳፋ ያስመረረው ሕዝብ በእጁ የገባውን ሰላም ለሀገር ብልጽግና ተጠቅሞበታል።

የሙስሊም ክርስቲያኑን ግጭት በማክተም የጎንደር ነገሥታት ከአካባቢያቸው ሙስሊም ሕዝቦችና ነገሥታት ጋር ወዳጅነትን መሠረቱ። በተለይም ከየመንና ከሱዳን መሪዎች ጋር የተሻለ ወዳጅነት ነበራቸው። የሁለቱም ሀገራት የልሳካን ቡድኖችም ጎንደርን ጎብኝተዋል። ወደ ቱርክና በዛሬዋ ኡዝበክስታን ወደነበረው የሙጋል መንግሥት የኢትዮጵያ መልእክቶች ተልከው ነበር። ከእነዚህ ሀገሮችም ሸቀጦች፤ የግንባታና የንግድ ባለሞያዎች ወደ ኢትዮጵያ መጥተዋል³⁰⁶።

በየመነቱ ቃዲ ሸሪፍ አል ዲን የተመራ ልሳካ ጎንደርን የገበኝ ሲሆን በምላሹ የንጉሥ ፋሲል መልእክተኞች በ1635 ዓም የመንን ጎብኝተው ነበር። በዚያ ጊዜም ዋናው የውይይት ርዕሰ ጉዳይ የንግድ ግንኙነት ነው። ከአምስት ዓመት በኋላም ሌላ የንግድ ልሳካ በ1640 ወደ የመን ተልኳል³⁰⁷።

በመሆኑም በወቅቱ ከፍተኛ የኢኮኖሚ ብልጽግና እና ዘመናዊነት እንዲሰፋፋ አድርጓል። የጎንደር የንግድ እንቅስቃሴ በከተማው ውስጥ፤ ከተማዋን ከሌሎች የኢትዮጵያ አካባቢዎች በማገናኘትና

³⁰⁶ Richard Pankhurst, Muslim Partners, Catholic Foes: The Selective Isolation of Gondarine Ethiopia by Matteo Salvatore, Armenian Involvement in Ethiopian Asian Trade 16th to 18th Centuries.

³⁰⁷ Abdussamad H. Ahmad, Muslims of Gondar 1864-1941, (Annales d'Ethiopie 2000, vol. XVI: 161-172), p. 163

የውጭ ንግድ በማከናወን ላይ የተመሠረተ ነው። ከቤተ መንግሥቱ አጠገብ ሕዝብ በብዛት የሚገበያይበት ሰፊና ክፍት የሆነ የሰኞ እና የቅዳሜ ገበያዎች ነበሯት። ዋናዎቹ ነጋዴዎችም ሙስሊሞች ነበሩ። በገበያው ውስጥ የእርሻ ምርቶች፤ የቁም እና የጋማ ከብቶች፤ የጨርቃ ጨርቅ ውጤቶች፤ የብረታ ብረት ሥራዎች፤ የጌጣጌጥ ሥራዎች፤ የሸክላና የሰፊት ሥራዎች ይቀርቡ ነበር³⁰⁸።

ማርና የቀንድ ከብት ከአገው ምድር፤ ብረት ከወልቃይት፤ እንጨት ከጎርጎራ፤ ወይን ከቃሮዳ፤ ከይፋግና ከዳሪታ፤ የጦር መሣሪያ ክፍያ፤ ጨው ከአፋር፤ እንዲሁም ከሌሎች አካባቢዎች ልዩ ልዩ ሸቀጦች ወደ ገበያዎቿ ይመጡ ነበር³⁰⁹። የጎንደር ከተማ የንግድ ጋላፊ ነጋዴራስ ይባላል። ዋና ሥራውም ንግዱን ማግለጥ፤ ለንጉሡ የሚሆነውን ንግድ መነገድ፤ ወንጀል ነክ ባልሆኑ ጉዳዮች ላይ መዳኘት እና ግብር መሰብሰብ ነበር³¹⁰። እርሱም ከሙስሊም ማኅበረሰብ መካከል የሚመረጥ ነው³¹¹።

ከተማዋ ከሌሎች የኢትዮጵያ ከተሞችና ከውጭ ዓለም ጋርም የንግድ ግንኙነት ነበራት። ከእናርያ ተነሥቶ የሚመጣው የሚራራ ነጋዴዎች መሥመር የምዕራቡን ኢትዮጵያ ሸቀጣ ሸቀጥ ይዞ ይመጣል። ከዚያም ወደ መተማ በመሄድ በሱዳን በኩል ወደ ሰሜን አፍሪካ ይጓዛል። በሌላ አቅጣጫ ደግሞ በዐድዋ በኩል አድርጎ ወደ

³⁰⁸ Bahru Zewde, Gondar In the Early Twentieth Century, (Journal of Ethiopian Studies Vol. 21 (November 1988), pp. 57-81) p.59, Abdussamad Ahmad, Muslims of Gondar, (Annales d'Éthiopie Year 2000 16 pp. 161-172) p. 162-166

³⁰⁹ Richard Pankhurst, Economic History of Ethiopia, Tsehai publishers, 2012, p.348

³¹⁰ Solomon Addis Getahun, Urbanization and the Urban Space in Africa, p. 122;

³¹¹ Richard Pankhurst, A social history of Ethiopia, p. 100-101.

Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 839

ኤርትራ የምጽዋ ወደብ ያመራል³¹²። በወገራ - ደባርቅ - ሲማለጡ ሽሬ አድርገው ነው ወደ ዐድዋ የሚጓዙት። በጭልጋ - ወገኑ አድርጎ ወደ መተማና ገለባት የሚወስደው የሢራራ መንገድ ደግሞ ከሱዳን ጋር ተገናኝቶ ወደ ሰሜን አፍሪካ ያመራል። የዝሆን ጥርስ፣ ባሮች፣ ወርቅ፣ ጥርኝ፣ ሰም፣ የቀንድ ክብት፣ ፈረስ እና ማር ዋነኞቹ የወጪ ንግድ ሸቀጦች ናቸው³¹³።

ከጉምዝ አካባቢ የሚነሳና ማርና ወርቅ የሚመጣበት መሥመር ወደ ጎንደር የሚያመራ ሲሆን፣ ከጊቤ መንግሥታት በተለይም ከአናር ተነሥቶ በሸዋና በጎጃም በኩል ወደ ጎንደር የሚመጣው መሥመር ዋና የወርቅና የቡና መንቀሳቀሻ ነው። ግምጃ፣ ጣቃ፣ ቢለዋ፣ የጥጥ ልብሶች፣ በርበሬ እና የመስተዋት ዕቃዎች ከእነዚህ አካባቢዎች ወደ ጎንደር ይመጣል።

ከጎንደር ተነሥቶ በሸዋ በኩል (በጎጃምና በስማዳ) ወደ ሐረርና ሶማሌ የሚሄድ ጥንታዊ የሢራራ መንገድም ነበረ። በዚህ መንገድ የትግራይ፣ የሱዳን፣ የጎንደር፣ የጎጃም ዕቃዎች ወደ ሕንድ ውቅያኖስ ይወጣሉ። የዝሆን ጥርስ፣ ባሮችና ልብስ ዋነኞቹ ወጪ ንግዶች ነበሩ³¹⁴።

የጎንደር ከተማ በተለያዩ የመኖሪያ አካባቢዎች የተደራጀች ከተማ ነበረች። የነገሥታቱ ግንብ የሚገኝበት አካባቢ፣ የመኳንንቱ አካባቢ፣ የአብያተ ክርስቲያናቱ አካባቢ፣ ገበያዎቹ፣ የነጋዴዎች አካባቢ፣ የጥበብ ዕድ ሠራተኞች አካባቢ፣ ጳጳሱና አጩኔው የሚኖሩበት

³¹² Richard Pankhurst, The Trade of Northern Ethiopia in the Nineteenth and early Twentieth Centuries, (*Journal of Ethiopian Studies*, Vol. 2, No. 1 (JAN. 1964, pp. 49-159), p. 66

³¹³ Richard Pankhurst, Economic History of Ethiopia, p. 352

³¹⁴ Richard Pankhurst, Economic History of Ethiopia, p. 355

አካባቢ፣ መስሊሞችና ቤተ እሥራኤላውያን የሚኖሩበት አካባቢ የተለያዩ ነበር። እነዚህን ማኅበረሰቦች የሚያገናኝታቸው ንግድ፣ ማኅበራዊ ኑሮ፣ ሃይማኖትና የንጉሠ ዘመቻዎች ናቸው። በከተማዋ ውስጥ የመሸታ ቤቶች፣ የአዝማሪ ቤቶች፣ ወሽባ ቤቶች ነበሩ። ከተማዋን የሚያስተዳድረው ሹም ከንቲባ ይባላል³¹⁵።

ጎንደር ሌላው የምትታወቅበት ሥልጣኔ ኪነ ሕንጻ ነው። የጎንደር ኪነ ሕንጻ የሁለት አካላት ጥምር ውጤት ነው። የሀገር ውስጥ እና የውጭ ባለሞያዎች። በሀገር ውስጥ ከከምባታ፣ ከጉራጌ፣ ከሰሜን ሸዋ፣ ከትግራይ የመጡ ባለሞያዎች የተሳተፉ ሲሆን ከውጭ ደግሞ ፖርቹጋሎች፣ አርመኖች፣ ግሪኮች፣ የመኖች፣ ኡዝቤክስታኖች፣ ሉዳኖችና ቱርኮች ተሳትፈዋል።

የሀገር ውስጥ ባለሞያዎች የክብ ቤቶችን አሠራር ከደቡብ ኢትዮጵያ ይዘው መጥተዋል። በቀለማት ግድግዳን ማሳመርም የእነርሱ የጥበብ ውጤት ነው። ከዚህም በተጨማሪ በጥቃቅን ድንጋዮች የሚሠራ የግንባታ ጥበብም ከላስታ የኪነ ሕንጻ ጥበብ የተወሰደ ነው። የውጭ ባለሞያዎች የኖራን ሥራ ከማስፋፋታቸውም በተጨማሪ የሲሚንቶን አሠራር አስተዋውቀዋል። ዘመናዊ የግንባታ ክህሎትንም አስተምረዋል።

ኖራ፣ ጠጠርና አሸዋ በአንድነት በማበታተም በሚዘጋጅ ሲሚንቶ ግድግዳውን የመገንባት፣ በጠጠር ዙሪያውን የማሳመርና በሮችንና መስኮቶችን ደግሞ በተጠረቡ ድንጋዮች የማስዋብ ሥራ በጎንደር ዘመን ተስፋፋ ነበር። ፖርቱጋሎች ከመጡ በኋላ ደግሞ ግድግዳዎችን በልዩ ልዩ ቅርጾች ማሳመር ተለመደ። በዚህ የግንባታ

³¹⁵ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 839

ጥበብ የጎንደር ቤተ መንግሥት፣ በከተማው ውስጥ የሚገኙ አብዮተ ክርስቲያናትና ከከተማው ውጭ በጣና ሐይቅ ውስጥና ዙሪያ የተሠሩ ግንባታዎች የጎንደር ዘመን ትሩፋት ናቸው።

ጎንደር የብዝሃ ማንነት መዲና መሆኗ አንዱ የዕድገቷ መሠረት ነበር። የንጉሥ ፋሲል ዋና መሐንዲስ የኡዝቤክስታን ተወላጅ አብዱል ከሪም ነበር። አብዱል ከሪም በደንቀዝ የነበረውን የንጉሥ ሱስንዮስን ቤተ መንግሥት ከረዳቱ ከገብረ ክርስቶስ ጋር በመሆን የገነባ ዋና መሐንዲስ ነበር። የፋሲልን ቤተ መንግሥት ለመገንባት የዋለው ጥበብ የጉዛራን ቤተ መንግሥት፣ የቀሐን የፋሲል መዋኛ እና የአክሱምን ቤተ መቅደስ ለመገንባትም ጥቅም ላይ ውሏል³¹⁶።

አንዳንድ ሊቃውንት የጎንደር ዘመን የግንባታ ጥበብ ቀደምቱን የኢትዮጵያ ክርስቲያናዊ የግንባታ ጥበብ ከእስላማዊው የግንባታ ጥበብ ጋር ያዛመደ ጥበብ ነው ይላሉ። የዚህም ምክንያቱ ከአንድ፣ ከኡዝቤክስታንና ከቱርክ የመጡ መስሊም ጠቢባን ከኢትዮጵያውያን ጠቢባን ጋር በጎንደር የመገናኘት ዕድል በማግኘታቸው ነው³¹⁷።

የውጭ ባለሙያዎችን የግንባታ ጥበብ ኢትዮጵያውያን በመልመዳቸው በኋላ ዘመን ነገሥታቱ ግንባታቸውን በኢትዮጵያውያን መሐንዲሶች ማስመራት ጀምረው ነበር። በንጉሥ ዮሐንስ 1ኛ እና በንጉሥ ኢያሱ 1ኛ ዘመን ዋና አርክቴክት የነበረው ሊቁ ወልደ ጊዮርጊስ ለዚህ አንዱ ማሳያ ነው³¹⁸። ከጎንደር ውጭ

³¹⁶ Víctor Manuel Fernández, *The Archaeology of the Jesuit Missions in Ethiopia*, (Brill, 2017), pp. 75-76, 135-137, 334-335

³¹⁷ Bernhard Lindahl, *Architectural History of Ethiopia in pictures*, 1970, p. 74

³¹⁸ Richard Pankhurst, *A Social History of Ethiopia The Northern and Central Highlands from Early Medieval Times to the Rise of Emperor Tewodros II*, Red sea press, 1992, p. 106

የነበሩ ነገሥታትም የጎንደርን ጠቢባን በመቅጠር የግንባታ ሥራውን አስፋፍተዋል። የሸዋው ንጉሥ ሣሐለ ሥላሴ የአንኮበር መድኃኔዓለም ቤተ ክርስቲያንን ያሠሩት ከጎንደር በወሰዷቸው ግንባቾች ነው³¹⁹።

ጎንደር ከአንዳንድ ግንባታ በተጨማሪ በዘመናዊ የድልድይ ግንባታም ትታወቃለች። እስካሁን ባኘናቸው መረጃዎች መሠረት በጎንደር ዘመን ከዐሥር የሚበልጡ ድልድዮች ተገንብተዋል። ብዙዎቹ በጎንደር ዙሪያ ሲገኙ የተወሰኑት ጎጃምና ሸዋ ይገኛሉ። ከእነዚህ ውስጥ ሰባቱ በዐፄ ፋሲል መገንባታቸው ይነገራል። አለታ(በዓባይ ወንዝ ላይ)፣ ጎባጢት (እንፍራንዝ)፣ ሰባራ ድልድይ(በዓባይ ወንዝ ላይ፣ ጎጃም)፣ ገንፎ ቁጭ ድልድይ(ግልገል መገጭ ወንዝ)፣ ደፈጫ ድልድይ (አንገረብ ወንዝ)፣ ባምቢሎ ጨጋሳ ድልድይ፣ ርብ ድልድይ (በርብ ወንዝ ላይ)፣ የታችኛው መገጭ ድልድይ (በመገጭ ወንዝ ላይ) የሚጠቀሱ ናቸው³²⁰።

ሌላው የጎንደር ዘመን ሥልጣኔ መገለጫ የተደራጀ የሃይማኖት ትምህርት መኖሩ ነው። የጎንደር ዘመን ለትውፊታዊው የሃይማኖት ትምህርት ሦስት ዓይነት መልክ ሰጥቶታል። የመጀመሪያው በተለያዩ ቦታዎች ተበታትነው የነበሩትን ትምህርት ቤቶች በአንድ አካባቢ መስበሰቡ ነው። ይሄም በጎንደር ከተማና በአካባቢው በቅርብ ርቀት ሁሉም የቤተ ክርስቲያን ትምህርቶች እንዲገኙ አስችሏል።

ሰጎንደር ሃይማኖታዊ ትምህርት መዳበር ትልቁን አስተዋጽኦ ያደረገው የጉራጌ ሊቃውንት ናቸው። በ16ኛው መካከ በተከሠተው

³¹⁹ ዳግኤል ከብረት፣ የቤተ ክርስቲያን መረጃዎች፣ ቅጽ 1፣ 2012፣ ገጽ 103

³²⁰ Engdu Gebrewold Weldeesenbet, *The Gonderian Period Bridges of Ethiopia: Status and Prospects for Tourism* (African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, Volume 6 (3) - (2017)

የሙስሊም - ክርስቲያን የእርስ በርስ ጦርነት ጊዜ ብዙውን ጊዜ ሊቃውንት ተሰደዱ፣ ሞቱ፣ ጠፉ። ይሄም ለትምህርት ቤቶች መዳከም ምክንያት ሆነ። በዐፄ ሰርጸ ድንግል ዘመን የጣና አካባቢ የመንግሥት መቀመጫ ሲሆን ንጉሡ ከጉራጌ ምሁር ኢየሱስ አካባቢ አራት ሊቃውንትን ወስደው የጎንደርን ትምህርት ቤቶች አደራጁ³²¹።

ሁለተኛው ደግሞ ትምህርቶቹ በሥርዓተ ትምህርት በተደራጀ መልኩ እንዲሰጡ መደረጉ ነው። በጎንደር ከተማ ቋሳም፣ እጨጌውም ዐቃቤ ሰዓቱም ይገኙ ስለነበረ እንደ ቀድሞው ተምሮ ለመካን ሌላ ቦታ መሄድ አላስፈለገም። ነገሥታቱም የተለያዩ አብያተ ክርስቲያናት ከሠሩ በኋላ አያሌ ሊቃውንትን ይመድቡ ስለነበር የሰው ጋይል ፍላጎቱ ከፍተኛ ነው። ነገሥታቱ ለሊቃውንቱ የሚሰጡት ከበሬታ የሳባቸው አያሌ መምህራንም በጎንደር ከተማ ይገኙ ነበር። በዚህም የተነሣ የዜማ፣ የአቋቋም፣ የቅኔ፣ የመጻሕፍት እና የድን ትምህርቶች በተደራጀ መንገድ መሰጠት ጀመሩ³²²።

ሦስተኛው የትምህርት ሥርዓቱ ስፔሻላይዝድ እየተደረገ መምጣቱ ነው። ከሊቃውንቱ መራቀቅ የተነሣ የጎንደር ትምህርት፣ “ላይ ቤት” እና “ታች ቤት” ተብሎ ተከፋፍሎ ነበር። ይሄም በአንድ የትምህርት ርዕሰ ጉዳይ ሊቃውንቱ ነገሮችን የሚመለከቱባቸው የተለያዩ መንገዶች ናቸው። ይህ የሊቃውንት በጎንደር ከተማ መሰባሰብ በጎሳ ለተፈጠረው የክርክር ባህል መዳበር የራሱን አስተዋጽኦ አድርጓል።

³²¹ ሃይማኖተ አበው፣ በደብረ ማርያም የሚገኝ፣ ዳንኤል ክብረት፣ የቤተ ክርስቲያን መረጃዎች ቅጽ 1፣ 2012፣ ገጽ 523

³²² ሀብተ ማርያም ወርቅነህ(ለቀ ሥልጣናት)፣ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ትምህርት፣ 1963፣ ብርሃና ሰላም ማተሚያ ቤት

የጎንደር ዘመን ሥልጣኔ አንዱ መገለጫው የጎንደር ዘመን ሥዕል፣ እየተባለ የሚጠራው የሥነ ሥዕል ጥበብ ነው። የጎንደር ዘመን ሥዕል ያሰኘውም በጎንደር ዘመን በነገሥታቱ ጥረት የዳበረ በመሆኑ ነው³²³። በጎንደር ዘመን የሥነ ሥዕል ጥበብ እንዲያድግ ያደረጉት የተለያዩ ምክንያቶች አሉ።

የመጀመሪያው በጎንደር የሥዕል ትምህርት ቤት መኖሩ ነው። በከተማውና በጣና ገዳማት ውስጥ ስለ ቀለማት አዘገጃጀትና ስለ ሥዕል የሚያስተምሩ ትምህርት ቤቶች ነበሩ። የሆለታ ኪዳነ ምክረት ቤተ ክርስቲያን በ1895 ተገንብታ ስትጠናቀቅ ሥዕሉን የሳሉት አለቃ ሐዲስ በሥዕላቸው ላይ “ወዘተምህረ በጎንደር” ሲሉ የገለጡት ይሄንን ነው³²⁴።

ሁለተኛው የቤተ መንግሥትና የቤተ ክርስቲያናት መኖር ነው። በተፈጠረው አንጻራዊ ሰላም የተነሣ የቤተ መንግሥቱ በጎንደር ከተማ መኖር ነገሥታቱ በአንድ ቦታ አስተዳደራቸውን እንዲያካሂዱ፣ ለኪነ ጥበባዊ ነገሮችም ትኩረት እንዲኖራቸው አድርጓል³²⁵። ሰዓልያኑም በቤተ መንግሥቱ አካባቢ እንዲሰባሰቡ ዕድል ፈጥሯል። የአብያተ ክርስቲያናቱ በብዛት መተከል ደግሞ ለሰዓልያኑ የሥራ ዕድል ፈጥሯል። በጎንደር ከ44 በላይ አብያተ ክርስቲያናት ተገንብተው ነበር። ከእርሻ፣ ከንግድ፣ ከቀረጥና ከግብር የሚመጣው ሀብት ከፍለው ሥዕል የሚያስሉ ሰዎች እንዲበራከቱ አድርጓል።

³²³ Heldman, “The Late Solomonic Period”, Roderic Grierson (Ed), *African Zion: The Sacred Art of Ethiopia*, New Haven: Yale University Press 1993, pp. 195-196

³²⁴ ዳንኤል ክብረት፣ የቤተ ክርስቲያን መረጃዎች፣ 1999፣ ገጽ 4

³²⁵ Solomon Addis, *A History of the City Gondar*, Trenton: Africa World Press Inc. 2006, pp. 3-7

በግድግዳ እና በመጻሕፍት ላይ ከሚገኙ ማስረጃዎች ለመመልከት እንደሚቻለው ነገሥታት፣ ንጉሣውያን ቤተሰቦች፣ መኪንንት፣ ወይዛዝርት፣ካህናት፣ነጋዴዎች ሥዕሎችን ክፍለው በግድግዳዎችና በመጻሕፍት ላይ ያሥሉ ነበር። ሥዕሉን ያሳሉትን ሰዎች ከሥዕሎቹ ሥር መሃል የተጀመረው በዚህ በጎንደር ዘመን ነው። በዚህም የተነሣ የዚያ ዘመን አለባበስ፣ የፀጉር አሠራር፣ የሥራ ዘርፎች፣ የወግ ዕቃዎች፣ ባህልና አኗኗር ምን እንደሚመስል ለማወቅ ችለናል።

የጎንደር ዘመን ሥዕል የመካከለኛው ዘመን ሥዕል ተከታይ ቢሆንም የራሱን ልዩ ባህርይ ፈጥሮ የተጓዘ ነው። ለዚህ ደግሞ አንዱ ምክንያት የከተሜነት መስፋፋት ነው። የከተሜነት መስፋፋት ልዩ ልዩ ዓይነት የአኗኗር ዘይቤ በከተማውና በአካባቢው እንዲኖር በማድረግ ሠዓልያኑ ያንን አንጻባርቀዋል። የጎንደር ሥዕል የጎንደር ብዝሃነት መገለጫ ነው።

ሌላው የጎንደር ዘመን ሥዕል ልዩ ጠባይ እንዲኖረው ያደረገው የተፈጠረው የባህል መስተጋብር ነው። በ16ኛውና በ17ኛው መካከል በጎንደር የነበሩት ፖርቱጋሎች ተጽዕኖቸውን በጎንደር ሥዕል ላይ አሳርፈዋል። የጎንደር ሥዕል የሀገር ውስጥ እና የውጭ የሥዕል ጥበብ ድምር ውጤት ነው። ከታወቁት የመጽሐፍ ቅዱስና የአዋልድ መጻሕፍት ሥዕሎች በተጨማሪ ምናባቸውን በመጠቀም የዮሐንስ ራክይን አስከ መሃል ደርሰዋል³²⁶።

³²⁶ Abebaw Ayalew, *The Art of Painting in Christian Ethiopia from the 14th to the early 18th Century*, p. 15; Heldman, "The Late Solomonic Period", *Roderic Grierson* (Ed), *African Zion: The Sacred Art of Ethiopia*, New Haven: Yale University Press 1993, pp. 195-197; Stanislaw Chojnacki, *Short Introduction to*

ሌላው የጎንደር ሥልጣኔ መገለጫ የሥነ ጽሑፍ ሀብቷ ነው። ቀደም ብለን እንዳየነው የከተሜነት መዳበር ያሰባሰባቸው ሊቃውንት በአንድ በኩል፣ ሥነ ጽሑፍን በሀብታቸው የሚያግዙ ነገሥታት፣ ልዑላን፣ መኪንንት፣ ወይዛዝርትና ነጋዴዎች መፈጠራቸው በሌላ በኩል የጎንደርን ሥነ ጽሑፍ አበልጽጎታል። ነገሥታቱ በየዘመናቸው የዜና መዋዕል ጸሐፊዎችን መመደባቸው፣ መጻሕፍትን ለማጻፍ ቀለብና ርስት ለጸሐፊዎች መስጠታቸው አያሌ የሥነ ጽሑፍ ሥራዎችን አቆይቶልናል። በየገዳማትና በታላላቅ አድባራት አብያተ መጻሕፍት ተስፋፍተው ነበር። በኋላ ዘመን ዐፄ ቴዎድሮስ ወደ መቅደላ የወሰዷቸውና በመቅደላ ጦርነት ወደ እንግሊዝ የተዘረፉት ብዙዎቹ እነዚህ መጻሕፍት ናቸው።

የጎንደር ዘመን የኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ ከግእዝ ወደ አማርኛ ሥነ ጽሑፍ በውል የተሸጋገረበት ዘመን ነው። ታሪክ ዘመድ፣ ጎንደር፣ የትርጓሜ መጻሕፍት፣ የአለቃ ዘነብ ድርሰቶችና ሌሎች ለዚህ ማሳያዎች ናቸው።

የጎንደር ዘመን ቤተ መንግሥት ብቻ ሳይሆን መንግሥታዊ ፕሮቶኮል የተዘጋጀበት ዘመንም ነው። የንጉሡንና የቤተ መንግሥቱን ሥርዓት የያዙ ሥርዓተ መንግሥት እና መጽሐፈ ወግ የተሰኙ የፕሮቶኮል መጻሕፍት ነበሩ³²⁷።

በጎንደር ዘመን የተለያዩ ዓይነት የውትድርና አደረጃጀት ነበር። "ጃዋ" የሚባል የንጉሡ ጠባቂ ጦር ነበር። ዋናው ሥራውም የንጉሡን ቤተ መንግሥትና ከንጉሡ ጋር የተገናኙ ነገሮችን መጠበቅ ነው። "ጨዋ"

Ethiopian Traditional Painting, (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 2, No. 2 (JULY 1964), pp. 1-11

³²⁷ ጌታቸው ኃይሌ፣ ከግእዝ ሥነ ጽሑፍ ጋር ብዙ አፍታቆይታ፣ 2012፣ ገጽ 462

የሚባል የጦር አደረጃጀትም ነበር። ይሄም በራሱ በንጉሡ የሚመራ ጦርነትን የሚያካሂድ ሠራዊት ነው።

በኋላ ዘመን ደግሞ፣ «ወዓልያን» የሚባሉ አደረጃጀቶች ተፈጥረዋል። በአገልግሎት ረገድ ጨዋና ወዓልያን ተመሳሳይ አገልግሎትና ደረጃ ነበራቸው። ወደ ጎንደር ዘመን መጨረሻ ሁለቱም የሠራዊት ዓይነቶች በአካባቢ ገዢዎችና በመኪንንት የሚታዘዙበት ደረጃ ደርሰው ነበር³²⁸።

ምዝራቁ ሠላሳ ሰባት

የጊቤ ሥልጣኔዎች

ጊቤ ወንዝ ከጉራጌ ዞን ወልቂጤ ሰሜን ተነሥቶ፣ 829 ኪ.ሜ ተገዝ፣ በኢትዮጵያና ኬንያ ድንበር ቱርካና ሐይቅ ይገባል። ሰሜናዊ ክፍሉ ጊቤ ሲባል ደቡባዊ ክፍሉ አሞ በመባል ይታወቃል። ከ1803-1827 ዓ.ም ጎልቶ በመውጣት፣ “የጊቤ ሥልጣኔ” በመባል የሚታወቀው የአምስቱ መንግሥታት ሥልጣኔ የወጣው ከእዚህ አካባቢ ነው። ጎማ፣ ጉማ፣ ጌራ፣ ጂማ እና ሊሙ አኖርያ በወንዙ ዳር የተመሠረቱ ሥልጣኔዎች ናቸው።

ሰጊቤ ሥልጣኔ መጀመር ምክንያት የሆኑ የተለያዩ ነገሮች አሉ። 1) ከባሩ የኦሮሞ ዕሴት፣ 2) የአካባቢው ሕዝቦች ከሰሜን ጫና በጊቤ ወንዝ የተፈጥሮ መከላከያ ማግኘታቸው፣ 3) ባህላዊውን የኦሮሞ የጦር ስልት በመጠቀም የተለያዩ የጦር አቢጋዞች ነጥረው መውጣታቸው፣ 4) የኦሮሞ ሕዝብ የአኗኗር ለውጥ ማድረግ።

³²⁸ Ishikawa Hiroki, Changes in the Military System during the Gondar Period (1632-1769): Their Influence on the Decline of the Solomonic Dynasty. (Annales d'Éthiopie Année 2002, 18) pp. 215-229

5) የቀይ ባሕርና የደቡብ የንግድ መስመሮች መጠናከር፤
6) የእስልምና መስፋፋት እና አንጻራዊ ሰላም መገኘቱ ናቸው።³²⁹

ለጊዜ አካባቢ መንግሥታት የጊዜ ወንዝ ጠመዝማዛ ቆሬ፤ ከሰሜን ለሚመጣው ጫና ዋና መከላከያ ሆኗቸዋል። የጎጆብ ሸለቆ ደግሞ ከጥንቱ የከፋ ንጉሣዊ ሥርዓትና ከየም መንግሥት ከሚመጣው ጫና ዕረፍት ሰጥቷቸዋል።³³⁰

የኦሮሞ ሕዝብ ወደ ጊዜና ወደ አካባቢው በደረሰ ጊዜ ከአርብቶ አደርነት ወደ ግብርና የአኗኗር ለውጥ አድርጓል። በቆሎ፤ ማሻሻል፤ ጤፍ፤ ዋና ምርቶቻቸው ሆኑ። ከአካባቢው ሕዝብ ጋር በተፈጠረ መስተጋብርም እንስት ማምረት ተለመደ። ቡና ማምረት፤ መጠቀምና መነገድም ተጀመረ። እነዚህ ነገሮች በአካባቢው የተትረፈረፈ የከብትና የእህል ምርት እንዲኖር አደረጉ፤ ይሄም የጊዜ አካባቢ ንግድን እንዲዳብር አደረገው።³³¹

ሥልጣኔዎች ምንጊዜም የቀይጥ ማኅበረሰቦች ውጤቶች ናቸው። ማኅበረሰብ ከሌላ ማኅበረሰብ ጋር በሚገናኝበት ጊዜ ይሰጣል፤ ይቀበላል፤ ያገኛል፤ ያጣል። በዚህ ሂደት የተነሣ ነገሩን ባህልና አኗኗር እያሳደገው ወይም እየቀየረው ይመጣል። የኦሮሞ ሕዝብ

³²⁹ M. Abir, "The Emergence and of the Monarchies of Enarea and Jimma in the first half of the nineteenth century African History, VI: (1965), pp. 206-208. Guluma Gameda, "Gomma and Limmu: The Process of State Formation among the Oromo of the Gibe Region, c. 1750-1889", (MA. Thesis, Addis Ababa University, 1984), pp. 68-70.

³³⁰ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 784

³³¹ M. Abir, "The Emergence and of the Monarchies of Enarea and Jimma pp. 205-219; M. Abir, Ethiopia: the Era of the Princes, the Challenge of Islam and the Reunification of the Christian Empire, 1769-1855 (New York: Frederick A. Praeger, 1968); Guluma Gameda, "Gomma and Limmu, pp. 46-47.

ከሰሜኑ፤ ከደቡቡና በምዕራብ በኩል ከውጭ ከሚመጣው ሕዝብ ጋር የፈጠረው መስተጋብር፤ ንጉሣዊ ሥርዓትን እንደ አካባቢያዊ አስተዳደር እንዲጠቀምበት አድርጎታል። ይሄም የጊዜ አካባቢን ሥልጣኔ አምጥቷል።

የኦሮሞ ሕዝብ ነባር ዕሴቶች ለጊዜ ሥልጣኔ መሠረት ሆነዋል። የኦሮሞ ሕዝብ አንዱ መገለጫው የአርብቶ አደር የአኗኗር ዘይቤ ነበር። ኦሮሞ በአርብቶ አደርነት የከብት፤ የበግ እና የፍየል መንጋዎችን በባለሞያ በመምራት ሰፊ መሬትን ያስተዳደር ነበር። ይህ የአኗኗር ዘይቤ በተወሰነበት ባህላዊ መስተጋብርና እና ማኅበራዊ አወቃቀሮች የተደገፈ ሲሆን፤ ጥልቅ የሆነ ስለ እንስሳ ባህሪ፤ ወቅታዊ ዑደቶችና የሀብት አያያዝ ግንዛቤን የሚጠይቀውን ጥበብ ያካተተ ነው። ይሄም በኋላ ዘመን በጊዜ መንግሥታት ንግድ ውስጥ የቀንድና የዳልጋ ከብቶች ገበያ ዋናው የንግድ እንቅስቃሴ እንዲሆን አስችሏል።

በሁለተኛ ደረጃ ጎልቶ የሚወጣው የሥልጣኔው መለያ የገዳ ሥርዓት ነው። ይህ ማኅበረሰባዊና ፖለቲካዊ የኦሮሞ ገዳ ሥርዓት በስምንት ዓመት ዑደት ላይ የተመሠረተ ልዩ ማኅበረ ፖለቲካዊ ሥርዓት የጸናበት ነው። የገዳ ሥርዓት ማኅበራዊ ሥርዓትን እና የማኅበረሰብ አመራርን አረጋግጧል። ይህ ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት በተለያዩ የዕድሜ ደረጃዎች መካከል ሥልጣንን እና ኃላፊነትን በማስተላለፍ (መተካካት) የጋራ ውሳኔዎችን በማስተዋወቅ እና ከሽማግሌዎች ወደ ወጣት ትውልዶች ዕውቀትና ወግ በሰላማዊ መንገድ እንዲሸጋገር እያደረገ ቆይቷል። የጊዜ መንግሥታት የገዳን ሥርዓት መንግሥታዊ ሥርዓት ባያደርጉትም የተረጋጋ መንግሥት ለመመሥረት ግን ረድቷቸዋል።

ሦስተኛው የሥልጣኔው ገጽታ የቃል ወጎች እና ታሪኮችን ሳይዘግቡ ለትውልድ የማስተላለፍ ልማድ ነው። የኦሮሞ ታሪክ እና ባህል በትውልዶች የሚተላለፈው በተራቀቁ የቃል ወጎች ነው። ታሪኮች እና ልዩ ልዩ ዘፋኞች የሚያወሳቸው ድንቅ ግጥሞች ታሪክን፣ የሞራል ዕሴቶችን እና ባህላዊ ማንነትን ይጠብቃሉ፤ ለትውልድም ያስተላልፋሉ።

አራተኛው የኦሮሞ ሥልጣኔ መለያ የጦር ስልት ነው። ኦሮሞዎች ከዘመናዊ የመከላከያ ሚኒስቴር ጋር ተመሳሳይነት ያለው የወታደራዊ አመራር፣ የዕዝና የቁጥጥር ሥርዓት አዳብረዋል። እንስሳትን በተለይም ፈረሶችን ለውጊያ በማሰልጠን ረገድ የፈጠሩት ብቃት በጎላ ዘመን ለተፈጠረው ወታደራዊ ድል ወሳኝ ነበር።

በጊዜ አካባቢ የተትረፈረፈው ሀብትና የተፈጠረው የንግድ ዕድል የአካባቢውን ኃያላን ወደ አንድ አላመጣቸውም። ሰፊ መሬት ለማግኘት፣ የንግድ መሥመሮችን ለመቆጣጠር፣ ቋሚ የገበያ ሥፍራዎችን ለመያዝና የከብት ሀብትን ለማብዛት ባደረጉት የእርስ በርስ ጦርነት በአካባቢው በዛ ያሉ መንግሥታት እንዲመሠረቱ አስችሏል³³²።

የጊዜ መንግሥታት የተመሠረቱት በጦር አበጋዞች ነው³³³። እነዚህ የጦር አበጋዞች ጠንካራ የጦር ሠራዊት አደራጁ። “ሞቲ” የሚለውን የኦሮሞ ማዕረግም እንደ “ዐፄ” መጠቀም ጀመሩ። ከስማቸው ይልቅ በፈረስ ስማቸው ነበር የሚታወቁት³³⁴። መጀመሪያ አካባቢ እርስ

³³² Herbert S. Lewis, the ‘Oromo’ State of Jimma Abba Jifar. Asmara, Red sea press, 2001, P. 323-322.

³³³ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia: A History 1570-1860, Red sea press, 1994, p.385

³³⁴ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p.390

በርሳቸው በመዋጋት ግዛታቸውን ለማስፋፋት ጥረት አድርገዋል። በጎላ ግን ግጭቱን በማቆም የእርስ በርስ ንግድን አስፋፍተዋል³³⁵።

የእስልምና መስፋፋት ለዚህ አስተዋጽኦ ማድረግ ይታመናል። እስልምና ለጊዜ አካባቢ መንግሥታት ሁለት ጥቅሞችን ሰጥቷል። የመጀመሪያው የተለያዩ ማኅበረሰቦችን አንድ የሚያደርጉበትና ፖለቲካዊ ዐቅማቸውን የሚያጠናክሩበት ርእዮተ ዓለም ሰጥቷቸዋል። ከዚህም በተጨማሪ ከምዕራቡ፣ ከሰሜኑና ከምሥራቁ የንግድ መሥመር ጋር እንዲተሳሰሩ አድርጓቸዋል። በዚያ ዘመን በእነዚህ የንግድ መሥመሮች በዋናነት የሚጠቀሙት መስለም የሢራራ ነጋዴዎች ናቸው³³⁶።

በጊዜ ዙሪያ እስልምና እንዲጠናከር ያደረጉት የእስልምና መምህራን፣ ነጋዴዎችና የአካባቢው ገዢዎች ናቸው። የእስልምና መምህራን ከሱዳንና ከተለያዩ የኢትዮጵያ አካባቢዎች የንግድ መሥመሮችን ተከትለው ወደ ጊዜ ጉብተዋል። በአካባቢው ገዢዎች በበጎ በመታየታቸው የተነሣ በተለያዩ ቦታዎች ትምህርት ቤቶችን ክፍተው አስተምረዋል። ወደ አካባቢው ለንግድ የሚመጡት መስለም ነጋዴዎች ለእነዚህ መምህራን ድጋፍ ከማድረጋቸውም በተጨማሪ ራሳቸው በሃይማኖት ማስፋፋቱ ተግባር ተግተው ሠርተዋል።

³³⁵ Abir, "The Emergence and Consolidation of the Monarchies"; Idem., The Era of the princes, p. 74-75; Guluma, "Gomma and Limmu". Idem., "The Process of State Formation in the Gibe region: the Case of the Gomma and Jimma", Proceedings of the Second Annual Seminar of the Department of History (Addis

³³⁶ Ababa: Addis Ababa University; 1984), pp. 129-152.
Guluma Gameda, The Islamization of the Gibe region, southwestern Ethiopia from c.1830s to the early twentieth century (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 26, No. 2 (Dec. 1993), pp. 63-79), p. 68

ሙስሊም ነጋዴዎች ከዐድዋ፣ ከጎንደር፣ ከወሎ፣ ከዓረብ አካባቢ እና ከሐረር ጥንታዊውን የሢራራ መንገድ ተከትለው ወደ ጊዜ አካባቢ ይመጡ ነበር³³⁷። የዝሆን ጥርስ፣ ቡና፣ ዝባድ፣ ወርቅ፣ ቆዳና ሌጦ፣ እንዲሁም የባሪያ ንግድ ዋናዎቹ ከጊዜ አካባቢ የሚገኙ ሸቀጦች ናቸው³³⁸። አንዳንድ ጊዜ በጊዜያዊ መደብሮች፣ ብዙ ጊዜ ደግሞ እንደ ሊሙ፣ ሄርማታ፣ ሳቃና ቦንጋ ባሉ ቋሚ የገበያ ቦታዎች ነጋዴዎቹ መደብራቸውን ይዘረጉ ነበር። በዚህ የረዥም ጊዜ ቆይታቸው በአካባቢው አስልምና እንዲስፋፋ አስችለዋል³³⁹።

የጊዜ መንግሥታት ምንም እንኳን በየራሳቸው ሞቲ የሚመሩና የራሳቸው ግዛት ያላቸው ቢሆኑም፣ በንግድ ሥርዓት ግን እርስ በርስ የተገናኙ ነበሩ። የንግድ ሥርዓቱን ለማቀላጠፍ የሚያስችል ምቹ ሁኔታም ፈጥረው ነበር። በአምስቱም ግዛቶች በዕለት የሚጠሩ ገበያዎች ነበሩ። በአንድ ዕለት ብዙ ገበያዎች አይወሉም፤ ከአንድ ቦታ ወደ ሌላ ቦታ የሚዘዋወር ነጋዴ በየትኛው ቀን የት ግዛት ያለው ገበያ እንደሚውል ያውቃል። ስለዚህ በአንድ በኩል ጊዜውን አያባክንም፤ በሌላ በኩል ደግሞ በተለያዩ ገበያዎች የመግዛትና የመሸጥ ዕድል ነበረው³⁴⁰።

ነገሥታቱ ለንግድ ከፍተኛ ቦታ ነበር የሰጡት። ነጋዴዎች ቀረጥ ከፍለው እስከገቡ ድረስ ማንም አይካቸውም። መንገዳቸው ሰላም ነው። ከሩቅ የሚመጡ ነጋዴዎችን በአባ ሚዛን³⁴¹ አማካኝነት ንጉሡ ያገኛቸዋል። በየከተማው “መንደራ” የሚባሉ የነጋዴዎች ማረፊያ

³³⁷ Abir, The Era of the Prince, pp. 50-53

³³⁸ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 784

³³⁹ J.S. Trimingham, Islam in Ethiopia, p. 109

³⁴⁰ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p. 390

³⁴¹ በጊዜ መንግሥታት ዋና የንጉሡ ግምጃ ቤትና የውጭ ግንኙነት ኃላፊ

ከተሞች ተመሥርተው ነበር። በሊሙ ሰቃ፣ በጂሬኛ ጂማ - ሄርማታ፣ በአጋሮ፣ በቻላ - ጌራ እና በጨራ - ጉማ እነዚህ መንደራዎች (ከተሞች) ነበሩ³⁴²።

መንደራዎች ከነጋዴዎች ማረፊያነት በተጨማሪ ውድ ዕቃዎች የሚሸጥባቸው የንግድ ቦታዎችም ናቸው። ንጉሣውያን ቤተሰቦችና መኳንንቱ ገብተው ይሸምቱባቸዋል። በእነዚህ ቦታዎች ንጉሡ ከመግዛትም አልፎ የሀገሩን ምርት የሚሸጥባቸው ናቸው። ሁለተኛዎቹ የንግድ ማዕከላት ደግሞ ሰፋፊዎቹ ገበያዎች ናቸው።

ሳማ:-

የሳማ መንግሥት የተመሠረተው ከ1763 ቀደም ብሎ መሆኑ ይታመናል። አስልምናን በመቀበል ረገድ ከአምስቱ የጊዜ መንግሥታት በቀዳሚነት ይጠቀሳል። በሳማ አስልምና የተስፋፋበትን መንገድ ከሼክ ሁሴን ጋር የሚያያይዙ ቃላዊ መረጃዎች አሉ³⁴³። የሳማ ሥርወ መንግሥት የተመሠረተው አላኒ በተሰኘው ጎሳ አማካኝነት ነው። የአላኒ ጎሳ አባ ዱላ የነበረው አባ ቦኬ የሳማ ንጉሣዊ መንግሥት መሥራች እንደሆነ ይነገራል³⁴⁴። በሰሜን ከሊሙ እናርያ፣ በምዕራብ ከጉማ፣ በደቡብ ከጌራ፣ በምሥራቅ ደግሞ ከጂማ ጋር ይዋሰን ነበር። የግዛቱ ዋና ከተማም አጋሮ ነች።

ሳማ በእርሻ ምርትና በእርሻ ዘመናዊነት የታወቀች ናት። ዋናው የሀብት ምርቷም ከእርሻ የሚገኝ ነበር³⁴⁵። ከአምስቱ የጊዜ ግዛቶች

³⁴² Tasawo Merga, "Senna Tjmatta Oromo", p. 136; G. Massaja, I miei trenta cinque anni, XV, p. 145; M. Abir, Ethiopia, p. 84.

³⁴³ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p. 109

³⁴⁴ Gameda, G. (1984). Gomma and limmu, p. 50

³⁴⁵ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p. 116

በቡና ምርቷ እጅግ የላቀች ነበረች። በጂማ በኩል ወደ ውጭ ይወጣ የነበረው የቡና ምርት ዋና መነሻው ጎማ ነው።³⁴⁶

ጉማ

በዴዴሳ ወንዝ መጠማዘዣ በስተ ምዕራብ ዳርቻ፣ ሊ.መ. - እናርያ በሰሜን ምሥራቅ፣ የጌራና የጎማ መንግሥታት ደግሞ በደቡብ ያዋስኑት ነበር። በግዛቱ ጠረፍ አርብቶ አደሮች ሲኖሩ፣ በመካከል የሚኖሩት ደግሞ በግብርና ሥራ ይተዳደሩ ነበር። ጉማ ከሌሎች የጊቤ መንግሥታት በግዛት ብታንስም በእርሻ ምርት ግን ትስተካከላቸዋለች። ማሽላ፣ ገብስ፣ ስንዴና ጥጥ ዋናዎቹ ምርቶቻቸው ናቸው።³⁴⁷ ከጊቤ መንግሥታት ሁሉ የራሷን ታሪካዊ መዝገብ ያዘጋጀችው ጉማ ናት።³⁴⁸

ጉማ ከጊቤ መንግሥታት እስልምናን በአራተኛ ደረጃ የተቀበለች ብትሆንም ጠንካራ የእስልምና እምነት የነበረባት ግዛት ናት። ብዙ ሰዎችም ወደ መካና መዲና ይሄዱ ነበር።³⁴⁹

ጌራ

በጊቤ አካባቢ በመጨረሻ የተመሠረተች ግዛት ናት። መሥራቹ ጉንጂ የተባለ የታወቀ ጦረኛ ነው።³⁵⁰ ከፋ በስተ ደቡብ፣ ጂማ በስተ ምሥራቅ፣ ጎማ በስተ ሰሜን፣ እንዲሁም ጉማ በስተ ሰሜን ምዕራብ

ያዋስኗታል። ጌራ ለም መሬትና ብዙ ምንጮች የሞሉባት ነበረች።³⁵¹ እነዚህ እርሻዎቿ ዘንጋዳ፣ ጤፍ፣ በቆሎ፣ ዳጉሳ፣ እንሰት፣ ስንዴና ገብስ ያመርታሉ። ጌራ በቡና፣ በቅመማ ቅመምና በማር ምርቶችም የታወቀች ነበረች። የጌራ ማር ለጠጅ መሥሪያነት ተመራጭ በመሆኑ ዋጋው ውድ ነበር።³⁵² ጌራ ሰባት ዓይነት ማር አለባት እየተባለም ይነገር ነበር።³⁵³

እስልምና ወደ ጌራ የገባው በ19ኛው መካከል አጋማሽ አካባቢ ነው። አባ ጋሮ በተባለው ሙስሊም ነጋዴና አባ ራጎ በተባለው የጌራ ንጉሥ መካከል በተፈጠረው ወዳጅነት እስልምና በጌራ መስፋፋቱ ይነገራል። የጌራ ነገሥታት ከመካና መዲና ጋር የጠበቀ ግንኙነት ነበራቸው።³⁵⁴

ሊ.መ. - እናርያ

ከጊቤ ወንዝ በስተ ሰሜን፣ በምዕራብ ኢትዮጵያ በ17ኛው መካከል መጨረሻ አካባቢ የተመሠረተ መንግሥት ነው። ከጊቤ መንግሥታት ሁሉ ቀድሞ የተመሠረተው ሊ.መ. እናርያ ነው። በምሥራቅ ከጅማ፣ በደቡብ ከጎማ፣ በምዕራብ ከጉማ ይዋሰን ነበር። ዋና ከተማው ሲቃ ወላሻ የሆነ ገበያ ነበራት።

የመጫ ኦሮሞ አካል የሆኑት ሊ.መ.ዎች የቀድሞውን የእናርያ ግዛት በ17ኛው መካከል ተቆጣጠሩት። በዚህም የተነሣ ግዛቱ ሊ.መ. - እናርያ

³⁴⁶ C.F. Beckingham and G.W.B. Huntingford, Some Records of Ethiopia, 1593-1646 (London: Hakluyt Society, 1954), p. lxxx

³⁴⁷ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p. 447

³⁴⁸ Encyclopedia Aethiopicca, Vol. II, p. 937

³⁴⁹ Encyclopedia Aethiopicca, Vol. II, p. 937

³⁵⁰ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p. 112

³⁵¹ Cecchi, Antonio, alle frontiere del Caffa, Società geografica italiana; Viterbo, Ettore, 1852-1932; Grattarola, Giuseppe, 1886, p. 263.

³⁵² Cecchi, Da Zeila, 280-281

³⁵³ Encyclopedia Aethiopicca, Vol. II, p. 731

³⁵⁴ Encyclopedia Aethiopicca, Vol. II, p. 731

ተባለ³⁵⁵። ለሙ - እናርያ የጎንጋ ሕዝብና የኦሮሞ ሕዝብ በአንድነት የፈጠሩት ሥልጣኔ ነው።

የእናርያ አካባቢ ለእህል ምርት ምቹ ነበር። እናርያን ከምሥራቅ፣ ከምዕራብና ከሰሜን የሚያገናኘው የጥንቱ የንግድ መሥመር ለንግዱ መቀላጠፍ ረድቷል። በተለይም በሰሜንና በደቡብ የንግድ መሥመር ላይ በአመቺ ቦታ መገኘቷ ለኢኮኖሚያዊ ዕድገቷ ጠቅሟል። የዕደ ጥበብ ሥራዎችም በአካባቢው ከፍተኛ ምርት ነበራቸው። እህል፣ ሥራ ሥር፣ ጥጥ፣ ዝባድ፣ ቡና፣ የዝሆን ጥርስ እና ቆዳ ዋናዎቹ የሊሙ እናርያ ምርቶች ናቸው። በአካባቢው የሚተላለፉት ነጋዴዎችም ግብር ይከፍሉ ነበር³⁵⁶።

በሊሙ እናርያ ንግዱን ለማቀላጠፍ ‘አባ ሚዛን’ የተባለ ሹም ይመደብ ነበር። በመንግሥት ምክር ቤት አባል ሲሆን ከፍተኛ ሥልጣን ከተሰጣቸው መካከል ነው። የሚመረጠው በንግድ ሥራ ከተሳካላቸው ወገን ነው³⁵⁷። በአባ ሚዛን ሥር አባ ገባ እና አባ ኬላ የተባሉ ሁለት ሹሞች ነበሩ። አባ ገባ ገበያውን የሚከታተል ሲሆን፣ አባ ኬላ ደግሞ በመግቢያ በሮች ላይ ቀረጥ የሚሰበስብ ነው³⁵⁸።

በሊሙ ገበያ ለመሸመትና ለመሸጥ ከካርቱም፣ ከዳርፋር፣ ከኮርዶፋን፣ ከቲምቡክቱ፣ ከታጁራና ከዛንዚባር ጭምር የሚመጡ ነጋዴዎች

ነበሩ። እነዚህ ነጋዴዎች ከሊሙ እናርያ ጋር ብቻ ሳይሆን ከሌሎች የጊቤ መንግሥታትም ጋር ይገበያዩ ነበር³⁵⁹።

የሊሙ - እናርያ መንግሥት ወታደራዊና ፖሊሳዊ ተቋማት ነበሩት³⁶⁰። ወታደራዊ ተቋማቱ ለዘመቻ ሲያገለግሉ፣ ፖሊሳዊ ተቋማቱ ደግሞ የከተማና የንግድ መሥመር ጸጥታን ያስጠብቁ ነበር። ከከፋና ከጎጃም ጋር መልካም የፖለቲካና የንግድ ግንኙነት ነበረው።

ጂማ

በ18ኛው መቅደስ የተጀመረ የጊቤ አካባቢ መንግሥት ነው። በምዕራብ ከሊሙ እናርያ፣ በምሥራቅ ከየም፣ በደቡብ ከከፋ (በጎጃብ ወንዝ በኩል)፣ ይዋሰን ነበር። ከጊቤ መንግሥታት ሁሉ በወታደራዊ ዐቅሙ ተወዳዳሪ አልነበረውም። በአካባቢው የነበሩ ዐሥር የኦሮሞ ጎሳዎች የመጀመሪያውን ንጉሥ በመምረጥ በ18ኛው መቅደስ ሁለተኛ አጋማሽ የጂማን ንጉሣዊ ግዛት መሥርተውታል³⁶¹። ጂማን የመሠረታት አባ መጋል የተባለው መሪ ነው። ሄርማታን ማዕከሉ እድርጎ የነበረው አባ መጋል፣ በተደጋጋሚ ባደረጋቸው ዘመቻዎች የጂማን ግዛት በመጠኑ ለማስፋት ችሎ ነበር³⁶²። የጂማ መንግሥት ወታደራዊና ኢኮኖሚያዊ ዐቅም የዳበረው በአባ ጂፋር 1ኛ ዘመን ነው(1827-47)³⁶³።

³⁵⁵ Encyclopedia Aethiopica, Vol, III, p. 570; Mohammed Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, p.393

³⁵⁶ Encyclopedia Aethiopica, Vol, III, p. 571

³⁵⁷ Tasawo Merga, 'Senna Umatta Oromo: Jalqaba jarra kudha Jahafti hamma dhumiti jarra kudha Sagalafanti' (Addis Ababa:1976), unpublished manuscript., p. 144

³⁵⁸ Tasawo Merga, "Senna Umatta Merga", p. 145

³⁵⁹ R. Pankhurst, *Economic History of Ethiopia*, 2012, p. 446

³⁶⁰ Encyclopedia Aethiopica, Vol, III, p. 571

³⁶¹ Encyclopedia Aethiopica, Vol, II, p. 802

³⁶² Yonas Seifu – Jan Záhorký, *Jimma Town: Foundation and Early Growth from ca. 1830 to 1936*, *Ethnologia actualis* Vol. 17, No. 2/2017

³⁶³ Guluma Gameda, *The Rise of Coffee and the Demise of Colonial Autonomy: The Oromo Kingdom of Jimma and Political Centralization in Ethiopia* (Northeast African

ጂማ የተለያዩ ማኅበረሰቦች በሰላም የሚኖሩባት አካባቢ ለመሆን በቅታ ነበር። ከሰሜን የትግራይ፣ የጎንደርና የጎጃም ሰዎች መጥተዋል። ከመሐል የሸዋ ሰዎች ገብተዋል። የየም ሰዎች “አንገሩ” የተሰኘውን ክብር አግኝተው ቤተ መንግሥቱን ተረክበዋል። የዳውሮ ሰዎችም በብዛት ይገቡ ነበር። የሚገቡበት የጂማ ደቡባዊ መውጫ እስከ ዛሬ “ዳውሮ በር” ይባላል። ከፋዎችና ኮንታዎች በብዛት ገብተው ኖረዋል³⁶⁴።

አባ ጂፋር አንደኛ አንድ መንግሥት ከሚፈልጋቸው ስድስት ነገሮች መካከል አራቱን ነገሮች መሟላት የቻለ መንግሥት መሥርቶ ነበር። መንግሥት የሚመራበት ርእሰተ ዓለም (እስልምና)፣ የመግቢያ ቋንቋ(አሮሚፋ)፣ የተጠናከረ የጸጥታ ኃይል እና የማይቋርጥ የኢኮኖሚ ምንጭ። አባ ጂፋር የጂማ የመጀመሪያው ሞቲ (ንጉሥ) ነው³⁶⁵።

የጂማ አባ ጂፋር ግዛት በየጊዜው በሚያደርጋቸው ጦርነቶች የታወቀ ነው። በሁሉም አቅጣጫ ለሦስት ጉዳዮች ጦርነቶችን ያደርግ ነበር። ተጨማሪ መሪዎችን ለመያዝ፣ የንግድ መሥመሮችን ለመቆጣጠርና ባሮችን ለማግኘት። ኢኮኖሚያዊ ሀብቱን በዚህ መልኩ ያጠናክረው የጂማ መንግሥት፣ ማኅበረሰቡን የሚያሰባስብ ርእሰተ ዓለም ያስፈልገው ነበር። ይሄንን ደግሞ ከእስልምና አገኘው³⁶⁶። ንጉሡ ራሱ ከጎንደር መጥቶ በሚነግደው አብዱል ሐኪም በተባለው መስሊም በኩል

በ1823 አካባቢ እስልምናን ተቀበለ³⁶⁷። ከዚያ በኋላ የታወቁ የእስልምና መምህራንን ከልዩ ልዩ ቦታ በመጋበዝ በጂማ ግዛት ውስጥ በነጻነት እንዲያስተምሩ ያበረታታ ነበር።

የጂማ ግዛት ዋና ከተማ ጂሬኝ ነበረች። በዋናነት የአባ ጂፋር ቤተ መንግሥትና የእርሳቸው የቅርብ ሰዎች ሠፍረውባት ነበር። በከተማዋ በላምንት ሁለት ቀን ሰኞና ዓርብ የሚውል ሰፊ ገበያ ነበረባት። በገበያው ዙሪያ ቤቶች እየተሠሩ ሲመጡ ወደ ትልቅ ከተማነት አደገ። ይህ ሥፍራ “ሄርማታ” ይባላል።

በአባ ጂፋር 2ኛ ጊዜ በሄርማታ ባለ አንድ ፎቅ ቤተ መንግሥትና መስጊዶች ተገነቡ። በግንባታው ላይ የሀገር ውስጥና የውጭ ባለሞያዎች ተሳትፈውበታል። በጂሬኝ እና በሄርማታ መካከል “መንደራ ሰቱ” የተባለ ከጂማ ውጭ ለሚመጡ ነጋዴዎች ማረፊያ እንዲሆን የተዘጋጀ ቦታ ነበረ። ጂሬኝ የፖለቲካ፣ ሄርማታ የንግድ ማዕከል ሆነች።

አባ ጂፋር 1ኛ የጂማን ንግድ ለማጠናከር ሁለት ተግባራትን አስናውኗል። ጀበርቲ ከሚባሉትና ከሱዳን ከሚመጡት ነጋዴዎች ጋር ጥብቅ ወዳጅነት ፈጠረ። በ1840ዎቹ ከሊሙ እናርያ ንጉሥ ከአባ ባጊዶ ጋር ተዋግቶ ባዲፎላ የተባለውን አካባቢ ተቆጣጠረ። ይህ ድል ሁለት ጠቀሜታ ነበረው። በአንድ በኩል ይህ አካባቢ ከፋን ከመካከለኛው የኢትዮጵያ ገበያዎችና ከጎጃም - ጎንደር ጋር የሚያገናኘው የንግድ መሥመር የሚያልፍበት ነው³⁶⁸።

በዚህም ወደ ሰሜን የሚሄድ የሚረፈሩ መንገድ እንዲከፈት አደረገ። ሊሙ ሰቃ ላይ ይደረግ የነበረው የንግድ ግንኙነት ወደ ሄርማታ ተዛወረ። ሁለተኛው ጥቅም በጊዜና በሶዶ መካከል የሚገኘውን ሰፊ ለም

Studies, New Series, Vol.9, No.3, Special Issue: The Oromo in Ethiopian Studies

Confronting Challenges to Politically Engaged Scholarship (2002), pp.51-74) p. 52

³⁶⁴ ደረጃ ሂንዱ(ዶር)፣ የብሔር ብሔረሰቦች ስብጥር ታሪክ በጊቤ፣ ጎጃብና ዲዲሳ ሣነት

ማዕዘን፤ (ትስስርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ)፣ ገጽ 53-57

³⁶⁵ Beke Charles T., On the Countries South of Abyssinia, Journal of the Royal

Geographical Society of London(1843), p.43

³⁶⁶ Mohammed Hassen, The Oromo of Ethiopia, p.425

³⁶⁷ Herbert S. Lewis, Jimma Abba Jifar, an Oromo monarchy: Ethiopia, 1830-1932, p. 41

³⁶⁸ Abir, The era of the princes, p. 91.

መሬት ለመቆጣጠር ረድቶታል። በዚህ የተነሣ ጂማ ከዚህ መንግሥታት ሁሉ እጅግ ሀብታሚ ግዛት ለመሆን በቅታ ነበር³⁶⁹።

የሊሙ እናርያ ወርቃማ ዘመን እያበቃ ሲመጣና አባ ጂፋር ለንግድ ምቹ ሁኔታዎችን ሲያመቻች፣ ብዙዎቹ ጀበርቲዎች ማዕከላቸውን ጂማ አደረጉ። ብዙዎቹ ገበሬዎች ጫካውን እየመነጠሩ ሰፋፊ እርሻዎችን አረሱ። የጂማ ግዛትም ለም መሬቶችን እያካተተ መጣ። በዚህ የተነሣ የጂማ የግብርና ምርት እጅግ ጨመረ። ገብስ፣ ስንዴ፣ ማሽላ፣ ዘንጋዳ፣ ጤፍ፣ ጥጥ፣ ቡና፣ ምስር፣ ቅመማ ቅመም፣ ፍራፍሬዎች፣ እንዲሁም የተለያዩ የኮረራማ ዓይነቶች በጂማ ግዛት ይመረቱ ነበር³⁷⁰።

የግዛቱ ዋና ከተማ የሆነችው ጅሬኝ እና ሄርማታ ዋና የገበያ ሥፍራዎች ነበሩ። ከትግራይ፣ ከጎንደር፣ ከጎጃም፣ ከሸዋ፣ ከምጽዋ እና ከሐረር የሚመጡ ነጋዴዎች ጅማን ይጎበኟታል። በጂማ ገበያ ለመዋል፣ ከኮንታ፣ ከየም፣ ከከፋ፣ ከቁጫ፣ ከወላይታ፣ ከጌራ፣ ከጎማ እና ከጉማ ነጋዴዎች ይመጣሉ³⁷¹። ነጋዴዎቹ ልዩ ልዩ ዓይነት ሽቀጥ ለማግኘት ከመቻላቸውም በላይ የጂማ ቀረጥ ከአካባቢው አንጻር በጣም ቅናሽ ነበር³⁷²። ከጂማ ግዛት ወደ ዳውሮ፣ ከፋ፣ ሊሙና ሸዋ መውጫ በሮች ነበሩ። አባ ኬላ የተባለው የግብር ሰብሳቢ ሹም በረኞችን አሠማርቶ በእነዚህ ቦታዎች ቀረጥ ይሰበስባል³⁷³። በዚያ ጊዜ ጂማ በ60 ከአስተዳደር አካባቢ የተከፈለች ግዛት ነበረች። እያንዳንዱ አስተዳደር “አባ ቆሮስ” በሚባል ገዥ ይተዳደራል። አባ ቆሮስ የንግድ መሥመሮችን የመጠበቅ፣ ዘራፊዎችን የመከላከል፣ ሕግ የማስከበርና የአካባቢውን ጸጥታ የመጠበቅ ኃላፊነት ነበረበት።

³⁶⁹ Cecchi, Da Zeila, p. 537-38.

³⁷⁰ Cecchi, Da Zeila, p. 537-38.

³⁷¹ R. Pankhurst, Economic History of Ethiopia, p. 446

³⁷² R. Pankhurst, Economic History of Ethiopia, p. 446

³⁷³ Yonas Seifu – Jan Záhorký, Jimma Town, p.56

ምእራፍ ሠላሳ ስምንት

የወለጋ ሥልጣኔዎች

ወለጋ የመጫ አሮሞዎች ሀገር ነው። ከዓባይ ደቡብና ከጉደር ወንዝ ሰሜን ምሥራቅ ይገኛል። የአካባቢው ስሞች መጀመሪያ በቦታው ከሠፈሩት ጎሳዎች አባቶች የተወሰዱ ሳይሆኑ አይቀርም። የጉድሩ ሰባቱ ልጆች(ቶርባን ጉድሩ) በጉደርና በፊንጫ ወንዞች መካከል ሠፈሩ። አሥራ አራቱ የሐሮ ልጆች (ኩዳ አርፋን ሐሮ) የሚባሉት ደግሞ በፊንጫና በአንገር መካከል ተቀመጡ። አራቱ የጂማ ልጆች(አርፋን ጂማ) የተሰኙት ደግሞ በጮሙን ረግረጋማ ሥፍራና በላይኛው ጊቤ መካከል መኖር ጀመሩ³⁷⁴። ሦስቱም የሚገኙበት ቦታ ዋናዎቹ የንግድ መሥመሮች የሚያልፉበት ነው። የጊቤ ግዛቶችን ከጎጃሚ ባሶ የንግድ ማዕከል ጋር የሚያገናኙት መሥመሮች በዚያ ያልፋሉ።

³⁷⁴ A. Triulzi, The Gudru Oromo and their neighbours in the two generations before the Battle of Embabo(Journal of Ethiopian Studies, Vol. 13, No. 1 (JANUARY 1975), pp. 47-64),p. 47

በአካባቢው ሕዝቦች መካከል መጀመሪያ ከተፈጠሩት ግጭቶች በስተቀር ሰላማዊ መስተጋብር መፈጠሩን ጥናቶች ያሳያሉ። ከ16ኛው እስከ 19ኛው መካከል የነበረው የወለጋ መስተጋብር በምዕራብ ከጉምዝና ከሺናሻ ሕዝቦች፣ በሰሜን ምዕራብ ከጎጃም ሰዎች ጋር የተደረገ ነው። መጀመሪያ የወለጋ ኦሮሞዎች ዓባይን ተሻግረው ወደ ጎጃም የመሄድ፣ በመቀጠል ደግሞ የጎጃም ሰዎች ዓባይን ተሻግረው ወደ ወለጋ የመሄድ መስተጋብር ተፈጥሯል።

ይሄ መስተጋብር መጀመሪያ ላይ ግጭት ቢፈጥርም ባህላዊ በሆነው መንገድ ተፈትቶ ለ300 ዓመታት ያህል ጤናማ ሆኖ ነበር። ነገሩ የተበላሸው በኋላ የመንግሥት እጅ ሲገባበት መሆኑን ጥናቶች ያሳያሉ³⁷⁵። በዛሬው ወለጋ የነበሩት የመጫ ጎሳዎች መጀመሪያ በገዳ ሥርዓት የሚተዳደሩ ነበሩ። በተለያዩ አካባቢዎች የሚኖሩ ጎሳዎች የየራሳቸውን መሪዎች በየስምንት ዓመቱ በመምረጥ ይተዳደሩ ነበር³⁷⁶። ከንግድ መሥመሮችና ከሌሎች ግብር የሚሰበስበውም ጨፌው ነበር³⁷⁷። እያንዳንዱ አካባቢ የየራሱ ጨፌና ገዥ ነበረው። ጨፌው ሕግ ያወጣል፣ ግብርና ቀረጥ ይወስናል፣ ጦርነት ያውጃል። በሌላ በኩል ደግሞ ገዥው የተለያዩ አካባቢዎችን ያስተዳድራል። በተለይም በጦርነት ጊዜ የገዥው ኃላፊነትና ሥልጣን ከፍ ያለል³⁷⁸። ይሄም እርስ በርሱ የሚቆጣጠር የሥልጣን ሥርዓት እንዲኖር አድርጎ ነበር። በጊዜ አካባቢ የነበሩት ጎሳዎች ንጉሣዊ ሥርዓትን

³⁷⁵ ዘላለም ተፈራ(ዶር)፣ በዘመናት መካከል የሚለዋወጥ የሕዝቦች ግንኙነትና ማግባራዊ መስተጋብር በምሥራቅ ወለጋ፣ (ትስስርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ)፣ ገጽ 72-78
³⁷⁶ W.C. Plowden, Travels in Abyssinia and the Galla Country (London, 1868), p. 307
³⁷⁷ Alessandro Triulzi, The Gudru Oromo and Their Neighbours, p. 47
³⁷⁸ Charles T. Beke, On the Countries South of Abyssinia (The Journal of the Royal Geographical Society of London, Vol. 13 (1843), pp. 254-269), p. 255

ሊከተሉ፣ በሌላ በኩል ደግሞ የጥንቱን የገዳ ሥርዓት የሚከተሉ አካባቢዎችም ነበሩ። በወለጋ የንግድ መሥመሮች አካባቢ ደግሞ የሁለቱ የአስተዳደር ዘይቤዎች አማካይ የሆነ አዲስ ክፍል ንጉሣዊ ሥርዓት እያደገ መጣ።

ከተለያዩ የደቡብ ምዕራብ ሕዝቦች ጋር የተፈጠረው መስተጋብር፣ የእስልምና በአካባቢው መስፋፋት፣ የእርሻ ሥራ መዳበር፣ ከምግብ ውጭ ያሉ ሽቀጦች ምርት እየተስፋፋ መምጣት፣ የንግድ መሥመሮችን የመጠቀም ልምድ መዳበር የተወሰኑትን የጦር አዛዦች ወደ ሞቲነት ቀይሯቸዋል³⁷⁹። የሌላ ነቀምቱ - ሞሮዳ በከሬ፣ የሌላ ቂለሙ - ጆቱ ቱሉ እና የዲማ አርጆው - ዳኖ ቤራ ለዚህ ምሳሌዎች ናቸው³⁸⁰።

ከላይ በጠቀስናቸው ምክንያቶች ግዛቶች እየተመሠረቱ ሲሄዱ ሀብት የግጭቶች መነሻ መሆን ጀመረ። የእርስ በርስ ግጭቶችም ተከሠቱ³⁸¹። ጨፌው እንደ ጥንቱ መደበኛ በሆነ መልኩ እየሰበሰበም ነበር። በዚህም የተነሣ አባ ዱላ(የጦር መሪው) ሥልጣኑ እየጨመረ መጣ። በጦርነት ከሚገኘው ምርኮ አንድ ዐሥረኛ ይወስድ ስለነበር ሀብቱም እያደገ ሄደ። በጎጃሚ ባሶና በምሥራቅ ሌላ በምትገኘው የቢሎ ገበያዎች መካከል በሚንቀሳቀሰው የንግድ መሥመር ላይ ገበያዎች ተፈጠሩ። ሰባቱ፣ ዋጢያ፣ ቆቦ፣

³⁷⁹ H. G. Lewis, "A Reconsideration of the Socio-Political System of the Western Oromo," Journal of Semitic Studies (Spring 1964), IX, 139-143; Cernili, Ethiopia Occidentale, I, 100; M. Abir, Ethiopia: The Era of the Princes (London, 1968), pp. 76-77
³⁸⁰ A. Triulzi, The Gudru Oromo.., p. 50, n.21
³⁸¹ A. Triulzi, The Gudru Oromo.., p. 52

አሰንዳቦና ቀዳሚ ለዚህ ተጠቃሽ ናቸው። በተለይ የአሰንዳቦ ገበያ በጊዜና በዓላይ መካከል ትልቋ ገበያ ነበረች።

ከምዕራብ ወለጋ ወርቅ፣ ከአናርያ የዝሆን ጥርስ ይመጣል። ቡና ከወለጋና ከጂማ ይጓጓዛል። ከከፋና ከአናርያ የሚመጡ ባሮችም ለገበያ ይቀርባሉ። ሌጦ፣ ትንባሆ፣ ጥጥ፣ ጨርቃ ጨርቅ፣ ማርና ዝባድ ከጊዜ ሸለቆ ወደዚህ ገበያዎች ይመጣ ነበር። በተለይም በአናርያ የሚሠሩ ጌጣ ጌጦችና ከሐሮ የሚወጣው ብረት ተፈላጊዎች ነበሩ።

ከዓላይ ወዲያ ማዶ ደግሞ ጥሬ ጨው፣ ዕጣን፣ አሞሌ ጨው፣ የውጭ ሀገር ዕቃዎች ይመጣሉ። ሙስሊምና ክርስቲያን ነጋዴዎች በጎጃሚ ባሶ በኩል አልፈው ከትግራይ፣ ከወሎና ከጎጃም የወለጋ ገበያዎችን ይጎበኛሉ።

ባሶ ሰሜንና ምዕራቡን፣ ከዓላይ ማዶና ማዶ ያሉትን፣ ጎጃምና ወለጋን በማገናኘት በኩል ከፍተኛውን ሚና የተጫወተች የምሥራቅ ጎጃም ጠረፍ ገበያ ናት። በወለጋ ድንበር ዓላይ ሸለቆ ውስጥ የምትገኘው ባሶ ገበያ፣ የአማራ፣ የኦሮሞና የአገው ሕዝቦች መኖሪያ ነበረች። ሙስሊምና ክርስቲያን ተግባብተው ይኖሩባት ነበር። ገበያዋ እጅግ የታወቀ ነው³⁸²። ሀገራው ብቻ ሳይሆን የውጭ ሰዎችም ወደ ወለጋ የተሻገሩት በባሶ በኩል ነው³⁸³። ባሮች፣ የዝሆን ጥርስ፣ ወርቅ፣ ቅመማ ቅመም፣ ከደቡብ ምዕራብ ይመጣና በባሶ ገበያ

³⁸² Abewa Abatneh Tilahun, A History of Baso-libän wäräda: East Gojjam (1941-1991) (Jimma University School of graduate studies Department of history and Heritage management. Dec. 2021).

³⁸³ ለምሳሌ Charles T. Beke (1842);

ይቀርባል³⁸⁴። የከተማዋ ዋናው ቀረጥ ሰብሳቢ በነጋድራስ ማዕረግ የሚጠራ ነበር³⁸⁵።

ባሶ - የከፋዋ ቦንጋ፣ የጂማዋ ሰቃ፣ የሁሮ ጉድሩዋ አሰንዳቦ፣ ከጎንደሯ ዳሪታ እና ከኢትዮ ሱዳን ድንበሯ መተማ ጋር የሚገናኙባት ገበያ ነበረች³⁸⁶። ከደቡብ ምዕራብ የኦሮሞ ሂራራ ነጋዴዎች ይመጣሉ። ከሰሜን በአብዛኛው ሙስሊም የሆኑ የአማራ፣ የአገውና የትግራይ ነጋዴዎች ይመጣሉ። ሁሉም ባሶ ገበያ ላይ ይገናኛሉ³⁸⁷።

በወለጋ አስቀድመው በገዳ ሥርዓት የጨፈው መስብሰቢያ የነበሩ ቦታዎች የገበያ ሥፍራዎችና የፖለቲካ ማዕከላት እየሆኑ መጡ³⁸⁸። ቀስ በቀስም አባ ዱላዎቹ ሞቲ(ንጉሥ) እየሆኑ ከተማዎችን መመሥረትና ግዛታቸውን ማጠናከር ቀጠለ። የሌቃ - ነቀምቱ፣ የሌቃ - ቂለምና የጂማ - አርጃ ሥልጣኔዎች የተጀመሩት በዚህ መንገድ ነው።

ሌቃ - ነቀምቱ

ነቀምቱ የሌቃ ኦሮሞ ጨፈ ማዕከል ሆና ለብዙ ዘመናት አገልግላለች። ነቀምቱን የፖለቲካ ማዕከል አድርጎ የመሠረታት በከፊ ጎዳና ነው። በከፊ መጀመሪያ አባ ዱላ ሆኖ ነበር የተመረጠው፣ በጊላ ግን በ1834 እካባቢ

³⁸⁴ Charles T. Beke, Letters on the Commerce and Politics of Abyssinia and Other Parts of East Africa, (London, 1852), p.16.

³⁸⁵ ደረታ፣ ደባርቅ፣ ጎንደር፣ ሰቆጣ፣ እና ዐድዋ ናቸው በተመሳሳሪ ሹሞቻቸው የነጋድራስ ማዕረግ የነበራቸው። (Beke, 1844, p.19.)

³⁸⁶ Bahru Zawde, A History of Modern Ethiopia, pp.21-22.

³⁸⁷ Mordacchi Abir, Ethiopia: The Era of the Princes, p.87

³⁸⁸ Tesema Ta'a, The Process of Urbanization in Wollega, Western Ethiopia: the Case of Neqemte (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 26, No. 1 (June 1993) pp. 59-72), p. 61

የአካባቢው ገዥ ሆኖ በመውጣት በወማና በዴዴሳ ወንዝ መካከል ያለውን ግዛት ተቆጣጠረ³⁸⁹። ነቀምቱን የፖለቲካ ማዕከል ካደረጋት በኋላ ዋና በተባለ ቦታ የራሱን ቤተ መንግሥት ገነባ። ጠባቂዎችም ቤት ሠርተው በአካባቢው ሠፈሩ።

በመቀጠልም በየሳምንቱ ንሙስ የሚውል ገበያ ተመሠረተ። የዚህ ገበያ መቋቋም የነቀምቱ ከተማ ነዋሪዎችን ቁጥር ጨመረው። የነዋሪንም ዓይነት ኅብረ ብሔራዊ አደረገው። አሞሌ ጨው፣ የዝሆን ጥርስ፣ ወርቅ፣ የቀንድ ከብት፣ ማር፣ ጥጥ፣ ሰም፣ ቆዳና ሌጦ ወደ ገበያው መጉረፍ ጀመሩ³⁹⁰።

በከሬ ዐርፎ ልጁ ሞረዳ በከሬ(1861-1882) ተተካ። ማዕከሉም በነቀምቱ ከተማ ዛሬ ገነተ ኢየሱስ ቤተ ክርስቲያን የተሠራበት አካባቢ አደረገ። ሞረዳ በንጉሡ የሚመራ ሠራዊት አደራጀ። ለሠራዊቱም የተለያዩ የጦር አዛዦችን መደበ። የነቀምቱን ከተማ ወደ ምዕራብ እንድትሰፋ አደረጋት። የሌቃ ነቀምቱ ግዛትም የዴዴሳን ወንዝ ተሻገረ። ጊምቢ፣ ሐሩ፣ አርጆ፣ ነጆ፣ ጃርሶ፣ ባቦ፣ መንዲ፣ በሌቃ ነቀምቱ ሥር ተካተቱ³⁹¹። ይሄም በነቀምቱና በጊምቢ መካከል የሚኖረውን የንግድ ልውውጥ ምቹ አደረገው። ነቀምቱንም ዋነኛ የንግድ መዳረሻ አደረጋት። ሞረዳ ንግዱን ለማቀጠፍ ሙስሊም ነጋዴዎችን ከጎንደርና ከጎጃም በመጋበዝ በነቀምቱ ከተማ እንዲኖሩ አደረገ። በነቀምቱ ከተማ ምዕራብና ደቡብ ምዕራብ እነዚህ ነጋዴዎች አዳዲስ ሠፈሮችን መሠረቱ።

³⁸⁹ A. Triulzi, The Gudru Oromo., p. 56; Encyclopedia Aethiopica, Vol. V, p.1118.
³⁹⁰ A. Triulzi, The Gudru Oromo., p. 65
³⁹¹ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.1118.

የሌቃ ነቀምቱን መንግሥት ለማጠናከር፣ ሞረዳ በከሬ የተለያዩ ጎሳዎችን ወደ አንድ መንግሥት አመጣቸው። ከጉማ፣ ከሐሮ፣ ከጂማ ራሬ፣ ከሌቃ-ቁለም መንግሥታትም ጋር ሰላም እንዲመሠረት አደረገ³⁹²። ይሄም አካባቢውንና የንግድ መሥመሩን ሰላም እንዲሆን አስቻለው።

ሞረዳ 1882 ዐረፎ ልጁ ከምሳ ሞረዳ ተተካ። ከምሳ የሌቃ ነቀምቱን ግዛት ከማጽናቱም በተጨማሪ በ1883 ዓም አካባቢ ባለ ሦስት ፎቅ ቤተ መንግሥት በነቀምቱ ሰሜን ምዕራብ ከተማ ገነባ። ይሄም ለነቀምቱ ከተማ አዲስ ሠፈር ፈጠረ። ገበሬዎች ንግድን ለማቀጠፍ መንገዶችንና ድልድዮችን እንዲገነቡ ያደርግ ነበር። ይሄ ግንባታ የተለያዩ የንግድ ማዕከላትን በማገናኘት ለግዛቱ ሀብት ፈጥሯል።

በፊታውራሪዎች የሚመራ ሰፊና ጠንካራ ሠራዊት ገነባ። በከተማዋም ሦስት አብያተ ክርስቲያናት ተተክሉ። በዚህ የተነሣ ነቀምቱ ለነሮና ለንግድ የተመቸች ከተማ ሆነች³⁹³። ከደቡብ፣ ከዓባይ ማዶና ከአካባቢው ብዙ ዓይነት ሕዝብ በከተማዋ መኖር ጀመረ። ከምሳ ሕዝቡ የፍራፍሬ እርሻ እንዲጀምር በማበረታታት እሱ ራሱም ብርቱካን፣ ሙዝ፣ የሚያመርትበት የፍራፍሬ እርሻ ነበረው።

ሌቃ - ቁለም

ቁለም በወለጋ ደቡብ ምዕራብ የሚገኝ ግዛት ነው። ወለል የሚባለው ከፍተኛ ተራራ የሚገኝው እዚያ ነው። ከወለል ተራራ በስተ ሰሜን የሌቃ ኦሮሞዎች ሲኖሩ፣ በደቡብና በደቡብ ምዕራብ ደግሞ የሳዩ

³⁹² Encyclopedia Aethiopica, Vol. III, p.1021.
³⁹³ Tesema Ta'a, "Administration of Leqa Neqemte, pp. 24-30

አሮሞዎች ይኖራሉ። በምዕራብ በኩል ደግሞ የቡሳሌ እና የማካሕዝቦች ይኖሩበታል³⁹⁴።

የእርሻ ሥራ መስፋፋት፣ ከምዕራብና ከደቡብ ምዕራብ የሚመጣው የንግድ ሽቀጥ መጨመር፣ እንዲሁም ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ የሚሄደው የንግድ መሥመር እየጠነከረ መሄድ፣ የሀብት ክምችትን አስከትሏል። በዚህም የተነሣ በተለያዩ የጦር ሞቲዎች መካከል ሀብትንና ግዛትን በተመለከተ ውጊያዎች ነበሩ። የገላን ጎሳ ሞቲ የነበረው አባ ዳሳ፣ በ1880ዎቹ በአካባቢው የነበሩትን ተቀናቃኞችን አሸንፎ ከወለል ተራራ በስተደቡብ ኃያል ሆኖ ወጣ።

ከወለል ተራራ በስተ ሰሜን ደግሞ አባ ዳላ ቱሉ ኃያል ሆኖ ብቅ አለ። ቱሉ ጊዳሚን፣ ጂማ እና ሖሮን አስገበረ። በ1879 ዓም አካባቢ የአንጌሎና የሳዩ አካባቢዎችን ማጥቃት ጀመረ³⁹⁵። የሌቃ ቁለም ግዛትንም መሠረተ። የግዛቱ ዋና የሀብት ምንጭ እየተስፋፋ ከመጣው የእርሻ ሥራና ወደ ሱዳን በቤኒሻንጉል በኩል ከሚያልፈው የንግድ መሥመር የሚገኝ ነበር³⁹⁶።

ከቱሉ በኋላ የተተካው ጆቱ ቱሉ የቁለምን ግዛት እጅግ አስፋፋው። ቤጊን፣ ስድስቱን የሳዩ ንኡስ ጎሳዎችን፣ የአንጌሎ ግዛትን ወደ ግዛቱ ጠቀለላቸው። የግዛቱንም ማዕከል ጊዳሚ ላይ አደረገ።

³⁹⁴ Nagaso Gidada, Oromo Historical poems and songs: Conquest and Exploitation in Western Wallaga, 1886-1927 Paideuma: (Mitteilungen zur Kulturkunde Bd.29 (1983), pp. 327-340), p. 327

³⁹⁵ Nagaso Gidada, Oromo Historical poems and songs, p. 328

³⁹⁶ Siegbert Uhlig, Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, Harrassowitz Verlag, p.256.

ምእራፍ ሆሳሳ ዘጠኝ

የምዕራብ ጠረፍ ሥልጣኔዎች

ዛሬ በቤኒሻንጉል ጉምዝ ክልል ሥር የተዋቀረውና ከወለጋ በስተምዕራብ የሚገኘው አካባቢ፣ ከኢትዮጵያም ሆነ ከሱዳን የተለያዩ ችግሮችን በመሸሽ የሚጠለሉ ወገኖች መኖሪያ ሆኖ ለዘመናት ቆይቷል³⁹⁷። አካባቢው ከአክሱም ዘመን ጀምሮ በወርቅ ምርት የታወቀ ነው። ፋዞግሊ(ፋዙቆሎ) የተባለው የወርቅ ማውጫ ቦታ በዚህ አካባቢ ነው የሚገኘው። የአክሱም፣ የመርዌ፣ የናፓታና የፋንጂ መንግሥታት ከፋዞግሊ ወርቅ እያስመጡ ይሸጡ ነበር³⁹⁸። ከዚህ አካባቢ የሚወጣው ወርቅ በፋንጂ በኩል አድርጎ ወደ ሱዳን ወይም ደግሞ በወለጋ የንግድ

³⁹⁷ Alessandro triulzi, Salt Gold and Legitimacy. Prelude to the History of a No - Man's Land: Bela Shangul, Wallagga, Ethiopia, ca.1800 - 1898, (The International Journal of African Historical Studies, Napoli, 1981), p. 1

³⁹⁸ Alessandro Bausi, Encyclopedia Aethiopica, Vol. V, Harrassowitz verlag, p.311

መሥመሮች አድርጎ በሸዋና በጎጃም በኩል ወደ ቀይ ባሕር ይሸጋገሩ ነበር³⁹⁹።

ፋዞግሊ የራሱ ንጉሣዊ ግዛት የነበረው አካባቢ ነበር። በገለባትና በጥቁር ዓባይ መካከል የነበረውን አካባቢ ያካትታል። በስተ ምዕራብ በሩን የተባለውን የሱዳን አካባቢ ሲያካልል፤ አንዳንድ ጊዜ በምሥራቅ እስከ ከፋ ይደርስ ነበር። በደቡብ የበርታዎችን አካባቢ ይዞ እስከ ቱማት ሸለቆ ፈዲስ ድረስ ይደርሳል⁴⁰⁰። በ16ኛው መክዘ ፋዞግሊ በዳግማት መንግሥት ሥር ሆኖ ነበር። በ16ኛውና በ17ኛው መክዘ የጎንደር መንግሥት ከፋዞግሊ ጋር የወርቅ ንግድ ያካሂዱ ነበር⁴⁰¹።

በ17ኛው መክዘ ፋዞግሊ የስናር ኮንፌዴሬሽን አካል የሆነው የፋንጂ ግዛት አካል ሆነ። የፋዞግሊ ነገሥታት “መክ” ተብለው የሚጠሩ ሲሆን እስከ 20ኛው መክዘ ድረስ ያልተቋረጠ ሥርዓት ነበራቸው። የግብጽ መሐመድ ዓሊ (1797-1841 ዓ.ም የገዛ) ይሄንን የወርቅና የባሪያ ንግድ ማዕከል ለመቆጣጠር ተደጋጋሚ ዘመቻዎች አድርጎ ነበር። በአሁኑ ጊዜ ጀበል ፋዞግሊ የሚባለው ተራራ የጥንቱን ስሟን እያስታወሰ ይኖራል።

ከሰሜን ኢትዮጵያ ተነሥቶ፤ በወለጋ በኩል አልፎ፤ ወደ ጋምቤላ የሚያቀናውና ከምዕራብ ኢትዮጵያ፤ ከጊቤ አካባቢና ከከፋ የሚመጣው የንግድ መሥመር፤ ወለጋ ላይ ከተገናኘ በኋላ፤ ወደ ውጭ የሚወጣው በዛሬው የቤኒሻንጉል አቋርጦ ነበር። በሱዳን በኩል የነበረው የንግድ መሥመር ከደቡብ በኩል ይነሣና በሰሜን ሱዳን አልፎ አንደኛው ወደ ቀይ ባሕር ሲያመራ ሌላኛው ደግሞ ወደ ግብጽ ይሄዳል። በእነዚህ ሁለት ዋና ዋና የንግድ መሥመሮች መካከል መሆኑ አካባቢውን እጅግ የታወቀ አድርጎታል። ወርቅ፣ ባሪያ፣ ዝባዳ፣ አሞሌ ጨው፣ የዝሆን

ጥርስ እና ማር በአካባቢው ገበያ በኩል ወደ ሱዳን ይወጣል። ከፋርስ፤ ከአውሮፓና ከዓረብ ምድር የሚገኙ ሽቀጦች ደግሞ ወደ ኢትዮጵያ ይገባሉ⁴⁰²።

የቤኒሻንጉል ንጉሣዊ ግዛት ራሱን ችሎ ‘መክ’ ተብለው በሚጠሩት ነገሥታት መመራት የጀመረው በ17ኛው መክዘ ነው። ማዕከላቸውን ፋዞግሊ ላይ አድርገው ኢትዮጵያውያን፤ ዓረቦች፤ ሱዳኖች፤ ቱርኮችና ግብጾች በኅብረት ይኖሩ ነበር። አካባቢው የንግድና የእስልምና ትምህርት ማዕከል ሆኖ ነበር። ቱርኮች ወደ ሱዳን ከመምጣታቸው በፊት ማክ ሆንሆን የተባለው ንጉሥ ታዋቂ ነበረ። በጋብቻ በመተሣሠርና በኃይል አያሌ ቦታዎችን አስገብሯል። የንግድ መሥመሮችንም ተቆጣጥሮ ነበር⁴⁰³። የዓረብ ነጋዴዎች ወደ ቤኒሻንጉል በብዛት የመጡት በእርሱ ዘመን መሆኑ ይነገራል። ልብስ፤ ስኳርና ሻሂ ቅጠል ይዘው ነበር የሚመጡት። እነዚህ ነጋዴዎች የስናርን የንግድ መሥመር ከአካባቢው ጋር እንዲገናኝ አድርገውት ስለነበር መክ ሆንሆን በደስታ ነው የተቀበላቸው።

ይሄ የአካባቢው ሕዝብና የዓረብ ነጋዴዎች መስተጋብር በኋላ ዘመን የአሰሳን ሥርወ መንግሥት ለመመሥረት አስችሏል። የአሰሳ ሥርወ መንግሥት ጀማሪ አልሐሰን መሐመድ ነው። አል ሐሰን ዓረብ ሲሆን ከአካባቢው የበርታ ማኅበረሰብ ጋር በፈጠረው የጋብቻ ዝምድና ተጽዕኖ ለመፍጠርና አሰሳ ላይ ሥርወ መንግሥቱን ለመመሥረት ችሏል። ሼሕ ሆጆሌ የአል ሐሰን መሐመድ ልጅ ናቸው። አሰሳ ከምዕራብ ወለጋ የሚመጡ የንግድ መሥመሮች በኩርመክ በኩል የሚያልፉት የንግድ መናኸሪያ ሆነች⁴⁰⁴።

³⁹⁹ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.529

⁴⁰⁰ Triulzi, A.(1981). Salt, Gold and Legitimacy, p.81

⁴⁰¹ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.94

³⁹⁹ Encyclopedia Aethiopica, Vol. V, p.311

⁴⁰⁰ Triulzi, A.(1981). Salt, Gold and Legitimacy, p.61

⁴⁰¹ Richard Pankhurst, The Ethiopian borderlands, p. 372.

ምእራፍ ዐርባ

የመካከለኛው ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች

መካከለኛው ኢትዮጵያ የምንለው በጥንቱ የሸዋ አካባቢ ውስጥ የነበሩትን ነው። በዚህ ግዛት የነበሩ ሥልጣኔዎች አንዳቸው ከሌላቸው እጅግ የተቆራኙ ነበሩ። በንግድም፣ በጦርነትም፣ በጋብቻም፣ በሃይማኖትም፣ በአስተዳደርም፣ በሕዝብ ንቅናቄም፣ በግብርም፣ በቴክኖሎጂም በቅርበት ይገናኙ ነበር። አንዱ በአንዱ ሥር የሆነበት፣ አንዱ ከሌላው ጋር የተዋጋበት፣ አንዱ ከሌላው ነጻ የሆነበት ዘመን አለ። እነዚህ ሁሉ የመስተጋብራቸው መነሻዎች ናቸው።

በዚህ አካባቢ የታሪክ መረጃዎች እስከሚነግሩን ድረስ አማራጮች፣ አርጎዎች፣ አሮሞዎች፣ ጋሩቶች፣ ዳሞቶች፣ ደፋቶች፣ ወረሲሆኖች፣ ወረቦች፣ ጉራጌዎች፣ ሐድያዎች፣ ከምባታዎች፣ ስልጤዎች፣ ደባዎች፣

የዛይ ሕዝቦች፣ አፋሮች፣ ሐላባዎች እና ሲዳማዎች ይኖሩበት ነበር። አካባቢው የብዙ ሕዝቦች መገናኛና መስተጋብር መፍጠሪያ ነበር።

ይፋት

ከ13ኛው መቅባል ጀምሮ የታወቀ፣ በመካከለኛው ኢትዮጵያ በስምጥ ሸለቆ ውስጥ የነበረ ሥልጣኔ ነው። በደጋው የነበረው አራሽ ማኅበረሰብ በቆላው ከነበረው አርብቶ አደር ማኅበረሰብ ጋር የሚገናኝበት ሥልጣኔ ነበረ። ግዛቱ ከምሥራቅ ሸዋ እስከ አዋሽ ወንዝ ይደርስ ነበር⁴⁰⁵። ቢቁይዛር፣ አዳል፣ ሸዋ፣ ኩይጄራ፣ ሺሚ፣ ጃሜ እና ለቦ በይፋት ሥር የነበሩ ግዛቶች ናቸው⁴⁰⁶።

በአካባቢው ከ9ኛው መቅባል ጀምሮ እስልምናን የተቀበሉ ሕዝቦች ነበሩ። በእነዚህ ሕዝቦች መካከል የማሕዘሚ ሥርወ መንግሥት ብቅ ብሎ የሸዋን ንጉሣዊ ሥርዓት መሠረተ። ይሄ ሥርወ መንግሥት ከ889 ዓም ጀምሮ በምሥራቅ ሸዋ አካባቢ ለፍኖ ለ500 ዓመታት ያህል ቆይቷል⁴⁰⁷። በውስጥ በተፈጠረ መከፋፈልና ከሌሎች የሙስሊም ግዛቶች በመጣበት ጫና የተነሣ የሸዋ ሥልጣኔት ተዳክመ። በ13ኛው መቅባል ግን የወላዝማ ሥርወ መንግሥት መጣና የማሕዘሚን ሥርወ መንግሥት ድል አድርጎ የይፋትን ሥልጣኔት አቋቋመ⁴⁰⁸።

የይፋት ሥልጣኔ ከ1285 እስከ 13ኛው መቅባል ሁለተኛ አጋማሽ ድረስ ከምሥራቅ ሸዋ እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ባለው ሥፍራ ጠንካራ

⁴⁰⁵ Cerulli, Enrico, Islam yesterday and today. p. 343.

⁴⁰⁶ Huntingford, G.W.B. The Glorious victories of Amda Seyon, king of Ethiopia. Oxford University Press. p. 20.

⁴⁰⁷ Ulrich Braukämper, islamic principalities in southeast ethiopia between the thirteenth and sixteenth centuries (PART 1) *Ethiopianist Notes*, Vol.1, No.1 (Spring 1977), pp. 17-25, 27-45), 47-56, p.22

⁴⁰⁸ Encyclopedia Aethiopica, Vol.III, p.118

ግዛት መሥርቶ ነበር። ግዛታቸው በምዕራብ ከምድረ ከባድ እስከ ጀማ ወንዝ፣ ከዚያ በምሥራቅ የደብረ ሊባኖስን አዋሳኝ ይዞ ከዳሞት ጋር ይጎራበታል። በሰሜን በኩል የአዳባይና የሞፋ ወንዞች ያዋስኑታል⁴⁰⁹።

ለይፋት ሥልጣኔ መነሻ የሚሆኑ ምክንያቶች ነበሩ። የመጀመሪያው የተጠናከረ የመ-ስሊም ቤተሰብ መኖሩ ነው። የወላዝማ ሥርወ መንግሥት ሰዎች ከመካ እንደመጡ ይነገራል። በዚህም የተነሣ እስልምናን የመንግሥታቸው ርዕሶች ዓለም አድርገው ተጠቅመዋል። ይሄም ጠንካራ መንግሥት ለመመሥረትና ለውጭ ግንኙነት ረድቷቸዋል።

ሁለተኛው ምክንያት ኅብረ ብሔራዊነቱ ነው። ይፋት አርብቶ አደርና አርሶ አደር ሕዝቦች የሚገናኙባት፣ ኢትዮጵያውያንና ዓረቦች በጋራ የሚኖሩባት ግዛት ነበረች። የዳሞት፣ የአርጎባ፣ የደባ፣ የአማራ፣ የሶማሌ፣ የአፋር፣ የወረኤሐ ሕዝቦች እና ሌሎች ይኖሩባት ነበር⁴¹⁰። ቋንቋቸውም «ኢትዮጵያኛ»⁴¹¹ እና ዓረብኛ ነበር⁴¹²።

ሌላው አካባቢው ለገበያ ምርቶች አመቺ መሆኑ ነው። ይፋት ምንም እንኳን ማዕከሏ ቆላ ውስጥ ቢሆንም አካባቢው ደጋና ወይና ደጋ አለው። ቆላውም ቢሆን ውኃ ጠገብ ነው። ስንዴ፣ ጤፍ፣ ማሸላ፣

⁴⁰⁹ G.W.B. Huntingford, *The historical geography of Ethiopia from the first century AD to 1704*, (Oxford Uni. Press: 1989), p. 76

⁴¹⁰ Nehemia Levtzion, Randall Pouwels. *The History of Islam in Africa*, Ohio University Press, 2000. p. 228.; David H. Shinn, Thomas P. Ofcansky *Historical Dictionary of Ethiopia*, Scarecrow Press, 2013. p. 225.

⁴¹¹ በተገኙ ጥናቶች የኢትዮ ሴማዊ ቋንቋ እንደሚናገሩ ታውቋል። ለይቶ ይሄኛው ቋንቋ ነው ለማለት ግን አስቸጋሪ ነው።

⁴¹² Ulrich Braukämper, *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*, p. 25

ዘንጋዳ፣ ከአካባቢው ተመርቶ ወደ ይፋት ገበያ ይመጣል። ሽንኩራ አገዳ፣ ሙዝ፣ ፍራፍሬ፣ አተር፣ የፈረንጅ ዱባ፣ ኪያር⁴¹³ (ኩክምበር)ና ጥቅል ጎመን በአዋሽ ሽለቆ ውስጥ ይመረቱ ነበር። የጫት ተጠቃሚዎችም በግዛቱ በብዛት ስለነበሩ ገበያው የደራ ነው⁴¹⁴።

ጫት መጀመሪያ እንደበቀለና ጥቅም ላይ እንደዋለ የሚታመነው በምሥራቅ ኢትዮጵያ በሐረር አካባቢ ነው⁴¹⁵። ነገር ግን ጫትን በመጠቀም ለመጀመሪያ ጊዜ በታሪክ የተመዘገበው ይፋቶች ናቸው። አል ኡማሪ በ14ኛው መባባስ እንደጻፈው የይፋት ሰዎች ጫትን ይጠቀሙ ነበር⁴¹⁶።

የይፋት ገበያ የተለያዩ ሸቀጣ ሸቀጦች የሚሸጡበትና ወደ ሕንድ ውቅያኖስና ወደ ቀይ ባሕር ገበያዎች የሚሸጋገሩበት ነበር። ወርቅ ከዳሞትና ከሲሐም⁴¹⁷ ይገባል። ለንግድ ሥራዎቻቸው የግብጽ ሳንቲሞችን ይጠቀሙ ነበር።

ይፋት ጠንካራ ወታደራዊ ሥርዓት ነበራት። በአንድ ወቅት 5000 ፈረሰኛና 20ሺ እግረኛ ሠራዊት ነበራት። ይሄም የግዛቱን ደንንነትና ከአንዳንድ አካባቢዎች የሚመጣውን ጠላት ለመመከት ረድቷቸዋል።

የይፋት ሥልጣኔ ሌላው መሠረት የንግድ መሥመርቻ ናቸው። በሸዋ ሰሜን በኩል የሚመጣው የንግድ መሥመር የአዋሽን ወንዝ

⁴¹³ ኪያር የዓረብኛ/ቱርክኛ ስሙ ነው። በኢትዮጵያ ገበያዎች የሚታወቀው በዚህ ስም ነው። መነሻው ዓረብ ወይም ቱርክ ሊሆን ይችላል።

⁴¹⁴ Ulrich Braukämper, *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*, p. 25

⁴¹⁵ Admassie, Yeraswork. *The Khat Conundrum in Ethiopia Socioeconomic Impact and Policy Directions*. Forum for Social Studies (5 November 2018).

⁴¹⁶ Braukhamper, Ulrich. *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*. p. 25.

⁴¹⁷ ሲሐም በትክክል የት እንደነበረ ማወቅ አልተቻለም። ምናልባት ግን ከይፋት በስተ ምዕራብ የነበረ ግዛት ይመስላል።

ተሻግሮ ወደ ዘይላና ወደ ሰሜን በአፋር በኩል ያቀናል። በተለይም ከዘይላ የሚመጣው የንግድ መሥመር የውጭ ሽቀጦች መግቢያ በር ነው። ከዘይላ እስከ መካከለኛው ደጋማ ቦታዎች ድረስ መስሊሞች የሚበዙባቸው የተለያዩ የንግድ ማዕከላት ተመሥርተው ነበር። ይፋት ከእነዚህ አንዱ ነው⁴¹⁸። ዋናው የሽቀጥ መሥመር ከዘይላ ይመጣና በሐረር በኩል የደዋሮ ግዛት ይደርሳል። በዋቢ ሸበሌና በአዋሽ መካከል በሚገኘው የተራራ ሠንሠለት በኩል አልፎ ከደዋሮ ወደ ሰሜን በመሄድ ይፋት ይገባል። የይፋት ሁልጣኔት ይሄን መሥመር በመቆጣጠር ከፍተኛ ገቢ ያገኝ ነበር⁴¹⁹። ከምንም በላይ በአካባቢው የሚበቅለውና በይፋት ገቢያዎች በብዛት የሚሸጠው ጫት የግዛቱ ከፍተኛ የገቢ ምንጭ ነው⁴²⁰።

የይፋት ሁልጣኔት የንግድ፣ የፖለቲካና የእምነት ማዕከላት የነበሩ ታላላቅ ከተሞችን ገንብቶ ነበር። ከሸዋ ሮቢት በስተ ምሥራቅ በ30 ኪ.ሜ ርቀት ላይ ሦስት የዚያ ዘመን ከተሞች በአርኬዎሎጂ ጥናት ተገኝተዋል። አስባሪ፣ ማሳል እና ኖራ።⁴²¹

ኖራ ከ13ኛው መባባስ ጀምሮ ሰዎች ይኖሩባት ነበር። መስጊድም ተገንብቶባት ነበር። ዙሪያዋን በዐለታማ ተራሮች የተከበበች ናት። በደቡብ ምዕራብ ከአርጎባ ጋር የሚያገናኝ ጎዳና ነበራት። የከተማዋ ስፋት ወደ 15 ሄክታር ሳይሆን አይቀርም። ቤቶቹ የአራት ማዕዘን እና የክብ ቅርጽ ያላቸው ናቸው። የቤቶቹ አቀማመጥ ዋናውን

⁴¹⁸ Church and State in Ethiopia(1972), p.124

⁴¹⁹ Encyclopedia Aethiopica, Vol.III, p.118

⁴²⁰ David H. Shinn, Historical Dictionary of Ethiopia, p.225

⁴²¹ F.X.Fauvelle-Aymar et al., "Reconnaissance de trois villes musulmanes dans l'Ifat," Annales d'Éthiopie 22 (2006): 133-75.

የከተማውን መስጊድ ከብበው ነው። የጠፋችው በአሳተ ገሞራ ሳይሆን እንደማይቀር ይገመታል⁴²²።

ከሸዋ ሮቢት በሰሜን ምዕራብ ደግሞ "ዝቤ ከተማ" ተገኝታለች። መስጊዶች፣ የመኖሪያ መንደሮችና መቃብሮች ነበሩባት⁴²³። በወርቅ አምባ አካባቢ ደግሞ የታወቀችው ጥንታዊት ከተማ "ዓሊ ግንብ" ተገኝታለች። በአርጎባም ውስጥ የመስጊዶች፣ የመኖሪያ ሠፈሮችና የታወቁ የሸሪፍ ዓሊ መቃብር ተገኝተዋል⁴²⁴። ከእነዚህ ሁሉ ከተሞች ምናልባት የይፋት ሁልጣኔት ዋና ከተማ የነበረችው ኖራ ሳትሆን አትቀርም ተብሎ ይገመታል።

በአንድ በኩል የይፋት ሁልጣኔት በምሥራቅ አፍሪካ የነበሩትን የመስሊም ሁልጣኔቶችን አንድ በማድረግ ጠንካራ የመስሊም ግዛት ለመመሥረት ጥረት አድርጓል። በሌላ በኩል ደግሞ ንጉሥ ይኩኖ አምላክ የክርስቲያን ግዛቶችን በማስተባበርና በማስገበር ጠንካራ የክርስቲያን ግዛት ለመመሥረት ይሞክር ነበር። የእነዚህ ሁለት ሥልጣኔዎች መገፋፋት ሀገሪቱን ዋጋ አስከፍሏታል።

መጀመሪያ አካባቢ ሁለቱም በዐቅም ተመጣጥነው እየተገፋፉም እየተባበሩም ይኖሩ ነበር። በኋላ ግን ወደ ጦርነት ገብተዋል። መጀመሪያ በዐቤ ዓምደ ጽዮን በኋላም በዐቤ ዳዊት ዘመን የክርስቲያኑ መንግሥት አሸነፈ። በ1396 ዓም አካባቢ የይፋት

⁴²² François-Xavier Fauvelle-Aymar and others, A Topographic Survey and Some Soundings at Nora, an Ancient Muslim Town of Ethiopia, (Journal of Ethiopian Studies Vol. 39, No. 1/2, June-December 2006)

⁴²³ Chernet Tilahun, "Traces of Islamic Material Culture"; Kebedde Geleta, "A Survey on Argobba Sites", 188-91.

⁴²⁴ Traversi, L., & Ragazzi, V. (1887). Estratti di lettere dallo Scioa. Bollettino Della Società Geografica Italiana, 497-500.

ሁልጣኔት መሪዎች ወደ ዘይላ ሸሹ⁴²⁵። በኋላ ደግሞ የይፋት ሁልጣኔት ሌላ ምእራፍ የሆነው የሐረር ሁልጣኔት በ16ኛው መዝገብ የክርስቲያንን መንግሥት አሸነፈ። የመጨረሻው ድምር ውጤትም የኢትዮጵያን መዳከም አስከተለ።

ለይፋት ሁልጣኔት መዳከም ምክንያት ናቸው የሚባሉ ሦስት ነገሮች አሉ። የመጀመሪያው በውስጥ የተፈጠረው የእርስ በርስ ሽኩቻ ነው። ሁለተኛው ከዳምት መንግሥት ጋር የተፈጠረው የረዥም ጊዜ ጦርነት ሲሆን፤ ሦስተኛው ደግሞ ከይኩኖ አምላክ መንግሥት የመጣው ጫና ነው።

ሐድያ

የጥንቱ የሐድያ ግዛት ዛሬ ሐድያ ከምንለው በእጅጉ ይለያልም፤ ይሰፋልም። በዛሬው ደቡብ ሐረርጌ፤ ደቡብ አርሲ እና ሰሜናዊ ባሌ መካከል የሚገኝ ግዛት ነበር። በደቡብም የዛሬን የሲዳሞ የተወሰነ ክፍል ይይዛል⁴²⁶። የሐድያ ግዛት በሸዋ ከሚታወቁት ሰባቱ የሙስሊም ሁልጣኔቶች አንዱ ነው⁴²⁷። በግብርና ምርቶቹ፤ በግድ ሥራዎቹ፤ በእግረኛና በፈረሰኛ ሠራዊቱ፤ በዓረቡ ዓለም የታወቀ ነበር⁴²⁸። በንግድ ግንኙነት ከደቡብ ዓረቢያ እና ከግብጽ ጋር ይገናኝ ነበር። በተለይም የባሮች ንግድ እስከ ግብጽ ይደርስ ነበር⁴²⁹።

⁴²⁵ Muzaffar Husain Syed, et al, Concise History of Islam, p.164

⁴²⁶ Ulrich Braukämper, "Islamic principalities in southeast Ethiopia.", vol. 1, no. 2, p. 15.

⁴²⁷ Encyclopedia Aethiopica, Vol. III, p. 963

⁴²⁸ Al-Umari, ibn kadi, Allah, Masalik al-Absar fi Mamlik el Amsar: pp. 1-3.; Maqrizi, "The book of the true knowledge of the history of the kings in Abyssinia", pp. 9-10.

⁴²⁹ Ulrich Braukämper, The Correlation of Oral Traditions and Historical Records in Southern Ethiopia: A Case Study of the Hadiya/Sidamo Past. (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 11, No. 2 (JULY 1973), pp. 29-50.p. 38

ሐድያ በሐረር አካባቢ ከነበረችው ከሐርላ እና ከዘይላ ጋር የተያያዘ የንግድ መሥመር ነበራት። ከዘይላ የተነሣው የንግድ መሥመር ወደ ደቡብ ምዕራብ በመሻገር ደዋሮና ባሌ ይደርሳል፤ ከዚያም አልፎ ወደ ሐድያ ግዛት ይሻገራል። በ13ኛው መዝገብ አካባቢ ከጥንቱ የይፋት ግዛት በስተደቡብ ሆኖ እስከ ሶማሌ የባሕር ጠረፍ ይደርስ ነበር⁴³⁰። አንዳንድ ጊዜም ይሄ ግዛት የሐድያ - ሐርላ ሁልጣኔት ይባላል⁴³¹።

በአካባቢው ኃያሉን ሠራዊት ገንብተው ነበር። በአንድ ወቅት 80ሺ እግረኛና ዐርባ ሺ ፈረሰኛ ሠራዊት ነበራቸው⁴³²። የሐድያ ግዛት በፈረስ ሀብቱ የበለጸገ ሲሆን የብረት ሳንቲሞችን ለግብይት ይጠቀሙ ነበር⁴³³። አልቫራዝ እንደሚለው ሀገሩ ሁሉ በደን የተሞላ ነው። ሕዝቡም እጅግ ሰላማዊ ሕዝብ ነው ይላል⁴³⁴።

የሐድያ ግዛት ኅብረ ብሔራዊ ነበር። የኩሻዊ ቋንቋዎች ተናጋሪዎችና የሌማዊ ቋንቋዎች ተናጋሪዎች በጋራ ይኖሩበት ነበር። ከላይኛው ጊዜ እስከ ዝዋይ ሐይቅ በሚደርሰው ግዛት ውስጥ ቀቤና፤ ማረቆ፤ ለሞ፤ ሶሮ፤ ሻሾ፤ ባዶጆ እና በዳዊቶ፤ ስልጤ፤ ምሥራቅ ጉራጌ፤ ሉልባራግ፤ አዘርነት፤ በርበሬ፤ ገደባ፤ ወለኔ፤ ዋሪሮ፤ ጭሮ እና

⁴³⁰ Beckingham and Huntingford, The Prester John of The Indies, p. 453ff; Ulrich Braukämper, Islamic principalities in southeast Ethiopia between the thirteenth and sixteenth centuries (part ii). (Ethiopianist Notes, Vol. 1, No. 2 (Fall 1977), pp. 1-31, 33, 35-43)p. 10

⁴³¹ Dilebo, Lapiso (2003). An introduction to Ethiopian history from the Megalithism Age to the Republic, circa 13000 B.C. to 2000 A.D. (Commercial Printing Enterprise). p. 40.

⁴³² Dilebo, Lapiso (2003). An introduction to Ethiopian history from the Megalithism Age to the Republic, circa 13000 B.C. to 2000 A.D. (Commercial Printing Enterprise). p. 40.

⁴³³ Richard Pankhurst, The Ethiopian Borderlands, p. 79

⁴³⁴ Pankhurst, Ethiopian Borderlands, p. 148

ሐላባ ይኖሩበት ነበር። የሐድያ ግዛት ከ13ኛው መካከ ቀደም ብሎ ይታወቅ ስለነበር በክብረ ነገሥት ላይ ተመዝግቦ እናገኘዋለን⁴³⁵። በሐይቅ እስጢፋኖስ ገዳም በሚገኘው ድርሳነ ኡራኤል ላይ፤ ንጉሥ ዓምደ ጽዮን ወደ ሐድያ መጥቶ፤ ከኤርትራ ጉራዕ አካባቢ ባመጣቸው ወታደሮች አካባቢውን መያዙን ይገልጣል⁴³⁶። ሐድያ የሰሜን፤ የደቡብና የምሥራቅ ሕዝቦች መገናኛ ማዕከል ነበረች።

የሐድያ ግዛት በአንድ በኩል ከይፋት ሠልጣኔት፤ በሌላ በኩል ደግሞ ከደጋው የክርስቲያን መንግሥት ጫናዎች ነበሩበት። በዚህ የተነሣ አንድ ጊዜ ለንጉሡ ታማኝ በመሆን ግብር ሲከፍል፤ በሌላ ጊዜ ከንጉሡ ጋር እየተዋጋ ከይፋትና ከሌሎች ጋር ሲተባበር ነው የኖረው። የሐድያ ግዛት እስከ 17ኛውና 18ኛው መካከ ድረስ እየሰፋም እየጠበበም ተጉዟል።

በተለይም በ17ኛው መካከ የሐድያ ግዛትን መዳከም ተከትሎ ጥንት በሐድያ ግዛት ውስጥ የነበሩ አካባቢዎች ሁለት ነገር ገጥሟቸዋል። አንዳንዶቹ እንደ ከምባታ እና ጉራጌ ያሉት የራሳቸውን ጠንካራ ግዛት ሲመሠርቱ፤ ሌሎች እንደ ሐላባና ቀቤና ያሉ ሕዝቦች ደግሞ ከተለያዩ ቦታዎች ወደ አካባቢው ገብተዋል። በ1713 ዓም አካባቢ የሐላባ ሕዝቦች ከሲዳማ አካባቢ የብላቴ ወንዝን አቋርጠው ወደ ከምባታ መጥተዋል። ከ1808 ዓም በኋላ ደግሞ ወደ ደቡብ የጉራጌ አካባቢ የሄዱ ሲሆን፤ በኋላ ወደ ሰሜናዊ አቅጣጫ ሄደዋል። የሐላባ ሕዝብ ደግሞ ከብላቴ ወንዝ ማዕከላዊ ቆሬ ወደ ምሥራቅ ተሸጋሽገዋል⁴³⁷።

በሐድያ ግዛት እና በክርስቲያን መንግሥት መካከል የነበረው ግንኙነት፤ በኢትዮጵያ ክርስቲያን መንግሥት ዘንድ ተጽዕኖ ፈጣሪ ከነበሩ ሴቶች አንዱ የሆነችውን እቴጌ ዕሌኒን አፍርቷል። እቴጌ እሌኒ በኢትዮጵያ የዲፕሎማሲ ታሪክ፤ በሃይማኖታዊ ሥነ ጽሑፍ እና በመካከለኛው ዘመን የፖለቲካ ሂደት ውስጥ ታላቅ ዐሻራ አላት።

ከምባታ

ከምባታ በጥንት ሥራቱ የከምባታ ቋንቋዎች እየተባሉ የሚጠሩትን ሐላባ፤ ቀቤና እና ጠንባሮንም ሳያካትት አይቀርም። ከ14ኛው መካከ ቀደም ብሎ ጀምሮ የነበረ ግዛት ነው። በንጉሥ ይስሐቅ የጦርነት ዘፈኖች ላይ ተጠቅሷል። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ አካባቢው ከክርስቲያን ነገሥታት ጋር ግንኙነት መፍጠሩ ይታመናል። በኋላ ግን በ16ኛው መካከ መጀመሪያ በተፈጠረው የክርስቲያን ሙስሊም ጦርነት የተነሣ ከክርስቲያን ነገሥታት ጋር የነበረው ግንኙነት ተቋረጠ።

የከምባታ ሥልጣኔ የብዙ ማኅበረሰቦች ድምር ውጤት ነው። ቃላዊ መረጃዎች እንደሚጠቁሙት ከአማራ፤ ከኦሮሞ፤ ከሲዳማ፤ ከደራጅ፤ ከወላይታ፤ ከሐድያ፤ ወዘተ. የመጡ ማኅበረሰቦች በከንባታ ለብዙ መቶ ዓመታት ተዋሕደው ኖረዋል⁴³⁸።

የከምባታ ንጉሣዊ ግዛት እንደገና የተጠናከረው በ17ኛው መካከ መጀመሪያ ነው። በ17ኛው መካከ፤ ከእርስ በርስ ጦርነት የተፈፋትና መስባሰብ የቻሉት ሰባቱ የከምባታ ጎሳዎች፤ በአምቦሪቶ ተራራ አካባቢ ተገናኝተው አንድ ፌዴሬሽን (ኮካታ) መሠረቱ። እነዚህም አዩታ፤ ጉልባ፤ ሐኒራ፤ ታዛ፤ ኢፌኛ፤ ኢቤኛ፤ እና ፉጋ ሲሆኑ፤ ሰባቱ

⁴³⁵ ምእራፍ 94

⁴³⁶ EMMML 1942, fol. 75b

⁴³⁷ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 206

⁴³⁸ Tesfaye Habisso H.A, Short History of the Kambata People of South-Western Ethiopia, p.3

አምበሪቶች(ሐምበሪቶ ላማላ) ይባላሉ። ከአዬታ ጎሳ የወጣው ራስ ሐመልማል አዲሱን የከምባታ ሥርወ መንግሥት መሠረተ⁴³⁹።

በሂደት ሰባቱ ጎሳዎች የሥራና የኃላፊነት ክፍፍል አድርገዋል። አዬታ የተባለው ጎሳ መነሻው ከጎንደር እንደሆነ የሚታመን ሲሆን የነገሥታቱ ጎሳ ሆኗል። ጉልባ የተባለው ደግሞ ከቡልጋ እንደመጣ የሚነገር ሲሆን የመኪንንቱ ጎሳ ሆኗል። ሌሎች ደግሞ የባላባትነቱን፣ የንግዱንና የጥበብ እዱን ቦታ ወስደውታል።

ራስ ሐመልማል የአዘርነት በርበሬ ገዥ የነበረውን የሐጂ ዓሊ ዑመርን ልጅ አዬታን አገባ። የጎሳው ስያሜ ከዚህ እንደመጣ ይነገራል⁴⁴⁰። የአዬታ ሥርወ መንግሥት በዲፕሎማሲያዊና በወታደራዊ ዘዴዎች ግዛቱን ወደ ሐድያ ግዛት አስፋፋ። ወቅቱ የጥንቱ የሐድያ ግዛት የተዳከመበት በመሆኑ ጠቅሞታል። በተለይም በ18ኛው መክዘ በንጉሥ ዳጎዬ ዘመን(1803-1838 ዓ.ም) የከምባታ መንግሥታዊ ዐቅም ተጠናክረ። አካባቢውንም በሚገባ ተቆጣጠረ።

በንጉሥ ዲልባቱ ጊዜ(1838-1885ዓ.ም) ደግሞ በአካባቢው የነበሩ ጎሳዎች በነበራቸው የእርስ በርስ ግጭት የተነሣ የከንባታ ግዛት ይበልጥ እንዲሰፋ ዕድል ሰጥቷል። ግዛቱም በግንብ እስከመታጠር ደርሶ ነበር። በአስተዳደር ረገድ ግዛቱ በተለያዩ ወረዳዎች (ጎቾ) ተከፋፍሎ ነበር። ይሄ የከንባታ ሥርወ መንግሥት እስከ 19ኛው መክዘ ድረስ ዘልቋል። በአንድ ወቅት ሐላባ የከንባታ ተጓዳኝ ሆኖ ነበር። በ17ኛው መክዘ ከንባታ ከክርስቲያኑ መንግሥት ሲነጠል፣ ሐላባም የራሱን መንግሥት መሠረተ።

⁴³⁹ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.336

⁴⁴⁰ Tesfaye Habisso H.A, Short History of the Kambata People, p.7

የሐላባ መንግሥት መሥራች የሚባለው አሊኮ ነው። አሊኮ ምንም እንኳን ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር በአንዳንድ ነገሮች ቢጋጭም፣ የፖርቱጋልን ወታደር በኢትዮጵያ ላይ ለማዝመት፣ በአንድ ውቅያኖስ በኩል ወደ ፖርቱጋል የሚሄዱትን መልእክተኞች አላስወጣም ብሎ በ1608 ዓም አሥሮ ወደ ጎንደር መልሷቸው ነበር⁴⁴¹። አሊኮ የአዘርነት በርበሬ ገዥ የነበሩት የሐጂ ዓሊ ልጅ ነው። የከንባታው ንጉሥ የሐመልማል ሚስት የአዬታ ወንድም⁴⁴²።

ከምባታ ስደተኞችን በማስጠለል የሚታወቅ ግዛት ነው። በተለይም በ16ኛው መክዘ እና በ17ኛው መክዘ በሀገሪቱ ውስጥ ከነበሩ የእርስ በርስና የሃይማኖት ግጭቶች የሸሹ ሰዎች ከተለያዩ አቅጣጫዎች ወደ ከምባታ ይመጡ ነበር⁴⁴³።

ጉራጌ

ከ14ኛው መክዘ ጀምሮ በኢትዮጵያ መዛግብት የሚታወቅ የመካከለኛው ኢትዮጵያ ግዛት ነው። በንጉሥ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ዘገባ ውስጥ ከተጠቀሱት አንዱ ነው⁴⁴⁴። ጉራጌ ኅብረ ብሔራዊነት ጠባዩ የሆነ ሕዝብ ነው። የተለያዩ ቋንቋዎችና የተለያዩ ዘዮ የሚናገር ማኅበረሰብ በአንድ አካባቢ ይኖርበታል።

የቋንቋ ቤተሰቡ ከደማዊ የጎሳ ቤተሰቡ ይሰፋል⁴⁴⁵። የጥንቱ የጉራጌ ግዛት እየሰፋም እየጠበበም በምሥራቅና በሰሜን ምሥራቅ የስምጥ

⁴⁴¹ ዳንኤል ከብረት፣ ከአቴጌ ዕሊኒ እስከ ቅድስት ወለተ ጴጥሮስ፣ ለግድስ ላሳታሚ፣ 2013፣ ገጽ 267

⁴⁴² Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.206

⁴⁴³ Tesfaye Habisso H.A፣ Short History of the Kambata People, p.7

⁴⁴⁴ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.924

⁴⁴⁵ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.924

ሸለቆን ይዞ እስከ ዝዋይ ሐይቅ ሲደርስ፤ በምዕራብ የጊቤን ወንዝ ይታከክና በሰሜን ምዕራብ እስከ ዋቢ ሸበሌ ወንዝ ይደርስ ነበር። መጀመሪያ በአምስት ቤት(ፑሐ፣ እገ፣ ጌቶ፣ ምሑር፣ እነሞር) የተጀመረው የጉራጌዎች ፌዴሬሽን፤ በኋላ ሁለት ጨምሮ (እንደገና እና መቆርቆር) ሰባት ቤት ሆነ። የጉራጌ ሕዝቦች ራሳቸውን ከውጭ ጠላትም ሆነ ከውስጥ ግጭት ለመከላከል የተለያዩ ትብብሮችን ሲያደርጉ ኖረዋል።

ለምሳሌ የተወሰኑት የክስታኔ ፌዴሬሽንን መሥርተው ነበር። ይሄ ፌዴሬሽን የተመሠረተው አማውቴ፣ አራቴጌ፣ ዳሙ፣ ጊሚሌ፣ እንዳቡየ፣ እነጋድር ዙጋን፣ እስካዲያ፣ ከንዝ፣ መልኮ፣ ኑራኛ፣ ዋሮ፣ ዋግረም፣ ዛሙቴ፣ አዳለ፣ አንገትጌ፣ አይጋዶ፣ አይመለል፣ ዳግዳ፣ ጎታ እና ቀሽቲና አምበሬ በተሰኙት ንኡሳን ጎሳዎች ነው። እነዚህ ንኡሳን ጎሳዎች በነ-ራሻ አካባቢ እንጆሪ በተባለ ሥፍራ ተሰባስበው በሴራ በመመካከር ያወጡት መግለጫ የእንጆሪ ሴራ ተብሎ ይጠራል።

የጉራጌ ሕዝቦች አንድ ወጥ የሆነ መንግሥታዊ ሥርዓት መሥርተው አያውቁም። ነገር ግን ከትውልድ ወደ ትውልድ በሚወራረስ የሽማግሌዎች ምክር ቤት የሚመራ አወቃቀር አላቸው። እያንዳንዱ ጎሳ የየራሱ ምክር ቤቶች አሉት።

ይሄ ምክር ቤት የሚያወጣው ሕግ(ሴራ) በማኅበረሰቡ ዘንድ በጥብቅ ይከበራል። የጆካ ሴራ(ሰባት ቤት)፣ የጎርደና ሴራ (ሶዶ)፣ የፋራጊዝ ሴራ(መስቃን)፣ የዶቢ ሴራ(ዶቢ) ተጠቃሾች ናቸው⁴⁴⁶።

ለጎንደር ሥልጣኔ አንዱን መሠረት የጣሉት የጉራጌ ሊቃውንት ናቸው። በ16ኛው መባባስ በነበረው የእርስ በርስ ጦርነት የጠፋውን የቤተ ክህነት ትምህርት ለማስፋፋት በጎንደር የመጀመሪያዎቹን ትምህርት ቤቶች በዐፄ ሰርጸ ድንግል ዘመነ መንግሥት 1555-1589(ዓም) የተከሉት አራቱ ሊቃውንት ከጉራጌ የሄዱ ናቸው⁴⁴⁷።

አንክበር

የአንክበር ሥልጣኔ የምንለው በሰሜን ሸዋ ከ17ኛው መባባስ ጀምሮ የተፈጠረውን ሥልጣኔ ነው። ይሄ ሥልጣኔ በተለያዩ ከተሞች ቢጀመርም የመጨረሻውን ከፍተኛ ዕድገት ያሳየው አንክበርን ማዕከል ባደረገ ጊዜ ነው።

የሸዋ ሥርወ መንግሥት ከሙስሊም ክርስቲያን የእርስ በርስ ግጭቱ በፊትና በኋላ ሦስት መልክ አለው። የመጀመሪያው ከአክሱም ዘመን ማብቃት በኋላ የአክሱም ነገሥታት ወደ መንዝ መጥተው ኖሩ ከሚባልበት ከ8ኛው መባባስ ጀምሮ ይኩኖ አምላክ ወደ ሸዋ እስከ መጣበት(1263ዓም) ያለው ነው። ሁለተኛው ደግሞ ከይኩኖ አምላክ (1263 ዓም) ጀምሮ ሰርጸ ድንግል ወደ ጎንደር እስከሄደበት ያለው ዘመን ነው። ሦስተኛው ዘመን ደግሞ በጎንደር ዘመን አቤቶ ነጋሢ የሸዋን መንግሥት ከመሠረተበት(1675) ጀምሮ ዐፄ ምኒልክ ወደ አዲስ አበባ እስከመጡበት ያለው ዘመን ነው። የዚህኛው ጽሑፍ ትኩረት በሦስተኛው ምእራፍ ላይ ነው።

⁴⁴⁷ አባ መስገቆ ድንግል ለቤተልሔም፣ አባ ለባዌ ክርስቶስ ለዙር አባ፣ አባ ብእሴ እግዚአብሔር ለገደባ ማርያም(ከመምህር ተክለ ወልድ ጋር)፣ ከምሑር ወደ ጎንደር መጥተዋል። (የደብረ ማርያም ገዳም ታሪክ በገዳሙ ሃይማኖት አባው መጽሐፍ ላይ የሚገኝ)

ሸዋ የሚለው ስም መጀመሪያ ከሙስሊም ሠልጣኔቶች ጋር ተያይዞ የሚነሣ ስም ነበር። በተለይም ደግሞ ከይፋት ሠልጣኔት ጋር። ስሙ ከይፋቱ የማቅዘሚያ ሥርወ መንግሥት ጋር ተያይዞ ነው መጀመሪያ የተጠቀሰው⁴⁴⁸።

ለአንኮበር ሥልጣኔ መነሣት ምክንያት የሆኑ ነገሮች አሉ። በ16ኛው መቅባል የተፈጠሩት ሁለት ሀገራዊ ክሥተቶች የመጀመሪያዎቹ ናቸው። በሙስሊምና በክርስቲያን መንግሥታት መካከል የተፈጠረው ጦርነት ብዙ ነገሮችን አመሰቃቅሏል። መንግሥትን አዳክሟል፤ ሁለቱንም ግዛቶች አድቅቋል። ታሪካዊ ቅርሶችን አውድሟል። የሀገሪቱን ኢኮኖሚ አላሸቋል። ማኅበራዊ ግንኙነትን አበላሽቷል። በሁለቱም በኩል የውጭ ጣልቃ ገብነትን ጋብሟል። የንግድ መሥመሮችን ጎድቷል።

ከዚህ ጦርነት በኋላ ደግሞ የኦሮሞ ሕዝብ መስፋፋት ተከሥቷል። ይሄ መስፋፋት በዋናነት ሕዝባዊ መልክእ ምድራቸውን ከቀየራቸው አካባቢዎች አንዱ መካከለኛው ኢትዮጵያ ነው። የሕዝቦችን አሠፋፈር፣ አኗኗርና መስተጋብር ቀይሮታል። የሁለቱ ክሥተቶች መምጣት ከ14ኛው መቅባል ጀምሮ ለ300 ዓመታት መቀመጫው በሸዋ አካባቢ የነበረውን የክርስቲያን መንግሥት ወደ ጎንደር ገፍቶታል። ይሄም በሸዋ አማራዎች በኩል የመነጠልና የመንግሥት አልባነት ስሜትን ፈጥሯል።

ሸዋ ከጥንትም የብዙ ዓይነት ሕዝቦች መኖሪያ ነው። ወረሴሶች፣ ጋፋቶች፣ አማራዎች፣ ዳሞቶች፣ ኦሮሞዎች፣ ጉራጌዎች፣ ሐድያዎች፣ ወረቦች፣ ከምባታዎች፣ ሐላባዎች፣ አፋሮችና ሌሎችም ይኖሩበት

⁴⁴⁸ G. W. B. Huntingford, *The historical geography of Ethiopia from the first century AD to 1704*, (Oxford Uni. Press: 1989), p. 76

ነበር። በ17ኛው መቅባል መንግሥቱ ብቻ ሳይሆን በደብረ ሊባኖሱ እጩ የሚመራው ቤተ ክህነቱም ወደ ጎንደር ሄዷል። የደብረ ሊባኖስ ገዳም ከሙስሊም ክርስቲያን ጦርነት በኋላ ተዳክሞ መከላቀል ታስታቸውን ይዘው ጎንደር እንደገቡ አልተመለሱም። ይሄም ሕዝቡን ያለ ሃይማኖታዊ ማዕከል እንዲቀር አድርጎታል⁴⁴⁹።

ይሄ የመነጠልና የመንግሥት አልባነት ስሜት የሸሸውን የሰሎሞናውያን ዘር ትርክት እንደገና እንዲቀሰቀስ አደረገው። የአክሱም ሥርወ መንግሥት ሲያበቃ፣ የተረፈው የሰሎሞን ሥርወ መንግሥት ዘር ወደ ሸዋ መንዝ ሸሽቶ በድብቅ ኖሯል የሚለው ትርክት እንደገና የሸዋን ሥርወ መንግሥት ለማኅሣሣት እንደ ርዳታ ዓለማዊ መሠረት አገልግሏል። ይሄን ትርክት የሚያጸኑ መጻሕፍትም ተጽፈዋል። ጦርነቶቹና የሕዝብ እንቅስቃሴው ሲሰክን፣ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ግንኙነቶች ሲነቃቁ፣ ፖለቲካዊ እንቅስቃሴዎችም ተጀመሩ።

ሌላው የአንኮበርን ሥልጣኔ ያነሣው በተለያዩ ሕዝቦች መካከል ድኅረ ጦርነት የተፈጠረው መስተጋብር ነው። በአማራ፣ በኦሮሞና በጉራጌ ሕዝቦች መካከል የተፈጠረው መስተጋብር አንድ ጠንካራ ሥርዓተ መንግሥት እንዲፈጠር አድርጓል።

የተወሰነው የሸዋ ክፍል በተለይም የክርስቲያኑ ክፍል ከጎንደር መንግሥት ጋር የነበረውን ግንኙነት አላቋረጠም ነበር። እስከ 14 የሚደርሱ አውራጃዎች ተጠሪነታቸው ለጎንደሩ ንጉሥ ነበር⁴⁵⁰። ነገር ግን በአካባቢው ለሚደርስበት ግፊት የጎንደር መንግሥት

⁴⁴⁹ ዳንኤል ክብረት፣ ኢትዮጵያዊው ሱራፊ፣ 78 925
⁴⁵⁰ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.555

የመድረሳቸው ዕድል እየተዳከመ ሲመጣ፤ ሸዋ የራሱን መንግሥታዊ ዐቅም ወደ መፍጠር ሄደ።

ከምዕራብ እና ከደቡብ ኢትዮጵያ ተነሥተው ወደ ምሥራቅ የሚያቀኑት የንግድ መሥመሮች ከጦርነቱና ከሕዝብ ንቅናቄው በኋላ እንደገና አንሠራሩ። በተለይም ከምዕራብ የሚመጣው የቡና ንግድ በሸዋ በኩል አድርጎ ወደ ምሥራቅ መሄድ ጀመረ። ሸዋውም ከዘይላና ከበርበራ በሐረር በኩል አድርገው ወደ ሸዋ መምጣታቸውን ቀጠለ። ከዚያም እስከ ጊቤ ይሻገሩ ነበር። በዚህ የተነሣም አልዩ አምባ፣ ሮጌ፣ ሰንዳፋ፣ ሰበታ እና ሶዶ ዋና የንግድ ማዕከላት ሆኑ⁴⁵¹። የሸዋ ዋና የኢኮኖሚ መሠረቶች ግብርና፣ ንግድና የጥበብ እድል መቼቶች ናቸው።

የሸዋን ሥርወ መንግሥት የመሠረተው አቤቶ ነጋሢ ነው። ነጋሢ መጀመሪያ በአካባቢው የነበሩትን ባላባቶች በማስገበር አንድ ወጥ የሆነ መንግሥት በ1675 ዓም አካባቢ ለማቋቋም ቻለ⁴⁵²። ጣርማ በርንና አጀባርን ከራሱ ግዛት ከአንገጫ ጋር በመቀላቀል፣ የመጀመሪያውን ጠንካራ የተዋሐደ ግዛት ፈጠረ⁴⁵³። ነጋሢ ይሄንን ድል እንዲያገኝ ያደረገው ከይፋቱ የወላዝማ ሥርወ መንግሥት ጋር የፈጠረው ወዳጅነት ነው። ይሄ ወዳጅነት ከዘይላና ከበርበራ የሚመጣውን የጦር መሣሪያ ለማግኘት አስችሎታል።

⁴⁵¹ Merid W. Aregay, The Early History of Ethiopia's Coffee Trade and the Rise of Shawa. (*The Journal of African History*, Vol. 29, No.1, Special Issue in Honour of Roland Oliver(1988), pp.19-25), p. 24

⁴⁵² L. Krapf; *Journal of Isenberg and Krapf*. (Lond. 1843), p.299. cf. also Levine, Art. cit., p.208 n.1

⁴⁵³ L. Krapf; *Journal of Isenberg and Krapf*., p.299. cf. also Levine, Art. cit., p.312

ከአቤቶ ነጋሢ(1675-1696 ዓ.ም) እስከ መርአድ አዝማች ወሰን ሰገድ ዘመን ያለው የሸዋ ሥርወ መንግሥት ታሪክ ራስን የማጠናከርና ራስን የመቻል ዘመን ነበር ማለት ይቻላል። በአካባቢው የነበሩ የአማራ፣ የኦሮሞ፣ የጉራጌና የይፋት ሕዝቦች መስተጋብር መፍጠር ጀመሩ። ሃይማኖት፣ ጋብቻና ንግድ ዋና የመስተጋብር መፍጠሪያ መሣሪያዎች ነበሩ⁴⁵⁴።

የሸዋ ንጉሣዊ ግዛት ለሁለተኛ ጊዜ የተስፋፋው በአራተኛው ንጉሥ በመርአድ አዝማች አምኃ ኢየሱስ ጊዜ(1736-1768 ዓ.ም) ነው።

አምኃ ኢየሱስ የአንኮበርን ከተማ ቆረቆረ። ግዛቱን እስከ ቡልጋና ምንጃር አስፋፋው። የደቡቡንም ግዛት እስከ ጫጫ ወንዝ አደረሰው። ከጎንደሩ ንጉሥ ተክለ ጊዮርጊስ ጋር የነበረው መልካም ግንኙነት የጦር መሣሪያ እንዲያገኝና የተሻለ ወታደራዊ ዐቅም እንዲኖረው አስችሎታል⁴⁵⁵።

ሦስተኛውን የማስፋፋት ዘመቻ ያደረገው መርአድ አዝማች አስፋ ወሰን ነው (1768-1801 ዓ.ም)። ግድም፣ ግሼ፣ ኤፍራታ፣ አንጾኪያ፣ መርሐ ቤቱ እና ሞረት ወደ ሸዋ መንግሥት የገቡት በእርሱ ጊዜ ነው⁴⁵⁶። የመሬት ግብር የተጀመረው፣ ወርቅ እና የዝሆን ጥርስ፣ እንዲሁም ጠጅ መጣል የንጉሡ ብቻ ሀብት መሆናቸው የታወጀው በአምኃ ኢየሱስ ዘመን ነው።

አራተኛው መስፋፋት ተከናወነው በመርአድ አዝማች ወሰን ሰገድ ዘመን ነው(1801-1805/6 ዓ.ም)። ወሰን ሰገድ በክርስቲያንና በሙስሊም ማኅበራት መካከል ከበፊቱ የተሻለ ግንኙነት

⁴⁵⁴ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.556

⁴⁵⁵ Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.247

⁴⁵⁶ Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.366

እንዲመሠረት ከማድረጉም በተጨማሪ በአማራና በኦሮሞ ሕዝቦች መካከል ያለውን ግንኙነት አጠናክሮታል። በግዛቶቹ የሚሾማቸውን ገዢዎች ከኦሮሞ፣ ከአማራና ከአፋር መካከል ይሸም ነበር። በእምነትና በብሔር ምንም ዓይነት አድሎ እንዳልነበረው በዘመኑ የነበሩት የውጭ ሰዎች ጽፈውለታል⁴⁵⁷።

ራስ የሚለውን ማዕረግ ነበር ወሰን ሰገድ ለራሱ የሚጠቀመው። ከግዛቶቹ ሀብት የማሰባሰብ ዐቅም ስለነበረው ከቀደምት ገዢዎች በላይ በሀብት የበለጸገ ነበረ። እየሰፋ የመጣውን ግዛት በሚገባ ለማስተዳደር ሸዋ በአራት አውራጃዎች ተከፋፈለ። ይፋት፣ አንኮበር፣ መንዝ እና መርሐ ቤቱ። አራቱ ደግሞ በወረዳዎች ተከፋፈሉ። ይፋት - ይፋትን፣ ግድምንና ኤፍራታን ያካትታል። መንዝ - ላሎ ምድርን፣ ማማ ምድርንና ጌራ ምድርን ይይዛል። መርሐ ቤቱ ደግሞ - ግሼን እና ሞረትን ይጨምራል⁴⁵⁸። የአካባቢ ገዢዎቹ የሚሾሙት በመርእድ አዝማቹ ነው። ወታደር ማዘጋጀት፣ የአካባቢ ሰላምና ደኅንነትን መጠበቅ እና ግብር መሰብሰብ ዋናዎቹ ተግባሮቻቸው ነበሩ።

የሸዋ ሥርወ መንግሥት ከፍተኛ ደረጃ ላይ የደረሰው በንጉሥ ሣሕለ ሥላሴ ዘመን(1806-47ዓ.ም) ነው። ሣሕለ ሥላሴ ማዕከሉን አንኮበር ላይ በማድረግ ስድስት መርሐች ያሉት ፖሊሲ አውጥቶ ነበር። የሃይማኖት አንድነትን መፍጠር፣ የማኅበረሰብ ተግባራት ማምጣት፣ የውጭ ግንኙነትን ማሳለፍ፣ ወታደራዊ ዐቅምን ማጠናከር፣ አስተዳደሩን ማደራጀት እና የመንግሥትን ገቢ መጨመር። በዘመኑ

በሁለት ልደትና በሦስት ልደት መካከል በነበረው ክርክር የታመሰውን ቤተ ክህነት አንድ ለማድረግ የሦስት ልደትን ሐሳብ ብቻ መደገፍ ጀመረ። ራሱን በ1832 ዓ.ም ንጉሥ በማድረግም የግዛቱን አስተዳደር አጠናክረ።

በዚያ ዘመን ከአውሮፓ ይመጡ ለነበሩ አሳሾችና የንግድ ሰዎች መልካም ሁኔታ በመፍጠር አንኮበርን የውጭ ሰዎች መዳረሻ አድርጓት ነበር። ከመካከለኛው ዘመን በኋላ የአውሮፓ መልእክተኞች ወደ ሸዋ የመጡት በሣሕለ ሥላሴ ዘመን ነው።

በሣሕለ ሥላሴ ዘመን ሦስት ዓይነት አውሮፓውያን ወደ ሸዋ መጥተዋል። የመጀመሪያዎቹ ሚሲዮናውያን ሲሆኑ ሁለተኛዎቹ ደግሞ አሳሾችና ተጓዦች ናቸው። ሦስተኛዎቹ ለተለያዩ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ዓላማ ከመንግሥታቸው ተልከው የሚመጡ መልእክተኞች ናቸው። በንጉሥ ሣሕለ ሥላሴ በኩል የነበረው ፍላጎት ሁለት ነው። የጦር መሣሪያ ለማግኘትና የንግድ ግንኙነት ለመመሥረት። በዚህ ዘመን ከመጡ አውሮፓውያን ስለ ሸዋ ብዙ መረጃዎችን ለማግኘት ችለዋል።

ሣሕለ ሥላሴ በግብር እና በምርኮ የመንግሥቱን ገቢ አሳድጎታል። ከተለያዩ የውጭና የሀገር ውስጥ የንግድ ሰዎችና የንግድ ልሳካን ጋር የንግድ ግንኙነት በመፍጠር የሸዋን ንግድ አቀላጠፈው። ግዛቱንም በምዕራብ እስከ ጊቤ ወንዝ፣ በደቡብ ምዕራብ ደግሞ እስከ ጉዳር ወንዝ አደረሰው። ሸዋን በጊዜው የጎበኙ የውጭ ሰዎች

⁴⁵⁷ Rochet d'He'ricourt: Second Voyage, p. 243.

⁴⁵⁸ Soleillet: Voyages, pp. 270-1. J. L. Morie: Histoire de l'Ethiopie (Nubie et Abyssinie) depuis les temps les plus recluses jusqu'a nos jours. (Paris, 1904) Vol. II, pp. 411-2.

እንደሚገልጹት በዚያ ጊዜ በሰሜን ኢትዮጵያ የሸዋን ያህል ደገንነት የተጠበቀ የንግድ አካባቢ አልነበረም።⁴⁵⁹

በሃሕሰ ሥላሴ ዘመን ሸዋ አሁንም በአራት አውራጃዎች የተከፈለ ነበር። ገዢዎቹም “አበጋዝ” የሚል ማዕረግ ነበራቸው። በሥራቸው የሚገኙት የወረዳ ግዛቶች ደግሞ “ነጋሪት” የሚባሉ ሲሆን ገዢዎቻቸው ‘አቶ’ በሚል ማዕረግ⁴⁶⁰ ይጠሩ ነበር።⁴⁶¹ የሸዋ የውስጥ መስተዳድሮች በ1835 አካባቢ 51 ወረዳዎችና 400 ሹሞች ደርሰው ነበር።⁴⁶² የሀገሩን ጸጥታና ሹሞቹ የሚሠሩትን ሥራ ለመከታተል የስለላ መረብ ተዘርግቶ ነበር።⁴⁶³

ንጉሥ ሃሕሰ ሥላሴ ለሦስት አገልግሎት የሚውሉ ሦስት ከተሞችን አዘጋጅቷል። አንኮበር የአስተዳደር ማዕከል ናት። አንጎላላ ደግሞ የንጉሡ መኖሪያ ናት። አልዩ አምባ ደግሞ ዋናዋ የንግድ ከተማ ነበረች።⁴⁶⁴

አልዩ አምባ ጥንት የይፋት ግዛት አካል ነበረች። በስምጥ ሸለቆ መጨረሻ፣ በሸዋ ደጋማ ቦታዎች ጫፍ የምትገኝ ከተማ ናት። አንዳንዶች ዙሪያዋን ባለው ግንብና በበሮቿ የተነሣ ቀሸዋ ትንሿ ሐረር ይሏታል።⁴⁶⁵ ከደብረ ብርሃን ከተማ ደቡብ ምሥራቅ በ58

⁴⁵⁹ T. Beke, "Routes in Abyssinia", Journal of the Royal Geographical Society, 1842, XII, 92.

⁴⁶⁰ አቶ የሚለው አቤቶ የሚለውን በማሳጠር የመጣ ነው የሚሉ አሉ።

⁴⁶¹ Cecchi, Da Zeila, p.249

⁴⁶² Crapf, Journal, p.90.

⁴⁶³ Krapf, Travels, p.91- See Chapter IV (ስለ ሸዋ የአስተዳደር ሁኔታ በዘርዘር ያቀርባል)

⁴⁶⁴ Richard Pankhurst, The Trade of Central Ethiopia in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (Aliu Amba, Adjacent Markets (Journal of Ethiopian Studies, Vol. 2, No. 2 (JULY 1964), pp. 41-91), p. 41

⁴⁶⁵ Siegbert Uhlig, Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, Harrassowitz Verlag, p.195

ኪሜ ርቀት ላይ ነበር የተቆረቆረችው። የተለያዩ የንግድ መሥመሮች ይገኙባታል። አንዱ በአፋር ሐውሳ በኩል አልፎ ወደ ስምጥ ሸለቆ ይመጣል። ከምጽዋ ተነሥቶ የሚመጣው የሰሜን የንግድ መሥመር ደግሞ፣ ሸኖን፣ ማጅቱን፣ ወልድያን እያዳረሰ በአሸንጌ በኩል አድርጎ ወደ ሕንጣሎ ይዘልቃል።⁴⁶⁶

በሰሜን ከጎንደር ተሻግሮ፣ በመርሐ ቤቴና በዛሬዋ አዲስ አበባ በኩል አልፎ የሚመጣም አለ። ከምዕራብ ከጊቤ አካባቢ ከሰቃ ተነሥቶ የሚመጣውም ሸዋ ይደርሳል። ከምሥራቅ ደግሞ ከሕንድ ውቅያኖስ ከታጁራ ተነሥቶ፣ በሐረር በኩል አልፎ የሚመጣው ሌላው የንግድ መሥመር ነው።⁴⁶⁷ ከጥንት ጀምሮ የሐረር አሚሮችና የይፋት ወላዝማዎች የንግድ መሥመሩን በትብብር ይጠብቁ ነበር። በኋላም የሸዋ ገዢዎችና የሐረር አሚሮች ያንኑ ቀጥለዋል። የሐረር አሚር የሚመድበው ወኪል በአልዩ አምባ ይቀመጥ ነበር።⁴⁶⁸

የአልዩ አምባ ገበያ በየሳምንቱ ዓርብ የሚውል ነው። በ17ኛው መካከለ የጎበኛት ሰዎች በየሳምንቱ ከ1500-1700 የሚደርሱ ግመሎች ሸቀጥ ቁነው ይወጡና ይገቡ ነበር ብለዋል።⁴⁶⁹ በገበያዋ አርጎባዎች፣ ሰማሌዎች፣ ጉራጌዎች፣ አማራዎች፣ አሮሞዎች፣ ወረሽሐች፣ አፋሮች፣ ሐረሪዎች፣ ቱርኮች፣ ግሪኮች፣ አርመኖች እና ሕንዶች

⁴⁶⁶ O.T. Lefebvre and others, Voyage en Abyssinie (Paris 1845-9), II, part II, 128-130

⁴⁶⁷ Richard Pankhurst, The Trade of Central Ethiopia in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries, p.41; Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.196; Combes and Tamisier, op. cit., IV, 99; d'Héricourt Isenberg and Krapf, op. cit., p.5

⁴⁶⁸ Abir, Ethiopia: The Era of the Princes, pp. 13f.

⁴⁶⁹ Rochet D Hericourt-C-X and Charles-Xavier Rochet D'Hericourt, Voyage Sur La Côte Orientale de la Mer Rouge, Dans Le Pays d'Adel Et Le Royaume de Choa [French], 1841, p. 229

ይነግዱ ነበር⁴⁷⁰። ከንግድ ማዕከልነቷ በተጨማሪ የተለያዩ ብሔረሰቦችንና እምነቶችን የምታገናኝ ቦታም ነበረች። ለቆለኛውና ለደገኛው መገናኛ ቦታው ናት። ንጉሥ ሣሕለ ሥላሴ ከአፋርና ከሐረሪ ለሚመጡ ነጋዴዎች የተለየ ክብካቤ ያደርግ እንደነበር ተጽፏል⁴⁷¹።

በገበያው ወርቅ፣ ጥጥ፣ የዝሆን ጥርስ፣ ቡና፣ ዝባድ፣ ቆዳና ሌጦ፣ የቀንድ ክብት፣ ጥራጥራ ይሸጣሉ። አብዛኞቹ ገዥዎቿ ከታጁራ፣ ሐረርና ዘይታ የሚመጡ ነጋዴዎች ናቸው። ከአፋር የሚመጣው አሞሌ ጨው ለገበያ ይቀርባል። ከሕንድ ሐር ይመጣል። የጌጣ ጌጥ ገበያም አለ⁴⁷²።

የሣሕለ ሥላሴ የፖለቲካ ከተማ አንኮበር ናት። የአንኮበር ታሪክ ከቅድመ 16ኛው መቅባል የሸዋ ታሪክ ጋርም ይያያዛል። ለመጀመሪያ ጊዜ ዋና ከተማውን ወደ አንኮበር ያዘዋወረው መርአድ አዝማች አምኃ ኢየሱስ ነው። አንኮ የምትባል የኦሮሞ ሴት በመርአድ አዝማች አቡየ(1711-1734ዓ.ም) ጊዜ ቦታውን ትገዛው ስለነበረ “አንኮ በር” እንደተባለ አንዳንድ ተጓዦች መዝግበዋል⁴⁷³።

⁴⁷⁰ D'Héricourt, Voyage, pp. 299-300; idem, Second voyage sur les deux rives de la Mer Rouge, dans les pays des Adels et la royaume de Choa (Paris, 1846), pp. 259-65; Johnston, op. cit. II, 249; A. Cecchi Da Zeila alle frontiere del Caff a (Roma, 1886-7) I, 301; Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p. 195

⁴⁷¹ C. W. Harris, The Highlands of Aethiopia (London, 1844), I, 284.

⁴⁷² Richard Pankhurst, The Trade of Central Ethiopia in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries, p. 42

⁴⁷³ Journals of the Rev. Messrs. Isenberg and Krapf, Missionaries of the Church Missionary Society, Detailing their proceedings in the kingdom of Shoa, and journeys in other parts of Abyssinia, in the years 1839, 1840, 1841 and 1842, (London, 1843), p. 90

አንኮበር ቤተ መንግሥት፣ አብያተ ክርስቲያናት፣ የመኖሪያ መንደሮች፣ የንግድ ማዕከላትና የጥበብ እድ መንደሮች ነበሯት። ከአምኃ ኢየሱስ እስከ ኃይለ መለኮት የነበሩ ገዥዎች በአንኮበር ቤተ ክርስቲያን ሠርተዋል። ግሪኮችና አርመኖች ደግሞ የንግድና የጥበብ እድ ማዕከላት ነበሯቸው። የንጉሡ ዋና ጠባቂ ጦርም በዚያ ይገኝ ነበር። የውኃ ወፍጮና የቀለሃ ዱቄት (gun powder) ማምረቻ በከተማ ይገኙ ነበር። የተለያዩ የውጭ ሚሊዮናውያንና አሳሾች በአንኮበር ከተማ ተገኝተዋል። ከተማዋ እስከ 11ሺ የሚደርሱ ነዋሪዎች ይኖሩባት ነበር⁴⁷⁴።

ሸዋ ውስጥ ከ17ኛው መቅባል እስከ 19ኛው መቅባል የተለያዩ ከተሞች ተቆርቋረዋል። ሐር አምባ በመርአድ አዝማች አቡየ፣ ዶቃቂት እና አንኮበር በመርአድ አዝማች አምኃ ኢየሱስ፣ ሰላ ድንጋይ እና አንጎላ በንጉሥ ሣሕለ ሥላሴ ተመሥርተዋል።

በሸዋ ሥርወ መንግሥት ጊዜ አንድ የተሠራ ትልቅ ሥራ የድርሰት ሥራ ነው። በእርስ በርስ ጦርነት ጊዜ የጠፉትን እንደገና መመለስ፣ አዳዲስ ድርሰቶችን ማዘጋጀት እና በተለያዩ አድባራት የቤተ ክህነት ትምህርት ቤቶች እንደገና እንዲያብቡ ተደርገው ነበር።

ከንጉሥ ሣሕለ ሥላሴ ዕረፍት በኋላ የሸዋ መንግሥት እየተዳከመ መጣ። ለዚህም በየአካባቢው የተነሡት ዐመጾችና የንጉሥ ቴዎድሮስ ወደ ሸዋ መዝመት ዋናዎቹ ምክንያቶች ናቸው። በተለይም በ1848 ዓም የተካሄደው የቴዎድሮስ ዘመቻ ሸዋን ጎድቶታል።

ሣሕለ ሥላሴን የተካው ንጉሥ ኃይለ መለኮት(1840-1848 ዓም) የዐፄ ቴዎድሮስን ዘመቻ ለመቋቋም ብዙ ጥሯል። አስቀድሞ ንጉሥ

⁴⁷⁴ Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p. 274

ቴዎድሮስ በ1847 ወደ ወሎ በዘመተ ጊዜ ከወሎዋ ገዢ ከወርቁቱ ጋር የጋራ ግንባር በመፍጠር ለመቋቋም ሞክሮ ነበር። ነገሩ ግን እንዳለበት አልሆነም። ቴዎድሮስ ድል አደረጋቸው። የተለያዩ አካባቢያዊ ገዢዎችን ድል ያደረገው ቴዎድሮስ ሸዋን መተው አልፈለገም።

ከወሎ በግሼ በኩል፣ በጥቅምት 1848 ዓም፣ የቴዎድሮስ ጦር ወደ ሸዋ ገባ። የቴዎድሮስን ጦር ለመጋፈጥ የሸዋ ጦር በብርቱ ተዋግቶ ነበር። ነገር ግን በተደጋጋሚ ሽንፈት ስለገጠማቸው በሩን ከፈቱለት። ቴዎድሮስም ወደ መሐል ሸዋ ገባ። በጦርነቱ መካከል ንጉሥ ኃይለ መለኮት ጥቅምት 30 ቀን 1848 ዓም ዐረፈ። የሸዋም ጦር ተበተነ።

ዐፄ ቴዎድሮስ እጅግ አሰቃቂ ቅጣት ነበር ሸዋዎችን የቀጣው። የሸዋን ሰው ሁሉ እጅ ነጥተው ሄዱ። ተብሎ ተገጥሟል በዘመኑ። ሀብቱ ተመዘበረ። ብዙዎች ተገደሉ። የኃይለ መለኮት ልጅ ምኒልክም በቴዎድሮስ ተይዞ ወደ ጎንደር ተወሰደ። በኋለኛው ዘመን ዳግም እስኪነሣ ድረስ የሸዋ ወርቃማው ዘመን ፍጻሜ ይህ ሆነ።

ምእራፍ ዐርባ አንድ

የደቡብ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች

የደቡብ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች የምንላቸው በጥንቱ ታሪክ ውስጥ ከአዋሽ ማዶ በደቡብ ምዕራብ የነበሩትን ሥልጣኔዎች ናቸው። በዚህ ዘርፍ ዳሞትን፣ ደዋሮን፣ ከፋን፣ ዳውሮንና ወላይታን እንዳስሳለን።

ዳሞት

በ10ኛው መባባስ አካባቢ የተነሣ፣ በደቡብ እስከ ዛሬው ወላይታ ድረስ፣ በምሥራቅ ወለጋና በምዕራብ ሸዋ አካባቢ የነበረ ጥንታዊ የሲዳማና የወላይታ ሥልጣኔ ነው። አልቫራዝ እንደሚለው ከንጉሡ ግዛት በስተ ምዕራብ፣ ከጊቤ ላይኛው ክፍል፣ በስተደቡብ ምሥራቅ ጉራጌ፣ ወጅና ፈጠጋር ያዋስኑታል። በስተሰሜን ከጋፋት ጋር ይገናኛል። በሰሜን ምሥራቅ ወሰኑ የጀማ ወንዝ ነው።⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ Francisco Alvarez (C. F. Beckingham and G. W. B. Huntingford, trans.), *The Prester John of the Indies* (Cambridge, 1961), pp. 454-55

ዳሞት በራሱ ንጉሥ እና ነገሥታት ይመራ ነበር። በተለይም የዳሞት ንግሥታት እጅግ የታወቁና ኃያላን ነበሩ። ለምሳሌ በ10ኛው መካከለኛው ሰነድ ለሰውያን የተባሉት ኃያል የዳሞት ንግሥት ከአክሱም ንጉሥ ጋር ተዋግታ ነበር። በታሪክ የዲት ጉዲት የምትባለው ንግሥት ይህች ናት የሚሉ አሉ⁴⁷⁶።

የአክሱም ነገሥታትን ከመካከለኛው ኢትዮጵያ ወደ ሰሜን ከገፉ በኋላ፣ የዳሞት ነገሥታት ከዓባይ በታች ሰፊ ግዛት መሥርተው ኖረዋል። የክርስቲያንና የሙስሊም መዛግብት ሽዋ ከ13ኛው መካከለኛው በፊት በዳሞት ሥር እንደነበረ በተመሳሳይ መንገድ ይነግሩናል⁴⁷⁷። የዳሞት ነገሥታት ጥንታዊ የሆነውን ባህላዊ እምነት ስለሚከተሉ ለክርስቲያኖችም ሆኑ ለሙስሊሞች በሥጋት የሚታዩ ነበሩ። በ12/13ኛው መካከለኛው ሞተላሚ የተባለው የዳሞት ንጉሥ ሽዋን በሙሉ ወርሮ እስከ ጀማ ወንዝ ድረስ አስገብሮት ነበር⁴⁷⁸።

በዚህ ዘመን የሙስሊምና የክርስቲያን አካባቢዎችን ገብሮ አድርጓቸዋል። የይፋት ሥርወ መንግሥትም የዳሞት ገብር ሆኖ ነበር⁴⁷⁹። የዛግዌ ነገሥታት በተደጋጋሚ ወደ ሽዋ በመዝመት የዳሞትን መንግሥት ከሸዋ ለማስወጣት ሞክረው ነበር። ነገር ግን ተደጋጋሚ ሽንፈት ነው የገጠማቸው⁴⁸⁰።

ሞተላሚ የሚለው ስም የማዕረግ ስም ሳይሆን እንደማይቀር ይገመታል። “ሞቲ” የሚለው ቃል በሲዳሞም ሆነ በአፋን ኦሮሞ የንጉሥ ማዕረግ ነው። የዐፄ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ዜና መዋዕል

⁴⁷⁶ Encyclopedia Aethiopia, Vol. I, p.78

⁴⁷⁷ Church and State in Ethiopia, p.121

⁴⁷⁸ Church and State in Ethiopia, p.121

⁴⁷⁹ Ibn Haldun, Kitab al-'Ibar,

⁴⁸⁰ ገድለ ቅዱስ ያፌድ፣ Church and State in Ethiopia, p.121

ግን በዚህ ስም ነው ንጉሡን የሚጠራው። የዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ የጦርነት መዝሙርም ላይ ተመሳሳይ ስም ይገኛል። የሞተላሚ ዋና ከተማ ማልበረዲ እንደሚባል ገድለ ተክለ ሃይማኖት ይገልጻል⁴⁸¹።

በወላይታ አካባቢ የተሰባሰቡ መረጃዎች ደግሞ ሞተላሚ የወላይታ ማላ ሥርወ መንግሥት ንጉሥ እንደሆነ ይገልጻል። የመጀመሪያው መቀመጫ ከተማውም ኪንዶ ነበረች። በኋላም ግዛቱን አስፋፍቶ ወደ ዳሞታ ተራራ ዋና ከተማው ተሻገረ። ግዛቱን በደቡብ እስከ ሩዶልፍ ሐይቅ፣ በሰሜንም እስከ ቡልጋ ድረስ አስፋፍቶ ነበር⁴⁸²።

በ13ኛው መካከለኛው ንጉሥ ይኩኖ አምላክ ከዳሞት ነገሥታት ጋር ባደረገው ውጊያ የሸዋን አካባቢዎች ለማስለቀቅ ችሏል። የዳሞት ግዛትም ወደ ምዕራብ እና ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ወደ እናርያ እካባቢና ወደ ወለጋ ሰብሰብ ሳይል አይቀርም⁴⁸³።

የዳሞት ዋነኛው የገቢ ምንጭ የወርቅ ማዕድን ነው። ከዳሞት የሚወጣው ወርቅ ወደ ሀገር ውስጥም ወደ ውጭ ገቢያም ይቀርብ ነበር። ከምዕራብ እና ከደቡብ ኢትዮጵያ ተነሥተው ወደ ሸዋ የሚመጡት የንግድ መሥመሮች የዳሞትን ወርቅ ይዘው በይፋት በኩል ወደ ሐረርና ወደ ዘይላ ያመራሉ። በኋላም የዳሞት መንግሥት ወደ መካከለኛው ኢትዮጵያ ዘመቻ ያደረገው በእነዚህ መሥመሮች በኩል ነው። ምናልባትም ዓላማው የንግድ መሥመሮችን ለመቆጣጠር ይሆናል⁴⁸⁴። ከ13ኛው እስከ 17ኛው

⁴⁸¹ ዳንኤል ክብረት፣ ኢትዮጵያዊው ሱራፊ፣ ገጽ 366

⁴⁸² Bisrat Lema, 'A History of Humbo Woreda, 1941-1991', (MA Thesis, Department of History, AAU 1995), pp.8-9, 21.

⁴⁸³ Guidi, I., Strofe E Brevi Testi Amarici [1907], p. 180, 182

⁴⁸⁴ Ayda Bouanga, The Kingdom of Damot: An Inquiry into Political and Economic Power in the Horn of Africa (13th century), p.263

መክዘ የተጻፉ መዛግብት ስለ ዳሞት የወርቅ ምንጭነት ጽፈዋል⁴⁸⁵። በዚያን ጊዜ የቀይ ባሕርና የሕንድ ውቅያኖስ ጠረፍ በሙስሊም ሠልጣኖች ተይዘው ነበር። ዋናዎቹ የንግዱ አንቀሳቃሾችም ሙስሊሞች ናቸው። ዋናውን የወርቅ ምርት የሚያመርተው የዳሞት ግዛት እነዚህን የንግድ መሥመሮች በመያዝ ወደ ባሕር ንግዱ መግባት ሳይፈልግ አልቀረም⁴⁸⁶።

የዳሞት መንግሥት መጀመሪያ ከዓምደ ጽዮን(1309)፣ ከዘርዐ ያዕቆብና ከሌሎችም ነገሥታት ጋር እየተዋጋ ራሱን ተከላክሏል። በኋላም የኢብን ኢብራሂምን ጦርነት ተቋቁሞ ነበር። ወደ ምዕራብ በአጅጉ በመጠጋት የዳሞት ግዛት እስከ 17ኛው መክዘ ቀጥሏል። በኋላ ግን በአካባቢው የተሠማሩትን የመጫ ኦሮሞዎችን መቋቋም አልቻለም። የተወሰኑት የዳሞት ሰዎች በባህል ተዛምደው ሲቀሩ፣ ሌሎች ዓባይን ተሻግረው ዛሬ ዳሞት በሚባለው የጎጃም አካባቢ መኖር ጀመሩ⁴⁸⁷። የዳሞትም መንግሥት በዚያው እየጠፋ ሄደ።

ወላይታ

የወላይታ ታሪክ የኅብረ ብሔራዊ አንድነት ታሪክ ነው። ከዳውሮ፣ ከክምባታ፣ ከሐድያ፣ ከጋሞ፣ ከሲዳማ፣ ከጎፋ እና ከኮይራ የሄዱ ሰዎች ናቸው ለመጀመሪያ ጊዜ በአፋ ሠፈሩ የሚባሉት። አፋ አሁን በደቡብ ምዕራብ ወላይታ የምትገኝ፣ የአሞ ወንዝ በስተ ምዕራብ፣

⁴⁸⁵ P.O% ይስሐቅ የጦርነት ዘፈን; at-Ta'rif bi-al-muṣṭalah ash-sharīf; Breve Relação de Embaixada Que o Patriarcha D.João Bermudez
⁴⁸⁶ Ayda Bouanga, The Kingdom of Damot, p.264
⁴⁸⁷ Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.79

ቁጫና ቦረዳ ደግሞ በስተ ደቡብ የሚያዋስኗት ወረዳ ናት⁴⁸⁸። ወላይታ ከተለያየ ቦታ እንደመጡ የሚተርኩ ከ100 በላይ ጎሳዎች አሉት⁴⁸⁹።

ማኅበረሰቡ በተለያዩ መደቦች የተከፋፈለ ነበር። ልዑላትና መኳንንቱ የመጀመሪያውን ቦታ ይይዛሉ። ነጻ ገበሬዎች(ቆጋ) ቀጥሎ ያለውን ሥፍራ ይወስዳሉ። የጥበበ እድ ባለሞያዎች (ሂላንጫ) ይቀጥላሉ። ባሮች(አይሌ) ደግሞ ከታች ናቸው።

ወላይታ ከ1230 አካባቢ ጀምሮ የራሱን ንጉሣዊ ግዛት የመሠረተ አካባቢ ነው⁴⁹⁰። አንዳንድ ምሁራን የወላይታ ታሪክ የዳሞት ግዛት እንደ የታሪክ ቅርንጫፍ ነው ይላሉ። ይሄንን የአካባቢው የቃል ታሪክም ይደግፈዋል። የሞተለሚ ታሪክም ከወላይታ ታሪክ ጋር ተያይዞ የሚነገርበት ጊዜ አለ⁴⁹¹።

ከዚህ ዘመን ጀምሮ ወላይታ በሁለት ሥርወ መንግሥታት ተዳድራለች። የመጀመሪያው 'ወላይታ ማላ' የሚባለው ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ 'ትግሬ ማላ' የሚባለው ነው። ወላይታ ማላ ከ13ኛው እስከ 15ኛው መክዘ በሥልጣን ላይ ቆይቷል። የመጣው ከቁጫ ተራራ አካባቢ ነው። ትግሬ ማላ ደግሞ እስከ 1894 ዓም የቆየ ነው። የትግሬ ማላ ሥርወ መንግሥት መጣ የሚባለው ከትግሬይ ነው።

⁴⁸⁸ Hailu Zeleke, Some notes on the Great Walls of Wolayta and Dawro(Annales d'Ethiopie), p. 405

⁴⁸⁹ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.1091

⁴⁹⁰ በወላይታ አካባቢ መንግሥታዊ መዋቅር የተመሠረተበትን ጊዜ በተመለከተ የተለያዩ ምሁራን የተለያዩ ዘመናትን አቅርበዋል። Abayneh GIRMA (1971) in 1230, C. Beckingham & G. Huntigford (1954) in 1268; Teshome Tadesse (1984) in 1180.

⁴⁹¹ ኢትዮጵያዊው ሱራፊ፣ ገጽ 354

በንጉሥ ዓምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት በጉራጌ እንደገኝ ከሠፈሩት የንጉሡ ጠባቂ ሠራዊት መካከል ወደ ወላይታ የተሻገረ መኖሩ ይተረካል⁴⁹²። አንዳንድ የታሪክ ምሁራን “ወላይታ ማላ” በወላይታ ታሪክ ሁለተኛው ሥርወ መንግሥት ሲሆን የመጀመሪያው የወላይታ ሥርወ መንግሥት ከዳሞት የመጣውና በታሪክ የሚታወቀው ሞተላሚ የሚገኝበት ሥርወ መንግሥት ነው ይላሉ⁴⁹³።

የወላይታ ሥልጣኔ የብረት ሥልጣኔ ነው ለማለት ይቻላል። በአካባቢው ኪንዶ ከሚባለው ቦታ የሚወጣውን ብረት የጦር መሣሪያዎችን ጨምሮ ለተለያዩ መሣሪያዎች ማምረቻ ይጠቀሙበት ነበር። የብረታ ብረት ውጤቶችን ወደ ለሜናዊው የንግድ መሥመር መላክ የወላይታ ግዛት ዋነኛው የገቢ ምንጭ ነበረ። ማርጩዋ የተባለው የወላይታ ገንዘብም ከብረት የሚሠራ ነበር።⁴⁹⁴

የወላይታ ማላ ሥርወ መንግሥት ነገሥታት የተደራጀ መንግሥታዊ አስተዳደር ነበራቸው። ምናልባትም ከዛሬው ሲዳማ ከፊሉን እና የሰሜንና ደቡብ አሞ አካባቢን ሳያስገብሩ አይቀሩም። የንጉሡ ወራሽ(ቡሻሽ) ይባላል። ገዳዋ የተባሉ የጦር መሪዎችና አይዳዮች ገንዳ የተባሉ አራት አማካሪዎችም ነበሩት። እንደ ዛሬ ጄኔራሎች ጦርነትን የሚያቅዱና የሚመሩ ናቸው። ዘካራ ጉዳ የተባሉት ደግሞ በንጉሡ እርሻዎች ላይ የተሾሙ መኮንኖች ናቸው⁴⁹⁵።

በመካለኛው ዘመን የወላይታ ግዛት በሀብት የበለጸገ፣ በሚገባ የተደራጀ እና ከሰሜንና ከመካከለኛው ኢትዮጵያ ጋር በንግድና

⁴⁹² C. Beckingham & G. Huntigford, Some records of Ethiopia, p. Lxv-Lxvii.; J. Bureau, 1990.

⁴⁹³ Beckingham and Huntigford, Some records of Ethiopia, p. Lxv.

⁴⁹⁴ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.1092

⁴⁹⁵ Altaye Alaro, 1982: 5.

በሃይማኖት የሚገናኝ ግዛት ነበረ። አቡነ ተክለ ሃይማኖት ወደ ወላይታ የሄዱት ይሄንን የብረት ንግድ መሥመር ተከትለው ነው። አስቀድሞም ሞተላሚ ይሄን የብረት ንግድ መሥመር ተከትሎ መጥቶ ሌሎችን የሸዋ የንግድ መሥመሮች ለመቆጣጠር ችሎ ነበር። በዐፄ ይስሐቅ የወታደሮች መዝሙር ላይ የወላይታን ንጉሥ የተመለከቱ ነገሮች አሉ⁴⁹⁶።

የመጀመሪያው የወላይታ ማላ ንጉሥ የሚባለው ቢቶ ነው። ከእርሱ በኋላ 11 ነገሥታት በወላይታ ማላ ሥርወ መንግሥት ሥር ነግሠዋል። አንዳንድ ትውፊታዊ ታሪኮች ነገሥታቱን ስድስት ያደርጋቸዋል። ከእነዚህም መካከል ኃይለኛ የሚባለው ሞተላሚ ነው።

የወላይታ ማላን ሥርወ መንግሥት ከሰሜን ቀስ በቀስ የመጡት የትግሬ ማላ ሥርወ መንግሥት ነገሥታት ተክተዋቸዋል። በ16ኛው መካከለኛው መጀመሪያ የወላይታ ማላ ነገሥታት በተደጋጋሚ ባደረጉት ጦርነት ምክንያት ተዳክመው ነበር። በዚህም የተነሳ የመንግሥቱ ዐቅም ተዳክመዋል። ይሄም የትግሬ ማላ ሥርወ መንግሥት አጋጣሚውን እንዲጠቀምበት አደረገው⁴⁹⁷።

በአፈ ታሪክ እንደሚነገረው ከተምቤን የመጡ የትግሬይ ሰዎች መጀመሪያ ቁጫ ተራራ አካባቢ ቆዩ፤ ከዚያም ምሕላ በሚባል ሰው መሪነት ወደ ወላይታ በ15ኛው መካከለኛው መጠ። ምሕላ ወላይታን ከ1573-1593 ዓም አካባቢ ገዝቷል ይባላል⁴⁹⁸። አንዳንድ

⁴⁹⁶ Guidi, 1889: 55, verse 57

⁴⁹⁷ Friedrich Klausberger, “Die Königsdynastien der Wolamo (1270–1900), Süd-Äthiopien”, Wiener Ethnohistorische Blätter 15, 1975, 29–50;

⁴⁹⁸ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.1093

አፈ ታሪኮች ግን የመጀመሪያው የትግራ ማላ ንጉሥ “ኮቼ” ነው ይላሉ።

የወላይታ ግዛት ይበልጥ የተስፋፋው ንጉሥ ሳና በነገሠ ጊዜ (1755-1783ዓም) ነው። በእርሱ ጊዜ ከሊብዶ፣ ከሐድያና ከአካባቢው ነገሥታት ጋር ጦርነት በማድረግ ግዛቱን ከዳሞታ ተራራ ወዲያ አስፋፍቷል። ቤተ መንግሥቱ የሚገኘው ላሾ በተባለ ቦታ ነበር። የተቀበረውም እዚያ ነው። እርሱ ሲሞት ልጁ አጋቶ(1752-1792 ዓም) በቦታው ተተካ። ግዛቱንም ወደ ሰሜን ምሥራቅ ማስፋፋት ጀመረ።አጋቶ ቤተ መንግሥቱን በዳሞታ ተራራ ላይ ነበር የገነባው። ግዛቱን እስከ ሐምሶ እና አባያ ያስፋፋው እርሱ ነው።

ራስን አምላካዊ የማድረግ ልማድ የተጀመረው ደግሞ በንጉሥ አማይ ጊዜ(1815-1841 ዓም) ነው። አማይ ሐጣ ካዋ - አምላካዊ ንጉሥ ተብሎ ይጠራ ነበረ። ካዋ ዳሞቱ እና ካዋ ጎዜ እርሱን ተክትለው የመጡ ነገሥታት ናቸው⁴⁹⁹። የትግራ ማላ ነገሥታት ሌላ የሚታወቁበት ነገር መንግሥታዊ ሥርዓቱን በማጠናከራቸው ነው። ከንጉሡ ሥር አራት አማካሪዎች ይመደባሉ። የመከላከያ ሚኒስትሩ እና አሥራ ሁለት አማካሪዎች ደግሞ ንጉሡን እስከ መምረጥ የሚደርስ ሥልጣን አላቸው። ልክ እንደ ሴኔት ያለ ሥልጣን ነው ያላቸው። ንጉሡ የሚሰጠውን ፍርድ፣ትእዛዝና ሕግ እስከ መገዳደርና እስከ ማስለወጥ የሚደርስ ዐቅም አላቸው። በዚህም የተነሣ የወላይታ ንጉሣዊ ሥርዓት የተግባባት ዴሞክራሲን የሚከተል ግዛት ነበር። የሀገሪቱን ሕግና ፖሊሲ የሚያወጡትም እነርሱ ናቸው። ፍርድ ቤትና ፖሊስም በግዛቱ ውስጥ ነበሩ⁵⁰⁰።

⁴⁹⁹ በጋለ ዋልቲ፣የወላይታ ሕዝብ ታሪክና ባርነት እንዴት እንደ ተወገደ፣ አዲስ አበባ፣ 1964፣ ገጽ 46-47
⁵⁰⁰ Encyclopedia Aethiopica, Vol. IV, p.1093

የትግራ ማላ ሥርወ መንግሥት ነገሥታት ግዛታቸውን ለማስፋፋት አራት ዓይነት መንገዶችን ተጠቅመዋል። በጋብቻ ከሌሎች ጋር መተሣሰር፣ በሽምግልና ሌሎችን በማግባባት ወደ ወላይታ ግዛት ማካተት እና ጦርነት ናቸው⁵⁰¹።

የወላይታ ግዛት በንጉሥ አማይ ዘመን(1815-1841ዓ.ም) እና በንጉሥ ጎዜ(1846-1881 ዓም)ከፍተኛ የዕድገት ደረጃ ላይ ደርሶ ነበር። ወላይታ በእርሻ ሥራ፣ በንግድና በጥበብ ዕድ ሥራዎች እንድታድግ አድርገዋታል። የወላይታ ግዛት በአራቱም ማዕዘን እንዲሰፋና አያሌ ሕዝቦች ወደ ወላይታ መጥተው እንዲኖሩ አስችለዋል። ነገሥታቱ የከተማ ነገሥታት ነበሩ። በተለያዩ ዘመናት ላሾ፣ ዳሞታ፣ ኪንዱ፣ አፋ ሰፊ፣ ዎፋና፣ ሐምቦ፣ ዳልቦ የተባሉ ከተሞችን ቆርቋረው በዋና ከተማነት ተጠቅመውባቸዋል⁵⁰²።

ካዋ አማይ ግዛቱን በአካባቢው ከሚደርስበት ግፊት ለማስጠበቅ የመጠቀሚያ ዙሪያ ግንብ አስገንብቶ ነበር⁵⁰³። ይሄ ግንብ “አማይ ኬላ” ተብሎ ይጠራል⁵⁰⁴።

⁵⁰¹ Solomon Berhe Tedla & B. Sudhakara Reddy, The Kingdom of Wolaita(Ethiopia): Military Organization and War, to 1894 (Galore International Journal of Applied Sciences and Humanities Vol.2; Issue: 2; April-June 2018), p. 12
⁵⁰² Chiatti, Remo, The Politics of Divine Kingship in Wolaita, p. 258
⁵⁰³ Beckingham & Huntingford, p.lxvi; Afework Hailegiorgis 2016; Fanchao & Tesfaye 2014; Elias Awato et al. 1999.

⁵⁰⁴ አንዳንድ ምሁራን እንደሚሉት በኢትዮጵያ ውስጥ በተለያዩ አካባቢዎች የነበሩ ነገሥታትን ከሚያመሳስሏቸው ነገሮች አንዱ ንጉሥ መር ግንቦችን የመገንባት ባህል ነው። በአኩስም የአኩስም ሐውልቶች፣ በላስታ የቅዱስ ላሊበላ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት፣ በጎንደር የጎንደር ግንብ፣ በሐረር የሐረር ግንብ፣ በወላይታ የአማይ ኬላ፣ በዳውሮ የሐላላ ኬላ፣ ወዘተ. (Recent surveys of the Kawo Amado Kella defensive wall, Wolaita, Southern Ethiopia: a lesser-known heritage resource in Ethiopia Afework

በጥንቱ የወላይታ ግዛት ውትድርና ባህል ነው። የብረት ሥራ የተለመደ በመሆኑ ጥንታዊ የጦር መሣሪያ ከአካባቢው አይጠፋም ነበር። ሕዝቡም ልጆቹን በውትድርና ያሠለጥናቸዋል። አደን፣ ትግል፣ የጦር ውርወራ፣ ውኃ ዋና፣ የፈረስ ግልቢያ እና ሩጫ ከልጅነት ጀምሮ ይሠለጥናሉ። በተለይም የፈረስ ግልቢያ ሥልጠናው ለየት ያለ ነበር።

“ሶላዋ ቱዋ” የተባለው እንደ መብረቅ በፍጥነት መጋለብ ነው። “ሶንዴፕሬትዋ” የተባለው ደግሞ በተራሮች ላይ የተደበቀን ጠላት ለማጥቃት የሚያስችል ግልቢያ ነው። “አድራሱዋ” የተሰኘው ደግሞ የጠላትን አቅጣጫ ለማስቀየር የሚረዳ ግልቢያ ነው። “ገርማመዋ” የተባለው ግልቢያ ደግሞ ፈረስን በሁለት እግሩ ለማቆም የሚረዳ ዓይነት ሲሆን፣ በጠላት ዙሪያ ፍርሃትን ለማሳደር የሚጠቅም ነው⁵⁰⁵። የወላይታ ጦር ከዐፄ ምኒልክ ጦር ጋር እጅግ ኃይለኛ የተባለውን ውጊያ ያካሄደው በዚህ ነባር የጦር ባህል የተነሣ ነው። የዐፄ ምኒልክ ጦር ማሸነፍ የቻለው በዘመናዊ የጦር መሣሪያ ብልጫ ነበር።

የወላይታ ንጉሣዊ ግዛት በሦስት አስተዳደሮች የተከፈለ ነው። ንጉሡ ራሱ የሚያስተዳድረው ግዛት “ቢታ” ይባላል። “ኮማይ” የሚባሉትና ገባር ግዛቶች ደግሞ በንጉሡ ወገኖች የሚተዳደሩ ናቸው። “ኢማታ” የሚባሉት ግዛቶች ልክ እንደ ቅኝ የሚታዩ ሲሆኑ ራስ ገዝ ሆነው የሚተዳደሩ ናቸው። ከንጉሣዊ ግዛቱ ጋር የሚያገናኛቸው ዓመታዊ ግብር ነው።

እናርያ

ከ13ኛው መቅባል ጀምሮ፣ በጊቤ በአካባቢ የነበረ የጎንጋ ሕዝብ ሥልጣኔ ነው። እነርሱ ራሳቸውን “ሂናርያ” ብለው ነው የሚጠሩት። የግእዝ ድርሳናት ደግሞ እናርእት፣ እናርያ እያሉ ይጠሩታል⁵⁰⁶። ጌ፣ ሊሙ፣ ቡኖ፣ ጉማ፣ ኢሉ እና ቡሬ ያሉበትን ሥፍራ ያካልል ነበር። የከፋና የሸካ ግዛቶች የእናርያ ገባሮች ነበሩ⁵⁰⁷። አቡነ ተክለ ሃይማኖት በ13ኛው መቅባል ወደ አካባቢው መሄዳቸውን ገድላቸው ይናገራል። የተጓዙት ሸዋን ከእናርያ በሚያገናኘው የሢራራ መንገድ በኩል ነው።

በ9ኛው መቅባል ከአክሱም የተሰደደው ድግናገርን ወደ እናርያ ሄዶ እንደነበር የሚገልጡ መዛግብት አሉ⁵⁰⁸። ንጉሥ ይኩኖ አምላክ ከዳሞት ጋር በተዋጋ ጊዜ የዳሞቱ ንጉሥ ሞተለሜ ሸሽቶ የገባው ወደ እናርያ ነበር። ይኩኖ አምላክ ሞተለሚን ለእናርያ ገዢ አድርጎ እንደሾመውና ከጊቤ በታች ያለውን ሀገር እንዲገዛ እንደመደበው የሚናገሩ መዛግብት አሉ⁵⁰⁹።

የአካባቢው አፈ ታሪክ እንደሚገልጠው የእናርያን ሥርወ መንግሥት የመሠረቱት “ሂናሬ ቡሻሾ” የተባለው ጎሳ ሰዎች ናቸው። የመጡት ከሰሜናዊ ኢትዮጵያ ነው⁵¹⁰። የመጀመሪያውም ንጉሥ “ሚንጆ ቡሻሾ” ይባላል። በ13ኛው መቅባል አካባቢ የእናርያ ግዛት የታላቁ የዳሞት መንግሥት አካል እንደነበረ ይገመታል።

⁵⁰⁶ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 310

⁵⁰⁷ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p. 310

⁵⁰⁸ Church and State in Ethiopia, 1972, p. 35

⁵⁰⁹ Church and State in Ethiopia, 1972, p. 122, 176

⁵¹⁰ Lange, Werner. *The History of the Southern Gonga (southwestern Ethiopia)* (1982) p. 18-19

Hailegiorgis Abebe, Claire Cave, Annalisa Christie and Melles Madda Gatisso; Nyame Akuma, No. 95. June 2021)

⁵⁰⁵ Solomon Berhe Tedla & B. Sudhakara Reddy, *The Kingdom of Wolaita*, p. 12

ነጋዴያን እናርያን ይጎበኙ ነበር። ከታጁራ እና ከዛንዚባርም ነጋዴያን ወደ እናርያ ይመጣሉ⁵¹⁶።

በ16ኛው መቅባ በሙስሊምና በክርስቲያን መሪዎች መካከል በተፈጠረው ጦርነት ጊዜ የእናርያ ንጉሥ ሀገሩን ለማትረፍ ከባድ ውሳኔ ወስኗል። የኢማም ኢብራሂም ጦር ወደ ዳሞት ሲገባ የዳሞቱ ገዥ በለው ሰገድ ሸሽቶ ወደ እናርያ ሄደ። የእናርያው ገዥ ግን በለው ሰገድንና ወታደሮቹን ይዞ ለኢማም ኢብራሂም ጦር አዛዥ ወዚረ አዶሌ አስረከባቸው። በዚህ የተነሣ የኢማም ኢብራሂም ጦር ወደ እናርያ ሳይገባ ቀረ⁵¹⁷።

የእናርያ ነገሥታት በተቻለ መጠን ነባራዊ ሁኔታውን የማንበብና ጦርነትን ከአካባቢያቸው የማራቅ ፖሊሲ ይከተሉ ነበር። ለአንዳንዶቹ ግብር በሩቁ ይሰጣሉ፤ ከሌሎቹ ጋር ይነግዳሉ። በተቻላቸው መጠን በአካባቢያቸው ያሉ ኃያላን ነገሥታት ወደ እናርያ የሚመጡበት ምክንያት እንዳይኖር ያደርጉ ነበር። ወደ ግዛታቸው ዘልቆ የሚገባ ጠላት ካገኙ እስከ መጨረሻው ይዋጋሉ። በተቻላቸው መጠን ግን ጦርነትን ማስቀረት ይመርጣሉ⁵¹⁸። ከሙስሊም ክርስቲያን ጦርነት በኋላ ንጉሥ ገላውዴዎስ ዳሞትን በመታ ጊዜ፤ ተመሳሳይ ፖሊሲ ተከትለዋል። ስጦታ ይዘው ታማኝነታቸውን ለንጉሥ ገላውዴዎስ ገለጡ። ንጉሥ ገላውዴዎስ ገና በመቋቋም ላይ ለነበረው ጦሩ የሚሆን ወርቅ ሲያገኝ እናርያን ለመውረር አልፈለገም።

የእናርያ ሥርወ መንግሥት በሁሉም ዓይነት መንገዶች ግዛቱን ጠብቆ እስከ 18ኛው መቅባ መግቢያ ድረስ ዘልቆ ነበር።

የክርስቲያኑን መንግሥት ድጋፍ በአንድ በኩል እያገኘ፤ በሌላ በኩል በጊዜ አካባቢ በመስፋፋት ላይ ከነበሩት የኦሮሞ ጎሳዎች ጋር መልካም ግንኙነት እየፈጠሩ፤ የእናርያን ራስ ገዝነት ለማቆየት ሞክረዋል⁵¹⁹።

በመጨረሻ በአካባቢው ጠንክረው በመዋጋት ላይ የነበሩት የሰደቻ ፌዴሬሽንን የመሠረቱት የኦሮሞ ጎሳዎች የእናርያን ጦር አሸነፉት። በ1703 አካባቢም የእናርያን ግዛት ተቆጣጠሩት።

እናርያዎችን ለዚህ አጋልጦ የሰጣቸው በውስጣቸው የተፈጠረው መከፋፈል ነበር። በ1697 ዓም አድያም ሰገድ ኢያሱ በጊዜ ወንዝ በኩል ወደ እናርያ ሲመጣ የተቀበሉት ሁለት የእናርያ መሪዎች ነበሩ። መሪዎቹ ለሁለት ተከፍለው እርስ በርሳቸው ይዋጉ ነበር። በመጨረሻም የሰደቻ ኦሮሞዎች እናርያን ሲቆጣጠሩት መሪዎቹ ተራ በተራ የጎጆብ ወንዝን ተሻግረው ወደ ከፋ ሸሹ⁵²⁰።

ከፋ

በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የነበረ ሥልጣኔ ነው። ግዛቱ በሰሜን በጎጆብ ወንዝ፤ በደቡብ እንደ ዱላ ባሉት ረገጃቸው የከፋ ተራሮች፤ በምዕራብ ደግሞ እንደ ሻርዳ ባሉት ተራሮች የተከበበ ነው⁵²¹። የከፋ መንግሥት የጎንጋ ሕዝቦች ከመሠረቷቸው ጥንታዊ መንግሥታት አንዱ ነው። የጎንጋ ሕዝቦች ጥንታዊ መኖሪያ ከዓባይ ወንዝ በስተ ደቡብ እስከ ኦሞ ወንዝ ድረስ የሚያካል ግዛት ነበረ። ከፋ፤ ሸሻ፤ ሺናሻ፤ እናርያ፤ አንፊሎ፤ ሼኪቾ(ሞቻ) እና ሼካ የተባሉ ሕዝቦችን

⁵¹⁶ Economic History of Ethiopia, p. 446

⁵¹⁷ The Conquest of Abyssinia (Futuh Al- Habasa) 2004, p. 336

⁵¹⁸ History of the Oromo, p. 306

⁵¹⁹ Encyclopedia Aethiopica, Vol,II, p.310

⁵²⁰ History oh the Oromo, p. 369

⁵²¹ Encyclopedia Aethiopica, Vol,III, p.321

የሚያጠቃልል የቋንቋ ቤተሰብ ነው⁵²²። ከእነዚህ መካከል ከፋ፣ በሻ፣ ሂናርዮ(እናርዮ) እና ከፋ እርስ በርሳቸው የሚፎካከሩ ኃያላን መንግሥታት ነበሩ።

እንደ ሌሎቹ የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች ሁሉ የከፋ ሥልጣኔም የነበረ ብሔራዊነት ውጤት ነው። ከተለያዩ ቦታዎች መጥተው ከከፍቶ ሕዝቦች ጋር የኖሩ አያሌ ማኅበረሰቦች አሉ። በዚህም የተነሳ የከፋ ጎሳዊና ማኅበራዊ የመስተጋብር ታሪክ እጅግ የተወሳሰበ ነው⁵²³።

ለከፋ ሥርወ መንግሥት መነሣት አንዱ ምክንያት የሆነው የእናርዮ መንግሥት ነው። የመጀመሪያው የከፋ መንግሥት ብቅ ያለው በ14/ኛውና 15ኛው መካከል አካባቢ ነው። በመጀመሪያዎቹ ዘመናት፣ በ16/17ኛው መካከል አካባቢ ከፋ የእናርዮ ገባር ነበረ። በዚህ ዘመን የነበሩት ነገሥታት የማቶ ሥርወ መንግሥት ነገሥታት ይባላሉ። ዝርዝር መረጃ ግን አልተገኘላቸውም⁵²⁴። በ16ኛው መካከል የሚገኝ ሥርወ መንግሥት “ከማቶ” ሥርወ መንግሥት ከፋን ተረከበ⁵²⁵። በ18ኛው መካከል ግን ከፋ ራሱን ችሎ ወጣ።

የከፋን ንጉሣዊ ግዛት ታሪክ በአራት ምዕራፎች የሚከፍሉት አሉ። የመጀመሪያው ቅድመ ማዕከላዊነት የነበረው ታሪክ ነው። ይሄም እስከ 1382 ዓም ድረስ ያለውን ዘመን ያካትታል። በዚህ ዘመን ማንጆ፣ ናኦ፣ ሼኦ፣ ቤንሾ፣ ሼ እና ማሶንጎ የተባሉ ማኅበረሰቦች

⁵²² Encyclopedia Aethiopica, Vol,II, p.850

⁵²³ Encyclopedia Aethiopica, Vol,III, p.323

⁵²⁴ Encyclopedia Aethiopica, Vol,II, p.324

⁵²⁵ Encyclopedia Aethiopica, Vol,II, p.324

በጎሳ የከፋ ግዛት በሆነው አካባቢ የየራሳቸውን አስተዳደር መሥርተው ይኖሩ ነበር⁵²⁶።

ሁለተኛው ምዕራፍ የከፋ ንጉሣዊ ግዛት የተመሠረተበት ዘመን ሲሆን፣ እርሱም ከ1382-1667 ዓም ያለውን ዘመን ያካትታል። በዚህ ዘመን ሚንጆ የተባሉ ሕዝቦች ወደ ከፋ አካባቢ መጡ። በዚህም የተነሳ በአካባቢው የነበሩ ሕዝቦች እየሸሹ ወደ ሌሎች ቦታዎች ሄዱ⁵²⁷። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ ንጉሥ የሚነግሠው የሚንጆ ጎሳ ከሆነው ከቡሻሽ ቤተሰብ ሆነ። የእነዚህ ነገሥታት መቀመጫቸው በበጋ ተራራ እግር ሥር ሲሆን፣ ሁለተኛ ከተማቸው ደግሞ አንድራቻ ነበረች። የነገሥታቱ የቀበር ሥፍራ በሺዶ ተራራ ላይ ነበር⁵²⁸።

በዚህ ዘመን ንጉሥ ሚንጂሎች(1383-1418 ዓም)፣ ንጉሥ ሾንጌታቶ(1418-1453 ዓም)፣ ንጉሥ አዲዮታቶ(1453-1488 ዓም)፣ ንጉሥ ሻዲዮታቶ(1488-1523 ዓም)፣ ንጉሥ ማዲ ጋፎ(1523-1558 ዓም)፣ ንጉሥ በጋታቶ(1558-1598 ዓም)፣ ንጉሥ ጊባ ነቶቶ(1598-1633 ዓም)፣ ንጉሥ ጋሊ ጋፎ(1633-1668 ዓም⁵²⁹) በከፋ ግዛት ነግሠዋል። ከንጉሥ ሚንጂሎች እስከ ንጉሥ ሻዲዮታቶ ያሉት ነገሥታት የተለያዩ ከተሞችን በመቆርቆርና የከፋን መንግሥታዊ ሥልጣን በማጠናከር ይታወቃሉ። ሾንጋ፣ አዲዮ እና ሻዲ ከተሞች የተቆረቆሩት በዚህ ዘመን ነው።

⁵²⁶ Friedrich Bieber, Kaffa: Ein Altkuschitisches Volkstum in Inner Afrika (Vol. I, Wien, 1920; Vol. 11, Münster, 1923), 11, 495.

⁵²⁷ Some Records of Ethiopia, p.lvii

⁵²⁸ Some Records of Ethiopia, p. liv

⁵²⁹ በእነዚህ የዘመን ልኬቶች መቶ በመቶ ርግጠኞች መሆን አይቻልም። የተለያዩ የነገሥታት ዝርዝሮችም አሉ።(Some Records of Ethiopia, p.lviii)

በንጉሥ ማዲ ጋፎ(1523-1558 ዓም) ዘመን ባፌቱ የተባለችው ከተማ የተቆረቆረች ሲሆን፤ የመጀመሪያዎቹ የሙስሊም ነጋዴዎች ወደ ከፋ የደረሱት በእርሱ ዘመን መሆኑ ይነገራል። “አብጃድ” የተባሉት እነዚህ የሙስሊም ነጋዴያን በዚያው ሆነው የከፋን ንግድ አስፋፍተዋል። ንጉሡም ጥበቃ ያደርግላቸው ነበር። “አማሮ” የተባሉት ጎሳዎችም የመጡት በዚህ ጊዜ ነው። በእርሱ ዘመን በየራሳቸው ንጉሥ የሚተዳደሩ እስከ 40 የሚደርሱ ግዛቶች ነበሩ። ሁሉም ለንጉሡ እየገበሩ የራሳቸውን ግዛት ያስተዳድሩ ነበር⁵³⁰።

የኢማም ኢብራሂም ሠራዊት ወደ ከፋ ግዛት እንዳይገባ የከፋ ንጉሥና ሕዝብ በብርቱ ተከላክለዋል። በተለይም ከዳምት ቀጥሎ ያለው የእናርያ ግዛት እንደ መከላከያ ጠቅሟቸዋል። የእናርያ ንጉሥ ሀገሩን ለማዳን ከኢማም ሠራዊት አዛዦች ጋር መተባበሩ ከፋን አድኗታል። በዚህ ዘመን ግን በጦርነቱ የተፈናቀሉ ብዙ ሕዝቦች ከተለያዩ ቦታዎች ወደ ከፋ መጥተዋል።

በንጉሥ ቦንጋታቶ(ከ1558-1598 ዓም) ዘመን ቦንጋ የመንግሥቱ ዋና ከተማ ሆና ተሠራች። የእናርያ ከፊል ግዛት ወደ ከፋ የተጠቃለለው በዚህ ጊዜ መሆኑ ይነገራል። ንጉሥ ቦንጋታቶ ከፋን በ12 አውራጃዎች ከፋፍሏት ነበር⁵³¹።

በንጉሥ ቦንጋታቶ(ከ1558-1598 ዓ.ም) እና በንጉሥ ጊባ ነቶ(1598-1633 ዓ.ም) ዘመን ሦስት ዓይነት ነገሮች በከፋ ግዛት ተከሥተዋል። የመጀመሪያው የኦሮሞ ሕዝብ ወደ አካባቢው መስፋፋት ነው። ምንም እንኳን ከከፋ ጋር ለብዙ ዘመን የኖረችው እናርያ በኦሮሞ ጎሳዎች ብትያዝም ከፋዎች ግን ራሳቸውን

እስከሰረው ኖረዋል። ለዚህም በአንድ በኩል የጎጂብ ወንዝና ሰማይ ጠቀስ ተራሮቻቸው ረድተዋቸዋል። በሌላ በኩል ደግሞ የጎጂብ ምቃታማ አየርና የሚያፈላቸው ተባዮች ለሰዴቻ ኦሮሞዎች የፈረሰ ጦርነት ምቹ አልሆኑም። ከቀድሞ ጀምሮ የገነቧቸው የጠላት መከላከያ ግንቦችም ተከላክለውላቸዋል⁵³²። በተለይም የአጋሎ ጦርነት በሚባለውና በ1533 ዓም በተደረገው ጦርነት የከፋን መንግሥትና ግዛት ጠብቆ ለማቆየት ከፋዎች ወሳኙን ውጊያ ተዋግተዋል⁵³³።

ሁለተኛው የክርስትና በተጠናከረ መንገድ ወደ አካባቢው መምጣት ነው። ክርስትና ቀደም ብሎ ወደ ከፋ ግዛት እንደገባ የሚገልጡ ታሪኮች አሉ። ከሰሜን አካባቢ እንደመጡ የሚገልጡ የተለያዩ የከፋ ጎሳዎች ክርስትናን ይዘው እንደመጡ ይናገራሉ⁵³⁴። በተመዘገበ መንገድ የሚታወቀው ግን በንጉሥ ሰርጸ ድንግል ዘመን የተደረገው ነው። ንጉሡ መጀመሪያ በ1560 ዓ.ም. ወደ ጊቤ አካባቢ መጥቶ ነበር። የእናርያው ንጉሥ ሺፔናኦ፤ ንጉሥ ሰርጸ ድንግል ከባሻዎች ጋር ባደረገው ውጊያ ረድቶታል። በከፋ አፈ ታሪክ መሠረት ክርስትና በአካባቢው እንዲስፋፋ ያደረገው ይሄ ሰው ነው። በአንድራቻ አጠገብ በፊራ ወንዝ ላይ የሚገኘውን የጉርጉቶ ድልድይ የገነባው እርሱ እንደሆነም ይነገራል። ይሄ አጋጣሚ ወደ ከፋ ክርስትና እንዲገባ ዕድል መፍጠሩ ይታመናል⁵³⁵። በዚህ ጊዜ የነበረው የከፋ ንጉሥ ቦንጋታቶ(ከ1558-1598 ዓም) ነው⁵³⁶።

⁵³⁰ History of The Oromo, p, 371
⁵³¹ Bieber (1920), Kaffa, 31, 80.

⁵³² Bieber, Kaffa, II, 497.

⁵³³ Some Records of Ethiopia, p.lix; J. Bruce(1790), II, 313
⁵³⁴ The Ethiopian borderlands, 267

⁵³⁰ Amnon Orent, Refocusing on the History of Kafa prior to 1897: p.269
⁵³¹ Kaffa: Ein Altkuschitisches Volkstum in Inner Afrika II, 521.

ሦስተኛው ከፋዎች ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር የነበራቸውን ግንኙነት በጥበብ መያዛቸው ነው። በአንድ በኩል ለረዥም ዘመን ከኢማም አሕመድ ሠራዊት ጋር መዋጋታቸው፣ በሌላ በኩል ደግሞ በአካባቢው ኃያላን ሆነው ከመጡት የሰዴቻ ኦሮሞ ጎሳዎች ጋር ተደጋጋሚ ጦርነት ማድረጋቸው ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር በዚያ የተያዘ ግንኙነት እንዲመሠርቱ አድርገዋል። ሰርጸ ድንግል በአካባቢው በተደጋጋሚ ተመላልሷል። በዚህ የተነሣም የከፋው ንጉሥ ክርስትናን ተቀብሏል። በበሐ ጊዮርጊስ ታቦት ላይ የሚገኘው ጽሑፍ፣ ቤተ ክርስቲያኑ በዚህ ዘመን መተከሉን ይገልጣል⁵³⁷።

ሦስተኛው የከፋ ታሪክ ምእራፍ የከፋ ንጉሣዊ ግዛት የተስፋፋበትን ከ1667-1889 ዓም ያለውን ዘመን ይይዛል። ከፋ መጀመሪያ ከኢማም ኢብራሂም፣ ቀጥሎ በአካባቢው ከነበሩት የሰዴቻ ኦሮሞዎች፣ ከዚያም ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር በጦርነትም በመገበርም ያደረገው ተጋድሎ ከ17ኛው መቅደስ ሁለተኛ አጋማሽ ጀምሮ እየተረጋጋ መጣ። በዚህ የተነሣ የራሱን ንጉሣዊ ግዛት መልሶ ወደ ማጠናከር ገባ።

በተለይም በንጉሥ ጋሊ ጊናቾ(1768-1703ዓም) ዘመን የከፋ ግዛት እንደገና መስፋፋት ጀመረ። ሼ፣ ሼካ፣ ቦሻ፣ ናኢ፣ የም፣ ቤኔሾ እና ማሼንጎ የከፋ ግዛት ገባሮች ሆኑ።⁵³⁸ በደቡብ በኩል ያሉት ኮንታ፣ ኮይሻ እና ዳውሮ ለከፋ ንጉሥ ለመጀመሪያ ጊዜ ገበሩ።⁵³⁹ በውስጥም ንጉሣዊ ሥርዓቱ ተጠናክረ። ከፋ በዚህ ዘመን በአካባቢው የባሪያ ንግድ ብርቱ ተሳታፊ መሆን ጀመረ።

⁵³⁷ The Inscription of Baha in Kafa Antiquity; Gloucester Vol. 29, (Jan 1, 1955)
⁵³⁸ Some Records of Ethiopia, p. ix; Encyclopedia Aethiopica, Vol II, p. 323
⁵³⁹ Amnon Orent, Refocusing on the History of Kafa prior to 1897: p. 247

ከፋ(ንጉሥ) የሚለውን ማዕረግ ለራሱ መጀመሪያ የተጠቀመው ንጉሥ ጋሊ ጊናቾ መሆኑ ይነገራል። ከዚያ በፊት በጂማ ግዛትና በከፋ መካከል የመገዳደር ስሜት ነበረ። በእርሱ ዘመን ግን በንግድና በባህል መገናኘት ተጀመረ። የቡና፣ የወርቅ እና የባሪያ ንግድ ከከፋ ወደ ጂማ በሙስሊም ነጋዴዎች በኩል ይሻገራል። የከፋ ግዛት ከጊቤ መንግሥታት ጋር የነበረውን የንግድ ግንኙነት አጠናክሮታል። ግዛቱ በ18 አውራጃዎች (ዎራ)፣ 134 ወረዳዎች(ዎርቦ)፣ በቀበሌዎች (ጉዶ) እና በመንደሮች(ጋፎ) ተከፋፈለ።

በንጉሥ ሻጊ ሾሮቾ(1768-1788ዓም) ዘመን የከፋ ግዛት በደቡብ ምሥራቅ በኩል ይበልጥ ወደ ኦሞ እንደተጠጋ፣ በደቡብ ደግሞ ወደ ኦሞና ዲንቾ መገናኛ እንደተስፋፋ ይነገራል። ወላይታ፣ ጋሞ፣ ጎፋ፣ ጫሬ፣ ጠምባሮ የከፋ ገባሮች ሆኑ።⁵⁴⁰

በንጉሥ ሆቲ ጊናቾ ዘመን(1791-1804ዓም) ከፋ 38 ግዛቶችን ያስገባር ነበር። በዘመኑ ፋሺን የነበረውን የረዥም ርቀት ንግድ ያበረታታ ነበር።

የከፋ ንጉሣዊ መንግሥት እየተዳከመ የመጣው ከንጉሥ ጋሐ ነቾቾ ዘመን መንግሥት(1814-1838 ዓም) በኋላ ነው። በውስጥ በናረው የሥልጣን ሽኩቻ የተነሣ መንግሥታዊ ዐቅም ተዳከመ። የዳውሮ ግዛት አልገዛም ብሎ ዐመጸ⁵⁴¹። ከእናርያም ጋር ጦርነት ውስጥ ገቡ። ጦርነቱ የተቋጨው የከፋ ንጉሥ ለእናርያ ንጉሥ ልጁን በመዳር፣ እርሱም የእናርያን ልዕልት በማግባት ነው።⁵⁴²

⁵⁴⁰ Some Records of Ethiopia, p. ix; The Ethiopian borderlands, p. 351
⁵⁴¹ Bieber, Kaffa, II, 529.
⁵⁴² Refocusing on the History of Kafa prior to 1897, p. 278

ጋዊ ንቶች(1838-1843 ዓም) ከአካባቢው ነገሥታት ጋር በመግባባትና በመተሳሰር የአካባቢውን ሰላምና የንግድ ግንኙነት የማሳለፍ ፖሊሲ ነበረው። በዚህ ፖሊሲ መሠረት ከሁለት የአካባቢው ነገሥታት ጋር በጋብቻ ተዛምዷል። የንጉሡን ልጅ የጌራ ንጉሥ አባ ባኪቦ በማግባቱ የተነሣ ከጌራ ወደ ጎንደር በከፋ በኩል አልፎ የሚሄደው የንግድ መሥመር ሊከፈት ችሏል⁵⁴³። ለሊሙ እናርያው ንጉሥ ለአባ ባኪቦ በ1836 ሴት ልጁን በመዳሩ የተነሣ ደግሞ ከእናርያና ከጂማ የሚመጣውን የንግድ መሥመር ለማስከፈት በቀቷል⁵⁴⁴። ከፋንና ሸዋን የሚያገናኛው የንግድ መሥመርም ተከፈተ።

አራተኛው የከፋ የታሪክ ምእራፍ ወደ ማዕከላዊ መንግሥት ከተካተተ በኋላ(1889 -) ያለው ዘመን ነው⁵⁴⁵። የሸዋ መንግሥት ጦር ወደ ከፋ መምጣት የጀመረው በንጉሥ ጋሊ ሾሮች(1863-1883 ዓም) ጊዜ ነው። ጋሊ ሾሮች በ1874 ወደ አካባቢው ከመጡት ከራስ ጎበና ጋር ግብርን በተመለከተ ለመነጋገር ሞክሮ ነበር። ከፋ ንጉሣዊ ግዛቱን እንደጠበቀ የተወሰነበትን ግብር ለመክፈል ከራስ ጎበና ጋር ተስማምተዋል። ንጉሥ ጋሊ ሾሮች ግን ለመቀጠል አልፈለገም። በድጋሚ በ1878 ዓም ከራስ ጎበና የተሰጠውን ማስጠንቀቂያ አልተቀበለውም⁵⁴⁶።

በ1890 በራስ ወልደ ጊዮርጊስ የሚመራው የምኒልክ ጦር ወደ ከፋ መጣ። በዚህ ጊዜ የመጨረሻው የከፋ ንጉሥ ጋኪ ሾሮች(1883-1890 ዓም) በዙፋን ላይ ነበር። ከፋዎች በተለመደው ጀግንነታቸው በንጉሥ

ወልደ ጊዮርጊስ ከሚመራው ጦር ጋር በከፍተኛ ሁኔታ ተዋግተዋል። ራስ ወልደ ጊዮርጊስ አባዩ፣ ደጃዝማች ደምሰው ነሲቡ፣ ደጃዝማች ተሰማ ናደው እና አባ ጂፋር የሚመሩት ጦር ከፋዎችን ገጠመ። ከፋዎች በመሣሪያ የበላይነትና በሠራዊቱ ብዛት የተነሣ ተሸነፉ። ንጉሥ ጋኪ ሾሮችም ተይዞ ወደ ሸዋ ተወሰደ። የከፋ ንጉሣዊ ግዛትም በዚህ ተደመደመ።

ከፋ፣ በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የንግድ መሥመሮች ላይ የምትገኝ ግዛት ነበረች። በአንድ በኩል ከራሷ ከከፋ የሚገኙ ምርቶች ነበሯት። እህል፣ ቡና፣ ጥጥ፣ ቅመማ ቅመም፣ የዝሆን ጥርስ፣ ጥርኝ እና ባሮች ከከፋ ግዛት የሚገኙ ምርቶች ነበሩ። ወርቅ ደግሞ ከከፋ ግዛትም ሆነ ከአካባቢው የምዕራብ ጠረፍ አካባቢዎች ይመጣል። እነዚህ ምርቶች በሦስት አቅጣጫ ከከፋ ይወጣል። በሊሙ እናርያ በኩል አድርገው ወደ ምዕራብ ኢትዮጵያ፣ በጎጃም በኩል አድርገው ወደ ጎንደር፣ በኦሞ በኩል አድርገው ወደ ደቡብ⁵⁴⁷። ከእናርያ ወደ ከፋ የሚሄደው መሥመር ከሊሙ ሰቃ ይነሣና ወደ ቦንጋ ገበያ ነው የሚሄደው።

በከፋ ገበያዎች የአፍካላ ነጋዴዎችና የጀበርቲ ነጋዴዎች ከፍተኛ ፋክክር ያደርጉ ነበር። አፍካላዎች የአካባቢው ተወላጅ ነጋዴዎች ናቸው። ጀበርቲዎች ደግሞ የዓረብ ነጋዴዎች ናቸው⁵⁴⁸። አፍካላዎች የጊዜ መንግሥታት መልክ ከያዙ በኋላ የተነሡ ሀገር በቀል ነጋዴዎች ናቸው። ጀበርቲዎች ግን በአፍሪካና በመካከለኛው ምሥራቅ ልምድ አላቸው። ጀበርቲዎች የኖረ ወረት ስላላቸው

⁵⁴³ Bieber, Kaffa, II, 434

⁵⁴⁴ History of the Oromo, p. 433

⁵⁴⁵ Refocusing on the History of Kafa prior to 1897, p. 263

⁵⁴⁶ Refocusing on the History of Kafa prior to 1897, p. 281

ንግዳቸው በሰፊው ነው። በዚህ የተነሣ አፍካላዎች ጀበርቲዎችን ለማሸነፍ ሁለት ነገሮችን ዘዩዋል። ፖለቲካዊና አካላዊ መፍትሔዎች። አፍካላዎች ከጀበርቲዎች የበለጠ ፈጣኖች ናቸው። በአንድ ሳምንት ውስጥ እስከ 241 ኪ.ሜ ይጓዛሉ። ከሰቃ ተነሥተው ቦንጋ ለመድረስ አራት ቀን፤ ወለጋ ለመድረስ ደግሞ 3 ቀን ብቻ ይወስድባቸዋል⁵⁴⁹። ጀበርቲዎች ብዙ ጓዝ ይዘው ስለሚንቀሳቀሱ ከአንድ ቦታ ወደ ሌላ ቦታ ለመሄድ ረዥም ጊዜ ይወስድባቸዋል። ጉዟቸው አንድን ትልቅ ገበያ እንደሚንቀሳቀስ ነው ይባላል⁵⁵⁰። የአፍካላዎች ጓዛቸው ጥቂት በመሆኑ በፍጥነት ይጓዛሉ። ጀበርቲዎች ከጎዳር እስከ ሰኔ ባለው የቦጋ ጊዜ ነው በጊቤ አካባቢ የሚንቀሳቀሱት። አፍካላዎች ግን ዓመቱን መላው ይንቀሳቀሳሉ።

በዚህ መንገድ ለአንድ ለሁለት ዐሠርት ዓመታት ከጀበርቲዎች ጋር ከተፎካከሩ በኋላ አፍካላዎች የፖለቲካ መፍትሔ ወደ መፈለግ ገቡ። የሊሙ እናርያ የመጀመሪያው ንጉሥ ለሆነው ለአባ ጎሞል ነገሩን አቀረቡለት። የቀረበው የፖሊሲ ሐሳብ ጀበርቲዎች ወደ ከፋ እንዳያልፉ እንዲከለከሉ የሚያደርግ ነው። ሞቲ ጎሞል ግን የጀበርቲ ነጋዴዎች ወደ ከፋ እንዳያልፉ ለመከላከል አልፈለገም። በዚህ የተነሣ አፍካላዎቹ ተደራጅተው ሞቲ ጎሞልን ገለበጡት⁵⁵¹። በምትኩም አባ ባጊቦ ሥልጣን ያዘ። አባ ባጊቦ ከትልቁ የባሪያ፣ የዝባድና የዝሆን ጥርስ፣ የቡናና የቅመማ ቅመም ገበያ ጀበርቲዎችን

⁵⁴⁹ Antoine d'Abbadie, Nouv. Acq. Fran. No. 21303, folio, 254, 360, 363.

⁵⁵⁰ History of the Oromo, p. 475

⁵⁵¹ History of the Oromo, p. 476

አገላለጽ⁵⁵²። እነዚህን ሽቀጦች የግድ ከአፍካላዎች እንዲገዙ ተገደዱ። ይሄም በጀበርቲዎች ላይ ከባድ ተጽዕኖ አምጥቷል⁵⁵³።

አባ ባጊቦ በአንድ በኩል የግዛቱን ነጋዴዎች ለማበረታታት፤ በሌላ በኩል ደግሞ ሰቃን ዋና የንግድ ማዕከል ለማድረግ ሲል ይሄን ፖሊሲ ተግባራዊ አድርጎታል። ጀበርቲዎች ለአባ ጂፋር ሁኔታውን ቢያመለክቱም ችግሩ ግን ቶሎ አልተፈታም። ጂማ ራሷ በሊሙ እናርያ ንግድ ላይ ጥገኛ ስለነበረች። በኋላ ግን በ1840ዎቹ የጂማ ግዛት ወደ ጎጃሚ ወንዝ እየሰፋ ሲመጣ፤ ጀበርቲዎች እናርያ መድረስ ሳያስፈልጋቸው በቀጥታ ወደ ከፋ መሻገር ጀመሩ⁵⁵⁴።

ከቦንጋ ደቡብ የምትገኘው ቲፋ ዋናዋ የከፋ የገበያ ሥፍራ ነበረች። በተለይም በቡና ገበያዋ የታወቀች ናት። ታላላቆቹ የከፋ ገበያዎች (ኦጊ ገበያ) በሳምንት አራት ጊዜ ይውላሉ። ታናናሾቹ ገበያዎች (ጊሺ ጋቢያ) ደግሞ በሳምንት ሁለት ጊዜ ይውላሉ። ታላላቆቹ ገበያዎች ጎባ፣ ቡዶ፣ ጉሉሾ፣ ዲምቢራ፣ ዲጢፍ፣ ደጋ እና ጢፋ ናቸው።

የቦንጋ ገበያ ልዩ ልዩ መንደሮች ነበሩት። አብሻሊ ማንዲሮ፣ አማኒ ማንዲሮ፣ ጂማ ማንዲሮ፣ ጌራ ማንዲሮ፣ ጉድሩ ማንዲሮ፣ ጉማ ማንዲሮ፣ ሲሙ ማንዲሮ፣ ሙስሊም ማንዲሮ እና ትግራ ማንዲሮ ይባላሉ⁵⁵⁵።

በከፋ ንጉሣዊ ግዛት የተለያዩ መዋቅሮች ነበሩ። የመጀመሪያው ንጉሡና ልዑላን ቤተሰቦቹ ናቸው። ከእነርሱ ሥር የንጉሡ ሰባት አማካሪዎች አሉ። አማካሪዎቹ ከተለያዩ ጎሳዎች የተመረጡ ናቸው።

⁵⁵² Cecchi, Da Zeila. II, pp. 507-519.

⁵⁵³ The Journal of Isenburg and Krapf. p. 14

⁵⁵⁴ History of the Oromo, p. 479

⁵⁵⁵ G.W.B. Huntingford, The Oromo of Ethiopia The Kingdom of Kaffa and Janjiero, p. 111

ከአነርሱ ሥር “ወራሪ ራሽ” የሚባሉት የአውራጃ ገዥዎች ይገኛሉ፤ ግብር የሚለበስበት አነርሱ ናቸው። ከአነርሱ ሥር ደግሞ “ራሽ ሾም” የሚባሉት የወረዳ ገዥዎች አሉ⁵⁵⁶።

ዳውሮ

በአሞ ወንዝና በጎጃብ ወንዞች መካከል የተዘረጋ ግዛት የነበረው ሥልጣኔ ነው። የዳውሮ ሕዝብ ከከፋ፣ ከወላይታና ከጋሞ ሕዝብ ጋር በአጅጉ የሚቀራረቡ ባህሎች፣ የጎሳ ሥራቶችና ታሪኮች አሉት። አንዳንድ ታሪኮች “ካቲ አቤቶ የሮ” የዳውሮ ሥርወ መንግሥት መሥራች እንደሆነ ይናገራሉ። ሌሎች ደግሞ “ዋታሮ” መሆኑን ይገልጻሉ። ዳውሮን ጠንካራ መንግሥት ያደረገው በ1700 አካባቢ ከደምቢያ አካባቢ እንደመጣ የሚነገርለት የካውካ ሥርወ መንግሥት ነው። ይሄ ሥርወ መንግሥት በሰሜን፣በደቡብና በምሥራቅ በኩል ከአሞ እስከ ጎጃብ፣በምዕራብ በኩል ደግሞ እስከ ከፋ ከፍተኛ ተራሮች ድረስ ግዛቱን አስፍቶ ነበር⁵⁵⁷።

ከዚህ ሥርወ መንግሥት ነገሥታት መካከል ካቲ ኢራሹ(1725-1750 ዓም) እና ካቲ ሐላላ እጅግ የታወቁ ናቸው። ካቲ ሐላላ (1750-1775ዓም) የከፋ ንጉሥ የልጅ ልጅ ሲሆን፣ በዳውሮ ዙሪያ የተሠራውን ታሪካዊ ግንብ ያስገነባው አርሱ መሆኑ ይነገራል⁵⁵⁸። የግንቡ ዓላማ በአካባቢው ያስፋፋውን ግዛት ለመጠበቅ እንዲቻል ነው። በዋናነት ተራራማ ባልሆነው አካባቢ ግንቡ ረዥም እንዲሆን ተደርጓል።

⁵⁵⁶ Refocusing on the History of Kafa prior to 1897, p. 292

⁵⁵⁷ Hailu Zeleke, Some notes on the Great Walls of Wolayta and Dawro(Annales d'Éthiopie Année 2007 23 pp. 399-412), p.406

⁵⁵⁸ Elias Awato, Shiferaw Banjaw and Abebech Ansebo (1999). Yesemen Omo Hiziboch Poletik Tarik, Part 1 (in Amharic). Addis Ababa: Negade Matemiyi Bet. Some notes on the Great Walls of Wolayta and Dawro, p. 406;

የቃል ታሪኮች እንደሚናገሩት ግንቡ ሰባት ዙር ሲኖረው ሰባት በሮች (የሊብላማዋሩማ፣ዛባ ጋራዳ፣ደራ፣አባ፣ ከፋ እና ቃላ ሚጥሳ) ነበሩት። ንጉሡ ሰባቱን በሮች የሚጠብቁ ጠባቂዎችን ይመድብ ነበር።

ምንም እንኳን ረዥሙን ግንብ አርሱ ቢያሠራውም የግንብ ሥራው ግን ከካቲ ሐላላ በፊት እንደተጀመረና፣ በ16ኛው መክዘ የመጀመሪያ አጋማሽ ተወጥኖ በ18ኛው መክዘ ሁለተኛ አጋማሽ በካቲ ሐላላ ጊዜ እንደተጠናቀቀ የሚገልጡም አሉ⁵⁵⁹።

የዳውሮ ሕዝብ አንዱ መገለጫው ኅብረ ብሔራዊነቱ ነው። ከጎንደር፣ ከሸዋ፣ ከትግራይ፣ ከክምባታ፣ ከጠምባሮ፣ ከየም፣ከወላይታ፣ ከጋሞ፣ ከጎፋ፣ ከቁጫ፣ ከማሎ እና ከከፋ የመጡ ሕዝቦች በሂደት የዳውሮን ግዛት ፈጥረዋል⁵⁶⁰። እነዚህ በውሕደት የፈጠሩት የዳውሮ ሕዝብ ማላ፣ ዶጋ እና አማራ በሚባሉ ሦስት ዋና ዋና ጎሳዎች ይከፈላል። በሥራቸውም እስከ 150 የሚደርሱ ንኡሳን ጎሳዎች አሏቸው⁵⁶¹። ዳህቤና፣ ጊሻ፣ ዳዉተራ፣ ማሲሻ እና አማራ የተባሉት ከሰሜን ሸዋ እንደመጡ ሲገልጡ፣ ይፋትያ እና ፈጢጋራ የተባሉት ደግሞ ከሸዋ ሙስሊም ሠልጣኔቶች እንደመጡ ይተርካሉ⁵⁶²።

ከዳውሮ ውጭ የመጣው የካምባ ጎሳ ኃይሉን አጠናክሮ እጅግ ማዕከላዊ የሆነ መንግሥት መመሥረቱን ብዙዎቹ የአካባቢው መረጃዎች ይሰማሙበታል። ይሄ ሥርወ መንግሥት ካቲ(ካም)፣ዎራባ፣ ኢራሻ፣

⁵⁵⁹ Elias Awato, et al, p. 120; Some Notes on the Great Walls of Wolaitta and Dawuro, p. 407

⁵⁶⁰ Dawuro Zone Administrative Office. Initiative of Dawuro Cultural Values and Heritages Promotion and Preservation Program”, p.2

⁵⁶¹ Elias Awato, et al, The Political History of North Omo People Part I, pp.106-107.

⁵⁶² Initiative of Dawuro Cultural Values and Heritages Promotion and Preservation Program”, p.2

ዳና፣ ጉዳ፣ሁዱጋ፣ እና ዱጋ የተሰኙ ሰባት መንግሥታዊ የሥራ ክፍሎች ነበሩት።

ካቲ(ካም) የግዛቱ የበላይ የሆነው ንጉሠ ነው። ንግሥና በዘር ይተላለፋል⁵⁶³። ከካምካ ሥርወ መንግሥት የወጡ 14 ነገሥታት ከ1700 አካባቢ አንሥተው እስከ 1882 ዓም ድረስ ዳውሮን መርተዋል⁵⁶⁴። ወራባ አውራጃ ገዥ እንደ ማለት ነው። የግዛቱ እና የገዥው ስያሜ ተመሳሳይ ነው። በዚያ ዘመን በንጉሠ ገዥ የሚሾምባቸው ሰባት አውራጃዎች ነበሩ⁵⁶⁵።

ኢራሻ ወረዳ እንደሚባለው ያለ ነው። አስተዳደሩ በወራባ ሥር ነው። ገዥው የሚሾመው በንጉሡ ሲሆን አንድ ወራባ 12 ኢራሻዎችን ይይዛል። አንድ ኢራሻ ደግሞ 700 አባ ዎራዎችን ያካትታል⁵⁶⁶። ዳና በኢራሻ ሥር የሚገኝ እንደ ቀበሌ ያለ አስተዳደር ነው። መሪዎቹ በሕዝቡም ሆነ በኢራሻዎች ሊመረጡ ይችላሉ። በአንድ ኢራሻ ሥር ሰባት ዳናዎች ይዋቀራሉ⁵⁶⁷። ጉዳ በዳና ሥር የሚገኝ አስተዳደር ነው። የሚመረጡት በሕዝብ ነው። የመጨረሻው መዋቅር ሐዱጋ የሚባለው ነው። አገልግሎታቸውም በመንደር ደረጃ ነው። በአብዛኛውም ማኅበራዊ የሆነ አገልግሎት የሚሰጡ ናቸው። ዱጋ ሥልጣናቸው ከሐዱጋ ጋር ተመሳሳይ ነው⁵⁶⁸።

⁵⁶³ Encyclopedia Aethiopica, Vol.II, p.115

⁵⁶⁴ Adimasu Abebe, "Documentation and preservation of an endangered Dawuro Historical Heritage: The Case of Great Medieval Defensive walls of Dawuro, Kawa Halala Kella", (MA Thesis, Addis Ababa University, 2011), p.72.

⁵⁶⁵ Tesfaye Ayele Na Tesfaye Adore (2002 E.C) Wonta, Annual Bulletin, No.6, P.39

⁵⁶⁶ Mamo Aushecho, A History of interaction between Dawuro and the surrounding communities:1800s-1990s(Department of history and heritage management),2007,p.26

⁵⁶⁷ A History of interaction between Dawuro and the surrounding communities,p.26

⁵⁶⁸ A History of interaction between Dawuro and the surrounding communities,p.26

ከእነዚህ መዋቅሮች በተጨማሪ “ዱበራሻ” የተሰኙ የመሬት ከበርቴዎችና ግብር ሰብሳቢዎች፣ “ቶራራሻ” የሚባል የጦር አዛዥ፣ “ሐታራሻ” የሚባል የንግድ ቀጣናውን ሰላምና ደኅንነት የሚያስጠብቅ፣ “አቴራሻ” የሚባል የጥበበ እድ ሠራተኞችን የሚመራ፣ “ሺዎራሻ” የሚባል የፍትሕ አለቃ፣ “አጋራሻ” የሚባል ንጉሡን በምስረት ጉዳዮች የሚያማክር፣ “ዲንካራሻ” የሚባል የኪነ ጥበብ ጉዳዮች ኃላፊ፣ “ዳፒያ” የሚባል የፖሊስ ኃይል፣በዳውሮ መንግሥታዊ አስተዳደር ውስጥ ነበሩ⁵⁶⁹።

ዳውሮ ዋና የኢኮኖሚ መሠረቱ ግብርና ነው። በግዛቱ ውስጥ ደጋና ቆላ አካባቢዎች አሉ። በደጋ አካባቢዎች ስንዴ፣ ገብስ፣ አተር፣ ቡና፣ ፍሬፍሬና አትክልት ይበቅላሉ። ማሽላ፣ ጥጥና በቆሎ ደግሞ በቆላው ውስጥ ይመረታሉ⁵⁷⁰።

ከዳውሮ የአሞን ወንዝ ተሻግሮ ወደ ወላይታና ወደ ታችኛው አሞ የሚሻገር የንግድ መሥመር ነበረ። ይሄ የንግድ መሥመር በከፋ በኩል እልፎ ከአናርያ ጋር ይገናኛል። ከዚያም ወደ ምዕራብ ጠረፍና ወደ ሰሜን ኢትዮጵያ ያመራል። በዚህ መሥመር በኩል ዳውሮዎች የእህል ምርት ብቻ ሳይሆን፣ ኮረራማ፣ ቡና፣ በርበሬ፣ ዝግድ እና የቀርቀሃ ምርቶችን ይነግዳሉ። የዳውሮ ዙሪያ ግንብ ከተሠራባቸው ምክንያቶች አንዱ የንግድ መሥመሩን ሥርዓት ለማስያዝ ነው።

የንግድ መሥመሩ መተላለፍ የሚችለው በተመደቡት ሰባት ቦሮች በኩል ነው። በዚህም በኩል በር ጠባቂዎችና ቀረጥ ሰብሳቢዎች ይገኛሉ። ጠባቂዎቹ የአካባቢውን ደኅንነት ሊጠብቁ፣ ቀረጥ ሰብሳቢዎች ደግሞ ከወጪና ገቢ ነጋዴዎች ቀረጥ ይሰበስባሉ።

⁵⁶⁹ A History of interaction between Dawuro and the surrounding communities, p.26-27

⁵⁷⁰ A History of interaction between Dawuro and the surrounding communities, p.18

ምእራፍ ዐርባ ሁለት

የምሥራቅ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች

የምሥራቅ ኢትዮጵያ ሥልጣኔ የምንላቸው፣ ከአዋሽ በስተ ምሥራቅ ይገኙ የነበሩትን ሥልጣኔዎች ነው።

ደዋሮ

ከሰባቱ የኢትዮጵያ የሙስሊም ሥልጣኔዎች አንዱ ነው⁵⁷¹። ከሐድያ ሥልጣኔት በስተ ምሥራቅ እና ከባሌ ሥልጣኔት በስተ ሰሜን ያለውን፣ ዛሬ አርሲ የሚባለውን ግዛት ያካልል ነበር⁵⁷²። አብዛኛው የንግድና የባህል ግንኙነቱ ከይፋት፣ ከባሊና ከሐረር ጋር ነበር። ከይፋት ሥልጣኔት ጋር በአዋሽ ወንዝ በኩል ይካለላል። በስተ ምሥራቅ ደግሞ እስከ አፋር ይደርሳል⁵⁷³። የሥልጣኔቱ ዋና ከተማ “ሳቦች” ይባላል⁵⁷⁴። አል ኡማሪ እንደሚለው ስፋቱ የሁለት ቀን

⁵⁷¹ ደዋሮ፣ይፋት፣ አራብባ፣ሻርላ፣ባሌ እና ደራ።አንዳንድ መዛግብት ፈጠጋርንም ያካትታሉ።

⁵⁷² The Ethiopian Borderlands, p. 69.

⁵⁷³ Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.109

⁵⁷⁴ "Islamic Principalities in Southeast (part II)". Ethiopianist Notes. 1 (2):

መንገድ በአምስት ቀን መንገድ ነው። ታሪኩ ከይፋት ጋር የተዛመደ ይመስላል። የይፋት መዛግብት ግን ደዋሮን አያነሡትም።

በኢትዮጵያ መዛግብት ለመጀመሪያ ጊዜ ስለ ደዋሮ የተጠቀሰው በንጉሥ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ዜና መዋዕል ላይ ነው። ደዋሮዎች መጀመሪያ ከንጉሥ ዓምደ ጽዮን ጋር በ1324 ዓም ተዋግተው ነበር። ንጉሣቸው “ሐይድራ” ይባላል። ሐይድራ ከንጉሥ ዓምደ ጽዮን ጋር ላለመዋጋት ሲል ከላይ ከላይ የሚደግፍ መስሎ ተቀምጦ ነበር። ምናልባት በይፋት ላይ የደረሰውን አይቶ ይሆናል። በኋላ ግን ጦርነቱ አይቀሬ ሆነ። በውጊያውም ተሸንፏል። ደዋሮ፣ ፈጠጋርና ይፋት ጀማል አል ዲን የሚባል ገዥ ተሾመባቸው⁵⁷⁵።

በኋላም የደዋሮ ገዥዎች ከመቶ ዓመታት በኋላ ራሳቸውን አጠናክረው ሥልጣናቸውን አስመልሰው ነበር። በዐፄ ዳዊት ዘመንም የጦር ሠራዊት ካምፕ በቦታው ነበረ። ደዋሮ በክርስቲያኑ መንግሥትና እየተጠናከረ በመጣው የሐረሪ መንግሥት መካከል በመገኘቱ ከሁለቱም ግፊት ነበረበት⁵⁷⁶። በዓፄ ዘርዐ ያዕቆብ ዘመን በድላይ ኢብነ ሰአድ ዲን የተባለው የሐረሪ ሥልጣን ደዋሮንና በቦታው የነበሩትን የመንግሥት ወታደሮች አጠቃ።

በንጉሥ ዘርዐ ያዕቆብና በበድላይ መካከል ጎሚት በሚባል ቦታ በታላባሥ 1438 ከባድ ጦርነት ተደረገ። በድላይ ድል ሆኖ ተገደለ። ዘርዐ ያዕቆብ ፊት እውራሪ ባገር የተባለውን ገዥ በደዋሮ ላይ ሾመበት። “ጨዋ” የተባለው ጦርም በዚያ ሠፍሮ እንዲቀመጥ ተደረገ⁵⁷⁷።

⁵⁷⁵ Islam in Ethiopia, p. 71.

⁵⁷⁶ The Ethiopian Borderlands, p. 70

⁵⁷⁷ "Islamic Principalities in Southeast Ethiopia (Part II)". Ethiopianist Notes. 1 (2): 18; Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.110.

ምእራፍ ዐርባ ሁለት

የምሥራቅ ኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች

የምሥራቅ ኢትዮጵያ ሥልጣኔ የምንላቸው፣ ከአዋሽ በስተ ምሥራቅ ይገኙ የነበሩትን ሥልጣኔዎች ነው።

ደዋሮ

ከሰባቱ የኢትዮጵያ የመስሊም ሥልጣኔዎች አንዱ ነው⁵⁷¹። ከሐድያ ሥልጣኔት በስተ ምሥራቅ እና ከባሌ ሥልጣኔት በስተ ሰሜን ያለውን፣ ዛሬ አርሲ የሚባለውን ግዛት ያካልል ነበር⁵⁷²። አብዛኛው የንግድና የባህል ግንኙነቱ ከይፋት፣ ከባሊና ከሐረር ጋር ነበር። ከይፋት ሥልጣኔት ጋር በአዋሽ ወንዝ በኩል ይካለላል። በስተ ምሥራቅ ደግሞ እስከ አፋር ይደርሳል⁵⁷³። የሥልጣኔቱ ዋና ከተማ “ላቦች” ይባላል⁵⁷⁴። አል አማሪ እንደሚለው ስፋቱ የሁለት ቀን

⁵⁷¹ ደዋሮ፣ይፋት፣ አራብባ፣ሻርላ፣ባሌ እና ደራ።አንዳንድ መዛግብት ፈጠረርንም ያካትታሉ።

⁵⁷² The Ethiopian Borderlands, p. 69.

⁵⁷³ Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.109

⁵⁷⁴ "Islamic Principalities in Southeast (part II)". Ethiopianist Notes. 1 (2):

መንገድ በአምስት ቀን መንገድ ነው። ታሪኩ ከይፋት ጋር የተዛመደ ይመስላል። የይፋት መዛግብት ግን ደዋሮን አያነሡትም።

በኢትዮጵያ መዛግብት ለመጀመሪያ ጊዜ ስለ ደዋሮ የተጠቀሰው በንጉሥ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ዜና መዋዕል ላይ ነው። ደዋሮዎች መጀመሪያ ከንጉሥ ዓምደ ጽዮን ጋር በ1324 ዓም ተዋግተው ነበር። ነገሣቸው “ሐይድራ” ይባላል። ሐይድራ ከንጉሥ ዓምደ ጽዮን ጋር ላለመዋጋት ሲል ከላይ ከላይ የሚደግፍ መስሎ ተቀምጦ ነበር። ምናልባት በይፋት ላይ የደረሰውን አይቶ ይሆናል። በኋላ ግን ጦርነቱ አይቀሬ ሆነ። በውጊያውም ተሸንፏል። ደዋሮ፣ ፈጠረርና ይፋት ጀማል አል ዲን የሚባል ገዥ ተሾመባቸው⁵⁷⁵።

በኋላም የደዋሮ ገዥዎች ከመቶ ዓመታት በኋላ ራሳቸውን አጠናክረው ሥልጣናቸውን አስመልሰው ነበር። በዐፄ ዳዊት ዘመንም የጦር ሠራዊት ካምፕ በቦታው ነበረ። ደዋሮ በክርስቲያኑ መንግሥትና እየተጠናከረ በመጣው የሐረሪ መንግሥት መካከል በመገኘቱ ከሁለቱም ግፊት ነበረበት⁵⁷⁶። በዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ ዘመን በድላይ ኢብነ ሰአድ ዲን የተባለው የሐረሪ ሥልጣን ደዋሮንና በቦታው የነበሩትን የመንግሥት ወታደሮች አጠቃ።

በንጉሥ ዘርዐ ያዕቆብና በበድላይ መካከል ጎሚት በሚባል ቦታ በታኅሣሥ 1438 ከባድ ጦርነት ተደረገ። በድላይ ድል ሆኖ ተገደለ። ዘርዐ ያዕቆብ ፊት አውራሪ ባገር የተባለውን ገዥ በደዋሮ ላይ ሾመበት። “ጨዋ” የተባለው ጦርም በዚያ ሠፍሮ እንዲቀመጥ ተደረገ⁵⁷⁷።

⁵⁷⁵ Islam in Ethiopia, p. 71.

⁵⁷⁶ The Ethiopian Borderlands, p. 70

⁵⁷⁷ "Islamic Principalities in Southeast Ethiopia (Part II)". Ethiopianist Notes. 1 (2): 18; Encyclopedia Aethiopica, Vol. I, p.110.

ደዋሮዎች በእህልና በፍራፍሬ ምርቶቻቸው የታወቁ ነበሩ። ምርጥ የተባሉ ፈረሶችም ከደዋሮ ይገኙ ነበር። የጭነት እንስሳትንም በብዛት ይሸጡ ነበር። ቁጥሩ ከ15-20ሺ የሚደርስ እጅግ ጠንካራ እግረኛ ሠራዊትም ነበራቸው። ሐክኑ የሚባል ከቁርጭራጭ ብረት የሚሠራ ገንዘብ ለግብይት ይጠቀሙ ነበር።

በባሌና በሸዋ መካከል የመገናኛ ድልድዩ ደዋሮ ነው። በባሌም አሮሞዎችና ሌሎች አርብቶ አደር ሕዝቦች ነበሩ። በደዋሮም እንደዚሁ አሮሞዎችና ሌሎች አርብቶ አደር ሕዝቦች ነበሩ⁵⁷⁸። እነዚህ ሕዝቦች ከይፋትና ከሸዋ ከሄዱ ሌሎች ሕዝቦች ጋር ሆነው ነው የደዋሮን ሥልጣኔ ያዳበሩት። በዚህም የተነሣ ከባሌ የሚመጣው አንዱ የንግድ መሥመር ወደ ሸዋ እና ወደ ሐረር የሚገነጠለው በደዋሮ በኩል ነበር። በ16ኛው መካከል አጋማሽ በታወቀ የነበሩት የፖርቹጋል ወታደሮች ስለ ቦታው በመጽሐፎቻቸው ያነግሉ⁵⁷⁹።

ሐርላ

በምሥራቅ ኢትዮጵያ በሐረር ከተማ አጠገብ የነበረ የጥንት ሥልጣኔ ነው። የከተማዋ ሕዝቦች በአካባቢው የነበሩ ቀደምት ሕዝቦች ናቸው። ስለ ሕዝቦቹ በሶማሊ፣ በከረዩ አሮሞና በሐረር ሕዝቦች ዘንድ የተለያዩ አፈ ታሪኮች አሉ⁵⁸⁰። ሐርላ ከሐረር ከተማ በስተ ሰሜን ምዕራብ በ40 ኪ.ሜ ርቀት፣ ከድሬዳዋ በስተ ደቡብ ምሥራቅ በ15 ኪ.ሜ፣ ከድሬዳዋ ወደ ደንጎ በሚወስደው መንገድ፣ ከገንደ ቢዩ

⁵⁷⁸ Arab Faqih, Futuh Al-Habasha, 135-7, 254-5.
⁵⁷⁹ The Ethiopian Borderlands, p. 241.
⁵⁸⁰ Encyclopedia Aethiopica, Vol. II, p.1034

መንደር ወረድ ብላ ትገኝ ነበር⁵⁸¹። ሐርላ ከ10ኛው⁵⁸² እስከ 16ኛው መካከል ገናና የነበረች ከተማ ናት።

በቅርቡ በተደረገ የአርኬዎሎጂ ምርመራ የ11ኛው መካከል ሳንቲሞች በሐርላ ተገኝተዋል። የመጀመሪያው ሳንቲም በቻይናው የሶንግ ሥርወ መንግሥት፣ ራን ዞንግ በነገሠ ጊዜ(1032-1046 ዓም) የተሠራ ነው። ሁለተኛው ደግሞ በቻይናው የሰሜን ሶንግ መንግሥት፣ በንጉሥ ሸጋዞንግ ዘመን በ1080 የተሠራ ነው⁵⁸³። ይሄም በዚያ ዘመን በኢትዮጵያና በቻይና መካከል የነበረውን የንግድ ግንኙነት ያመለክታል።

የሐርላ ሰዎች ከተማቸውን በሐረር አጠገብ ቢቆረቁሩም ሐርላ ግን የዛሬውን ምሥራቅ ኢትዮጵያ፣ ሶማሊያና ጂቡቲ የሚያካትት ግዛት ነበራት⁵⁸⁴። የሐርላ ሰዎች በንግድ ከመካከለኛው ኢትዮጵያ፣ ከዓረቡ ዓለም፣ ከደቡብ እስያ፣ ከግብጽ፣ በተዘዋዋሪ መንገድ ደግሞ ከሩቅ

⁵⁸¹ A.J.E. Pryor and others, Laser ablation strontium isotope analysis of human remains from Harlaa and Sofi, eastern Ethiopia, and the implications for Islamisation and mobility, (science & technology of archaeological research 2020, vol. 6, no. 1, 113-136), p. 114; Jane S. Gastra, Timothy Insoll, Animal Economies and Islamic Conversion in Eastern Ethiopia: Zooarchaeological Analyses from Harlaa, Harar and Ganda Harla (Journal of African Archaeology, Vol. 18, No. 2 (2020), pp. 181-208), p.182

⁵⁸² ታሪኪ ከ6ኛው ይጀምራል የሚሉ አሉ። እስካሁን በተደረገው የአርኬዎሎጂ ጥናት ግን የተገኘው ከ10ኛው የሚጀምር መረጃ ነው።

⁵⁸³ Marco Vigano, Identification of two Chinese coins found in Ethiopia, ca 1040 and 1080 AD, Inner China.

⁵⁸⁴ Joussaume, Roger (1976). "Fouille d'un tumulus à Ganda Hassan Abdi dans les monts du Harar". Annales 'Ethiopie. 10: 25-39; Wilding, Richard (1987). The shorefolk: aspects of the early development of Swahili communities. p. 33

ምሥራቅ ጋር ይገባል ነበር⁵⁸⁵። በቁፋሮ የተገኙት የመስተዋት መቁጠሪያዎች ከመካከለኛው እስያ፣ ከመካከለኛው ምሥራቅ፣ ከሲሪላኒካ እና ከደቡብ ሕንድ የገቡ መሆናቸው ታውቋል⁵⁸⁶። የራሳቸው ገንዘብና የቀን አቆጣጠርም ነበራቸው። መንደሮቻቸው የተራራውን ተዳፋት ተከትለው በመደዳ የተገነቡ ነበሩ። በከተማዋ ውስጥ ዋና የከተማው መንደር፣ የኢንዱስትሪ ሥፍራ፣ ሦስት መስጊዶች፣ የውኃ ጉድጓዶች፣ በሰሜን፣ በምዕራብና በምሥራቅ የመቃብር ሥፍራዎች እና በዙሪያዋ ደግሞ የመከላከያ ግንብ ነበራት⁵⁸⁷።

ከተማዋ ከሰሜን ወደ ደቡብ የ900 ሜትር፣ ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ ደግሞ የ500 ሜትር ስፋት ነበራት⁵⁸⁸። ማዕድናትን የማውጣትና ለተፈለገው አገልግሎት የማዋል ጥበብም ነበራቸው⁵⁸⁹። የሐርላ ሥልጣኔ የኅብረ ብሔራዊነቷ ውጤት ነው⁵⁹⁰። በከተማዋ አፋሮች፣ ሐረሪዎች፣ ሶማሊዎች፣ ዓረቦች፣ ፋርሶች፣ የስዋሂሊ አካባቢ ሰዎች እና ሕንዶች ይኖሩባት ነበር። በከተማዋ በቁፋሮ የተገኙት መስጊዶች አሠራራቸው ከታሃዛንያና ከዘይላ ጋር የተመሳሳለ ነው። ይሄም ከውጭው ዓለም ጋር በባህልና በንግድ የነበራትን ግንኙነት ያመለክታል⁵⁹¹።

⁵⁸⁵ A.J.E. Pryor and others, p.116; Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism: the entrepot of Harlaa as an Islamic gateway to eastern Ethiopia* (Antiquity 2021 Vol. 95 (380): 487–507), p. 494

⁵⁸⁶ Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism*, p. 494

⁵⁸⁷ Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism: the entrepot of Harlaa as an Islamic gateway to eastern Ethiopia*, 2021.

⁵⁸⁸ A.J.E. Pryor and others, *Laser ablation strontium isotope analysis of human remains from Harlaa and Sofi*, p.114

⁵⁸⁹ Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism*, p. 496

⁵⁹⁰ Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism*, p. 491

⁵⁹¹ Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism*, p. 491

ከዚህም አልፎ በሐርላና በባዛንታይን መንግሥታት መካከል የንግድ ግንኙነት እንደነበር የሚጠቁሙ መረጃዎችም ተገኝተዋል። በተለሎንቄ ከተማ ይሠሩ የነበሩ የባዛንታይን ገንብ የንግሥ ቱዎድሮስ ኮምንዮስ ዱካስ(እኤአ1224-1230) የመዳብ ሳንቲሞች በሐርላ ተገኝተዋል። እነዚህ ገንዘቦች ከዚያ በፊት ከደቡብ ባልካን፣ ከደቡብ ግሪክ፣ ከደቡብ ጣልያን እና ከምዕራብ አናቶሊያ ውጭ ተገኝተው አያውቁም። ምናልባትም በግብጽ በኩል ወደ ሐርላ ሊመጡ እንደሚችሉ ታምኗል።⁵⁹² የግብጽ ዝርግ ቀይ ሰሐንም በሐርላ ተገኝቷል። ሰሐኑ የ5ኛው መክዘ ሰሐን ነው። እነዚህ ሁለቱ ሐርላ ከክርስቲያኑ ዓለም ጋር የነበራትን ግንኙነት ያመለክታሉ።

በአርኬዎሎጂ ምርምር ውጤቶች እንደሚታየው አስልምና ወደ ሐርላ የገባው ከ12ኛው እስከ 13ኛው መክዘ አካባቢ ነው⁵⁹³። ከቀይ ባሕርና ከሕንድ ውቅያኖስ የሚነሡትን የንግድ መሥመሮች ተከትሎ እንደመጣ ይታመናል።

በንጉሥ ዓምደ ጽዮን የጦርነት ዜና መዋዕል ላይ እንደተገለጠው ሐርላ በራሷ ንጉሥ የምትመራ ግዛት ነበረች። በምሥራቅ የሚገኙ መስሊም ግዛቶች ከዓምደ ጽዮን ጋር በተዋጉ ጊዜ የሐርላ ንጉሥም አብሮ ተሰልፏል⁵⁹⁴።

ሐርላ በ15ኛው መክዘ አካባቢ በከተማነት እየቀረች መምጣቷን የአርኬዎሎጂ ቁፋዎች ያሳያሉ። በእርሷ ምትክ ከእርሷ በ40 ኪሎ

⁵⁹² Timothy Insoll and others, *Material cosmopolitanism*, 2021.

⁵⁹³ Timothy Insoll, *Institute of Arab and Islamic Studies, University of Exeter Archaeological Survey and Ex-cavations, Harlaa, Dire Dawa, Ethiopia January-February 2017. A Preliminary Fieldwork*, (Nyame Akuma, No 87. June 2017)

⁵⁹⁴ G.W.B. Huntingford, *The Glorious Victories of Āmda Šeyon, King of Ethiopia*. (Oxford: At the Clarendon Press, 1965). p.74

ሜትር ርቀት ላይ ያለችው ሐረር ቦታውን ተረክባለች⁵⁹⁵። በሐረር ዋና ዋና ቦታዎች በጌይ ሐምሮ-ርቲ፣ በአሜሪካ ቤተ መንግሥት፣ በአብደላ መስጊድ፣ በአው አባድር መስጊድ፣ በአው መሺድ መስጊድ፣ በዳይን ጎበና መስጊድ፣ በፋክረዲን መስጊድ እና በጃሚ መስጊድ በተደረጉ ጥናቶች ሁሉም የተገነቡት በ15ኛው መካከለኛ መጨረሻ አካባቢ መሆኑ ተረጋግጧል⁵⁹⁶።

ሐረር የሐርላን ሦስት ነገሮች አስቀጥላለች። የእስልምና ሥልጣኔ ማዕከል መሆን፣ ከመካለኛው ኢትዮጵያና ከውጭው ዓለም የነበረውን የባህል፣ የእምነትና የንግድ ግንኙነት እና የከተማነትን ባህል። በዓረብ ጸሐፊዎች ሐባት/ሐባት ተብላ የተገለጠችው ከተማ ራሷ ሐርላ ሳትሆን አትቀርም። ምክንያቱም በሶማልኛ/ዓረብኛ ሐባት/ሐባት ማለት “ከዳገት መውረድ” ማለት ነው። ይሄም ሐርላ ከነበረችበት የተራራ ተዳፋት ጋር የሚመሳሰል ነው⁵⁹⁷።

ሐርላ እንድትዳከም ያደረጓት ሦስት ምክንያቶች ሳይሆኑ አይቀሩም። የመጀመሪያው የይፋት ሠልጣኔት እየተዳከመ መምጣት ከክርስቲያን መንግሥት ለሚመጣው ግፊት ተጋላጭ አድርጓታል። የንጉሥ ዓምደ ጽዮን ዜና መዋዕል እንደሚገልጠው ንጉሡ ወደ ምሥራቅ ባደረገው ዘመቻ በሐርላ አጠገብ አልፎ ነበር የሄደው። በዚህ ዘመቻ ከሐርላዎች ጋር መዋጋቱን ይገልጻል⁵⁹⁸። ሁለተኛው ደግሞ የሐረር ከተማ እያደገች መምጣት ነው። ሐረር የአዳል ሠልጣኔት ከተማ እየሆነች መምጣት የሐርላን ግዛት አዳክሞ የአዳል ሠልጣኔት አንድ አካል አድርጓታል።

⁵⁹⁵ Timothy Insoll and others, Material cosmopolitanism, p. 498

⁵⁹⁶ Timothy Insoll and others, Material cosmopolitanism, p. 500-501

⁵⁹⁷ Timothy Insoll and others, Material cosmopolitanism, p. 500-505

⁵⁹⁸ The Glorious Victories of Amda Tseyon, p. 107

በ15ኛው መካከለኛ ወደ ምሥራቅ የሚሄደው የባሪያ ገበያ አንዱ ማለፊያው ሐርላ ነበረች። ንጉሥ ዘርዐ ያዕቆብ የአባ እስጢፋኖስ በጉንዳጉንዶን ተከታዮች በቅጣት ወደ ሐርላ የባሪያ ገበያ ልኳቸው ነበር⁵⁹⁹። ከሙስሊም ክርስቲያን ጦርነት በኋላ የሐረሪ ሠልጣኖች ትኩረታቸውን በሐረር ዙሪያ አደረጉ። ከምዕራብ በኩል የክርስቲያን ጦር በተደጋጋሚ ይመጣ ነበር። የመጨረሻውን ውጊያ ከንጉሥ ገላውዴዎስ ጋር ካደረጉ በኋላ አልተመለሱም። በስተመጨረሻ ደግሞ የኦሮሞ ሕዝብ ወደ አካባቢው መስፋፋት የሐርላ ከተማን ፍጻሜ አደረሰው። ሐርላዎች በ1570 ዓም ወደ ሐውሳ በረሃ ገቡ። በኋላም የሐውሳን ሥርወ መንግሥት ከመሠረቱት ወገን ሆኑ።

ሐረር

ምሥራቅ ኢትዮጵያ ከአዲስ አበባ በ526 ኪ.ሜ ርቀት፣ ከባሕር ጠለል በላይ በ1750 ከፍታ፣ በለም መሬቱ ላይ የተመሠረተ ሥልጣኔ ነው። ሐረሪዎች “ሐረርጌይ” - የሐረር ከተማ ይሏታል።

ሐረር የሐርላን ታሪክ ይዛ የቀጠለች ከተማ ናት። ለሐረር ሥልጣኔ መጀመር ምክንያት የሆኑ ነገሮች አሉ። የመጀመሪያው የሐርላ ከተማ ሥልጣኔ እያበቃ መምጣት እና የይፋት ሠልጣኖች ከማዕከላዊው መንግሥት ወይም ከዳሞት መንግሥት በሚደርስባቸው ግፊት እየተዳከሙ መምጣት በምሥራቅ ኢትዮጵያ አንድ ማዕከል እንዲኖር አስፈላጊ ማድረግ ነው።

ሁለተኛው ደግሞ በአካባቢው የእስልምና መስፋፋት ነው። የእስልምና መስፋፋት ተለያይተው የነበሩ ጎሳዎች የሚገናኙበትና

⁵⁹⁹ Getatchew, Haile (1983). "The cause of the æstifanosites: A Fundamentalist Sect in the Church of Ethiopia". Paideuma: Mitteilungen zur Kulturkunde. 29: 106

ኅብረት የሚመሠርቱበት ርእዮተ ዓለም ሰጥቷቸዋል። ከዓረብ፣ ከፋርስና ከሶሜን አፍሪካ ሕዝቦች ጋር የሚገናኙበት ትሥሥርም ፈጥሮላቸዋል። ሦስተኛው የአካባቢው ለእርሻና ለከብት ርባታ ምቹ መሆን ነው። ሐረር በምሥራቅ ደጋማ ተራራ ላይ ናት። በዚህም የተነሣ ቆላውን በተደጋጋሚ ከሚያጠቃው ወባ ነጻ ናት።

በሌላ በኩል ደግሞ ደጋው ለእርሻ ሥራ ምቹ ሲሆን ቆላው ደግሞ ለከብት ርባታ ምቹ ነው። በመሆኑም ሐረር ቆለኞችና ደገኞች የሚገናኙበት ማዕከል ሆናለች። በአካባቢው በሚንቀሳቀሱት ዓረቦች የተነሣ የንግድ መሥመሮቹ እየተጠናከሩ መጡ። ከዚያም አንሥቶ በሐረር በኩል በማለፍ ወደ ሸዋ፣ ወደ ሐውሳና ወደ ባሊ የሚሄደው መሥመር ማረፊያ ቦታ ይፈልግ ነበር። ሐረር ይሄንን ዕድል ተጠቅማለች።

የሐረርን ታሪክ በአራት ክፍሎ መመልከት ይቻላል። የመጀመሪያው ከተማ ሆና እስከተቆረቆረችበት ያለው ነው። ሁለተኛው ደግሞ በከተማነት ከተቆረቆረችበት እስከ ኢብን ኢብራሂም አሕመድ አልጋዘ ዘመን ያለው ሲሆን፣ ሦስተኛው ከኢብን ኢብራሂም አሕመድ አልጋዘ ግብጾች እስከመጡበት ጊዜ ያለው ዘመን ነው። አራተኛው ደግሞ ግብጾች ከመጡበት ዘመን አንሥቶ ወደ ማዕከላዊው መንግሥት እስከተጠቃለለችበት ዘመን ያለው ታሪክ ነው።

አንዳንድ ታሪኮች በሐረር አካባቢ መጀመሪያ የሠፈሩት ከደቡብ ዓረቢያ የሐደርማውት አካባቢ⁶⁰⁰ የመጡ ሐድራሚ የተባሉ ጎሳዎች

⁶⁰⁰ በደቡብ ዓረቢያ የሚገኝ፣ ምሥራቅ የመንግሥት ከፊል ምዕራብ አማንገን፣ እና ደቡባዊ ሰውዲ ዓረቢያን የሚያካልል ግዛት ነው።

እንደሆኑ ይገልጣሉ⁶⁰¹። እነዚህ ዓረብ ጎሳዎች በሕንድ ውቅያኖስና በሐረር ከፍተኛ ቦታዎች መካከል ከሰባተኛው መካከ ጀምሮ እንደሠፈሩ የሚናገሩ አሉ⁶⁰²። ከ10ኛው መካከ ጀምሮ በምሥራቅ ኢትዮጵያ ከምሥራቅ ሸዋ እስከ ዘይላ ድረስ ሰባት የመስሊም ሠልጣኔቶች ተመሥርተው ነበር⁶⁰³።

ፋትክ መዲናት ሐረር(የሐረር መያዝ) የተሰኘው የሐረር ጥንታዊ መዝገብ እንደሚተርከው፣ቬክ አባድር 405 ሰዎችን በመያዝ፣ በ1209 ዓም ከመካ ወደ ሐረር መጡ። በአካባቢው እስልምናን በማስተማራቸውና በፍርድ አሰጣጣቸው የተነሣ፣ በዙሪያው የሚገኙ ጎሳዎች ተዝብላቸው። በአካባቢው ከነበሩት ፖርቱጋሎችና ጣልያኖች ጋር ተዋጉ (በ12ኛው መካከ በሶማሊያ ጠረፍ አካባቢ የነበሩት ፋርሶች ናቸው)።

ከምሥራቅ ሸዋ እስከ ዘይላ ያለውን የንግድ መሥመር የሚቆጣጠረው የይፋት ሠልጣኔት ነበር። የይፋት ሠልጣኔት በ1408 ተዳከመ። በዚህም የተነሣ በምሥራቅ በዚያ የነበረው የአዳል ሠልጣኔት ቦታውን ተረከበ⁶⁰⁴።

አዳል የሚለው ስም በቀድሞ ጊዜ ከአዋሽ ማዶ አንሥቶ እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ያለውን አካባቢ ለመጥራት ውሏል⁶⁰⁵። ይሄ አካባቢ በዓረብ ጸሐፊዎች “ባር ሳኦድ አድ ዲን” ተባለው አድ ዲን ሀገር ተብሎ

⁶⁰¹ Walker, Bethany (6 October 2020). The Oxford Handbook of Islamic Archaeology. Oxford University Press. p. 425.
⁶⁰² Burton, 1855: 144; Burton, 1856: 309-310.
⁶⁰³ Islamic principalities in southeast Ethiopia centuries (part 1), *ethiopianist notes*, vol. 1, no. 1 (spring 1977), pp. 17-25, 27-45, 47-56.
⁶⁰⁴ Islamic principalities in southeast Ethiopia. p. 31
⁶⁰⁵ Islamic principalities in southeast Ethiopia. p. 31

ነው የሚጠራው። ምክንያቱም በዚያ ዘመን አዳል ከሳኦድ አድ ዲን የግዛት ከተሞች አንዷ ከተማ ብቻ ነበረችና⁶⁰⁶።

የዐፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕልም ከአዋሽ በስተ ምሥራቅ ያለውን ግዛት በዚሁ ስም ነው የሚጠራው⁶⁰⁷። ለመጀመሪያ ጊዜ ስለ አዳል የሚነግረን የዓረቡ ታሪክ ጸሐፊ አል ኡማሪ(1294-1342 ዓም) አዳልን ከሰባቱ(ሙዱም ኡማሃት) የይፋት ከተሞች አንዷ ያደርጋታል። የዓምደ ጽዮን ዜና መዋዕልም በተመሳሳይ ከሰባት ከተሞች አንዷ(እም ሰብአቱ አህጉር) ያደርጋታል⁶⁰⁸። በ1281ዓም የይፋት ሡልጣኔት ይሄንን አካባቢ ተቆጣጠረ። ዋናው ዓላማውም የንግድ መሥመሩን መያዝ ነው። ይሁን እንጂ የአዳል አካባቢ በተወሰነ መንገድም ቢሆን ነጻነቱን አስጠብቆ ለመሄድ ሞክሯል⁶⁰⁹። ማርኮ ፖሎ በ1300 አካባቢ አዳል በሕንድ ውቅያኖስ ጠረፍ አካባቢ እንደነበረች ፍንጭ ሰጥቷል⁶¹⁰።

የይፋት ሡልጣኔት ከክርስቲያኑ መንግሥት ተደጋጋሚ ጥቃት ሲደርስበት ወደ ምሥራቅ እየሸሸ ሄደ። በምሥራቅ ሸዋ የነበረው የይፋት ግዛትም የንጉሡ ግዛት አካል ሆነ። ዓምደ ጽዮን በ1225 ዓም ከምሥራቅ የሙስሊም ገዥዎች ጋር በተዋጋ ጊዜ ሐረር አንዷ ተገዳዳሪ አልነበረችም። የሐረር ስም የተነሣው እርሱን ለመውጋት ኅብረት በመሠረቱት አካላት ዝርዝር ውስጥ ነው። ነገር ግን እንደ አዳል፣ ሐርሳና ሐባት በንጉሥ አትመራም ነበር።

⁶⁰⁶ Amélie Chekroun, Harar as the capital city of the Barr Sa'd ad-Dīn, p.27
⁶⁰⁷ የዐፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል፣ ምእራፍ 2፣37 እና 38፣ Solomon Gebreyes, chronicle of Gelawdewos, 2019, p. 4
⁶⁰⁸ Encyclopedia Aethiopica, Vol.1, p.71
⁶⁰⁹ Loimeier, Roman (5 June 2013), Muslim Society's in Africa, Indiana Uni. Press,
⁶¹⁰ Islamic History and Culture in Southern Ethiopia, p. 29

ሐረር ጥቂት መኮንኖችን(3) ካቀረቡ አካባቢዎች አንዷ ናት። 1000 መኮንኖች ያቀረቡ አሉ። ሐረር ጥቂት መኮንኖችን ማቅረቧ በወቅቱ ገና ገናና ያልሆነች አካባቢ መሆኗን ያመለክታል። አዳል አንድ ንጉሥና 99 መኮንኖች፣ ዘይላ አንድ ንጉሥ፣ዳካር 1000 መኮንኖች አሰልፈው ነበር።

የይፋት ነገሥታት በጥንቱ ቦታቸው አለመኖር ለክርስቲያን ነገሥታት ወደ ምሥራቅ ለመስፋፋት ረድቷቸዋል። በዚህ የተነሣ የአዳል ነገሥታት ትኩረታቸውን ከስምጥ ሸለቆ በስተ ምሥራቅ እስከ ዘይላ ባለው ቦታ ላይ አደረጉ። ይሄም አካባቢ በአባታቸው ስም ባር ሳኦድ አድ ዲን ተባለ። የአዳል ሡልጣኖች መጀመሪያ ላይ ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር ሰላም በመፍጠር ከዘይላ ወደ መካከለኛው ኢትዮጵያ ከሚሄደው የንግድ መሥመር የኢኮኖሚ ተጠቃሚ የመሆን ፖሊሲ ተከትለው ነበር⁶¹¹።

በ15ኛው መክዘ መጀመሪያ አካባቢ በአዳል ውስጥ ተከሥቶ የነበረውን የሃይማኖት መለያየት ድል ካደረገ በኋላ በ1512 ዓም እቡበከር ቢን መሐመድ ቢን አዝሐር(አዛር) ሐረርን የአዳል ዋና ከተማ አደረጋት⁶¹²። በቁፋሮ የተገኙ የእርኬዎሎጂ ምርምሮች ሐረር

⁶¹¹ Ewald Wagner, The Genealogy of the later Walashma' Sultans of Adal and Harar, p.376
⁶¹² Harar as the capital city of the Barr Sa'd ad-Dīn, p. 28፣ Cerulli E., 1931, Documenti arabi per la storia dell'Etiopia, (Memorie della Reale Accademia Nazionale dei Lincei, VI/IV, 39-96.) , p. 50 and 55፣ ሐረር ዋና ከተማ የሆነችው በእዝሐር አድ ዲን ተተኪ በእቡበከር ዘመን ነው የሚሉም አሉ።(Isaac Samuel, A complete history of Harar; the city of Saints (1050-1887 AD) Journal of African cities, 2022, Chapter 4); Ewald Wagner, The Genealogy of the later Walashma' Sultans of Adal and Harar(Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Vol. 141, No. 2 (1991), pp. 376-386), p. 381

በከተማነት የተቆረቆረችበት ዘመን ከ15ኛው መባባስ እንደማይቀድም አመልክተዋል⁶¹³። ሁሉም ለማለት በሚቻል መልኩ ጥንታዊ መስጊዶች የተገነቡት በ15ኛው መባባስ ነው⁶¹⁴።

አቡበክር ቢን መሐመድ፣ ከዳካር⁶¹⁵ ወደ ሐረር የአዳል ሠልጣኔት ማዕከሉን ያዘዋወረበት ምክንያት አሉት። የመጀመሪያው የዳካር በንጉሥ አስክንድር(1471-1487) ጦር መመገበር ነው። ሁለተኛው በአንድ ዓመት ውስጥ የተከሠቱት አስደንጋጭ ነገሮች ናቸው። በዐፄ ልብነ ድንግል የተመራው የክርስቲያኑ መንግሥት ድል ማግኘቱ፤ በዚህ ጦርነት የማሕፋዝ መገደል፤ የዘይላ በፖርቱጋሎች መጥፋት በአንድ ዓመት በ1500 ዓም ተደጋግሞ ተከሠተ።

ይህ ክሥተት በተከሠተበት ወቅት በአዳል ግዛት ሁለት ዓይነት ቡድኖች ተፈጥረው ነበር። “ክርስቲያኑ ንጉሥ ጋር ግብር በመገበር በትብብር እንነር” የሚሉና “ተዋግተን ራሳችንን ነጻ እናድርግ” የሚሉ። ራሳችንን ነጻ እናድርግ የሚለው ቡድን በዘይላው አሚር በማሕፋዝ መሐመድ እና በሐባቱ ገራድ በአቦኝ ቢን አዲሽ የሚመራ ነበር። ሠልጣን መሐመድ ቢን አዝሐር አደ ዲን እና ልጁ አቡበክር ቢን መሐመድ ደግሞ በሰላም መኖርን ይደግፉ ነበር⁶¹⁶።

⁶¹³ Timothy Insoll, First Footsteps in the Archaeology of Harar, (Ethiopia Journal of Islamic Archaeology ISSN (print) 2051-9710).

⁶¹⁴ Insoll T. & Ahmed Zekaria, 2019, The Mosques of Harar: An Archaeological and Historical Study, (Journal of Islamic Archaeology), 6.1, 81-107.

⁶¹⁵ ዳካር በምሥራቅ ኢትዮጵያ የነበረች የአዳል ሥርወ መንግሥት ዋና ከተማ ነበረች። የቆረቆራት ሰብር-አድ ዲን ነው። አንዳንዶች በሐረር አካባቢ፣ ሌሎች በጭናክሰን አካባቢ ሌሎችም በጅግጅጋ አካባቢ እንደነበረች ገምተዋል። [Abir, Ethiopia and the Red sea, p.27; Islamic history and culture in southern Ethiopia, p.114; Pankhurst, History of Ethiopia Towns, p.49]

⁶¹⁶ History of Harar and The Hararis, p. 51

ማሕፋዝ እጅግ ገናና የሆነ የዘይላ ገዢ ነው። ታዋቂነቱም “ክርስቲያኑ ንጉሥ ከመገበር ይልቅ መዋጋት አለብን” በሚለው አቋሙ ነው። በዚህ የተነሣ ከአዳሉ ሠልጣን መሐመድ ይልቅ የግዛቱ ንጉሥ የሚመስለው እርሱ ነበር⁶¹⁷። አሚር ማሕፋዝ የአቡበክር ቢን መሐመድን ፖሊሲ እየተጋፋ በተደጋጋሚ ወደ ምዕራብ እየሄደ የክርስቲያኑን ግዛት ለመጥፋት ሞክሯል። በመጨረሻ በ1500 ክባሌ ልብነ ድንግል ጋር ባደረገው ጦርነት ማሕፋዝ ተገደለ። ሠልጣን መሐመድ ግን አምልጦ ወደ ዳካር ተመለሰ። በማሕፋዝ መገደል ተናድዶ የገዛ ልጁ(ወንድሙ) መሐመድ ቢን አቡበክር ቢን ማሕፋዝ ሠልጣን አቡበክር መሐመድን ገደለው⁶¹⁸።

በዚህ በኋላ የአዳል መንግሥት ለረጋ አልቻለም። ሠልጣኖች ተሎ ተሎ ይቀያየሩ ነበር። ምክንያቱ ደግሞ አንዱ ሌላኛውን በመግደላቸው ነው። ይሄ ሁኔታ ዋና ከተማው ከዳካር ወደ ሐረር እንዲዞር ሳያደርግ እንዳልቀረ ይገመታል።

በዚህ መካከል የሁባቱ ገራድ አቦኝ ቢን አዲሽ በ1512 ዓም አካባቢ ጎደል ሆኖ ወጣ። የነበረው ግርግርም ተረጋጋ⁶¹⁹። ሐረርም የሥልጣኔ ጉዞዋን ቀጠለች።

ሐረር መመሥረት ሦስተኛው ምክንያት የሐረር የሃይማኖትና የንግድ ማዕከልነት እያደገ መምጣቱ ነው። ሐረር በዘይላው ገዢ ሥር ከሆነች በኋላ የአስተዳደር፣ የንግድ፣ የትምህርት የሃይማኖት

⁶¹⁷ Islamic History and Culture in Southern Ethiopia. p. 30.

⁶¹⁸ Arab Faqi'h, Futu'h al-Habaša, The Conquest of Abyssinia [16th century], trans.

P.L. Stenhouse, Hollywood, Tsehai pub, 2003. p.8-10

⁶¹⁹ Islam in Ethiopia. p. 84

እና የኪነ ሕንጻ ማዕከል እሆነች መጣች። ከዚያ በኋላ የሚመጣውን ግድ ሐረርን ማረፊያው አድርጓታል። የዚህ ዋናው ምክንያቱ ደግሞ በዘይላው ገዥ ሥር መሆኗ ነው። ሐረሪዎች፣ ሶማሌዎች፣ አርጎባዎች እና ከዓረብ የሚመጡ ሰዎች በሐረር ከተማ መኖር ጀምረዋል። ሐረር የአስተዳደር ከተማ ከመሆኗ በፊት የሃይማኖት ትምህርት ማዕከል ነው የሆነችው። በሐረሪ በተደረገው የአርኬዎሎጂ ጥናት ቁፋሮ ረዥም ዘመን ያስቆጠሩት መስጊዶች ናቸው።⁶²⁰

የሐረር ገዥዎች ሁልጣን፣ አሚር እና ኢማም በሚሉ ማዕረጎች ተጠርተው ያውቃሉ። የሃይማኖት ሰዎች የበለጠ ተጽዕኖ በሚፈጥሩበት ዘመን ኢማሙ ከፍተኛውን ሥልጣን ይይዛል። የፖለቲካ ሰዎች ተጽዕኖ በሚፈጥሩበት ዘመን ደግሞ ሁልጣኑ ወይም አሚሩ ሥልጣኑን ይይዛል።⁶²¹ የአዳል ሁልጣኔት በዳካርም ሆነ በሐረር በሚኖሩበት ጊዜ የነበረው የእርስ በርስ ትግል አንዱ ምክንያት በመንግሥትና በሃይማኖት መካከል ያለው ግንኙነት ነው። ለምሳሌ ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር ሊኖረው ስለሚገባው ግንኙነት በአንዳንድ ሁልጣኖችና በሃይማኖት መምህራን መካከል ልዩነት ነበረ። ይሄም በሐረር ሁለት ዓይነት ገዥዎች እንዲፈጠሩና የሥልጣን ሽኩቻም እንዲከሰት አድርጓል።

ሁልጣኑ በራሱ የሚታዘዙ ወታደሮች(አግሮዳ) ነበሩት። የከተማውን ጸጥታና የንግድ መሥመሮችን ደገንነት የሚያስጠብቁ ፖሊሶችም (ዳዋርያ) ይሠማሩ ነበር። ወታደሮቹ በፈቃደኛነት ወታደራዊ

ሥልጣና ከሚወስዱ ሰዎች የሚዋቀሩ ናቸው። በሐረሪ ከልጅነታቸው ጀምሮ የሚሰጥ ባህላዊ ወታደራዊ ትምህርት ነበረ።

ሁልጣኑ ሕግን በተመለከተ ከዕለማዎች ጋር ይሠራል። የሕግ መሠረቱ የእስልምና ሕግ ነው። እነዚህ ዕለማዎች ከመኪንንቱና ከሁልጣኑ ሹሞች ጋር ሆነው መጅሊሱን በመመሥረት የንጉሡ አማካሪዎች ይሆናሉ። መጅሊሱ ሁለት ክፍሎች ነበሩት። ሃይማኖታዊ ጉዳዮችን የሚመለከት እና ዓለማዊ ጉዳዮችን የሚመለከት። ዓለማዊውን ጉዳይ በሚመለከተው ክፍል ውስጥ ገራዶች(አሐፊዎች)፣ ዋኪል(ወኪሎች)፣ አሜን(ግምጃ ቤት)፣ ቃሲም (አከፋፋይ) እና ዘካማሪ(ግብር ሰብሳቢ) ይሳተፋቸዋል።⁶²² ዲዋን የሰነዶች ምዝገባ ቢሮ ሲሆን፣ የገንዘብ ጉዳዮችንና ማኅበራዊ ውሎችን ይመዘግባል። ሲጂል የሚባል ፊደስትራርም ነበረ።

የአስተዳደር ርክኑ ሁልጣን(አሚር) - ወዘር - ደጊኝ - ገራድ - ዳሜን - ማላቅ እያለ የተሠራ ነው። ወዘር የተባለው ከንጉሡ በታች እንደ ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ የአስተዳደር ጉዳዮችን የሚመራ ነበረ። ደጊኝ የከተማዋን ክፍለ ከተሞችና አዋላኝ ከተሞችን ያስተዳድራል። በሁልጣኑና በአካባቢው ገዥዎች መካከል ድልድይ ሆኖ ያገለግላል። ከሐረር ከተማ ውጭ ያሉ የአካባቢ ገዥዎች ገራድ ይባላሉ። ዳሜን ደግሞ በገራዶች ሥር የሚያስተዳድሩ የገጠር ገዥዎች ናቸው።⁶²³ ማላቃ የሚባሉት የወረዳ ገዥዎች ሲሆኑ፣ ክርክርን የሚዳኙ፣ ግብርን የሚሰበስቡ፣ የመስኖ ሥራን የሚያስተዳድሩ ናቸው።

⁶²⁰ Harar as the capital city of the Barr Sa'd ad-Din, p. 30
⁶²¹ History of Harar and the Hararis, p. 40

⁶²² Abbas Ahmed, 1992: 'A Historical Study of the City-State of Harar (1795-1875)', (MA thesis, Department of History, Addis Ababa University.)
⁶²³ Mohammed Hassen, 1973: "The Relation between Harar and the Surrounding Oromo 1800-1887." (BA Thesis. Addis Ababa: Haile Sillasie I University, 1973).

ገራድ አቦኝ የአዳል ሠልጣኔትን ባረጋጋ ጊዜ፣ ኢማም አሕመድ (1499-1536ዓም) በእርሱ ሥር የፈረሰኛ ጦር አዛዥ ነበር። የገራድ አቦኝ ወደ ሥልጣን መምጣት ነባሩን የሠልጣን ቤተሰብ አላስደሰተም። በ1518 ገራድ አቦኝ በሠልጣን አቡበከር ኢብን መሐመድ ተገደለ። ይሄም ግርግሩን እንደገና መለሰው።

ኢማም አሕመድ ገራድ አቦኝ በመገደሉ በሠልጣን አቡበከር ላይ ተነሣ። በትብብር ደጋፊዎች እና በነጻነት ደጋፊዎች መካከል እንደገና ግጭት ተጀመረ። ኢማም አሕመድ የሃይማኖት መምህራን ድጋፍ ነበረው። የኢማም ሠራዊት በጉዳዩ ላይ ለመምከር በሐብት አካባቢ ተሰባሰበ። በዚህ መካከል በደዋርው ገዥ በአዛዥ ፋኑኤል የሚመራ ጦር መጥቶ ሐብትን መዘበራት። ይሄን የሰማው ኢብን ኢብራሂም አሕመድ አልጋዚ የፋኑኤልን ጦር ተከታትሎ በመምታት ምርኮውን አስመለሰ።

ይሄ ሁኔታ በአዳል ሠልጣኔት ውስጥ አዲስ ኃይል ፈጠረ። ኢብን ኢብራሂም አልጋዚ መጀመሪያ ከሠልጣኑ ጋር ተዋጋ። ነገር ግን ተሸነፈ። በኋላ ግን በዛይካ ላይ በተደረገው ውጊያ በ1518/20 ዓም አቡ በከርን ገደለው። ከዚያም ሠልጣን ኡመራዲንን በሥልጣን ላይ አስቀመጠው። ኢብን ኢብራሂም “ኢማም” በሚለው ማዕረግ ቀጠለ። በደጋና በቆላ የነበረውን ሕዝብ አንድ አደረገው። ከአፋርና ከሶማሊ ወታደሮችን መለመዱ።

የሐረር ግዛት በኢማም አሕመድ ጊዜ እጅግ ሰፍቶ ነበር። በተደጋጋሚ ወደ ምዕራብ በመሄድ ፈጠጋርን፣ ኢፋትንና ደዋርን አጠቃ። በምሥራቅም አብዛኛው የሰሜን ሶማሊያ አካባቢ እስከ ራስ

ገርዳፋል ድረስ ደረሰ።⁶²⁴ ሞቃዲሾ፣ደዋርና ባሊ በእርሱ ሥር ሆኑ። ከአዋሽ ማዶ ያለው አካባቢ በአንድ ማዕከላዊ መንግሥት ሲተዳደር የመጀመሪያው ነው።⁶²⁵

በኢማም አሕመድ አማካኝነት ትርጉም ወዳለው አንድነት የመጣው የምሥራቁ ሕዝብ፣ ሁለት ዓይነት መልክ ነበረው። በደጋው ያለው ሕዝብ የሦስት ሕዝቦች መስተጋብር ነው። ከሐረር ደቡብ ምሥራቅ በ40 ኪ.ሜ ርቀት የሚኖረው አርጎባ፣ በቀንዶዶና ባቢሌ ተራሮች ላይ የሚኖረው የአካባቢው ጥንታዊ ነዋሪ⁶²⁶ የጋቶሪ ሕዝብ፣ በሐረር ዙሪያ በሚገኙ የእርሻ መሬቶች ላይ የሚኖረውና በወቅቱ በብዛት ትልቁ የነበረው የሐረሪ ሕዝብ ነበረ። የሐርላ ሕዝብ በሐርላ ከተማ፣ በሐብትና በሲም፣ በጋራ ሙሉታና በጨርጨር አካባቢዎች ይኖር ነበር።

እነዚህ ደገኛ ሕዝቦች በሰሜን የቀንዶዶ ተራሮች፣ በምሥራቅ የባቢሌ ሽለቆ፣ በደቡብና በደቡብ ምዕራብ ያዋስኑታል። ደጋማው የእርሻ መሬት ደግሞ በስተ ምዕራብ ያካልሉት ነበር። የሐረሪና የሐርላ ሕዝቦች በእርሻ ንግድ የበረቱ ነበሩ። በደጋው ላይ አያሌ ከተሞችና የገጠር መንደሮች ይገኛሉ። በሐረር ከተሜነትና የገጠር ሕይወት ተዛምደው ይኖሩ ነበር።

ሐረር በዋና ዋናዎቹ የንግድ መሥመሮች መካከል የምትገኝ ከተማ ነበረች። በዚህ ንግድ ውስጥ ሐረሪዎችና ሐርላዎች የደጋውን ንግድ ተቆጣጥረውታል። በደጋማውና በባሕሩ መካከል ያለውን ንግድ

⁶²⁴ Arab Faqih, Futuh al-Habasha, pp. 119-120.
⁶²⁵ History of the Oromo, p. 175
⁶²⁶ W. Leslau, Ethiopians speak I; Studies in cultural background Harari, (Los Angeles: 1965), p. 62.

ደግሞ ሶማሌዎች ይንቀሳቀሱበታል⁶²⁷። በደጋው ምሥራቃዊ ጫፍ ላይ ጊሪ፣ ማርሽን እና ሌሎችም የሶማሌ ጎሳዎች ይኖራሉ። በሰሜን ምዕራብ የደጋው ጫፍ ደግሞ የአፋር የተወሰኑ ጎሳዎች አሉ።

የቆላው አካባቢ በብዛት አርብቶ አደሮች የሚኖሩበት ሥፍራ ነው። አራት ዓይነት ሕዝቦች ይኖሩበት ነበር። የሶማሌ አርብቶ አደሮች ከሐረር ከተማ በሰሜን፣ በምሥራቅ፣ በሰሜን ምሥራቅ እና በደቡብ ምሥራቅ ይኖሩ ነበር። አፋሮች ደግሞ ከከተማዋ በምዕራብና በሰሜን ምዕራብ ይገኛሉ። የሐርላና የሐረሪ አርብቶ አደሮች በደጋማው መካከለኛ አካባቢና በጥጉ ይገኙ ነበር። ሌሎች አያሌ አርብቶ አደር ሕዝቦችም፣ ሐረር ከደዋሮና ከባሊ በምትዋሰንባቸው በምዕራብና በደቡብ ምዕራብ አካባቢዎች ነበሩ። የወርጂ ሕዝቦች በዚህ አካባቢ ሰፊ ቦታ ይዘው ይኖሩ ነበር⁶²⁸።

በሐረር ዙሪያ ብዙ ጊዜ በአርሶ አደሮችና በአርብቶ አደሮች መካከል በመሬት አጠቃቀም ዙሪያ ግጭት ይፈጠር ነበር። ይሄም አካባቢው እንዳይረጋጋ አንዱ ምክንያት ነው። በሐረር ዙሪያ ቀደም ብሎም ግንብ ነበረ⁶²⁹። የግንቡ አንዱ ዓላማ በአርብቶ አደርና በአርሶ አደር የአካባቢው ማገበረሰቦች መካከል በሚፈጠር ግጭት ከተማዋ እንዳትጎዳ ማድረግ ነው። ግንቡ ግን ጠንካራ አልነበረም። ኢማም አሕመድ አንዱ ችሎታው እነዚህን ሁለት ማገበረሰቦች ለማስማማት መቻሉ ነው።

ኢማም አሕመድ ወደ ምዕራብ በመሄድ በፈጠጋር፣ በዳውሮና በደፋት የሚያደርገው ዘመቻ ከፍተኛ ደረጃ ላይ ደረሰ። መጋቢት 11

⁶²⁷ I.M. Lewis, ed., *Islam in tropical Africa*, (London s 1966), pp.23-214.

⁶²⁸ History of the Oromo, p. 177-8

⁶²⁹ History of the Oromo, p. 187, n.3

ቀን 1521 ዓም በሽንብራ ኩራ ውጊያ፣ ኢማም አሕመድ የንጉሥ ልብነ ድንግልን ጦር ድል አደረገ።

ኢማም አሕመድ ንጉሡን እያሳደደ ለ15 ዓመታት ያህል በመካከልና በሰሜን ኢትዮጵያ ተመላልሷል። በዚህ የእርስ በርስ ጦርነት ብዙ ጉዳት ደርሷል። አያሌ አብያተ ክርስቲያናትና ገዳማት፣ ቅርሶችና ከተሞች ወድመዋል። ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ኑሮ ደቅቋል።

የክርስቲያን ነገሥታት ክርስትናን ለግዛት ማስፋፋት እንደተጠቀሙ ሁሉ ኢማም አሕመድም እስልምናን ለዚሁ ተግባር ተጠቅሟል። የክርስቲያን ነገሥታት ወደ ምሥራቅ መጥተው የሙስሊም ከተሞችንና መስጊዶችን ይመዘብሩ ነበር። ኢማም አሕመድም በተቃራኒው የክርስቲያኑን መንግሥት ከተሞችና አብያተ ክርስቲያናትን መዝብሯል። የክርስቲያን መንግሥታት የፖርቱጋልን ድጋፍ ሲያገኙ፣ ኢማም አሕመድም የቱርክን ድጋፍ አማኝቷል። የጦርነቱ ዋና ምክንያት የመግዛትና የመግዛት ጥያቄ ነው። በዚህም በዚያም የተጎዳቸው ኢትዮጵያ ናት። ጦርነቱ ያስከተለው የውጭ ጣልቃ ገብነት በሀገሪቱ ቀጣይ መቶ ዓመታት የቀጠለ ጣጣ እምጥቷል።

ኢማም አሕመድ የካቲት 16 ቀን 1535 ዓም ከዐፄ ገላውዴዎስ ጋር በጎንደር ደንቀዝ በተደረገው ጦርነት ተገደለ። የተረፈው የኢማም አሕመድ ጦር በባለቤቱ በቤቱ ድል ወንበራ እየተመራ ከሰሜን ተመልሶ ወደ ሐረር ከተማ ገባ።

የኢማም አሕመድ መሞት በአካባቢው የነበረውን የኃይል አንድነት በትኖታል። በአርብቶ አደሮችና በአርሶ አደሮች መካከል የጥንቱ ግጭት ቀጠለ። አያሌ አካባቢዎችም የአዳል ሠልጣኔት መዳከሙን ሲያዩ ከሐረር እጅ እየወጡ ሄዱ።

ቤቱ ድል ወንበራ የተበተነውን ጦር ለማሰባሰብና ግዛቱን ለማረጋጋት መጀመሪያ በሰላም የጦር ምርኮኞችን ልውውጥ አደረገች። ከሰሜኑ ዘመቻ የተመለሰው 300 ጦር ብቻ ነው⁶³⁰። ይሄ ጦር ከከተማው አልፎ የአካባቢውን ሰላምና ደኅንነት ማስከበር አልቻለም።

ለዐሥር ዓመታት ያህል በሐረር ሥርዓት አልበኝነት ነግሦ ነበር። በመጨረሻ ተከፋፍለው የነበሩትን አካላት በኃይልም በዲፕሎማሲም በማሳመን አሚር ኑር ሙጃሂዲን ሥልጣኑን አደላደለ። በ1541/1543 ዓም አካባቢ አሚር ኑር ቢን ሙጃሂዲን ቤቱ ድል ወንበራን አገባ፤ በ1545 ዓም ደግሞ የሐረር አሚር ሆነ። በረከት የተባለውን የወላዝማ ሥርወ መንግሥት ወራሽ የሐረር ሡልጣን አደረገው።

የሐረርን ግንብ ያስገነባው የቤቱ ድል ወንበራ ባል አሚር ኑር ኢብን ሙጃሂዲን ነው። አሚር ኑር ኢብን ሙጃሂዲን ፊቱን ወደ ጦርነት ከማዞሩ በፊት ለዐሥር ዓመታት ያህል ዝግጅት አድርጓል። በ1551 ዓም የዐዜ ገላውዴዎስ ጦር ወደ አዳል መጣ። የኑር ሙጃሂዲን ጦርም ለመጋጠም ወጣ። በጦርነቱ፤ መጋቢት 27 ቀን 1555 ዓም ዐዜ ገላውዴዎስ ተገደለ። ኑር ሙጃሂዲን ወደ ፊት ገሥግሦ ወደ ወጅ በመሻገር ከተማዋን ዘረፋት።

ኑር ደስታውን አጣጥሞ ሳይጨርስ የፈጠጋሩ ገዥ ሐመልማል ሐረርን አጠቃ። የሐረር ሡልጣን በረከትም ተገደለ⁶³¹። ይሄም የወላዝማ ሥርወ መንግሥት መጨረሻ ሆነ⁶³²። ኢማም ኑር ወደ

⁶³⁰ James Bruce, Travels to discover the source of the Nile, vol. III, p. 213.

⁶³¹ E. Cerulli, "Documenti arabi ...", MRAL, p. 91.

⁶³² በ1278 ዓም አካባቢ በይፋት የተጀመረው የወላዝማ ሥርወ መንግሥት በ1552 ዓም በሐረር ከሦስት መቶ ዓመታት በኋላ ተጠናቀቀ

ሐረር ሲመለስ ሐመልማል ወደ ሸዋ ተሻገረ። ኢማም ኑር ከዘመቻው ወደ ሐረር በፈጠጋርና በደዋሮ በኩል መመለስ አልቻለም። አካባቢው በከረዩ፤ በመረዋ፤ በአኪቹና በአርሲ ኦሮሞዎች ተይዟል። በፈጠጋር ለመቆየት የነበረው ሐሳብ አካባቢው በዐረና ኦሮሞዎች በመያዙ ተሰናከለ።

ሐረር ሥርዓተ አልበኝነት ነገሠባት። አካባቢው የጸጥታ ችግር ገጠመው። ለብዙ ዘመናት ድል የለመደ ሕዝብ ተስፋ ቆረጠ። ከተማዋ በተፈናቃዮች ተሞላች። የኢማም ኑር ሙጃሂዲን የመጀመሪያ ሥራው ሕዝቡን ማረጋገጥና ከተማዋን ሥርዓት ማስያዝ ነበረ። ከተማዋን ከአካባቢው የጸጥታ ሥጋት ለመጠበቅ ሲል ዛሬ በሐረር የሚታየውን ዙሪያ ግንብ ያሠራው ኢማም ኑር ሙጃሂዲን(1544-1561 ዓም) ነው።

በዚህ ዘመን የሐረር ብቻ ሳይሆን የዘይላ ዙሪያ ግንብም ተሠርቷል። ያሠራው የዘይላ ገራድ የሆነው ገራድ ሉዩ ሲሆን፤ መሐንዲስ ከየመን የመጣ ባለሞያ ነበር⁶³³። ግንቡ ከ1568-1570 ዓም ባለው ጊዜ እንደተገነባ ይታመናል⁶³⁴።

ጥንታዊቷ የሐረር ከተማ የ1.6 ስኩዌር ኪሎሜትር ስፋት ያላት እና 4.5 ሜትር ከፍታ ባለው በግንብ(ጀንል) የታጠረች ከተማ ናት። የግንቡ ዋና ዓላማም በዳክር ከተማ በንጉሥ እስክንድር የደረሰውን ዓይነት ምዝበራ ለመከላከል ይሆናል። በዚያን ጊዜ ከክርስቲያኑ ንጉሥ የሚመጣ ጥቃት ብቻ ሳይሆን በአካባቢው ኃይል ሆነው ከመጡት የኦሮሞ ጎሳዎችም ሐረር ራሷን መከላከል ፈልጋለች።

⁶³³ Harar as the capital city of the Barr Sa'd ad-Din, p. 37

⁶³⁴ E. Cerulli, Documenti arabi per la storia dell'ethiopia, dans: MRAL, Ser. VI, Vol. IV, 1931, p.89

በ1640 ዓም የሐረር ሰዎች ኢማም ኡመርዲን አደንን አንቀበልም አሉ። በዚህ ምክንያት ወደ ሐውሳ በረሃ ገብቶ የሐውሳን ሠልጣኔት መሠረተ። በሐረር ደግሞ በዓሊ ቢን ዳውድ አማካኝነት አዲስ ሥርወ መንግሥት ብቅ አለ⁶³⁵። አካባቢው በዚያ ጊዜ ተረጋግቷል። የሕዝቦች የእርስ በርስ ጦርነት ጠባሳው ባይሸርም ችግሩ ግን ሰክኗል። የንግድ መሥመሮቹ ተከፍተዋል። ከክርስቲያኑ መንግሥት ጋር ያለው ግንኙነትም በንግድ በኩል ተጀምሯል። ሕዝቡ ከግጭት ወጥቶ ወደ ማኅበራዊ መስተጋብር ተሸጋግሯል።

ሐረር ከዚህ በኋላ በግንባ ተከልላ፤ የከተማ መንግሥት ሆና ብቅ አለች። ገዢዎቿም አሚር ይባሉ ነበር። ከሕንድ ውቅያኖስ የሚነሣው የሢራራ ነጋዴዎች መንገድ፤ ከዚያ ወደብ ተነሥቶ በኢሳዎች በኩል ያልፍና፤ በጀልዴሳና በዮሴ ኦሮሞዎች በኩል ተሸግሮ፤ ሐረር ከተማ ይገባል። ሁለተኛው ደግሞ ከበርበራ ወደብ ይነሣና፤ በደርሚ መሥመር አድርጎ፤ ገደቡርሲን ተሸግሮ፤ ይመጣል⁶³⁶። ከዚያም ወደ ደቡብና ወደ መካከለኛው ኢትዮጵያ ያመራ ነበር። በዚያውም ወደ ጎንደርና ወደ ምዕራብ ኢትዮጵያ ይሻገራል።

የዝሆን ጥርስ፤ ጨውና ላስቲክ ከመሐል ኢትዮጵያ ወደ ሐረር ይጓዛል። ከሐረር ደግሞ ቡና ማሸላ፤ የወርቅና የብር ጌጣጌጦች፤ ተጨምረውበት ወደ ሕንድ ውቅያኖስ ወደቦች ወደ ዘይላና ወደ በርበራ ይላካሉ። የንግድ ሥራው እየተስተካከለ በመምጣቱ ሐረር የራሷን ሳንቲሞችም ታትም ነበር። በኢማም ኑር ጊዜ አሸራፍ

⁶³⁵ Islam in Ethiopia. p. 96-97

⁶³⁶ ረታ ዱጉማ(ዶር)፤ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ መስተጋብር በምሥራቅ ኢትዮጵያ ሕዝቦች፤ "ትስስርና መስተጋብር በኢትዮጵያ ታሪክ"፤ ገጽ 64

የሚባለውን የግብጽ ማምሉኮች ገዝብ ትጠቀም ነበር። ይሄም ከዓረቡ ዓለም ጋር በነበራት ግንኙነት ያገኘው ሳይሆን አይቀርም⁶³⁷። መሐልቅ የተሰኘው ሳንቲም ደግሞ 1773- 1883 ዓም ድረስ በአገልግሎት ላይ ውሏል⁶³⁸።

ሐረር ከ16ኛው መካከ ጀምሮ የእስልምና ቅዱስ ቦታና የእስልምና የትምህርት ማዕከል መሆኗን አጠንክራለች። በከተማዋ በዙ የእስልምና ቅዱሳን ኖረው ተቀብረውባታል። መስጊዳቸውም ይገኛል። 88 መስጊዶችም ተገንብተውባታል። ከእነዚህ መካከል ስድስቱ ብቻ ከጀጎል ውጭ ይገኛሉ። በአምስቱ ጥንታውያን ክፍል ከተማዎች በአማካይ 17 መስጊድ አላቸው። መስጊዶቹ የእርሻ መሬት ነበራቸው። ይሄም በእያንዳንዱ መስጊድ የመድረሳ ትምህርት ቤት እንዲኖር አስችሏል።

ከመካ እንደመጡ የሚነገርላቸው አው አባድር የመጀመሪያውን የእስልምና ትምህርት ቤት መትከላቸው ይነገራል። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ ሐረር የእስልምና ትምህርት ቤት ማዕከል ናት። በሐረር ከ18ኛው መካከ ጀምሮ የተጻፉ አያሌ የብራና መጻሕፍት አሉ⁶³⁹።

ሐረር የአካባቢው ትርምስ ሲሰክን ከአፍረን ቀሎ ፌዴሬሽን የኦሮሞ ጎሳዎች ጋር ሰላም ፈጠረች። በሮቿም ለገበሬዎች፤ ለእርብቶ

⁶³⁷ Ahmed Zekaria, Harari Coins: A Preliminary Survey Journal of Ethiopian Studies, Vol. 24 (November 1991), pp. 23-46 (24 pages)

⁶³⁸ Ekkehard Doebling and others, Old monetary system of Harar and the city's rich art of the silversmith, (Nile Journal, Out of Africa Magazine of Culture, politics and Society), 2013

⁶³⁹ Alessandro Gori, Text Collections in the Arabic Manuscript Tradition of Harar: The Case of the Mawlid Collection and of ṣayḥ Ḥāšim's al-Faṭḥ al-Rahmānī (From the book 'The Emergence of Multiple-Text Manuscripts', 2020)

አደሮችና ለነጋዴዎች ክፍት ሆኑ። ይሄም የምሥራቅ ኢትዮጵያን ማኅበራዊ መስተጋብር አጠናክረው።

አቶማን ግብጾች የአፍሪካ ቀንድ ጠረፍን ከያዙ በኋላ ወደ ምዕራብ መጡ። የሐረርና የአፍሪካ ቀሎ ጦር በብርቱ ተዋግቷቸው ነበር። ነገር ግን አልቻሏቸውም⁶⁴⁰። በጥቅምት 1868 የሐረሩን አሚር መሐመድ ኢብን ዓሊን ገድለው ሐረር ከተማን ያዟት። እስከ 1878 ዓም ድረስ ለዐሥር ዓመታት ያህል ሐረር በግብጾች ሥር ሆነች። ግብጾች በ1878 ሲወጡ አሚር አብዱላሂ በሕዝቡ ተመርጦ የሐረር ገዥ ሆነ። የቆየው ግን ለ2 ዓመታት ብቻ ነው። በ1880 ዓም የዐፄ ምኒልክ ጦር ከብርቱ ጦርነት በኋላ ወደ ሐረር ገብቶ፣ ሐረርን የማዕከላዊው መንግሥት አካል አደረጋት⁶⁴¹።

⁶⁴⁰ Avishai Ben-Dror, *Emirate, Egyptian, Ethiopian: Colonial Experiences in Late Nineteenth-Century Harar (Modern Intellectual and Political History of the Middle East)*, Syracuse University Press (August 23, 2018), p. 38-39

⁶⁴¹ RA Caulk, *Harär Town and Its Neighbours in the Nineteenth Century*, p. 385-386

ምእራፍ ዐርባ ሦስት

የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች አንድምታ

ከላይ የተመለከትናቸውን የኢትዮጵያ ልዩ ልዩ ሥልጣኔዎች ስንገመግማቸው የሚነግሩን ነገሮች አሉ። የመጀመሪያው ኅብረ ብሔራዊነት የኢትዮጵያ ጥንታዊ ታሪኳዊ መልካ መሆኑን ነው። የትኛውም ሥልጣኔ የአንድ ወገን ብቻ ውጤት አይደለም። ሥልጣኔ በጠባዩም ኅብረ ብሔራዊነት ይጠይቃል። ለሥልጣኔዎች መጀመር አንዱ ምክንያት የሰዎች ኅብረ ብሔራዊ ግንኙነት ነው።

ስዚህም ነው ብዙዎች ሥልጣኔዎች የከተማ ሥልጣኔዎች የሆኑት። ምንም እንኳን በአካባቢው በኖረው ሕዝብ ቢጀመሩም ሥልጣኔዎች በዚያው አይቀጥሉም። ተጨማሪ ክሂሎች፣ ተሰጥዖ፣ ሀብትና የሰው ጉልበት ይፈልጋሉ። በዚህ የተነሣ ሥልጣኔዎች ወደ ወደ ሌሎች አካባቢዎች ይስፋፋሉ። ወይም ሰዎች ወደ ሥልጣኔዎች ይመጣሉ። ሰዎች በባሕሪያቸው የተሻለ ቦታ ሄዶ የመኖር ፍላጎት አላቸው። በዚህም የተነሣ በአስተዳደር፣ በንግድ፣ በአኗኗርና በምቹት የተሻለ ወደሆነ ቦታ ይሄዳሉ። ልክ ባሬ የብዙ ሀገር ዜጎች ወደ አሜሪካ እንደሚጓዙት። በዚህም የተነሣ ሥልጣኔዎች ባለቤት ብዙ ዓይነት

ማግበረሰቦች፣ ባህሎችና እምነቶች ይሰባሰባሉ። መሰባሰብ ብቻ ሳይሆን መስተጋብር ይፈጥራሉ። ከላይ በተመለከትናቸው የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎችም የምናየው ይሄንኑ ነው።

በሌላ በኩል ሥልጣኔዎች ተጨማሪ ሀብት ፍለጋ ይስፋፋሉ። በዚህ ምክንያትም አካባቢዎችንና ተጨማሪ ሕዝቦችን ያካትታሉ። የሮም ሥልጣኔ ከእንግሊዝ እስከ ፋርስ፣ ከሩሲያ ወሰን እስከ ሰሜን አፍሪካ በሺ የሚቆጠሩ ማግበረሰቦችን አካትቶ ነበር። በኢትዮጵያ ሥልጣኔዎችም ይሄንን እንመለከተዋለን። በየትኛውም ሥልጣኔ አንድን ዓይነት ሕዝብ ብቻውን አናየውም። ሌሎች እንዲመጡ ያደርጋል፤ ወይም ይፈቅዳል።

ሁሉም በሚባል መልኩ የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች እርስ በርስ የተገናኙ ናቸው። በዚያ ዘመን የትራንስፖርትና የመገናኛ ጎላ ቀርነት የተራራቁ ቢመስሉም፣ ታሪካቸው የሚነግረን ግን እርስ በርስ የተገናኙ መሆናቸውን ነው። ለዚህ ግንኙነት ሃይማኖት፣ ንግድ፣ ጦርነትና የሕዝቦች እንቅስቃሴ ከፍተኛውን አስተዋጽኦ አድርገዋል። ሥልጣኔዎች ከፍ ማለት ሲጀምሩ ተጨማሪ ሀብት ይፈልጋሉ።

ሁሉም ሥልጣኔዎች መስፋፋትን እንደ ዋና መሣሪያ ይጠቀሙ ነበር። በዚህ ጊዜ ከሌሎች ጋር ይጋጫሉ። ይሄም ጦርነቶችን ይፈጥራል። እነዚህ ጦርነቶች ወደ በአንዱ አሸናፊነት ይጠናቀቃሉ፤ ወይም ሲገዳደሩ ይኖራሉ፤ ወይም ደግሞ በሰላማዊ መንገድ ይፈታሉ። በሁሉም ቢሆን ለሕዝቦች መተዋወቅና መገናኘት አስተዋጽኦ ያደርጋሉ። ሰዎች ባሸነፉት አካባቢ ይኖራሉ። በምርኮ የመጡ ሰዎች በሌላ አካባቢ ይኖራሉ። በዚህም ሁለት አካባቢዎች ይዋሐዳሉ።

ንግድ ሌላው የመገናኛ ምክንያት ነበር። ከሰሜን እስከ ደቡብ፣ ከምሥራቅ እስከ ምዕራብ የተዘረጉት የንግድ መሥመሮች ሕዝቦችን ሲያገናኙ ኖረዋል። የንግድ ግንኙነቶች ባህላዊ፣ ቁሳዊና ሃይማኖታዊ መስተጋብር ፈጥረዋል። ኢትዮጵያውያን በባህል እንዲተግሡና በማድረግ አንዳችን ከሌላችን ጋር እንድንገኝ አስችለዋል። የአንዱን አካባቢ ባህላዊ ዕቃ፣ ልብስ፣ እህል፣ ምግብ ወደ አንዱ አካባቢ በመውሰድ አዛምደዋል።

የንግድ መሥመሮች የሀገር ውስጡን ብቻ ሳይሆን ኢትዮጵያን ከውጭው ዓለም ጋር አገናኝተዋል። ኢትዮጵያን ከአፍሪካ፣ ከዓረብ ዓለም፣ ከአውሮፓ፣ ከመካከለኛው ምሥራቅ፣ ከሩቅ ምሥራቅ ሀገሮችና ከመካከለኛው እስያ ሀገሮች ጋር አገናኝተዋል። የውጭው ዓለም ሐሳብ፣ እምነት፣ ሥልጣኔ፣ ሽቀጥ፣ ባህል፣ የአሥራር ልማድ ወደ ኢትዮጵያ እንዲገባ አድርገዋል።

ሁለት አካባቢዎች በጦርነት ውስጥ ሆነው፣ ወይም እርስ በርስ እየተጋጩ እንኳን የንግድ መሥመሮች እንዳይዘጉ ጥረት ያደርጉ ነበር። ለምሳሌ የምሥራቁ የንግድ መንገድ እንዳይዘጋ የኢሳና የገደቡርሲ ጎሳዎች በአባን የሚመራ ቡድን አደራጅተው የሐረሪና የሌሎች ነጋዴዎችን ደኅንነት ይጠብቁ ነበር⁶⁴²።

በየጊዜው የሚፈጠሩ ግጭቶች ሲበርዱ ሕዝቦችን መልሰው የሚያቀራርቧቸው እነዚህ የንግድ መሥመሮች ነበሩ። የንግድ እንቅስቃሴዎች ካስገኙት የኢኮኖሚ ጠቀሜታ በተጨማሪ የሃይማኖት ግንኙነትን አሳልጠዋል። የሃይማኖት መምህራን ከአንድ አካባቢ ወደ ሌላ ይጓዙ የነበሩት እነዚህን የሚራራ መንገዶች ተከትለው ነው። በእነዚህ መሥመሮች የክርስትናም የእስልምናም መምህራን ተገዝዋል።

⁶⁴² ረታ ዱጉማ(ዶር)፣ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ መስተጋብር፣ ገጽ 64

ንግድና ሃይማኖት ኢትዮጵያ ውስጥ ወገን ዘለል ትሥሥር ሲፈጥሩ የኖሩ ናቸው። በብሔር፣ በቋንቋና በባህል የማይገናኘውን ሃይማኖት ያገናኘዋል። በሃይማኖት ያልተገናኘውን ብሔር ያገናኘዋል። በሁለቱም ያልተገናኘውን ንግድ ያገናኘዋል።

ኢትዮጵያ ውስጥ ሕዝቦች ከአንዱ ቦታ ወደ ሌላው አካባቢ ሲሄዱ ነው የኖሩት። የሥልጣኔዎቻችን አንዱ ዕሴትም ይሄ ነው። ማንም ጥንት በነበረበት ሥፍራ ዛሬ የለም። የየብሔረሰቡ አፈ ታሪክ እንደሚነግረን ያ ሕዝብ አስቀድሞ ሌላ ቦታ ነበር። የተፈጥሮ አደጋ፣ የአካባቢ መጣብብና የሕዝብ ብዛት፣ ወረርሽኝ እና የተሻለ ቦታ የመኖር ፍላጎት ሕዝቦችን ከአንዱ ሥፍራ ወደ ሌላው ሥፍራ ወስዶ አኑሯቸዋል። ይሄም ኅብረ ብሔራዊ የሆኑ ሥልጣኔዎች እንዲፈጠሩ ምክንያት ሆኗል።

በሁሉም የኢትዮጵያ ባህሎች ውስጥ ከሚገኙ ዕሴቶች አንዱ የዕርቅና የካሣ ዕሴት ነው። ግጭቶች በተለያዩ ምክንያቶች እንደሚመጡ ማገበረሰባችን ያውቃል። በዚህ የተነሣም ባህላዊ የመፍቻ መንገድ ተዘጋጅቶላቸዋል። በተለያዩ ወገኖች መካከል የሚፈጠሩ ግጭቶች፣ ወደ ጎሳ ላይ ይበርዳሉ። ባህላዊ ዕርቅ ይፈጠራል። ከዚያ አብሮ መኖር ይቀጥላል።

ለምሳሌ በ16ኛው መቅባሪያ ሁለት ዓይነት ሀገራዊ ነገሮች ተፈጥረው ነበር። በአንድ በኩል የክርስቲያን መስሊም ጦርነት ነበረ። በሌላ በኩል ደግሞ የሕዝቦች እንቅስቃሴ ነበረ። እነዚህ ሁለቱ የሀገሪቱን ፖለቲካዊና ማገበራዊ መልክዓ ምድር ቀይረውታል። ከዘመናት በኋላ ግን በሕዝቦች መካከል መስተጋብር ተፈጥሮ፣ በንግድና በሃይማኖት ግንኙነት ተመሥርቶ፣ የባህልና የቋንቋ መውራረስ ተፈጥሮ ነገሩ እልባት ሲያገኝ እንመለከታለን። ሥልጣኔዎቻችን ሁሉ ይሄ ነገር ገጥሟቸዋል።

በጥንታዊ ሥልጣኔዎች ላይ የተደረጉ ጥናቶች እንደሚያሳዩት የጥንት ሥልጣኔዎች ቀድሞ ከሚታሰበው በላይ እርስ በርስ የተሳሰሩ ናቸው። በፍልሰት፣ በንግድና በጦርነት ማገበረሰቦች ሲተሳሰሩ ነው የኖሩት። እንኳን በኢትዮጵያ፣ በዓለም ላይ የተፈጠሩት ሥልጣኔዎችም እርስ በርስ የተገናኙ ነበሩ። እነዚህ ግንኙነቶች በአንድ ዘመን ከነበሩ ሥልጣኔዎች ጋር ብቻ አይደለም። በተለያዩ ዘመናት የተፈጠሩ ሥልጣኔዎችም ዘመን ተሻጋሪ የሆነ ግንኙነት ነበራቸው። እንዲያውም የጥንት ሥልጣኔዎች አንዳቸው ከሌላቸው ጋር በመተሳሰር ለላዊነትን ተጠቅመውበት ነበር⁶⁴³። ልክ የአክሱም ሥልጣኔ ከደአማት፣ የሮሐ ሥልጣኔ ከአክሱም እንደሚዛመደው።

ከላይ በዘረዘርናቸው የሥልጣኔ ታሪኮችን ውስጥ እንደ ምንመለከተው ለሥልጣኔዎቻችን መከሰምም ሆነ መዳከም ሁለት ሁኔታ ምክንያቶች አሉ። የመጀመሪያው በውስጥ የሚደረግ የሥልጣን ትግል ነው። በመሪዎች መካከል የሰከነ የሥልጣን ሽግግር ስለመኖር የሚያመጣው የሥልጣን ትግል፣ ሥልጣኔዎቻችን እንዲዳከሙ ወይም እንዲከሰሙ አድርጓቸዋል። ሁለተኛው የእርስ በርስ ጦርነት ነው። በአንድ ሥልጣኔ ውስጥ ወይም በሁለት ሥልጣኔዎች መካከል በተፈጠሩ ጦርነቶች የተነሣ፣ ሥልጣኔዎች የፈጠሩትን ወረት ጦርነት ይበላዋል። ከተማ ይፈርሳል፣ ሕዝብ ይበተናል፣ ሀብት ይወድማል፣ ሀገር ይቆረቆላል።

⁶⁴³ UCF Today, September 18, 2018, International Study Suggests Ancient Globalization.

በአዳል ሠልጣኔትና በክርስቲያን ነገሥታት መካከል ከ500 ዓመታት በላይ የተካሄደው ግጭትና በመጨረሻም የመጣው ጦርነት፤ እስከ ዛሬ ድረስ የጣለውን ጠባሳ ማስታወስ ለዚህ በቂ ነው። ታላላቆቹ የይፋት፤ የደዋር፤ የእናርያ፤ የዳሞትና የሐርላ ሥልጣኔዎች በእርስ በርስ ጦርነት ጠፍተዋል።

ከላይ ለምሳሌነት ባነሣናቸው በተለያዩ የኢትዮጵያ ክፍሎች በነበሩ ሥልጣኔዎች እንደምንመለከተው፤ ኢትዮጵያ የልዩ ልዩ ሥልጣኔዎች እናት ናት። ሁሉም የኢትዮጵያ ናቸው። ሁሉም ለኢትዮጵያ አስተዋጽኦ አድርገዋል። በሁሉም እንኮራለን። በሁሉም ሥልጣኔዎች ስም በተሠሩ ግፎችና በደሎች ደግሞ እናፍራለን። ሁሉም ያመጡት ውጤት ውጤታችን ነው። ሁሉም የሠሩት ስሕተት ስሕተታችን ነው።

ሥልጣኔን ለአንድ ሕዝብ ብቻ መስጠት ሳይንሳዊ አይደለም። አስተዋጽኦው ይለያያል እንጂ የብዙ ዓይነት ማኅበረሰቦች ትግግዝ ነው ሥልጣኔን የሚያኖረው። ለዚህ ነው ሥልጣኔን በሕዝብ ስም ከምንጠራው ይልቅ ሥልጣኔው በተጀመረበት ወይም ባበበበት ቦታ የምንጠራው። የሜሶፖታምያ፤ የዑር፤ የባቢሎን፤ የግብጽ፤ የሮም፤ የግሪክ፤ የአቴና፤ የስፓርታ፤ የቻይና፤ የአክሱም፤ የሮሐ፤ የጎንደር፤ የሐረር፤ የነቀምቴ፤ የጊቤ የምንለው። አንዳንድ ጊዜ የቦታውና የሕዝቡ ስም ተመሳሳይ ካልሆነ በቀር።

የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች ሲስፋፉ የፈጠሯቸው ስሕተቶችና ጥፋቶች የኢትዮጵያ ብቻ መልኮች አይደሉም። በዓለም ላይ የተነሡ እና የተስፋፉ ሥልጣኔዎች ሁሉ ጠባይ ነው። ሥልጣኔዎች የባሮችን ጉልበት በዝብዘዋል፤ ግዛታቸውን ለማስፋፋት ጦርነትን እንደ መሣሪያ ተጠቅመዋል። ድል ያደረጓቸውን አካባቢዎች ሀብቶች

መዝብረዋል። ከአንዱ ወደ ሌላው ቦታ ሲሄዱ ብዙ ነገሮችን አውድመዋል። አንዳንድ ሕዝቦች ማንነታቸው ጠፍቷል። ይሄ ሁሉ በዓለም ላይ በተነሡ ሥልጣኔዎች ሁሉ የታየ ነው።

በርግጥ አንድ ስሕተት እና ጥፋት በብዙ አካባቢ መፈጸሙ ስሕተቱን ወይም ጥፋቱን ትክክል አያደርገውም። ነገር ግን ልዩ ከመሆን ያወጣዋል። የምንሰጠውን መፍትሔ ሚዛናዊ ያደርገዋል። ከሌሎች ዓለማት መማር ካለብን ትምህርት አንዱ ልዩ ልዩ ሥልጣኔዎች ያደረሱት በደልና ግፍ እንዴት ተፈታ? የሚለውን ጥያቄ መመለስ ነው። በአንድ ሀገር በሚኖሩ የተለያዩ ተገዳዳሪ ሥልጣኔዎች መካከል የተፈጠሩ ችግሮችን የመፍቻ መንገድ ያስፈልጋል።

ለዚህ ሦስት መፍትሔዎች በዋናነት ቢነሡ መልካም ነው። የመጀመሪያው ኅብረ ብሔራዊ አንድነት ነው። የሥልጣኔዎችን ኅብረ ብሔራዊነት መቀበል ያስፈልጋል። የኢትዮጵያ ታሪክ ባለ ብዙ መልክ ነው። የተለያዩ ሥልጣኔዎች ውጤት ነው። በትርክታችን ልንከተለው የሚገባንም ይሄንን እውነታ ነው። እነዚህ ኅብር የሆኑ ሥልጣኔዎች ግን የሚያዛምዷቸውና የኢትዮጵያ የሚያደርጓቸው ጠባያት ደግሞ አሏቸው። ሁሉም ኢትዮጵያ ምድር ላይ የተከሠቱ ናቸው። ሁሉም ሀገራቸውን በሌሎች ለማስደፈር አይፈልጉም። ሁሉም የኢትዮጵያን ሀብት ተጠቅመው የሠለጡ ናቸው። በሁሉም ላይ የኢትዮጵያውያን ዐሻራ የአንበሳውን ድርሻ ይወስዳል። ሁሉም ለዛሬዋ ኢትዮጵያ ማንነት አስተዋጽኦ አላቸው። አንዳቸው በሌላቸው ውስጥ ዐሻራ ትተዋል።

ሁለተኛው ዕውቅና መስጠት ነው። በተለያዩ ዘመናት የተፈጠሩ የኢትዮጵያ ሥልጣኔዎች ላስከተሉት ጣጣ በጋራ ዕውቅና መስጠት ይገባል። የጠፉ ሥልጣኔዎች አሉ። ማንነታቸውን ያጡ ሕዝቦች

አሉ። ከቦታቸው የተገፉ ማኅበረሰቦች አሉ። በዘመናት ታሪካችን ውስጥ ባልተገባ ሁኔታ የተቀረጹ ማኅበረሰቦች አሉ። ጥፋቱ የአንድ እና የሁለት ወገን አይደለም። ከላይ ያለውን ታሪካችንን ስንመለከት በየአካባቢው እነዚህ ሁሉ ተፈጽመዋል። በየትኛውም ሥፍራ ቅዱስ ሥልጣኔ የለም። ኃይል የተሰማው ሁሉ ደካማውን ሲበድል ነው የኖረው።

መሬት የእግዚአብሔር ናት ባለቤት የላትም፤

ኃይለኛ እየሄደ ያስገብራል የትም፤... በሚል ብሂል ነው የኖረው።

ስለዚህም ችግር ነበረ፤ በደል ነበረ፤ ግፍ ነበረ፤ ነገር ግን ዛሬ ለዚያ ተጠያቂ የለም። ከሆንንም ሁላችን ነን። ትምህርት እንወስድበታለን። እንዳይደገም እንሠራለን። ዕውቅና እንሰጣለን። ከዚያ ወደፊት እንቀጥላለን።

ሦስተኛው ብሔራዊ መግባባትን መፍጠር ነው። ሥልጣኔዎቻችን በሰጡን ዕሴት እንዴት መከራት እንዳሉብን፤ ያመጡብንን ጣጣ ደግሞ እንዴት መፍታት እንዳሉብን ብሔራዊ ምክክር ይፈልጋል። ምክክሩ ትናንት የተደረገውን ምን እናድርገው? አይደለም። ትናንት የተደረገው ነጋችንን እንዳያሥርብን ምን እናድርግ? ነው። በጋራ እንደበደልን ሁሉ በጋራ ይቅርታ መጠየቅ አንዱ መንገድ ነው። ነገሮች ለምን እንደሆኑ መግባባት አንድ ጉዳይ ነው። ትምህርት ሰጪ የሥልጣኔዎቹን ትእምርቶች በሀገር አቀፍ ደረጃ መጠቀም አንድ ጉዳይ ነው። የትምህርት ሥርዓታችን የልዩ ልዩ ሥልጣኔዎችን ታሪክ፤ አስተዋጽኦና ድክመቶች የምንማርበት ዕድል እንዲኖረው ማድረግ አንድ ነገር ነው።

፩

«መደመር» የተቃርኖ
ትርክቶቻችን መፍቻ

ክፍል ስድስት

«መደመር»
የሀገራዊ ገዥ
ትርክታችን
ሥር

የአስተሳሰባዊ ማሕቀፍ ዕድገት -
የሥርዓተ ማኅበሩ ማኅበራዊ፣
ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ የለውጥ
ፍጥነትና ዝግመትን ይወስናል።
የሀገራት የሥልጣኔና ዕድገት
ልዩነት የሚጀምረው ከዚህ
እንደሆነ ይታመናል። የሥርዓተ
ማኅበሩ አባላት አዲስ ዕይታንና
ተግባርን ለመቀበልና ለማሳደግ
ያላቸው አመለካከት የሥርዓተ
ማኅበሩን መፃሂ ዕጣ ፈንታ፣
ዕድገትና መቀንጨር ይወስነዋል።

ምእራፍ ዐርባ አራት

መደመር ለምን?

ከላይ በአጭሩ እንደተመለከተው ኢትዮጵያ ብቻዋን አህጉር
የምታክል ትልቅ ሀገር ናት። እጅግ የተወሳሰበ፣ የተለያየ፣ ነገር ግን
የተግሠሩ ሥልጣኔዎች የነበሯት ታላቅ ሀገር ናት። ብዙ ዓይነት
ሥልጣኔዎች፣ ብዙ ባህሎች፣ ብዙ የውስጥና የውጭ ዝምድናዎች
የነበራት ሀገር ናት። ብዙ መሪዎች ይህችን ታላቅ ሀገር ወደ
ተገቢው ክብሯ ለመመለስ ጥረት አድርገዋል።
በተለይም የቅርብ ጊዜውን ስንመለከት ዐሜ ቱዎድሮስ፣ ዐሜ የሐንስ፣
ዐሜ ምኒልክ፣ ልጅ ኢያሱ፣ ንግሥት ዘውዲቱ፣ ዐሜ ኃይለ ሥላሴ፣
መንግሥቱ ኃይለ ማርያምና መለስ ዜናዊ፣ ሁሉም በራሳቸው መንገድና
በሐሳባቸው ልክ ኢትዮጵያን ታላቅ ለማድረግ ጥረት አድርገዋል። ይህ
በየዘመናቸው መልካም ዐሻራ የመሰላቸውን አስቀምጠዋል። ይህ
የማይካድ ሐቅ ነው። ችግሩ የተከሠተው እና ዓላማቸው በሚፈለገው
ደረጃ እንዳይሳካ ስሕተቱ ኢትዮጵያን ታላቅ የማድረግ ዓላማቸው
አይደለም። ችግሩ ያለው ከተከተሉት ሕጻጽ ያለበት መንገድ ነው።
ምክንያቱም ቅን ነገር ለመሥራት፣ ቅን ማሰብ ብቻውን በቂ
አይደለምና።

ስለሆነም ትንሣኤ ኢትዮጵያን ለማረጋገጥ ከትንነት በሻገር ከአጸጽ የራቀ፣ የኢትዮጵያን ኅብረ ብሔራዊ ሥልጣኔ የተገነዘበ እና የሕዝቦችን ተጨባጭ ፍላጎት የማከለ የመበልጸግ ትርክትና አስተሳሰብ ያስፈልጋል።

ኢትዮጵያ የከበሩ ባህሎች፣ ሃይማኖቶች እና ሥልጣኔዎች ያሏት የታሪክ እምብርት ናት። ልዩነትን በአንድነት ውስጥ አንድነትን በልዩነት ውስጥ ያጣመረች ኅብረ ብሔራዊ አንድነት ያላት ሀገር ናት። ኢትዮጵያ አንድም ብዙም የሆነች ድንቅ ሀገር ናት። ክፍንታዊው የደህንነት፣ የአክሱም፣ የሮሐ፣ የጎንደር፣ የጊቤ፣ የወለጋ፣ የሐድያ፣ የዳሞት፣ የደዋሮ፣ የሸዋ፣ የይፋት፣ የጉራጌ፣ የከምባታ፣ የሐውሳ፣ የወላይታ፣ የሐረር፣ የሐርላ፣ የዳውሮ፣ የከፋ፣ የጂማ፣ የወለጋ፣ የቤኒሻንጉል፣ ወዘተ. ሥልጣኔዎችን የፈጠረች ውድና ብርቅ ሀገር ናት።

እንዲህ ባለ ልዩና ተምሳሌታዊ ረቂቅነት ውስጥ አልፈው የቆዩ ማኅበረሰቦችን እንዴት አድርገን ኅብረ ብሔራዊ አንድነታቸውን እንጠብቅ? ለእንዲህ ዓይነት ሀገር እና ሕዝብ ምን ዓይነት ተርክ፣ ምን ዓይነት ትርክት፣ ምን ዓይነት የአመራር እና የአስተዳደር ፍልስፍና ያስፈልጋል? የሚለውን በጥሞና በማሰብ፣ በስክነት በመመርምር፣ በመቅረብና በመወያየት ሊደረስበት የሚገባ እውነታ ነው። ከዚህ በፊት ከሶቪየት የተወሰደው የኅብረተሰብአዊት ኢትዮጵያ አስተሳሰብ(ሶሻሊዝም) ጥቂት ነገሮችን አስተካክሎ ብዙ ነገሮችን አባላሽቶ ሄዷል። የምሥራቁን እና የምዕራቡን ዓለም ፍልስፍና ለማጣመር የሞከረው ቅደሙ የኢሕአዴግ አብዮታዊ ዲሞክራሲም፣ ውሱን ነገሮችን አስተካክሎ፣ ቁልፍ ነገሮችን አወሳሰበ፣ ቀን የሚጠብቁ ፈንጂዎችን ቀብሮ፣ ከሥፍራው ገለል ብሏል።

እነዚህ መፍትሔዎች እና ፍልስፍናዎች ለሀገራችን ሕዝብና ነባር ዕሴት እንግዳና ባዕድ ነበሩ። ከዚህ አንጻር የምሥራቁም፣ የምዕራቡም አተያይና

ርዕዮተ ዓለም አልሠራ ካለ፣ የሚሻለን ምንድን ነው? ብሎ ራስን በስክነት ገሊና መጠየቅ ጤናማነት ነው። ስለዚህ ኢትዮጵያን ወደ ጅምር ታላቅነቷ እና ወደ ሙሉ ክብሯ ለመመለስ አዲስ ዕቅድ ያስፈልጋታል።

በአንድ ሥርዓተ ማኅበር ውስጥ የሚኖር ቡድንም ሆነ ግለሰብ፣ ግለሰባዊም ሆነ ማኅበረሰባዊ መስተጋብሩን የሚመራበት አስተሳሰባዊ ማሕቀፍ አለው። አስተሳሰባዊ ማሕቀፍ እንደደረሰበት ዕውቀትና ዘመን በሂደት እያደገና እየተለወጠ ይሄዳል። በጥቅሉ አስተሳሰባዊ ማሕቀፍ ማለት ዓለምን የሚመለከቱበት የዓይን ብሉን እንደ ማለት ነው። ከዚህ አንፃር በግልም ሆነ በማኅበራዊ መስተጋብሩ፣ እንዲሁም በፖለቲካዊ ማንነቱ ሊሆን የሚገባውን እምነት፣ ዕሴትና መርሆችን ይገነባል። እነዚህም በዘመን ውስጥ እየተበረበሩ፣ በዕውቀትና በጥበብ እየተመረመሩ፣ በተግባር እየተለኩ፣ እያደጉና እየሰፉ ይሄዳና ውስብስብ የመንግሥት ሥርዓት ይፈጥራሉ።

የአስተሳሰባዊ ማሕቀፍ ዕድገት የሥርዓተ ማኅበሩ ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ የለውጥ ፍጥነትና ዝግመትን ይወስናል። የሀገራት የሥልጣኔና የዕድገት ልዩነት የሚጀምረው ከዚህ ልዩነት እንደሆነ ይታመናል። የሥርዓተ ማኅበሩ አባላት አዲስ ዕይታና ተግባርን ለመቀበልና ለማሳደግ ያላቸው አመለካከት የሥርዓተ ማኅበሩን መፃሄ ዕጣ ፈንታ፣ ዕድገትና መቀንጨር ይወስነዋል።

የማኅበረሰቡ የመቀበል የልቡና ውቅር እንዳለ ሆኖ፣ የሐሳብ አፍላቂዎች ዐቅምና ሚና በዚሁ ልክ ይሠራራል። ብዙዎች ተቀባዮች፣ ጥቂት ግን ፈጣሪዎች ቢሆኑም በሚዛን ሲቀመጡ ክብደታቸው እኩል ነው። የሚቀበል ከሌለ ፈጣሪ ይጠፋል። አሳቢ ፈጣሪ ከለለ፣ ማኅበራዊ ዕድገት ያቆለቁላል።

ባለበት የተቸከለ ማኅበረሰብ በዘመን ይቀደማል። በሥርዓተ ማኅበሩ አሳቢያንና በተራማጅ ማኅበረሰብ መጠንና ዓይነት ዘመንን የሚቀድሙ

አሉ። ከዘመን ጋር የሚጓዙና በዘመን ተቀድመው የሚረሱ ሥርዓተ ማኅበሮች እንደነበሩ በታሪክ ሰምተናል። በአንድ ሥርዓተ ማኅበር ውስጥ የሚኖሩ ቡድኖች በጥቅሉ በሁለት ገፊ ምክንያቶች የአስተሳሰባዊ ማህቀፍ ለውጥን ሊያመጡ ይችላሉ። እነዚህንም “ሃልዮታዊ” እና “ገቢራዊ” ማህቀፎች በማለት ልንከፍላቸው እንችላለን።

“ገቢራዊ” የምንላቸው የሰዎችን የአሠራር፣ የአኗኗርና የአስተዳደር ቴክኖሎጂዎች የሚያሻሽሉ፣ ዘዴዎች፣ መሣሪያዎች፣ ቴክኒኮችና ኃይሎች ናቸው። የዚህ ጽሑፍ ትኩረት በእነርሱ ላይ አይደለም።

“ሃልዮታዊ” የምንላቸው በሐሳብ፣ በምናብ በመጠየቅና በመመርመር የዕውቀት ክፍሎችን እያሰፉ፣ በየዘርፉ በመመርመርና በማስተማሪያ ያለንን ዕሳቤ ለማሻሻል፣ ጊዜ ያለፈበትን ለመተውና አዲስ ለማምጣት የሰው ልጅ የሚያፈልቃቸው የምርምር ሐሳቦች ናቸው። በርግጥ በማሰላሰልና በመመርመር ውስጥ ለማኅበረሰብ ሥነ ምግባርና ሞራል የተጣጣሙና ከፍታን የሚያረጋግጡ ሐሳቦችን በማፍለቅ ብቻ ሳይሆን ጎጂና ኢፍትሐዊ ተግባርን በአመክንዮ ማሳየትንና ማመላከትንም ይጨምራል።

በመሆኑም በሥርዓተ ማኅበር ውስጥ ያሉ ተግባራትና እምነቶችን በመሠረታዊ ጥያቄዎች በመበርበር፣ ማኅበረሰብና ሥርዓቱ ራሱን እንዲያይና ከአውነቱ ጋር እንዲጋፈጥ በማድረግ፣ ዓላማ ላለው ሕይወት በእምሮና በልብ እንዲዘጋጅ ያደርጋል። ሃልዮታዊ ማህቀፍ ምርመራው የመንግሥትን መዋቅራዊ ተፈጥሮ፣ ፍትሕን እና ማኅበራዊ ተቋማትን ለለውጥ ይፈትሻል። በርግጥ የሰው ልጅ ዕሳቤ በራሱና በሥርዓተ ማኅበሩ ላይ ብቻ የሚገደብ አይደለም። ከራሱ ተሻግሮ በሌላ ሥርዓተ ማኅበር ውስጥ ስለሚኖሩ፣ ስለ ተፈጥሮ እና ስለ እንሰላት ምርምር ያደርጋል። ከራሱ ይሰጣል

ከእነዚያም ይቀበላል። ሐሳብ በምርምር ዳብሮ በተግባር እንዲዋለድ መረጃውን ያዛምታል። ያመነበትና የተቀበለው አስተሳሰባዊ ማህቀፍ በሰዎች ዘንድ እንዲሠርጽ በርትቶ ይሠራል።

በሃልዮት የተጸነሰን ሐሳብ በገቢር መግለጥ ቀላል አይደለም። እንኳን አዳዲስ ሐሳቦችን መቀበልና መተግበር ቀርቶ፣ አዳዲስ ሐሳቦችን መስማትም ሥርዓቱ በመዋቅሮቹ በኩል እንዲቆጣ ሊያደርግ ይችላል። ከዚህ ተሻግሮ በከፊል በመዋቅሩ ውስጥ ተቀባይነት እንዲያገኝ ለውጡን የሚገፋ ስልቶች ያስፈልጋሉ። መጀመሪያ የለውጥ ዕሳቤውን አንድ የማኅበረሰብ ክፍል ሲገዛው፣ ቀጥሎ ደግሞ ሐሳቡ እንዲሠርጽ ማኅበራዊ ግፊት በማድረግ፣ አዲሱ ሃልዮታዊ ማህቀፍ ተቀባይነት አግኝቶ በገቢር ሊገለጥ ያስገድዳል። ሌላኛው በማኅበረሰባዊ ግፊት የሚመጣና የሚተገበር ለውጥ መንግሥታዊ ሥርዓት የሚቀርጽቸው የፖሊሲ ሪፎርሞች ናቸው።

እነዚህ በሕዝብ ላይ የሚጫኑ አልያም ሕዝብ የሚፈልጋቸው ይሆናሉ። በመሠረታዊነት የለውጥ ምንጩ መንግሥት ይሆናል። ነገር ግን የማስተግበር ዐቅመ መዋቅራዊ ድጋፍ ስላለው ገቢራዊ ለመሆን ይፈጥናል። ይሁንና ብዙ ጊዜ በትግበራ ወቅት የፍትሐዊነት ጥያቄዎች ይነሡበትና ለማኅበራዊ ንቅናቄ ገፊ ምክንያት ይሆናል። ይህም የፖሊሲ ለውጡ ላልታመመው የታዘዘ መድኃኒት ከሆነ ነው።

ሃልዮታዊ ማህቀፍ በአስተሳሰብና በገቢር እንዲገለጥ ኪነ ጥበብ፣ ሚዲያ፣ ትእምርቶች፣ ንግግሮች፣ ትምህርትና ከማኅበረሰቦች ጋር የሚደረጉ ሌሎች መስተጋብሮች ወሳኝ ድርሻ አላቸው። በጥቅሉ የሃልዮታዊ ማህቀፍ ለውጥ እጅግ ውስብስብ ሂደት ነው። ውስብስብ የሚያደርገው ፍልስፍናዊና ተግባራዊ ጉዳዮችን አንድ አድርጎ መያዝ ነው።

ኢትዮጵያ 3ኛ ዘመን ባስቆጠረ የሥነ መንግሥት ታሪክ ያሳለፈቻቸው የለውጥ እጥፋቶች ሲለኩ፤ አርኪ ኦይደሉም። የጊዜ ቅደም ተከተሉን ተከትለን በንፈትሽ በሦስት ሺ ዘመን ውስጥ ሦስት እጥፋቶችን እናገኛለን። ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ድረስ ያለው ረጅም ዘመን በአንድ ዓይነት አስተሳሰባዊ ማሕቀፍ የከረመ ነው። የንጉሠ ነገሥቱ፣ የሠልጣኑ፣ የሞቲው፣ የአሚሩ፣ የኡጋዙና የሕዝቡ ርእዮተ ዓለማዊ(አስተሳሰባዊ) ማሕቀፍ የሚቀዳው ከሃይማኖት በመሆኑ በርካታ ልማዶች፣ ሥርዓቶችና ልማዶች በሁለቱም በኩል ይገኛሉ።

የሚከተሉት ሃልዮታዊ ማሕቀፍ በሁለት ይከፈላል። አድርግ - አታድርግ። ውግዘት - ባርኮት። በመሆኑም መጠየቅና መፈተን የሚያስወግዝ በመሆኑ ዘመን ቢቀየርም እንኳን፣ የዕድገት እጥፋቱ ግን በሺ ዓመት ውስጥ በዝርግነት ቀጠለ። ለውጦች በማግበረሰብ፣ በግለሰብና በመንግሥታዊ ሥርዓት ውስጥ ተፈጥረውና አድገው ይጎለብታሉ። በመንግሥታዊና በማግበረሰባዊ ሥራቱ ሃይማኖታዊ ዕሳቤው የጎላ በመሆኑ፣ ሐሳብና ጥያቄ እንዳይነሣ አድርጎ ዘግቷል።

የኢትዮጵያን ዘመናዊነት የጎዳው የእስልምናም ሆነ የክርስትና ሀገር መሆንዋ አይደለም። ወይም ደግሞ በተለያዩ ቦታና ወቅት የተነሡ መንግሥታት እነዚህን ሁለት ሃይማኖቶች የዕሳቤ መተንተኛዎቻቸው ማድረጋቸው አይደለም። በሃይማኖቶቹ ውስጥ የሚገኙትን ለዕድገትና ለዘመናዊነት ሊጠቅሙ የሚችሉ ዕሳቤዎችን ለመጠቀም ባለመፈለጋቸው እንጂ። በሃይማኖቶቹ ውስጥ ያሉትን ነገሮች ለጽድቅና ለኩነት ብቻ እንጂ ለማግበራዊ ለውጥ አልተጠቀሙባቸውም።

የአኩስምን የሰማይ ጠቀስ ፎቅ አሠራር፣ የሮሐን የሥነ ዐለት ዕውቀትና የፕሮጀክት አመራር፣ የጎንደርን የሥነ ሕንጻና የሥ ትምህርት ጥበብ፣ የጊዜ መንግሥታትን የንግድ ፖሊሲ፣ የሐረርን የከተማ አስተዳደር፣ የሐድያና የወላይታን የመከላከያ ኃይል ግንባታ

ጥበቦች፣ የጋፋትንና የአንኮበርን የኢንዱስትሪ መንደር፣ ለምን አዳብረን፣ አስፋፍተንና አልቀን ማስቀጠል አቃተን? ሃይማኖቶች ናቸው ይሄን ያደረጉን ወይስ ስለ ሃይማኖት የነበረን አመለካከት?

አንድ ምሳሌ እናንሣ፤ የአሜሪካን ሕገ መንግሥት የቀረጹት መሥራች አባቶች፣ መሠረት ያደረጉት እኛም የምናነበውን መጽሐፍ ቅዱስ ነው። ኢትዮጵያም ውስጥ እስከ 1966 ድረስ ክርስቲያን መንግሥትና ዘመናዊ ማዕከላዊ መንግሥት መጽሐፍ ቅዱስን እንደ መሻ ተጠቅመዋል። ልዩነቱ የመጣው በአተያይና በአጠቃቀም ላይ ነው።

ለአሜሪካ ሕገ መንግሥትና ለዘመናዊ ፖለቲካ መዋቅሩ አስተዋጽኦ ያደረጉ 3154 የመጽሐፍ ቅዱስ ጥቅሶች መኖራቸውን ጥናቶች አሳይተዋል። እነዚህ ጥቅሶች በመሥራች አባቶች ላይ ተጽዕኖ አሳድረዋል። ላወጡት ሕገ መንግሥት በመሻሻል የተጠቀሙባቸው ሦስት ጥንታውያን መጽሐፍት ናቸው⁶⁴⁴። የእነዚህ ሦስት መጽሐፍት ደራስያን በተደጋጋሚ መጽሐፍ ቅዱስን ለሐሳባቸው መሠረትነት የተጠቀሙ ናቸው⁶⁴⁵።

መጽሐፍ ቅዱስን መሠረት አድርገው ከቀረጸዋቸው ተጽዕኖ ፈጣሪ ሕግጋት መካከል ሁለቱን እናንሣ። የመጀመሪያው መንግሥትን በሦስት አካላት ኅብረ የመመሥረት ሐሳብ ነው። ሕግ አውጪ፣ ሕግ አስፈጻሚ እና ሕግ ተርጓሚ(ዳኝነት)። የዚህ ሐሳብ መሻሻው በትንቢተ ኢሳይያስ ምእራፍ 33፣22 ያለው ቃል ነው። 'እግዚአብሔር ፈራሻችን ነው(ዳኝነት)፤ እግዚአብሔር ሕግን ሰጪያችን ነው(ሕግ አውጪ)፤ እግዚአብሔር ንጉሣችን ነው (አስፈጻሚ) ይላል። እግዚአብሔር ሦስቱንም መሆን ይችላል። ለሰው ግን አይቻለውም፤ ስለዚህ በተለያዩ አካላት መያዝ አለባቸው አሉ። በዚህም የተነሣ ሕግ አውጪ፣

⁶⁴⁴ Henry Blackstone, Montesquieu and John Locke.
⁶⁴⁵ Clarence Holland, We Are A Christian Nation, February 2006.

ዳኝነት(ሕግ ተርጓሚ) እና አስፈጻሚ (በንጉሡ ምትክ ፕሬዚዳንት⁶⁴⁶) እንዲሆን አድርገው ሕጉን ቀረጹ።

በ1787 (እኤአ) የሕገ መንግሥት ጉባኤ በተደረገ ጊዜ፣ ፕሬዚዳንት ጄምስ ማዲሰን የሦስት ተቋማትን ጉባኤ ሐሳብ አመጣ። ይሄንንም ሞዴል ከመጽሐፍ ቅዱስ እንደወሰደው ገለጠ።

ሁለተኛው ሐሳብ ተቋማቱ ሦስት መሆናቸው ብቻ ሳይሆን ሥልጣን መከፋፈል ያስፈልጋቸዋል የሚለው ነው። የዚህ ሐሳብ መነሻ ነው የሚባለው በትንቢተ ሕዝቅኤል 17፡9 ያለው ሐሳብ ነው። «የሰው ልብ ደካማና ክፉ ነው» ይላል። ስለዚህ ለዚህ ክፉና ደካማ ሰው ሁሉንም ሥልጣን ማሸከም የለብንም፤ ሥልጣን ለተለያዩ ደካማ ሰዎች መከፋፈልና በጋራ ጠንካራ መሆን አለባቸው አሉ። ሰዎች መላእክት ቢሆኑ ኖሮ መንግሥት ጨርሶ አያስፈልገንም ነበር። መላእክት ሰዎችን ቢመሩ ኖሮ ደግሞ የውጭም ሆነ የውስጥ የመንግሥት ቁጥጥር ባላስፈለገ ነበር። በማለት ጆርጅ ማዲሰን በወቅቱ ገልጦ ነበር⁶⁴⁷። እነዚህ ጥቅሶች በኢትዮጵያም ሲነበቡ ኖረዋል። ይሄን የመሰለ ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ለውጥ ግን አላመጡም።

ኢትዮጵያ የተለያዩ ሥልጣኔዎችን በተለያዩ አካባቢዎችና በተለያዩ ዘመናት አስተናግዳለች። ሁሉም ለዚህች ሀገር ዛሬ ያበረከቱት ዕሴት አሉ። ነገር ግን ሁሉም ለማለት በሚቻል ሁኔታ ለሦስት አልፍ ዓመት ጥቂት ፈሪ ዘመን ያህል አንድ ወጥ የመንግሥት ሥርዓትና የሕይወት ዘይቤ ውስጥ የኖሩ ናቸው። በዘመን ጅማራ የደመቀና ገናናው ሥርዓት

⁶⁴⁶ በላቲን «ንጉሥ ሕግ ነው» ይባል ነበር። የአሜሪካ አባቶች (ሕግ ንጉሥ ነው) ብለው ቀሩት።
⁶⁴⁷ Alexander Hamilton or James Madison The Structure of the Government Must Furnish the Proper Checks and Balances Between the Different Departments(From the New York Packet; Friday, February 8, 1788, Federalist No. 51)

ሃልዮታዊ ማሕቀፍን መቀየር ባለመቻሉ የመንግሥታት ገናናነት በየዘመናቱ እየኮሰመነ የማኅበረሰቡም ኑሮ እየወየበ እንዲመጣ ምክንያት ሆነ።

መቶ ዓመት ያልተሻገረው ዘመናዊ የኢትዮጵያ የፖለቲካ ሥርዓት፣ አስተሳሰባዊ ማሕቀፎች እንከን የበዛባቸውና ያልጠሩ በመሆናቸው፣ በዘመናዊው ዓለም ወደ ጎላ አስቀርቶናል። ሕጻኑ በበዛባቸውና በዋናነትም ከውጭ በተኮረጁ አስተሳሰቦች ለመምራት በተደረገው ጥረት፣ ኢትዮጵያ ለግማሽ ክፍለ ዘመን ስትናጥ ቆይታለች። መሪዎቿ ለሕመሟ የማይሆን መድኃኒት እየጋቷት ተፈራርቀዋል።

እናም ዛሬ ላይ ሕመሟን በሚገባ የተረዳ እና በዘላቂነት የሚፈውሳት ሐኪምና መድኃኒት ትፈልጋለች። ሆኖም ከባለቤቱ ያወቀ ቡዳ ነው እንዳይሆን፣ የሀገራችን ሕመም ውስጣዊ ነውና መድኃኒቱም ውስጣዊ መሆን ይኖርበታል። ያልተገባው መድኃኒት ሌላ ሕመም እየመጣበት ስትሰቃይ ኖራለችና። ከጭንቅና ከመከራ ለመገላገል በፈለገችበት ወቅት ተገቢውን መድኃኒት አግኝታ አታውቅም። የወሰደችው እያገረሸባት ወይም ተጨማሪ ሕመም እየፈጠረባት ዘመናት ተቆጥረዋል።

መደመር ለምን? ለምን አሁን አስፈለገን? ብለን እንጠይቅ። የተቃርኖ ትርክቶቻችን ዕዳን እንጂ በረከትን ሊያወርሱን አልቻሉም። የተወሰነ ትርክቶቻችን ለነጠላ ቡድናዊ ፍላጎት ጥቅም አስጠበቁ እንጂ ለጋራ ሀገራዊ ልዕልናችን አልጠቀሙንም።

የተወሰነ ዕሳቤዎች የትውልዶችን ዕዳ ከማራዘም የበለለ ፋይዳ አላመጡም። አስተማሪ ታሪክና ሥልጣኔ ቢኖረንም አስተማሪ ትርክት ጠፍቶ ደም አፋሳሽ ሀገር አፍራሽ ትርክቶች ዋጋ አስከፈሉን። አዲስ አስተሳሰብ፣ አዲስ መንገድ፣ አዲስ ትርክት አስፈለገ። መደመር ተወለደ። ተነጣጥለን ወድቀናል። ተደምረን የትርክትን ዕዳ በትርክት በረከት ለመቀየር መደመር አስፈላጊ ብቻ ሳይሆን የግድ ነው።

በመደመር ዕሳቤ የተመራው ሀገራዊ ለውጥ በኢትዮጵያ ከተደረጉ ለውጦች የሚለይበት አንዱ መንገድ፣ ለኢትዮጵያ ችግር ኢትዮጵያዊ መፍትሔ ለመስጠት መነሣቱ ነው። ስንዋስ እንኳን በራሳችን ዓምድ ላይ ቆመን መሆን አለበት ብሎ ያምናል። ወይም ከራሳችን ፍላጎት፣ ባህል፣ ማንነትና ዕሳቤ ጋር ያለው ተዛምዶ እየተፈተሽ መሆን አለበት ብሎ ይነሣል።

የመደመር ዕሳቤ አዲስ መንገድ ነው። ከዚህ በፊት በምሥራቅም ሆነ በምዕራብ በታወቀና በተነገረ የፖለቲካ ሃልዮት የሚሠፈር አይደለም። በዚህ የተነሣ በፖለቲካ ምኅዳሩ ውስጥ ያሉ የተውሶ ርእዮት አፍቃሪዎች ጥያቄ ያነሡበታል።

የመጀመሪያው ጥያቄ “በፖለቲካ ፍልስፍና ውስጥ በሚታወቅ ስም ከሌለ፣ ርእዮተ ዓለሙ አይሠራም” የሚል ጥቅል ፍረጃ ነው። በመሆኑም በመጀመሪያ ደረጃ ያስተናገደው ነቀፌታ “ብልጽግና ርእዮተ ዓለም የሌለው ፓርቲ ነው” የሚለውን ነው። ከዚህ በመነሣትም “ኢትዮጵያን ወዴት እንደሚያደርሱዋት የሚያሳይ ርእዮት የላቸውም” የሚል ክስ ተሠነዘረ። ለዚህ ዓይነት ትችት በፓርቲው በኩል የሚሰጡት መልሶች “መንገዳችን መደመር፣ መዳረሻችን ብልጽግና ነው” የሚል ነው። መደመር እንደ መንገድ ብልጽግናም እንደ ግብ ተተንትነው ቀርበዋል።

ይሄን የመሰለ ሙግት በፖለቲካው ምኅዳር ሰፍኖ እያለ፣ የብልጽግና ፓርቲ መመሠረትን ተከትሎ በወጡ ሰነዶች የፓርቲው ፖለቲካዊ፣ ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና የውጭ ጉዳይ ፖሊሲና ፕሮግራሞች ይበልጥ ጎልተው ወጡ። መደመር በኢትዮጵያ ፖለቲካ እና ማኅበረሰብ ውስጥ በዕምቅነት ደረጃ የነበረ ነው። ከዚያም ነጥሮ በመውጣት በሰነድ እና በመጽሐፍ መልክ ተቀምጦ ወደ ነቢብ(ቲዮሪ) ወይም ሃልዮት አደገ። ከዚያም ላለፉት አምስት ዓመታት ሲተንተን የቆየ ሐሳብ ወይም

አስተሳሰብ ወደመሆን ተሸጋግሯል። ነገር ግን ይህ አስተሳሰብ በአካዳሚ፣ በሚዲያ እና በማኅበረሰቡ ዘንድ ሥር ሰዶ እንዲሰርጽ የማድረግ ሥራ አሁንም ቀሪ ሥራ ነው።

የመደመር ዕሳቤ ከኢትዮጵያ ልብ እና አእምሮ ውስጥ ተፈልቅቆ የወጣ ሀገራዊ ፍልስፍና ነው። በዚህም ምክንያት ከመጣበት መንገድ በተለየ አዲስ አስተሳሰባዊ ማሕቀፍ በሥርዓት ደረጃ እንደመጣ ያሳያል። ከፍልስፍናው መካከለኛነት የተነሣ በሁለቱም ኃይሎች(ግራና ቀኝ) ተጎትቷል። መጀመሪያ ሁለቱም ከራሳቸው ጋር በሚዛመዱ አንዳንድ የመካከለኛነት ጠባያት የተነሣ ሳይኖር ነው። ሌላው ፈለገ፣ በኋላ ደግሞ መካከለኛነትን በሚጠላው የኢትዮጵያ ዘመናዊ ፖለቲካ ነባር ጥንተ አብሶ ምክንያት ሊመቱት ተነሡ⁶⁴⁸። ይሄንን ተሻግሮ ሥርዓቱና ባህል ማድረጉ ግን አሁንም ጠንካራ ሥራ የሚጠይቅ መዋቅራዊና ማኅበራዊ ፊተና አለበት።

ብልጽግና እንደ ግብ የትውልዱ ናፍቆት ነው። ገብረ ክርስቶስ ደስታ፡

እየት ሀገራችሁ የሺ ዓመት ጎዳና፣

እየት ሄዳ ዘልቃ

እየት ብልጽግና፣ ይላል።

በአየር ኃይሎች የተዘጋጀው የተማሪዎች ንቅናቄ መዝሙር፣ “ተነሣ ተራመድ”፡

ተነሣ ተራመድ ክንድህን አበርቃ

ለሀገር ብልጽግና ለወገን መከታ፣ ይላል።

የቀድሞ የሕዝብ መዝሙርም፡-

ተራመጅ ወደፊት በጥበብ ጎዳና፣

ታጠቁ ለሥራ ለሀገር ብልጽግና፣ ይላል።

⁶⁴⁸ (መሐል ሠፋሪ በሁለት ጥይት ይመታል) ነው የኢትዮጵያ ዘመናዊ ፖለቲካ ጥንተ ጠባይ።

በአጠቃላይ የአስተሳሰባዊ ማህቀፍን ብያኔና ዕድገት፣ እንዲሁም የዓለም ሀገራትን ዕድገትና ፍጥነት ተመልክተናል። እነዚህ ቁልፍ እጥፋቶች የሀገራቱን አስተዳደር(goverenece)፣ የፖለቲካ ሥርዓት፣ ከዜጎቻቸውና ከሰፊው ዓለም ጋር ያላቸውን ግንኙነት በመመሥረት ጥልቅ ርዕዮተ ዓለማዊ ለውጦችን ያሳያሉ። እያንዳንዱ የሐሳብ ማህቀፍ ለውጦች(ርእዮተ ዓለማዊ ሽግግሮች) ሀገራቱ በዓለም ገጽታና በታሪክ ውስጥ የያዙትን ቦታ በመቅረጽ ረገድ ትልቅ ሚና ተጫውተዋል።

የኢትዮጵያ የርዕዮተ ዓለም ትርክት የዕድገት ባህሪ ከንጉሠ ነገሥታዊ ወደ ማርክሲስት ሌኒኒስት ርዕዮተ ዓለም፣ በመጨረሻም ወደ መደመር የተደረገ ነው። በቀጣይ አዲሱ ትርክትና አስተሳሰባዊ ማህቀፍ የሚቀዳባቸውን የመደመር ሃልዮታዊና ገቢራዊ ሐሳቦችን፣ በአማራጭ የተነሡ ሐሳቦችንና ትችቶችን፣ እንዲሁም በገቢር የገጠመውን ፈተና እያነሣን የመደመር ዕሳቤ ማዕከላዊነት ሀገራዊ ገዢ ትርክታችን ምን መምሰል እንዳለበት እንመለከታለን።

ለመደመር- ፍትሐዊነት፣ ወንድ/እናትማማችነት፣ ጥበብ ብሔራዊነት ዋና ዕሴቶች ናቸው። ከሁሉም በላይ በገቢር ነብ(ፕራግማቲክ) ዕይታ ላይ የተመሠረተ ጥላቻ እና ተቃርኖ የነገሠበትን የነጠላ ትርክት የውድቀት ጉዞ የሚዘጋ ነው። ነጠላ ቡድናዊ አሸናፊነትን ወደ ሀገራዊ አሸናፊት የሚቀይር ነው። የቀደመ ትውልዳዊ ዕዳን በምክክር፣ በድርድር እና በይቅርታ ዘግቶ፣ ኢትዮጵያ እና ሕዝቦቿን ከትናንት የሚያስታርቅ ዕይታ ነው። ዛሬን በትጋት እና በጥበብ አጎልብቶ፣ ለነገ ሁለንተናዊ ብልጽግና የሚያበቃ ሀገር በቀል ዕሳቤ ነው። ከሀገራዊ ችግራችን የተወለደ፣ ሀገራዊ መድኃኒታችን ነው። አወሳሰዱን በሥርዓት ካደረግነው ዕዳዎቻችንን ሽር ብልጽግናችንን ያፋጥናል። በመሆኑም መደመር አሁን ያስፈልገናል።

ምእራፍ ዐርባ አምስት

የሀገረ መንግሥቱ ተቃርኖ እና የመደመር ቀኖና

ኢትዮጵያ በጥንታዊና በዘመናዊ ታሪክ፣ በውጭና በውስጥ ጦርነት ረጅም ዘመናትን ያሳለፈች ሀገር ናት። ይሄ የጦርነት ታሪክ በብሔረ መንግሥትና በሀገረ መንግሥት ግንባታዋ ላይ ከባድ ጠባሳ አሳርፏል። ጠባሳውም በኢኮኖሚያዊ፣ በማህበራዊ፣ በፖለቲካዊ ሥራቶች እና በተቋማት ግንባታ ላይ ዛሬም ይታያል። ዕረፍት አልባው ጦርነት የመንግሥታትን ትኩረት ወገር በማጽናት ላይ አደረገው።

በዚህ የተነሣ ስብራቱን ከማከም በስብራት ላይ ስብራት እየደራረቡ እንዲሄዱ አድርጓቸዋል። ቁስሎቹ ዘመናትን እየተሻገሩ ዛሬም የሀገረ መንግሥቱ ፈተናዎች ሆነዋል። ያልደረጀ የሀገረ መንግሥት ግንባታና ያልሰከነ የብሔረ መንግሥት ግንባታ፣ መዋቅራዊ ፈተናዎች ሆነው ቀጥለዋል።

የሀገረ መንግሥት ግንባታና የብሔረ መንግሥት ግንባታን ብዙ ጥናቶች እየደባለቁና እየቀያየሩ የሚጠቀሙት ቢሆንም፤ በብዙዎች ዘንድ ከስምምነት የተደረሰበት የሂደት ልዩነት አላቸው። ጽንሰ ሐሳቦቹ የነጠረ ብያኔያዊ ልዩነት ስላልተቀመጠላቸው በብዙ የጥናትና የፖሊሲ ሰነዶች ውስጥ እየቀያየሩ ይጠቀሙባቸዋል።

የሀገረ መንግሥት ግንባታ ማለት ዓለም አቀፋዊ ዕውቅና ያለው ግዛት መክለል፤ የመንግሥትነት ግዴታውን እንዲወጣ የሚያስችሉትን መዋቅሮች በተሟላ ዐቅምና ብቃት መገንባት፤ ለዓላዊነት እና ከሀገረ መንግሥቱ ጋር በአንድም በሌላም መንገድ ራሱን ያስተማሠረ ሕዝብ መኖር ናቸው። በአንፃሩ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ማለት በአንድ ሀገር ውስጥ ያሉ የተለያዩ ቡድኖች በመካከላቸው የሚፈጥሩትና የሚጋሩት የጋራ አስተማሣሪ ረቂቃዊ ማንነትን መገንባት ነው። በፖለቲካ መሥፈርት ብሔረ መንግሥት ማለት የአንድ ሀገር አብዛኛው ሕዝብ የጋራ ማንነት የሚፈጥርበትና የሚያዳበርበት የተራዘመ ተግባር ነው⁶⁴⁹።

የሀገረ መንግሥት ግንባታ የመንግሥት ተቋማትን በመገንባትና በማጠናከር ላይ የሚያተኩር ሲሆን፤ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ግን በዜጎች እና በሀገሩ መካከል ስላለው ግንኙነት በይበልጥ ያተኩራል። የጸና የመንግሥት መዋቅር በሀገረ መንግሥት ግንባታ ውስጥ የሀገሪውን ቁሳዊና መንፈሳዊ ፍላጎቶች የማርካት አንፃራዊ ዐቅም ይኖረዋል።

የኢትዮጵያ ሥነ መንግሥት ታሪክ የተናጠልና የጋራ የመንግሥት ግንባታ ሂደትን አሳልፏል። በመሆኑም ከሞላ ጎደል የኢትዮጵያ

የሀገረ መንግሥት ግንባታ ታሪክ፤ ከብሔረ መንግሥት ግንባታ ታሪክ ይቀድማል። ይሁንና የሀገረ መንግሥት ግንባታው በግዛት ማስፋፋት የተነሣ የእርስ በእርስ ግጭት የበረከተበት በመሆኑ፤ የብሔረ መንግሥት ግንባታ ሂደቱ በግጭት ተሸብሮ፤ በአፍራሽ ትርክት እየተጠላለፈ የመጣ ነው። በርግጥ የሀገረ መንግሥት ግንባታ ሂደቱም በግጭቶች የተዋጠ ነው። በዚህም ምክንያት ያለንን ሀብትና ሐሳብ ለጦር ኃይል አውለንዋል። የመንግሥት መዋቅሮችም ዐቅም አጥተውና ተሰብረው ከዚህ እንዲደርሱ ሆነዋል።

የቀዝቃዛው ዓለም ጦርነት ማብቃትን ተከትሎ ዓለም መገንባት ያለባት በሊብራል ዕሴቶችና ባህሎች ነው የሚል የአዲሱ ዓለም ሥርዓት ወጣ። ሀገራት በውስጣቸው ያሉ ልዩ ልዩ ማንነቶችን በመመልከት በራሳቸው ዕሴቶች ላይ እንዲመሠረቱ ከማድረግ ይልቅ፤ የሊብራል ሐሳቦችን የጋራ ዕሴት እንዲያደርጉ ተገባ። በዚህ እምነት የተነሣ ዓለም አቀፍ ድጋፍና ርዳታዎች በብሔረ መንግሥት ግንባታ ላይ አተኮሩ። የየሀገሮቹ የብሔረ መንግሥት ግንባታም በሊብራል ዕሴቶች ተኪነት ገሸሽ እንዲል ተደረገ።

የተቋም ግንባታችን ጥንተ ችግሩ የሚመነጨው በሀገረ መንግሥት ምሥረታ ሂደት የተፈጠሩ ስብራቶች ባለመጠገናቸው እንደሆነ የታሪክና የሥነ መንግሥት ምሁራን ያትታሉ። ተቋማዊ ስብራትን የሚጠግን ሁለተኛዊ አስተሳሰባዊ ማሕቀፍ ባለመተግበሩ፤ ችግሩ በተቋማት መዋቅር ውስጥ እየተንከባለለ ከትውልድ ወደ ትውልድ ተሸጋግሯል።

የመንግሥት ተቋማት ግንባታ አንጓዎች የፖለቲካ ተቋማት፤ አስተዳደራዊ መዋቅሮች፤ የጸጥታና የደኅንነት ተቋማት እንዲሁም የሕግ ማሕቀፎችና ሥርዓቶች ናቸው። የእነዚህ መጠናከር ዜጎች

⁶⁴⁹ ታላቁ ተቃርኖ፡ገጽ 44-45፤52

ውጤታማና ቀልጣፋ አገልግሎት እንዲያገኙ ያስችላል። በሚፈጠር አስተዳደራዊ ቅልጥፍና የዜጎች ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ መስተጋብር ይጸናል። ይሄም ፖለቲካዊ ተሳትፎና ይሁንታቸውን በማሳደግ በሀገር ግንባታ ላይ መቀራረብን ይፈጥራል። መንግሥታት ይሄንን ፍላጎት ለማሳካት የተለያዩ አደረጃጀቶችን ይተገብራሉ።

እነዚህም በዋናነት የተማከለና ያልተማከለ አስተዳደራዊ ሥርዓት ናቸው። ኢትዮጵያን ጨምሮ በርካታ ሀገራት ያልተማከለ አስተዳደራዊ ሥርዓትን ተግባራዊነት ሁለቱም የየራሳቸው ጥቅምና ጉዳት አላቸው። ያልተማከለ አስተዳደር ክልላዊ ወይም አካባቢያዊ አስተዳደሮች የገብረተሰብን ፍላጎት፣ ባህልና ኢኮኖሚያዊ ዐቅም ለማስተዳደርና የፖሊሲ ምላሽ ለመስጠት፣ እንዲሁም ተመጣጣኝ ውክልናን ለማረጋገጥ ያስችላል።

በጉድለትነት የሚነሣው በሚኖረው ተደራራቢ መዋቅር የተነሣ በማዕከላዊና በክልል መንግሥታት መካከል የፖሊሲ ግጭት ሊፈጠር ይችላል የሚል ነው። እንዲሁም በክልሎች መካከል በሚፈጠር የኢኮኖሚ ዕድገትና የአገልግሎት አቅርቦት መለያየት የተነሣ አላስፈላጊ ፋክክርና ተስፋ መቁረጥ ሊፈጥር ይችላል የሚል ትችትም አለ።

በተማከለ አስተዳደር የሚነሡ ጥቅሞች አንድ ዓይነት ፖሊሲ፣ ሕግና መመሪያ አስተዳደራዊ ሥራውን ቀላል ያደርገዋል። በሌላ በኩልም እንደየሁኔታው የማይሠራ ፖሊሲና የውክልና ጉድለት በእንክንክት ይነሣታል። በመሠረቱ የአገልግሎት ውጤታማነት የተማከለና ያልተማከለ በመሆኑ የተነሣ ይወሰናል የሚል መደምደሚያ ላይ መድረስ አዳጋች ነው። ሀገራችንን ጨምሮ ያልተማከለ አስተዳደራዊ ሥርዓት ከዘረጉት አዳጊ ሀገሮች ይልቅ በተማከለ አስተዳደር የሚተዳደሩት ጃፓንና ፈረንሳይ የተሻለ ተቋም

መገንባታቸው አያጠያይቅም። እንዲሁም በሀገር ምሥረታ ሂደታቸው ሀገረ መንግሥትንና ብሔረ መንግሥትን በሂደት የገነቡት እነዚህ ሁለት ሀገሮች በሂደት ስብራቶቻቸውን በመፍታት ተቋማዊ ቅልጥፍናን አሳድገዋል።

በበለጸጉትና በድኻ ሀገራት መካከል የሚታዩት ልዩነቶች በዋናነት የሚንጸባረቁት በተቋም ግንባታ ጥንካሬ ላይ ነው። የአንድ ሀገር ተቋማት ጥንካሬ ለብቻው ተነጥሎ የሚታይ አይደለም። በመሆኑም ከመንግሥት አወቃቀርና ምሥረታ ባሻገር ያሉ ተቋማትን ውጤታማ የሚያደርጉ ስብራቶችን መፍታትና በአስቸኳይ አላባወያን ላይ መሥራት ቀልጣፋ ተቋማትን ይፈጥራል። ለዚህም፦

ተቋማዊ ዐቅምን ማጎልበት፣ ሦስቱን የመንግሥት ተቋማት (government institutions) አስፈጻሚውን፣ ሕግ አውጪውንና ሕግ ተርጓሚውን ጨምሮ ዋና ዋና የአስተዳደር ተቋማትን ግልጽ፣ ውጤታማና ፈጣን ምላሽ በሚሰጡበት ልክ መገንባት፣ በአጠቃላይ ሀገራዊ ተቋማትን ለመገንባት መሠረት ይሆናል። ከዚህም በላይ ከዘለቀው የሀገራዊ ተቋማት አሠራር አሥራት የተፈታ ሲቪል ሰርቪስ መገንባት፣ በተቋማዊ አወቃቀር ውስጥ እንደ ነርብ ሆኖ ያገለግላል። በሲቪል ሰርቪስ መዋቅር ላይ ዜጎች ወደ ከፍተኛ የሚሄዱበት መወጣጫ መሰላል «ብቃትና ችሎታ» እንዲሆን በማስቻል ተቋማዊ ዐቅምን ያደረጃል።

በመሠረቱ ለሕዝብ አገልጋዩ (ሲቪል ሰርቪስ) የዐቅም ማጎልበቻ ሥልጠና በመስጠት ብቻ ችግሩ በአጭር ጊዜ የሚፈታ አይደለም። ተወዳዳሪ ማኅበረሰብ በመገንባት የሚመጣ ተቋማዊ ሥርዓትና በባህል ሰው ሥራ ልማት። በመሆኑም በትምህርት ሥርዓትና በባህል ሰው ሥራ ላይ መሥራት በሽታውን ከሥራ ለመንቀል ያስችላል።

የሕግ የበላይነት እና የሕግ ማሕቀፍ ማበጀት፡- ጠንካራ የሕግ ማሕቀፍ ማቋቋምና ማጠናከር፤ የሕግ የበላይነትን ማረጋገጥ፤ ሰብአዊ መብቶችን ማስከበር እና የሕግ የበላይነትን የሚያከብርና የሚያስከብር ቀልጣፋ የፍትሕ ሥርዓት ማስፈን፤ በአንድ ሀገር ውስጥ ለሚኖሩ ዜጎች የኑሮ ዋስት ይሰጣል፡፡ ርካታ ያጎናጽፋል፡፡ ከዚያም ባሻገር በሕግ ብቻ የሚተማመንን ሕዝብ ለመፍጠር ያስችላል፡፡ ይሄም የሀገረ መንግሥቱን ስብራት ይጠግናል፡፡ የሕግ አስከባሪ ኤጀንሲዎችን ማጠናከር እና የፍትሕን ተደራሽነት ማሳደግ የተረጋጋ እና ሕጋዊ ከባቢን ለመፍጠር አስተዋጽኦ ያደርጋል፡፡

ፖለቲካዊና ተቋማዊ አካታችነትን ማረጋገጥ፡- አካታችነትን ማጎልበት ለመንግሥትና ለተቋማት ግንባታ ወሳኝ ነው፡፡ የተለያዩ ብሔረሰቦችን፣ ሃይማኖቶችን እና ማኅበራዊ ቡድኖችን የሚያስተናግዱ መንግሥታዊና ተቋማዊ ሥርዓቶችን በመገንባት ቅሬታዎችን እየፈቱ፤ የተቋማትን የሐሳብና የፈጠራ ብዝሃነት በማስፋት፤ ተቋማዊ ውጤታማነትን ማረጋገጥ ይቻላል፡፡ በመንግሥት ተቋማት ውስጥ ፍትሐዊ ውክልናን ማረጋገጥ፤ በተለያዩ የኅብረተሰብ ክፍሎች መካከል መተማመን ይፈጥራል፡፡

ማኅበራዊ ትሥሥር እና ዕርቅን ማጎልበት፡- ታሪካዊ ቅሬታዎችን መፍታት፤ ማኅበራዊ ትሥሥርን ማሳደግ እና ከግጭት በኋላ ማኅበረሰቦችን ማስታረቅ የመንግሥት ግንባታ ወሳኝ ነገሮች ናቸው፡፡ እንደ ዕርቅ ኮሚሽኖች ያሉ ተነሣሽነቶች የኅብረተሰቡን ቁስሎች ለመፈወስ እና የጋራ ብሔራዊ ማንነትን ለመገንባት አስተዋጽኦ ያደርጋሉ፡፡

ኢኮኖሚ እና መሠረተ ልማት፡- ብልጽግናን የሚያረጋግጡ የኢኮኖሚ ፖሊሲዎችን ተግባራዊ ማድረግ በሀገረ መንግሥት ግንባታው ቁልፍ

ድርሻ አለው፡፡ ለዚህም ምቹ የንግድ ከባቢን መፍጠር፤ ኢንቨስትመንትን ማስፋፋት፤ እንዲሁም ለዜጎች የሥራ ዕድሎችን መፍጠርና ማስፋፋት ቁልፍ ነጥቦች ናቸው፡፡ የመሠረተ ልማት ግንባታዎች አስተማሣሪነት የብሔረ መንግሥት ግንባታም ሆነ የሀገረ መንግሥት ግንባታን ያሻሽላሉ፡፡

የጸጥታ ዘርፍ ማሻሻያ፡- የሀገር ውስጥ ደኅንነትን ለማስጠበቅ እና ግጭቶችን ለመከላከል የጸጥታና የደኅንነት ዘርፉን ማጠናከርና ፕሮፌሽናል ማድረግ አስፈላጊ ነው፡፡ ይሄም ለዜጎች ሁለንተናዊ ደኅንነትንና መተማመንን ይፈጥራል፤ ሰላምን ለማረጋገጥ ያስችላል፡፡ የዜጎችን ደኅንነት ማስጠበቅና የመንግሥትን ኃይል የመጠቀም የበላይነት ሳይከፋፈል መጠበቅ፤ በሀገረ መንግሥት ግንባታ የማዕዘን ድንጋይ ነው፡፡

የግጭት አፈታት ዘዴዎችን ማጎልበት፡- በሀገር ውስጥ የግጭት መንሥኤዎችን አስቀድሞ መፍታት፤ እንዲሁም ድገረ ግጭት የአፈታት ዘዴዎችን መዘርጋት ለፖለቲካዊ መረጋጋት አስተዋጽኦ ያደርጋል፡፡ ግጭቶችን ለመከላከል እና ለመፍታት የፖለቲካ ውይይት፤ የሰላም ግንባታ ውጥኖች እና ውጤታማ የችግር አስተዳደር ወሳኞች ናቸው፡፡ እነዚህን የመሰሉ ተቋማዊ አደረጃጀቶች በብቃት ማደራጀትና ምላሽ መስጠት ከተቻለ፤ በአንድ በኩል የትናንት ችግሮችን እያከመ፤ በሌላ በኩል ደግሞ ዛሬ ለሚፈጠሩ ችግሮች ፈጣን ምላሽ በመስጠት ችግር እንዳያደር ያደርጋሉ፡፡

የሚዲያ ነጻነትንና መረጃ የማግኘት መብትን ማረጋገጥ፡- ግልጽነት፤ ተጠያቂነት እና የሕዝብ ተሳትፎን ለማጎልበት ነጻ እና ገለልተኛ ሚዲያን ማሳደግ አስፈላጊ ነው፡፡ አስተማማኝ የመረጃ ምንጭ ያለው ማኅበረሰብ ለሀገረ መንግሥት ግንባታ አዎንታዊ ሚና ያበረክታልና፡፡

ብልጽግና በመደመር ዕሳቤው በቀጣይ ሁለት መሠረታዊ እርማቶችን የሚያደርግ እንደሆነ ያስረዳል። አንደኛው ተቋማት የዳበሩና በቀላሉ ከሥርዓት ለውጥ ጋር የማይፍረከረኩ፤ ከሚመሯቸው ግለሰቦችና ዘመዳሞች ህልውና ጋር ትሥሥር የሌላቸው እንዲሆኑ በማድረግ፤ ዘመን ተሻጋሪ እንዲሆኑ ማስቻል ነው። ሁለተኛው ደግሞ የተቋማዊ ችኮነት ፈተናን ለመቅረፍ፤ ለዘመናት ያረበበውን የዘመድ አዝማድና የጥቅም ትሥሥር ሂደትን ማምከን ነው። ከዚያም ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ለውጦችን ተንትኖና ተንብዮ የሚሠራ ቀድሞ የነቃ አመራር፤ ቢሮክራሲ እና ባለሞያ በመፍጠር እርማት ማድረግ ነው። እንዲሁም ሁሉም ሰው በሕግ ፊት እኩል መብት እንዲኖረው፤ ወገንተኛ ዳኝነት እንዲከሰም፤ ጠንካራ፤ ብቁ እና ገለልተኛ ተቋም ለመገንባት እንደሚሠራ ብልጽግና በመደመር ፍኖቱ አመላክቷል።

በሀገረ መንግሥት ምሥረታ በተፈጠሩ አለመግባባቶች የተነሣ የሀገረ መንግሥቱ ቅቡልነት ፈተና ውስጥ እንዲቆይ አድርጎታል። ይሄን ችግር በውል ለይቶ ለመፍታት የሄድንበት የዘመናዊ ፖለቲካ አካሄዳችን ለበለጠ ቅራኔ ዳርጎን ቆይቷል። በድኅረ ለውጥ የሀገረ መንግሥት ግንባታው በ“ያ ትውልድ” ዕሳቤና በፖለቲካ ነጋዴው ራዕይ አልባ ፖለቲካ ተግዳሮት ገጥሞታል። ይሄ ፈተና እንዳለ ሆኖ የመደመር ዕሳቤ የሀገረ መንግሥቱ ቅቡልነት እንዲረጋገጥ የሚያስችሉ የተቋማት ግንባታ፤ የሕግና የአሠራር ለውጥ እና የባህል ግንባታ ሥራዎችን እየሠራ ነው። በዚህም የተነሣ ከሀገረ መንግሥቱ የመነጠል ጥያቄዎች መነሣታቸው እየቆመ ነው። የመደመር ዕሳቤ የሀገረ መንግሥቱን ቅቡልነት በዐለት ላይ ለማኖር እንዴት ያስችላል? ለሚለው ጥያቄ መልሶቹ በቀጣይ ይዳሰሳሉ።

ምእራፍ ዐርባ ስድስት

መደመር በኅብረ ብሔራዊነት እና በወንድ/እጎትማማችነት ዘውግ

የመደመር ትርክትና ኅብረ ብሔራዊነት

ከፍ ባሉት ሦስት ምእራፎች በአንድ ዓይነትነትና በልዩነት ዕሳቤ የተቃኘ ትርክት ያራመዱትን ሕወሐትን፤ ጃውሳን እና እነገን ዳስሰናል። ከሐሳብ ክሸፈቶቻቸው መካከል አንዱ “አንድ ዓይነት ነን” በሚልና “ፍጽም እንለያያለን” በሚል የቆሙበት ጽንፍ ነው። “አንድ ዓይነት ነን” የሚሉት እኛን ምስሉ ሲሉ “ፈጽሞ እንለያያለን” የሚሉት ከሌሎች ጋር የሚያገናኝን አንዳችም ነገር የለም በማለት ሲተርኩና ሲያቆስሉ ኖረዋል። አዲሱ የመደመር ገዢ ትርክት፤ ኢትዮጵያን ከዚህ በተለየ መልኩ ዳግም ተመልክቷል። ኢትዮጵያ በአንድ ዓይነትነትና በፍጹም ልዩነት አቀንቃኞች የፖለቲካ ትርክት ስትቃኝ ነው የቆየችው። “አንድ ዓይነትነት” የሚለውም ሆነ “ፍጽም ልዩነት” የሚለው የፖለቲካ ትርክት በምድር ላይ ካለችው

ኢትዮጵያ ይልቅ በቅዥት ምናብ ውስጥ ላለችው ሀገር የሚስማማ ነው። የቅዥት ትርክት ቢሆንም በኢትዮጵያውያን መካከል ገብቶ አድጎና ጎልምሶ፣ የብረት መዶሻውን አሳርፏል። በአንድ ዓይነትነት ትርክት የቆለሉ፣ በፍጹም ልዩነት ትርክት ደግሞ የተበጣጠሱ ደም ሥሮች ኢትዮጵያን አቁስለዋታል።

“አንድ ዓይነትነት” ትርክት ማለት ልቤ ድንቅ ስለሆነ፣ ሰውነቱ ሁሉ ልክ እንደ ልቤ ይሁን እንደማለት ነው። እንዲሁም “ፍጹም እንለያያለን” የሚሉት ደግሞ ሕኔ ልዩ የሆንኩት ልብ ብቻ ነኝ ሕይወት የምሰጥ እንጂ፣ ሌሎቹ ምን ያደርጉልኛል የሚል ዓይነት ትርክት ነው። እንግዲህ፣ በእንዲህ ዓይነት ትርክት ሰው ሰው እንደማይሆን ሁሉ፣ ኢትዮጵያም ያለ ጎብረ ብሔራዊ አንድነት ህልው አትሆንም።

የመደመር ዕሳቤ በመሬት ያለውን ሐቅ መድረስ ከምንፈልገው የጎብረተሰብ ደረጃ ጋር ያስማማ ነው። አስማምቶም የተደመረ ኃይልን የፈጠረ ነው። በዐድዋ ልዩ ልዩ ማንነት ያላቸው ኢትዮጵያውያን በየግንባሩ ተሰልፈው እንዲዋጉ ያደረጓቸውና ያስተሳሰባቸው “ነጻነትና ክብር ወዳድነት፣ ድንበር አስጠባቂነት እና ኩሩ ሰብእና” ናቸው። ጣይም ሰው ከዘመቻ ይቀነስ፣ ሴት ከቤት ትዋል፣ የሆነ እምነት ተከታይ ይቀነስ፣ የሆነ ብሔር ይቅር፣ እየተባለ በማንነቱ ቢቀነስ ኖሮ የዐድዋ ድል ባልኖረ ነበር።

ጎብረ ብሔራዊነት መገለጫው ብዝሃነት ነው። የብዝሃነት መነሻው ቤተሰብ ነው። ከቤተሰብ ጀምረን በምናልፍባቸው መንደሮች፣ ከተማዎች፣ አስተዳደሮች፣ ክልሎች፣ እስከ ሀገርና ዓለም ድረስ ብዝሃነት አለ። በአንድ ሰውም ውስጥ ተነባባሪ ማንነቶች አሉ። ሰውየው አንድን ማንነት ከሌላው ሊያስቀድምና ሊያስበልጥ ይችል ይሆናል።

በአንድ ቤተሰብ ውስጥ ያሉ ልጆች የተለያዩ ማንነቶች ሊኖሯቸው ይችላል። በምርጫቸው በወንድማማቾች መካከል መለያየት ይኖራል፣ የሚያስቀድሙትና የሚያስበልጡት መገለጫ ይኖራቸዋል። አንድ ልጅ ጌታር መጫወትን መገለጫው ቢያደርግ ለአንዱ ሐኪምነት መሥመሩ ሊሆን ይችላል። ለባለጌታሩ ስቴትስከፕ ለሐኪሙ ጌታር ብንመርጥላቸው ራሳቸውን ከሚገልጡበትና ከሚያስቀድሙበት ማንነት ጋር መጋጨት ነው። በቤተሰብ ደረጃ ምርጫቸው ግጭትና ልዩነት አይፈጥርም። ቤተሰቡ አንድ ጥሩ መብቃ አቀናባሪና ለታማሚዎች ፈውስን የሚያቀርብ መልካም ሐኪም ያወጣል። የእንቶኔ ቤተሰብ ለቀለም፣ የእገሌ ቤተሰብ ግን ሰሩጫ ይሆናል የሚል ንግግር፣ በጫና የሚመጣ እንጂ ተፈጥሯዊ አይደለም። በመሆኑም ጎብረ ብሔራዊነት ከቤት እስከ ዓለም አቀፍ መድረክ ሊከበርና ሊጎለበት የሚገባው፣ የሰውን ልጅ ዕምቅ ዐቅም የሚያወጣ ነው። ኢትዮጵያን ወደ ከፍታ የሚያሻግራት ኃይል ያለው በጎብረ ብሔራዊ አንድነት ውስጥ ነው።

ኢትዮጵያ አስደናቂ ብዝሃነት ያላት እና ከ80 በላይ የተለያዩ ብሔረሰቦችን አቅፋ የያዘች ሀገር ናት። እያንዳንዳቸውም የየራሳቸው ቋንቋ፣ ባህል፣ ወግና መልክ የተቸሩ ናቸው። ይህ ቅይጥነትን እንጂ ልዩነትን አያሳይም። ይልቁንስ ከፍተኛ የሆነ ጥንካሬና የፈጠራ ምንጭ ሊሆን የሚችል ነው። የአሜሪካ ጥንካሬ ከጎብራዊነቷ የመጣ ነው። አሜሪካ የሠለጠነችውና ባለጸጋ የሆነችው፣ ከልዩ ልዩ የዓለም ክፍሎች በዕውቀት፣ በአስተሳሰብና በክሊሎት የተሻለ ዐቅም ያላቸው ሰዎች ሄደው ዐቅማቸውን ስላፈሰሱባት ነው⁶⁵⁰። ነገር ግን በብቃት

⁶⁵⁰ Andres Rodriguez-Pose and Viola von Berlespsch, Does population diversity matter for Economic Development in the very long term? Historic Migration, Diversity and County wealth in the US. (European Journal of Population, Dec. 2019, Vol.35, pp.873-911)

ካልተያዘ የውጥረት እና የግጭት ምክንያት የሚሆንበት ዕድልም ሰፊ ነው።

ስለሆነም የምንከተለው መንገድ በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ የተለያዩ ብሔረሰቦችና ሥልጣኔዎችን ያገናዘበ መሆን አለበት። የኢትዮጵያ መንግሥት የዜጎችን ብዝሃነት በማክበር አንድነትንና ብሔራዊ ማንነትን ለማስፈን አዲስ ቀመር ሊኖረውና የግድም የብዝሃነት አመዛዛኝ፣ የአንድነት አስተማሪ ፖሊሲን ሊያጸና ይገደዳል።

ይህ ከሆነ የኢትዮጵያ ብዝሃነት ለልማት ጠቃሚ ዐቅምና ሀብት የሚሆንበት ዕድል ሰፊ ነው። እንዴት? የሚል ካለ፣ የተለያዩ ብሔረሰቦች የየራሳቸው የሆኑና ውስብስብ ፈተናዎችን ለመፍታት ሊጠቅሙ የሚችሉ ዕውቀቶች፣ ችሎታዎችና አመለካከቶችን አበልጸገው የቆዩ መሆናቸውን ማየት በቂ ነው። እውነተኛ ኅብረ ብሔራዊነት በአንድ ግዛት ውስጥ ተሰባስቦ መንግሥት መሆን አይደለም። ያካበቱትን ሀብት ለማዋጣት መቻል ነው። ፈተናዎች ሲገጥሙን በፍጥነት የምንወጣበትንና ተግዳሮቶችን የምንቋቋመበትን መፍትሔ ለማበርከት ፍቃድና ፍላጎትን ማበርከት ሲለመድ ነው። ይህ ግን በተለያዩ ብሔረሰቦች መካከል ቀጣይነት ያለው ወይይትና ትብብር ሲኖር፣ እንዲሁም መደመርና እኩልነት ሲሰፋ የሚመጣ ነው። ይሄንን ለማስፈን ከመንግሥት እኩል በየአካባቢው ያሉና የዕሴቱ ባለቤቶች ያለመታከት፣ በቁርጠኝነት ሚናቸውን ለመወጣት መቻል አለባቸው።

የአንድ ማኅበረሰብ የዕሴቱ ግዝፈት የሚታወቀው በጎ ነገርን በራሱ መንገድ ሲሠራና ማንም ተቸግሮ ለማየት አለመፈለግን ባህል ለማድረግ ሲችል ነው። የየትኛውም ማኅበረሰብ ባህል ግብሩ ከስሙ

ጋር ተሰፍቶ እንዲኖር፣ ለሀገር የሚያዋጣውን ያለ ጥበቃና አንቂ ከውጥ ሲያሳየን ነው።

ከመደመር ዕሴቶች መካከል አንዱ “ሀገራዊ አንድነት” ነው። ሀገራዊ አንድነት ማንነታችን እንዳይለያይ ሆኖ የተጋመደ፣ የተወናሰለ እና የተዋሐደ መሆኑን አመላካች ነው። የሀገራችን ብሔሮች ዕጣ ፈንታ በጋራ ለመገናዘብ የተሠራ ብቻ እንጂ ተለያይተን ለመኖር የተሠራ አይደለም። ሀገራዊ አንድነታችን የምርጫ ብቻ ሳይሆን የህልውና ማስጠበቂያ ጉዳይ ጭምር ነው። ለዚህ መጠናከር መደመር የተለያዩ ዕይታዎች አሉት።

ዕይታ አንድ- ብዝሃነትን ማክበር፣ አንድነትን ማጠናከር፡ የኢትዮጵያ ብዝሃነት የቋንቋ ወይም የባህል ብቻ ሳይሆን የሥልጣኔ ጭምር መሆኑን አይተናል። የዚህን ጠሊቅ ሐቅ ማወቅ ብቻ ሳይሆን ማክበርና መጠበቅ ብሎም ለአዲሲቷ ኢትዮጵያ ግብዓት ሆኖ እንዲያገለግል ማድረግ ይጠበቅብናል። እያንዳንዱ ባህል፣ ሥልጣኔ፣ ሃይማኖታዊ ትውፊት እና እያንዳንዱ ታሪካዊ ቅርስ ስለ ሰው መላመድ፣ ፈጠራ እና መቻል ጠቃሚ ትምህርቶችን ይሰጣል። ይሄንን ልዩነት በሥጋት ሳይሆን በፍቅርና በጉጉት ቀርቦ መመርመር እና ማወቅ ያስፈልጋል። እንዲህ ማድረግ ስንችል መከባበሩና የኔነት ስሜቱ ጎልቶ ይወጣል። ለማወቅ በምናደርገው መስተጋብር ውስጥ ዕሴትና ሀብት እንፈጥራለን። እንዲህ የሚያደርግ ኢትዮጵያዊ መሪ ማኦን፣ ወይም ሌኒንን ሳይሆን ዐዲ አገሌንና ሞቲ አገሌን፣ አባ ገዳ አገሌን እና አሚር አንትናን፣ ሼህ አንትናን እና አቡነ አገሌን በልብ ሙሉነት በተምሳሌትነት የመጥቀስ ሞራል ይኖረዋል። ይህ እንዲሆን ሀገር ቅን ተረክ፣ አስተሳሰብ እና አመራር መፍጠር አለባት።

ብዝሃነትን ያስተናገደ ትርክት ለሀገረ መንግሥት ግንባታ ቁልፍ መሣሪያ ነው። ብዝሃነትን በካደ ትርክት ሀገር ለመገንባት መሞከር ማለት መሠረት የሌለው ሕንፃ ማቆም ነው። ከዕድዋ ድል በኋላ የገንባነው የዐርበኝነት ትርክት፤ ከካራ ማራ ድል ማዶ ያዋቀርነው የአንድነት ትርክት፤ ከላይ ለተጠቀሱ የትርክታችን ማዋቀሪያ መንገዶች ሁነኛ ምሳሌዎች መሆን ይችላሉ።

ድሎቻችን ብሔራዊ ኩራትን ያላበሱንን ያክል በጥበብ እና በቅንነት የጀግንነታችንን ውኃ ልክ በብዝሃነት በአግባቡ አልሠራርነውም። ወይም ያገኘናቸውን ስኬቶች በአግባቡ ለሚገባው አካል ተገቢውን ዕውቅና አልሰጠንም። በዚህ የተነሣ የተጓዝንበት የትርክት ግንባታ ክድል ማግሥት በውስጣችን ቁርሾን የሚዘራ፤ መተማመንን የሚያጠፋ፤ ለጋራ ራዕይ እና ለጋራ ሀገር በአንድነት መቆም እንዲሣነን የሚያደርግ፤ አንዱን የእናት ልጅ ሌላውን ባዳ አድርጎ የሚስል፤ ሕጻጽ የሞላበት ትርክት ሊሆን ችሏል።

በውጤቱም ሀገራችን ኢትዮጵያ ማንነቶች የሚጨፈለቁባት ሆነች። ባለ ድሎች የድላቸውን ዋጋ በአግባቡ አይሠራርላቸውም። በሀገረ መንግሥት ግንባታ ቁልፍ ሚና ያበረከቱ ጀግኖች በድል አጥቢያ ዐርበኞች ዕውቅና ይነፈጋሉ። ሐቅ ፍትሕ እና እውነት ዘመን በሚወልዳቸው ወንበርተኞች ይደፈቃሉ። ከዚህ በላይ ግን በጦርነት ውጤት፤ በክሥተት እና በድል ላይ የተመሠረቱ አሰላሳቢ ትርክቶች፤ ለጊዜው የሚጸና ነገር ግን ተሻጋሪ ያልሆነ አንድነትን ሊያወርሱን ችለዋል።

የሆነው ሆኖ ሀገራችን ኢትዮጵያ የተሻገረችውን ተሻግራ፤ የሆነችውን ሆና ዛሬ የደረሰችበት ደረጃ ላይ ደርሳለች። በአን ወገን አንድነቷ ጸንቶ እንዲኖር ነገር ግን አንድ ዓይነትነት እንዳይመስል፤

በሌላ ወገን በውስጥ ያለውም ልዩነት የአንድነቷን ወጋግራ እንዳይበላው፤ የሁሉንም ሕዝቦች አስተዋጽዖ መሠረት ያደረገ አካታች ትርክት እንደሚያስፈልገን እውን ነው። ይሄን ትርክት ገንብተን የማትፈርስና የማትቀለበስ፤ ለሁሉም ከሁሉም የሆነች፤ ጽኑዐዊት ኢትዮጵያን ልንገነባ የምንችለው ፍትሕን በማስፈን፤ ቁርሾ እና በደሎችን በማከም፤ ሐቅ ለተጠማው ደግሞ የሐቁን በመስጠት ብቻ ነው። ያንን ማድረግ የቻለች ኢትዮጵያ በትርክት ምክንያት የማትፈተን፤ የነገ ዕጣ ፈንታዋም የማያሠጋ እንደሚሆን እመን ነው።

ለሀገራችን ኢትዮጵያ በመደመር ዕሳቤ ላይ የቆመ፤ ጎብረ ብሔራዊ አንድነትን የሚያጸና የጋራ ትርክት እንገነባለን ብለን መንገድ ጀምረናል። ይህ ትርክት የተዛነፋና ለሀገረ መንግሥት ግንባታ እስከዛሬ የተጠቀምንባቸውን ትርክቶች በአግባቡ ያጠና፤ ሕጻጾችንም የመረመረ፤ ያመጡትን ውጤት እና ያስከተሉትን መዘዝ በአግባቡ የተረዳ አሰላሳቢ ትርክት ነው። የትርክቱ ግብም ኢትዮጵያን የታላቅነት ማንነት ተጎናጽፋ፤ ህልውናዋም በሁሉም ረገድ ፈርጥሞ ዘመን ተሻጋሪ እንድትሆን ለማስቻል ያለመ ነው።

ዕይታ ሁለት መረዳት፤ መቀበል እና ማክበር። እያንዳንዱ ማህበረሰብ ለልማዱ፤ ለእምነቱ እና ለአኗኗሩ ክብር ሊሰጥ ይገባዋል። በኢትዮጵያ ሰማይ ሥር የሚረክስ ባህል፤ የሚጣል ዕሴት፤ የሚራከስ ማንነት የለም። የበዛ ዋጋ የሚቆረጥለትና ያነሰ ተመን የሚወጣለት እምነትም የለም። የተለያዩ አመለካከቶችን በንቃት ማድመጥ፤ ታሪካዊ ሁኔታውን መረዳት፤ ማገናዘብ እና ጭፍን ጥላቻና የተዛባ አመለካከትን ማስወገድ የሁሉም ግዴታ ነው። በእኩልነትና በመከባበር ላይ የተመሠረተ፤ የጋራ መግባባትን እና ብዝሃነትን እንደ

ጸጋ የሚቀበልና አድናቆት የሚቸር ማኅበረሰብ፤ ቡድን፤ ግለሰብ ወይም ኃላፊነት የተጣለበት አመራር ለጤናማ ትርክት እና አስተሳሰብ የሚገዛ ነው። ሁሉም በየአካባቢው ያለቀስቃሽና ያለ ወቃሽ ሌላውን በሙሉ ልብ ባህል ማድረግ የሚችል ነው። አዲሲቷ ኢትዮጵያ ይሄንን ትሻለች።

ዕይታ ሦስት- ግንቡን መናድ እና ድልድዩን መገንባት፡- ልዩነት አንዳንድ ጊዜ ፈተናዎችን ሊያመጣ ቢችልም፤ የውይይት እና የትብብር ዕድሎችንም ይሰጣል። የባህል ክፍተቶችን ለመቅረፍ፤ ግልጽ ግንኙነትን ለማበረታታት እና የጋራ የመከባበር እና የመቻቻል ዕሴቶችን ለማጎልበት፤ በሁሉም አቅጣጫ በራስ ባህልና በራስ ልምድ፤ ለጋራ ግብ መቆም ያስፈልጋል። ብዝሃነት የጥንካሬ እንጂ የመከፋፈል ምክንያት እንዳይሆን እየተተካ ያሉ የጥላቻ ዘሮችን መንቀል ይገደናል።

ብዝሃነትን የጥንካሬ ምንጭ ማድረግ ብቻ ሳይሆን እርሱን የሚያስተናግድ የትርክት እና የአስተሳሰብ ምኅዳር መፍጠር የሁሉም ግዴታና ኃላፊነት ነው። ግዴታና ኃላፊነት ሀገርን ከመውደድና ሀገርን ከነሙሉ ክብሯ ከማጽናት ጋር የተሰፋ ነው። ይሄን ከፋፍሎና ነጣጥሎ ወይም ሽራርፎ መውሰድ ግንጥል ጌጥነት ነው። አንዱን ቦታ ተላጭቶ አንዱን ቦታ ማጎፈር ነው።

ልዩነቶችን በማራገብ፤ የቂም ታሪክ ፈጥሮ አንዱን ማኅበረሰብ በሌላው ማኅበረሰብ ላይ ባልተገባ መልኩ የመቀስቀስ ሥራ ተሠርቶ፤ ትርክቱ ለፖለቲካዊ ፍጆታ መዋሉ አይካድም። አሁን ግን ከተጠራቀሙ ስንጥቃቶችን ተምረን፤ ነጠላ ማንነትን ወደ ብዝሃ ማንነት በማሳደግ፤ አንድን ሀገር በጋራ የመገንባት ፕሮጀክት ላይ መተባበርና መረባረብ አለብን።

የጋራ ግብን ማጽናት የሚቻለው ልዩነትን ተሻግሮ ለጋራ ዓላማና ለጋራ ጥቅም መሰለፍ ሲቻል ብቻ ነው። በእያንዳንዱ ልዩነት ውስጥ የጋራ ግብን መሠረት አድርጎ መተባበርና ውጤት ማምጣት ሲቻል ነው። የዐድዋ ድል እውን የሆነው በውስጣችን የነበረውን ልዩነት የተሻገረ የጋራ ግብ ስለያዝንና ለዚያ ስለተሰለፍን ነው። ባጭሩ የጋራ ግብ፤ የጋራ ህልውናንና የጋራ ድልን ያቀናጃል። ለጋራ ግብ መሰለፍ ጤናማ የሆነና ሚዛኑ የተጠበቀ ትብብርና ፋክክር እንዲኖርና ጋይላችንን መሰብሰብ እንድንችል የሚያደርግ ነው። አንዱን ጥለን አንዱን አንጠልጥለን የጋራ ግብን ማረጋገጥና የጋራ ህልውናን ማስቀጠል ከቶም አይቻልም።

እንዲህ ሲሆን በብዝሃነት ውስጥ ያለ አንድነትን የመቀበል ዐቅምና ሞራል ይኖራል፤ ይፈጠራልም። ወይም እንደ አዲስ ያድጋል። በመጨረሻም የኢትዮጵያ አንድነት በልዩነት ውስጥ ጎልቶ ይወጣል፤ ያብባልም። የጋራ ታሪክ፤ ለሉዓላዊነት የሚኖር ፍቅር፤ ብሩህ የወደፊት ተስፋን ማለምለም፤ ኢትዮጵያውያንን በጋራ የሚያስተሳሰብ ዕሴቶች ናቸው። የጋራ ክሮችን ማገናኘት እና በዚህም ሀገራዊ አንድነትን መጠበቅ እና ማጎልበት የሁሉም ዕለቃዊ ተግባር ነው። ይህ በዐዋጅና በአስገዳጅ ሕግ ተፈጻሚ የሚሆን አይደለም። የልብ ፍቃድ የሚሻ እንጂ። ከልብ ወጥታ ከንፈር ላይ ያላች ሀገር በምንም ተአምር ከመጥፋት አትድንም። ኢትዮጵያ ከበዛ ፈተናና ከአያሌ ሠርጎ ገብ አፍራሾች የዳነችውና እስከዛሬም የቆየችው፤ ሀገራቸውን በከናፍራቸው ሳይሆን በልባቸው በተሸከሙ ጀግኖቿ መሥዋዕትነት ነው።

ይህ ልምድና ባህል ከችግራችን በላይ ዛሬም ያስፈልገናል። የኢትዮጵያን ብዝሃነት በአክብሮት፤ በመግባባት እና በመደመር

መንፈስ ማስተናገድ ደግሞ ዋነኛ መድኃኒቱ ነው። ለሁሉም ተስማሚ የሆነ እና የበለጸገ የወደፊት ሕይወት ለመገንባት የሚያስችል ትርክትና አስተሳሰብ ያሻል። እንደዚያ ሲሆን ኢትዮጵያን ወደ ክብር ከፍታ እንወስዳታለን።

የኢትዮጵያ ሕዝብ ልዩነትን በአንድነት፣ አንድነትንም ደግሞ በልዩነት ውስጥ አዋሕዶ እና ደምሮ የሚኖር ነው። ሕዝቡን ይበልጥ አስተሳሰብ ወደ ከፍታው ሊመልሰው የሚችል አስተሳሰብ ከምሥራቁም ሆነ ከምዕራቡ ዓለም ሊመጣ አልቻለም። ስለሆነም በኢትዮጵያ የበለጸጉ ሥልጣኔዎችን፣ ባህሎችንና ሃይማኖቶችን ታሪክ ስንመለከት፣ “የመደመር” አስተሳሰብ እና ከመደመር የሚመነጭ የትርክት ማሕቀፍ ዋነኛ አስተሳሰብ መፍትሔ ሆኖ እናገኛለን።

“የመደመር” አስተሳሰብ ተቀምሮ ወዲያውኑ ወደ ተግባር የተቀየረ አስተሳሰብ ነው። የእኛና ከእኛ የተወለደ፣ የሁሉንም የኢትዮጵያ ሕዝብ ተፈጥሮና ዕድገት ያከበረ በመሆኑ፣ በሕዝባችን ዘንድ ቅቡል ለመሆን ውስብስብ ጋሬጣዎች አልነበሩትም። ትርክቱ በወዳጅነት/በጠላትነት የሚፈርጀው አካል የለውም። የማኅበረሰባችንን ዕሴቶች አላራከሰም። የራሱን የሕዝባችንን ሐሳብና ኑሮውን ቀምሮ ያቀረበ በመሆኑ የመቀበል ፍላጎቱን አልቆለፈውም።

ከዚህ ቀደም የተዋሰነቸው ሐሳቦች ከባህላችን ከማፈንገጣቸውም በላይ በእጅጉ ሰው ተኮር አልነበሩም። ሁሉም አስተሳሰቦች በመጀመሪያ ደረጃ በምሁራን ተቀመርው፣ በአካዳሚያዊ ማኅበረሰብ ዳብረው እና ተተችተው ነው ወደ ፖለቲካ መድረክ የሚመጡት። “መደመር” ግን ከአሳቢው በቀጥታ ወደ ሕዝቡ የመጣ ዕሳቤ ነው።

አሳቢው ሐሳቡን ያደራጀው ማኅበረሰቡን መሠረት በማድረግ በቀመራቸው ዕሴቶች ናቸው። በመሆኑም ሐሳቦቹ ‘ከራስ ወደ ራስ’ ሊባሉ የሚችሉ ናቸው። አስተሳሰብ ሙሉ አካል ለብሶ ባህል ሆኖ እንዲወጣና እንዲተገበር ሁሉም ወደ ራሱ መመለስ አለበት። ሐሳብ ካለው ሐሳቡን ማክል ይጠበቅበታል። ክፍተቶች ካሉበት እንኳን በግልጽ ዕይታውን ሊያቀርብ ይገባዋል። የዳር ተመልካችነትና አቃቂረ ነዳሬነት ሐሰኛ አያሰኝም፤ ሀገር ወዳድም አያስብልም።

አንደኛ፤ ማንኛውም የተሳካ አስተሳሰብና ፖሊሲ ለኢትዮጵያ ብዝሃነትና አንድነት፣ በአንድ ጊዜ እና በተመሳሳይ መጠን ዕውቅና እና ዋጋ መስጠት አለበት። ይህ ማለት ከተለያዩ ማኅበረሰቦች በውሳኔ አሰጣጥ ሂደት ውስጥ ውክልና እና ተሳትፎን ማረጋገጥ፣ ባህላዊ እና ሃይማኖታዊ ተግባሮቻቸውን ማክበርና ልዩ ፍላጎቶቻቸውን እንዲሁም ተግዳሮቶቻቸውን ተነጋግሮ ለመፍታት ዝግጁ መሆን አለበት። ይህንን ለማድረግ ደግሞ የመደመር ፍልስፍና እና ከዚህ ፍልስፍና የሚመነጭ ትርክት እና አስተሳሰብ ምቹ ምኅዳር አለው። አማራጭ ሐሳቦችን የማስተናገጃ ቁልፍ ጉዳዮችንም የተላበሰ ነው።

ሁለተኛ፤ ማንኛውም ዕሳቤ ያልተማከለ አስተዳደር እና በአካባቢ ራስን በራስ የማስተዳደር መብትን የሚቀበል መሆን አለበት። በቀደሙት ግራ ዘመም ሥርዓቶች፣ ምንም እንኳ መሰል ሐሳቦች በሕግ እና በሰነድ ቢቀመጡም ቅሉ፣ ሥርዓቱ ከቀደሙት ባልተናነሰ የተማከለ ነበር። ምክንያቱም የሥርዓቱ መሠረት የሆነው ርእዮተ ዓለም የተማከለ ሥርዓትን ብቻ የሚቀበል በመሆኑ ነው። ያ’ ደግሞ ኢትዮጵያዊ ሊሆን አይችልም።

ሆኖም ከሀገራችን ነባራዊ የሥልጣኔ፣ የአስተሳሰብ እና የባህል ብዝሃነት ብቻ ሳይሆን ከመልክዓ ምድሯም ጋር የሚስማማ ሀገር በቀል ያልተማከለ አስተዳደርን የሚፈቅድ ፍልስፍና ያስፈልጋል። ለዚህ ደግሞ መደመርን ያህል አስተሳሰብ ሐሳብና አስተሳሰብ የለም ቢባል እንደ መመዳደቅ አይቆጠርም።

ሦስተኛ፤ የኢትዮጵያ ገዢ ፍልስፍና የግለሰብ መብቶችን እና የጋራ ዕቅዶችን ማመጣጠን የሚችል መሆን አለበት። የኢትዮጵያ ማኅበረሰብ በነባር ባህሉ የግለሰብ መብቶችን እና ጠንካራ የጋራ ዕቅዶችን አክብሮ ይይዛል። ይህ ማለት የሚመረጠው ርእዮተ ዓለም እና ፖሊሲ የግለሰቦችን ነጻነት በመጠበቅ እና ጠቃሚ የጋራ ባህሎችን እና ልምዶችን በማክበር መካከል ሚዛን መያዝ ያስፈልገዋል።

አራተኛ፤ ፓን-አፍሪካኒዝምን እና ቀጣናዊ ትብብርን ሊሸከም የሚችል አስተሳሰብ ያስፈልጋል። ኢትዮጵያ ለሀገራዊ ጥንካሬ ብቻ ሳይሆን ለአፍሪካ ጥንካሬ ግንባር ቀደም ሚና መጫወት አለባት። ይሄንን ሚና በመገንዘብ የተመረጠው ማሕቀፍ ፓን-አፍሪካኒዝምን ተቀብሎ ቀጣናዊ ትብብርን ማሳደግ ይኖርበታል። ይህም የኢትዮጵያን ሉዓላዊነትና ሀገራዊ ጥቅም በማስጠበቅ፣ ከሌሎች የአፍሪካ ሀገራት ጋር ለጋራ ጥቅም አብሮ መቆምንና አጋርነት መፍጠርን ይጨምራል። ስለሆነም ይሄንን መሸከም የሚችል ጥልቅ ዕይታንና ሐሳብን አዳበሮ ማግኘት ይፈልጋል።

ዕይታ አራት፤ ሚዛን መጠበቅ፡- በትብብርና በፋክክር መካከል ሚዛን መጠበቅ ማኅበረሰባዊ ደኅንነትን አስጠብቆ ለብልጽግና ያበቃል። ልዩነቶችን ማስፋት፣ የቂም ታሪክ ፈጥሮ አንዱን ማኅበረሰብ በሌላው ማኅበረሰብ ላይ ባልተገባ መልኩ መቀስቀስ፣ ያመጣውን ጣጣ

በዓይናችን አይተነዋል። አሁን ግን ከተጠራቀሙ ስንጥቃቶችን ተምረን ነጠላ ማንነትን ወደ ብዝሃ ማንነት በማሳደግ፣ አንድ ሀገር በጋራ የመገንባት ፕሮጀክት ላይ መተባበርና መረባረብ አለብን።

የመደመር ትርክት እና ወንድ/እናትማማችነት

በዘመናዊው የፖለቲካ ታሪካችን ውስጥ እጅግ ዝቅተኛ ይዞታ ያለውና በእግባቡ ያልዳበረው የዘመናዊነት ዕቅድ ወንድ/እናትማማችነት ነው። ወንድ/እናትማማችነት ማለት የሰው ልጆች ሥጋዊ ዝምድና፣ አካባቢያዊ ማንነት ወይም ሌላ አጥር ሳይገደባቸው እርስ በርስ የሚደጋገፉበትና አንዱ የሌላው ችግር እንዲገድው የሚያደርግ ዕቅድ ነው። ይህ ዕቅድ የሰው ልጆችን የሞራል ማኅበር ያሰፋና እኛና እርሱ ከሚል ክፍፍል የሚያወጣ ነው። ሁሉንም የሰው ልጆች “እኛ” በሚል የሞራል ማኅበረሰብ ውስጥ እንዲታቀፉ የሚያደርግ ነው።

“የሞራል ማኅበር” ማለት የሰው ልጆችን ግንኙነት በቦታና በሥጋ ከመቀራረብ፣ በማኅበረሰብ ሕጎች ከመተሳሰር በላይ፣ ሞራላዊ የሚያደርግ ነው። ግንኙነቱ ፍትሕ በማስፈንና በርኅራኄ ወይም ለማንም ሰው ጉዳይ ያገባኛል በሚል ይመሠረታል⁶⁵¹።

ይህ የሰው ልጆች የሞራል ማኅበር እየሰፋ መምጣት ቀድሞ ከዘመናዊና ከአካባቢው ውጭ ላለ ሰው ብዙ አዘኔታና ርኅራኄ የሌለውን ሰው፣ ለሁሉም የሰው ልጆች የሚገደው ሰብአዊ ፍጡር እንዲሆን አድርጎታል። ስለ አንድ አካባቢ ወይም ስለ አንድ ማኅበረሰብ ለመጨነቅ በዚያ ማኅበረሰብ ውስጥ መፈጠርን የግድ የማያደርግ አስተሳሰብ ነው - ወንድ/እናትማማችነት።

⁶⁵¹ William Spohn, Who Counts? Images Shapes our Moral community, Santa Clara University, Vol. 7, No. 2, 1996

በኢትዮጵያ የወንድ/እናት-ማማችነት ዕሴት ዝቅተኛ መሆን የእኩልነትና የነጻነት ጥያቄዎችን በዴሞክራሲያዊ መንገድ ለመፍታት የምንችልበትን ዕድል እያወሳለበ፤ ፖለቲካችን በግጭትና በውጥረት የተሞላ እንዲሆን አድርጎታል። የእኩልነትና የነጻነት ጥያቄዎቻችንን ተግባብተን ለመፍታትና በመርሕ ላይ ተመሥርተን ለመጓዝ ዕንቅፋት የሆነው የወንድ/እናት-ማማችነት ዕሴት አለመዳበር ነው።

በሀገረ መንግሥት ምሥረታ ሂደት የጋጠሙንን ስብራቶችን የሚሸረው ወንድ/እናት-ማማችነት ነው። በመደመር ዕሳቤ ከተቀመጡ ቁልፍ የሀገረ መንግሥት ቅቡልነት ፈተናዎቻችን የመፍቻ መንገዶች አንዱ ወንድ/እናት-ማማችነት ነው። ብዝሃ ማንነት ባለበትና በፈተናዎች ስብራት በገጠመው ሀገር፤ ልዩነት ተሻጋሪ ትሥሥርን ለመፍጠር እና ለሀገረ መንግሥት ግንባታ የወንድ/እናት-ማማችነት ሚና፤ በነርቮች መካከል እንዳለ አገናኝ ኬሜካል አልያም እንደ ኤሌክትሪክ ሲግናል ይሆናል። ከልዩነት ባሻገር ድልድይ ሆኖ ሊያስተሳሰብና ሊያገናኝ የሚችለው ወንድ/እናት-ማማችነት ነው። በጥቅሉ በሕዝቦች መካከል አንድነትን፤ ዕርቅን እና የጋራ ማንነትን በማጎልበት ረገድ ትልቅ ሚና አለው።

በአንድ ሀገር ውስጥ ወንድ/እናት-ማማችነትን ትርክት ሲዳበር፤ ዕርቅን በማስፈን የሀገረ መንግሥት ግንባታውን ያፋጥናል። የሕግና የተቋማት አሠራርን በአካታችነት መገንባት ደግሞ የጎደለው እንዲሞላ፤ የተሰበረው እንዲጠገን፤ የራቀው እንዲቀርብ የሚያስችል መሠረት በመጣል ለወንድ/እናት-ማማችነት በር ይከፍታል። በማግባረስቦች መካከል የሚዘሩ ከፋፋይ ሁኔታዎች ዐቅም አጥተው የጋራ የዜግነት ስሜት እንዲጎለብት ያስችላል።

ወንድ/እናት-ማማችነት አንዱ በአንዱ ጫማ ውስጥ ሆኖ ማሰብን ያጎለብታል። እያደገ ሲሄድ ስለ ወንድ/እናት-ማማችነት ብሎ ቁስልን መተውን ይፈጥራል። ወንድ/እናት-ማማችነት እየጎለበተ ሲሄድ መደናነቅና መለዋወጥን ያስከትላል። በመሆኑም ወንድ/እናት-ማማችነት ዕርቅን ያወርዳል፤ የሀገረ መንግሥት ግንባታውን ያጸናል።

የወንድ/እናት-ማማችነት ትርክት ገዢ ሐሳብ ሆኖ በተግባር መገለጥ፤ የሀገረ መንግሥቱን ቅቡልነት ለማስፋትና ዴሞክራሲያዊ አስተዳደርና ብልጽግናን ለማረጋገጥ መሠረት እንደሆነ መደመር በአጽንዖት ያምናል። የመደመር ዕሳቤ ያለበትን ነባራዊ ሁኔታ ከግምት ውስጥ ያስገባ፤ ውስብስብ ችግሮቻችንን በየደረጃው የሚፈታ፤ በእኛ ልክና መጠን በጥንቃቄ የምንገነባው ኢትዮጵያዊ ዴሞክራሲ ያስፈልጋል የሚል እምነት አለው። ይሄንን እምነቱን ለማሳካት ወንድ/እናት-ማማችነት፤ እኩልነት እና ነጻነት ቁልፍ ዕሴቶች እንደሆኑ ያምናል።

ምእራፍ ዐርባ ሰባት

ዴሞክራሲና የመደምር ትልም

ዴሞክራሲ ማለት ከዘር ሐረግ፣ ከጉልበት ወይም ከማናቸውም ሌላ ተጽዕኖ ይልቅ ሥልጣን ከምልዐተ ሕዝብ ይሁንታ ሲገኝ ነው። “የሥልጣን ቅቡልነት” ስንል ሀገርን እያስተዳደረ ያለው አካል በሕዝቡ ዘንድ ያለው ተቀባይነት ማለታችን ነው። በኢትዮጵያ አብዛኞቹ የሥልጣን ቅቡልነት አማራጮች ተሞክረዋል።

ወደ ጊላ ስንሄድ ዋነኞቹ የሥልጣን ቅቡልነት ማኅተም አድራጊ ቤተ እምነቶች ነበሩ። ከቤተ እምነቶቹ ጋር ያልተስማማ ቅቡልነት አጥቶ መንበሩ የሚነቀነቀው በቶሎ ነው። የቅቡልነት መነሻውም የቤተ እምነቶች ተቀባይነት፣ የዘር ሐረግና ጉልበት ተቀላቅሎ ነው። ነገሥታት፣ ሁልጣኖች፣ አሚሮች፣ ሞቲዎች፣ አንዳንዴ በጦርነት አሸንፈው ሥልጣን ይይዛሉ፤ አንዳንዴ ደግሞ ሥልጣን ከአባት ወደ ልጅ ይተላለፋል። በሁለቱም ሃይት ላይ ግን የቅቡልነት ዋናዎቹ ምንጮች ቤተ እምነቶች ናቸው።

ከቤተ እምነቶች አጽዳቂነት ውጭ ለመጀመሪያ ጊዜ ሥልጣን የያዘው የደርግ መንግሥት ነው። የደርግ መንግሥት በአንድ በኩል የዘውዳዊ ሥርዓቱ የቅቡልነት ምንጭ የሆነውን አምላካዊ ትርክት ተወው። በሌላ በኩል ደግሞ አዲስ የቅቡልነት ምንጭ የሆነውን ዴሞክራሲን ለማስፈን ዝግጁ አልነበረም። በዚህም የተነሣ ዘመነ መንግሥቱ በቅቡልነት አጦት ሲናጋ አለፈ። ኢሕአዴግ ወደ ሥልጣን ሲመጣ፣ ቅቡልነትን ከዴሞክራሲያዊ ሥርዓት ለማግኘት ሞክሮ ነበር። ቢሆንም ግን ቆይቶ ቅቡልነትን በኢኮኖሚ ልማት በኩል ለማግኘት ዝንባሌ አሳይቷል።

ከድህነት በቶሎ መውጣት የቻሉት የደቡብ ምሥራቅ እስያ ሀገራት ቅቡልነትን ከኢኮኖሚ ልማትና ከብልጽግና ለማግኘት የቻሉበት አጋጣሚ መኖሩ እሙን ነው። ኢንዶኔዥያን የመሰሉ ሀገራት ላይ ግን ይሄ የቅቡልነት ምንጭ ከተወሰነ ዓመታት በላይ ሊያስኬዳቸው አልቻለም። ምክንያቱም ኢንዶኔዥያ ብዙን ማንነት ያለባት ሀገር በመሆኗ ከልማትና ከብልጽግና በተጨማሪ የሚያስፈልጋት ዕቅድ አለ⁶⁵²። በዚህ የተነሣ ፊታቸውን ወደ ዴሞክራሲ እንዲመልሱ አስገድዷቸዋል። ኢሕአዴግም ምንም እንኳን ቅቡልነትን በኢኮኖሚ ልማት ማምጣት ይቻላል በሚለው መርሕ ተገዞ ድህነትን በመቀነስና የሕዝቦችን ኑሮ በአንጻራዊነት በማሻሻል ላይ አተኩሮ ቢሠራም፣ የኢኮኖሚ ዕድገቱ የጥራት ችግር በቶሎ አልተቀረፈለትም። የዴሞክራሲ ጥያቄዎችም እያየሉ መጡ። በዚህም ምክንያት ቅቡልነቱ እየተሸረሸረ ለፖለቲካዊ ትርምስ ዳርጎናል።

⁶⁵² ኢንዶኔዥያ ከ300 በላይ ማኅበረሰቦችና ከ800 በላይ ቋንቋዎች አሏት። የአውሮፓ፣ የእስያና የመካከለኛው ምሥራቅ ባህሎች ተጽዕኖዎች የጎብራዊነቷ እንደኛው መልክ ነው።

በኢትዮጵያ ዘመናዊ መንግሥት በወጡ ከተደራጀ ወዲህ ሦስት መሠረታዊ ጥያቄዎች ተነሥተዋል። የመጀመሪያው ከመደብ ትግል ጋር የሚያያዘው የመሬት ጥያቄ ጉዳይ ነው። መሬትን ከገባር ሥርዓቱና ከአስገባሪ ባለባቶች ይዞታ አላቅቆ የአርሶ አደሩ ንብረት ለማድረግ ከፍተኛ ትግል ተደርጓል። ሁለተኛው የብሔራዊ ማንነት ጥያቄ ሲሆን፤ ኢትዮጵያ «የብሔሮች እሥር ቤት ናት» ከሚል የችግር ትንተናና መፍትሔ ራስን በራስ እስከ ማስተዳደር፤ አልፎም እስከ መገንጠል የሚደርስ ትርክትን ያዘለ ነው። ሦስተኛው ጥያቄ ሥልጣን ወደ ሕዝብ እንዲመለስና ሕዝባዊ አስተዳደር እንዲቋቋም የሚጠይቀው የዴሞክራሲ ጥያቄ ነው።

እነዚህ ሦስት ጥያቄዎችን ለመመለስ ቢያንስ ሁለት አብዮቶችን አሳልፈናል። የ1966ቱ አብዮት ከነውሱንነቶቹም ቢሆን የመሬት ባለቤትነትን ጥያቄ መሬትን ለአርሶ አደሩ በማከፋፈል መልሷል ማለት ይቻላል። የ1983ቱ አብዮት ደግሞ የብሔር ጥያቄን በሕገ መንግሥቱና በፌደራል ሥርዓቱ በማካተት ከነውሱንነቶቹም ቢሆን በዋናነት መልስ እንዲያገኙ አድርጓል።

በሁለቱም አብዮቶች በአግባቡ ሳይመለስ እስከ አሁን የዘለቀው የዴሞክራሲ ጥያቄ ነው። ይሄም ብቻ ሳይሆን በሁለቱ አብዮቶች የተገኙ ድሎችንም ጠብቆ ለማስፋትና ባለው ላይ ለመገንባት ዕንቅፋት የሆነው የዴሞክራሲ እጦት ወይም የአምባገነን ሥርዓት መደርጀት እንደሆነ የመደመር ፍልስፍና ያትታል። የሁለቱ ጥያቄዎች ጉዳይ አሁንም አጀንዳ ሆኖ የቀጠለበት አንዱ ምክንያት መልሶቻቸው በዴሞክራሲ መሠረት ላይ የቆሙ ስላልነበሩ ነው።

ሁለቱ አብዮቶች በተከታታይ ሊመልሷቸው የሞከሩት የመደብና የብሔር ጥያቄዎችን ስንመለከት ሁለቱም ጥያቄዎች በአኩልነት

ዕሴት ላይ የቆሙ እንደሆኑ መታዘብ እንችላለን። ይሄም ከሦስቱ የዘመናዊነት ዕሴቶች መካከል የአኩልነት ዕሴት ብቻውን ጎልቶ እንደወጣ ያሳየናል። በአንጻሩ የነጻነትና የወንድማማችነት/አኅትማማችነት ዕሴቶች በሁለቱ አብዮቶች ውስጥ ዝቅተኛ ሥፍራ ነበራቸው። በመሆኑም በነጻነትና በወንድማማችነት/አኅትማማችነት ዕሴቶች መሠረት ላይ የሚቆመው የዴሞክራሲ ሥርዓት በሀገራችን በሚጠበቀው መጠን ሊገነባ አልቻለም። የአኩልነት ጥያቄን ብቻ አጎልቶ ይዞ ዴሞክራሲን መገንባት ደግሞ የማይታሰብ ነው። ዴሞክራሲ ከአኩልነት ጎን ለጎን የወንድማማችነት/አኅትማማችነት ዕሴትን በብርቱ ይፈልጋል።

የፖለቲካ ገበያ በደራበት ሀገር፤ ፖለቲካው በልሂቃን የጥቅም ፋክክር ስለሚያዝ፤ በሐሳብ ውድድር ላይ የሚመሠረተውን የዴሞክራሲ ሥርዓት እውን ለማድረግ አስቸጋሪ ያደርገዋል። ሕዝብ አማራጭ ፖሊሲዎች ቀርበውለት የሚፈልገውን ፖሊሲ መርጦ መተዳደሩ ይቀርና፤ ፖለቲካው በማኅበረሰባዊ ጉዳዮች እንዲወጠር ያደርገዋል። ይሄም ፖለቲካውን በብሔርና በሃይማኖት ቡድኖች ውጥረት ውስጥ ይጥለውና ፖለቲካዊ አለመረጋጋትን ይፈጥራል።

ዴሞክራሲን ዘግይተው ከጀመሩ ሀገራት መካከል በተደጋጋሚ የሚጠቀሱት የደቡብ አሜሪካ ሀገራት ናቸው። እነዚህ ሀገራት ዴሞክራሲያቸው አሁንም ጸንቶ መቆም አልቻለም። ሀገረ መንግሥቱን ለማስቀጠል በሚያስችል ጊዜያዊ ክብካቤ እንጂ በተቋማትና በባህል ላይ የቆመና የማይቀለበስ ዴሞክራሲ መገንባት አልቻሉም።

ስለሆነም ያለንበትን ነባራዊ ሁኔታ ከግምት ውስጥ ያስገባ፤ ውስብስብ ችግሮቻችንን በየደረጃው የሚፈታ፤ በእኛ ልክና መጠን

በጥንቃቄ የምንገነባው ኢትዮጵያዊ ዴሞክራሲ ያስፈልገናል። ይሄንን ዓይነት ዴሞክራሲ ለመገንባት ደግሞ ዓለም አቀፋዊ ተሞክሮዎችን ከግምት ውስጥ ማስገባት፣ ያለንበትን ነባራዊ ሁኔታ ማገናዘብ እንዲሁም የሄድንበትን መንገድ መፈተሽ ያስፈልገናል።

የምንዘረጋው ዴሞክራሲያዊ ሥርዓት የሰው ልጆችን ተደማሪ ፍላጎቶች ያገናዘበ መሆን ይኖርበታል። አንዱን ፍላጎት ብቻ አንጠልጥሎ የሚሮጥ ሥርዓት፣ የሀገራችንን ህልውና በአስተማማኝ መሠረት ላይ ሊያቆምልን አይችልም።

የመደመር ዕሳቤ ማሳበረሰባዊ ብሔርተኝነትና ሲቪክ ብሔርተኝነትን አመቻምቶ ይጓዛል። ባለው የመግባባት ዴሞክራሲ ላይ የጎደለውን የልሂቃን ትብብር ለማምጣት ይሠራል። የነበረውን ከማፍረስ ይልቅ በነበረው ላይ እየጨመሩ ማከማቸት፣ ስሕተቶችን እያረሙና አዳዲስ ሐሳቦችን እያከሉ ቀጣይ ጉዞን መተለም ወረታችንን የሚያሳድግ መንገድ ነው ብሎ ያምናል። ስለሆነም በቀደመው የመግባባት ዴሞክራሲ መከራችን ላይ የታዩ ስሕተቶችን እያረምን፣ አዳዲስ ሐሳቦችን እየጨመርን መቀጠል እንጂ፣ በድጋሚ ዘለን ሌላ መከራ ውስጥ መግባት አያስፈልገንም። ሀገራችንን ከቤተ መከራነት ለማውጣት ዋናው መፍትሔ ያለፈውን በትክክል መዝኖ ችግሩን እያስተካከሉ መሄድ ነው።

በብሔር ልሂቃን መካከል ያለውን ውጥረት ለማርገብና በቀደመው ድርድር ውስጥ ተገቢ ቦታ ያላገኘውን ሲቪክ ብሔርተኝነት ለማካተት፣ ቀጣይ ተዋሥዖ መር ድርድሮችን ማድረግ አስፈላጊ ነው። ተዋሥዖ መር ድርድር ስንል ለመፍትሔና ለአቋም ከመሮጣችን ሰፊት ግንኙነታችንን የሚያስተካክል ዕርቅ ማድረግ አለብን።

ጥናቶችና የውይይት መድረኮችን እያዘጋጀን ታፍነው የቆዩና ያልተሰሙ ድምጾችንና ሐሳቦችን እንዲደመጡ መግፋት ይገባናል።

በብቸኝነት ጉድለት ውስጥ እየጠፉ ያሉ ልሂቃንን እንዲሰባሰቡ በማድረግ፣ የነቁ ልሂቃንን በብዛትና በዓይነት ማከማቸት ያስፈልገናል። በሂደቱም በተለያዩ ጉዳዮች ላይ ድርድር ለማድረግ ይቻላል። ይሄ ሂደት ለመደመር ዕንቅፋት የሚሆኑብንን አስተሳሰቦችና ዝንባሌዎች እየገራና እያረቀ፣ ምክንያታዊነትን እያጎለበተልን ይመጣል። እርሱም ለዴሞክራሲ ግንባታችን መሠረታዊ ጉዳይ ነው። የሲቪል ማሳበረሰብ ተቋማት፣ ሚዲያዎች እና ምሁራን ከነበሩበት ሁኔታ ወጥተው እንዲጠናከሩና በዴሞክራሲ ግንባታችን ውስጥ ትልቅ ሚና እንዲጫወቱ ማድረግ አንዱ ዋናው ጉዳይ ነው።

በሁሉም አካላት ተሳትፎና መደመር የምንገነባው ዴሞክራሲ፣ ከራሳችን ነባራዊ ሁኔታ እየተቀዳ ችግራችንን የሚፈታ ይሆናል። ከእኛው ባህሎችና ዕሴቶች ላይ ተነሥተን የሕዝባችንን ሥነ ልቡናና የኑሮ ሁኔታ ያገናዘበ፣ በልካችን የተሰፋ ዴሞክራሲ ያስፈልገናል። በብቸኝነት ጉድለት በምትዳክር ሀገር ውስጥ የምንገነባው ዴሞክራሲ፣ ከብቸኝነት ጉድለት የሚያወጣንን የመደመር ዕሴት የሚገነባ ነው። ከዚህ በተጨማሪ ከችግሮቻችን በቶሎ ለመላቀቅ የሚያስችለንን ድምር ዕቅድም ወይም ወረት የሚሰጠን መሆን አለበት።

የውዝፍ ሥራችንን ከምችት የምናቃለለው፣ የዕቅዳችንን ክምችት ስናካብተው ነው። የመደመር ዴሞክራሲ የመጨረሻ ግብ የሲቪክ ባህል የዳበረባትና በሐሳብ ውድድር ላይ የተመሠረተ ዴሞክራሲ የሰፊነባትን ኢትዮጵያ እውን ማድረግ ነው። ዴሞክራሲና የሀገር ህልውና የማይጋጨበትን፣ በባህል ላይ የሚቆም የዴሞክራሲ ሥርዓትን መገንባት።

ምእራፍ ዐርባ ስምንት

የመደመር ዕሳቤ ፈተናዎች

መደመር በጥቅሉ ሁለት ፈተናዎች እንዳለብት አምኖ ይነሣል። እነርሱም የግብር እና የአስተሳሰብ ናቸው። የችግሩ ዓይነት ብዙ ቢሆንም ምንጮቹ ተቋማዊና ባህላዊ ስብራቶቻችን ናቸው። የአስፈጻሚ ተቋማት ዐቅም በዘመን ውስጥ በሚፈለገው ልክ አልተገነባም። ይሄም የወለዳቸው ፈተናዎች በርካታ ድካሞችን አስከትለዋል። እንዲሁም የፖለቲካ ባህላችን ከዴሞክራሲ ዕቅዶች እጅግ የራቀ መሆኑ፣ ፖለቲካችን ወደፊት እንዳይራመድ ምክንያት ነው። በጥቅሉ በመደመር ፍልስፍና ፊት የተጋረጡ ፈተናዎች፣ የተግባርና የሐሳብ ፈተናዎች ናቸው። መደመር ማለት እነዚህን የአስተሳሰብ ችግሮች ተሻግሮ የአስተሳሰብ ልዕልና ማምጣት ነው።

ብልጽግና፣ የመደመር ፍልስፍና የኢትዮጵያን መጻሒ ዕድል ይበይናል የሚል እምነት አለው። መደመር እየተተገበረ ያለ ሐሳብ እንደመሆኑ ዛሬ እየተመረመረና እየተተፋ ተሻሽሎ ችግር ፈቺና ወደ ነገ አሻጋሪ እንዲሆን ራሱን ከነባራዊ ሁኔታዎች ጋር እያላመደ የሚሄድ ፍልስፍና ነው። መደመር በፍጥነት በሚቀያየር ዓለም ውስጥ፣ ፈተና እና ዕድሎችን እየለየ ለኢትዮጵያውያን ዕድልን የሚያበዛ አዲስ ዕሳቤ ነው። በወቅታዊነት ከሚነሡ የመደመር ፍልስፍና ፈተናዎች መካከል ጎታች የፖለቲካ ባህል፣ አክራሪነት፣ የፖለቲካ ገበያ እና ድገረ እውነት ይጠቀሳሉ።

1. ጎታች የፖለቲካ ባህል

ኢትዮጵያ ጥንታዊ የሆነ የሥልጣኔና የመንግሥት ታሪክ ካላቸው የዓለማችን ቀደምት ሀገሮች መካከል አንዷ ነች። ይህም የበርካታ ቁሳዊና መንፈሳዊ ዕቅዶች ባለቤት እንድትሆን አድርጓታል። ዐርበኝነት፣ ጀግንነት፣ አትንኩሻ ባይነት፣ ጸኒነት፣ ወዳድነት፣ የእምነት ጽናት፣ እንግዳ ተቀባይነት፣ ኢትዮጵያውያን የሚጋሯቸው በዘመናት ውስጥ ያፈሯቸው በጎ ዕቅዶች ናቸው። ኢትዮጵያ መስቀለኛ መንገድ ላይ በቆመች ቁጥር እንድትሻገር የሚያደርጓት እነዚህን የመሰሉ መንፈሳዊ ዕቅዶች እንደሆኑ በብዙዎች ዘንድ ይታመናል።

እነዚህን የመሰሉ መልካም ዕቅዶች ቢኖሩንም የፖለቲካ ባህላችን ግን መልካም ዕቅዶችን ለማፍራት አልቻለም። ፖለቲካን ከሐሳብ ትግል አውርዶ በዱርና በገደል ማዋል በፖለቲካ ባህላችን እንደ ጀግና የሚያስቆጥር መልካም ዕቅድ ተደርጓል። በጫካም በከተማም መሸፈት ነው የፖለቲካ ባህላችን። በዚህ ባህል የተነሣ ግጭት፣ እርስ በርስ መጠፋፋት፣ የሜራ ፖለቲካ፣ ልዩነትን ማጓጓዣ፣

የፖለቲካ ጽንፈኝነት፣ የመሳሰሉ ሐሳቦችና ድርጊቶች በፖለቲካ ምኅዳሩ ውስጥ ሥር ስድደዋል። የከፋው ችግር ጎላ ቀር የፖለቲካ ባህል እንደ ጥበብ መያዙና በጎ የፖለቲካ ዕሴት ግንባታ ጥረት ደግሞ እንደ ፖለቲካ አላዋቂነት መቆጠሩ ነው።

የፖለቲካ መዝገበ ቃላቶችን ብንፈትሸው ፀረ አብዮት፣ ፀረ ልማት፣ ፀረ ሕዝብ፣ በለው፣ ምታው፣ ቁረጠው፣ ይፋፋም፣ ይውደም፣ በመሳሰሉ የ“ፀረ” ተቀጽላዎችና የሞት ቃላት የተሞላ ነው። በፖለቲካ ባህላችን ሜራና ተንኮል የተባባሰው ባልገባቸው ሐሳብ ተጠልፈው ወንድም በወንድሙ ላይ እጁን ባነሣበት ዘመን ነው። የአንድ አባትና እናት ልጆች የልዩነት መሥመሩን በቅጡ ባልለዩት ርእዮተ ዓለም ተጠልፈው፣ መገዳደላቸው ነው የበጎነትን ሥር ከፖለቲካችን የነቀለው። ፖለቲካን እና መገዳደልን ያጋመደው ባህል በርካታ አሉታዊ ባህሎችን እያፈራ፣ ከትውልድ ወደ ትውልድ ተሸጋግሯል።

በርግጥ የፖለቲካ ባህላችን መበላሸት ትናንት ብቻ የተወለደ አይደለም። በገዢዎቹ ቤት ወንድም ወንድሙን ገድሎ መንገሥ በታሪካችንም ይታወቃል። የአካባቢው ገዢዎች አንዱ አንዱን ለመጣል በውጭና በውስጥ ማሄር የተለመደ ባህል ነው። አድያም ሰገድ ኢያሱ ሥልጣናቸውን ለቅቀው ገዳም ቢገቡም፣ በቦታቸው በነገሠው በገዛ ልጃቸው በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በጭካኔ ተገድለዋል። ዐፄ ዮሐንስ ከእንግሊዞች ጋር በመተባበርና መሣሪያ በመስብሰብ ዐፄ ቴዎድሮስን ወገን አሳጥተው ጥለዋል። እንዲሁ በሠፈሩት ቁና እንዲል፣ ዐፄ ዮሐንስ ከመሐዲስት ጋር ሲፋለሙ ዐፄ ምኒልክ ከጣልያን መሣሪያ በመስብሰብ ለመሐዲስት ወረራ ችላ ብለው አሳልፈው ሰጥተዋቸዋል። ይሄም የፖለቲካ

ሜራ ከነገሥታቱም ዘመን ጀምሮ የተጣባን አጉል ባህል እንደሆነ ያሳየናል። በልጅ ኢያሱ የለውጥ እንቅስቃሴ ላይ የሸዋ መሳፍንንትና ቤተ ክህነት ሜራ ሠርተው ጥለዋቸዋል።

ማኅበረሰባዊ ባህላችን መነጋገርን አያወድስም። ቤተሰብ የአባ ወራን ፈላጭ ቆራጭነት ያሞግሳል። በ“መሬቱን ገፋህኝ” ለበብ ጠመንጃ ማንሣት የአይደፈሬነት መገለጫ ነው። ሁሉንም ነገር ማግኘት የሚቻለው በኃይልና በአምባገነን እንደሆነ ይታመናል። ጠልፎ ማግባት ባህላዊ መሠረት ይዞ መውጫ ተዘጋጅቶለታል። አስገድዶ በጉልበት ከወሰዱ በኋላ ሽማግሌ መላክን እንደመውጫ አስቀምጧል።

በጥቅሉ እንደ ማኅበረሰብ ከመነጋገር ይልቅ ዱር ቤቱ ማለትን የሚያወድስና የሚያሞክሽ ባህል አለን። ገዳይ እወዳለሁ ተኳሽም አልጠላ... ነው ዜማችን። የፖለቲካ ባህል ብልሽታችን በዘመን ጅረት በትውልድ አንደበት ተንከባልሎ ከዛሬ ደርሶ ፈተናው ቀጥሏል። ሕዝባችን ጠንካራ መንግሥት እንዲኖረው ይፈልጋል፤ በሌላ በኩል ደግሞ ሺፍትነትን ያበረታታል። አስገራሚ ተቃርኖ ነው።

ከትውልድ ያልተማረው የፖለቲካ ባህላችን ዛሬም ሐሳብ ደርቆበት፣ የመሐሉ መንገድ የሰማይ ያህል ርቆበት፣ ጥላሽት መቀባባቱን ቀጥሎበታል። ማኅበራዊ ሚዲያ የከፈተላቸውን ዕድል ተጠቅመው ጥላቻን፣ መከፋፈልን፣ መፈራረጅን፣ አሉባልታን የሚገዙ እንዳሉ ይታወቃል። ለዚህ ሐሳብ የሚገዙ የፖለቲካ ልሂቃንና የማኅበረሰብ ክፍሎች መኖራቸውን ስናይ፣ የፖለቲካ ባህላችን ዛሬስ ወዴት ተሻገረ? ብለን እንድንጠይቅ ያደርገናል። በመጠላለፍና በመፈራረጅ የተቃኘው የፖለቲካ ባህል የማኅበረሰቡን

ችግር ሲፈታ ሳይሆን፤ እንዲያውም ሲያወሳስብና ለከፋ መከራ ሲዳርግ በተደጋጋሚ ታዝበናል።

የፖለቲካ ባህላችን ላለበት ምስቅልቅል የፖለቲካ ልሂቃን አፍራሽ ሚና በቀላሉ የሚታይ አይደለም። የፖለቲካ ልሂቃን “እኔ ዐውቅልሃለሁ” በሚል ሽፋን ከጎብረተሰብ ዕድገትና ከሀገራዊ ብልጽግና ይልቅ የግል ፍላጎታቸውን ማሳኪያ መሰላል አድርገው ይጠቀሙበታል። በዚህም አሉታዊ ድርጊቶችን በመፈጸም ለሀገሩ የፖለቲካ ባህል መታመም ከፍተኛውን ድርሻ ይወስዳሉ። እንዲህ ያለውን የፖለቲካ ባህል ለማረም ልሂቃን የሚኖራቸው ድርሻ ትልቅ ቢሆንም፤ በሚያሳዝን ሁኔታ ልሂቃኑ የዚህ የፖለቲካ ሽፍጥ አዋላጅና አላዳጊ ናቸው።

ፖለቲካችን ከቀበሮ ጉድጓድ ወጥቶ ወደ ሐሳብ ገበያ፤ በሜራ አንካሴ ከመወጋጋት ወጥቶ በጠረጴዛ ዙሪያ ወደ መሟገት፤ ከመገፋፋት ወደ ጎብረት፤ ከመከላለም ወደ መለምለም እንዲሻገር ትግል ይጠይቃል። ለዚህ ደግሞ ወንድ/እኅትማማችነት፤ እኩልነት እና ነጻነት በፖለቲካ ባህላችን ውስጥ መዳበር እንዳለበት የመደመር ፍልስፍና እንደመፍትሔ ያቀርባል።

2. አክራሪነት

ኢትዮጵያ ውስጥ አክራሪነት እንደ ፖለቲካ ስልት ተይዟል። አክራሪነት “የእኛ” እና “የአነርሱ” በሚል ትርክት ይዋቀራል። “ከእኛ ውጭ ያለው ጠላታችን ነው” የሚል እምነት በተከታዮቹ ዘንድ ለመፍጠር ይሠራል። ምክንያቱም አክራሪነት ያለ ጠላት አይቆምምና። በመሆኑም የአክራሪዎች ስብከት የተሻለ ሐሳብ ለማቅረብ ሳይሆን የተሻለ ጠላት ለመሳል ነው። ጠላት የሚሉትን ክፉ፣ አስፈሪ እና

ጭራቅ አድርገው በመተረክ የተከታዮቻቸውን ቀልብ ይገዛሉ። የትርክት ምንጫቸው ልዩነት ነው። በማንነት፤ በሃይማኖት፤ በታሪክ፤ በዘር፤ ወዘተ. ያሉ የልዩነት ሰበዞችን በመሳብ ይፈጥራሉ።

አንዳንዶች ለአክራሪነት በደልና ጥቃትን በገፊነት ሲያነሡ፤ ሌሎች የበላይነትን ማስመለስን በገፊ ትርክትነት ያስቀምጣሉ። የበላይነትና የተጎዲነት አታሞ እየደለቁ ተከታይ ይጣራሉ። እነዚህን ትርክቶች አጉልቶና ደጋግሞ በማስማት ሐሳባቸውን ይሸጣሉ። የኃይል ርምጃ፤ ዐመጽና ሐሳታ ዓላማቸውን ለማሳኪያ የማጀቢያ ሙዚቃቸው ናቸው። በተከታዮቻቸው ዘንድ ትርክታቸውና የትግል ስልታቸው ተቀባይነት እንዳገኘ ሲያረጋግጡ ወደ ግርግር፤ ዐመጽ፤ ሽብር ይሄዳሉ። ከዚያም ወደ ትጥቅ ትግል በየደረጃው ይገቡበታል።

አክራሪነት ተፈጥሮው ማመቻመችን አይፈቅድም። የእኛ ካልሆነ የአነርሱ ነው ከሚል የሚነሣ በሽታ ነው። ግቡም መበቀልና ማስመለስ በመሆኑ የሚያመቻምቸው አማካይ መንገድ የለውም። በመሆኑም የሚነዳው “ሁሉን መጠቅለል” አልያም “ሁሉን ማጣት” በሚል ስሌት ነው። አክራሪ መሪዎች ቢያመቻምቹ፤ አክራሪ አድርገው የሳሉት የገዛ ተከታያቸው መልሶ ይበላቸዋል። በጥላቻ ስብከት ያሰለፏቸው ኃይሎች ይነሡባቸዋል። ከተፈጥሮው የተነሣ ራሱን በልቶ እንዳይሞት ቢዳከም እንኳ ባልሞት ባይ ተጋዳይነት ይቀጥላል። ብዙውን ጊዜ አክራሪዎች ባይጠነክሩም አይጠፉም። ለዚህ አንዱ ምክንያት የትርክቱን ፕሮፖጋንዳ በትናንሽ ድሎች አልያም በአነስተኛ ጥቃቶች እያጀቡ በማቅረብ አለሁ ስለሚሉ ነው።

አክራሪነት በመሪዎች እንደ ፖለቲካ ስልት ሲወሰድ በተከታዮች ዘንድ እንደ እምነት ይወሰዳል። ይህም በመሪውና በተከታዩ መካከል ያልተገለጠ የግብ ልዩነትን ይፈጥራል። በመሆኑም ተከታዮች እንጂ

መሪዎች መሥዋዕት ሲሆኑ አይታዩም። የተከታዮች ግብ በጠላትነት የተፈረጀውን ጭራቅ ማጥፋት ሲሆን፤ የመሪዎች ግብ ግን ወደ ሀብትና ወደ ሥልጣን ርካብ መሸጋገር ነው።

አክራሪነት የአንድን ሀገር ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ማኅበራዊ እና ሕጋዊ ሥርዓት ይፈብሻል። አክራሪነት ሰላምን በማወክ ላይ ይበቅላል። የተረጋጋ ማኅበራዊ መስተጋብር እንዲያረፍ አጋጣሚዎችን በመጠበቅና ክሥተቶችን በመፍጠር ረብሻን ይፈጥራሉ። ተንኳሽ ሐሳብና ድርጊቶችን በመፈጸም በማኅበረሰብ መካከል መከፋፈል እንዲኖርና አክራሪነት እንዲፈጠር ዐቅደው ይሠራሉ። የዴሞክራሲ መርሆችን በመፈተንና አጣብቂኝ ውስጥ በመክተት፣ የዴሞክራሲ ተቋማትን ቅቡልነት ለማሳጣት ይጥራሉ። መንግሥትን በአምባገነንነት እየከሰሱ፣ አክራሪነትንና ዐመጽን ያፋፍማሉ።

አክራሪነት ሲፈጠር መንግሥት የዴሞክራሲ ምኅዳርን በማስፋትና ሕግን በማስከበር መካከል አጣብቂኝ ውስጥ ይገባል። ለዴሞክራሲ ምኅዳር መስፋት ብሎ ሲታገሥ፣ አክራሪዎች ዕድሉን ለክፋት ይጠቀሙበታል። ሀገር ለማዳን ብሎ ርምጃ ሲወስድ፣ የዴሞክራሲ ምኅዳሩ ጠበብ ተብሎ ይወቀስበታል።

አክራሪዎች በመንግሥት የሚደረጉ ማናቸውንም ዓይነት ማኅበራዊና ፖለቲካዊ ለውጦችን አለመቀበልና ማጣጣል ይቀናቸዋል። የሚቀርቡ የለውጥ ሐሳቦችንና ድርጊቶችን በሙሉ ይተቻሉ፤ ይነቅፋሉ። ማርም ቢሆን አይጥማቸው። “እኛ ካላማሰልነው ወጡ አይጣፍጥም” የሚሉት ብሂል ይጫናቸዋል። ከዚህ የተነሣ ነገረ ሥራቸው “ባልበላውም ጭሬ ልበትነው” ይሆናል። በጥቅሉ በአክራሪዎች የሚፈጠር ግጭትና ብጥብጥ የተረጋጋ ዴሞክራሲያዊ ሥርዓትን ለመገንባት አንዱ ፈተና ይሆናል።

ማኅበራዊ አገልግሎቶችን፣ የመሠረተ ልማት ግንባታዎችን፣ የኢንቨስትመንት ፍሰትን እና የንግድ ልውውጥን በማስተጓጎል የሀገርን ዕድገትና ብልጽግናን ይፈትናል። አክራሪነት ድንበር ዘለል ብቻ ሳይሆን ጠላትን ወደ ውስጥ ይስባል። የሀገር ውስጥ አለመረጋጋት ለውጭ ጠላቶች ምቹ ሁኔታን ይፈጥራል። ይህም የዲፕሎማሲ ዐቅምን ያዳክማል።

የመደመር ፍልስፍና አንዱ ፈተናው አክራሪነት ነው። አክራሪነት ግራ ዘመም ፖለቲካዊ አተያይና ግትር አቋም ካመጣብን ዕዳዎች አንዱ ነው። አክራሪነት በፖለቲካ ጀምሮ ወደ ባህል፣ ወደ ሃይማኖት እና ወደ ሌሎች ማኅበራዊ ትሥሥሮች ተስፋፍቶ ትልቅ ፈተና ይፈጥራል። ስለሆነም አክራሪነት ጊዜ ሳይሰጠው ከወዲሁ መታረም አለበት።

ስዚህም የአክራሪዎችን ትርክትና ግብ በሚገባ መረዳት ለሀገረ መንግሥቱ አደጋ ሳይሆን ለመከላከልና ለመቆጣጠር ያስችላል። እንዲህ ያለው ስሐት አስተሳሰብ ወደ ማዕከላዊ ሥፍራው እንዲመጣ ከሚያደርጉ ዕሳቤዎች አንዱ የመደመር የመሐል መንገድ ነው። መቻቻልን፣ መደመርን፣ አካታችነትን እና በሰላም አብሮ መኖርን የሚያሳሉ አማራጭ ትረካዎችን በማሳወቅና በማስተማር ጽንፈኛ አስተሳሰቦችን የሚቃወም ማኅበረሰብ መፍጠር ይቻላል።

3. የፖለቲካ ገበያ፤

የፖለቲካ ገበያ በአንድ የፖለቲካ ሥርዓት ውስጥ ፖለቲከኞች ከሕግ እና ከሥርዓት ውጭ ገንዘብን፣ ጊዜን፣ የሕዝብን እና የመንግሥትን ሀብት እና ሥልጣንን በመጠቀም ድጋፍን ወይም ትብብርን የሚገዙበት የተበላሸ የፖለቲካ ሥርዓት ነው። ወይም ደግሞ

የፖለቲካ ዕሳቤዎችን ወደ ገበያ በማውጣት ወደ ሥልጣን የመምጣት እና ተከታዮቻቸውን በገንዘብ አልያም ደግሞ በንብረት በመግዛት የሚደረግ በመርሕ ላይ ያልተመሠረተ የሀገርን ጥቅም ሳይሆን የግለሰብን ጥቅም የሚያስጠብቅ ውድድር ያለበት ገበያ ማለት ነው።⁶⁵³

አስገራሚው ነገር ደግሞ ለፖለቲካ ገበያ የሚውለው በጀት በአብዛኛው ከሕጋዊ የገንዘብ ምንጮች ላይ የሚገኝ ነው። የገንዘብ ወጪ የሚከፈለውም ለሕዝብ ጥቅም ሳይሆን የፖለቲካ ድጋፍ ወይም ጥቅም ለመሸመት ሲባል ነው።

የፖለቲካ ገበያ ሌላው ገጽታ ደግሞ ገንዘብ ሥልጣንን ሲገዛ ነው። ገንዘብ ያላቸው ሰዎች ኃይልን ለማግኘት ሲሉ፣ የፖለቲካ ሹማምንትን ይገዛሉ። ከዚያም በገንዘባቸው በገዙት የፖለቲካ ሹም አማካኝነት የፈለጉትን ነገር የማድረግ፣ ሕግ የማስወጣትና የማሻር፣ ለሀብትና ለፋይናንስ ቅርብ የመሆን ዕድል ያገኛሉ። ከዚህ ባለፈ በፖለቲካው ውስጥ ሀብታቸውን በመጠቀም የፈለጉትን ማድረግ የሚችሉ የፖለቲካ ነጋዴዎች ቁጥራቸው ቀላል የሚባል አይደለም።

የፖለቲካ ገበያ በዋናነት የሁለት ተያያዥ ነገሮች ጥምረት ነው። የፖለቲካ በጀትና የፖለቲካ ታማኝነት። የፖለቲካ በጀት የፖለቲካ መሪዎች ሥልጣናቸውን ለማደላደል፣ የኃይል ሚዛናቸውን ለማጠናከር፣ ክንዳቸውን ለማፈርጠም ሲሉ የፖለቲካ ልሂቃትን ታማኝነት ለመሸመት እና ለማረጋገጥ የሚከፍሉት ገንዘብ አለያም ሌላ ዓይነት ጥቅማ ጥቅም ነው።

ሌላኛው ደግሞ የፖለቲካ ታማኝነትን/ትብብርን ለመግዛት አልያም ለማጽናት የሚከፈለው የዋጋ መጠን ነው። ከገንዘብ ባሻገር፣ ታማኝነትን/ትብብርን ለመግዛት የሚያስፈልገውን ዋጋ ለመቀነስ፣ ፖለቲከኞች ብሔርተኝነትን፣ ሃይማኖትን እና መሰል የማንነት መገለጫዎችን እንደ ድጋፍ ማሳሰቢያ ይጠቀማሉ።

በመሆኑም ከፍትሕ እና ክርትዕ ይልቅ ጥቅምና ዝምድና፣ ከሕግ እና ከሥርዓት ይልቅ መብትና የሥርዓቱ ዐበይት መገለጫዎች ይሆናሉ። ይሄም በጊዜ ሂደት ሀገረ መንግሥት እስከ መናድ ብሎም ሀገርን እስከ ማጥፋት ይደርሳል።

የፖለቲካ ገበያ ግብ ሀብትና ሥልጣንን ማከበት ነው። መደበኛና ሕጋዊ መሥመርን በመተካት ፖለቲከኛው፣ ነጋዴውና የመንግሥት ባለ ሥልጣናት በንብረት ይዘውሩታል። የግልና የጋራ ግባቸው ያስተማሥራቸዋል። አንዱ የአንዱ ጠባቂ ሆነው ይሰለፋሉ። በፖለቲካ የሚገኝ ሥልጣንን በክለላነት በመጠቀም፣ የቢዝነስ ኢምፓየር የመገንባት ሕልም ይፈጥራሉ። በቢዝነስ ላይ የተሠማሩ የፖለቲካ ነጋዴዎች ደግሞ የፖለቲከኞችን ኪስ ከመመላት ባሻገር ወንበር ጠባቂ ይሆናሉ።

እነዚህ ኃይሎች የፖለቲካ መረጋጋትንና የመንግሥትን መጽናት አይሹም። የመንግሥት መጠናከር የምዝብራ መሻታቸውን ይገታል፤ ተጠያቂነትን ያስከትላል ብለው ይፈራሉ። በመሆኑም የፖለቲካ ምኅዳሩን በማመስ ሥርዓቱ ዕረፍት እንዳያገኝ ይሠራሉ። በሂደት የሥርዓቱን እጅ በመጠምዘዝ መደበኛ የመንግሥት መዋቅርን ሽባ ያደርጉታል። በመጨረሻም በመንግሥት ውስጥ የራሳቸውን ሥርዓት ይዘረጋሉ።

⁶⁵³ Richard C. Feiock and Soyoung Kim, The Political Market and Sustainability Policy. *Sustainability* 2021, 13(6), 3344

የፖለቲካ ገበያ ግጭትና ጦርነት በበዛባቸው አዳጊ ሀገራት ፈርጥሞ ይታያል። በአደጉ ሀገራትም ቢሆን ፖለቲካውን በውትወታ(ሎቢ) አጀርባ የሚዘውሩ ድርጅቶች አሉ። ይሁንና የሀገር ሀብት በማባከንና የዜጎችን መብት በማወክ በአዳጊ ሀገራት የፖለቲካ ገበያ የከፋ ጉዳት ያስከትላል። እንዲሁም በሀገራት ውስጥ የሥርዓት ለውጥን ተከትሎ የፖለቲካ ገበያ ተዋንያን ዕድል ፍለጋ ያንጥብባሉ። በኢትዮጵያ የሥርዓት ለውጥን ተከትሎ የፖለቲካ ገበያ እንቅስቃሴ እየታየ ነው። የመደመር ፍልስፍና ሀገራዊና ዓለም አቀፍ ነባራዊ ሁኔታውን ተንትኖ የፖለቲካ ገበያ አንዱ ፈተናው መሆኑን አስቀምጧል።

4. ድኅረ እውነት

ድኅረ እውነት የሚለው ሐሳብ ለመጀመሪያ ጊዜ የመጣው እኤአ በ1992 በአሜሪካ ፕሬሶች ላይ ነው⁶⁵⁴። በመጽሐፍ መልክ «ድኅረ እውነት ዘመን» የሚለው ጎልቶ የወጣው ግን እኤአ በ2004 ነው⁶⁵⁵። ዓላማውም በዋተርጌት ቅሌትና በኢራቅ ጦርነት የተፈጠረው የመረጃ መዛባት ለመግለጥ ነበር። ሐሰት እውነት መስሎ፣ ለስሜት ቅርብ ሆኖ፣ ሰዎችን ከአእምሯቸው ይልቅ ስሜታቸውን እንዲጠቀሙ በሚያደርግ መንገድ በፖለቲከኞችና በሚዲያ ሰዎች የቀረበበትን ዘመን ነው “ድኅረ እውነት” በማለት የገለጠው። ድኅረ እውነት - ፈጠራ የታከለበት የመረጃ ማምታታት ነው⁶⁵⁶።

በዕንቅርት ላይ ጆሮ ደግፍ እንዲባል፣ በጎታች የፖለቲካ ባህል ለታመመ፣ በአክራሪነት ለተወጠረና በፖለቲካ ነጋዴዎች ለተዋከበ

⁶⁵⁴ Steve Tesich in “The Nation magazine”

⁶⁵⁵ The Post-Truth Era (2004), Ralph Keyes

⁶⁵⁶ Martín Montoya Camacho, The era of post-truth, post-veracity and charlatanism, Palabra magazine, 2019

የፖለቲካ ምኅዳር፣ ድኅረ እውነት ከድጡ ወደ ማጡ ዓይነት ፈተና ነው። ከታሪክ የሚመነጭ የፖለቲካ ትርክት በራስ እውነታ ላይ ተንጠልጥሎ ሳለ፣ የድኅረ እውነት ስሜትና የግል እምነት ወጀብ ተጨምሮበት አዲስ ክሥተት ሆኖ መጥቷል። ይሄም የፖለቲካ ምኅዳሩን እንደ ሰደድ እሳት ወርታል።

በድኅረ እውነት ሕዝብን በስሜት ማዕበል ለመንዳት እንዲቻል፣ ነገርን ይበልጥ አጋንኖና አሳስቶ ማቅረብ፣ አዲሱ ተለምዶ ነው። በድኅረ እውነት ፖለቲካ ማስረጃን፣ ትክክለኝነትና ቅንነትን መሠረት ያደረገ ክርክርና ውይይት አይፈልግም። በስሜት በሚያገለልሉ ትርክቶችና ፈጠራዎች የተሞላ ነው።

ፖለቲከኛውንም ሆነ ተከታዮቹን የሚያሳስባቸው የተነሣው ሐሳብ ትክክለኛነቱ አይደለም። ለእርሱ/ለእርሷ/ለአነርሱ ስሜትና እምነት የቀረበና የሚጠቅም ከሆነ ለመቀበል አይገዳቸውም። ወትሮም ዳተኛና ተቸካይ የሆነው የፖለቲካ ልሂቅ በበዛበት፣ የጠራና አሻጋሪ ሐሳብ ከማቅረብ አዲሱ ተለምዶ በሰጠው የመገናኛ አብዮት የወናፍነት ሚና እንዲጫወት አድርጎታል።

መጀመሪያ መረጃን መንግሥታት በብቸኝነት ይይዙት ነበር። በኋላ ደግሞ በመገናኛ ብዙኃን ነጻነት አማካኝነት ለተለያዩ አካላት ተጋራ። ነገር ግን የኢንፎርሜሽንና የኮሙኒኬሽን ቴክኖሎጂ ሲስፋፋ፣ መንግሥት ይሄን ዐቅም ከሁሉም ጋር ተከፋፍሎታል። መረጃን ከአንድ ወይም ከውሉን ምንጭ ያገኝ የነበረው ማህበረሰብ፣ ዛሬ በመረጃ ጎርፍ ተጥለቅልቋል። የምንጩ መዛባትና የአቀራረቡ ዓይነት ብዙነት እውነትና ትክክለኛነትን ጥያቄ ውስጥ አስገብቶታል። በዚህ ብቻ አያበቃም፤ ወትሮም በስብራት የሚውተረፍ ተቋማት ለታማኝነት ጉድለት ተጋልጠዋል።

መረጃን አሳስቶና አደናግሮ ማቅረብ የማይታፈርበት አዲሱ ተለምዶ፤ በፖለቲካ ትርክት ለሚናጠው የሀገራችን ፖለቲከኛ፤ በደንባራ በቅሎ ላይ ቃጭል ጨምሮለታል። ይሄ ልሂቅ ለሐሳብ ጥራት ከመትጋት ይልቅ ለስሜቱ አስደላችነት ማረጋገጫ አድርጎ ወስዶታል።

የፖለቲካ ተዋናዮች የግልና የቡድን ፍላጎትን ለማሳካት ሆን ብለው የተሳሳተ ወይም ያልተሟላ መረጃ ያሠራጫሉ። እነዚህም በተቃራኒ ወገን የተሠለፈን ስም ማጥፋት፤ የመንግሥትና የተቋማትን ስም ማጠልሸት፤ የሕዝብን ምልክታ ማደናገር፤ የሕዝብን ትኩረት ማሳሳት፤ በኮምፒውተር የተቀናበሩ እውነት መሰል መረጃዎችን መልቀቅ፤ ወዘተ. ናቸው።

በፖለቲካ ውስጥ ትልቁ መሣሪያ ተግባቦት ነው። ድኅረ እውነት በፖለቲካ ውስጥ እውነትን እየሸረሸረ አለመተማመንን እየዘራ ነው። ተነጋግሮ መግባባትን ዘበት አድርጎ ሁሉንም ካብ ለካብ አሰልፏል። እውነትን ባንገድላትም ለእውነት ያለን ክብር እየሞተ ነው። የእውነት መፋለስና የትርክት መወዛገብ ዴሞክራሲን ያጠፋል። ድኅረ እውነት የትርክት ዋልታ ረገጥነትን በማሳን፤ ለሀገረ መንግሥትና ለብሔረ መንግሥት ግንባታ ወቅታዊ ፈተና ሆኗል።

ማጠቃለያ

ኪንስ ጀኪንዝ የተባለ ሰው ስለ ታሪክ እውነታ ሲናገር "history is not the past, history is about the past" ይለናል። ታሪክ ያለፈ ነገር አይደለም፤ ታሪክ ስላለፈ ነገር የሚያወሳ አንጂ ስለዚህ ስለ አለፈ ነገር በሚወሳ አንድ ጉዳይ ላይ አንድ ብቸኛ የታሪክ ትርክት የለም። ምክንያቱም ታሪክ ክሥተት ነው። በዚያ ክሥተት ላይ የተለያዩ አካላት የተለያዩ ምልክታቸውን ያስቀምጣሉ፤ ይህ ደግሞ በራሱ ጉራማይሌ ትርጓሜዎችንና አረዳዶችን ይፈጥራል።

ታሪክ ከግድፈቶች የጸዳ አለመሆኑን መረዳትም ይገባል። ምክንያቱም በታሪኩ ላይ ሳይሆን በታሪክ አጻጻፍ ላይ አድሎ ወይም ኢፍትሐዊነት መከሰቱ አይቀርም። ይህ ኢፍትሐዊነት ወይም አድሎ በምንክተለው የፖለቲካ ዘይቤ (Ideological)፤ በምንቆምበት ማኅበራዊ ዕሴት (social value)፤ ባደግንባቸው ባህላዊ ልማዶች (cultural expierance)፤ በዕውቀታችን (epistemological) ላይ መሠረት አድርጎ ለታሪኩ ትርጓሜ ይሰጠዋል።

በመሆኑም አንድን ነጠላ የታሪክ አጻጻፍና አተረጓጎም ተከትለን የምወዛገበው ነገር ለዛሬም ሆነ ለነጋችን አይጠቅመንም። ኢትዮጵያ ብዙ የማናውቃቸው፤ ብዙ ተሳስተው የተነገሩን፤ ብዙ ዓይነት ትርጓሜ ያላቸውና ብዙ ያልታዩ መልኮች ያላቸው ታሪኮች ባለቤት ናትና። በተለይም ደግሞ ረዥም ጊዜ ያለፈባቸው ታሪኮች የማወዛገብ ዐቅማቸው ከፍተኛ መሆኑን መረዳት ይበጀናል።

የጋራ ማንነትን ከመገንባት አንፃር ትኩረት መስጠት ያለብን፤ ከትናንት ለነገ በሚጠቅመን ላይ እና የዛሬውንና የወደፊቱን ለመለወጥና ለማሻሻል በሚያስችለን ላይ ሊሆን ይገባል። በኢትዮጵያ የታየው የትርክት አቀራረብና አረዳድ በዋነኝነት የነበረው ችግር አንዱን ብሔር ጨቋኝ አድርጎ ሌላውን ብሔር ደግሞ ተጨቋኝ አድርጎ የመሳል ቅርጽ የያዘ መሆኑ ነው።

ይሄም ሁለት መልኮች አሉት። አንዱ፤ በሀገረ መንግሥት ግንባታ የተፈጠሩ ስሕተቶችንና ጥፋቶችን ማጋነንና በኢትዮጵያ ብቻ የተፈጠሩ አድርጎ ማቅረብ ነው። ሁለተኛው ደግሞ በታሪካችን ውስጥ ለተፈጠሩት ስሕተቶችና ጥፋቶች ዕውቅና አለመስጠት ነው። እነዚህ የትርክቶችን አንጓዎች ሕዝብና ሕዝብን በጥርጣሬ ከማስተያየታቸውም በተጨማሪ፤ ሕዝብና ሀገረ መንግሥቱንም በጥርጣሬ እንዲተያየ አድርገዋል።

እኛ ኢትዮጵያውያን ያለን አንድ ሀገር ነው። አንድ ኅብረ ብሔራዊ ሕዝብ ነን። ምክንያቱም ቢያንስ የሰበአዊነት፤ የክብር፤ የእኩልነት ፍላጎቶቻችን ያገኙናል። የጋራ ድሎችም የጋራ ሕመሞችም አሉን። በእነዚህ የጋራ ዕሴቶች ላይ ከልባችን ከሠራን የማንለውጠውና የማንሻገረው ችግር አይኖርም።

የኢትዮጵያ ታሪክ እንደ ሌሎች ሀገራት ታሪክ ሁሉ ለታሪክ ተመራማሪዎችና ለዘርፉ ምሁራን የተተወና በታሪክነት ብቻ የሚቀመጥ አይደለም። ፖለቲካዊ አቋም የሚያዝበትና አንዱ ከአንዱ ጋር ያለው ግንኙነት የሚመዘንበት ውስብስብ አጀንዳ ሆኖ ይታያል። ፕሮፌሰር ባሕሩ ዘውዴ እንዳለው ብዓለም ላይ የኢትዮጵያውያንን ያህል በታሪክ ጉዳይ የተያዙ ሕዝቦች በጣም ጥቂቶች ናቸው⁶⁵⁷።

ገዢዎቻችንና ፖለቲከኞቻችን በውስጣቸው የተፈጠሩትን፤ ነገር ግን በገሐድ በታሪክ ጸሐፍት ውጉዝ የተባሉ የሐሰት ትርክቶችን ይጎነጉናሉ። ከዚያም ያልተነገሩና እነርሱ ዘንድ ብቻ ያሉ ታሪኮች ያስመስላሉ። በመጨረሻም ልብ ወለዳቸውንና ያዛዟቸውን ታሪኮች በልዩ ልዩ መንገድ አዘጋጅተው ለኅብረተሰቡ ያደርሳሉ፤ አለም በስማ በለው ያናፍሳሉ።

እነዚህ ስሐት ልሂቃን ራሳቸውን የብሔር ብሔረሰቦች ታሪክ ተቆርቋሪ፤ ታሪክ አዳሽና መላሽ በማድረግ ለፈጠሯቸው ትንግርታዊ ትርክቶች ጀግኖች ሆነው ለታይታ ሲሯሯው ተስተውለዋል። በታሪኮቻቸው መጨረሻም ሕዝቡን የሚያናቁ እና የእነርሱን ጥቅም ግን የሚያደላድሉ እንዲሆኑ አድርገው ጽፈዋል። ከእነዚያ ታሪኮች በስተጀርባ በየዓመቱ ጉርምርምታዎች፤ አለመግባባቶችና እስጥ አገባዎች እንዲሁም ግድያዎች የአክራሚነት ግብር እንዲሆኑ አድርገዋል። እነዚህ ለወደፊት ሕልማችንና ለአጠቃላይ ሀገራዊ ህልውናችን ሥጋት ከመሆን አልፈው፤ የምሥራቅ አውሮፓ ሀገራት ትርክትን ካልደገምን ዓይነት መሆናቸውን መረዳት ተገቢ ነው።

⁶⁵⁷ "there are few people as obsessed with their history as Ethiopians," *Pioneers of Change in Ethiopia*, 2002, p. 141

አብርሃም ሊንከን በ1855 ባደረጉት ንግግር ውስጥ አንድ ጠንካራ ሐሳብ አለ። ይህም፡- “እርስ በእርሱ የተከፋፈለ ቤት ጸንቶ ሊቆም አይችልም፤ በቋሚነት ግማሽ ተጨቋኝ እና ግማሽ ነጻ የሆነ መንግሥትም ሊጸና አይችልም” የሚል ነበር። ስለዚህ እንደ ሀገር አንድ ሆነን ጠንክረን ዛሬን በመሻገር፤ ለነገ የራሳችንን ታሪክ ለመሥራት ወይም ለመጻፍ፤ በሁለንተና ከሥጋትና ከአልባሌ ወሬ ርቀን፤ ማሳበረሰባዊ ግንኙነታችንን አጽንተን መቆም አለብን።

ስለ ብሔር፤ ስለ ሰንደቅ ዓላማ፤ ስለ ታሪክ፤ ስለ ሀገረ መንግሥት፤ ወዘተ. የምንጨቃጨቅባቸው ነገሮች ችግራቸው የአተራረክ መሆኑን ተመልክተናል። አንዳንዶቹ ነገሮች በምንኮራባቸው መጠን አይደሉም፤ አንዳንዶቹም በምንንቃቸውና በምናፍርባቸው ልክ አይደሉም። የሚያከራክረን ከታሪኩ ይልቅ ታሪኩ የተቃኘበት ትርክቱ ነው።

ነፍጠኛ፤ ትምክህተኛ፤ ገባር፤ ነባር፤ መጤ፤ መሐል ሰፋሪ፤ ገዢ መደብ፤ ጨቋኝ፤ ተጨቋኝ፤ ጠባብ፤ ተረኛ፤ ወዘተ. የተሰኙ ያልታረሙና የተዛቡ ትርክቶች የብዙዎችን አስተሳሰብና ግንዛቤ በብርቱ አዛብተውታል። ይህ የታሪክ እውነታዎችን ከፖለቲካ አቋም ጋር በመቀየጥ የተፈጠረ ችግር ነው።

ሕወሐት፤ አነገም ሆነ ጃውሳ ቃላቸውን በድንጋይ ላይ የተቀረጸ ሰነድ አድርገው ቆጥረውታል። ስለዚህም በድርድርና በውይይት የተለየ ሐሳብ ለማስተናገድ ጊዜና ሁኔታን የመጠቀም ፍላጎት አላሳዩም። በመሆኑም ከሁሉም ጋር ለመቃረንና ግትርነቱም እንዲደነድን ሆኗል። አለመግባባቶች ሥር ሲሰዱ፤ ስሐት ልሂቃን ደግሞ አለመግባባቶችን የሚያባብሱ፤ አንዱን የሚያገኙና ሌላውን የሚያንኳሰሱ ትርክቶችን፤ ባገኙት ሚዲያ ሁሉ ያሠራጫሉ። በዚህም

አለመግባባቶች ጫፍ እንዲወጡ አድርገው ሀገራችንን ብዙ ዋጋ አስከፍለዋል።

ርግጥ ነው፤ የትርክት ጣጣና በሽታ በሕወሐት፤ በአነገና በጃውሳ ብቻ የሚገደብ አልነበረም፤ አይሆንምም። በየትኛውም የኢትዮጵያ አካባቢና የኅብረተሰብ ክፍል ውስጥ ታሪክ አለ፤ ትርክትም አለ። ይህን ተከትሎም እንደ ሁኔታው የሚነጣ ጥፋትና አደገኛ አካሄድ አስተውለናል።

ብልጽግና ብሔርን ብቻ መሠረት ካደረገ ማንነት ባሻገር ሌሎች ማንነቶችን የሚገልጹ ዕሴቶች እንዳሉ ይገነዘባል። በመሆኑም የሰው ልጆች በፍላጎት፤ በክብር፤ በነጻነት፤ በእኩልነት እና በመሳሰሉት ዙሪያ የሚያጠነጥን ፖለቲካዊ አቀራረብን ብናራምድ ግለሰብ ለግለሰብ፤ ዜጎች ለሀገራቸውና ሀገርም ለዜጎቿ የሚገባውን የመስጠት ዐቅም እንዳላቸው ያምናል። ስለዚህ በአደረጃጀት ብቻ መነታረክ ውጤቱ እርስ በርስ የማያግባባና ለግጭት በር የሚከፍት መሆኑን ከቅርቡ የሀገራችን ነባራዊ ሐቅ መገንዘብ እንችላለን።

ክፉ ጠባሳ ጥለውብን ካለፉት እኩይ ትርክቶችና የፖለቲካ መናቋሮች አልፈን፤ ሀገራችን ኢትዮጵያ ፍትሐዊ፤ ሰላማዊ የተረጋገጠ፤ የበለጸገች፤ የሕግ የበላይነት የተከበረባት፤ ዜጎች በሀገራቸው በነጻነት ተዘዋውረው የሚሠሩባት፤ ሀብት የሚያፈሩባትና የተመቻቸ ኑሮ የሚኖሩባት ሀገር እንድትሆን፤ የሚያደርጉ ምቹ ሁኔታዎችን መፍጠር ይኖርብናል።

እነዚህ ሁሉ ፍላጎቶች እንዲሳኩ በመሠረታዊነት ዘመናዊውን የለውጥ ሐሳብ ገቢራዊ ማድረግ ያስፈልጋል። ይህ እንዲሆን ደግሞ የተቋም ግንባታ ሥርዓትን ማጽናት የግድ ነው። ምክንያቱም የተዛቡ

ትርክቶችን ለመቋቋም የሚቻለው የጸና ተቋምና ከሁኔታዎች ጋር የሚጣጣም ሥልጡን ወጀብ የሚያስነሣ ትውልድ ሲኖረን ነው።

ጥንታዊውና የመካከለኛው ዘመን ሥልጣኔያችን ከደረሰበት ማማ ላይ ቁልቁል ተምዘግዝጎ ለታሪክ አፍ ማሟሻነት ብቻ እንዲውል የሆነው፣ አንድም ዕድገቱ በውሱን ባለቤት በመያዙ፤ ምልዐተ ሕዝቡ የኔ ነው እንዲል የሚደርግ አሠራር ባለመዘርጋቱና ተቋማት ባለመኖራቸው ነው። ይህ ደግሞ በሂደት እነርሱን ተክተው ለመጡት ቡድኖች የወቀሳ ትርክት እንዲፈጥሩ ምቹ መደላድልና ዕድል ሰጥቷቸዋል።

መደመር ሠንሰለታዊ ተግዳሮቶችንና የተተበተቡ የቅራኔ ትርክቶችን በማረቅ፣ የማኅበረሰቡ የእርስ በእርስ ቁርኝት መታደስ እንዳለበት ያምናል። ባህልና ዕሴቶቻችን በቀደመው ልማድ እንዲታደሱ እምነቱና ፍላጎቱ ነው። በመሆኑም መደመር እንደ ዕሳቤ ሀገር መምራት ከጀመረ ወዲህ በርካታ የተዛቡ የልክነት ሚዛናቸውን የሳቱና ከእውነተኛ ማሕቀፋቸው ያፈነገጡ ትርክቶችን ለማስተካከል እየሠራ ይገኛል።

ኃላፊነቱ የሁሉም ነው። ዩኒቨርሲቲዎች በኢትዮጵያ ጉዳይ ላይ ወይም በ“ኢትዮጵያኒዝም” ላይ መመራመርና ማስተማር አለባቸው። በኢትዮጵያዊነት ላይ ውይይት መደረግ አለበት። ይህ ጊዜ የሚወስድ ሥራ ቢሆንም በቁርጠኝነት ከተሠራ ኢትዮጵያዊነት ወደ ብሔራዊ ክብርነት ተመልሶ ይመጣል። ሁሉም በልቡ የሚናፍቀውን አብሮነት ማጽናትም ይቻላል። ምሁራን ፌደራሊዝምና ብሔርተኝነት ምንና ምን እንደሆኑ ማስተማርና ትውልዱን ማንቃት ይጠበቅባቸዋል። ሀገራዊ መዋቅራችንን መፈተሽ አለባቸው። ብሔሮች ከሚገባቸው ክብር እንዳይወረዱም እንዳይወጡም፤ ሁለንተናዊ፣ ሚዛናዊና

ፍትሐዊ ተሳትፎና ተጠቃሚነት በልካቸው መቀመጥ አለበት። ይህ ከሆነ ብሔራዊ ክብርም የበለጠ ማቆጥቆጥ ይችላል።

መደመር በትናንታችን ውስጥ እኩይ ክዋኔዎች ብቻ ተስተናግደዋል ብሎ አያምንም። በመሆኑም “ከቁዘማ በመላቀቅና ከስሕተቶቹ ትምህርት በመቅሰም፣ አዲስ ሀገር የመገንባት ስልት ይኑረን” የሚል ጠንካራ እምነት አለው። ከትናንት የታሪክ ሰበዛችን መልካሙን ተውሰን ዋጋ የከፈልንባቸውን ሳንደግም፣ ዛሬያችንን የተሻለ አድርገን፣ መጨዎቹን ዘመናት በተስፋ ካልሞላናቸው፣ ዘለላለማዊ የመማር ስንፍና የተጣባን ሕዝቦች መሆናችን አይቀሬ ነው።

ወጣቶች የራሳቸውን፣ የቤተሰቦቻቸውን፣ የማኅበረሰቦቻቸውንና የሀገራቸውን የዛሬና የወደፊት ታሪክ ለመጻፍ በባለፈው የተወለጋገደ ትርክት መወሰድ የለባቸውም። እንዲሁም በባዶ ቁጭት መብሰልሰል አይገባቸውም። ይልቁንም ለጋራ ግብ መቆም አለባቸው። የመደመር ሃልዮታዊ ንድፍ፣ ሀገር በአንድ ጅንበር እንደሚገነባና በትውልድ ቅብብለኝ የምትቀጥል መሆኗን፣ ብሎም ትርክቶች ሊያቆሙን አልያም ሊሰብሩን እንደሚችሉ ያመለክታል።

ያለፈ ጥረታችንን፣ ሳስታምመው ትዝ ሲለኝ ከሞከርነው ነገር ይልቅ፣ ያልሞከረነው ነው እሚቆጩኝ።

ጸጋዬ ገብረ መድኅን
የቴዎድሮስ ስንብት ከመቅደላ

ԳՅ ՆՆԵ ՆՎ ՈՒ (1000 ՈՒ)